SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

ROČNÍK LX **2012** **ČÍSLO 2**

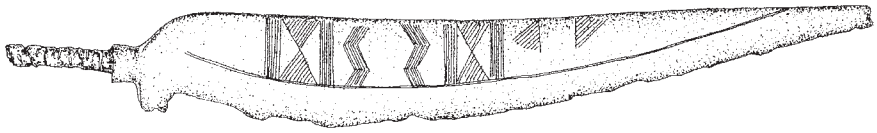

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV SAV
NITRA 2012

S L O V E N S K Á A R C H E O L Ó G I A
ČASOPIS ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
V NITRE
HLAVNÝ REDAKTOR GABRIEL FUSEK
Redakcia: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Akademická 2, 949 21 Nitra

S L O V E N S K Á A R C H E O L Ó G I A
JOURNAL OF THE ARCHAEOLOGICAL INSTITUTE OF THE SLOVAK ACADEMY OF SCIENCES
IN NITRA
GENERAL EDITOR GABRIEL FUSEK
Edition: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Akademická 2, SK–949 21 Nitra

S L O V E N S K Á A R C H E O L Ó G I A
ZEITSCHRIFT DES ARCHÄOLOGISCHEN INSTITUTES
DER SLOWAKISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN
IN NITRA
SCHRIFTLEITER GABRIEL FUSEK
Redaktion: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Akademická 2, SK–949 21 Nitra

Publikácia vznikla v rámci Centra excelentnosti SAV
Staré Slovensko: dejiny Slovenska od praveku po vrcholný stredovek

Zmluva III/1/2009

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA
LX – 2 – 2012

Recenzovaný časopis – Peer-reviewed journal – Rezensierte Zeitschrift

Hlavný redaktor
Gabriel Fusek

Predseda redakčnej rady
Matej Ruttkay

Redakčná rada
Václav Furmánek, Luděk Galuška, Milan Hanuliak, Joachim Henning, Ivan Cheben, Pavel Kouřil, Elena Miroššayová, Michal Parczewski, Ján Rajtár, Alexander Ruttkay, Claudia Theune-Vogt, Ladislav Veliačik

Výkonná redaktorka
Daniela Fábiková

Počítačové spracovanie
Beáta Jančíková

© Archeologický ústav SAV Nitra, 2012 ISSN 1335-0102

Bez predbežného písomného súhlasu vlastníka vydavateľských práv nesmie byť žiadna časť tejto publikácie reprodukovaná alebo rozširovaná v žiadnej forme – elektronicky či mechanicky vrátane fotokópií, nahrávania, prípadne iným použitím informačného systému vrátane webových stránok.

No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form – electronic or mechanical, including photocopy, recording, or any information storage and retrieval system, including web pages, without the prior written permission from the copyright owner.

Vychádza dva razy do roka
Evidenčné číslo MK SR 3404/09

Rozširuje / Distribution
Archeologický ústav SAV, Akademická 2, 949 21 Nitra
e-mail: gabriela.holkova@savba.sk

Tlač VEDA, vydavateľstvo SAV, Bratislava

OBSAH

Jozef Ďuriš

Deskriptívny systém a vypovedacia schopnosť mazanice z mladšej a neskorej doby kamennej 195
Descriptive System and Evidential Power of Clay Daub from the Younger and Later Stone Age 247

Juraj Pavúk

Kolové stavby lengyelskej kultúry. Pôdorysy, interiér a ich funkcia 251
The Lengyel Culture Stockade Buildings. Ground Plans, Interior, and Their Function 281

Ladislav Veliačik

Nože z doby bronzovej na Slovensku 285
Bronzezeitliche Messer aus der Slowakei 337

Sebastian Müller

Monumente der Ahnenverehrung? Zur Deutung der hallstattzeitlichen Grabhügel von Nové Košariská 343
Monumenty uctievania predkov? K interpretácii halštatských mohýl na Nových Košariskách 363

Jubileá

Životné jubileum prof. PhDr. Václava Furmánka, DrSc. (*Rudolf Kujovský*) 365
Významné životné jubileum Pavla Dvořáka (*Václav Furmánek*) 368

Správa

XII. medzinárodná konferencia „Doba popolnicových polí a doba halštatská“ (*Peter Tóth*) 371

Gabriel Fusek

Šesťdesiat rokov vydávania Slovenskej archeológie 375
Sixty Years of Publishing Slovenská archeológia 375

Petra Chebenová

Register Slovenskej archeológie. Ročníky XLI (1993) – LX (2012) 387

Skratky – Abkürzungen – Abbreviations 427

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA LX–2, 2012, 195–250

DESKRIPTÍVNY SYSTÉM A VYPOVEDACIA SCHOPNOSŤ MAZANICE Z MLADŠEJ A NESKOREJ DOBY KAMENNEJ

JOZEF ĎURIŠ

Descriptive System and Evidential Power of Clay Daub from the Younger and Later Stone Age. Archaeological exploration often produces clay daub, a material which has not been fully appreciated so far. There is mainly a lack of its being documented in the context of discovery situations. It becomes mainly a source for archaeobotanical analyses and its evidential value is not used. In connection with discovery circumstances it may help reconstruct the shape of a settlement feature, and in interaction with other scientific disciplines it may provide information on the course of destruction or on the intensity of heat, or be a basis for the creation of more objective views about static limits of a construction. The given facts, lack of the studies of daub, inevitability to emphasise its meaning for architectonic reconstruction, as well as non-existence of a more integral form of descriptive system, and a lacking database, led the author of the paper to the creation of a unified system of description and comparative database of daub.
What is important from methodological aspect is the selection of samples of daub and the creation of a group for a detailed analysis through descriptive system. The first group is selected directly in material depository, with quantitative and basic information and documentation discovery data. The second group is selected in laboratories and makes up a starting group for final selection. The third group is intended for detailed analysis in laboratories; it is defined by criteria for the creation of documentation catalogue.
Descriptive system reflects specific features of architecture from younger and late Stone Age. Description contains concrete analytical criteria that form and subsequently create a needed comparative database, which becomes a basis for the creation of typology of architectonic construction elements, or a basis for the creation of spatial typological groups of daub. The description itself is always in the process of completions and innovative changes conditioned by the influence of new discovery information. Solutions of several of these problems are objectivised by interdisciplinary exploration and confrontation with the results of experimental archaeology.

Key words: clay daub, descriptive system, typology, methodology, Neolith, Aeneolith.

ÚVOD

Od päťdesiatych rokov 20. stor. sa na území Slovenska na sídliskách z mladšej a neskorej doby kamennej realizovalo viacero systematických a záchranných výskumov[1], ktoré zabezpečili popri inom archeologickom materiáli aj rozsiahlu materiálnu bázu tvorenú mazanicou. Na jednotlivých archeologických výskumoch sa jej ale venovala rôzna intenzita pozornosti. Naďalej však pretrváva okolnosť, že mazanica[2] z pravekých sídliskových objektov ako archeologický prameň sa doteraz nestala tradičným predmetom štúdia a nevenovala sa jej analýze v komplexnom kontexte dostatočná pozornosť (*Masaryk 2001*, 91). Výskyt štúdií zaoberajúcich sa mazanicou je v slovenskej odbornej literatúre pomerne malý. Možno všeobecne konštatovať, že stav publikovania uzavretých sídliskových nálezových

[1] Napríklad komplexne spracovaná lokalita v Štúrove (*Pavúk 1994a*), prípadne do súboru spracovaných sídlisk treba zahrnúť aj lokality Jelšovce (*Pavúk/Bátora 1995*), Branč (*Vladár/Lichardus 1968*), Šarišské Michaľany (*Šiška 1995*; *1998*), prípadne Žlkovce (*Pavúk 1992*; *1998*), Svodín (*Němejcová-Pavúková 1986a*; *1986b*; *1995*), Bajč-Medzi kanálmi (*Cheben 2000*), Lúčky (*Šiška 1968*), Chynorany (*Ďuriš 2004*; *2006*; *2008*; *2011a*). Treba spomenúť aj skúmané lokality Blatné (*Pavúk 1977b*; *1978a*; *1978b*; *1979*; *1980a*; *1980b*), Bratislava-Zlaté Piesty-Tesco (*Kuzma 2003*; *Kuzma/Hrnčiarik 2004*), Brodzany (*Němejcová-Pavúková 1970a*; *Krupica 1952*; *1957*; *Vladár/Krupica 1970*), Bučany (*Bujna/Romsauer 1980a*; *1980b*; *1981*; *1982*; *1986*), Budmerice (*Pavúk 1981*; *2003*), Čataj (*Pavúk 1976a*; *1976b*; *1978c*; *1986*), Červený Hrádok (*Němejcová-Pavúková 1970b*; *1974*), Hurbanovo-Bacherov majer (*Čaplovič 1956*; *Novotný 1958*; *Pavúk 2002*), Hurbanovo-Bohatá - Veľký Šárad (*Březinová 2005a*; *2005b*, *Ďuriš 2011b*), Kamenín-Kiskukoricás (*Nevizánsky 1978*; *1999*; *2001*), Krušovce (*Kopčeková/Bielich 2006*; *Kopčeková/Bielich/Cheben 2004*), Levice-Géňa-závod betonáreň Holcín (*Bielich/Cheben 2008*), Mužla-Čenkov-Orechový sad (*Kuzma 1987*; *Kuzma/Hanuliak 1988*; *1990*), Mužla-Čenkov-Vilmakert (*Kuzma 1982*; *1987*; *Kuzma/Hanuliak 1988*; *1990*; *Kuzma/Ožďáni/Hanuliak 1983*; *Kuzma/Šalkovský 1984*; *1985*; *1986*), Nitra-stavba teplárne-Leningradská ulica (*Lichardus/Vladár 1970*; *Pavúk 2003*; *Pavúk/Šiška 1971*; *Vladár 1961*), Nitra-Mlynárce-Azbestocementové závody, bývalý Ferenit (*Novotný 1957*; *Pavúk/Šiška 1971*; *Plesl 1952*), Patince-Kúpele (*Cheben 1984*; *1985*; *1986*; *1987*; *1988*; *1990*), Santovka-Domadice (*Pavúk 1977a*; *1987*; *1994b*; *2003*), Senec-Tehelná ulica (*Čurný 2006*; *Čurný/Kopčeková/Cheben 2005*), Veľký Grob-Za potoky (*Chropovský 1951a; 1951b; 1951c; 1951d*; *1952*, *1958*; *Pavúk 1970*; *Pavúk/Šiška 1971*), Žemberovce-Lúky (*Bielich 2004; 2005*) a iné.

[2] Pojem mazanica označuje hlinu so zámernou organickou zmesou (z hľadiska makroskopického hlavne plevy a slama), niekedy aj s podielom neplastických zložiek (úlomky hornín, piesok), pri ktorých nemôžme rozlíšiť primárny alebo sekundárny pôvod (*Sotáková 2007*, 11; *Varěka 2001*, 262).

celkov je nedostatočný. Na Slovensku ako jeden z prvých určitú formu pozornosti venoval mazanici *P. Čaplovič* (*1956*, 313–315, 343, obr. 119; 141), ktorý vo svojom článku poskytuje informácie o zahĺbenej chate (polozemnici) z lokality Hurbanovo-Bacherov Majer. V zahĺbení chaty sa nachádzali okrem iného aj koncentrácie zhorenej mazanice a fragmenty mazanice bielo omazaných stien s červeným maľovaním[3], ktoré sa pravdepodobne nanášalo tenkým alebo rozstrapkaným mäkkým drievkom. Tieto fragmenty mazanice mali teda hladký povrch[4], ktorý bol pomaľovaný červenými geometrickými vzormi (rudka?) na bielom vápennom poťahu. Ďalšie články, ktoré aspoň okrajovo zahŕňajú informácie o výskyte mazanice v nálezových okolnostiach sídliskových objektov, sa týkajú sídliska Nitra-Leningradská ulica, kde sa v chate trapézovitého tvaru obnažila hrubá spálená vrstva mazanice (*Lichardus/Vladár 1970*, 386, obr. 6; *Vladár 1961*, 781), a lokality Brodzany, kde sa v polozemnicovej chate tiež zachovala spálená deštrukcia mazanice (*Vladár/Krupica 1970*, 353–354). V neskoršom období na mazanicu upriamil pozornosť aj *J. Pavúk* (*2003*, 456–457, obr. 2; 3). Inicioval rekonštrukciu torza deštruovaného zhoreného výmazu povaly z Budmeríc (*Pavúk 1981*). V rámci experimentálnej rekonštrukcie viacerých obydlí na lokalite Liptovská Mara-Havránok, sa aplikáciou mazanice vo včasnohistorickom stavebníctve zaoberal aj *K. Pieta* (*1996*, 62–69). Reprezentatívne kusy mazanice zo želiezovskej skupiny boli publikované aj z lokality Patince (*Cheben 1990*, 60, obr. 1–5). V posledných rokoch detailnejšiu analýzu mazanice z lokality Nitra-Chrenová na ploche stavenísk firiem Shell a Baumax (*Březinová a kol. 2003*) realizovali *L. Benediková* a *M. Hajnalová* (*2003*, 73). Jej cieľom (spolu s rastlinnými zvyškami) bolo precizovať interpretáciu objektov, upresniť datovanie a potvrdiť, resp. obohatiť poznatky o rastlinnom sortimente v konkrétnom období. Nimi zvolený a použitý mierne upravený, zjednodušený systém sa však približuje k deskriptívnemu systému *V. Vařeku* (*1995*, 59–64), ktorý je v prevažnej miere aplikovateľný iba na stredovekú architektúru. Zvýšenú pozornosť danému hmotnému prameňu venoval vo svojom článku aj *V. Varsik* (*2004*, 15), ktorý pri analýze mazanice vychádzal z deskriptívneho systému vypracovaného pre analýzu mazanice z vyššie uvedenej lokality (*Benediková/Hajnalová 2003*, 73). V. Varsik tento systém iba nepatrne upravil pre nálezový súbor z Bratislavy-Trnávky, pričom pri analýze mazaníc sledoval ich veľkosť, odtlačky prútov, stavebného dreva a povrchový omaz (*Varsik 2004*, 15–17). Najnovšie sa podrobnému štúdiu mazanice venuje aj autor tohto článku, a to konkrétne v súvislosti s lokalitou Chynorany, kde sa na základe špecifických nálezových okolností a komplexnej analýzy mazanice pokúsil o architektonickú rekonštrukciu eneolitického obytného objektu (*Ďuriš 2011a*). Rovnaká komplexná analýza bola zrealizovaná aj so súborom mazanice z lokality Hurbanovo-Bohatá-Veľký Šárad (*Ďuriš 2011b*). Tu však nálezové okolnosti neboli natoľko priaznivé[5], aby poskytli možnosť konkrétnej rekonštrukcie sídliskových objektov.

Napriek uvedeným publikačným aktivitám na Slovensku aj naďalej pretrváva negatívna okolnosť, v rámci ktorej mazanica nie je v plnej miere docenenýým materiálom v intenciách bádania archeológov, a to hlavne v kontexte nálezových situácií. V prevažnej miere sa totiž stala iba zdrojom pre archeobotanické rozbory, pričom sa naplno nevyužívala jej cenná výpovedná hodnota, poskytujúca nielen sekundárne informácie (konštrukčné odtlačky na mazanici), ale v úzkom spojení s nálezovými okolnosťami (konštrukčné previazania a situovanie v reálnom priestore stavby) aj schopnosť sprostredkovať možnosti čiastočnej alebo takmer celkovej architektonickej rekonštrukcie pravekého objektu. V úzkej interakcii s inými vednými disciplínami nám môže poskytnúť zaujímavé informácie o priebehu deštrukcie, intenzite žiaru, prípadne nám vytvára objektívnejšie predstavy o statických limitoch stavby.

Odbornému štúdiu mazanice v Čechách sa donedávna tiež nekládol dostatočný dôraz. Jednou z výnimiek bol článok *J. Paulíka* (*1962*), v ktorom autor sprístupnil niekoľko uzavretých sídliskových súborov mazanice (*Masaryk 2001*, 91). J. Paulík sa vo svojej práci však zaoberá iba úzko profilovaným problémom, výskytu nálezov mazanice s plastickou výzdobou, pričom uzavretý nálezový súbor mazanice pochádza z doby bronzovej. Rozborom vypovedajúcich možností a otázkou spracovania podkladov na vyhodnocovanie súborov mazanice sa venoval *S. Vencl* (*1991*, tab. 1), publikujúc stručný návrh štandardnej deskripcie, ktorá by umožnila zhromaždiť potrebné údaje na porovnávacie štúdium mazanice. Problematiku interpretácie stredovekej mazanice vo svojich článkoch rozoberal P. Varéka. Publikoval výber charakteristických odtlačkov na mazanici ako ukážku rôznorodosti možností interpretácie jej pôvodného umiestnenia na stredovekých stavbách. Navrhol a rozpracoval

[3] Kompozíciu výzdoby tvorili rovnobežné, 2 až 3 cm široké pásy uzavreté okrajovými líniami do samostatných polí a krúžkový ornament zatvorený do štvorca.

[4] Omietka obsahuje jemne naplavenú hlinu a piesok.

[5] Terciárna poloha mazanice v jednotlivých sídliskových objektoch, ktorá mala zníženú vypovedaciu schopnosť.

aj deskriptívny systém, ktorý určuje spôsob opisu jednotlivých kusov mazanice a priraďuje ich už k identifikovaným typom prostredníctvom porovnávacej vzorky vytvorenej zo vzoriek získaných z ľudovej architektúry (*Vařeka 1992*). Za pomoci daného deskriptívneho systému vytvoril počítačovú databázu „MAZANICA" v SW Pradox 4.5. (*Vařeka 1995*). Ďalším prínosom v spracovávaní mazanice, no hlavne prínosom pre architektúru stredovekého domu, boli jeho novšie články a rozsiahla monografia (*Vařeka 2001*; *2004*).

Z uvedených informácií je zrejmé, že už v deväťdesiatych rokoch 20. stor. P. Vařeka podčiarkuje význam štúdia nálezov mazanice, možnosti a limity jej výpovedných schopností, rovnako ako potrebu deskriptívneho systému a databázy pri analýze odtlačkov na mazanici, čo zdôraznili vo svojich prácach aj *P. H. Ramquist* (*1983*, 149–151) a *S. Vencl* (*1991*, 410). Nálezy mazanicových zlomkov, odtlačkov alebo rozsiahlych súvrství, tvoriacich súčasti zaniknutých konštrukcií a vykurovacích zariadení, sa pomerne často objavujú (v menšej či väčšej miere) v archeologických situáciách (*Vařeka 1995*, 59). Je bezpečne preukázané, že mazanica sa používala na výmaz stien. Úlomky, ktoré sa zachovali v ruinách zhorených stavieb majú preto pomerne veľkú vypovedaciu schopnosť (*Sotáková 2007*, 11; *Vařeka 1995*, 59). Preukazujú totiž stopy po konštrukčných prvkoch výpletu stien, štiepaných doskách a polguľatiny z konštrukcie stropu, po tesaných doskách a trámoch, prípadne guľatiny v konštrukciách stien. Zväčša teda ako jediný pozostatok nezachovaných objektov zaujíma nezastupiteľné miesto medzi archeologickými prameňmi. Aj napriek tomu sa mazanica nestala predmetom takého záujmu archeológov ako iné, tradičné druhy archeologických pozorovaní a nálezov. Výpovedná možnosť nálezov mazanice v archeologických štruktúrach sa dá výrazne rozšíriť výberom lokality, metódou terénneho výskumu, spôsobom terénnej dokumentácie a následne v rámci laboratórnych podmienok použitím vhodných laboratórnych metodických analytických postupov, uceleného deskriptívneho systému a dôkladnej porovnávacej informačnej databázy (*Vařeka 1995*, 59).

Všetky uvedené dôvody, neustála absencia štúdia mazanice, nutnosť zdôrazniť jej význam pre architektonickú rekonštrukciu nielen obydlia, prípadne doteraz neexistujúca ucelenejšia forma deskriptívneho systému, ako aj neexistujúca databáza mazanice (potrebná pre porovnávanie pri laboratórnom spracovaní materiálu), podnietili autora príspevku k vytvoreniu jednotného systému deskripcie a porovnávacej databázy mazanice[6]. V neposlednom rade v danom procese snaženia je dôležité zvoliť takú lokalitu, ktorú pred mladším narušením (napr. poľnohospodárska kultivácia) chráni hrubé súvrstvie vytvorené v dôsledku najrôznejších prírodných (sedimentácia, erózna činnosť pôdy) a antropogénnych procesov, čím získame možnosť skúmať komplexný súbor informácií (*Vařeka 1995*, 59). Taktiež okolnosť existencie zvýšeného množstva mazanice z viacerých lokalít mladšej a neskorej doby kamennej v depozite (nateraz však bez podrobnejšieho, prípadne žiadneho spracovania) poukazujú na potrebu aktuálneho rozšírenia vedeckých informácií a snahy poskytnúť priestor na konfrontáciu a následnú objektivizáciu poznatkov o pravekej architektúre domu.

Priaznivým impulzom pre vytvorenie deskriptívneho systému bola aj existencia eneolitického sídliska v Chynoranoch, kde boli nálezové okolnosti v dôsledku prírodných procesov uchránené a zachované v komplexnej podobe s deštrukciou mazanice *in situ* v sekundárnej (druhotnej) polohe. Výnimočné zachovanie deštrukcie mazanice je vďaka zrýchlenému procesu prevrstvenia eróznymi splachmi a inundačnými naplaveninami. Je teda zrejmé, že jednotlivé deštrukcie domov v Chynoranoch museli byť vystavené relatívne zrýchlenému procesu prevrstvenia. Samotná lokalita je situovaná na neogénnych sedimentárnych panvách s fluviálnymi sedimentmi, v hraničnom pásme rajónu údolných riečnych náplav a rajónu sprašových sedimentov (*Ďuriš 2004*, 45; *2006*, 61). Nie je teda vylúčené, že na tomto mieste tesne po zániku domov došlo k prevrstveniu viacerých objektov súčasne, a to prostredníctvom inundačných náplav. Blízko sídliska je situovaný mierne sa zvažujúci svah, ktorý indikuje, že tu došlo k zdvojenej činnosti procesu prevrstvenia (inundačné náplavy a erózne splachy). V takom prípade by sa dalo uvažovať o katastrofickom scenári v podobe pomerne veľkej záplavy, ktorá však nastala až po zániku daného sídliska. Nálezové okolnosti z toho sídliska sú o to cennejšie, že sa získali vhodnou metódou terénneho výskumu v zmysle dôsledného spôsobu terénnej dokumentácie[7]. V rámci odoberania vzoriek mazanice bol tiež zvolený metodický postup, zabezpečujúci čo najväčšie množstvo jej reprezentatívnych kusov[8].

[6] Slúži ako porovnávacia databáza alebo podklad pre vytvorenie typológie architektonických konštrukčných prvkov, prípadne pre vytvorenie priestorových typologických skupín mazanice.

[7] Terénna dokumentácia zachytáva deštrukciu mazanice z povaly zhoreného domu s jednotlivými líniami priestorového smerovania architektonických prvkov (stropu), ako aj niektoré konštrukčné previazania medzi stropom a bočnými stenami.

[8] Napríklad kritériá výberu pre metodický postup – rôzna intenzita prepálenia mazanice, rôzne hrúbky vzoriek, rôzne odtlačky

Metodika práce

V rámci metodiky výskumu mazanice je v prvom rade treba zdôrazniť fakt, že sekundárna forma jej výskytu – *in situ* (jednorazová deštrukcia) má vysokú vypovedaciu hodnotu, pri ktorej sa vytvára objektívna schopnosť mazanice s možnosťou konkrétnej rekonštrukcie obytného, prípadne hospodárskeho objektu. Takáto forma jej výskytu zabezpečuje totiž priame napojenie na uzavreté nálezové okolnosti, resp. je kompaktná s jednorazovými zánikovými horizontmi sídliskových objektov.

Naproti tomu terciárna forma výskytu mazanice (postupná dlhodobá deštrukcia, prípadne dodatočné narušenie jednorazovej deštrukcie, či už prírodnými, alebo antropogénnymi vplyvmi) má malú výpovednú hodnotu, avšak do určitej miery tiež použiteľnú. Terciárny charakter výskytu mazanice v nálezových okolnostiach jednotlivých sídliskových objektov nemá priame napojenie na uzavreté nálezové okolnosti konkrétneho obytného, prípadne hospodárskeho objektu, resp. nie je kompaktná s jednorazovými zánikovými horizontmi sídliskových objektov. Je teda zrejmé, že vypovedacia schopnosť takejto mazanice je výrazne znížená, bez možnosti konkrétnej rekonštrukcie obytného či hospodárskeho objektu a akýkoľvek pokus o rekonštrukciu by bol nanajvýš zavádzajúci a neobjektívny. Mazanica takéhoto charakteru poskytuje len zúžené informácie priamo naviazané na jej jednotlivé kusy, a to bez možnosti ich prepojenia s nálezovými okolnosťami. Takéto informácie nám umožňujú získať hlavne okliešteną predstavu o pravdepodobných architektonických konštrukčných prvkoch v podobe kvantitatívnych údajov zachovaných odtlačkov na jednotlivých kusoch mazanice v rámci základnej analýzy. Ďalej môžu poskytnúť izolované informácie[9], vzťahujúce sa iba na ne samotné, bez vzájomného informačného previazania s nálezovými okolnosťami. Funkčná definícia mazanice, prípadne funkčné uplatnenie jej konštrukčných prvkov v architektúre domu sú v danom prípade v podstate bezpredmetné a značne zavádzajúce. Minimálna, prípadne žiadna výpovedná hodnota v zmysle zachovania nálezových okolností je pri mazanici získanej z povrchového zberu[10]. V danom prípade mazanica podlieha eróznej činnosti prostredia, čo ju často aj výrazne znehodnocuje (fragmentárnosť, amorfnosť tvaru) a zabraňuje akejkoľvek bližšej čitateľnosti rôznych znakov z jej povrchu.

Na doplnenie celku treba dodať, že najvyššiu vypovedaciu hodnotu má primárna forma výskytu mazanice, ktorá sa nachádza priamo v základnej a plne funkčnej pozícii ako súčasť sídliskových objektov rôzneho charakteru. Tu sa však dá hovoriť už o etnografických prameňoch alebo etnografickej, resp. súčasnej aplikačnej forme výskytu mazanice.

Priamy dopad na reflexiu reprezentatívnosti vzoriek mazanice zo sídliskových lokalít neolitu a eneolitu má hlavne ich správny metodický odber, a to už priamo v teréne. Musí zabezpečiť optimálne reprezentatívny výber architektonických prvkov z lokality. V druhom rade je nemenej dôležitá dôkladná selekcia vzoriek mazanice, realizovanej v laboratórnych podmienkach a následné vytvorenie finálnej skupiny vzoriek určených na detailnú, komplexnú analýzu prostredníctvom vytvoreného deskriptívneho systému[11].

Metodika geofyzikálneho merania, archeologického výskum a dokumentovania nálezových okolností výskytu mazanice[12]

- Realizácia geofyzikálneho merania[13] vo forme mapy vertikálneho gradientu magnetického poľa.
- Na základe geofyzikálnej mapy s magnetickými anomáliami rôzneho tvaru je potrebné vytvoriť predbežný odhad štruktúry sídliska, resp. sídliskovej urbanizácie, prípadne odhad veľkosti jednotlivých objektov, ako aj ich orientácie v priestore sídliska.
- Na základe geofyzikálnej mapy s magnetickými anomáliami rôzneho tvaru je potrebné plánovať systematický odkryv deštrukcie mazanice, síd-

konštrukčných prvkov, rôzne miesto odberu vzoriek – strop/bočné steny, prítomnosť archeobotanických zvyškov vo vzorkách atď.

[9] Napríklad rozmery, váha, výška, nerovnosti povrchu vzoriek, vlastnosti mazanice, tvar mazanice, konkrétne metrické informácie konštrukčných prvkov mazanice.

[10] Tiež terciárna forma výskytu mazanice, ovplyvnená aj vonkajšími eróznymi faktormi.

[11] Súčasťou deskriptívneho systému je metrický systém, opisný systém, konštrukčná typológia mazanice a priestorová typológia mazanice.

[12] Bez podrobnej analýzy archeologického materiálu z jednotlivých sídliskových objektov a bez potvrdenia ďalších horizontálno-vertikálnych stratigrafických vzťahov je náčrt ich zánikových okolností položený iba do hypotetickej roviny, pričom otázne vyznieva aj časová paralelnosť jednotlivých deštrukcií obydlí, hoci s rovnakým charakterom daných sídliskových objektov (podobná veľkosť, rovnaký pôdorysný tvar a konštrukčné architektonické riešenia), ako aj ich nálezových okolností.

[13] Geofyzikálne meranie na vytýčenej ploche s veľkosťou podľa objektívnej potreby – plocha objektu či deštrukcie, prípadne sídliska.

liskového objektu alebo vytýčenie výskumnej sondy.
– Vytvorenie koncepcie pomocného orientačného členenia (sektory, rezy) odkrytej a začistenej deštrukcie mazanice alebo začisteného sídliskového objektu, prípadne vytýčenej sondy.
– V snahe získať čo najviac informácií z priaznivých nálezových okolností, ktoré majú relatívne vysokú výpovednú hodnotu, je potrebné zvoliť dôkladný vertikálny postup odkryvu deštruovanej mazanice[14], ktorý však taktiež musí odrážať a rešpektovať horizontálne kontextové situácie.
– Postupné plošné rozoberanie deštrukcie mazanice smerom dole, k najnižšie položeným vrstvám, so zámerom sledovať v nej jednotlivé línie konštrukčných prvkov, prípadne ich previazaní.
– V rámci odoberania vzoriek mazanice je potrebné zvoliť metodický postup zabezpečujúci čo najväčšie množstvo reprezentatívnych kusov mazanice.[15]
– Podrobná dokumentácia a zachytenie uvedených konštrukčných prvkov (línie, previazania) formou dôsledného kreslenia do celkového plánu, detailným fotografovaním alebo fotogrametriou vybraných ucelených plôch, ako aj nivelácia a zameranie sídliskových deštrukcií totálnou stanicou.
– Použitie daných údajov na komplexný detailný digitálny plán, ktorý zachytáva nálezovú situáciu deštrukcie mazanice s konštrukčnými prvkami, resp. priestorovým smerovaním architektonických línií a niektorých konštrukčných previazaní.[16] V pláne treba zaznamenať aj miesta odberu archeobotanických vzoriek a miesta výskytu väčších koncentrácií archeologického materiálu (črepy, uhlíky, štiepaná/hladená industria atď.).
– Konfrontačné porovnávanie, resp. vkladanie jednotlivých digitálnych plánov skúmaných objektov alebo deštrukcie mazanice do nameranej geofyzikálnej mapy vertikálneho gradientu magnetického poľa, a to v rovnakej mierke. Takto sa dajú zachované konštrukčné prvky a línie objektívne situovať do reálnych polôh v priestore deštrukcie mazanice sídliskového objektu, čím sa môžu medzi nimi taktiež zistiť a potvrdiť ich vzájomné vzťahy, prípadne ich vzájomné konštrukčné previazania.
– Posudzovanie rozsahu zachovania jednotlivých deštrukcií mazanice a pokus o predbežnú interpretáciu dôvodu výnimočného zachovania deštrukcie sídliskových objektov, ktoré museli byť vystavené relatívne zrýchlenému procesu prevrstvenia, a to buď eróznymi splachmi, alebo inundačnými naplaveninami.
– Finálna účelová selekcia a analýza mazanice v laboratórnych podmienkach.

Metodika merania mernej magnetickej susceptibility (intenzity náhodného prepálenia mazanice)

V rámci archeologického výskumu deštruovaných vrstiev mazanice, pochádzajúcich zo sídliskových objektov, je žiaduce merať magnetické vlastnosti horninotvorného prostredia, resp. hodnoty magnetickej susceptibility daného prostredia, ktoré sa dajú získať pomocou meracieho prístroja Kappameter.

Samotný termín magnetická (objemová) susceptibilita, prípadne magnetická permeabilita je meradlom schopnosti materiálu stať sa magnetickým pomocou vonkajšieho magnetického poľa, resp. je jedným zo základných parametrov rozdeľujúcich látky po magnetickej stránke.[17] Magnetická susceptibilita hornín je závislá práve od obsahu feromagnetických minerálov, ako aj od veľkosti ich zŕn a ich rozptýlenia. Podľa veľkosti objemovej magnetickej susceptibility[18] môžeme horniny považovať za prakticky nemagnetické, veľmi slabo magnetické, slabo magnetické, magnetické alebo silne magnetické. Magnetická susceptibilita pôdy je teda aj meradlom schopnosti pôdy stať sa magnetickou pomocou vonkajšieho magnetického poľa, ktoré sa mení v závislosti na chemickom zložení feromagnetických minerálov obsahujúcich železo, pričom jej hodnoty vypovedajú aj o intenzite kontaktu s teplom,

[14] Tzv. periodická sekvencia hĺbky s maximálnou mocnosťou odstraňovaných vrstiev do výšky 10 cm.

[15] Kritériá pre reprezentatívnosť jednotlivých kusov mazanice (miesta s rôznou intenzitou prepálenia mazanice, rôzne hrúbky a veľkosti vzoriek, rôzne odtlačky konštrukčných prvkov, rôzne miesta odberu vzoriek, resp. rôzne konštrukčné priestory obydlia, prítomnosť archeobotanických zvyškov vo vzorkách atď.).

[16] Ako napríklad konštrukcia stropu, obvodové alebo vnútorné nosné steny, priečelie strechy.

[17] Látky charakterizované na magnetickej báze sa delia na: – diamagnetické (susceptibilita < 0);
– paramagnetické (susceptibilita > 0);
– feromagnetické (susceptibilita >> 0).

[18] Podľa veľkosti objemovej magnetickej susceptibility sa horniny alebo pôda považujú za (*Pašteka 1991*, 60):
– prakticky nemagnetické, s objemovou magnetickou susceptibilitou do 30.10(-5) j. SI;
– veľmi slabo magnetické, s objemovou magnetickou susceptibilitou 30 až 100.10(-5) j. SI;
– slabo magnetické, s objemovou magnetickou susceptibilitou 100 až 1000.10(-5) j. SI;
– magnetické, s objemovou magnetickou susceptibilitou 1000 až 5000.10(-5) j. SI;
– silne magnetické, s objemovou magnetickou susceptibilitou väčšou než 5000.10(-5) j. SI.

napríklad pri náhodnom alebo cielenom výpale, kedy vzniká tzv. termoremanentná magnetizácia (*Pašteka 1991*, 50). Táto magnetizácia je remanentná magnetizácia materiálu, ktorý bol vyhrievaný a potom ochladený v okolitej atmosfére magnetického poľa. Remanentná magnetizácia zároveň definuje tzv. Curieho teplotu Tc (t. j. teplotu prepálenia, zvyšujúcu magnetizmus), ktorá určuje závislosť magnetickej susceptibility od absolútnej teploty. Táto závislosť však nemusí byť priamo úmerná. Pre ucelenosť je potrebné spomenúť aj termín „merná magnetická susceptibilita κ“[19], ktorou je možné odvodiť aj tepelne najnamáhanejšiu časť predmetu alebo plochy (*Faßbinder 1994*, 105–106; *Pašteka 1991*, 52–53). Na meranie tejto mernej magnetickej susceptibility sa používa tzv. Kappameter (resp. Microkappa), ktorý stanovuje jej množstvo (kvantitu)[20]. Daný prístroj sa používa nielen na meranie magnetických vlastností horninotvorného prostredia v teréne, ale aj na tzv. laboratórne meranie magnetických vlastností jednotlivých vzoriek mazanice, získaných počas archeologického výskumu.

Metodika odoberania vzoriek a merania magnetickej susceptibility horninotvorného prostredia v teréne

– Magnetické vlastnosti horninotvorného prostredia, vytvárajúceho bezprostredné okolie a samotný objem sídliskových objektov, je vhodné merať pri každej sídliskovej deštrukcii mazanice samostatne.
– Kvôli spresneniu výsledkov je merania potrebné realizovať aj na všetkých vizuálne definovateľných horninotvorných vrstvách[21], ktoré spolu vytvárajú celý sídliskový objekt vrátane jeho spálenej deštrukcie.
– V rámci procesu odoberania vzoriek mazanice na meranie intenzity náhodného prepálenia je nutné zvoliť tiež metodický postup, ktorý zabezpečuje čo najväčšie množstvo reprezentatívnych kusov mazanice s rôznou intenzitou prepálenia.
– Vďaka veľkému množstvu zachovanej mazanice s rôznou intenzitou prepálenia, ktorá sa prejavuje na farebnej rozdielnosti a kompaktnosti jednotlivých kusov, prípadne blokov, je možné vytvárať podrobnými meraniami magnetickej susceptibility jednotlivých vzoriek mazanice obraz priameho a nepriameho pôsobenia tepelného žiaru.

Tabela 1a. Prvá korekcia. Korekcia povrchových nerovností (korekcia nameraných hodnôt povrchových nerovností vzorky).

Nerovnosti meracej plochy vzorky (mm)	Korekčný faktor (hodnota násobku)
1	1,07
2	1,15
3	1,23
4	1,32
5	1,41
6	1,51
7	1,61
8	1,72
9	1,84
10	1,96

Tabela 1b. Druhá korekcia. Korekcia kolísania veľkostí objektov (korekcia nameraných hodnôt veľkosti priemeru vzorky).

Veľkosť priemeru vzorky (mm)	Korekčný faktor (hodnota násobku)
30(?)	1,51(?)
40(?)	1,39(?)
50(?)	1,29(?)
60	1,19
70	1,11
80	1,05
90	1,03
100	1,01

Tabela 1c. Tretia korekcia. Korekcia valcovitého tvaru exemplára (korekcia nameraných hodnôt jadra steny valcovitej plochy vzorky).

Veľkosť priemeru jadra vzorky (mm)	Korekčný faktor (hodnota násobku)
60	1,63
70	1,53
80	1,46
90	1,41
100	1,38
110	1,35
120	1,33

[19] Merná magnetická susceptibilita κ = objemová magnetická susceptibilita/hustota. Pozri technický manuál meracieho prístroja Kappameter – model KT-5 (*Kappameter 1980*, 3, 17, 18).

[20] Technická špecifikácia, resp. technické vymedzenie daného modelu je definované v technickom manuáli (*Kappameter 1980*, 3, 17, 18).

[21] Napríklad samostatne na vrchnej vrstve ornice, ďalej na vrstvách deštrukcie mazanice s rôznym odtieňom zafarbenia prepálenej hliny, prípadne na prevažne čiernej kultúrnej vrstve alebo na spodnej udupanej vrstve tvoriacej zväčša podlahovú bázu objektu.

Tabela 2a. Namerané hodnoty magnetickej susceptibility na vzorkách mazanice vo forme tzv. dvojmerania.

Prír. č. ...	–	–	–	–
Meranie č. 1	x,xx ; x,xx	x,xx ; x,xx	x,xx ; x,xx	–
Meranie č. 2	*x,xx ; x,xx*	–	BS x,xx ; x,xx	–
Meranie č. 3	***x,xx ; x,xx***	x,xx ; x,xx	–	***BS1 x,xx ; x,xx***
Meranie č. 4	–	–	–	*BS2 x,xx ; x,xx*

Z merania je následne zrejmé, že tepelný žiar, spôsobený požiarom obytného objektu, pôsobil rôznou intenzitou na jednotlivé stavebné bloky.

Metodika laboratórneho merania vybraných vzoriek a korekcia nameraných hodnôt magnetickej susceptibility

– Pre zvýšenie objektivity nameraných hodnôt mernej magnetickej susceptibility κ, je potrebné okrem merania horninotvorného prostredia, obnažených geologických hornín, veľkých kusov hornín v teréne alebo vrtných jadier, vyberať aj vhodné vzorky (kusy) na presné laboratórne merania hodnôt magnetickej susceptibility. Tie sa následne po odporúčanej a pravidlami riadenej korekcie[22] porovnávajú s nameranými hodnotami jednotlivých horninotvorných vrstiev v teréne.
– Na vybraných vzorkách mazanice je potrebné vopred stanoviť meraciu plochu (tabela 2a; 2b), čím sa vytvoria podmienky na následné meranie prednej strany (tzv. selektívne meranie PS1, PS2), zadnej strany (tzv. selektívne meranie ZS3, ZS4), v prípade absencie jednej z nich sa meria aj bočná strana (tzv. selektívne meranie BS1, BS2 alebo až BS4).
– Vzorky dosahujúce veľkosť povrchu do 12/15 cm sa odmerajú viackrát na rovnakom mieste jednej strany, pričom sa akceptuje iba najmenšia a najväčšia nameraná hodnota. Tie sú následne spriemerované do jednej predbežnej priemernej hodnoty. Vzorky dosahujúce veľkosť povrchu nad 15 cm sa odmerajú viackrát na dvoch rôznych miestach jednej strany (tzv. meranie p2x)[23], pričom sa akceptuje iba najmenšia a najväčšia nameraná hodnota. Tie sú následne spriemerované do jednej predbežnej priemernej hodnoty (tabela 2b).
– Na spresnenie merania magnetických vlastností laboratórnych vzoriek je potrebné merací prístroj na vzorku správne nastaviť a namerané hodnoty podľa rozmerov vzorky korigovať (tabely 1a–1c). Priemerná hodnota z prednej strany, ako aj priemerná hodnota zo zadnej strany, prípadne bočnej strany z jednej vzorky mazanice sú teda upravené korekciou podľa vopred stanovených pravidiel (tabela 2b) a následne spriemerované do jednej konečnej hodnoty (tabela 2c), ktorá reprezentuje danú vzorku mazanice.
– Korekcia nameraných hodnôt závisí od daných vopred určených faktorov:
  1. Faktor povrchových nerovností (korekcia nameraných hodnôt povrchových nerovností vzorky). Vzdialenosť medzi aktívnym čelom prístroja (plochou oscilačného kotúča) a plochou horniny (vzorky) je veľmi dôležitá, pretože povrchová vrstva horniny zasahujúca do hĺbky 20 mm objektivizuje až 90% nameranej zobrazenej hodnoty. Rôznorodosť vzájomnej vzdialenosti je daná povrchovými nerovnosťami. Na korekciu povrchových nerovností existuje tabuľka vymedzujúca korekcie pre nerovnosti od 1 do 10 mm, pričom korigovanú hodnotu získame násobením nameranej hodnoty s patričným korekčným faktorom (tabela 1a)[24].
  2. Faktor kolísania veľkostí objektov (korekcia nameraných hodnôt veľkosti priemeru vzorky). Rovnako dôležitá je aj veľkosť priemeru vzorky, pretože pri priemere aktívneho čela prístroja (plochy oscilačného kotúča), ktorý má 65 mm, je meranie plochy s priemerom menším ako 60 mm už neefektívne. Na korekciu nameraných hodnôt veľkosti priemeru vzorky existuje tabuľka vymedzujúca korekcie priemerov od 60 po 100 mm, pričom korigovanú hodnotu získame násobením nameranej hodnoty s patričným korekčným faktorom. Priemer plochy vzorky nad 100 mm sa zaokrúhľuje na dostatočnú presnosť a nekoriguje sa (tabela 1b)[25].
  3. Faktor valcovitého tvaru exemplára (korekcia nameraných hodnôt jadra steny valcovitej plochy vzorky). Jednotlivé kusy mazanice sú prevažne ploché alebo nepravidelné a mnoho-

[22] Podrobný postup korekcie nameraných hodnôt je uvedený nižšie v texte.

[23] Pričom p2x – priemer meraní na dvoch rôznych miestach tej istej strany.

[24] Korekčné tabuľky na korekciu nameraných hodnôt povrchových nerovností vzorky sú prebraté z technického manuálu *Kappametra* (*1980*, 17–23, tab. 1).

[25] Korekčné tabuľky na korekciu nameraných hodnôt veľkosti priemeru vzorky sú prebraté z technického manuálu *Kappametra* (*1980*, 17–23, tab. 2).

Tabela 2b. Korekciou upravené priemerné hodnoty magnetickej susceptibility na vzorkách mazanice. Rozdiely hodnôt medzi zmeranou prednou stranou (meranie 1) alebo zadnou stranou (meranie 3), prípadne bočnou stranou BS (meranie 2). Legenda: meranie 1 – PS predná strana 1 (dve merania) = predbežný priemer; meranie 2 – PS predná strana 2 (dve merania) = predbežný priemer; meranie 3 – ZS zadná strana 1 (dve merania) = predbežný priemer; meranie 4 – ZS zadná strana 2 (dve merania) = predbežný priemer; hodnota vo forme štandardného tučného písma – konečný reprezentatívny priemer; BS1 – meranie bočnej strany 1; BS2 – meranie bočnej strany 2; p2x – predbežný priemer meraní na dvoch rôznych miestach tej istej strany; hodnoty čiernej farby – záznam zo 100% zachovanosti meranej plochy; hodnoty červenej farby – záznam z 80/90% zachovanosti meranej plochy; hodnoty modrej farby – záznam z 50–70% zachovanosti meranej plochy; hodnoty zelenej farby – záznam z 30/40% zachovanosti meranej plochy; hodnota vo forme štandardného písma 6,39; 6,33 – rovná plocha (0/1 mm); hodnota vo forme písma – kurzívy 6,39; 6,33 – mierne zvlnená plocha (2 mm); hodnota vo forme tučného písma – kurzívy 6,39; 6,33 – zvlnená plocha (3–10 mm).

Prír. č. ...	–	–	–	–
Meranie č. 1	x,xx	x,xx	x,xx	–
Meranie č. 2	x,xx	–	BS x,xx	–
Meranie č. 3	x,xx	x,xx	–	BS1 x,xx
Meranie č. 4	–	–	–	BS2 x,xx
Priemer	**x,xx**	**x,xx**	**x,xx**	**x,xx**
Prír.č. ...	–	–	–	–
Meranie č. 1	x,xx	?: BS1 x,xx	x,xx	p2x–x,xx
Meranie č. 2	–	?: BS2 x,xx	BS x,xx	–
Meranie č. 3	x,xx	–	x,xx	p2x –x,xx
Meranie č. 4	–	–	–	–
Priemer	**x,xx**	**? x,xx**	**x,xx**	**x,xx**
Prír.č. ...	–	–	–	–
Meranie č. 1	? x,xx	–	?: x,xx	–
Meranie č. 2	?: BS x,xx	?: x,xx	–	x,xx
Meranie č. 3	–	–	x,xx	x,xx
Meranie č. 4	–	?: x,xx	–	–
Priemer	**? x,xx**	**? x,xx**	**? x,xx**	**x,xx**
Prír.č. ...	–	–	–	–
Meranie č. 1	x,xx	x,xx	–	–
Meranie č. 2	–	BS x,xx	–	–
Meranie č. 3	–	?: x,xx	–	–
Meranie č. 4	x,xx	–	–	–
Priemer	**x,xx**	**? x,xx**	–	–

uholníkové. Neustála erózia povrchu fragmentov však dokáže mazanicu formovať aj do zaoblených tvarov. V prípade výskytu vzorky valcovitého tvaru, s výskytom jadra steny valcovitej plochy, je potrebné daný faktor brať do úvahy, a tak uplatniť korekciu. Na korekciu nameraných hodnôt jadra steny valcovitej plochy vzorky existuje tabuľka vymedzujúca korekcie priemerov jadra vzoriek od 60 po 120 mm, pričom korigovanú hodnotu získame násobením nameranej hodnoty s patričným korekčným faktorom (tabela 1c)[26].

– Dôležité je dodržanie správneho poradia korekcie. Ak sa meranie uskutočnilo, je vhodné realizovať najskôr korekciu nameraných hodnôt pre plochu nerovnosti vzorky a potom treba aplikovať korekciu nameraných hodnôt veľkosti priemeru vzorky. Meranie vzoriek, ktorých hrúbka je menšia ako 50 mm, je neefektívne.[27]
– Treba zvoliť prehľadný zápis nameraných hodnôt napríklad vo forme excelovej tabuľky:
  • V prvej tabuľke (tabela 2a) sa uvedie farebne odlíšená najmenšia a najväčšia nameraná, korekciou neupravená hodnota v rámci merania plošných strán (označených číslom 1 až 4) na jednotlivých vzorkách mazanice. Farebná odlišnosť hodnôt podáva informáciu o percentuálnej zachovalosti odporúčanej meranej plochy, čo

[26] Korekčné tabuľky na korekciu nameraných hodnôt jadra steny valcovitej plochy vzorky sú prebraté z technického manuálu *Kappametra* (*1980*, 17–23, tab. 3).

[27] Správnosť poradia korekcie je uvedená v technickom manuáli (*Kappameter 1980*, 22–23).

Tabela 2c. Korekciou upravené a spriemerované konečné reprezentatívne hodnoty magnetickej susceptibility na vzorkách mazanice. Legenda: podčiarknuté hodnoty – objektívne hodnoty priemerov intenzity prepálenia (z priamou informačnou hodnotou); nepodčiarknuté hodnoty s otáznikom – menej objektívne (otázne) hodnoty priemerov intenzity prepálenia (s nepriamou informačnou, avšak vypovedacou hodnotou); podčiarknutý plán č. ...: obsahuje objektívne aj neobjektívne hodnoty priemerov intenzity prepálenia; nepodčiarknutý plán č. ...: obsahuje iba neobjektívne hodnoty priemerov intenzity prepálenia.

Prír. č. ...	–	–	–	–	
Priemer	x,xx	x,xx	x,xx	x,xx	Plán č. ...
Prír. č. ...	–	–	–	–	
Priemer	x,xx	?: x,xx	x,xx	x,xx	Plán č. ...
Prír. č. ...	–	–	–	–	
Priemer	?: x,xx	?: x,xx	?: x,xx		Plán č. ...
Prír. č. ...	–	–	–	–	
Priemer	?: x,xx	x,xx	–	–	Plán č. ...
Prír. č. ...	–	–	–	–	
Priemer	x,xx	x,xx	–	–	Plán č. ...

priamo podmieňuje objektívnosť jednotlivých meraní[28]. Do tejto tabuľky sa dajú zakomponovať aj iné informácie, napríklad informácie o veľkosti povrchových nerovností na jednotlivých meraných plochách[29].

- V druhej tabuľke (tabela 2b) sa uvedú namerané, vzájomne spriemerované a korekciou upravené hodnoty prednej strany, hodnoty zadnej strany, prípadne hodnoty bočnej strany. Do tejto tabuľky môžu byť kvôli prehľadnosti zakomponované už aj konečné reprezentatívne priemerné hodnoty[30], resp. konečné hodnoty priemerov intenzity prepálenia, ktoré reprezentujú jednotlivé vzorky mazanice. Taktiež je k danej tabuľke vhodné priradiť aj informáciu o rozdielnosti nameraných hodnôt medzi jednotlivými stranami vzorky mazanice, a to napríklad formou jednoduchej kružnice, ktorá vizuálne ohraničí najväčšie namerané rozdiely. Totiž približne pri 60% nameraných vzoriek sa prejavuje nápadnejší rozdiel medzi spriemerovanými hodnotami meranej prednej a zadnej, prípadne bočnej strany, pričom nápadný rozdiel je definovaný rozdielom minimálne väčším ako: $\kappa = 1{,}00.10(-3)$ j. SI. Daná skutočnosť je pravdepodobne odzrkadlením okolností rôznej intenzity kontaktu tepla s jednotlivými stranami mazanice. Nie je však vylúčené, že v niektorých prípadoch ide o skreslenie výsledkov, spôsobené nedostatočnou veľkosťou meranej vzorky mazanice.
- V tretej finálnej tabuľke (tabela 2c) sa uvedú už len vyššie namerané, korekciou upravené a spriemerované konečné reprezentatívne hodnoty. Kvôli vizuálnej prehľadnosti, objektívne hodnoty priemerov intenzity prepálenia (s tzv. priamou informačnou hodnotou) sa môžu podčiarknuť. Menej objektívne a otázne hodnoty priemerov intenzity prepálenia (s tzv. nepriamou informačnou, avšak stále s určitou vypovedacou hodnotou) sa nepodčiarknu a uvedú sa s otáznikom. V tabuľke je žiaduce uviesť aj podčiarnuté čísla plánov, ktoré obsahujú objektívne aj neobjektívne hodnoty, pričom nepodčiarknuté čísla plánov obsahujú iba neobjektívne hodnoty priemerov intenzity prepálenia.

– Namerané, spriemerované a korigované hodnoty mernej magnetickej susceptibility z jednotlivých vzoriek mazanice je potrebné pretransformovať[31] na hodnoty objemovej magnetickej susceptibility, ktoré definujú stupeň magnetizácie horniny. Pri transformácii nameraných hodnôt dochádza k ich posunutiu do vyšších hodnôt, ako napríklad:
  - z nameranej hodnoty $\kappa = 1{,}00.10(-3)$ j. SI sa transformuje hodnota na $\kappa = 100.10(-5)$ j. SI, pričom takáto transformovaná hodnota sa považuje za veľmi slabo magnetickú;
  - z nameranej hodnoty $\kappa = 5{,}00.10(-3)$ j. SI sa transformuje hodnota na $\kappa = 500.10(-5)$ j. SI, pričom takáto transformovaná hodnota sa ešte stále považuje za slabo magnetickú;
  - z nameranej hodnoty $\kappa = 15{,}00.10(-3)$ j. SI sa transformuje hodnota na $\kappa = 1500.10(-5)$ j. SI, pričom takáto transformovaná hodnota sa považuje za magnetickú;
  - z nameranej hodnoty $\kappa = 55{,}00.10(-3)$ j. SI sa transformuje hodnota na $\kappa = 5500.10(-5)$ j. SI, pričom takáto transformovaná hodnota sa považuje za silne magnetickú.
– V závere je dôležité, aby sa pretransformované hodnoty intenzity prepálenia mazanice konfrontovali so zhodnotenými nálezovými okolnosťami objektu, čím sa vytvorí celková archeologická

[28] Napríklad čierna farba označuje záznam zo 100 % zachovanosti odporúčanej meranej plochy, červená farba označuje záznam z 80–90 % zachovanosti odporúčanej meranej plochy, modrá farba označuje záznam z 50–70 % zachovanosti odporúčanej meranej plochy a zelená farba označuje záznam z 30–40 % zachovanosti odporúčanej meranej plochy.

[29] Napríklad hodnota zmeraná na rovnej ploche (0/1 mm) sa môže zapisovať formou štandardného písma, hodnota zmeraná na mierne zvlnenej ploche (2 mm) sa môže zapisovať formou písma – kurzívy a hodnota zmeraná na zvlnenej ploche (3–10 mm) sa môže zapisovať formou tučného písma – kurzívy.

[30] Tieto hodnoty môžu byť kvôli lepšej orientácii zvýraznené napríklad formou štandardného tučného písma.

[31] Transformácia je potrebná kvôli neskoršej archeologickej interpretácii nameraných hodnôt.

konštrukčná interpretácia deštrukcie, ako aj jej funkčný zmysel a vzájomný vzťah s okolitými sídliskovými objektmi. V neposlednom rade sa dá načrtnúť aj postupný proces deštrukcie samotnej stavby a nasledovný pozvoľný proces prevrstvenia[32] archeologických objektov, ktoré sa postupne včlenia do okolitého terénu. Bez analýzy materiálu z jednotlivých sídliskových objektov, prípadne bez potvrdenia ich ďalších horizontálno-vertikálnych stratigrafických vzťahov sú časové paralelnosti zhorených deštrukcií jednotlivých objektov a náčrt ich zánikových okolností položené iba do čiastočne objektívnej roviny.

Interpretácia nameraných hodnôt magnetickej susceptibility

Rôzne namerané hodnoty magnetickej susceptibility potvrdzujú rôzne stupne náhodného prepálenia mazanice. Z toho vyplýva, že tepelný žiar spôsobený deštrukčným požiarom, pôsobil rôznou intenzitou na jednotlivé stavebné bloky sídliskového objektu.

Býva takmer pravidlom, že najvyššie hodnoty susceptibility[33], ktoré indikujú predchádzajúce pôsobenie vysokého tepelného žiaru na mazanicu, najčastejšie pochádzajú z priestorov hornej úrovne deštruovaného výmazu povaly. Tu teda pôsobí skutočne nárazový intenzívny tepelný žiar, ktorý nosnú konštrukciu stropu s hlineným izolačným výmazom povaly natoľko oslabí, že sa prelomí, resp. prevalí väčšinou ako prvá, pričom napriek tomu vlastnou váhou prekryje aspoň časť konštrukcií s hlineným výmazom z obvodových nosných stien a vnútorných priečok. Takáto stropná deštrukcia so zhorenou mazanicou sa v nálezových okolnostiach potom prejavuje ako relatívne kompaktná, ucelená, hrubá vrstva mazanice s rovnakými konštrukčnými prvkami a s podobnými vysokými hodnotami magnetickej susceptibility, ktorá stratigraficky tvorí horné prekrytie spodnej deštrukcie mazanice obsahujúcej rôzne kultúrne vrstvy kontaminované archeologickým materiálom. Toto tvrdenie podporujú aj často sa vyskytujúce nálezové situácie, pri ktorých väčšina obvodových nosných stien s výmazom deštruovala mimo horiaceho objektu, čím sa časť zhorenej deštrukcie mazanice ocitne mimo pôdorysu sídliskového objektu. V prípade, ak sa nosná konštrukcia stropu s výmazom povaly prevalí skutočne ako prvá a jednotlivé nosné steny deštruujú až na ňu, vytvára sa opačná situácia, keď sa kompaktná a hrubá vrstva mazanice nachádza spolu s kultúrnou vrstvou a s archeologickým materiálom pod nánosom menej kompaktnej a konštrukčne zväčša odlišnej vrstvy zhorenej deštruovanej mazanice pochádzajúcej z nosných obvodových alebo vnútorných stien sídliskového objektu. V minulosti sa kvôli mylným výkladom rôznych stratigrafických pozícií kompaktná deštrukcia výmazu povaly zamieňala za prepálený výmaz z deštrukcie podlahy, a to aj napriek tomu, že nálezové okolnosti a namerané hodnoty jednoznačne dokladali prítomnosť deštruovanej konštrukcie stropu s hlineným výmazom povaly. Kvôli celistvosti však treba podotknúť, že popri dostačujúcej nosnej statike objektu mohlo takéto konštrukčné vyhotovenie stropu s hlineným výmazom povaly slúžiť aj ako druhé podlažie domu, a to ako podlaha pre obytné priestory alebo pre doplňujúce zásobné priestory.

Nízke hodnoty magnetickej susceptibility[34] však indikujú predchádzajúce pôsobenie menšieho tepelného žiaru na mazanicu, pričom najčastejšie pochádzajú z priestorov konštrukcie nosných obvodových stien, prípadne z vnútorných bočných stien alebo zo strešného priečelia domu, na ktorý sa tiež často nanášal izolant v podobe hlineného výmazu. Menší tepelný žiar nepôsobí na nosné konštrukcie stien s hlineným izolačným výmazom až tak nárazovo a proces žiarovej deštrukcie nevyznieva tak relatívne rýchlo, ako je to v prípade výmazu povaly. Konštrukcia vertikálnych stien sa prevažne prelomí až neskôr, čím prekryje už spadnutú, deštruovanú, zhorenú konštrukciu stropu s hlineným výmazom povaly. Často sa však v nálezových okolnostiach objavuje aj spomenutá situácia, keď sa zdá, že väčšina obvodových nosných stien s hlineným výmazom deštruovala mimo horiaceho objektu, čím sa časť zhorenej deštrukcie mazanice ocitne v bezprostrednom okolí pôdorysu sídliskového objektu. Takáto mazanica môže mať veľmi nízke hodnoty magnetickej susceptibility[35], čo sa prejaví aj na jej kompaktnosti, aj na trvácnosti. Väčšinou sa totiž takáto mazanica nachádza vo fragmentárnej forme a podlieha zrýchlenému procesu erózie povrchu.

[32] Na procese prevrstvenia sa môžu podieľať buď erózne splachy, inundačné náplavy, alebo v zrýchlenom procese prevrstvenia môžu pôsobiť obe naraz.

[33] Sú to hodnoty magnetickej susceptibility od $\kappa = 10{,}00.10(-3)$ j. SI/$\kappa = 1000{,}00.10(-5)$ j. SI až do hodnoty $\kappa = 50{,}00.10(-3)$ j. SI/$\kappa = 5000{,}00.10(-5)$ j. SI, ktoré sú magnetické alebo hodnoty nad $50{,}00.10(-3)$ j. SI/$\kappa = 5000{,}00.10(-5)$ j. SI, ktoré sú však už silne magnetické.

[34] Sú to hodnoty magnetickej susceptibility od $\kappa = 1{,}00.10(-3)$ j. SI/$\kappa = 100{,}00.10(-5)$ j. SI až do hodnoty $\kappa = 10{,}00.10(-3)$ j. SI/$\kappa = 1000{,}00.10(-5)$ j. SI, ktoré sú slabo magnetické.

[35] Sú to hodnoty magnetickej susceptibility od $\kappa = 0{,}300.10(-3)$ j. SI/$\kappa = 30{,}00.10(-5)$ j. SI až do hodnoty $\kappa = 1{,}00.10(-3)$ j. SI/$\kappa = 100{,}00.10(-5)$ j. SI, ktoré sú veľmi slabo magnetické, prípadne hodnoty pod $\kappa = 0{,}300.10(-3)$ j. SI/$\kappa = 30{,}00.10(-5)$ j. SI, ktoré sú však prakticky nemagnetické.

Na základe porovnávania nameraných hodnôt magnetickej susceptibility mazanice s meraním výpalu tehál (*Čurný/Gregor/Hložek, b. r. v.*) a nameraných hodnôt zo súboru mazanice z Chynorian[36] je pravdepodobné, že teplota náhodného výpalu hlineného výmazu sídliskových objektov počas procesu horenia dosahovala pri veľmi nízkych hodnotách magnetickej susceptibility, resp. pri prakticky nemagnetizácii vzoriek, teplotné rozmedzie cca 300/400–500/600 °C. Pri nízkych hodnotách magnetickej susceptibility, resp. pri slabej magnetizácii vzoriek, dosahovalo teplotné rozmedzie hodnoty cca 500/600–700/800 °C. Pri vyšších hodnotách magnetickej susceptibility, resp. pri normálnej magnetizácii vzoriek, sa teplota mohla pohybovať v teplotnom rozmedzí cca 850–950 °C, prípadne presiahla hodnotu teploty tesne nad 1000 °C. Pri najvyšších hodnotách magnetickej susceptibility, resp. pri silnej magnetizácii vzoriek, sa teplotné rozmedzie muselo pohybovať výrazne nad 1000 °C a viac. Pre ďalšie porovnanie a pozitívnu konfrontáciu treba spomenúť vedecké výsledky *M. Stevanovićovej* (*1997*), ktorá sa vo svojej práci zaoberá okrem iného aj deštrukciami zhorených domov 1–4 z lokality Opovo. Autorka pri všetkých domoch uvádza tzv. hornú, strednú a spodnú deštrukčnú mazanicovú subvrstvu 1–3, ktoré vykazujú široký rozsah teplôt náhodného výpalu, resp. žiaru, a to v rozmedzí 300/400–1200 °C (*Stevanović 1997*, 364–374, obr. 19–22). Je teda zrejmé, že najvyššie teploty spôsobené tepelným žiarom, dokázateľne dosahujú a presahujú teplotu nad 1000 °C, pričom takéto vysoké teploty v rozmedzí 1000–1200 °C sú najlepšie zaznamenané pri deštrukcii domu 4 z lokality Opovo (*Stevanović 1997*, 367, 370, obr. 22).

Selekcia a dokumentovanie zozbieranej mazanice

Prvým krokom tvorby deskriptívneho systému a následnej analýzy hmotného prameňa mazanice ako predmetu s výpovednou hodnotou na vytvorenie porovnávacej databázy, bolo jej zozbieranie a súčasne aj jej primárna selekcia. Dostupná mazanica pochádzala výlučne zo sídliskových lokalít z mladšej a neskorej doby kamennej[37]. V snahe dosiahnuť veľkú variabilnosť a tým aj reprezentatívnosť porovnávacej databázy mazanice, bolo potrebné systematicky prehľadávať deponovaný materiál z jednotlivých sídliskových lokalít[38]. Vďaka okolnosti, že prevažná väčšina realizovaných výskumov je z prostredia juhozápadného Slovenska a je zároveň deponovaná na jednom mieste, napomáha vytvárať predstavu o množstve a charaktere deponovaného fondu mazanice. To neskôr uľahčilo vytvorenie kritérií na nutnú selekciu kvôli vysokému počtu mazanice, prípadne neprítomnosti konštrukčných prvkov na jednotlivých kusoch, alebo kvôli pokročilému stavu poškodenia. Práve vysoká variabilnosť výskytu konštrukčných prvkov na vzorkách mazanice a široká forma zastúpenia rôznych nálezových okolností podmienili zamerať sa pri zhromažďovaní porovnávacích vzoriek hlavne na oblasť juhozápadného Slovenska. Z objektívnych dôvodov technického rázu sa však muselo upustiť od výberu vzoriek z niektorých významných lokalít danej oblasti[39].

V prostredí stredného Slovenska z uvedeného časového horizontu doteraz značne absentuje výskyt pôdorysných dispozícií. Daný stav sa odzrkadlil aj na množstve a charaktere existujúcej mazanice, ktorá v porovnaní s nálezovým fondom z juhozápadného Slovenska, má zväčša iba fragmentárny charakter, terciárne nálezové okolnosti a malú výpovednú hodnotu. Z tohto dôvodu nálezy mazanice zo stredného, prípadne severozápadného Slovenska neuvádzam.

Podobná situácia je aj v priestore východného Slovenska, kde sa nálezy mazanice vyskytujú tiež prevažne v terciárnej polohe a vo fragmentárnej forme. Výnimkou sú len lokality s dobre zachovanou nálezovou situáciou, podmieňujúcou výskyt mazanice v sekundárnej nálezovej polohe – *in situ*. Tu treba spomenúť sídlisko v Šarišských Michaľanoch (*Šiška 1983*; *1995*; *1998*), sídlisko Lúčky (*Šiška 1968*) a lokalitu Peder (*Šiška 1989*)[40]. Avšak na druhej strane pri prvých dvoch spomenutých lokalitách bola mazanica podrobená minimálne primárnej

[36] Merania magnetickej susceptibility na súbore vzoriek mazanice z Chynorian realizoval autor článku.

[37] Zdroj uloženej mazanice: Archeologický depozit AÚ SAV v Malých Vozokanoch, prípadne dočasne deponovaná mazanica v AÚ SAV v Nitre.

[38] Využitie informačnej databázy z archeologického depozitu AÚ SAV, so súhlasom na manipuláciu s deponovaným archeologickým materiálom (mazanicou) od autorov jednotlivých výskumov.

[39] Napríklad lokalita Svodín, pretože v informačnej databáze archeologického depozitu AÚ SAV v Malých Vozokanoch v danom čase nebol zakomponovaný prírastkový katalóg z tohto rozsiahleho výskumu, čo znemožnilo orientáciu v deponovanom súbore. Napriek tomu množstvo zozbieranej mazanice z neolitických a eneolitických lokalít na juhozápadnom Slovensku predstavuje dostatočnú informačnú bázu, použiteľnú pre porovnávacie účely.

[40] Dostupnosť deponovanej mazanice z daných lokalít, resp. jej prítomnosť v ucelenej forme v depozite východoslovenského múzea v Košiciach alebo v archeologickom depozite pobočky AÚ SAV v Košiciach je problematická, čo v časovom obmedzení práce prináša viaceré negatíva.

Tabela 3. Kvantitatívne údaje ku katalógu mazanice.

Názov lokality (poloha)					
Číslo krabice	Prír. č./č. n.	Číslo objektu	Celkový počet kusov	Počet výberu	Poznámky
–	–	–	–	–	–
–	–	–	–	–	–

Tabela 4. Informačné údaje ku katalógu mazanice (kvantitatívne údaje odtlačkov tzv. primárna analýza – 1. skupina vzoriek bližšie neanalyzovaných kusov).

Názov lokality (poloha)								
Výskum realizoval: ...								
Prír. č./ č. n.	Číslo objektu	Sektor	Hĺbka	Datovanie	Kultúra	Kvantitatívne údaje odtlačkov na neanalyzovaných kusoch	Poznámky	Č. v.
–	–	–	–	–	–	1 ks – P; 2 ks – T; 3 ks – G; 2 ks – ŠD; 1 ks – P/T/G/ŠD; 1 ks – G + PO; 4 ks – PO; 1 ks – ŠD+T/#; 1 ks – P + ŠD + PO/≈	# : ŠD + T	–
–	–	–	–	–	–	1 ks – PO/odtlačky prstov	–	–
–	–	–	–	–	–	1 ks – silne prepálený	–	–
–	–	–	–	–	–	amorfné kusy bez odtlačkov	–	–
–	–	–	–	–	–	amorfné fragmentárne kusy bez odtlačkov	–	–
–	–	–	–	–	–	amorfné fragmentárne kusy bez odtlačkov, nekompaktná	–	–
–	–	–	–	–	–	amorfné kusy bez odtlačkov, struskovitá mazanica	–	–
–	–	–	–	–	–	fragmentárne kusy: vrstevnatosť PO	–	–
–	–	–	–	–	–	pozri na analyzovanú mazanicu	–	–
–	–	–	–	–	–	súvislý blok deštrukcie steny/povaly	–	–

Tabela 5. Rozmery, váha, výška nerovností povrchu vzoriek mazanice.

Názov lokality (poloha)								
Č. n._por. č.; p. č.	Číslo objektu	Č. tab.	Max. dĺžka (cm)	Max. šírka (cm)	Max. hrúbka (cm)	Váha (kg)	Veľkosť fragmentu	Výška reliéfu
–	–	–	–	–	–	–	malá	–
–	–	–	–	–	–	–	stredná	–
–	–	–	–	–	–	–	veľká	–
–	–	–	–	–	–	–	nadštandardne veľká	–

Tabela 6. Metrické údaje mazanice.

Názov lokality (poloha)									
Č. n._por. č.; p. č.	Číslo objektu	Č. tab.	Priemer nOD	Metrické hodnoty pre OD	Metrické hodnoty pre PO	Vzd. medzi ⫩	Vzd. medzi ‖	Vzd. medzi ⫫	Vzd. medzi ⫦
–	–	–	1. rek. Ø ... cm 2. rek. Ø ... cm 3. Ø ... cm 4. Ø ... cm	1. n. š. ... cm; n. h. ... cm; n. d. ... cm 2. n. š. ... cm; n. h. ... cm; n. d. ... cm 3. n. š. ... cm; n. h. ... cm; n. d. ... cm 4. n. š. ... cm; n. h. ... cm; n. d. ... cm	p. d. ... cm p. š. ... cm	1 x 2: ... cm 2 x 3: ... cm 3 x 4: dotyk	... cm	... cm	1 x PO: ... cm 2 x PO: ... cm 3 x PO: ... cm 4 x PO: prienik

forme analýzy, ktorej výsledky sú zhrnuté do vytvorených ideálnych rekonštrukcií domov v Šarišských Michaľanoch a v Lúčkach[41].

Kritériá selekcie zozbieranej mazanice

Veľké množstvo deponovaných kusov[42] núti k vytvoreniu kritérií primárnej selekcie mazanice[43], ktoré zabránia nadmernému nárastu reprezentačného výberu mazanice[44]. Následne, po realizácii primárnej selekcie je potrebné rozdeliť dané výberové množstvo materiálu na tri skupiny (tabela 11):

1. skupina vzoriek so základnou analýzou mazanice[45], ktorá sa selektuje priamo na depozitnom mieste;
2. skupina vzoriek mazanice[46] sa selektuje už v laboratórnych podmienkach a predstavuje zúženú formu základnej analýzy, teda tvorí východiskovú skupinu pre záverečnú selekciu mazanice;
3. skupina vzoriek mazanice[47] je vyslovene reprezentačná a je určená na detailnú analýzu v laboratórnych podmienkach.

V rámci selekcie deponovanej mazanice z jednotlivých neolitických a eneolitických sídliskových lokalít je potrebné brať do úvahy aj metodický postup odberu[48], zabezpečujúci čo najväčšie množstvo reprezentatívnych kusov mazanice (rôzne miesta odberu vzoriek, rôzna intenzita prepálenia mazanice, rôzne veľkosti a hrúbky vzoriek, variabilnosť prítomných konštrukčných prvkov, zvýšený výskyt archeobotanických zvyškov vo vzorkách a iné).

Kritériá tvorby katalógu z reprezentačnej skupiny vzoriek mazanice

Dokumentácia vzoriek mazanice tabelovej časti katalógu[49] by mala obsahovať:

– číselné údaje o celkovom počte vzoriek a o počte výberu vzoriek v konkrétnych sídliskových objektoch z danej lokality (tabela 3);
– základné informačno-dokumentačné nálezové údaje[50] a kvantitatívne údaje prítomnosti konštrukčných prvkov v rámci tzv. 1. skupiny vzoriek so základnou analýzou mazanice (tabela 4);
– informačné údaje o rozmeroch vzoriek[51] (tabela 5);
– informačné údaje o metrických hodnotách konštrukčných prvkov[52] (tabela 6);
– informačné opisné údaje o vlastnostiach a tvare mazanice[53] (tabela 7a);
– informačné údaje o nálezových okolnostiach[54] (tabela 8);
– informačné údaje o funkčnom uplatnení konštrukčných prvkov v architektúre domu[55] (tabela 9);

[41] Z tohto dôvodu sú nálezy mazanice z východného Slovenska uvedené iba v autorovej dizertácii (*Ďuriš 2010*), a to informačne, v spojení s nálezovými okolnosťami z jednotlivých zachovaných deštrukcií príbytkov existujúcich v publikovanej forme.

[42] Približný celkový počet deponovaných kusov mazanice v rozmedzí 20–25 tisíc kusov.

[43] Primárna selekcia mazanice obnáša stav zachovania vzoriek, reprezentatívnosť vzoriek, výnimočné vlastnosti vzoriek, pokrytie časového horizontu vybratými vzorkami, nálezová poloha vzoriek, prípadne pôvod vzoriek z uzavretého nálezového celku.

[44] Priamo v depozitnom sklade bolo do primárnej selekcie zaradených a detailnejšie prezretých 14 500 kusov.

[45] Prvá skupina so základnou analýzou mazanice obsahuje presný počet 14 484 kusov a realizuje sa prostredníctvom nasledovných kritérií:
– kvantitatívne údaje o počte prezretých kusov v jednotlivých súboroch;
– základné informačno-dokumentačné nálezové údaje (prírastkové číslo, číslo objektu, sektor, hĺbku, datovanie, názov kultúry, poznámky);
– kvantitatívne údaje charakteru odtlačkov jednotlivých konštrukčných prvkov, ich previazaní a charakteru mazanice (kombinačná variabilnosť, konštrukčné previazania odtlačkov, technika opracovania dreva, povrchová úprava mazanice) vo forme skrátených znakov, a to na každej prezretej vzorke, ktorá obsahovala konštrukčné odtlačky.

[46] Druhá skupina mazanice obsahuje 4105 kusov.

[47] Tretia skupina mazanice obsahuje 450 kusov.

[48] Iba v prípade, ak sa zachoval aj písomný záznam o realizácii metodiky archeologického výskumu alebo záznam o nálezových okolnostiach.

[49] Tabelová časť vo forme excelových tabiel, ktoré poskytujú dostatočný prehľad a rýchlu orientáciu jednotlivých údajov získaných z analyzovanej mazanice.

[50] Obsahujú prírastkové číslo, číslo objektu, sektor, hĺbku, datovanie, názov kultúry, poznámky.

[51] Zahrňujú údaje o zachovanej dĺžke, šírke, hrúbke vzorky, hmotnosti vzorky, veľkosti fragmentu, výške reliéfu povrchových nerovností.

[52] Zahrňujú – bližšie pozri analytické kritériá metrického systému deskripcie.

[53] Zahrňujú – bližšie pozri analytické kritériá opisného systému deskripcie.

[54] Zahrňujú tvar objektu, funkciu objektu, mechanizmus zániku objektu, funkčnú lokalizáciu zachovanej deštrukcie mazanice v architektonickom celku stavby, aktuálnu polohu výskytu mazanice v deštruovanom stave.

[55] Zahrňujú funkčnú interpretáciu jednotlivých kusov mazanice, resp. funkčné uplatnenie konštrukčných prvkov v architektúre domu a zároveň aj ich priestorové smerovanie v konštrukcii domu.

Tabela 7a. Opisné údaje mazanice (vlastnosti/tvar).

Názov lokality (poloha)				
Č. n._por. č.; p. č.	Číslo objektu	Č. tab.	Vlastnosti mazanice	Tvar mazanice: k. p. omazu alebo výmazu, iné znaky
–	–	–	**materiál:** – kompaktnosť: ... – zrnitosť: ... (Ø ... mm) **výpal: ...** **farba: ...**	**povrch.úprava: ...** **odtlačky: ...** – spôsob úpravy: ... – druh rekonštrukcie: ... – konštrukčné detaily: ... – stopy úprav: ... **iné znaky: ...**

Tabela 7b. Systém určovania sfarbenia jednotlivých kusov mazanice, upravený pre potreby pravekej mazanice, vychádza z manuálu pre archeologické výskumy spoločnosti Archaia Brno, o. p. s.

Poradie	**Odtieň**	**Tón**	**Farba**
pomocné poradie farebných kombinácií	všetky kombinácie tónov a farieb môžu použiť aj 3 druhy odtieňov	škála farebných tónov určuje menej prevládajúcu farbu	farebná škála určuje prevládajúcu farbu, pričom farebná škála do určitej miery vypovedá o stupni prepálenia mazanice
1.	bledý, stredný, tmavý	sivo	sivá
2.	bledý, stredný, tmavý	hnedo	hnedá
3.	bledý, stredný, tmavý	žlto	žltá
4.	bledý, stredný, tmavý	ružovo	ružová
5.	bledý, stredný, tmavý	oranžovo	oranžová
6.	bledý, stredný, tmavý	červeno	červená
7.	bledý, stredný, tmavý	tehlovo–červeno	tehlovo–červená
8.	bledý, stredný, tmavý	zeleno	zelená
9.	bledý, stredný, tmavý	šedo	šedá
10.	bledý, stredný, tmavý	čierno	čierna
Aplikačné poradie	**1.**	**2.**	**3.**

Tabela 8. Nálezové okolnosti mazanice.

Názov lokality (poloha)			
Prír. č./č. n.	Číslo objektu	Č. tab.	Nálezové okolnosti (mechanizmus zániku)
–	–	–	*tvar objektu ...* (*funkcia objektu ...*), primárna poloha mazanice
–	–	–	*tvar objektu ...* (ohnisko/pec), sekundárna poloha mazanice
–	–	–	deštruovaný strop/bočné steny – zhorený dom, sekundárna poloha mazanice (mazanica in situ)
–	–	–	*tvar objektu ...* (*funkcia objektu ...*), terciálna poloha mazanice
–	–	–	*tvar objektu ...* (*funkcia objektu ...*), sekundárna/terciálna poloha mazanice?
(*Zdroj informácií ...*)			

– číselné údaje o absolútnych počtoch analyzovaných vzoriek v selekčných skupinách[56] z jednotlivých lokalít (tabela 11).

Dokumentácia vzoriek mazanice obrazovej časti katalógu by mala obsahovať:
– čelný pohľad, priečny rez, prípadne pozdĺžny rez vzorky s pomocným informačným systémom skratiek, skratkových a symbolických znakov, podávajúcich informáciu o základných vlastnostiach konštrukčných prvkov alebo plošného povrchu vzorky (obr. 1–3; tabela 12; 13);
– fotografickú dokumentáciu vzorky z viacerých strán;
– digitalizáciu konštrukčných prvkov zakomponovaných do priečneho alebo pozdĺžneho rezu vzorky s identifikačným číslovaním jednotlivých konštrukčných prvkov, ako aj s orientačnými skratkami a znakmi pre orientáciu mazanice v priestore (obr. 4–6; tabela 13);

[56] Ide o selekčné skupiny číslo 1 až 3, ktoré pokrývajú priestor od základnej až po detailnú analýzu mazanice.

Tabela 9. Funkčná definícia mazanice (funkčné uplatnenie konštrukčných prvkov v architektúre domu).

Názov lokality (poloha)			
Č. n._por. č.; p. č.	Číslo objektu	Č. tab.	Funkčná interpretácia jednotlivých kusov
–	–	–	stena/strop; vertikál./horizont. smer KP + PO; (VNSv.1)/(VNSv.2)
–	–	–	(stena/strop; vertikál./horizont. smer KP + PO; (VNSv.1)/(VNSv.2)?
–	–	–	stena (interiér. nárožie steny), vertikál. smer KP + PO (VNS.v2)
–	–	–	stena (exteriér. nárožie steny), vertikál. smer KP + PO (VNS.v1)
			stena (vnútorná priečka)?, vertikál. smer KP, + PO (VNSv.2)
–	–	–	stena, PO (VNSv.1)
			stena (s povrchovou omietkou)?, horizont. smer KP + PO (VNSv.1)
–	–	–	strop (s povrchovou omietkou), horizont. smer KP + PO (VNSv.2)
–	–	–	horný okraj steny (rozhranie medzi stropom a stenou), horizont. smer KP + PO (VNSv.1)
–	–	–	okraj stropu (rozhranie medzi stropom a stenou), horizont. smer KP
–	–	–	strop (okrajový omaz stropu), horizont. smer KP, + PO (VNSv.2); prípadne strop (omaz stropu), horizont. smer KP, + PO (VNSv.2)
–	–	–	strop (okrajový omaz stropu, resp. rozhranie medzi stropom a vertikálnym, oporným, nosným KP), vertikál. smer KP + PO (VNSv.2)

Tabela 10. Tabuľka konštrukčnej typológie mazanice.

Názov lokality (poloha)						
Prír. č./č. n.	Číslo objektu	Č. tab.	Počet výberu	Kvantitatívne údaje odtlačkov na analyzovaných kusoch	Poznámky	Sk./tp./stp./kv./ksv.
–	–	–	–	č. vzorky/nálezu: 1 ks – P; 2 ks – T; 3 ks – G; 2 ks – ŠD; 1 ks – P/T/G/ŠD; 1 ks – G + PO; 4 ks – PO; 1 ks – ŠD + T/# ≡ ≠; 1 ks – P + ŠD + PO/≈; 1, 2, 3, 4, 5	č. vzorky/nálezu: #, ≡, ≠, ≈, 1, 2, 3, 4, 5: P+T+G+ŠD+PO	č. vzorky/nálezu: skupina/typ/subtyp/ konštrukčný variant/ konštrukčný subvariant
–	–	–	–	č. vzorky/nálezu: –	č. vzorky/nálezu: –	č. vzorky/nálezu: –
–	–	–	–	č. vzorky/nálezu: –	č. vzorky/nálezu: –	č. vzorky/nálezu: –

– priestorovú modeláciu konštrukčných prvkov, zakomponovanú do kresbovej dokumentácie s vizuálnou orientáciou v reálnom priestore.

Deskriptívy systém mazanice

Stav štúdia mazanice na Slovensku odhaľuje potrebu existencie deskriptívneho systému mazanice, ktorý bude plne odrážať špecifiká architektúry z mladšej a neskorej doby kamennej. Systém deskripcie[57] vytvára konkrétne analytické kritériá, cez ktoré sa formuje porovnávacia databáza mazanice, obsahujúca mimo iného aj vzorové konštrukčné prvky. Takáto databáza je potom plne aplikovateľná na nálezové súbory neolitickej a eneolitickej mazanice, resp. na pravekú architektúru daného časového úseku. Tu sa však musí brať do úvahy aj zhodnotenie a akceptovanie osobitých špecifík konštrukčných prvkov, konštrukčných previazaní, možných technologických postupov, technickej úrovne staviteľstva, technickej úrovne pracovných nástrojov, ako aj porovnanie s dobovými architektonickými vyobrazeniami[58] a s existujúcimi publikovanými rekonštrukciami. Nemalú zásluhu na objektívnych riešeniach viacerých otvorených otázok majú aj konfrontačné výsledky dosiahnuté v réžii interdisciplinarity a experimentálnej archeológie.

[57] Samotný deskriptívny systém je zložený z dvoch hlavných častí – z opisnej a z metrickej deskripcie.

[58] Dobové architektonické vyobrazenia v podobe hlinených modelov, ktoré mohli predstavovať obytné aj hospodárske objekty.

Tabela 11. Absolútne počty analyzovaných vzoriek mazanice.

		A	B	C
Názov lokality (poloha lokality/ názov stavebnej akcie)	Okres	Celkové množstvo prezretého materiálu; základná analýza mazanice	Celkové množstvo materiálu zo súborov určených na (finálny výber); základná analýza mazanice	Celkové množstvo analyzovaného materiálu; komplexná analýza mazanice (finálny výber)
–	–	–	–	–
–	–	–	–	–
absolútna ∑		absolútna ∑ celkového počtu prezretých kusov (… ks)	absolútna ∑ celkového počtu kusov zo súborov určených na finálny výber (… ks)	absolútna ∑ počtu kusov z finálneho výberu (… ks)

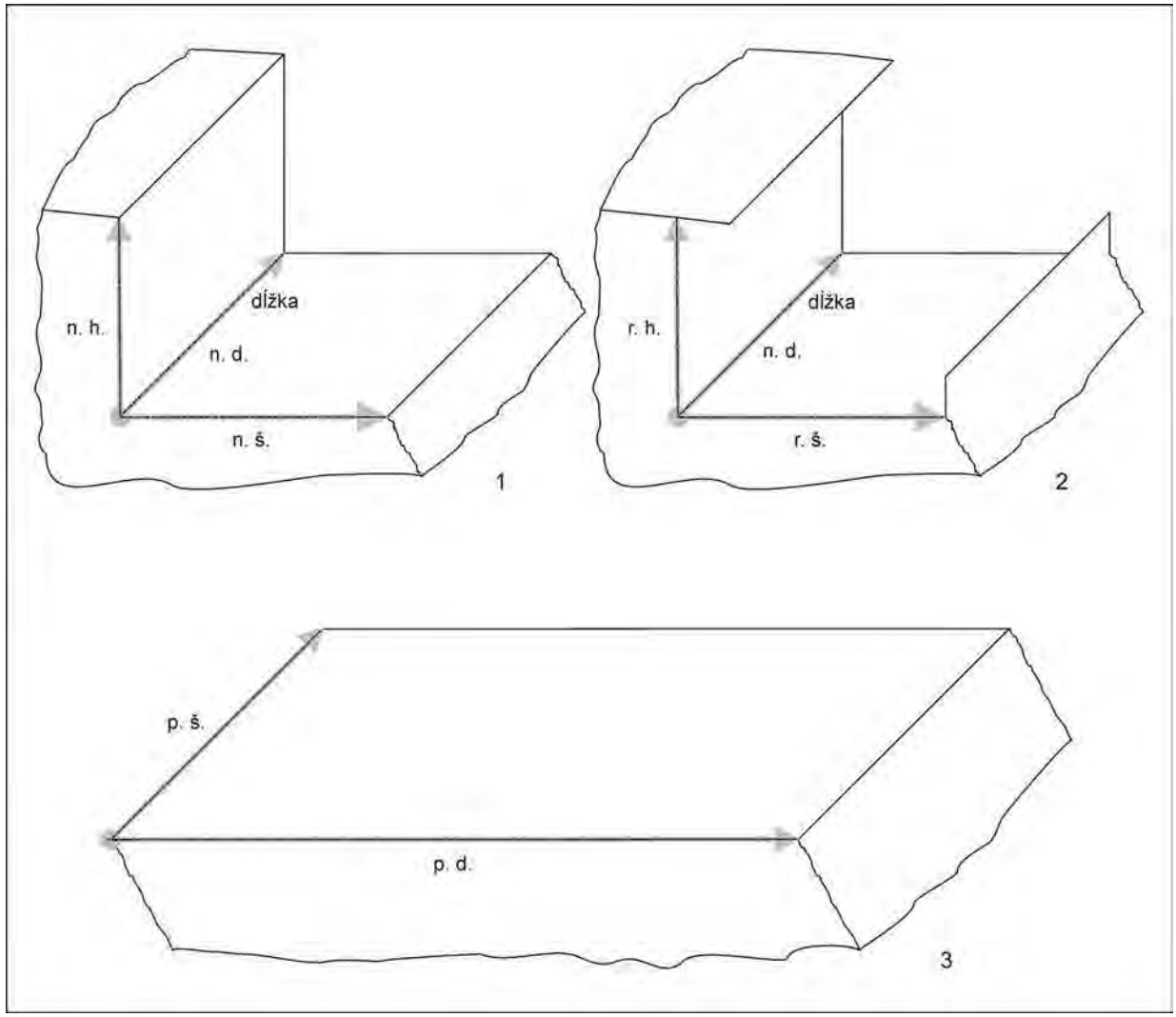

Obr. 1. Pomocné metrické skratky (modelový pohľad na čelný, resp. frontálny rez). 1 – opracované drevo s nezachovanou celou šírkou a hrúbkou odtlačku; 2 – opracované drevo so zachovanou celou šírkou a hrúbkou odtlačku; 3 – plošný povrchový omaz (dĺžka je priradená k väčšej hodnote a šírka k menšej hodnote). Legenda: n. h. – nezachovaná hrúbka; n. d. – nezachovaná dĺžka; n. š. – nezachovaná šírka; r. h. – reálna hrúbka; r. š. – reálna šírka; p. š. – pomocná šírka; p. d. – pomocná dĺžka.

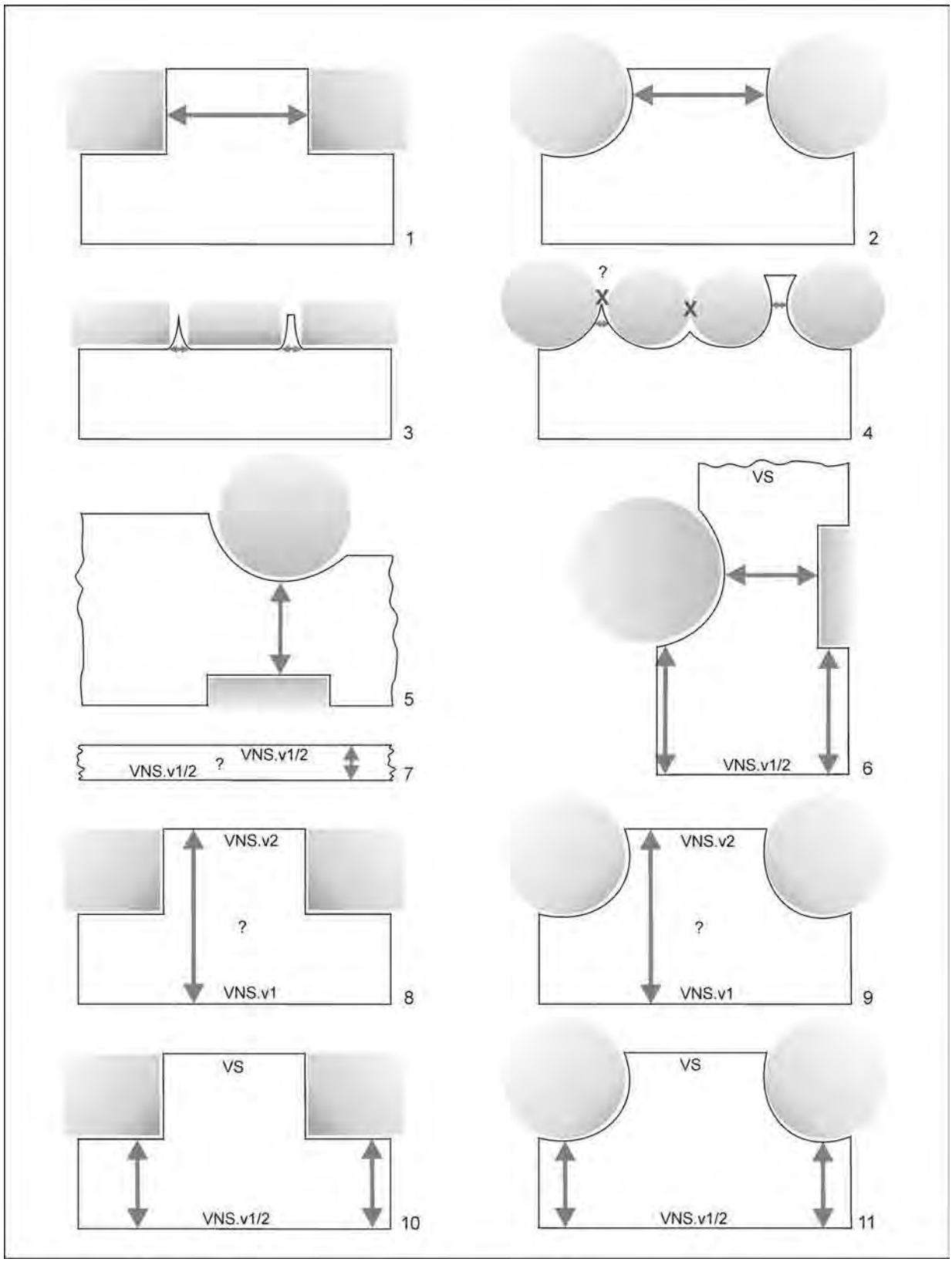

Obr. 2. Merania rozstupov odtlačkov, merania hrúbky mazanice (modelový pohľad na čelný, respektíve frontálny rez mazanice, súčasť metrického systému). 1–5 – vzdialenosť medzi odtlačkami; 6, 10, 11 – vzdialenosť medzi odtlačkami a vonkajšou stranou; 7–9 – vzdialenosť medzi oboma vonkajšími stranami, t. j. exteriérovou a interiérovou, tzv. vtlačenou. Legenda: VNS.v1 – vonkajšia strana (vonkajší variant, tzv. exteriérový); VNS.v2 – vonkajšia strana (vnútorný variant, tzv. interiérový); VNS.v1/2 – vonkajšia strana (vonkajší alebo vnútorný variant); VS – vnútorná strana.

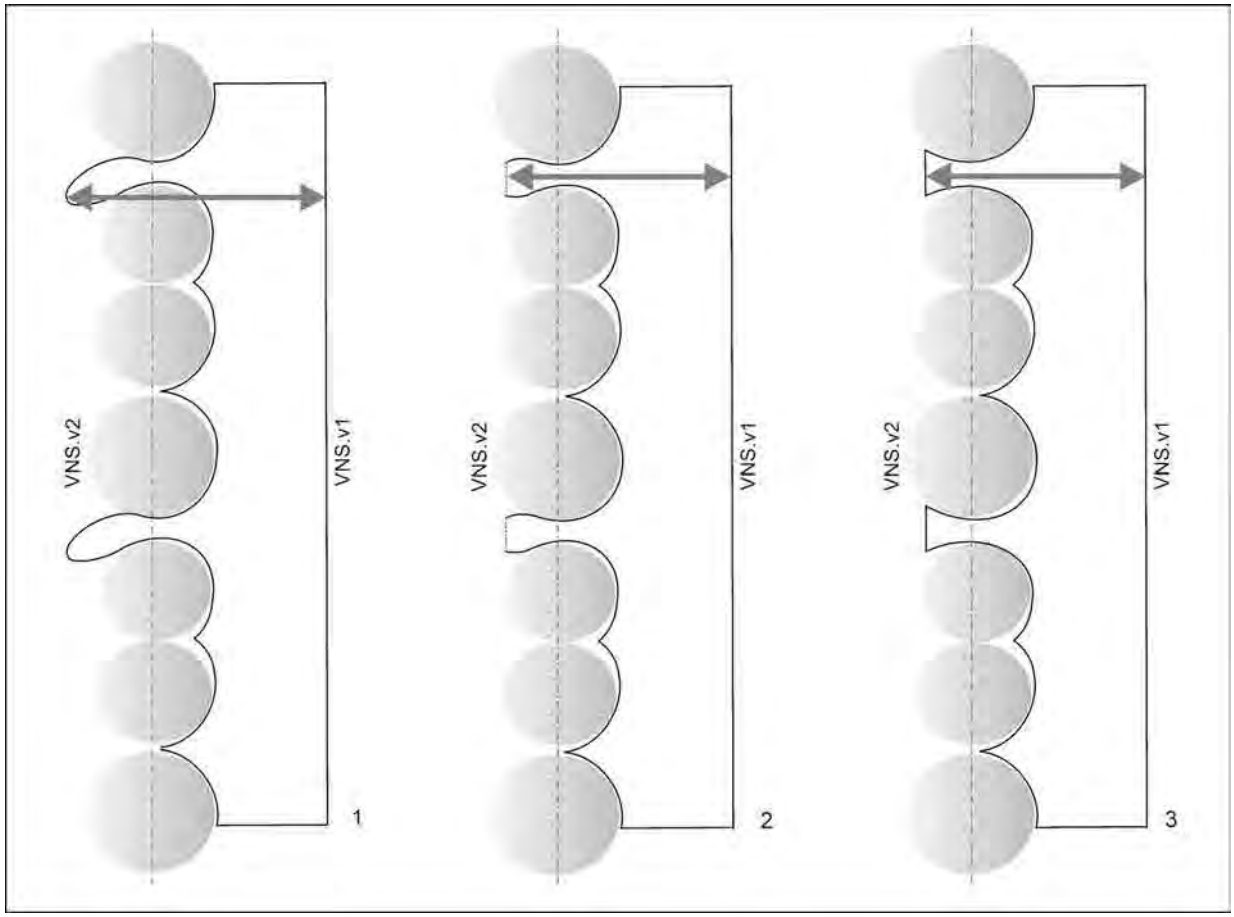

Obr. 3. Meranie vzdialenosti medzi klasickým plošným povrchovým omazom a medzi plochou vznikajúcou vtláčaním vlhkej mazanice do škáry medzi dva architektonické prvky. Princíp pôsobenia gravitačnej sily na mazanicu (modelový pohľad na čelný, resp. frontálny rez mazanice, súčasť metrického systému). 1 – vtlačená hmota sa na druhej strane steny vlastnou váhou ohne smerom nadol; 2 – čiastočne upravená vtlačená hmota na druhej strane steny; 3 – vyhladená vtlačená hmota na druhej strane steny. Legenda: VNS.v1 – vonkajšia strana (vonkajší variant, tzv. exteriérový); VNS.v2 – vonkajšia strana (vnútorný variant, tzv. interiérový).

Tabela 12. Transformácia systému skratiek, skratkových a symbolických znakov (pre zobrazovanie schematických prierezov – frontálnych rezov mazanice) na orientačné informačné skratkové označenia:

Konštrukčný prvok	Systém značiek a čiar pre konkrétny konštrukčný prvok	Systém skratkových znakov (konštrukčné prvky)		Informačné skratkové označenie (konštrukčné prvky)	Vysvetlivky informačného skratkového označenia
vonkajšia strana	x=x=x=x x–x–x–x x○x○x○x xxxxxxxx	VNS		PO	pravdepodobný výskyt: plochý, resp. povrchový omaz (vonkajší/vnútorný omaz steny)
vonkajšia strana?	x=x=x=x x–x–x–x x○x○x○x xxxxxxxx	VNS?		PO?	otázny výskyt: plochý, resp. povrchový omaz (vonkajší/vnútorný omaz steny)
značne otázna vonkajšia strana?	x=x=x=x x–x–x–x x○x○x○x xxxxxxxx	? (VNS?)		?(PO?)	málo pravdepodobný výskyt, no úplne sa nevylučuje: plochý, resp. povrchový omaz (vonkajší/vnútorný omaz steny)
vonkajšia strana alebo štiepaný konštrukčný prvok	x+x+x+x	VNS/ŠKP		PO/ŠD	pravdepodobný výskyt: plochý, resp. povrchový omaz alebo štiepané drevo (objektívnosť určenia je sporná)
značne otázna vonkajšia strana alebo štiepaný konštrukčný prvok	x+x+x+x	? (VNS/ŠKP)		? (PO/ŠD)	málo pravdepodobný výskyt, no úplne sa nevylučuje: plochý, resp. povrchový omaz alebo štiepané drevo (objektívnosť určenia je sporná)

Tabela 12. Pokračovanie.

Konštrukčný prvok	Systém značiek a čiar pre konkrétny konštrukčný prvok	Systém skratkových znakov (konštrukčné prvky)		Informačné skratkové označenie (konštrukčné prvky)	Vysvetlivky informačného skratkového označenia
štiepaný konštrukčný prvok?	+++++++	ŠKP?		ŠD?	otázny výskyt: štiepané drevo (značná erózia povrchu – abrazívny povrch)
značne otázny štiepaný konštrukčný prvok?	+++++++	? (ŠKP?)		? (ŠD?)	málo pravdepodobný výskyt, no úplne sa nevylučuje: štiepané drevo (značná erózia povrchu – abrazívny povrch)
neštiepaný konštrukčný prvok?	+.+.+.+.+	NŠKP?		(P/T/G?)	otázny výskyt: prútovina/tyčovina/guľatina (výberové varianty podľa veľkosti Ø; značná erózia povrchu – abrazívny povrch)
značne otázny neštiepaný konštrukčný prvok?	+.+.+.+.+	? (NŠKP?)		? (P/T/G?)	málo pravdepodobný výskyt, no úplne sa nevylučuje: prútovina/tyčovina/guľatina (výberové varianty podľa veľkosti Ø; značná erózia povrchu – abrazívny povrch)
Všeobecné vysvetlivky Vysvetlivky pomocnej informačnej značky	**Systém značiek a čiar pre konkrétny konštrukčný prvok**	**Pomocná informačná značka**		**Skratkové znaky (konštrukč. prvky)**	**Vysvetlivky pomocnej informačnej značky**
štiepaný/neštiepaný konštrukčný prvok		–		–	miesto odtlačku štiepaného alebo neštiepaného konštrukčného prvku
–		–		–	miesto odlomenia fragmentu mazanice od celku
–		–		–	pomyselné pokračovanie tvaru konštrukčného prvku na mazanici
plocha vzniká vtláčaním vlhkej mazanice do škáry medzi dva architektonické prvky		–		–	neúmyselne vyhladený povrch mazanice bez kontaktu s ostatnými prvkami steny, pričom povrch pôsobí ako ukončený
plocha vzniká vtláčaním vlhkej mazanice do škáry medzi dva architektonické prvky	?	–		–	otázny výskyt: neúmyselne vyhladený povrch mazanice bez kontaktu s ostatnými prvkami steny, pričom povrch pôsobí ako ukončený
neštiepaný konštrukčný prvok	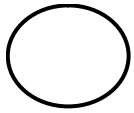	–		P/T/G	pravdepodobný výskyt: prútovina/tyčovina/guľatina (výberové varianty podľa veľkosti Ø)
neštiepaný konštrukčný prvok	? 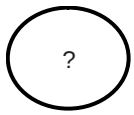	–		(P/T/G?)	otázny výskyt: prútovina/tyčovina/guľatina (výberové varianty podľa veľkosti Ø)
neštiepaný konštrukčný prvok	?	–		? (P/T/G?)	málo pravdepodobný výskyt, no úplne sa nevylučuje: prútovina/tyčovina/guľatina (výberové varianty podľa veľkosti Ø)
štiepaný konštrukčný prvok	? 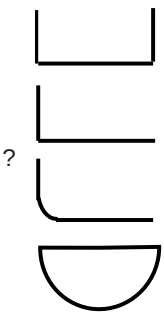	–		ŠD, prípadne polG ŠD?, prípadne polG?	pravdepodobný výskyt, prípadne otázny výskyt: štiepané drevo alebo polguľatina

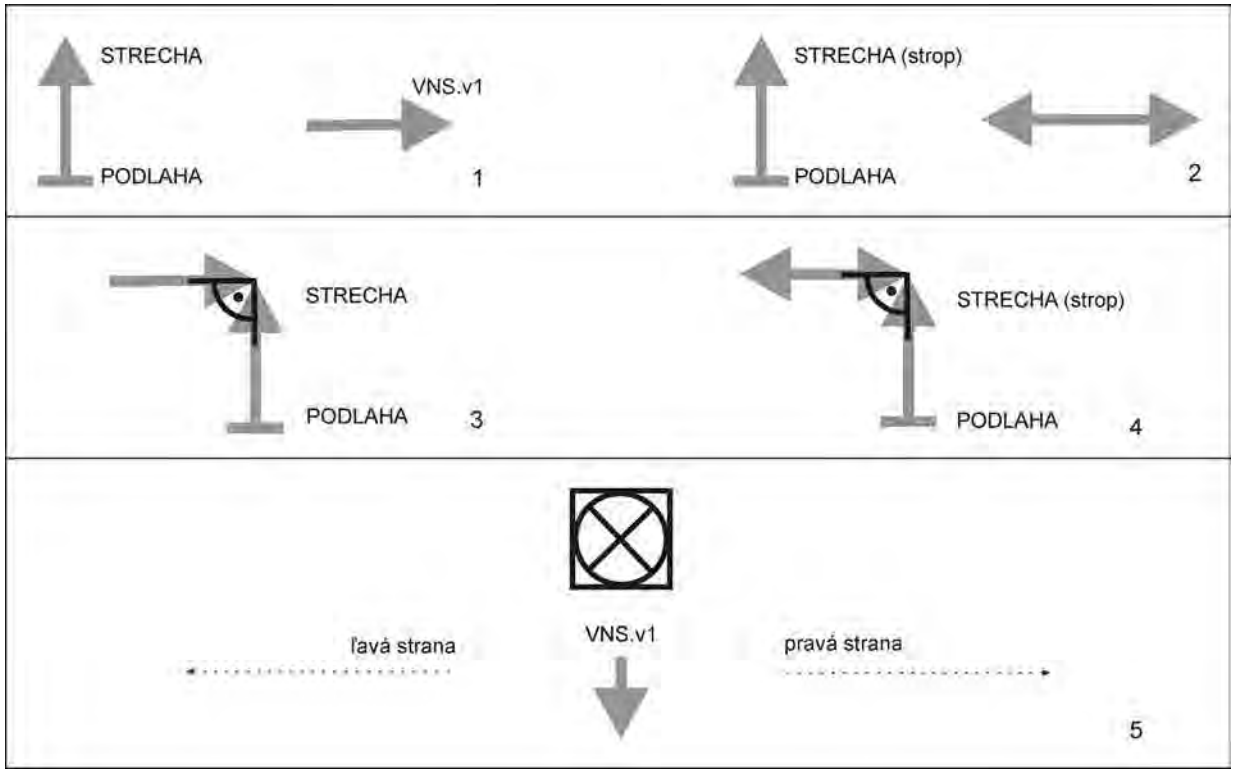

Obr. 4. Systém orientačných skratiek a znakov pre orientáciu mazanice v priestore na zobrazených schematických prierezoch frontálnych rezov mazanice. 1, 3 – pomocné smerové šípky pre orientáciu mazanice (šípka ukončená bázou určuje pomyselnú vertikálnu orientáciu kresby frontálneho rezu mazanice a šípka bez bázy určuje smerovú orientáciu plošného povrchového omazu); 2, 4 – pomocné smerové šípky pre orientáciu mazanice (šípka ukončená bázou určuje pomyselnú vertikálnu orientáciu kresby frontálneho rezu mazanice a dvojsmerová šípka určuje smer a priebeh orientácie frontálneho rezu mazanice); 5 – vopred definovaný znak (prítomnosť daného znaku definuje frontálny a zároveň horizontálny pohľad na rez hrúbkou steny domu a šípka určuje smerovú orientáciu plošného povrchového omazu). Legenda: VNS.v1 – vonkajšia strana (vonkajší variant, tzv. exteriérový).

Metrický systém deskripcie (tabela 6) stanovuje nasledovné analytické kritériá[59]:

□ *Konštrukčné prvky výmazu*
- ◦ *Priemer odtlačkov konštrukčných prvkov výmazu pre opracované a neopracované drevo*
- ◦ *Pomocné metrické znaky odtlačkov konštrukčných prvkov výmazu pre neopracované drevo*
- ◦ *Pomocné metrické skratky pre dĺžku/šírku/výšku odtlačkov konštrukčných prvkov výmazu opracovaného dreva*
- ◦ *Meranie vzdialenosti rozstupov medzi odtlačkami*
- ◦ *Meranie vzdialenosti medzi odtlačkom a plošným povrchovým omazom*

□ *Konštrukčné prvky omazu*
- ◦ *Pomocné metrické skratky pre dĺžku/šírku plošného povrchového omazu*
- ◦ *Meranie vzdialenosti medzi plošnými povrchovými omazmi*
- ◦ *Meranie vzdialenosti medzi plošným povrchovým omazom a plochou vznikajúcou vtláčaním vlhkej mazanice do škáry medzi dva architektonické prvky*
- ◦ *Zhodnotenie celkovej veľkosti povrchu mazanice (merná plocha mazanice)*

□ *Konštrukčné prvky výmazu*[60]
- ◦ *Priemer odtlačkov pre neopracované drevo (nOD) a opracované drevo (OD)*
  - ▪ Prútovina (nOD): malý priemer od 0,2/0,3/0,51 do 2,5 cm
  - ▪ Tyčovina (nOD): stredný priemer od 2,1/2,51 do 5,5 cm
  - ▪ Polguľatina (OD): veľký priemer od 5,51 do 20 cm a viac

[59] Za účelom rýchlejšej orientácie a prehľadnosti v texte, v tabuľkách, v tabelách, prípadne v kresbovej dokumentácii bol vytvorený systém presne zadefinovaných informačných skratiek a znakov pomocného metrického značenia pre konštrukčné prvky výmazu a plošný povrch omazu. Vďaka tomu sú viditeľne zaznamenané priamo v kresbe a môžu tak podávať v kombinovanej forme viacnásobné informácie o mazanici.

[60] Konštrukčné prvky výmazu sú obrazne definované ako konštrukčné prvky vnútornej strany (VS).

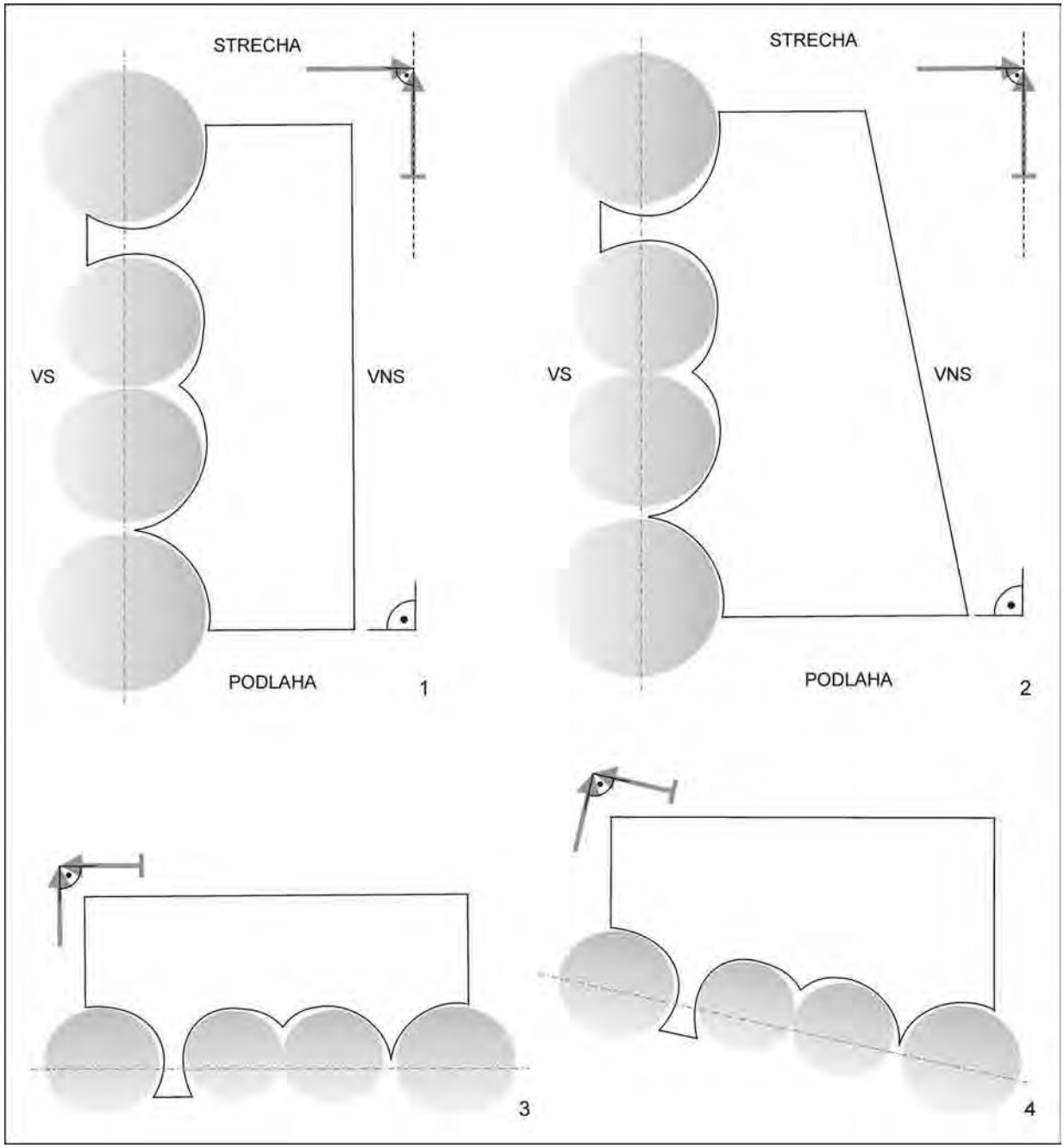

Obr. 5. Systém orientačných skratiek a znakov (pomocné smerové šípky) pre orientáciu mazanice v priestore na zobrazených schematických prierezoch frontálnych rezov mazanice. Definovanie vertikálneho pohľadu na reze hrúbkou steny mazanice s vertikálnym radom odtlačkov. 1, 2 – orientácia dvoma smerovými šípkami do reálnej pozície v priestore steny domu; 3, 4 – príklad zachovávania 90° uhla medzi pomocnými smerovými šípkami. Legenda: VNS – vonkajšia strana; VS – vnútorná strana.

- Guľatina (nOD): veľký priemer od 5,51 do 20 cm a viac.

◦ *Pomocné metrické znaky pre neopracované drevo (nOD)*

- Ak sa zachoval celý priemer, tak sa označuje symbolickým znakom: Ø
- Ak sa nezachoval celý priemer, tak sa označuje skratkou a znakom: rek. Ø
- V prípade odtlačkov zachovaných na jednej, dvoch alebo viacerých stranách sú tieto označené skratkou: VS1, VS2, VS3 ... x

◦ *Pomocné metrické skratky* (obr. 1: 1, 2) *pre opracované drevo (OD)*

- Zachovaná reálna šírka odtlačku na fragmentoch mazanice (pohľad – frontálny rez) je definovaná ako reálna šírka a označuje sa skratkou: r. š.

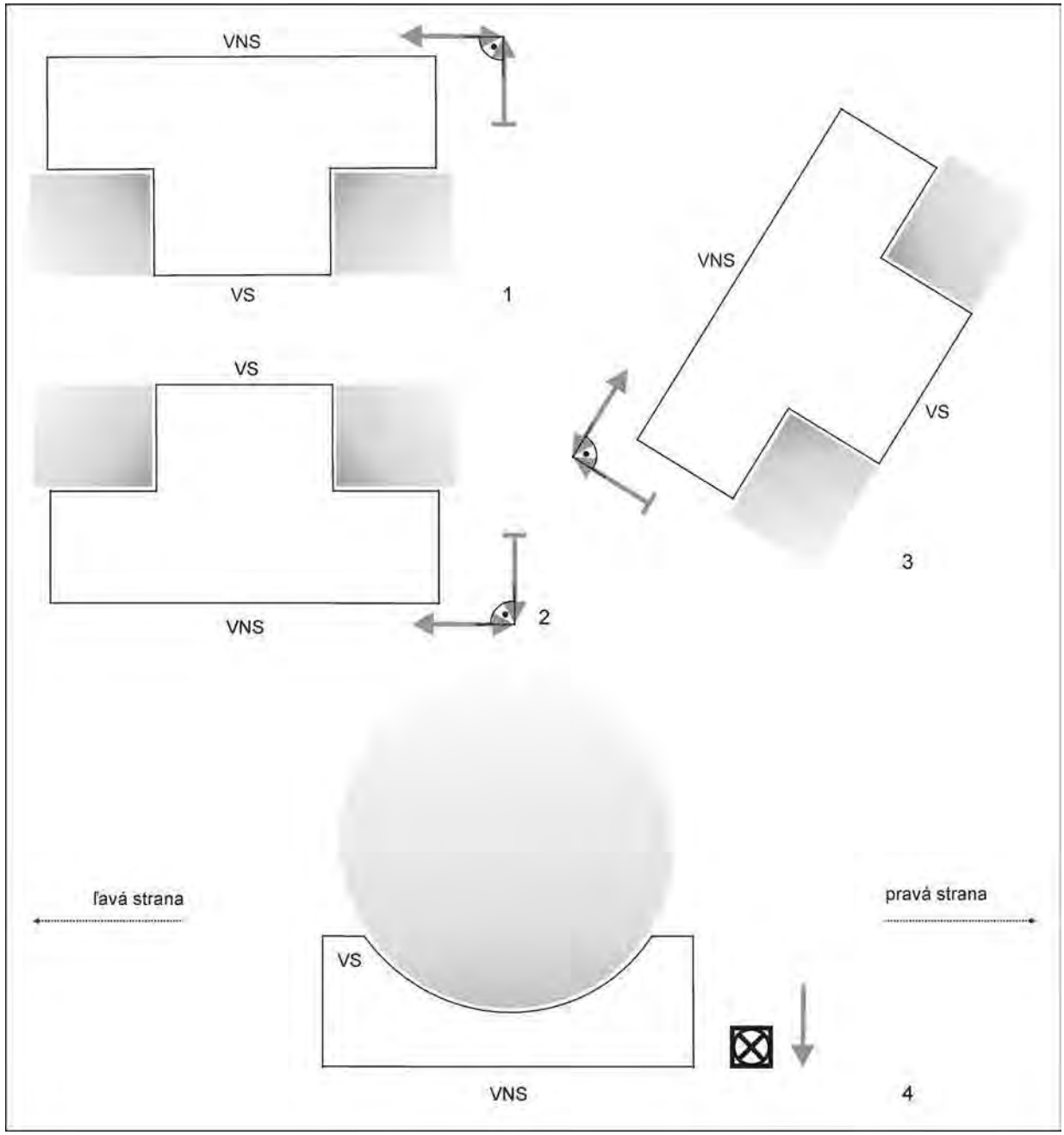

Obr. 6. Systém orientačných skratiek a znakov pre orientáciu mazanice v priestore na zobrazených schematických prierezoch frontálnych rezov mazanice. 1–3 – orientácia jednou šípkou s ukončením bázy a jednou dvojsmerovou šípkou do reálnej pozície v priestore povaly domu (definovanie horizontálneho pohľadu na reze hrúbkou steny mazanice); 4 – orientácia definovanou značkou a smerovou šípkou do reálnej pozície v priestore steny domu (definovaný horizontálny pohľad na reze hrúbkou steny mazanice). Legenda: VNS – vonkajšia strana; VS – vnútorná strana.

- Nezachovaná reálna šírka odtlačku na fragmentoch mazanice (pohľad – frontálny rez) je definovaná ako nezachovaná šírka a označuje sa skratkou: n. š.
- Zachovaná reálna hrúbka, resp. výška odtlačku na fragmentoch mazanice (pohľad – frontálny rez), je definovaná ako reálna hrúbka a označuje sa skratkou: r. h.
- Nezachovaná reálna hrúbka, resp. výška odtlačku na fragmentoch mazanice (pohľad – frontálny rez), je definovaná ako nezachovaná hrúbka a označuje sa skratkou: n. h.
- Objektívne zachovanie reálnej dĺžky odtlačku je málo pravdepodobné, na zachovaných mazaniciach sa vyskytuje iba vo fragmentárnej forme, takže za daných podmienok sa

Tabela 13. Použité skratky, znaky, vysvetlivky.

Skratky	č. n.	číslo nálezu
	č. tab.	číslo tabuľky
	č. v.	číslo výskumu
	dotyk	vzájomný dotyk dvoch opracovaných alebo neopracovaných driev
	exteriér.	exteriérna/exteriérny
	ident.	identifikácia
	interiér.	interiérna/interiérny
	horizont.	horizontálny
	k. p.	konštrukčný prvok
	ks	kus
	… ks	počet kusov
	ksv.	konštrukčný subvariant
	kv.	konštrukčný variant
	por. č.	poradové číslo
	prír. č./p. č.	prírastkové číslo
	prienik	vzájomný prienik opracovaného alebo neopracovaného dreva cez plochu povrchového omazu
	rek. Ø	nezachovaný celý priemer – tzv. rekonštruovaný priemer
	sk.	skupina
	stp.	subtyp
	tp.	typ
	vertikál.	vertikálny
Skratkové znaky	P	prútovina: Ø 0,51 – 2,5 cm (prípadne od Ø 0,2/0,3 cm)
	T	tyčovina: Ø 2,51 – 5,5 cm (prípadne od Ø 2,1 cm)
	polG	polguľatina: Ø 5,51 – 20 cm, prípadne viac
	G	guľatina: Ø 5,51 – 20 cm, prípadne viac
	ŠD	štiepané drevo
	PO	plochý ,resp. povrchový omaz (vonkajší/vnútorný omaz steny)
	OD	opracované drevo (väčšinou sa priraďuje k vnútornej strane, resp. definuje vnútornú stranu mazanice)
	nOD	neopracované drevo (väčšinou sa priraďuje k vnútornej strane, resp. definuje vnútornú stranu mazanice)
	KP	konštrukčný prvok (väčšinou sa priraďuje k vnútornej strane, resp. definuje vnútornú stranu mazanice)
	ŠKP	štiepaný konštrukčný prvok (väčšinou sa priraďuje k vnútornej strane, resp. definuje vnútornú stranu mazanice)
	nŠKP	neštiepaný konštrukčný prvok (väčšinou sa priraďuje k vnútornej strane, resp. definuje vnútornú stranu mazanice)
	VS	vnútorná strana
	VNS	vonkajšia strana
	VNS.v1	vonkajšia strana (vonkajší variant, tzv. exteriérový)
	VNS.v2	vonkajšia strana (vnútorný variant, tzv. interiérový)
	r. š.	reálna šírka
	n. š.	nezachovaná šírka (prípadne nezachovaná reálna šírka)
	r. h.	reálna hrúbka (resp. výška)
	n. h.	nezachovaná hrúbka (resp. výška, prípadne nezachovaná reálna húbka)
	n. d.	nezachovaná dĺžka
	p. d.	pomocná dĺžka
	p. š.	pomocná šírka
	PS	namerané hodnoty magnetickej susceptibility; meranie – predná strana
	ZS	namerané hodnoty magnetickej susceptibility; meranie – zadná strana
	BS	namerané hodnoty magnetickej susceptibility; meranie – bočnej strany
	p2x	namerané hodnoty magnetickej susceptibility; priemer meraní na dvoch rôznych miestach tej istej strany
	AD	technika štiepania dreva; archeologicky doložené varianty opracovania dreva (zachované na odtlačkoch v mazanici)
	ED	technika štiepania dreva; etnograficky doložené varianty opracovania dreva (podľa etnografických vzorov)
	HD	technika štiepania dreva; hypoteticky doložené varianty opracovania dreva (vyvodené z rôznych možností aplikácie techniky štiepania)
	κ	merná magnetická susceptibilita; objemová magnetická susceptibilita/hustota
	κ = j. SI	merná objemová magnetická susceptibilita uvedená v mernej jednotke zo sústavy SI

Tabela 13. Pokračovanie.

Symbolické znaky	x=x=x=x	povrchová úprava omazu; hladený povrch – dreveným predmetom
	x–x–x–x	povrchová úprava omazu; hladený povrch – slamou
	x○x○x○x	povrchová úprava omazu; hladený povrch – rukou
	xxxxxxx	povrchová úprava omazu; hrubý povrch (nahodený na stenu bez zvláštnej úpravy)
	x+x+x+x	povrchová úprava omazu; otázny povrch – dvojitá interpretácia povrchu (vonkajšia strana opovrchového omazu alebo štiepaný konštrukčný prvok)
	+.+.+.+.+	povrchová úprava omazu; otázny povrch – otázna interpretácia povrchu (erózia povrchu – otázny výskyt štiepaného konštrukčného prvku: značná erózia povchu – abrazívny povrch)
	+++++++	povrchová úprava omazu; otázny povrch – predpokladaná interpretácia povrchu (možný výskyt štiepaného konštrukčného prvku: značná erózia povrchu – abrazívny povrch)
		miesto odtlačku štiepaného alebo neštiepaného konštrukčného prvku
		miesto odlomenia fragmentu mazanice od celku
		plocha vzniká vtláčaním vlhkej mazanice do škáry medzi dva architektonické prvky (neúmyselne vyhladený povrch mazanice bez kontaktu s ostatnými prvkami steny, pričom povrch pôsobí ako ukončený)
	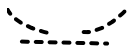	pomyselné pokračovanie tvaru konštrukčného prvku na mazanici
		pravdepodobný výskyt: prútovina/tyčovina/guľatina
		málo pravdepodobný výskyt: prútovina/tyčovina/guľatina (no úplne sa nevylučuje)
	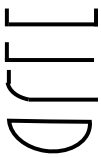	pravdepodobný výskyt, prípadne otázny výskyt: štiepané drevo alebo polguľatina
	=	paralelnosť napr. odtlačkov prútoviny (architektonický prvok); napríklad: P/= – paralelnosť odtlačkov prútoviny; napríklad: = : P – paralelnosť odtlačkov prútoviny
	#	kríženie napr. odtlačkov prútoviny (architektonický prvok); napríklad: P/# – kríženie odtlačkov prútoviny; napríklad: # : P – kríženie odtlačkov prútoviny
	≠	výplet (Flechtwerk) – priebeh napr. prútov, odtlačený vo vzájomne ostrom uhle (architekt. prvok); napríklad: P/≠ – výplet odtlačkov prútoviny napríklad: ≠ : P – výplet odtlačkov prútoviny
	≡	predsadenie napr. odtlačkov prútoviny (architektonický prvok); napríklad: P/≡ – predsadenie odtlačkov prútoviny; napríklad: ≡ : P – predsadenie odtlačkov prútoviny
	≈	deformovaný plochý, resp. povrchový omaz alebo povrch odtlačku (z povrchu hmoty mazanice vystupujú drobné natavené kamienky, praskliny na povrchu, prípadne povrch je silne deformovaný žiarom – extrémne silný výpal)
	1	deformovaný plochý, resp. povrchový omaz alebo povrch odtlačku (textúra povrchu, povrchové nerovnosti), deformovanie vysychaním; (podsubznak 1)
	2	tzv. misovite prehnutý plochý, resp. povrchový omaz (vyhnutie okrajov plošného povrchového omazu), deformovanie žiarom, v niektorých prípadoch a vysychaním; (podsubznak 2)
	3	deštrukčné sekundárne deformovanie povrchu: dodatočná, prirodzená a postupná deštrukcia, erózia a zvetrávanie mazanice; (podsubznak 3)
	4	dodatočné mechanické poškodenie povrchu: sekundárne poškodenie pracovným nástrojom – rýľom, lopatou, krompáčom; (podsubznak 4)
	5	úmyselné deformovanie povrchu: – mierne preliačenie povrchu nadmerným tlakom (najčastejšie odtlačky prstov, ruky) – formovanie povrchového omazu, podmieneného konkrétnym architektonickým prvkom (napr. okraj stropu, vnútorné nárožie steny, vonkajšie nárožie steny, zlom medzi stenou a podlahou); (podsubznak 5)
	*1	prítomnosť množstva organickej prímesi – málo
	*2	prítomnosť množstva organickej prímesi – stredne
	*3	prítomnosť množstva organickej prímesi – veľa
	Ø	priemer neopracovaného dreva, prípadne priemer anorganických zrniek
	∑	suma
	⫩	meranie rozstupov odtlačkov opracovaného a neopracovaného dreva
	‖	meranie hrúbky mazanice medzi plošnými povrchovými omazmi, resp. vonkajšími stranami
	⫲	meranie vzdialenosti medzi klasickým plošným povrchovým omazom a medzi plochou vznikajúcou vtláčaním vlhkej mazanice do škáry medzi dva architektonické prvky
	⫦	meranie vzdialenosti medzi odtlačkami a plošným povrchovým omazom (VNS.v1/VNS.v2)

definuje ako nezachovaná dĺžka a označuje sa skratkou: n. d.
- V prípade odtlačkov zachovaných na jednej, dvoch alebo viacerých stranách sú označené skratkou: VS1, VS2, VS3 ... x

◦ *Meranie vzdialenosti rozstupov medzi odtlačkami opracovaného alebo neopracovaného dreva* (obr. 2: 1–6)
Rôznorodosť rozstupov medzi odtlačkami opracovaného a neopracovaného dreva môže byť značná. Vo viacerých prípadoch sa vyskytujú aj minimálne rozstupy, ktoré môžu dosiahnuť nulovú hodnotu. V takomto prípade sa drevené konštrukčné prvky dotýkajú priamo, či už v paralelnej forme, alebo pri pravouhlom krížení, prípadne pri ostrouhlom krížení (Flechtwerk – výplet). Pomocný metrický znak sa uvádza vo forme symbolického znaku: ⫩

◦ *Meranie vzdialenosti medzi odtlačkami a plošným povrchovým omazom* (obr. 2: 6, 10, 11)
Vzdialenosti medzi odtlačkami opracovaného alebo neopracovaného dreva a plošným povrchovým omazom (VNS – exteriérový/interiérový variant) sa taktiež vyznačujú širokou variabilitou nameraných hodnôt. Zvlášť pri nekompaktnom plošnom povrchovom omaze môžu dosiahnuť minimálne až nulové hodnoty. V takomto prípade sú jednotlivé drevené konštrukčné prvky čiastočne viditeľné priamo na povrchu plošného povrchového omazu, čím vytvárajú dojem nekompaktného povrchu. Pomocný metrický znak sa uvádza vo forme symbolického znaku: ⫦

□ *Konštrukčné prvky omazu*[61]

◦ *Pomocné metrické skratky pre plošný povrchový omaz* (obr. 1: 3)
Objektívne zachovanie reálnej dĺžky alebo šírky plošného povrchového omazu konkrétnej steny domu je málo pravdepodobné. Na zachovaných mazaniciach sa vyskytuje iba vo fragmentárnej forme. Za daných podmienok sa teda jednotlivé merania uvádzajú iba ako pomocné merania zaznamenávajúce aktuálny stav. Vzhľadom na vyššie uvedené okolnosti je vzťah medzi dĺžkou a šírkou plošného povrchového omazu iba relatívny, preto sú k pomocnej dĺžke vždy priradené väčšie namerané hodnoty a k pomocnej šírke sú vždy priradené menšie namerané hodnoty.
- Zachovaná dĺžka na fragmente mazanice s plošným povrchovým omazom (pohľad – frontálny rez) je definovaná ako pomocná dĺžka a označuje sa skratkou: p. d.
- Zachovaná šírka na fragmente mazanice s plošným povrchovým omazom (pohľad – frontálny rez) je definovaná ako pomocná šírka a označuje sa skratkou: p. š.

◦ *Meranie vzdialenosti, resp. hrúbky mazanice medzi plošnými povrchovými omazmi* (obr. 2: 7–9)
Hrúbka mazanice sa meria medzi dvoma plošnými povrchovými omazmi, resp. vonkajšími stranami (VNS), lepšie povedané medzi vonkajším variantom exteriérovým a vnútorným variantom interiérovým; pomocný metrický znak sa uvádza vo forme symbolického znaku: ‖

◦ *Meranie vzdialenosti medzi plošným povrchovým omazom a plochou vznikajúcou vtláčaním vlhkej mazanice do škáry medzi dva architektonické prvky* (obr. 3: 1–3)
Ďalšou možnosťou dokumentácie hrúbky mazanice je meranie vzdialenosti medzi plošným povrchovým omazom (VNS – exteriérový/interiérový variant) a medzi plochou vznikajúcou dôsledkom pracovného procesu vtláčania vlhkej mazanice do škáry medzi dva architektonické prvky, pričom sa jej hmota na druhej strane steny vlastnou váhou ohne smerom dolu (pôsobenie gravitačnej sily). Tento povrch mazanice nebol úmyselne vyhladený, ale po vtlačení mazanice do škár medzi dva architektonické prvky zostal bez kontaktu s ostatnými prvkami steny a pôsobí ako ukončený. Takáto plocha sa môže dodatočne čiastočne upraviť, prípadne vyhladiť, čím sa vytvorí nekompaktný plošný povrchový omaz (VNS – exteriérový/interiérový variant). Pomocný metrický znak sa uvádza vo forme symbolického znaku: ⫩

◦ *Zhodnotenie celkovej veľkosti povrchu mazanice (merná plocha mazanice)*
Po odmeraní veľkostí jednotlivých fragmentov mazanice (dĺžka, šírka, hrúbka v cm) sa môžu namerané hodnoty zatriediť do jednotlivých veľkostných skupín:
- malé: rozmery < 2 cm (pričom aspoň dva rozmery, prioritne dĺžka a šírka, musia spĺňať stanovené parametre)
- stredné: rozmery > 2 cm ale ≤ 15 cm (pričom aspoň dva rozmery, prioritne dĺžka a šírka, musia spĺňať stanovené parametre)
- veľké: aspoň jeden rozmer > 15 cm ≤ 30 cm
- nadštandardne veľké: aspoň jeden rozmer > 30 cm.

Namerané hodnoty fragmentov mazanice (dĺžka, šírka, výška v cm) sa môžu použiť na vyrátanie mernej plochy alebo objemu podľa

[61] Konštrukčné prvky omazu sú definované ako konštrukčné prvky vonkajšej strany (VNS). Pričom VNS sa ďalej rozdeľuje na:
– vonkajší variant VNS (tzv. exteriérový), označuje sa ako: „VNS.v1“,
– vnútorný variant VNS (tzv. interiérový), označuje sa ako: „VNS.v2“.
V prípade bližšieho neurčenia VNS sa plošný povrchový omaz automaticky priraďuje k VNS.v1.

šablóny, resp. veľkosť povrchu plochy v cm² (a x b = ... cm²) a objemu v cm³ (a x b x c = ... cm³):
Príklad: 1 cm (1 x 1) = 1 cm²; 2 cm (2 x 2) = 4 cm² ... 5 cm (5 x 5) = 25 cm².
Príklad: 1 cm, 3 cm (1 x 3) = 3 cm²; 2 cm, 3 cm (2 x 3) = 6 cm² ... 5 cm, 3 cm (5 x 3) = 15 cm².
Príklad: 1 cm (1 x 1 x 1) = 1 cm³; 2 cm (2 x 2 x 2) = 8 cm³ ... 5 cm (5 x 5 x 5) = 125 cm³.
Príklad: 1 cm, 1 cm, 3 cm (1 x 1 x 3) = 3 cm³; 1 cm, 2 cm, 3 cm (1 x 2 x 3) = 6 cm³ ... 2 cm, 3 cm, 5 cm (2 x 3 x 5) = 30 cm³.

Opisný systém deskripcie
stanovuje nasledovné analytické kritériá[62]:

□ *Vlastnosti mazanice*
- ◦ *Materiál (kompaktnosť, zrnitosť)*
- ◦ *Výpal (intenzita výpalu opísaná iba slovne, vzájomným porovnávaním vzoriek)*
- ◦ *Farba*

□ *Tvar mazanice (konštrukčné prvky výmazu/plošného omazu)*
- ◦ *Povrchová úprava*
- ◦ *Charakter odtlačkov (spôsob úpravy, druh rekonštrukcie, konštrukčné detaily, stopy úpravy)*
- ◦ *Iné vlastnosti (tzv. subznaky konštrukčných prvkov)*

□ *Nálezové okolnosti mazanice*
- ◦ *Tvar objektu*
- ◦ *Funkcia objektu*
- ◦ *Mechanizmus zániku objektu*
- ◦ *Funkčná lokalizácia v architektonickom celku stavby*
- ◦ *Poloha výskytu mazanice*

□ *Funkčná definícia vzoriek*
- ◦ *Funkčné uplatnenie konštrukčných prvkov v architektúre domu*
- ◦ *Priestorové smerovanie v konštrukcii domu*

□ *Systém orientácie mazanice v priestore*
- ◦ *Interpretačné predpoklady priestorovej orientácie*
- ◦ *Systém skratiek a znakov pre orientáciu mazanice v priestore*

□ *Pomocná terminológia pojmov*
- ◦ *Terminológia pojmov konštrukčných prvkov a konštrukčných celkov*
- ◦ *Upresnenie pojmov jednotlivých techník pre spracovanie dreva*

□ *Vlastnosti mazanice* (tabela 7a)
- ◦ 1a: *Materiál*
  - ▪ 1a.1: kompaktnosť
    - 1a.1a: málo kompaktný, obsahuje značné množstvo bylinnej organickej prímesi, resp. odtlačky pliev, slamy, listy tráv, zrná, semená; ľahko sa drví
    - 1a.1b: stredne kompaktný, obsahuje menšie množstvo bylinnej organickej prímesi, resp. odtlačky pliev, slamy, listy tráv, zrná, semená; drví sa minimálne
    - 1a.1c: veľmi kompaktný, prakticky bez bylinnej organickej prímesi; značne homogénny materiál; nedrví sa a nedrobí sa
  - ▪ 1a.2: zrnitosť
    - 1a.2a: jemná naplavená hlina
    - 1a.2b: anorganické zrnká, resp. zložka (prítomnosť piesku, úlomkov hornín)
      - ‹ 1a.2b.1: malé zrnká Ø do 1 mm
      - ‹ 1a.2b.2: stredné zrnká Ø do 2,5 mm
      - ‹ 1a.2b.3: veľké zrnká Ø nad 2,5 mm
    - 2a.2c: prítomnosť oboch je vyvážená
- ◦ 1b: *Výpal*
  - ▪ 1b.1: slabý výpal (mazanica sa ľahko láme)
  - ▪ 1b.2: stredný výpal (mazanica sa láme obtiažnejšie)
  - ▪ 1b.3: silný výpal (mazanica prešla značným žiarom a hmota je splynutá)
  - ▪ 1b.4: extrémne silný výpal (z povrchu hmoty mazanice vystupujú drobné natavené kamienky, praskliny na povrchu, prípadne povrch je deformovaný žiarom)
- ◦ 1c: *Farba*[63]
  Pri posudzovaní sfarbenia mazanice bola vytvorená trojstupňová škála (tabela 7b)[64]

[62] Za účelom rýchlejšej orientácie bol vytvorený:
– systém pomocných informačných skratiek a znakov pre konštrukčné prvky výmazu a plošný povrchový omaz;
– systém orientačných skratiek a znakov pre orientáciu mazanice v priestore;
– pomocná terminológia pojmov.

[63] Systém určovania sfarbenia jednotlivých kusov mazanice vychádza z manuálu pre archeologické výskumy spoločnosti Archaia Brno, o. p. s., avšak do určitej miery upravený pre potreby pravekej mazanice. Samotné sfarbenie mazanice do určitej miery vypovedá o stupni náhodného prepálenia mazanice, čo v prípade zachovaných nálezových situácií „*in situ*" môže cez objektívnu porovnávaciu konfrontáciu pomôcť pri rekonštrukcii zániku objektu. Avšak samotná farebná škála nie je prvkom spoľahlivo určujúcim stupeň náhodného prepálenia mazanice. V danom prípade je potrebné sa opierať aj o merania mernej magnetickej susceptibility, ktorá je schopná stanoviť množstvo (kvantitu) magnetickej susceptibility, ktorou je možné odvodiť aj tepelne najnamáhanejšiu časť predmetu (plochy). Tento jav zohriatia a potom ochladenia materiálu v okolitej atmosfére magnetického poľa je termoremanentnou magnetizáciou, definujúcou tzv. Curieho teplotu Tc (t. j. teplotu prepálenia zvyšujúcu magnetizmus), ktorá určuje závislosť magnetickej susceptibility od absolútnej teploty. Táto závislosť však nemusí byť priamo úmerná.

[64] Vytvorenie trojstupňovej škály sfarbenia (1 – odtieň, 2 – tón, 3 – farba) stanovuje aplikačné poradie sfarbenia, ako napríklad: bledo-ružovo-oranžová.

- ▪ 1c.1: odtieň (bledý, stredný, tmavý)
- ▪ 1c.2: tón
- ▪ 1c.3: farba

□ *Tvar – konštrukčné prvky výmazu*
(tabela 4; 10–12)
- ◦ 2a: *Odtlačky (z jednej, dvoch alebo viacerých strán)*
  - ▪ 2a.1: spôsob úpravy konštrukčných prvkov
    - 2a.1a: odtlačky jednoduché (jednotná úprava konštrukčných prvkov)
    - 2a.1b: odtlačky kombinované (rôzna úprava konštrukčných prvkov)
  - ▪ 2a.2: druh rekonštrukcie (resp. vzájomné usporiadanie konštrukčných prvkov)
    - 2a.2a: paralelnosť konštrukčných prvkov, označuje sa symbolickým znakom: =
    - 2a.2b: pletenie konštrukčných prvkov, označuje sa symbolickým znakom: ≠
    - 2a.2c: kríženie konštrukčných prvkov, označuje sa symbolickým znakom: #
    - 2a.2d: predsadenie konštrukčných prvkov, označuje sa symbolickým znakom: ≡
  - ▪ 2a.3: konštrukčné detaily (spôsob väzby, iný spôsob uchytenia mazanice)
  - ▪ 2a.4: pozorované stopy úprav po odtlačenom povrchu dreva
    - 2a.4a: štiepanie
    - 2a.4b: osekanie
    - 2a.4c: olámanie

□ *Tvar – konštrukčné prvky omazu* (tabela 11; 12)
- ◦ 2b: *Povrchová úprava omazu (z jednej, z dvoch strán, prípadne viacerých strán)*
  - ▪ 2b.1: hladený povrch
    - 2b.1a.: dreveným predmetom (kus štiepaného dreva, drievko, doska), označuje sa symbolickým znakom: x=x=x=x
    - 2b.1b: slamou (zväzok slamy), označuje sa symbolickým znakom: x–x–x–x
    - 2b.1c: rukou (odtlačky prstov), označuje sa symbolickým znakom: xoxoxoxo
  - ▪ 2b.2: hrubý povrch (nahodený na stenu bez zvláštnej úpravy), označuje sa symbolickým znakom: xxxxxxx
  - ▪ 2b.3: otázny povrch
    - 2b.3a: dvojitá interpretácia povrchu (vonkajšia strana povrchového omazu alebo štiepaný konštrukčný prvok), označuje sa symbolickým znakom: x+x+x+x
    - 2b.3b: otázna interpretácia povrchu (erózia povrchu – otázny výskyt štiepaného konštrukčného prvku), označuje sa symbolickým znakom: **+.+.+.+.+**
    - 2b.3c: predpokladaná interpretácia povrchu (možný výskyt štiepaného konštrukčného prvku), označuje sa symbolickým znakom: +++++++
  - ▪ 2b.4: charakter povrchu[65]
    - 2b.4a: rovný
    - 2b.4b: relatívne rovný
    - 2b.4c: zalomený
    - 2b.4d: preliačený
    - 2b.4e: mierne preliačený
  - ▪ 2b.5: výzdoba povrchu
    - 2b.5a: maľovanie
    - 2b.5b: rytie
    - 2b.5c: plastická výzdoba
- ◦ 2c: *Iné vlastnosti omazu (tzv. subznaky konštrukčných prvkov omazu)*[66]
  - ▪ 2c.1: vplyv gravitačnej sily (subznak A)
  - ▪ 2c.2: vrstevnatosť (subznak B)
  - ▪ 2c.3: skreslenie skutočnosti (subznak C)
    - 2c.3a: deformovanie vysychaním (subznak C1)
    - 2c.3b: misovité deformovanie žiarom alebo vysychaním (subznak C2)
    - 2c.3c: deštrukčné sekundárne deformovanie povrchu (subznak C3)
    - 2c.3d: dodatočné mechanické poškodenie (subznak C4)
    - 2c.3e: úmyselné deformovanie (subznak C5)
    - 2c.3f: silné deformovanie žiarom z extrémne silného výpalu (subznak C6)

□ *Nálezové okolnosti mazanice (mechanizmus zániku)*
Informačné údaje nálezových okolností mazanice zahrňujú (tabela 8):
- ◦ *Tvar sídliskového objektu*
- ◦ *Funkciu sídliskového objektu*[67]
- ◦ *Mechanizmus zániku sídliskového objektu*[68]

[65] Charakter povrchu mazanice je závislý od úmyselnej úpravy povrchu, alebo je to dôsledok deformácie pri vysychaní mazanice.

[66] Podrobne pozri v časti: „Subznaky konštrukčnej typológie konštrukčných prvkov mazanice“. Iné vlastnosti omazu, resp. subznaky konštrukčných prvkov omazu, sú s nimi identické.

[67] Napríklad stavebná exploatačná jama-hlinisko, odpadová jama, dodatočná odpadová jama, zásobná jama, kolová jama, odvodný žľab atď.

[68] Napríklad: – zhorený objekt prekrytý inundáciou, ktorého deštrukcia následne pozvoľna eroduje;
– zhorený objekt, ktorého deštrukcia je odkrytá a vystavená zrýchlenej erózii;
– zhorený objekt, ktorého deštrukcia je v krátkom časovom úseku odstránená z pôvodného miesta deštrukcie na druhotné miesto (vplyv antropogénnej činnosti na sídlisku).

- ◦ *Funkčnú lokalizáciu zachovanej deštrukcie mazanice v architektonickom celku stavby*[69]
- ◦ *Aktuálnu polohu výskytu mazanice v deštruovanom stave*[70]

□ *Funkčná definícia vzoriek*
Dané informačné údaje zahrňujú (tabela 9):
- ◦ *Funkčné uplatnenie jednotlivých kusov mazanice, resp. konkrétnych konštrukčných prvkov v architektúre domu*[71]
- ◦ *Priestorové smerovanie v konštrukcii domu*[72]

□ *Systém orientácie mazanice v priestore*
(obr. 4; 5; 6)
- ◦ *Interpretačné predpoklady priestorovej orientácie základných konštrukčných prvkov na základe sledovania charakteru a nameraných údajov mazanice*
  - ▪ 1. predpoklad: Prútovina je prevažne orientovaná v horizontálnej rovine (teda v pozdĺžnej osi domu) ako spojné a väzné konštrukčné prvky.
  - ▪ 2. predpoklad: Tyčovina a guľatina sú prevažne orientované vo vertikálnom smere (teda v kolmom postavení vzhľadom na podlahu domu) ako oporné a nosné konštrukčné prvky, pričom tyčovina a guľatina prípadne plnia aj funkciu spojných a väzných konštrukčných prvkov.
  - ▪ 3. predpoklad: Štiepané brvná sú prevažne orientované vo vertikálnom smere ako oporné a nosné konštrukčné prvky. Výskyt daného predpokladu v neolitickej a eneolitickej architektúre je menej frekventovaný, ale pravdepodobný.
  - ▪ 4. predpoklad: Štiepané trámy sú prevažne orientované v horizontálnej rovine ako spojné a väzné konštrukčné prvky.
  - ▪ 5. predpoklad: Štiepané hrady sú prevažne orientované v horizontálnej rovine, ale aj v ostrom uhle vzhľadom na horizontálnu rovinu ako spojné, nosné, stropné konštrukčné prvky.
  - ▪ 6. predpoklad: Štiepané dosky sú prevažne orientované v horizontálnej rovine ako spojné a väzné konštrukčné prvky.
  - ▪ 7. predpoklad: Štiepaná polguľatina (v zmysle náhrady za štiepané dosky) je prevažne orientovaná v horizontálnej rovine ako spojný a väzný konštrukčný prvok. Nie je však vylúčená ani vertikálna orientácia polguľatiny.
  - ▪ 8. predpoklad: Vonkajšia strana (VNS), resp. plošný povrchový omaz je v prevažnej miere vonkajšou exteriérovou stranou (VNS.v1). Pri fragmentoch obsahujúcich odtlačky štiepaných dosiek, ako aj plošný povrchový omaz, sa dá tento plošný omaz chápať ako vnútorná interiérová strana (VNS.v2), ktorá môže byť napríklad súčasťou hlineného výmazu povaly. Avšak neustále zostáva otvorená otázka správneho zatriedenia vonkajšej strany (VNS) do jednotlivých variantov. Nie je totiž možné vždy objektívne určiť okolnosť, či (VNS) je vonkajším variantom exteriérovým (VNS.v1), alebo vnútorným variantom interiérovým (VNS.v2). K objektívnosti správneho zatriedenia prispieva aj konfrontácia s nálezovými okolnosťami mazanice. V prípade, že odobratá vzorka pochádzala zo zachovanej deštrukcie bočnej steny alebo povaly domu a zdokumentovali sa jej nálezové okolnosti[73], je vysoko pravdepodobné, že objektívnosť zaradenia fragmentu, obsahujúceho okrem iného aj plošný povrchový omaz, je značne vysoká. Na základe rovnakého princípu sa dá uplatniť aj orientácia konštrukčných prvkov opracovaného a neopracovaného dreva.
- ◦ *Systém skratiek a znakov* (obr. 4: 1–5) *pre orientáciu mazanice v priestore*[74]
  - ▪ Kresby schematických prierezov (frontálnych rezov) jednotlivých fragmentov mazanice, obsahujúcich plošný povrchový omaz, ako aj odtlačky spojných a väzných konštrukčných prvkov prevažne orientovaných v horizontálnej rovine, sa pomyselne zorientujú dvo-

[69] Zachovaný deštruovaný celok mazanice môže byť lokalizovaný napríklad ako deštruované obvodové steny, deštruovaný výmaz povaly, deštruované priečelie strechy, zvyšky udupanej dlážky, zvyšky ohniska, zvyšky pece, zvyšky výmazu zásobnej jamy atď.

[70] Napríklad sekundárna alebo terciárna poloha mazanice v danom sídliskovom objekte, povrchový zber mazanice atď. Bližšie ozrejmenie daných rozdielov pozri v časti Metodika práce.

[71] Funkčné uplatnenie konštrukčných prvkov v architektúre domu (napr. obvodová stena, vnútorná priečka, priečka z priečelia strechy, povrchová omietka, plošný výmaz povaly, interiérové nárožie steny, exteriérové nárožie steny, konštrukčný okraj povaly – rozhranie medzi povalou a stenou atď.).

[72] Priestorové smerovanie v konštrukcii domu (napr. vertikálne, horizontálne alebo šikmé smerovanie konštrukčných prvkov, prípadne povrchového omazu atď.).

[73] Pozícia fragmentu mazanice je vzhľadom na deštrukčný blok mazanice – *in situ*.

[74] Systém orientačných skratiek a znakov pre orientáciu mazanice v priestore na zobrazených schematických prierezoch (frontálnych rezoch) mazanice, za účelom rýchlejšej orientácie mazanice v priestore, resp. v snahe priblížiť sa čo najviac funkčnej polohe vzorky v reálnom priestore.

ma smerovými šípkami do reálnej pozície v priestore steny domu. A to tak, že jedna šípka ukončená bázou (obr. 4: 1) určuje pomyselnú vertikálnu orientáciu kresby frontálneho rezu mazanice[75]. Definuje teda frontálny a zároveň vertikálny pohľad na rez hrúbkou steny domu, ktorý je v kolmici na pozdĺžnu os domu, resp. na horizontálnu rovinu domu. Druhá šípka bez bázy (obr. 4: 1), ktorá určuje smerovú orientáciu vonkajšej exteriérovej strany (VNS.v1), resp. orientáciu plošného povrchového omazu, je na kresbe zámerne orientovaná do pravej strany, čím sa plošný povrchový omaz na každej kresbe frontálneho rezu mazanice konštantne orientuje doprava[76] (obr. 4: 3; 5: 1–4). Problematická však zostáva otázka správneho zvolenia horného a dolného okraja kresby frontálneho rezu fragmentu mazanice. K objektívnosti správneho určenia prispieva aj konfrontácia s nálezovými okolnosťami mazanice. V prípade, že odobratá vzorka pochádzajúca zo zachovanej deštrukcie bočnej steny má dôkladne zdokumentované nálezové okolnosti[77], je vysoko pravdepodobné, že objektívnosť správneho zvolenia horného alebo dolného okraja kresby frontálneho rezu fragmentu mazanice bude značne vysoká.

- Kresby frontálnych rezov jednotlivých fragmentov mazanice, obsahujúcich plošný povrchový omaz, ako aj odtlačky oporných a nosných konštrukčných prvkov prevažne orientovaných vo vertikálnom smere (resp. v kolmom postavení vzhľadom na podlahu domu), sa pomyselne zorientujú vopred definovaným znakom (obr. 4: 5) do reálnej pozície v priestore steny domu. A to tak, že prítomnosť daného znaku definuje frontálny a zároveň horizontálny pohľad na rez hrúbkou steny domu (obr. 6: 4), ktorý je paralelný s pozdĺžnou osou domu, prípadne s podlahou domu, resp. s horizontálnou rovinou domu. Pri tomto znaku sa nachádza aj smerová šípka, ktorá určuje smerovú orientáciu plošného povrchového omazu.
- Kresby frontálnych rezov jednotlivých fragmentov mazanice, obsahujúcich plošný povrchový omaz, ako aj odtlačky plošných, spojných, väzných, oporných a nosných konštrukčných prvkov (konkrétne dosky, polguľatina) prevažne orientovaných v horizontálnej rovine, sa pomyselne zorientujú jednou smerovou a jednou dvojsmerovou šípkou do reálnej pozície v priestore stropu alebo podlahy domu (obr. 6: 1–3). A to tak, že jedna šípka ukončená bázou (obr. 4: 2, 4) určuje pomyselnú vertikálnu orientáciu kresby frontálneho rezu mazanice. Šípka s bázou teda definuje frontálny a zároveň vertikálny pohľad na rez hrúbkou steny domu, ktorý je v kolmici na pozdĺžnu os domu, resp. na horizontálnu rovinu domu. Dvojsmerová šípka (obr. 4: 2, 4) určuje smer a priebeh orientácie frontálneho rezu mazanice tak, aby bol horizontálny rad odtlačkov a plošný povrchový omaz paralelný s pozdĺžnou osou domu, prípadne s podlahou domu, resp. s horizontálnou rovinou domu[78].

□ *Pomocná terminológia pojmov*[79]

◦ *Terminológia pojmov konštrukčných prvkov a konštrukčných celkov pre opracované a neopracované drevo*[80]

- Pojmy zahrňujúce konkrétne konštrukčné prvky:
  - brvno: vertikálny aj horizontálny oporný, prípadne nosný konštrukčný prvok
  - kôl: vertikálny oporný, prípadne nosný konštrukčný prvok
  - trám: veľký horizontálny, spojný, nosný, stropný, väzný konštrukčný prvok, prípadný špecializovaný ekvivalent – hrada
  - trámec: menší trám – horizontálny, spojný konštrukčný prvok
  - hrada: veľký horizontálny, spojný, nosný, stropný, resp. povalový konštrukčný prvok, ktorý sa inak uvádza ako okresaný, prípadne otesaný hranatý kmeň v povalovej konštrukcii domu, alebo je tiež definovaný ako konštrukčný prvok, na ktorom je uložená konštrukcia strechy

[75] Kresba frontálneho rezu je vo vertikálnom smere orientovaná preto, aby vizuálne lepšie odhaľovala vertikálny rad odtlačkov, ktorý je rovnobežný s nosným stĺporadím domu (obr. 5: 1, 2).

[76] Medzi šípkou s ukončením bázy a šípkou bez bázy sa vždy zachováva 90° uhol (obr. 5: 3, 4).

[77] Pozícia fragmentu mazanice je vzhľadom na deštrukčný blok mazanice v sekundárnej polohe – *in situ*.

[78] Medzi šípkou s ukončením bázy a dvojsmerovou šípkou sa vždy zachováva 90° uhol.

[79] Pomocná terminológia pojmov slúži na ozrejmenie a upresnenie v problematike používaných pojmov, zahŕňajúcich tesárske názvoslovie pre rôzne druhy konštrukčných prvkov opracovaného a neopracovaného dreva. Ďalším okruhom definovania pojmov je upresnenie jednotlivých techník, používaných na spracovanie dreva v danom období neolitu a eneolitu.

[80] Daná terminológia pojmov je čiastočne čerpaná z odbornej stavebnej literatúry (pozri *Vinař a kol. 2005*; *Vinař/Kufner 2004*).

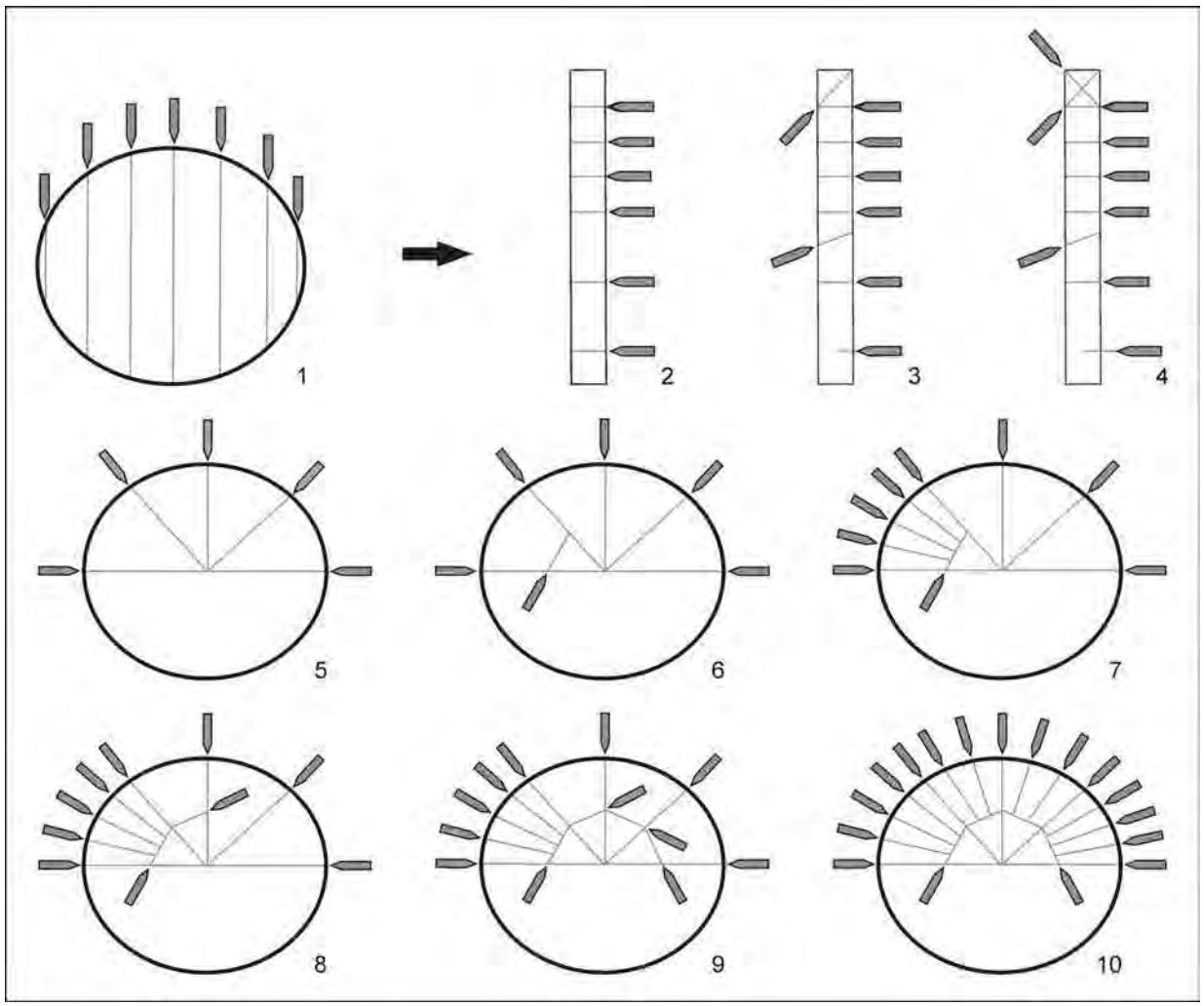

Obr. 7. Technika štiepania dreva (modelový pohľad na čelný, resp. frontálny rez guľatinou, etnografická analógia techniky štiepania). 1–4 – výroba štiepaných štvorhranných dosiek, brvien, trámov, polguľatiny; 5–10 – výroba štiepaných trojhranných brvien a trámov (*Tarján 2002*, 119).

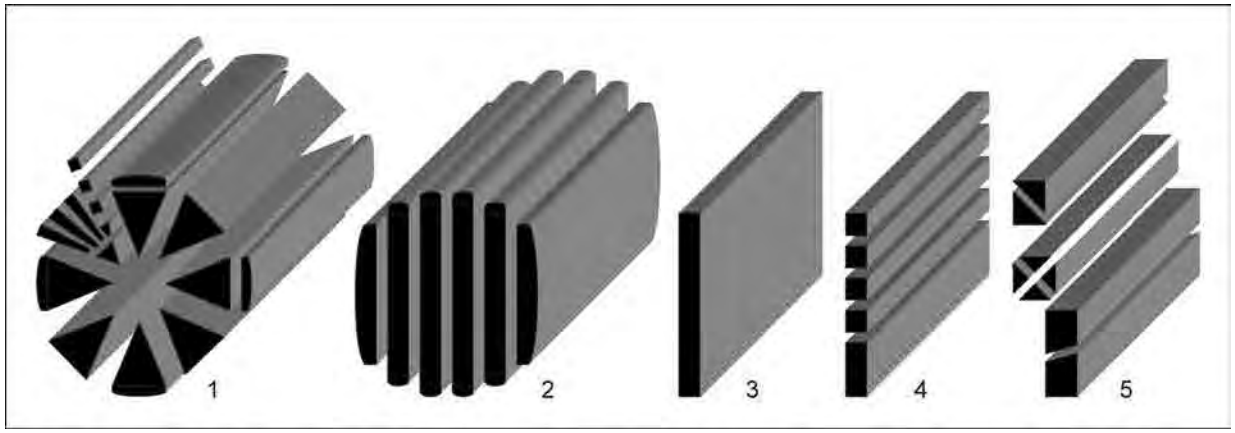

Obr. 8. Technika štiepania dreva (3D modelový pohľad na čelný, resp. frontálny rez guľatinou, etnografická analógia techniky štiepania). 1–5 – výroba štiepaných štvorhranných dosiek, brvien, trámov, polguľatiny; 1, 5 – výroba štiepaných trojhranných brvien a trámov.

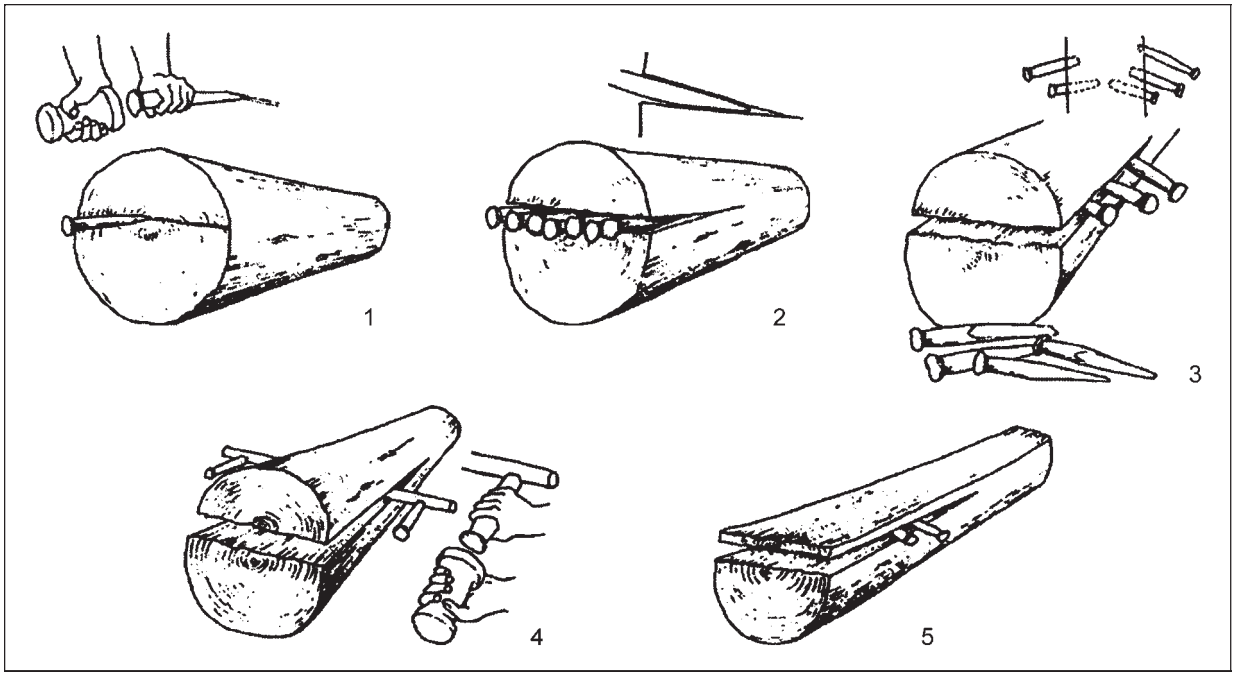

Obr. 9. Technika štiepania cédrového dreva za pomoci drevených klinov a palice (pôvod danej techniky: severozápadné pobrežie Ameriky, etnografická analógia). 1 – naznačenie línie štiepania; 2 – kliny pripravené na štiepanie; 3 – vedenie klinov cez obidve strany kmeňa; 4 – rozťahovacia palica na dokončenie štiepania; 5 – opakovanie procesu (*Coles 2006*, 52, obr. 3; *Stewart 1984*).

- klada: kratší, hrubo okresaný kmeň stromu
- krokva, krokvica: šikmý nosník, na ktorom je uložená krytina strechy
- zrub: otesaný trám, obyčajne ako súčasť drevenej konštrukcie

▪ Pojmy zahrňujúce konštrukčné celky:
- krov: viazaná nosná konštrukcia strechy
- podkrovie: celkový funkčný priestor pod strechou budovy
- povala: priestor pod strechou budovy; horná podkrovná plocha stavebnej konštrukcie, ktorá uzaviera zhora vnútorné priestory budovy
- strop: nosná konštrukcia povaly; priestor pod povalou budovy; spodná vnútorná plocha stavebnej konštrukcie, ktorá uzaviera zhora vnútorné priestory budovy
- stropný rošt: nosná konštrukcia stropu; systém horizontálnych konštrukčných prvkov (trámcov), previazaných cez jednoduché jednostranné čapovanie do konštrukcie nesúcej povalu zo štiepaných dosiek a z hlineného výmazu
- stropný veniec (stropný rám): systém horizontálnych konštrukčných prvkov (trámov), previazaných cez jednoduché jednostranné čapovanie do obdĺžnikovej konštrukcie nesúcej stropný rošt, povalu a čiastočne aj strechu, resp. spodné časti krokiev

◦ *Spresnenie pojmov jednotlivých techník pre spracovanie dreva*

▪ Technika štiepania (dosky, polguľatina). Pravdepodobne najstarším spôsobom delenia dlhého dreva je štiepanie (obr. 7–11). Štiepateľnosť ako technologická vlastnosť je schopnosť rozdelenia kmeňa (dreva) v smere radiálnom a tangenciálnom (obr. 7; 8) za pôsobenia klinového nástroja (*Vinař a kol. 2005*, 49). Štiepateľnosť je podporovaná pružnosťou dreva, jeho jemnou vláknitou štruktúrou a homogénnou stavbou. Dreňové lúče podporujú štiepateľnosť v radiálnom smere (obr. 7: 5–10; *Vinař a kol. 2005*, 49). Rozštiepenie guľatiny alebo tyčoviny po dĺžke (cca 1,5–2 m, prípadne viac) dreva z jedenej alebo viacerých strán sa realizuje pomocou drevených klinov (napr. buk, dub), kopytovitých kamenných klinov, drevenej palice (kyjak, kyj, obuch), kamenného sekeromlatu alebo mlatu (obr. 9; 10). Drevo určené na štiepanie však musí byť dostatočne (znehybnené) drevenými kolíkmi fixujúcimi guľatinu na oboch koncoch (obr. 10: 1, 3, 5). Štiepaním kmeňa pomocou drevených klinov sa teda už od najstarších čias vyrábali dosky, polguľatiny, trámy (*Vinař a kol. 2005*, 49). Technika štiepania sa dá vo svojom princípe plne aplikovať pri mäkkom aj pri tvrdom dreve (napr. dub, jaseň, hrab). Pri technike

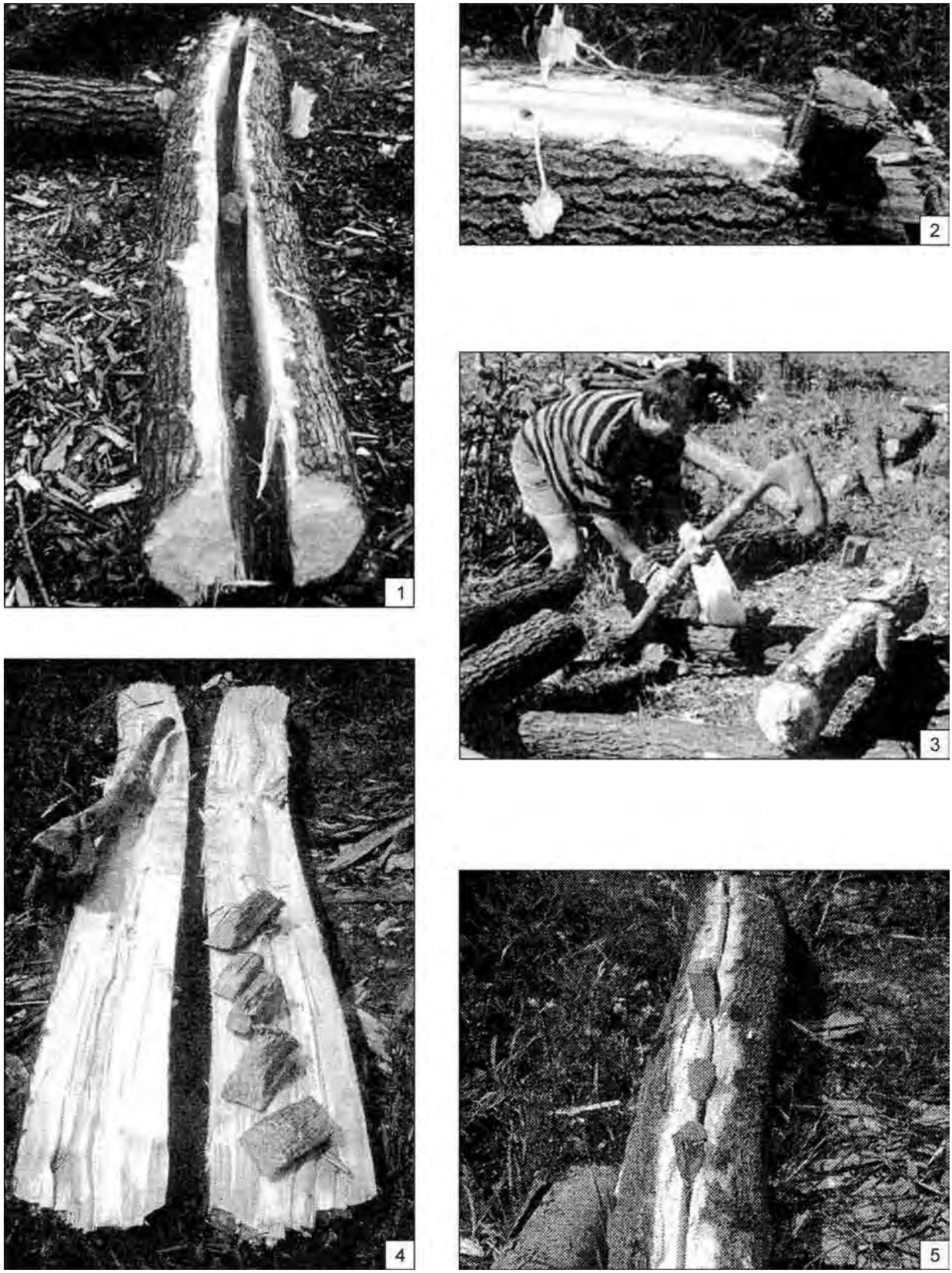

Obr. 10. Konštrukčné prvky a technický postup experimentálnej výstavby s ukážkou techniky štiepania dreva (Společnost experimentální archeologie Všestary, Hradec Králové). 1, 3 – experimentálna rekonštrukcia studne, detail techniky štiepania polguľatiny dreveným kyjakom a drevenými klinmi; 2, 4, 5 – experimentálna rekonštrukcia domu, detail techniky štiepania polguľatiny drevenými klinmi (*Anýž et al. 2001*, 49, obr. 2; *2002*, 88, obr. 14–16).

štiepania dreva vznikajú na povrchu jemné žilky, resp. línie, ktoré sú viditeľné aj na odtlačkoch konštrukčných prvkov na mazanici. Výrazná žilnatosť však môže byť aj výsledkom dlhodobejšieho vystavenia povrchu dreva eróznej činnosti, resp. opätovného použitia dreva. Najlepšie štiepateľný je smrek a jedľa. Tvrdé drevo listnatých stromov sa najlepšie štiepa v surovom stave, mäkké drevá až po vyschnutí. Mrazom sa drevo stáva krehkým a neštiepa sa ľahko. Každá nepravidelnosť vlákna i rastu (suky) zmenšuje štiepateľnosť (*Vinař a kol. 2005*, 49).

- Technika osekania (jednoduchá forma tesania). Osekanie (okresanie) guľatiny alebo tyčoviny po dĺžke dreva pomocou kamennej sekery, kamenného sekeromlatu[81]. V princípe tu ide o nahrubo osekané, čiastočné povrchové opracovanie dreva z jedenej alebo z viacerých strán, o odstránenie kôry kmeňa (obr. 11: 16–19), prípadne o vytvárania plytkých zásekov pre jednoduché čapovanie dreva (spôsob spojenia). Technika osekania sa dá aplikovať pri mäkkom aj pri tvrdom dreve. Fyzická náročnosť vynaložená pri tomto spôsobe opracovania dreva, malá efektívnosť nástrojov a tým aj znížená efektivita práce, kladie túto techniku skôr do pozície pomocného pracovného postupu, dotvárajúceho drevo do požadovanej formy.

Konštrukčná typológia mazanice (tabela 10)

Systém konštrukčnej typológie vyselektovaných vzoriek mazanice[82] sa vytvára na základe kvantitatívnych údajov charakteru odtlačkov jednotlivých konštrukčných prvkov a zároveň na základe charakteru mazanice (kombinačná variabilnosť, konštrukčné previazania odtlačkov, technika opracovania dreva, povrchová úprava mazanice).

□ *Skupina A:* mazanica s odtlačkami po konštrukčných prvkoch
- ◦ *Typ A1:* mazanica s odtlačkami na jednej, prípadne dvoch stranách, s plošným povrchovým omazom
- ◦ *Typ A2:* mazanica s odtlačkami na jednej strane, bez plošného povrchového omazu
- ◦ *Typ A3:* mazanica s odtlačkami na dvoch stranách, bez plošného povrchového omazu
- ◦ *Typ A4:* mazanica s odtlačkami na troch a viacerých stranách, bez plošného povrchového omazu

Subtypy typov A1-A4:
- subtyp a: odtlačky prútov
- subtyp b: odtlačky tyčoviny
- subtyp c: odtlačky prútov/tyčoviny
- subtyp d: odtlačky guľatiny
- subtyp e: odtlačky guľatiny a prútov
- subtyp f: odtlačky guľatiny a tyčoviny
- subtyp g: odtlačky prútov/tyčoviny a guľatiny[83]
- subtyp h: odtlačky opracovaného dreva (štiepané, osekané, prípadne polguľatina)[84]
- subtyp i: odtlačky prútov a opracovaného dreva
- subtyp j: odtlačky tyčoviny a opracovaného dreva
- subtyp k: odtlačky prútov/tyčoviny a opracovaného dreva
- subtyp l: odtlačky guľatiny a opracovaného dreva
- subtyp m: odtlačky prútov, guľatiny a opracovaného dreva
- subtyp n: odtlačky tyčoviny, guľatiny a opracovaného dreva
- subtyp o: odtlačky prútov/tyčoviny, guľatiny a opracovaného dreva

Konštrukčné varianty subtypov a–o:
- konštrukčný variant 1: ukončenie prútov, prípadne tyčoviny v stene
  - ‹ konštrukčný subvariant I: osekaný (zosekaný) koniec dreva (napr.: ◄)
  - ‹ konštrukčný subvariant II: tupý štiepaný koniec dreva (napr.: ■)
  - ‹ konštrukčný subvariant III: odlomený koniec dreva
- konštrukčný variant 2: ukončenie opracovaného dreva v stene
  - ‹ konštrukčný subvariant I: osekaný (zosekaný) koniec dreva
  - ‹ konštrukčný subvariant II: štiepaný koniec dreva
  - ‹ konštrukčný subvariant III: odlomený koniec dreva
- konštrukčný variant 3: kríženie vertikálne a horizontálne situovaného neopracovaného dreva
- konštrukčný variant 4: kríženie vertikálne a horizontálne situovaného opracovaného dreva

[81] Použitie medenej sekery je menej pravdepodobné, no nedá sa vylúčiť.

[82] Systém konštrukčnej typológie sa uplatňuje najmä na tretej, resp. na finálnej skupine mazanice.

[83] Iný zovšeobecňujúci názov pre odtlačky prútov/tyčoviny a guľatiny je neopracované drevo.

[84] Ďalej iba opracované drevo.

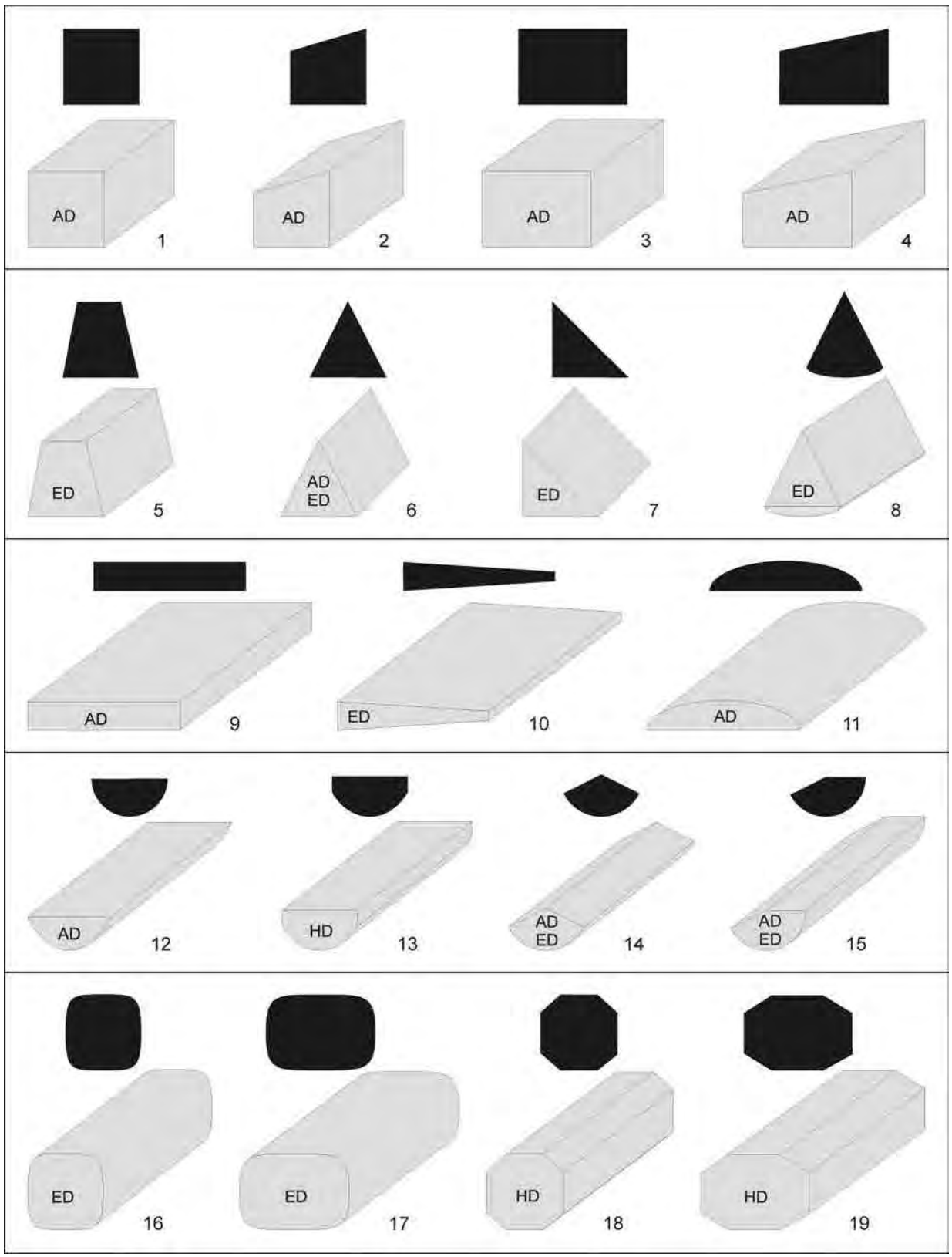

Obr. 11. Variabilita reálnych a hypotetických tvarov, vytvorených pomocou techniky štiepania drevenej hmoty (guľatiny alebo polguľatiny). 1–8 – štiepané brvná, trámy; 9–11 – štiepané dosky; 12–15 – štiepané brvná, trámy, dosky; 16–19 – štiepané, prípadne osekané brvná, trámy. Legenda: AD – archeologicky doložené varianty opracovania dreva (zachované na odtlačkoch v mazanici); ED – etnograficky doložené varianty opracovania dreva (podľa etnografických analogických vzorov); HD – hypoteticky možné varianty opracovania dreva (vyvodené z rôznych možností aplikácie techniky štiepania a osekania).

- konštrukčný variant 5: kríženie vertikálne a horizontálne situovaného neopracovaného a opracovaného dreva
- konštrukčný variant 6: predsadenie neopracovaného dreva
- konštrukčný variant 7: predsadenie opracovaného dreva
- konštrukčný variant 8: predsadenie neopracovaného a opracovaného dreva
- konštrukčný variant 9: výplet (Flechtwerk) – priebeh prútov odtlačený vo vzájomne ostrom uhle
  - ‹ konštrukčný subvariant IV: výplet prútov
  - ‹ konštrukčný subvariant V: výplet prútov/tyčoviny
  - ‹ konštrukčný subvariant VI: výplet opracovaného dreva
  - ‹ konštrukčný subvariant VII: výplet prútov/tyčoviny a opracovaného dreva
- konštrukčný variant 10: husto radená prútovina alebo tyčovina orientovaná v horizontálnej rovine, prípadne situovaná v kolmici k horizontálnej rovine
- konštrukčný variant 11: odtlačená povrchová štruktúra dreva
  - ‹ konštrukčný subvariant VIII: odtlačená prirodzená povrchová štruktúra dreva (vzniknutá pri štiepaní dreva)
  - ‹ konštrukčný subvariant IX: odtlačená neprirodzená povrchová štruktúra dreva (vzniknutá dôsledkom inej povrchovej úpravy)

□ *Skupina B:* mazanica s plošným povrchovým omazom[85]
- ◦ *Typ B1:* mazanica s plošným povrchovým omazom na jednej strane
- ◦ *Typ B2:* mazanica s plošným povrchovým omazom na dvoch stranách situovaných kolmo na seba[86] alebo po oboch paralelných stranách[87]

Subtypy typov B1-B2:
- ▪ subtyp p: hladený povrch
  - konštrukčný variant 12: povrch hladený dreveným predmetom (doskou)
  - konštrukčný variant 13: povrch hladený slamou (zväzok slamy)
  - konštrukčný variant 14: povrch hladený rukou (odtlačky prstov)
  - konštrukčný variant 15: výzdoba povrchu (veľmi ojedinelá)
- ▪ subtyp r: hrubý povrch (bez úpravy)
  - konštrukčný variant 16: hrubo nahodená mazanica s relatívne rovným povrchom
  - konštrukčný variant 17: hrubo nahodená mazanica s nerovným povrchom

□ *Skupina C:* amorfné fragmenty mazanice[88]

□ *Skupina D:* spálené fragmenty mazanice[89]

□ *Skupina E:* atypické fragmenty mazanice[90]

Subznaky (iné vlastnosti) v konštrukčnej typológii pri konštrukčných prvkoch mazanice

- ▪ Vplyv gravitačnej sily (subznak A). V dôsledku pracovného procesu vtláčania vlhkej mazanice do škáry medzi dva architektonické prvky (napr. prúty), sa jej hmota na druhej strane steny vlastnou váhou ohne smerom dolu (pôsobenie gravitačnej sily).
- ▪ Vrstevnatosť (subznak B). Na niektorých fragmentoch sa dá pozorovať postup nanášania viacerých tenších vrstiev mazanice. Tento subznak sa dá väčšinou pozorovať na plošnom povrchovom omaze, pravdepodobne ako dôsledok rekonštrukcie (opravy) vonkajšieho alebo vnútorného plošného povrchového omazu stien.
- ▪ Skreslenie skutočnosti (subznak C):
  - Deformovanie vysychaním (subznak C1). Praskanie povrchu mazanice, pričom vznikajú textúry „popraskanej zeme“, prípadne deformácia rovného povrchu, pri ktorom vznikajú povrchové nerovnosti a preliačiny.
  - Misovité deformovanie žiarom alebo vysychaním (subznak C2). Mierne vyhnutie okrajov plošného povrchového omazu (tzv. misovité prehnutie plošného omazu).

[85] Pri plošnom povrchovom omaze sa berie do úvahy vonkajší variant exteriérový alebo vnútorný variant interiérový, a to bez prítomnosti odtlačkov konštrukčných prvkov.

[86] Predstavuje nárožie s plošným povrchovým omazom.

[87] Predstavuje doskovitý charakter fragmentu mazanice, na ktorom je plošný povrchový omaz.

[88] Bez bližšej možnosti určenia mazanice, resp. bez možnosti realizácie analýzy vzorky. Takéto fragmenty majú povrch často značne erodovaný, zvetrávaný.

[89] Taktiež bez bližšej možnosti určenia mazanice, resp. bez možnosti realizácie analýzy vzorky. Takéto fragmenty majú povrch zničený vysokým žiarom, ktorý nastal počas úmyselného výpalu v objekte v rámci pracovného postupu alebo pri deštrukcii objektu ohňom.

[90] Atypický fragment mazanice má netradičný ťažko definovateľný tvar, bez bližšej možnosti určenia mazanice.

- Deštrukčné sekundárne deformovanie povrchu (subznak C3). Dodatočná, prirodzená a postupná deštrukcia, erózia a zvetrávanie mazanice.
- Dodatočné mechanické poškodenie (subznak C4). Sekundárne poškodenie pracovným nástrojom (rýľom, lopatou, krompáčom).
- Úmyselné deformovanie (subznak C5). Mierne preliačenie povrchu nadmerným tlakom (najčastejšie odtlačky prstov, ruky), prípadne formovanie povrchového omazu, podmieneného konkrétnym architektonickým prvkom (napríklad okraj hlineného výmazu povaly, vnútorné nárožie steny, vonkajšie nárožie steny, zlom medzi stenou a podlahou).
- Silné deformovanie žiarom z extrémne silného výpalu (subznak C6). Deformovaný plochý povrchový omaz alebo povrch odtlačku, pričom z povrchu hmoty mazanice vystupujú drobné natavené kamienky, praskliny, keďže povrch je silne deformovaný žiarom. Označuje sa ako: ≈.

Priestorová typológia mazanice (tab. I–IX)[91]

Priestorové typologické druhy mazanice[92] majú rovnaký podstatný charakterový znak, a to podmienenosť ich funkčného uplatnenia v architektúre domu, pričom spolu tvoria ucelené architektonické časti domu:

□ *Obvodová stena*

□ *Vnútorná priečna stena alebo previazanie medzi stenou a konštrukciou stropu*

□ *Nárožie steny*

□ *Previazanie medzi stenou a konštrukciou stropu*

□ *Konštrukcia stropu*

Priestorové typologické subdruhy mazanice sa na rozdiel od druhov tvoria na základe priestorového smerovania, resp. orientácie jednotlivých línií konštrukčných prvkov v konštrukcii domu:

◦ *Horizontálne línie konštrukčných prvkov*
◦ *Vertikálne línie konštrukčných prvkov*
◦ *Kombinácia horizontálnych a vertikálnych línii konštrukčných prvkov*

Aj priestorové typologické kategórie mazanice sa tvoria rozdielne, a to na základe okolnosti, že niektoré vlastnosti v konkrétnych vzájomných konštrukčných previazaniach sú spoločné, prípadne vzájomne kombinované vrátane prítomnosti alebo absencie techniky opracovania dreva prevažne štiepaním:

▪ paralelnosť
▪ predsadenie
▪ kríženie
▪ pletenie
▪ nOD – neopracované drevo
▪ OD – opracované drevo

□ *Druh A* – obvodová stena[93]

◦ *Subdruh A1:* horizontálne línie konštrukčných prvkov
  ▪ kategória I: pravidelná paralelnosť; nOD
  ▪ kategória II: pravidelná paralelnosť; nOD/OD
  ▪ kategória III: nepravidelná paralelnosť (zhluky); nOD/OD
  ▪ kategória IV: pravidelná paralelnosť; OD
  ▪ kategória V: nepravidelná paralelnosť; predsadenie; OD
  ▪ kategória VI: horizontálne pletenie; nOD
  ▪ kategória VII: horizontálne pletenie; OD
  ▪ kategória VIII: horizontálne pletenie; nOD/OD
  ▪ kategória IX: horizontálne pletenie, paralelnosť a predsadenie; nOD/OD
◦ *Subdruh A2:* vertikálne línie konštrukčných prvkov
  ▪ kategória X: pravidelná paralelnosť; nOD
  ▪ kategória XI: pravidelná paralelnosť; nOD/OD
  ▪ kategória XII: pravidelná paralelnosť, predsadenie; nOD
  ▪ kategória XIII: nepravidelná paralelnosť (zhluky), predsadenie; nOD
◦ *Subdruh A3:* kombinácia horizontálnych a vertikálnych línií konštrukčných prvkov
  ▪ kategória XIV: pravidelná paralelnosť, predsadenie, kríženie; nOD
  ▪ kategória XV: nepravidelná paralelnosť, predsadenie, kríženie; nOD/OD
  ▪ kategória XVI: pravidelná paralelnosť, kríženie; OD
  ▪ kategória XVII: pravidelná paralelnosť, kríženie; nOD/OD
  ▪ kategória XVIII: pravidelná paralelnosť, kríženie, pletenie; nOD
  ▪ kategória XIX: pravidelná paralelnosť, kríženie, pletenie; OD
  ▪ kategória XX: pravidelná paralelnosť, kríženie, pletenie; nOD/OD

[91] Pozri tabuľky 24–38 v autorovej dizertácii (*Ďuriš 2010*).

[92] Systém priestorovej typológie sa tiež uplatňuje najmä na tretej, resp. na finálnej skupine mazanice.

[93] Priestorové uplatnenie pre druh A: (pozdĺžne steny, priečne steny, predné a zadné priečelie strechy).

Tabela 14a. Tabuľka vzoriek mazanice určenej na archeobotanickú analýzu.

Číslo objektu	Reálne p. č._por. č.	P. č.; Pomocné značenie paleobotanických vzoriek, resp. vytvorených fragmentov	Otázka existencie predchádzajúcej komplexnej analýzy jednotlivých vzoriek určených na paleobotanickú analýzu	Zámerné poškodenie vzorky za účelom paleobotanickej analýzy
–	–	–	áno/nie	áno/nie

□ *Druh B* – vnútorná priečna stena alebo previazanie medzi stenou a konštrukciou stropu, resp. výmazom povaly[94]
- ◦ *Subdruh B1:* horizontálne/vertikálne línie konštrukčných prvkov[95]
  - ▪ kategória I: pravidelná paralelnosť, predsadenie; nOD
  - ▪ kategória II: pletenie, predsadenie; nOD

□ *Druh C* – nárožie steny[96]
- ◦ *Subdruh C1:* horizontálne/vertikálne línie konštrukčných prvkov[97]
  - ▪ kategória I: pravidelná paralelnosť; nOD
  - ▪ kategória II: pravidelná paralelnosť; OD

□ *Druh D* – previazanie medzi stenou a konštrukciou stropu, resp. výmazom povaly[98]
- ◦ *Subdruh D1:* horizontálne línie konštrukčných prvkov
  - ▪ kategória I: pravidelná paralelnosť, predsadenie; nOD/OD
  - ▪ kategória II: pravidelná paralelnosť, predsadenie, kríženie; nOD/OD
- ◦ *Subdruh D2:* kombinácia horizontálnych a vertikálnych línií konštrukčných prvkov
  - ▪ kategória III: predsadenie, kríženie; nOD/OD

□ *Druh E* – konštrukcia stropu, respektíve výmaz povaly[99]
- ◦ *Subdruh E1:* horizontálne línie konštrukčných prvkov
  - ▪ kategória I: pravidelná paralelnosť; OD
  - ▪ kategória II: pravidelná paralelnosť; nOD/OD
  - ▪ kategória III: pravidelná paralelnosť, predsadenie; OD
  - ▪ kategória IV: pravidelná paralelnosť, predsadenie, kríženie; OD

Archeobotanická analýza odtlačkov rastlín v mazanici[100]

Samotný odber archeobotanických vzoriek v teréne musí mať metodický charakter. Vo vrchnej deštrukcii mazanice, prípadne v kultúrnej vrstve sídliskového objektu treba dopredu stanoviť dostatočný počet stabilných sond[101], slúžiacich na odber archeobotanických vzoriek. Následne z daných sond treba postupne odoberať jednotlivé samostatne označené vrstvy s mocnosťou aspoň 10 cm. Jednotlivé miesta odberu paleobotanických vzoriek je potrebné presne zaznamenať do celkového plánu skúmaného archeologického objektu.

V rámci archeobotanickej analýzy odtlačkov rastlín v mazanici sa v podstate až v laboratórnych podmienkach vyčleňujú reprezentatívne vzorky s relatívne vysokým obsahom organickej prímesi. Avšak okrem značnej prítomnosti organickej prímesi v mazanici, vzorky musia reprezentovať aj vopred vybrané a definované skupiny, typy, subtypy, konštrukčné varianty, konštrukčné subvarianty[102], prípadne typologicky iné druhy, subdruhy, kategórie[103]. Niektoré z vyčlenených reprezentatívnych vzoriek sa následne rozbijú na fragmenty[104], s príslušným pomocným značením (tabela 14a).

[94] Priestorové uplatnenie pre druh B: vnútorné priečne steny, nosná konštrukcia stropu s hlineným výmazom povaly.

[95] Sporné zaradenie a polohovanie!

[96] Priestorové uplatnenie pre druh C: pozdĺžne steny, priečne steny, vnútorné priečne steny.

[97] Sporné polohovanie!

[98] Priestorové uplatnenie pre druh D: pozdĺžne steny, priečne steny, nosná konštrukcia stropu s hlineným výmazom povaly.

[99] Priestorové uplatnenie pre druh E: nosná konštrukcia stropu s hlineným výmazom povaly.

[100] Použité informácie a metodický postup k archeobotanickej analýze poskytla *M. Hajnalová* (*2008).*

[101] Stabilné sondy treba metodicky a rovnomerne rozmiestniť po skúmanej ploche s predpokladaným výskytom mazanice s obsahom organickej prímesi.

[102] Definovanie v rámci konštrukčnej typológie mazanice.

[103] Definovanie v rámci priestorovej typológie mazanice.

[104] Fragmenty z vyčlenenej reprezentatívnej vzorky obsahujú optimálne 2 kusy, pričom k deštruovaniu vzoriek dochádza kvôli lepšiemu určeniu.

Tabela 14b. Cieľová tabuľka archeobotaniky vzoriek mazanice (podľa *M. Hajnalovej 2008*). Legenda: * Prítomnosť množstva organickej prímesi (*1 – málo; *2 – stredne; *3 – veľa).

Vzorka – prír. Č.	–	–	–	–	–	–	
Pomocné značenie paleobotanických vzoriek	–	–	–	–	–	–	Frekvencia
Organicka primes*	*1	*1–2	*2	*2–3	*3	–	
Jemne plevy indet.	ano/–	–	–	–	–	–	(súčet kusov)
Plevy fyzicky pritomne	ano/–	–	–	–	–	–	(súčet kusov)
Zlomky bazy plevy a clanku klasoveho vretena	ano/–	–	–	–	–	–	(súčet kusov)
Vidlicka – *triticum monococcum* (ks)	... ks/–	–	–	–	–	–	(súčet kusov)
Klasok – *triticum monooccum* (ks)	... ks/–	–	–	–	–	–	(súčet kusov)
Klasok – cf. *Triticum monooccum* (ks)	... ks/–	–	–	–	–	–	(súčet kusov)
Zrno – *triticum monococcum* (ks)	... ks/–	–	–	–	–	–	(súčet kusov)
Zrno – cf. *Hordeum vulgare* (ks)	... ks/–	–	–	–	–	–	(súčet kusov)
Zrno – cf. *Triticum dicoccum* (ks)	... ks/–	–	–	–	–	–	(súčet kusov)
Zrno – indet. (ks)	... ks/–	–	–	–	–	–	(súčet kusov)
Osiny – indet. (ks)	... ks/–	–	–	–	–	–	(súčet kusov)
Fragmenty stebla jemne – d = +/– 1 mm	ano/–	–	–	–	–	–	(súčet kusov)
Fragmenty stebla hrube – d > 3 mm	ano/–	–	–	–	–	–	(súčet kusov)
Listy trav/obilnin	ano/–	–	–	–	–	–	(súčet kusov)
cf. *Pisum sativum* (ks)	... ks/–	–	–	–	–	–	(súčet kusov)
cf. *Setaria* spp. s. l. (ks)	... ks/–	–	–	–	–	–	(súčet kusov)
Kosť (ks)	... ks/–	–	–	–	–	–	(súčet kusov)
Vrstvenie (do mm; priblizne)	... ks/–	–	–	–	–	–	(súčet kusov)

Samotným cieľom archeobotanickej analýzy je získanie informácií o charaktere organickej prímesi, prípadne potreba identifikácie, z akých rastlín alebo ich častí pochádza (tabela 14b).

□ *Sledované charakterové znaky archeobotanickej analýzy*[105]
- ◦ Množstvo organickej prímesi primiešané v samotnej hmote
  - ▪ množstvo organickej prímesi sa sleduje väčšinou na reze mazanice[106]
  - ▪ vyčleňujú sa tieto základné kategórie[107]
    - 1 – málo organickej prímesi
    - 2 – stredné množstvo organickej prímesi
    - 3 – veľa organickej prímesi
    - alebo prechody medzi nimi
- ◦ Prítomnosť/absencia jemných pliev[108]
- ◦ Fyzická prítomnosť organického materiálu[109]
- ◦ Bližšie neurčiteľné zlomky tvrdších častí pliev[110]
- ◦ Do botanického taxónu určiteľné zlomky kláskov
- ◦ Do botanického taxónu určiteľné zrná
- ◦ Neurčiteľné zrná
- ◦ Prítomnosť a veľkosť stebiel (prierez a dĺžka)
- ◦ Prítomnosť listov tráv/obilnín
- ◦ Semená iných rastlín
- ◦ Vrstvenie mazanicovej hmoty a šírka jednotlivých vrstiev[111]

V rámci danej problematiky je opätovne dôležité upozorniť na okolnosť, že v období neolitu a eneolitu na juhozápadnom Slovensku je diskrepancia medzi sortimentom a množstvom druhov pšeníc v zuhoľnatenom materiáli a v mazaniciach. Spravidla na lokalitách, kde sa sledovali, sa zistilo, že kým v zuhoľnatenom materiáli dominuje dvojzrnka (*Triticum dicoccum*), v mazaniciach je častejšia jednozrnka (*T. monococcum*) a naopak (*Hajnalová 2007*). Častejší výskyt jednozrnky v mazaniciach ako v zuhoľnatenom materiáli zaznamenáva E. Hajnalová (osobná konzultácia). Mohlo by to indikovať

[105] Sledované charakterové znaky archeobotanickej analýzy spracovala a poskytla *M. Hajnalová* (*2008).*

[106] Pre vytvorenie rezu na mazanici je potrebné veľkú väčšinu mazaníc poškodiť, resp. odbiť časť fragmentu kladivom.

[107] Pozri (tabela 14b) s označením *1, *1–2, *2, *2–3, *3.

[108] Možná je aj prítomnosť plevice a plievočky, prípadne vrchnej časti plevy. Tieto nie je možné druhovo identifikovať.

[109] To znamená, že v hmote boli prítomné pravdepodobne stále nezuhoľnatené rastlinné zvyšky.

[110] A to najmä jej spodnej časti (báza plevy, prípadne zlomok časti klasového vretena).

[111] Pozor, nie však počet jednotlivých vrstiev!

jej špecializované pestovanie na „stavebné“ účely. Napríklad slamy na pokrytie striech a použitie pliev do mazaníc. Tento fenomén je zatiaľ doložený na pomerne nízkom počte nálezov, preto uvedený pokus o jeho interpretáciu môže byť zavádzajúci (*Hajnalová 2008*). Samotná databáza výskytu uhlíkov z eneolitu na území juhozápadného Slovenska je nateraz nepublikovaná, bez ucelenej formy. Podľa vypracovanej databázy výskytu uhlíkov z 13 neolitických sídliskových lokalít z územia juhozápadného Slovenska[112] je však zrejmé, že zvýšená frekvencia používania duba a jaseňa, ako aj ich stúpajúca tendencia výskytu smerom ku koncu neolitu, sa v rovnakej miere uplatňuje aj v období eneolitu. Ďalšou výrazne zastúpenou drevinou v databáze výskytu uhlíkov bol hrab, ktorý má však v časovom horizonte smerom ku koncu neolitu klesajúcu tendenciu výskytu. Je teda pravdepodobné, že aj v eneolite existuje výrazná podobnosť, resp. paralela výskytu spomenutých drevín. Drevo duba sa vo všeobecnosti považuje za trvácne a relatívne tvrdé, čo ho predurčuje aj pri používaní v stavebníctve. Teoreticky by bolo vhodným materiálom na štiepané polguľatiny či štiepané dosky. Za istých okolností je toto drevo ťažké, veľmi pevné, pružné a veľmi trvanlivé i v meniacom sa prostredí, je odolnejšie voči ohňu než drevo ihličnanov a pre svoju pevnosť aj húževnatosť je vhodné na výrobu spojovacích prvkov (*Vinař a kol. 2005*, 13). Pre daný účel však treba rátať aj s možným využitím hrabu a jaseňa. Tvrdé a pružné drevo jaseňa malo pravdepodobne rovnaké uplatnenie. Vďaka pružnosti sa v stavebníctve mohlo využívať ako tyčovina, prútovina, prípadne guľatina, a to v rámci konštrukčných prvkov, pri ktorých pôsobilo stále konštrukčné zaťaženie (priehyb) a napätie.

ZÁVER

Špecifická metodika spracovania mazanice zahŕňa osobitý prístup k samotnému archeologickému výskumu a k dokumentovaniu nálezových okolností jej výskytu. Dôležitý je aj osobitý prístup ku geofyzikálnemu meraniu, k metodike odoberania vzoriek, k meraniu magnetickej susceptibility horninotvorného prostredia v teréne, ako aj k metodike laboratórneho merania vybraných vzoriek a ku korekcii nameraných hodnôt magnetickej susceptibility.

Z metodického hľadiska je dôležitá dôkladná a postupná selekcia vzoriek mazanice s cieľom vytvoriť finálnu skupinu vzoriek určených na detailnú, komplexnú analýzu prostredníctvom vytvoreného deskriptívneho systému.

Prvá skupina so základnou analýzou mazanice sa selektuje priamo v materiálovom depozitári prostredníctvom troch hlavných kritérií:
– kvantitatívne údaje o počte prezretých kusov v jednotlivých súboroch;
– základné informačno-dokumentačné nálezové údaje (prírastkové číslo, číslo objektu, sektor, hĺbku, datovanie, názov kultúry, poznámky);
– kvantitatívne údaje o prítomnosti a charaktere odtlačkov jednotlivých konštrukčných prvkov a ich previazaní, charakteru mazanice (kombinačná variabilnosť, konštrukčné previazania odtlačkov, technika opracovania dreva, povrchová úprava mazanice) vo forme skrátených znakov, a to na každej prezretej vzorke, ktorá obsahovala konštrukčné odtlačky.

Druhá skupina vzoriek mazanice sa selektuje v laboratórnych podmienkach a predstavuje zúženú formu základnej analýzy, teda tvorí východiskovú skupinu na záverečnú selekciu mazanice.

Tretia reprezentačná skupina vzoriek mazanice, určená na detailnú analýzu v laboratórnych podmienkach, je definovaná týmito konkrétnymi kritériami pre tvorbu dokumentačného katalógu – tabelová časť vo forme excelových tabiel:
– číselné údaje o celkovom počte vzoriek a o počte výberu vzoriek v konkrétnych sídliskových objektoch z danej lokality (tabela 3);
– základné informačno-dokumentačné nálezové údaje a kvantitatívne údaje o prítomnosti konštrukčných prvkov v zmysle tzv. 1. skupiny vzoriek so základnou analýzou mazanice (tabela 4);
– informačné údaje o rozmeroch vzoriek (tabela 5) zahrňujú údaje o zachovanej dĺžke, šírke, hrúbke vzorky; váhe vzorky; veľkosti fragmentu; výške reliéfu povrchových nerovností;
– informačné údaje o metrických hodnotách konštrukčných prvkov (tabela 6) zahrňujú systém presne zadefinovaných informačných skratiek a znakov pomocného metrického značenia pre konštrukčné prvky výmazu a plošný povrchový omaz;
– informačné opisné údaje o vlastnostiach a tvare mazanice (tabela 7a) zahrňujú systém pomocných informačných skratiek a znakov pre konštrukčné prvky výmazu a plošný povrchový omaz, ďalej systém orientačných skratiek a znakov pre orientáciu mazanice v priestore, ako aj pomocnú terminológiu pojmov;
– informačné údaje o nálezových okolnostiach (tabela 8) zahrňujú tvar objektu, funkciu objektu, mechanizmus zániku objektu, funkčnú lokalizáciu

[112] Získané výsledky spracovala a prezentovala Mgr. Mária Hajnalová, PhD., na archeologickom seminári v Tübingene v máji 2004: „Neolithic in the lowland zone of south-west Slovakia (settlement patterns and their relation to climate, soils and vegetation archaeobotanical data and GIS based analyses)“.

zachovanej deštrukcie mazanice v architektonickom celku stavby, aktuálnu polohu výskytu mazanice v deštruovanom stave;
– informačné údaje o funkčnom uplatnení konštrukčných prvkov v architektúre domu (tabela 9) zahrňujú funkčnú interpretáciu jednotlivých kusov mazanice a zároveň aj ich priestorové smerovanie v konštrukcii domu;
– číselné údaje o absolútnych počtoch analyzovaných vzoriek v selekčných skupinách z jednotlivých lokalít (tabela 11) zahrňujú selekčné skupiny číslo 1 až 3, ktoré pokrývajú priestor od základnej až po detailnú analýzu mazanice.

Tretia reprezentačná skupina vzoriek mazanice pre tvorbu dokumentačného katalógu – obrazová časť vo forme:
– čelný pohľad, priečny rez, prípadne pozdĺžny rez vzorky s pomocným informačným systémom skratiek a symbolických znakov, podávajúcich informáciu o základných vlastnostiach konštrukčných prvkov alebo plošného povrchu vzorky (obr. 1–3; tabela 12; 13);
– fotografickú dokumentáciu vzorky z viacerých strán;
– digitalizáciu konštrukčných prvkov zakomponovaných do priečneho alebo pozdĺžneho rezu vzorky s identifikačným číslovaním jednotlivých konštrukčných prvkov, ako aj s orientačnými skratkami a znakmi pre orientáciu mazanice v priestore (obr. 4–6; tabela 13);
– priestorovú modeláciu konštrukčných prvkov, zakomponovanú do kresbovej dokumentácie s vizuálnou orientáciou v reálnom priestore.

Selekciu, analýzu a dokumentovanie zozbieranej mazanice je potrebné realizovať vyslovene v určených intenciách vytvoreného metrického a opisného systému deskripcie, súčasťou ktorej je aj vypracovaná konštrukčná a priestorová typológia mazanice. Samotný systém konštrukčnej typológie vyselektovaných vzoriek mazanice sa vytvára na základe kvantitatívnych údajov charakteru odtlačkov jednotlivých konštrukčných prvkov a zároveň na základe charakteru mazanice (kombinačná variabilnosť, konštrukčné previazania odtlačkov, technika opracovania dreva, povrchová úprava mazanice). Naproti tomu priestorová typológia mazanice je podmienená funkčným uplatnením v architektúre domu, ďalej priestorovým smerovaním, resp. orientáciou jednotlivých línií konštrukčných prvkov v konštrukcii domu, ako aj okolnosťou že niektoré vlastnosti v konkrétnych vzájomných konštrukčných previazaniach sú spoločné, prípadne vzájomne kombinované (vrátane prítomnosti alebo absencie techniky opracovania dreva prevažne štiepaním).

Vyššie rozpracovaný deskriptívny systém mazanice je po potrebných korekčných zásahoch, a to hlavne do metrického systému deskripcie a okrajovo aj do jeho opisného systému, prípadne po určitých úpravách konštrukčnej typológie mazanice a minimálne aj priestorovej typológie, adekvátne použiteľný pre akékoľvek praveké až včasnohistorické obdobie. Neskoršie obdobia, ako napríklad včasný až neskorý stredovek, ale aj niektoré architektonicky ojedinelé a konštrukčne vyspelé stavby z predchádzajúcich starších období, sú pre svoje konštrukčné špecifiká alebo kvôli relatívne rozvinutým stavebným postupom s použitím nových materiálov a technológií posudzované samostatne. To znamená, že deskriptívny systém stredovekej mazanice vychádza už z vlastnej platformy. V takýchto obdobiach s konštrukčne vyspelou formou stavebníctva sa totiž aj samotná mazanica postupne dostáva do znevýhodneného uhla použiteľnosti a využiteľnosti v procese konkurenčného uplatňovania stále novších a efektívnejších foriem stavebných materiálov a technologických postupov.

Tento deskriptívny systém mazanice sa ale plne snaží odzrkadľovať hlavne špecifiká architektúry z mladšej a neskorej doby kamennej, čím sa snaží vo všeobecnosti postihnúť takmer všetky, pre praveké obdobia charakteristické konštrukčné previazania a stavebné postupy. Tu sa však musí brať do úvahy aj zhodnotenie a akceptovanie osobitých špecifík konštrukčných prvkov, konštrukčných previazaní, možných technologických postupov, technickej úrovne staviteľstva, technickej úrovne pracovných nástrojov, ako aj porovnanie s dobovými architektonickými vyobrazeniami a s existujúcimi publikovanými rekonštrukciami.

Daný systém deskripcie zároveň obsahuje aj konkrétne analytické kritériá, ktoré formujú potrebnú porovnávaciu databázu mazanice, zahŕňajúcu mimo iného aj vzorové konštrukčné prvky. Tá sa stáva podkladom na vytvorenie vyššie spomenutej typológie architektonických konštrukčných prvkov, prípadne tvorí podklad pre tvorbu priestorových typologických skupín mazanice.

Samotná deskripcia je neustále v procese doplňovania a inovačných zmien, ktoré sú podmienené vplyvom nových nálezových informácii. Veľkú zásluhu na objektívnych riešeniach viacerých otvorených otázok tejto širokospektrálnej problematiky majú aj konfrontačné výsledky dosiahnuté v réžii interdisciplinarity a experimentálnej archeológie. Vzhľadom na doterajšiu absenciu existencie deskriptívneho systému pravekej mazanice na Slovensku, je jej rozpracovanie, postupné informačné inovovanie a doplňovanie, ale aj následné aplikovanie pri spracovaní a vyhodnotení, viac než potrebné.

druh: A; subdruh: A1; kategória I

druh: A; subdruh: A1; kategória II

druh: A; subdruh: A1; kategória III

druh: A; subdruh: A1; kategória IV

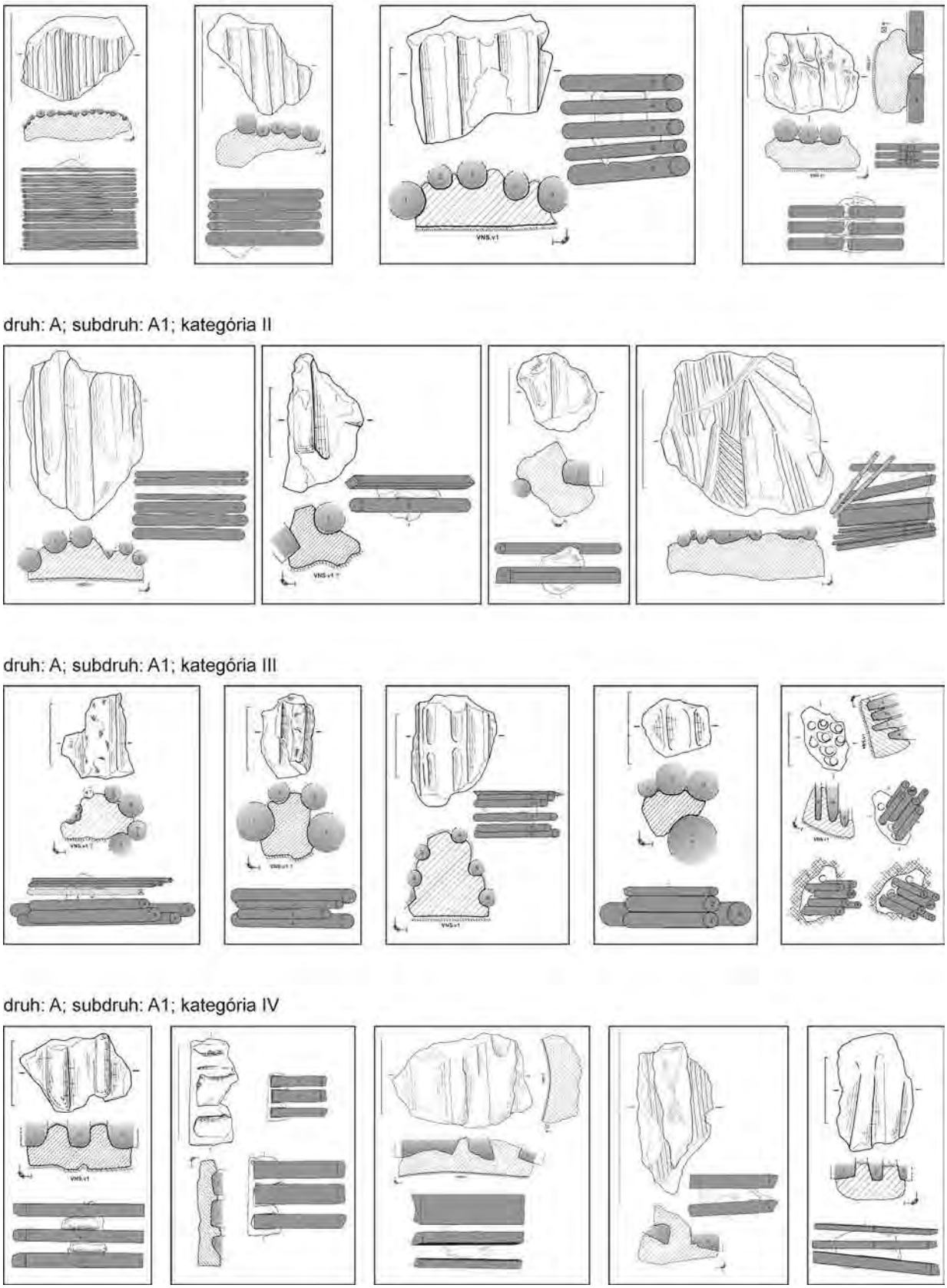

Tab. I. Priestorová typológia mazanice (priestorové uplatnenie konštrukčných prvkov v architektúre domu). Druh A/ subdruh A1/kategória I–IV.

druh: A; subdruh: A1; kategória V

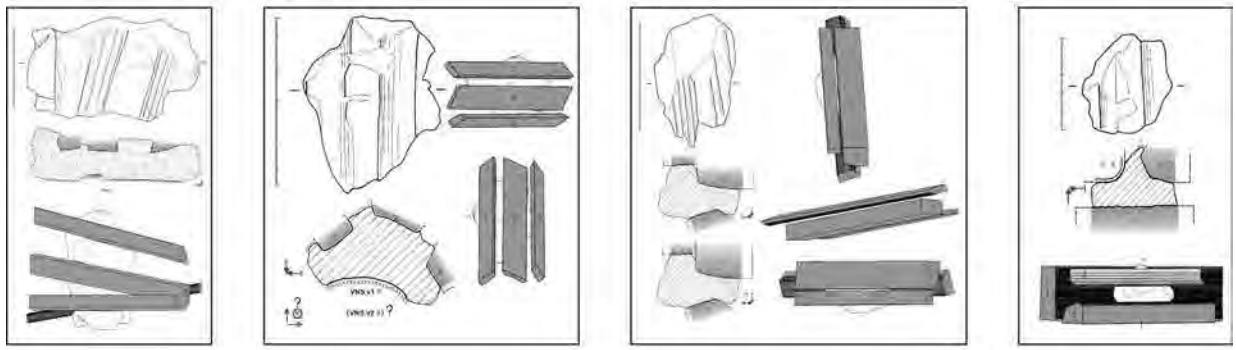

druh: A; subdruh: A1; kategória VI

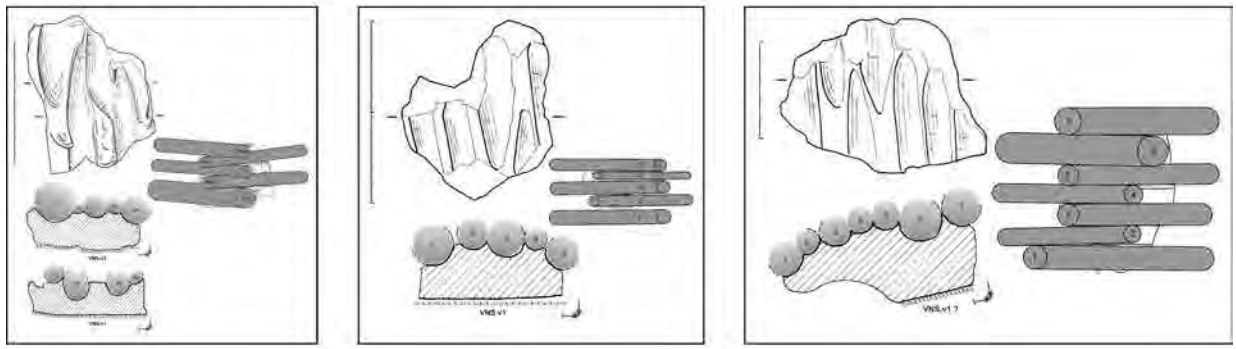

druh: A; subdruh: A1; kategória VII

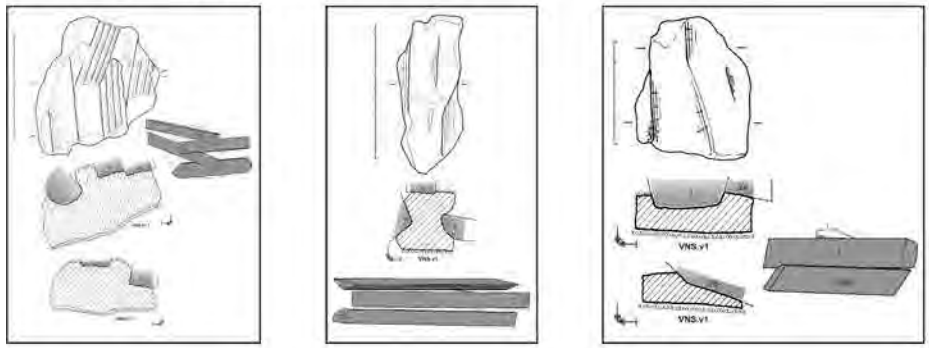

druh: A; subdruh: A1; kategória VIII

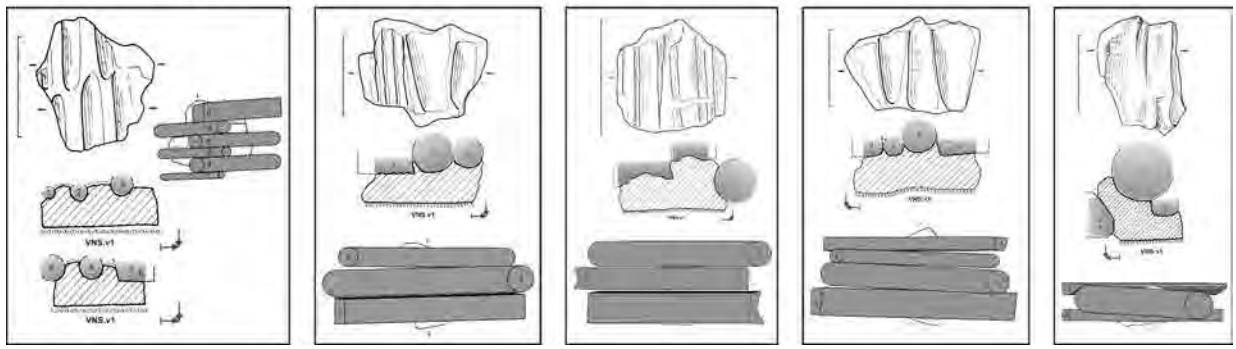

Tab. II. Priestorová typológia mazanice (priestorové uplatnenie konštrukčných prvkov v architektúre domu). Druh A/subdruh A1/kategória V–VIII.

druh: A; subdruh: A1; kategória IX

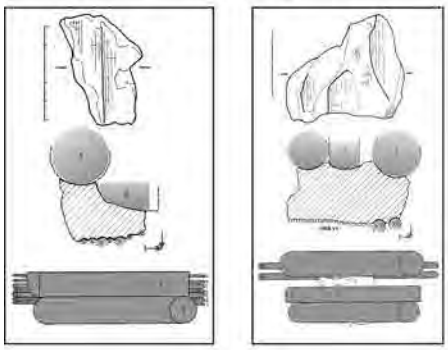

druh: A; subdruh: A2; kategória X

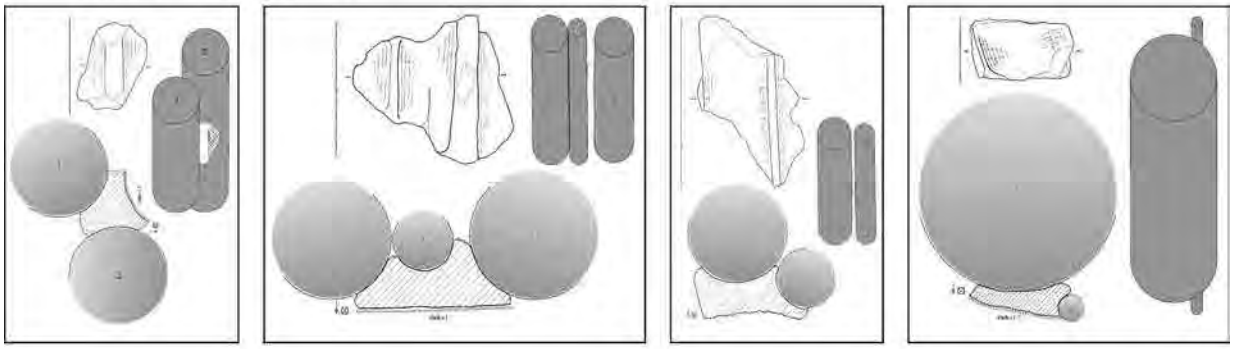

druh: A; subdruh: A2; kategória XI

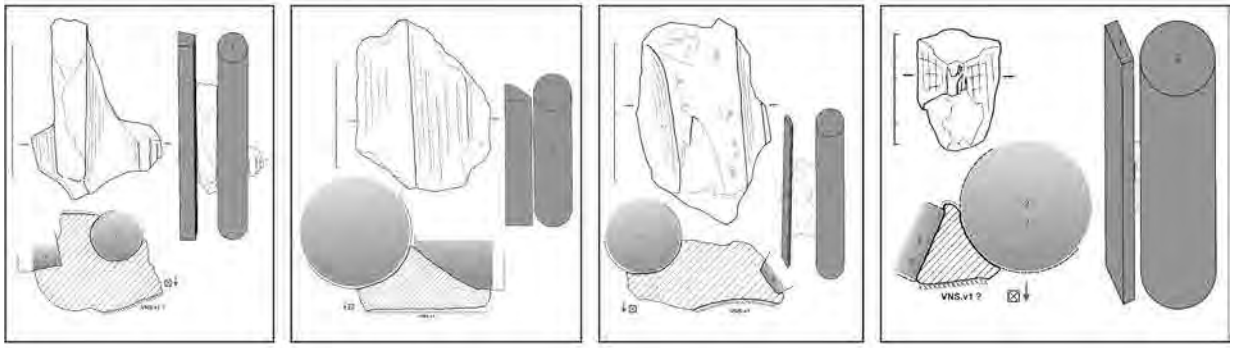

druh: A; subdruh: A2; kategória XII

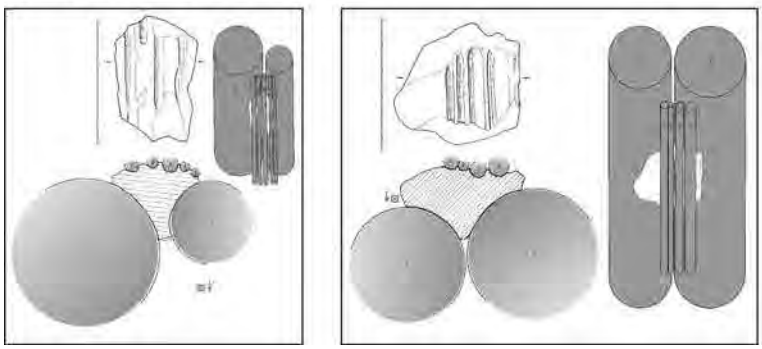

Tab. III. Priestorová typológia mazanice (priestorové uplatnenie konštrukčných prvkov v architektúre domu). Druh A/subdruh A1/kategória IX; druh A/subdruh A2/kategória X–XII.

druh: A; subdruh: A2; kategória XIII

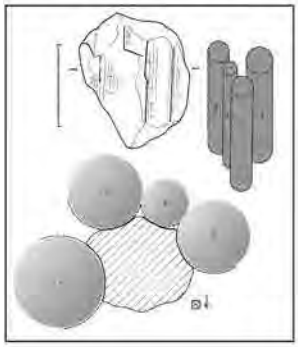

druh: A; subdruh: A3; kategória XIV

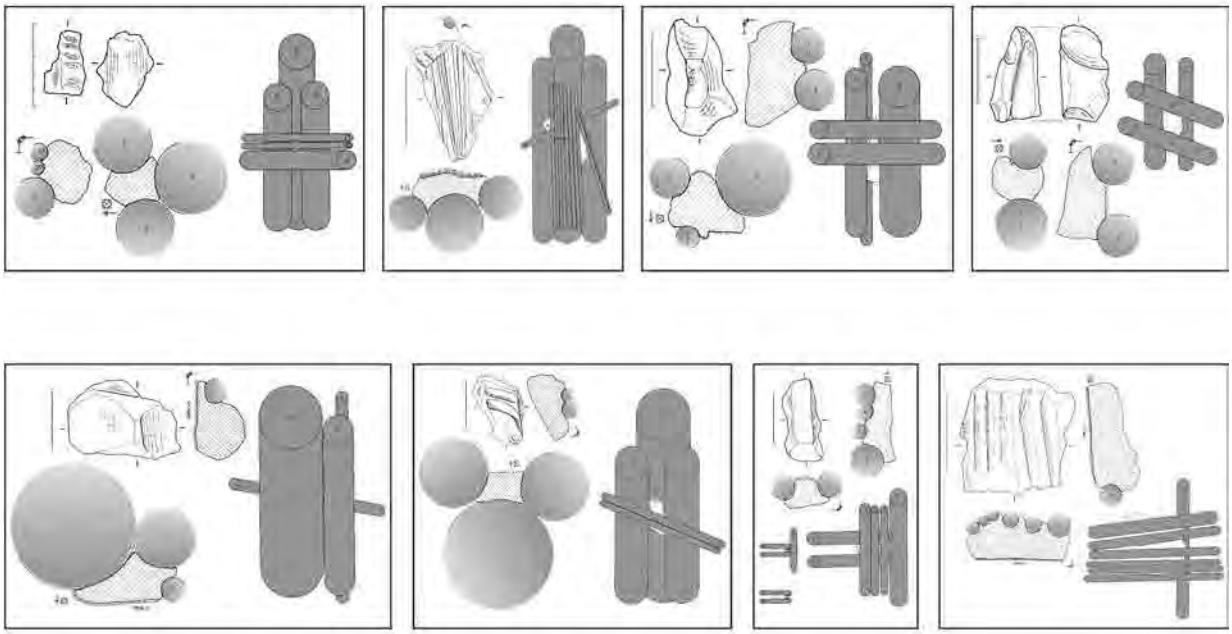

druh: A; subdruh: A3; kategória XV

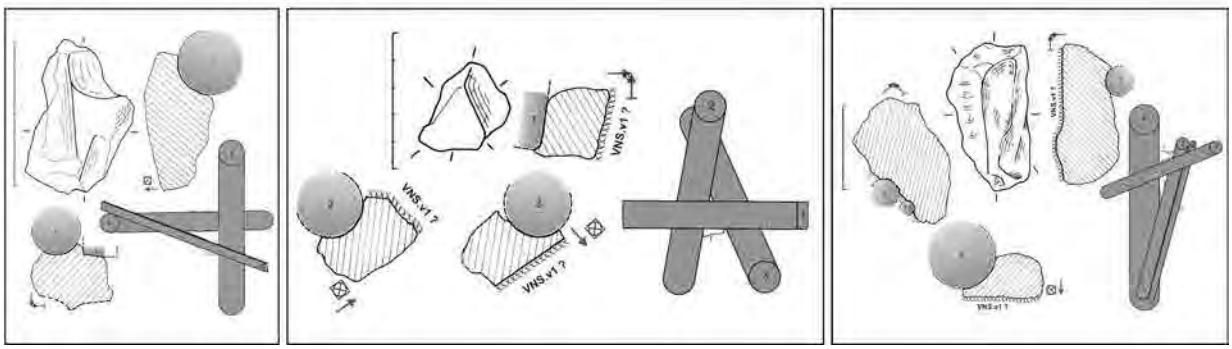

Tab. IV. Priestorová typológia mazanice (priestorové uplatnenie konštrukčných prvkov v architektúre domu). Druh A/subdruh A2/kategória XIII; druh A/subdruh A3/kategória XIV–XV.

druh: A; subdruh: A3; kategória XVI

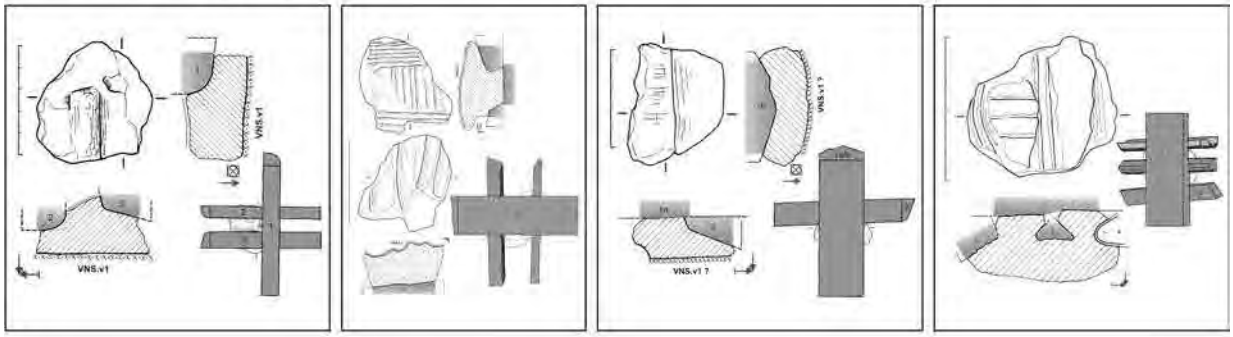

druh: A; subdruh: A3; kategória XVII

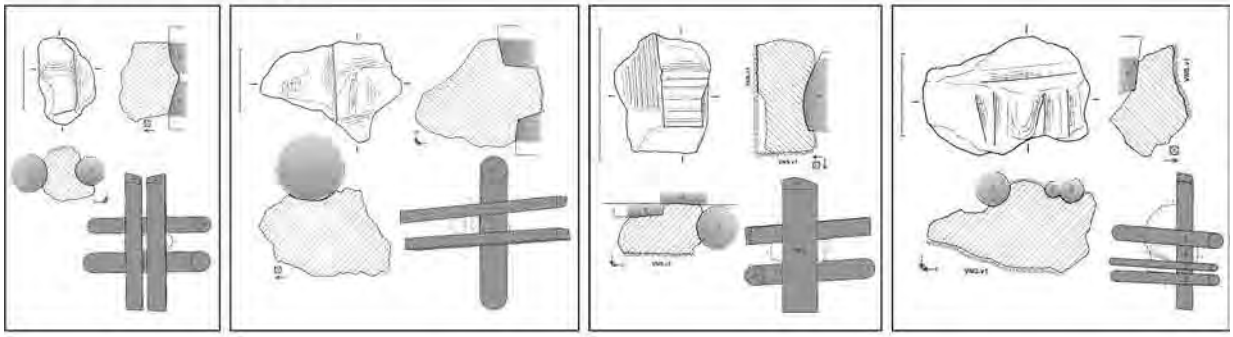

druh: A; subdruh: A3; kategória XVIII

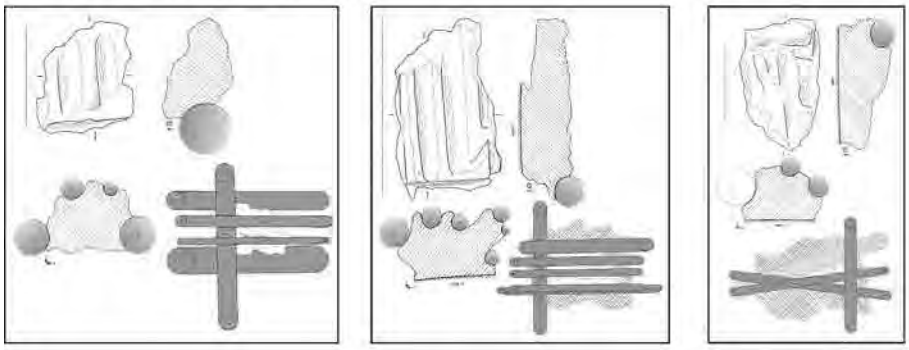

druh: A; subdruh: A3; kategória XIX

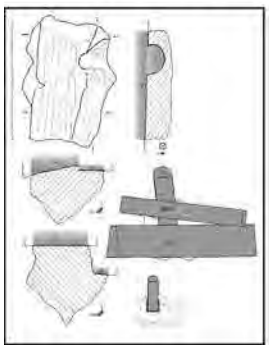

Tab. V. Priestorová typológia mazanice (priestorové uplatnenie konštrukčných prvkov v architektúre domu). Druh A/ subdruh A3/kategória XVI–XIX.

druh: A; subdruh: A3; kategória XX

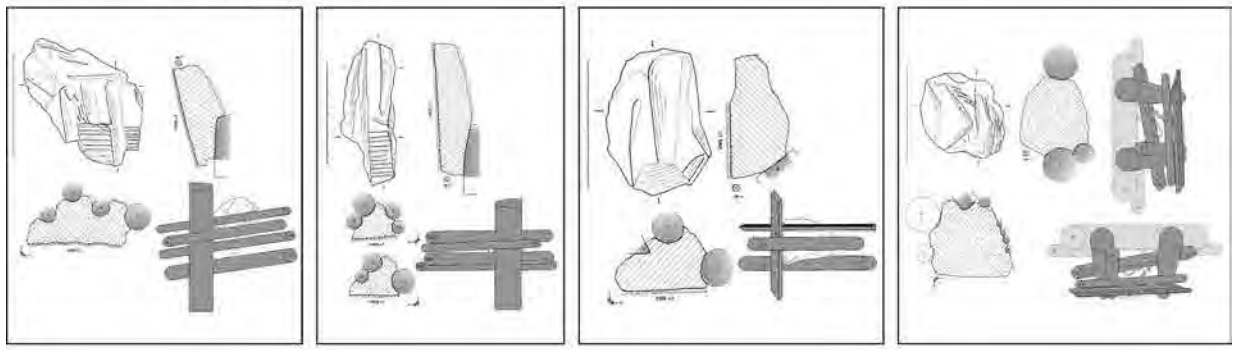

druh: B; subdruh: B1; kategória I

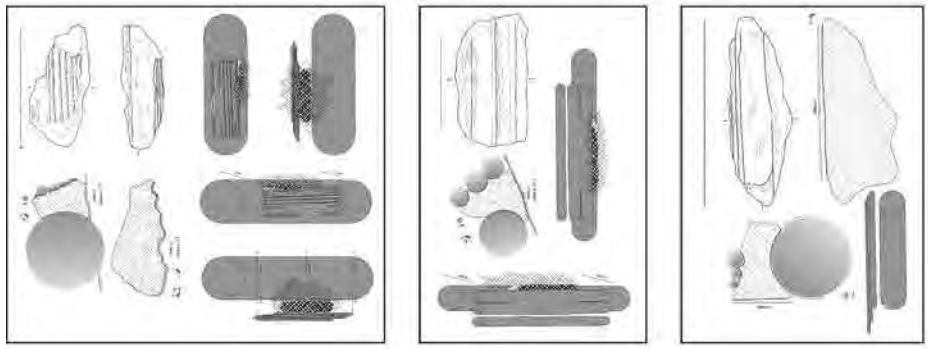

druh: B; subdruh: B1; kategória II

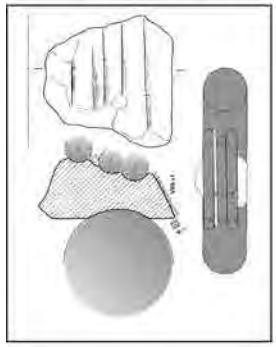

druh: C; subdruh: C1; kategória I

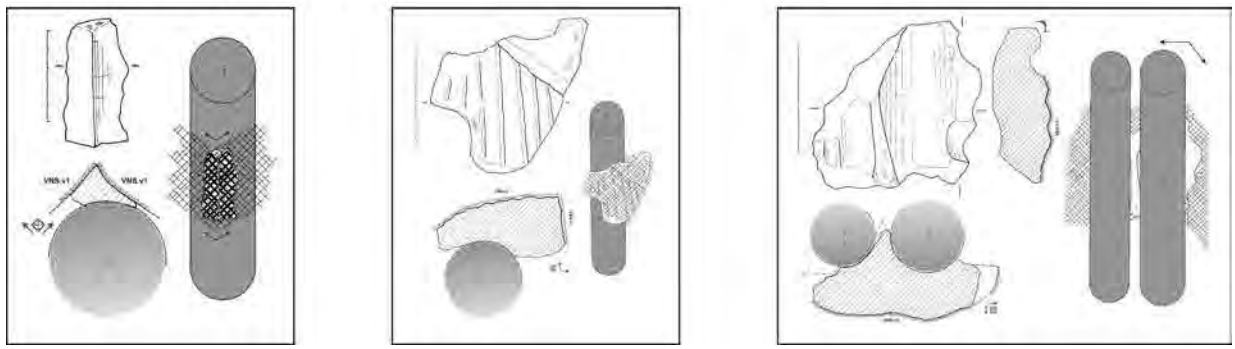

Tab. VI. Priestorová typológia mazanice (priestorové uplatnenie konštrukčných prvkov v architektúre domu). Druh A/subdruh A3/kategória XX; druh B/subdruh B1/kategória I–II; druh C/subdruh C1/kategória I.

druh: C; subdruh: C1; kategória II

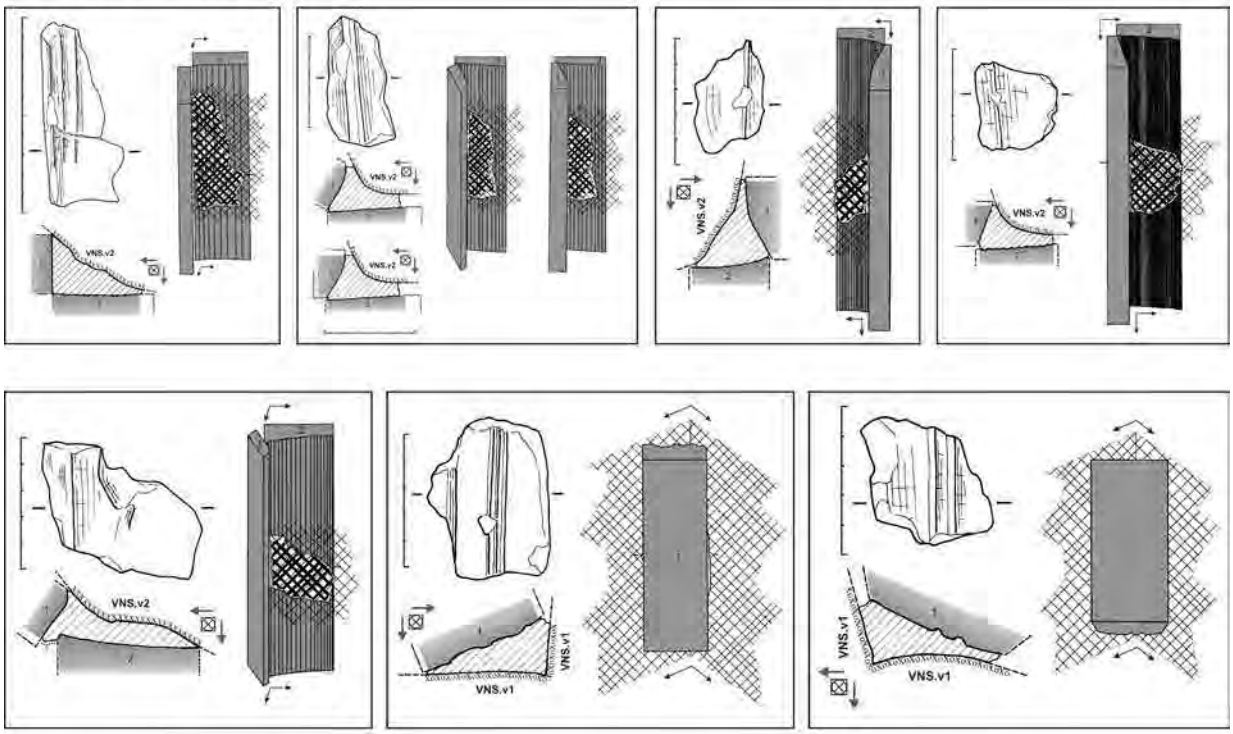

druh: D; subdruh: D1; kategória I

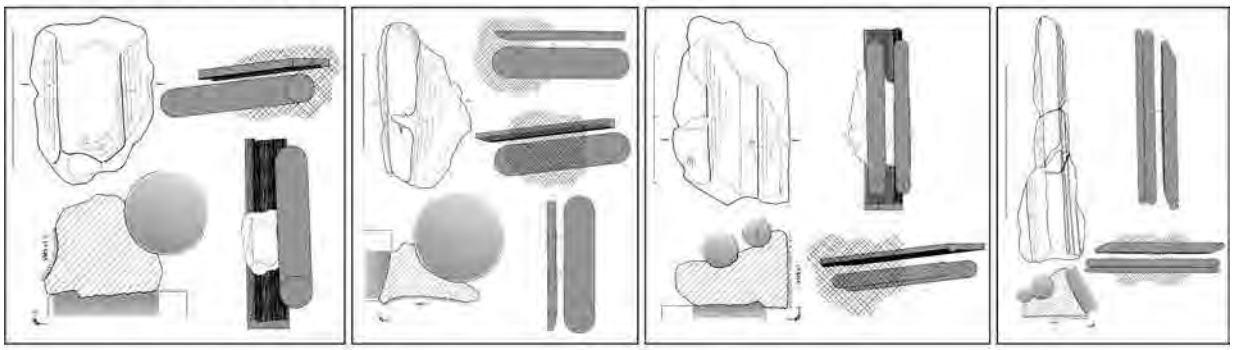

druh: D; subdruh: D1; kategória II

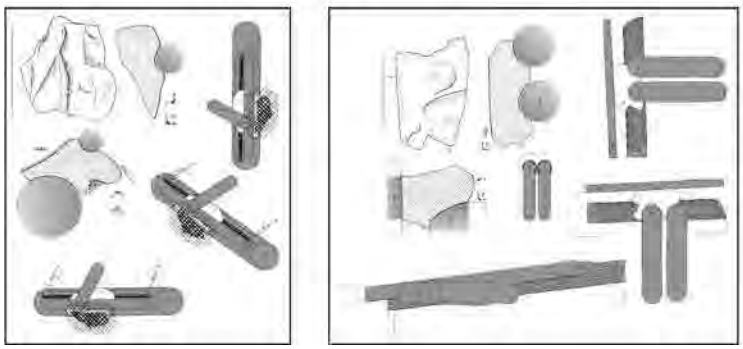

Tab. VII. Priestorová typológia mazanice (priestorové uplatnenie konštrukčných prvkov v architektúre domu). Druh C/subdruh C1/kategória II; druh D/subdruh D1/kategória I–II.

druh: D; subdruh: D2; kategória III

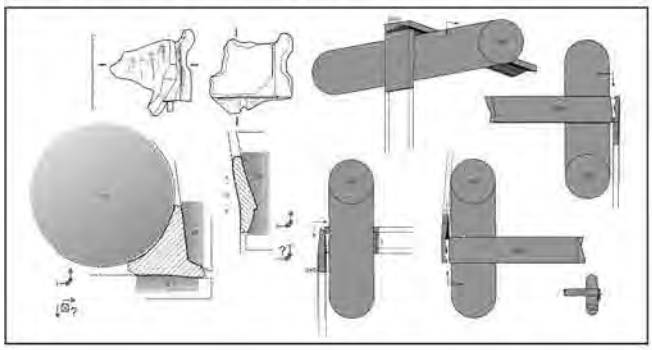

druh: E; subdruh: E1; kategória I

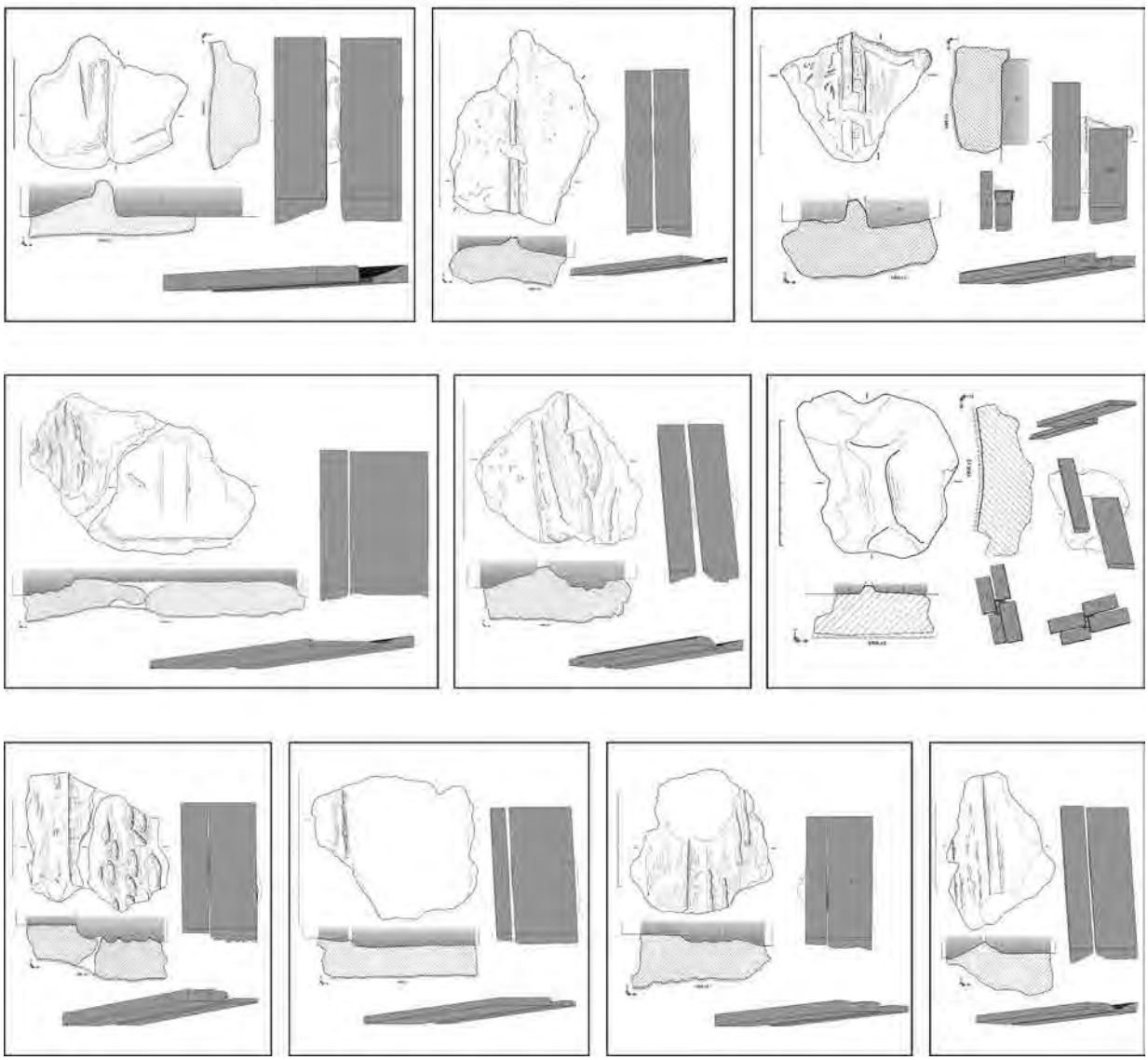

Tab. VIII. Priestorová typológia mazanice (priestorové uplatnenie konštrukčných prvkov v architektúre domu). Druh D/subdruh D2/kategória III; druh E/subdruh E1/kategória I.

druh: E; subdruh: E1; kategória II

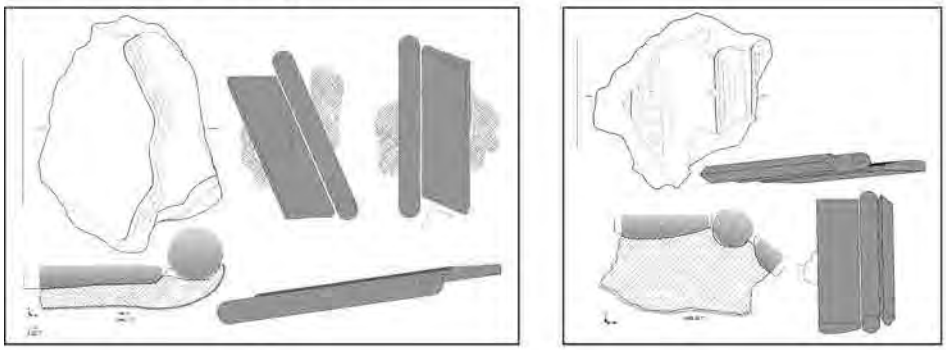

druh: E; subdruh: E1; kategória III

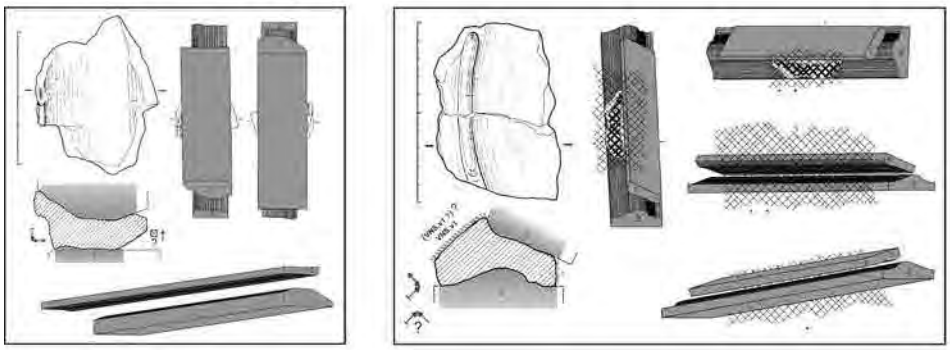

druh: E; subdruh: E1; kategória IV

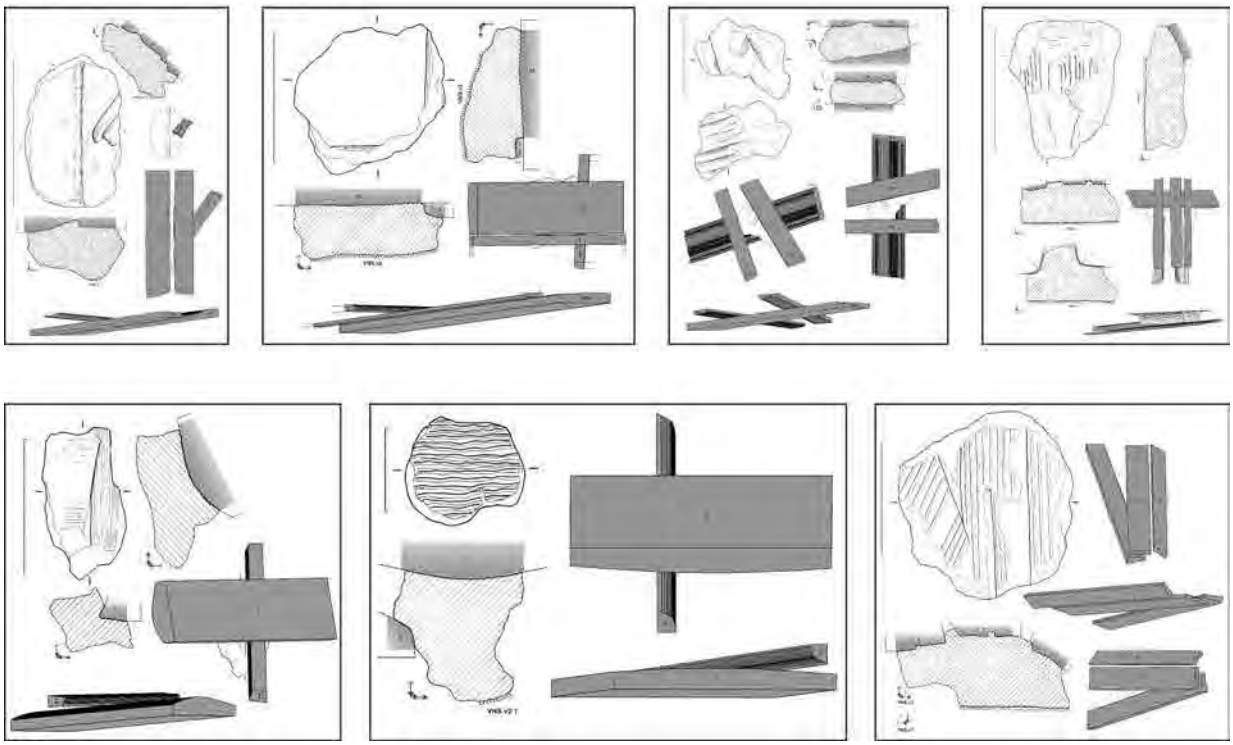

Tab. IX. Priestorová typológia mazanice (priestorové uplatnenie konštrukčných prvkov v architektúre domu). Druh E/ subdruh E1/kategória II–IV.

LITERATÚRA

Anýž et al. 2001 – R. Anýž/H. Dohnálková/I. Dohnálková/L. Ducháč/M. Končelová/M. Slezák/E. Stachová/M. Štěpán/R. Thér/A. Tichá/R. Tichý: Příspěvek k poznání stavby pravěkého domu kůlové konstrukce. REA 2, 2001, 45–74.

Anýž et al. 2002 – R. Anýž/M. Slezák/M. Štěpán/R. Thér/R. Tichý: Konstrukce studny v Centru experimentální archeologie Všestary. REA 3, 2002, 83–104.

Benediková/Hajnalová 2003 – L. Benediková/M. Hajnalová: Rastlinné makrozvyšky a mazanica (1996–2000). In: Březinová a kol.: Nitra-Chrenová. Archeologické výskumy na plochách stavenísk Shell a Baumax. Nitra 2003, 73–84.

Bielich 2004 – M. Bielich: Záchranný archeologický výskum v Žemberovciach. AVANS 2003, 2004, 38–40.

Bielich 2005 – M. Bielich: Neolitické sídlisko v Žemberovciach. In: Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2004. Skalica (21.–24. 9. 04). Zborník referátov z 23. pracovného stretnutia. Nitra 2005, 369–384.

Bielich/Cheben 2008 – M. Bielich/I. Cheben: Eneolitické sídliskové nálezy z Levíc. AVANS 2006, 2008, 76–77.

Březinová a kol. 2003 – G. Březinová: Nitra-Chrenová. Archeologické výskumy na plochách stavenísk Shell a Baumax. Nitra 2003.

Březinová 2005a – G. Březinová: Nálezová správa Hurbanovo-Bohatá (Veľký Šarad, Nuritech). NS 15 719/05, dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nepublikované.

Březinová 2005b – G. Březinová: Výskumná správa Hurbanovo-Bohatá (Veľký Šarad, Nuritech). NS 15 757/05, dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nepublikované.

Bujna/Romsauer 1980a – J. Bujna/P. Romsauer: Prvá výskumná sezóna v Bučanoch. AVANS 1978, 1980, 56–60.

Bujna/Romsauer 1980b – J. Bujna/P. Romsauer: Výskum v Bučanoch v roku 1979. AVANS 1979, 1980, 238–240.

Bujna/Romsauer 1981 – J. Bujna/P. Romsauer: Tretia sezóna výskumu v Bučanoch. 1. časť. AVANS 1980, 1981, 55–57.

Bujna/Romsauer 1982 – J. Bujna/P. Romsauer: Záverečná výskumná sezóna v Bučanoch. 2. časť. AVANS 1981, 1982, 59–62.

Bujna/Romsauer 1986 – J. Bujna/P. Romsauer: Siedlung und Kreisanlage der Lengyel-Kultur in Bučany. In: Internationales Symposium über die Lengyel-Kultur. Nitra – Wien 1986, 27–35.

Coles 2006 – J. K. Coles: Ancient wood, woodworking and wooden houses. EuroREA 3, 2006, 50–57.

Čaplovič 1956 – P. Čaplovič: Hurbanovo-Bacherov majer, neolitické sídliště. Arch. Rozhledy, 8, 1956, 311–321, 340–343.

Čurný 2006 – M. Čurný: Záchranný archeologický výskum na Tehelnej ulici v Senci. AVANS 2004, 2006, 56–57.

Čurný/Kopčeková/Cheben 2005 – M. Čurný/M. Kopčeková/I. Cheben: Nálezová správa Senec (Tehelná ulica), vodovod s kanalizáciou. NS 15 766/05, dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nepublikované.

Čurný/Gregor/Hložek, b. r. v. – M. Čurný/M. Gregor/M. Hložek: Výpovedná schopnosť tehiel z benediktínskeho kláštora sv. Kozmu a Damiána v Ludaniciach. Nepublikované.

Ďuriš 2004 – J. Ďuriš: Archeologický výskum Chynoranoch. AVANS 2003, 2004, 45–47, 218–219.

Ďuriš 2006 – J. Ďuriš: Záchranný archeologický výskum v katastri obce Chynorany. Štud. Zvesti AÚ SAV 40, 2006, 61–75.

Ďuriš 2008 – J. Ďuriš: Intenzita prepálenia mazanice na príklade deštrukcie domu lengyelskej kultúry z Chynorian. In: Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2007. Michalovce (24.–27. 9. 07). Zborník referátov z 26. pracovného stretnutia. Nitra 2008, 49–64.

Ďuriš 2011a – J. Ďuriš: Rekonštrukcia eneolitického domu z Chynorian. Slov. Arch. 59, 2011, 87–148.

Ďuriš 2011b – J. Ďuriš: Základná analýza neolitickej mazanice z lokality Hurbanovo-Bohatá (Veľký Šárad – závod Nuritech), ako aj komplexná analýza a typológia reprezentatívneho výberu mazanice. In: G. Březinová/N. Pažinová: Neolitická osada, Hurbanovo-Bohatá. Nitra 2011, 103–127.

Ďuriš 2010 – J. Ďuriš: Dom a urbanizácia osady mladšej a neskorej doby kamennej v severnej časti Karpatskej kotliny 1–4. Dizertačná práca (Archeologický ústav SAV v Nitre). Nitra 2010. Nepublikované.

Faßbinder 1994 – J. W. E. Faßbinder: Die magnetischen Eigenschaften und die Genese ferrimagnetischer Minerale in Böden (im Hinblick auch die magnetische Prospektion archäologischer Bodendenkmäler). Inaugural Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Fakultät für Geowissenschaften der Ludwig Maximilians Universität München. München 1994.

Hajnalová 2007 – M. Hajnalová: Early farming in Slovakia, an archaeobotanical perspective. In: S. Colledge/J. Conolly (Ed.): The Origins and Spread of Domestic Plants in Southwest Asia and Europe. Walnut Creek 2007, 295–314.

Hajnalová 2008 – M. Hajnalová: Výsledky archeobotanickej analýzy odtlačkov rastlín v mazanici z lokality Chynorany. In: J. Ďuriš: Dom a urbanizácia osady mladšej a neskorej doby kamennej v severnej časti Karpatskej kotliny 1–4. Dizertačná práca (Archeologický ústav SAV v Nitre). Nitra 2010, 214–218. Nepublikované.

Cheben 1984 – I. Cheben: Sídlisko želiezovskej skupiny v Patinciach. AVANS 1983, 1984, 39–41.

Cheben 1985 – I. Cheben: Pokračovanie výskumu v Patinciach. AVANS 1984, 1985, 98–99.

Cheben 1986 – I. Cheben: Tretia výskumná etapa v Patinciach. AVANS 1985, 1986, 102–103.

Cheben 1987 – I. Cheben: Výskum neolitického sídliska v Patinciach. AVANS 1986, 1987, 51–52.

Cheben 1988 – I. Cheben: Ukončenie výskumu v Patinciach. AVANS 1986, 1988, 54–55.

Cheben 1990 – I. Cheben: Archeologické doklady osídlenia Patiniec. Balneol. Sprav. 1989/27, 1990, 59–74.

Cheben 2000 – I. Cheben: Bajč – eine Siedlung der Želiezovce-Gruppe. Entwicklungsende der Želiezovce-Gruppe und Anfänge der Lengyel-Kultur. Aus dem Seminar für Vor- und Frühgeschichte der Universität Frankfurt am Main. Bonn 2000.

Chropovský 1951a – B. Chropovský: Správa o výskume na neolitickom sídlisku a slovanskom pohrebisku vo Veľkom Grobe. NS 359/51, dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nepublikované.

Chropovský 1951b – B. Chropovský: Správa o postupe prác na výskume vo Veľkom Grobe. NS 360/51, dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nepublikované.

Chropovský 1951c – B. Chropovský: Správa o pokračovaní prác výskumu vo Veľkom Grobe. NS 363/51, dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nepublikované.

Chropovský 1951d – B. Chropovský: Správa pre SAÚ v Martine o konaní výskumu vo Veľkom Grobe. NS 364/51, dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nepublikované.

Chropovský 1952 – B. Chropovský: Správa o výskume na neolitickom sídlisku a slovanskom pohrebisku vo Veľkom Grobe. NS 270/52, dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nepublikované.

Chropovský 1958 – B. Chropovský: Príspevok k problematike neolitického osídlenia západného Slovenska. Slov. Arch. 6, 1958, 21–38.

Kopčeková/Bielich 2006 – M. Kopčeková/M. Bielich: Záchranný archeologický výskum v Krušovciach. AVANS 2004, 2006, 111–112.

Kopčeková/Bielich/Cheben 2004 – M. Kopčeková/M. Bielich/I. Cheben: Výskumná správa Krušovce (Hrad-Čerešňová cesta) Decodom. NS 15 553/04, dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nepublikované.

Krupica 1952 – O. Krupica: Správa o archeologickom výskume v Brodzanoch. NS 2/52, dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nepublikované.

Krupica 1957 – O. Krupica: Správa o archeologickom výskume v Brodzanoch. NS 4/57, dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nepublikované.

Kuzma 1982 – I. Kuzma: Druhá etapa výskumu v Mužle-Čenkove. AVANS 1981, 1982, 171–176.

Kuzma 1987 – I. Kuzma: Siedma sezóna výskumu v Mužle-Čenkove. AVANS 1986, 1987, 62–63.

Kuzma 2003 – I. Kuzma: Nálezová správa z výskumu na stavbe hypermarketu TESCO v Bratislave na Zlatých Pieskoch. NS 15 028/03, dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nepublikované.

Kuzma/Hanuliak 1988 – I. Kuzma/M. Hanuliak: Ôsma sezóna výskumu v Mužle-Čenkove. AVANS 1987, 1988, 49–50.

Kuzma/Hanuliak 1990 – I. Kuzma/M. Hanuliak: Deviata sezóna výskumu v Mužle-Čenkove. AVANS 1988, 1990, 58–59.

Kuzma/Hrnčiarik 2004 – I. Kuzma/E. Hrnčiarik: Výskum na stavbe hypermarketu TESCO v Bratislave na Zlatých Pieskoch. AVANS 2003, 2004, 116–121.

Kuzma/Oždáni/Hanuliak 1983 – I. Kuzma/O. Oždáni/M. Hanuliak: Tretia sezóna výskumu v Mužle-Čenkove. AVANS 1982, 1983, 143–146.

Kuzma/Šalkovský 1984 – I. Kuzma/P. Šalkovský: Štvrtá etapa výskumu v Mužle-Čenkove. AVANS 1983, 1984, 131–135.

Kuzma/Šalkovský 1985 – I. Kuzma/P. Šalkovský: Piata sezóna výskumu v Mužle-Čenkove. AVANS 1984, 1985, 140–142.

Kuzma/Šalkovský 1986 – I. Kuzma/P. Šalkovský: Šiesta sezóna výskumu v Mužle-Čenkove. AVANS 1985, 1986, 136–140.

Lichardus/Vladár 1970 – J. Lichardus/J. Vladár: Neskorolengyelské sídliskové a hrobové nálezy z Nitry. Slov. Arch. 18, 1970, 373–419.

Masaryk 2001 – R. Masaryk: Mazanica a prehistorická architektúra na príklade nálezov z Barce I. Acta Nitrien. Iuven. 1, 2001, 91–103.

Němejcová-Pavúková 1970a – V. Němejcová-Pavúková: Lengyelská kultúra (mladšie stupne s nemaľovanou keramikou). In: Kolektív autorov: Slovensko v mladšej dobe kamennej. Pravek Slovenska. II. Bratislava 1970, 139–159.

Němejcová-Pavúková 1970b – V. Němejcová-Pavúková: Správa o archeologickom výskume v Červenom Hrádku. NS 1990/70, dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nepublikované.

Němejcová-Pavúková 1974 – V. Němejcová-Pavúková: Beitrag zum Kennen der Postboleráz-Entwicklung der Badener Kultur. Slov. Arch. 22, 1974, 255–360.

Němejcová-Pavúková 1986a – V. Němejcová-Pavúková: Siedlung und Kreisgrabenanlagen der Lengyel-Kultur in Svodín (Südslowakei). In: Internationales Symposium über die Lengyel-Kultur 1984. Nové Vozokany (5.–11. 11. 84). Nitra – Wien 1986, 177–183.

Němejcová-Pavúková 1986b – V. Němejcová-Pavúková: Vorbericht über die Ergebnisse der systematischen Grabung in Svodín in den Jahren 1971–1983. Slov. Arch. 34, 1986, 133–176.

Němejcová-Pavúková 1995 – V. Němejcová-Pavúková: Zwei Kreisgrabenanlagen der Lengyel-Kultur in Svodín. Bratislava 1995.

Nevizánsky 1978 – G. Nevizánsky: Výskum eneolitických sídlisk v Kameníne. AVANS 1977, 1978, 176–177.

Nevizánsky 1999 – G. Nevizánsky: Novšie výskumy sídlisk ľudu badenskej kultúry na južnom Slovensku. Slov. Arch. 47, 1999, 67–89.

Nevizánsky 2001 – G. Nevizánsky: Príspevok k mladšiemu stupňu kultúry Makó(Kosihy)-Čaka na juhozápadnom Slovensku. Slov. Arch. 49, 2001, 19–38.

Novotný 1957 – B. Novotný: Správa o archeologickom výskume v Nitre-Azbestocementové závody. NS 3413/57, dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nepublikované.

Novotný 1958 – B. Novotný: Slovensko v mladšej dobe kamennej. Bratislava 1958.

Pašteka 1991 – V. Pašteka: Magnetický prieskum. Vysokoškolské skriptá (Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského). Bratislava 1991.

Paulík 1962 – J. Paulík: Mazanica s plastickou výzdobou v dobe bronzovej na Slovensku. Štud. Zvesti AÚ SAV 10, 1962, 27–57.

Pavúk 1970 – J. Pavúk: Kultúry staršieho a stredného neolitu na západnom Slovensku. In: Kolektív autorov: Slovensko v mladšej dobe kamennej. Pravek Slovenska. II. Bratislava 1970, 20–64.

Pavúk 1976a – J. Pavúk: Záchranný výskum na trase autostrády v Čataji. AVANS 1975, 1976, 177–182.

Pavúk 1976b – J. Pavúk: Správa o archeologickom výskume v Čataji. NS 7511/76, dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nepublikované.

Pavúk 1977a – J. Pavúk: Nálezisko lengyelskej a badenskej kultúry v Santovke a Domadiciach. AVANS 1976, 1977, 221–222.

Pavúk 1977b – J. Pavúk: Správa o ukončení záchranného výskumu v Blatnom. NS 8256/77, dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nepublikované.

Pavúk 1978a – J. Pavúk: Výskum neolitického sídliska v Blatnom. AVANS 1977, 1978, 192–195.

Pavúk 1978b – J. Pavúk: Správa o záchrannom výskume v Blatnom. NS 4064/78, dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nepublikované.

Pavúk 1978c – J. Pavúk: Správa o archeologickom výskume v Čataji. NS 8341/78, dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nepublikované.

Pavúk 1979 – J. Pavúk: Správa o záchrannom výskume v Blatnom. NS 8814/79, dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nepublikované.
Pavúk 1980a – J. Pavúk: Výskum neolitického sídliska v Blatnom. AVANS 1978, 1980, 206–211.
Pavúk 1980b – J. Pavúk: Výskum neolitickej osady v Blatnom. AVANS 1979, 1980, 160–165.
Pavúk 1981 – J. Pavúk: Sídlisko lengyelskej kultúry v Budmericiach. AVANS 1980, 1981, 220–222, 428.
Pavúk 1986 – J. Pavúk: Linearkeramische Großbauten aus Čataj. Slov. Arch. 34, 1986, 365–382.
Pavúk 1987 – J. Pavúk: Sídlisko lengyelskej kultúry v Santovke a Domadiciach. AVANS 1986, 1987, 84–85.
Pavúk 1992 – J. Pavúk: Sídlisko lengyelskej kultúry v Žlkovciach ohradené palisádami. Arch. Rozhledy 44, 1992, 3–9.
Pavúk 1994a – J. Pavúk: Štúrovo. Ein Siedlungsplatz der Kultur mit Linearkeramik und der Želiezovce-Gruppe. Nitra 1994.
Pavúk 1994b – J. Pavúk: Santovka - eine bedeutende Fundstelle der Lengyel-Kultur in der Slowakei. Arch. Korrbl. 24, 1994, 167–177.
Pavúk 1998 – J. Pavúk: Hlavné výsledky výskumu sídliska lengyelskej kultúry v Žlkovciach. Slov. Arch. 46, 1998, 169–186.
Pavúk 2002 – J. Pavúk: Die Apsidenbauten mit Fundamentgräbchen der Želiezovce-Gruppe. Budapest Régiségei 36, 2002, 63–78.
Pavúk 2003 – J. Pavúk: Hausgrundrisse der Lengyel-Kultur in der Slowakei. In: J. Eckert/U. Eisenhauer/A. Zimmermann (Hrsg.): Archäologische Perspektiven. Analysen und Interpretationen im Wandel [Festschr. Jens Lüning]. Internat. Arch. Stud. Honoraria 20. Rahden/Westf. 2003, 455–469.
Pavúk/Bátora 1995 – J. Pavúk/J. Bátora: Siedlung und Gräber der Ludanice-Gruppe in Jelšovce. Arch. Slovaca Monogr. Stud. 5. Nitra 1995.
Pavúk/Šiška 1971 – J. Pavúk/S. Šiška: Neolitické a eneolitické osídlenie Slovenska. Slov. Arch. 19, 1971, 319–364.
Pieta 1996 – K. Pieta: Liptovská Mara. Včasnohistorické centrum severného Slovenska. Bratislava 1996.
Plesl 1952 – E. Plesl: Pohřebiště lidu s volutovou keramikou v Mynárcích na Slovensku. Arch. Rozhledy 4, 1952, 9–20.
Ramquist 1983 – P.H. Ramquist: Gene. On the origin, function and development of sedentary Iron Age settlement in Northern Sweden. Umeå 1983.
Sotáková 2007 – M. Sotáková: Břeclav-Pohansko, poloha Lesní hrúd. Spracovanie a analýza fragmentov mazanice z výskumu r. 2003 a 2004. Diplomová práca (Masarykova univerzita v Brně). Brno 2007. Nepublikované.
Stevanović 1997 – M. Stevanović: The Age of Clay: The Social Dynamics of House Destruction. Journal Anthr. Arch. 16, 1997, 334–395.
Stewart 1984 – H. Stewart: Cedar. Tree of life to the northwest Coast Indians Douglas and McIntyre. Vancouver 1984.
Šiška 1968 – S. Šiška: Tiszapolgárska kultúra na Slovensku. Slov. Arch. 16, 1968, 61–175.
Šiška 1983 – S. Šiška: Druhý rok výskumu sídliska z mladšej doby kamennej v Šarišských Michaľanoch. AVANS 1982, 1983, 239–241.
Šiška 1989 – S. Šiška: Kultúra s východnou lineárnou keramikou na Slovensku. Bratislava 1989.
Šiška 1995 – S. Šiška: Dokument o spoločnosti mladšej doby kamennej (Šarišské Michaľany). Bratislava 1995.
Šiška 1998 – S. Šiška: Architektúra neolitickej osady v Šarišských Michaľanoch. Slov. Arch. 46, 1998, 187–204.
Tarján 2002 – G. Tarján: Mindennapi hagyomány. Pro-Print Könyvkiadó 2002.
Vařeka 1992 – P. Vařeka: Mazanice středověký stavební materiál v archeologických pramenech a problematika jeho interpretace. Věnovávo Miroslavu Richterovi k životnímu jubileu. Sbor. Společ. Přátel Starožit. 3, 1992, 105–110.
Vařeka 1995 – P. Vařeka: Nálezy mazanice v archeologických strukturách - deskriptivní systém a databáze „MAZANICE“. Arch. Fórum 4, 1995, 59–64.
Vařeka 2001 – P. Vařeka: Stavební kultura předhradí Levého Hradce. Castrum Pragense 4, 2001, 254–271.
Vařeka 2004 – P. Vařeka: Archeologie středověkého domu I. Proměny vesnického obydlí v Evrpě v průběhu staletí (6.–15. století). Plzeň 2004.
Varsik 2004 – V. Varsik: Mazanica a troska zo sídliska z doby rímskej v Bratislave-Trnávke. Štud. Zvesti AÚ SAV 36, 2004, 15–24.
Vencl 1991 – S. Vencl: Fragments of clay daub as a source of information on prehistoric architecture. Pam. Arch. 82, 1991, 406–411.
Vinař/Kufner 2004 – J. Vinař/V. Kufner: Historické krovy I (Konstrukce a statika). Praha 2004.
Vinař a kol. 2005 – J. Vinař a kol.: Historické krovy II (Průzkumy a opravy). Praha 2005.
Vladár 1961 – J. Vladár: Nové neolitické nálezy z Nitry. Arch. Rozhledy 13, 1962, 780–789.
Vladár/Krupica 1970 – J. Vladár/O. Krupica: Neskrolengyelská keramika z Brodzian. Slov. Arch. 18, 1970, 353–371.
Vladár/Lichardus 1968 – J. Vladár/J. Lichardus: Erforschung der frühäneolitischen Siedlungen in Branč. Slov. Arch. 16, 1968, 263–352.

Rukopis prijatý 8. 3. 2012

Recenzenti PhDr. Peter Šalkovský, DrSc.
PhDr. Ivan Kuzma

Summary translated by Anton Pokrivčák

Mgr. Jozef Ďuriš, PhD.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK – 949 21 Nitra
jozef.duris@seznam.cz

Descriptive System and Evidential Power of Clay Daub from the Younger and Later Stone Age

Jozef Ďuriš

SUMMARY

Several archaeological explorations have been carried out in the territory of Slovakia, providing material basis made up by daub. Various intensity of attention has been paid to it in individual explorations. However, the daub from prehistoric settlement features has not become, as an archaeological source, traditional object of study and not enough attention has been paid to its analysis in a complex context (*Masaryk 2001*, 91). The first to pay some attention to clay daub in Slovakia was *P. Čaplovič* (*1956*, 313–315, 343, Fig. 119; 141), who in his article provides information on a dug out dwelling (semi-dugout) from the site Hurbanovo-Bacherov Majer. Other articles, which at least marginally provide information on the occurrence of clay daub in discovery circumstances of dwelling objects, deal with the settlement in Leningradská Street in Nitra, where a thick burnt layer of daub was revealed in the hut of trapezoid form (*Lichardus/Vladár 1970*, 386, Fig. 6; *Vladár 1961*, 781), and with the site Brodzany where burnt destruction of daub was preserved in the semi dugout hut *(Vladár/Krupica 1970*, 353–354). Later on daub was discussed by *J. Pavúk* (*2003*, 456–457, Fig. 2; 3) who initiated the reconstruction of a torso of destroyed burnt erasure of ceiling from Budmerice (*Pavúk 1981a*). A more detailed analysis of clay daub from the site Nitra-Chrenová, the construction site area of Shell and Baumax companies (*Březinová et al. 2003*), was carried out in the last decades by *L. Benediková* and *M. Hajnalová* (*2003*, 73). Moreover, *V. Varsik* (*2004*, 15), who in his paper paid increased attention to the given material source, also drew on the descriptive system prepared by these authors for the analysis of clay daub from the mentioned site. Most recently also the author of this paper has done a detailed study of clay daub, in particular with regard to the site Chynorany. Based on specific discovery circumstances and complex analysis of clay daub, he attempted an architectonic reconstruction of Eneolithic dwelling object (*Ďuriš 2011a*). Also a set of clay daub from the site Hurbanovo-Bohatá, location Veľký Šárad (*Ďuriš 2011b*), was given a complex analysis.

In spite of the mentioned publications, clay daub has not so far been a fully appreciated material in Slovakia for archaeological exploration, mainly in the context of discovery situations. To a large extent it has become only a source for archaeobotanical analyses, not fully using its evidential value which would provide not only secondary information (construction imprints on the daub), but in a narrow connection with discovery circumstances (construction linking and situating in the real space of the dwelling) also the ability to mediate possibilities of partial or almost full architectonic reconstruction of a prehistoric feature. In a narrow interaction with other scientific disciplines it may provide interesting information on the course of destruction, on the intensity of heat, or it may help create more objective views of static limits of a building. *P. Vařeka* (*1992*; *1995*, 59) has also underlined the importance of studying clay daub, possibilities and limits of its evidential powers, as well as the need for a descriptive system and database to be used in the analysis of imprints on the daub, which has been emphasised in the works of *P. H. Ramquist* (*1983*, 149–151) and *S. Vencl* (*1991*, 410).

The mentioned reasons, a continuing absence of the study of daub, non-existence of a more integral form of descriptive system, a lacking database (necessary for comparisons during laboratory processing of the material), and the necessity to emphasise its importance for architectonic reconstruction of settlement features led the author of the paper to the creation of a unified system of description and comparative database of daub. The existence of an increased amount of the daub from several sites of younger and late Stone Age in depository (so far, however, without a more detailed, or any processing) also points to a need to increase up to date information and an effort to provide space for confrontation and subsequent objectivising of knowledge on prehistoric house architecture.

As far as the methodology of daub research is concerned, it is important to emphasise that the secondary form of the occurrence of daub – *in situ* (single destruction) – has a high evidential value, an objective ability to create possibilities to reconstruct a dwelling or farm object. Such form of the occurrence of daub ensures direct connection to closed discovery circumstances of a concrete feature, or it is compact with single perishing horizons of settlement features. Specific methodology of daub processing includes also a specific approach to archaeological research itself and to the documentation of discovery circumstances of the occurrence of daub. Of equal importance is also a specific approach to geophysical measurement, to the methodology of sample taking, measuring magnetic susceptibility of rock-forming environment in the field, as well as to the methodology of the laboratory measurement of selected samples, and to the correction of measured values of magnetic susceptibility.

As for methodological aspect, what is important is a detailed and gradual selection of daub samples in order to create a final group of samples intended for a detailed and complex analysis through the created descriptive system.

The first group with the basic analysis of daub is selected directly in the material depository through main criteria:

– qualitative data about the number of checked pieces in individual sets;

– basic information and documentation discovery data (accession number, number of the feature, sector, depth, dating, name of culture, notes);
– quantitative data on the presence and character of imprints of individual construction elements and their binding as well as the character of daub (combination variability, construction binding of imprints, wood processing technique, daub surface adjustment) in the form of shortened signs, on every checked sample which contained construction imprints.

The second group of daub samples is selected under laboratory conditions and represents a narrowed form of basic analysis, that is, it creates a starting group for the final selection of daub.

The third representative group of daub samples, intended for a detailed analysis under laboratory conditions, is defined by the following concrete criteria for the creation of documentation catalogue – the table part, in the form of Excel tables:
– data on the entire number of samples and on the number of the selection of samples in concrete settlement features from a given site (Table 3);
– basic information and documentation discovery data as well as quantitative data about the presence of construction elements in terms of the so-called 1st group of samples with basic analysis of daub (Table 4);
– information data about the samples dimensions (Table 5), include data about preserved length, width, thickness and weight of sample, about the size of the fragment, height of the relief of surface roughness;
– information data about metric values of construction elements (Table 6), include the system of exactly defined information abbreviations and signs of auxiliary metrical marking for the construction elements of the erasure and the area surface of clay plaster;
– information descriptive data about the qualities and shape of daub (Table 7a), include a system of auxiliary information abbreviations and signs for the construction elements of the erasure and the area surface of the clay plaster, a system of orientation abbreviations and signs for the orientation of daub in space, as well as for the auxiliary terminology of concepts;
– information data about discovery circumstances (Table 8), include the shape of a feature, its function, perishing mechanism, functional localisation of preserved destruction of daub in the architectonic whole of building, current position of the occurrence of daub in a destroyed state;
– information data about functional application of construction elements in house architecture (Table 9), include functional interpretation of individual pieces of daub and, at the same time, their spatial orientation in house construction as well;
– data on the absolute numbers of analysed samples in selection groups from individual sites (Table 11), include selection groups no. 1 to 3 which cover space from basic up to a detailed analysis of daub.

The third representative group of daub samples for the creation of documentation catalogue – pictorial part in the form:
– face view, crosswise or longitudinal section of a sample with auxiliary information system of abbreviations, abbreviated and symbolic signs providing information about basic features of construction elements or area surface of the sample (Fig. 1–3; Table 12; 13);
– photographic documentation of a sample from several sides;
– digitalisation of construction elements composed into the crosswise or longitudinal section of a sample with identification numbering of individual construction elements, as well as with orientation abbreviations and signs for the orientation of daub in space (Fig. 4–6; Table 13);
– spatial modelling of construction elements, composed into the drawing documentation with visual orientation in real space.

Obviously, selection, analysis and documentation of the collected daub must be carried out within certain intentions of a created metrical and descriptive system, whose part is also a prepared construction and spatial typology of daub. The system of construction typology of selected samples of daub is created based on quantitative data of the nature of imprints of individual construction elements and, at the same time, based on the nature of daub (combination variability, construction binding of imprints, wood processing technique, surface adjustment of daub). On the contrary, spatial typology of daub is conditioned by functional application in house architecture, spatial orientation, or orientation of individual lines of construction elements in house construction, as well as by the fact that some features in concrete mutual construction bindings are joint, or mutually combined (including the presence or absence of mainly cutting as wood processing technique).

The complex analytical system of daub is also complemented by the results of archaeobotanical analysis of daub samples. The taking of archaeobotanical samples in the field must also have a determined methodological character; in fact it is only under laboratory conditions that representative samples with a relatively high content of organic admixture are selected, on which characteristic signs of archaeobotanical analysis are observed (*Hajnalová 2008).*

The elaborated descriptive system of daub attempts to fully reflect specifics of architecture from the younger and late Stone Age, through which it attempts, in general, to capture almost all construction bindings and construction procedures characteristic for prehistoric ages. The given system of description at the same time contains also concrete analytical criteria which form a needed comparative database of daub, containing specimen construction elements as well. It becomes basis for the creation of the typology of architectonic construction elements, or for the creation of spatial typological groups of daub.

The description itself is always in the process of complementation and innovative changes, which are conditioned by the influence of new discovery information. A great share in objective discussion of several of the open questions of these wide-spectrum issues can be attributed also to the results achieved within interdisciplinarity and experimental archaeology. With regard to the current absence of the existence of a descriptive system of prehistoric daub in Slovakia, it is more than needed to elaborate it, gradually provide with innovative information and complementation, as well as subsequently apply it during the processing and evaluation of daub.

Fig. 1. Auxiliary metrical abbreviations (model view of frontal section). 1 – processed wood with unpreserved whole width and thickness of imprint; 2 – processed wood with preserved whole width and thickness of imprint; 3 – area surface clay plaster (length is attributed to the bigger value, width to the smaller one). Key: n. h. – unpreserved thickness; n. d. – unpreserved length; n. š. – unpreserved width; r. h. – real thickness; r. š. – real width; p. š. – auxiliary width; p. d. – auxiliary length.

Fig. 2. Measurements of imprints´ gaps, measurements of daub´s thickness (model view of frontal section of daub, part of metrical system). 1–5 – distance between imprints; 6, 10, 11 – distance between imprints and outer side; 7–9 – distance between both outer sides, i. e. the exterior and the interior, the so-called imprinted one. Key: VNS.v1 – outer side (outer, the so-called exterior, variant); VNS.v2 – outer side (inner, the so-called interior, variant); VNS.v1/2 – outer side (outer or inner variant); VS – inner side.

Fig. 3. Measurement of distance between the classical area clay plaster and the area originating by imprinting wet daub into a fissure between two architectonic elements. Principle of the effect of gravitational force on the daub (model view of frontal section of daub, part of metrical system). 1 – the imprinted matter bends downwards on the other side of the wall by its own weight; 2 – partially adjusted matter on the other side of the wall; 3 – smoothed imprinted matter on the other side of the wall. Key: VNS.v1 – outer side (outer, the so-called exterior, variant); VNS.v2 – inner side (inner, the so-called interior, variant).

Fig. 4. The system of orientation abbreviations and signs for the orientation of daub in space on the depicted schematic parts of frontal sections of daub. 1, 3 – auxiliary direction arrows for the orientation of daub (the arrow ended by base determines hypothetical vertical orientation of the drawing of frontal section of daub and the arrow without base determines direction orientation of area surface clay plaster); 2, 4 – auxiliary direction arrows for the orientation of daub (the arrow ended by base determines hypothetical vertical orientation of the drawing of frontal section of daub and the two-directional arrow determines direction and course of the orientation of frontal section of daub); 5 – the sign defined in advance (the presence of a given sign defines frontal and, at the same time, horizontal view of the section through the thickness of the house´s wall and the arrow determines direction orientation of the area surface clay plaster). Key: VNS.v1 – outer side (outer, the so-called exterior, variant).

Fig. 5. The system of orientation abbreviations and signs (auxiliary direction arrows) for the orientation of daub in space on the depicted schematic cross-sections of frontal sections of daub. Defining the vertical view on the section through the thickness of the wall of daub with vertical row of imprints. 1, 2 – orientation by two direction arrows into real position in the area of the house´s wall; 3, 4 – example of preserving the 90° angle between auxiliary direction arrows. Key: VNS – outer side; VS – inner side.

Fig. 6. The system of orientation abbreviations and signs for the orientation of daub in space on the depicted schematic cross-sections of frontal sections of daub. 1–3 – orientation by one arrow with the ending of base and one two-directional arrow into a real position in the area of the house´s ceiling (defining the horizontal view on the section through the sickness of the wall of daub); 4 – orientation by defined mark and directional arrow to the real position in space of the house´s wall (defined horizontal view on the section through the sickness of the wall of daub). Key: VNS – outer side; VS – inner side.

Fig. 7. Wood chopping technique (a model view on the frontal section through roundlog, ethnographic analogy of chopping technique). 1–4 – production of chopped four-square boards, beams, timber, half-roundlog; 5–10 – production of chopped three-square beams and timber (*Tarján 2002*, 119).

Fig. 8. Wood chopping technique (3D model view on the frontal section through roundlog, ethnographic analogy of chopping technique). 1–5 – production of chopped four-square boards, beams, timber, half-roundlog; 1, 5 – production of chopped three-square beams and timber.

Fig. 9. Technique of chopping cedar with help of wooden wedges and a stick (origin of the given technique: north-western coast of America, ethnographic analogy). 1 – indication of the chopping line; 2 – wedges prepared for chopping; 3 – driving wedges through both sides of the trunk; 4 – stretching stick to complete chopping; 5 – repeating of the process (*Coles 2006*, 52, Fig. 3; *Stewart 1984*).

Fig. 10. Construction elements and technical procedure of experimental construction with a sample of wood chopping technique (Society of Experimental Archaeology Všestary, Hradec Králové). 1, 3 – experimental reconstruction of a well, a detail of the chopping of half-roundlog by wooden mace and wooden wedges; 2, 4, 5 – experimental reconstruction of a house, a detail of the technique of half-roundlog by wooden wedges (*Anýž et al. 2001*, 49, Fig. 2; *2002*, 88, Fig. 14–16).

Fig. 11. Variability of real and hypothetical forms, created through the technique of chopping wooden material (roundlog or half-roundlog). 1–8 – chopped beams, timber; 9–11 – chopped boards; 12–15 – chopped beams, timber, boards; 16–19 – chopped, or chopped off beams, timber. Key: AD – archaeologically proved variants of wood processing (preserved on imprints in daub); ED – ethnographically proved variants of wood processing (according to ethnographical and analogical models); HD – hypothetically proved variants of wood processing (derived from various possibilities of the application of chopping and chopping off technique).

Table 1a. First correction – correction of surface roughness (correction of measured values of a sample´s surface roughness).

Table 1b. Second correction – correction of size fluctuation of features (correction of measured values in the size of a sample´s diameter).

Table 1c. Third correction – correction of cylindrical form of an exemplar (correction of measured values of the core of wall of a sample´s cylindrical area).

Table 2a. Measured values of magnetic susceptibility on daub samples in the form of the so-called double-measuring. Key to tables 2a, 2b: measurement 1 – PS front side 1 (two measurements) = preliminary diameter; measurement 2 – PS front side 2 (two measurements) =

preliminary diameter; measurement 3 – ZS rear side 1 (two measurements) = preliminary diameter; measurement 4 – ZS rear side 2 (two measurements) = preliminary diameter; value in the form of standard boldface– final representative diameter; BS1 – measurement of lateral side 1; BS2 – measurement of lateral side 2; p2x – preliminary diameter of measurements on two different places of the same side; values of black colour – record of the 100% preserved measured area; values of red colour – record of the 80/90% preservation of measured area; values of blue colour – record of the 50–70% preservation of measured area; values of green colour – record of the 30/40% preservation of measured area; value in the form of typeface 6.39; 6,33 – even area (0/1 mm); value in the form of – italics *6.39; 6.33* – slightly wavy area (2 mm); value in the form of boldface – italics ***6.39; 6.33*** – wavy area (3–10 mm).

Table 2b. By correction adjusted average value of magnetic susceptibility on on daub samples. Differences in values between the measured front side (measurement 1) or rear side (measurement 3), or lateral side BS (measurement 2).

Table 2c. By correction adjusted and averaged final representative values of magnetic susceptibility on daub samples. Key: underlined values – objective values of the averages of overburn intensity (with direct information value); non-underlined values with a question mark – less objective (questionable) values of the averages of overburn intensity (with indirect information, but evidential value); underlined plan no. ...: contains objective and non-objective values of the averages of overburn intensity; non-underlined plan no. ...: contains only non-objective values of the averages of overburn intensity.

Table 3. Quantitative values for daub catalogue.

Table 4. Information values for daub catalogue (quantitative data of imprints the so-called primary analysis – 1st group of samples of pieces not analysed more closely).

Table 5. Dimensions, weight, height of roughness of surface of daub samples.

Table 6. Metrical data of daub.

Table 7a. Descriptive data of daub (qualities/form).

Table 7b. The system for determining the colouring of individual pieces of daub, adjusted for the needs of prehistoric daub, draws on the manual for archaeological research of Archaia Brno, o. p. s.

Table 8. Discovery circumstances of daub.

Table 9. Functional definition of daub (functional application of construction elements in house architecture).

Table 10. Table of construction typology of daub.

Table 11. Absolute numbers of analysed daub samples.

Table 12. Transformation of a system of abbreviations, abbreviated and symbolic signs (for the depiction of schematic sections – frontal sections of daub) for orientation information abbreviated marking:

Table 13. Used abbreviations, signs, explanatory notes.

Table 14a. Table of samples of daub intended for archaeobotanical analysis.

Table 14b. Target table of daub samples´ archaeobotany (according to M. Hajnalová, June 2008). Key: * Presence of the amount of organic admixture (*1 – little; *2 – medium; *3 – much).

Pl. I. Spatial typology of daub (spatial application of construction elements in house architecture). Kind A/sub-kind A1/category I–IV.

Pl. II. Spatial typology of daub (spatial application of construction elements in house architecture). Kind A/sub-kind A1/category V–VIII.

Pl. III. Spatial typology of daub (spatial application of construction elements in house architecture). Kind A/sub-kind A1/category IX; kind A/sub-kind A2/category X–XII.

Pl. IV. Spatial typology of daub (spatial application of construction elements in house architecture). Kind A/sub-kind A2/category XIII; kind A/sub-kind A3/category XIV–XV.

Pl. V. Spatial typology of daub (spatial application of construction elements in house architecture). Kind A/sub-kind A3/category XVI–XIX.

Pl. VI. Spatial typology of daub (spatial application of construction elements in house architecture). Kind A/sub-kind A3/category XX; kind B/sub-kind B1/category I–II; kind C/sub-kind C1/category I.

Pl. VII. Spatial typology of daub (spatial application of construction elements in house architecture). Kind C/sub-kind C1/category II; kind D/sub-kind D1/category I–II.

Pl. VIII. Spatial typology of daub (spatial application of construction elements in house architecture). Kind D/sub-kind D2/category III; kind E/sub-kind E1/category I.

Pl. IX. Spatial typology of daub (spatial application of construction elements in house architecture). Kind E/sub-kind E1/category II–IV.

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA LX–2, 2012, 251–284

KOLOVÉ STAVBY LENGYELSKEJ KULTÚRY *

Pôdorysy, interiér a ich funkcia

JURAJ PAVÚK

The Lengyel Culture Stockade Buildings. Ground Plans, Interior, and Their Function. The origin of the Late Neolithic Lengyel Culture formed on the basis of the final Linear Pottery Culture and its Želiezovce group in the primary territory of the western part of Carpathian Basin brought an essential change in all economic, social and cultural areas. In addition to monumental circle objects, the extent of changes is shown also by a principally new ground plan and construction of stockade buildings. The construction of the garret in the house meant a main innovation in the Lengyel Culture building. Unlike the Linear Pottery Culture, there was a substantial change in the house ground plan, since the construction of the roof frame with the rooftop was moved to the garret. The supporting posts of the roof frame within the house were not necessary anymore, which resulted in a more comfortable living area. The Lengyel Culture architecture, as well as its spiritual and material culture, thus came closer to the building style present in the contemporary cultures of the Tisa River Basin and in the adjacent Balkans, mainly in the Vinča-Pločnik Culture. The author classifies ground plans of the Lengyel Culture´s stockade buildings (Lengyel I up to Epilengyel/Lengyel IV) according to a form, size, number of rooms, as well as according to the kind of foundations (post holes, foundation channels) and distinguishes nine types with variants. Changes in the development of buildings were occurring concordantly with the development stages of the culture, and the differences were tied to regional groups of Lengyel Culture. There occur also two types of small stockade buildings – with floors and stockade construction in a deep ditch (Těšetice-Kyjovice, Osterhofen-Schmiedorf), and above ground (Branč). In the underground part there could be a cellar covered with a floor, and in the overground part a granary. Clay models of buildings with the depicted clay plaster on the whole surface, including the roof frame (Kočín, Střelice, Horná Seč), depict overground granaries for corn. The clay plaster over the whole surface isolated the construction against fire. Little stockade buildings served as farm facilities, as well as granaries for corn. Remnants of a burnt house from the settlement in a dry river bed in Budmerice document the existence of a garret, interior and equipment of a house belonging to the Ludanice group of the Late Lengyel Culture. The atypical house contained three fireplaces around which there were containers and pairs of clay discs. The characterised house types were built at the time following the decline of Linear Pottery Culture and preceding the origin of the Baden Culture.

Key words: Lengyel Culture, house typology, garret, burnt destruction, in situ deposit, granary.

ÚVOD

Tak ako sformovanie kultúry s lineárnou keramikou v strednej Európe nebolo výsledkom masívnej migrácie nejakých nešpecifikovateľných balkánskych populácií, ani kolové domy kultúry s lineárnou keramikou, ako jedno zo špecifík stredoeurópskeho neolitu, nevznikli ako derivát staviteľských praktík nositeľov neolitických kultúr v juhovýchodnej Európe. Obytná architektúra neolitických kultúr Anatólie a juhovýchodnej Európy bola dlhodobo determinovaná klimatickými podmienkami a hlavne dominantnou sídliskovou formou – tellom. V starších neolitických kultúrach tam prevládali vo viacerých variantoch menšie jednopriestorové domy. Podľa prírodných podmienok sa budovali hlavne z kameňa a hliny (často sušené tehly), drevo sa využívalo len v obmedzenom rozsahu. Aj strednej Európe geograficky najbližšia kultúra Starčevo mala svojbytnú obytnú architektúru, doloženú zatiaľ na telloch v západnom Bulharsku (*Bakamska 2007*; *Nikolov 1992*, obr. 21) a na Vardare okolo Skoplje (*Sanev 1988*), ktorá však stavebnotechnicky, rozmermi, vnútornou dispozíciou či dokonca orientáciou nemohla staviteľov domov kultúry s lineárnou keramikou bezprostredne inšpirovať. Tak ako skončila maľovaná keramika kultúry Starčevo v južnom Zadunajsku, tak asi skončila aj architektúra balkánskeho typu v oblasti južne od jazera Balaton. Avšak na početných sídliskách s množstvom rozľahlých jám v Srbsku, Chorvátsku (*Minichreiter 1992*, obr. 6) a v južnom Zadunajsku sa zatiaľ nenašiel doklad žiadnej nadzemnej stavby kultúry Starčevo. Pri poslednom hľadaní dokladov genézy domov kultúry s lineárnou keramikou v juhovýchodnej Európe *E. Bánffyová* (*2005*, 56–71) nenašla žiadne relevantné príklady a zhody, keď za také nechceme považovať napríklad orientáciu domov, ktorá na telloch mala hodnoty všetkých azimutov, lebo zástavba tellu sa riadila koncentrickým

* Rozšírená verzia textu prednášky na konferencii Otázky neolitu a eneolitu našich zemí 2008, Vranov nad Dyjí.

alebo ulicovým rozmiestnením domov. Ani úsilie ďalších autorov doložiť pôvod veľkých kolových domov kultúry s lineárnou keramikou v balkánskych kultúrách nemožno považovať za úspešné, našli len celkom všeobecné paralely alebo niektoré prvky (*Lichardus-Itten/Lichardus 2004*; *Meier-Arendt 1989*). V priestore vzniku kultúry s lienárnou keramikou, teda v severnom Zadunajsku a na juhozápadnom Slovensku (*Pavúk 2004*), zatiaľ nemožno doložiť ani korene staviteľstva v mezolitických obydliach.

Spravidla veľké viacpriestorové kolové domy kultúry s lineárnou keramikou svojimi rozmermi a charakteristiským systémom vnútorných trojíc kolov nesúcich strechu boli najskôr výsledkom adaptácie na klimatické podmienky stredoeurópskeho mierneho pásma. Slúžili na bývanie, pracovné činnosti i na uskladňovanie zásob a vo veľkých trojdielnych objektoch aj na uskladňovanie obilia. Tak ako do strednej Európy pravdepodobne difúziou či akulturáciou, formou vzájomných kontaktov prenikli princípy neolitického spôsobu života, tak sa rozšírila aj znalosť a potreba budovania trvalých osád a obydlí s nevyhnutnou adaptáciou v odlišnom ekologickom prostredí. Tak ako sa lineárna keramika člení na východnú teritoriálnu skupinu s lineárným a „notovým" ornamentom a na západnú s pásikovým ornamentom, s hranicou zhruba na riekach Morava a Odra, tak možno v domoch kultúry s lineárnou keramikou rozlišovať západné teritórium s domami so základovým žľabom a východné teritórium s konštrukciou obvodových stien v individuálnych kolových jamách. Počas trvania kultúry s lineárnou keramikou prekonali domy len malé konštrukčné zmeny vrátane tzv. Y-konštrukcie na severozápadnom teritóriu. V duchu už klasickej typológie *P. J. R. Moddermana* (*1968*) rozpoznávame veľké trojpriestorové stavby, stavby bez typickej južnej časti a malé jednopriestorové stavby. Na územiach kultúr s keramikou zdobenou vpichmi (kultúra s vypichovanou keramikou, skupina Oberlauterbach, skupina Hinkelnstein a rösenská kultúra) sa tieto stavby plynulo pretrasnformovali do viacerých regionálnych typov, s redukciou vnútorných trojíc kolov asi len na vnútorné priečky medzi miestnosťami, v tesnej väzbe na kultúrne diferencovaný vývoj (*Hampel 1989*, obr. 67). Hlavným stavebným materiálom domov kultúry s lineárnou keramikou bolo drevo v kombinácii s hlinou. Tieto stavby nemajú v súvekých neolitických kultúrach juhovýchodnej Európy žiadne analógie a okrem primárnej obytnej funkcie svojou formou, rozmermi pôdorysu a konštrukciou sa od obytných stavieb v juhovýchodnej Európe ako svojbytný stredoeurópsky fenomén vo všetkých komponentoch odlišujú.

Odlišná situácia vo vzťahu voči predchádzajúcemu vývoju nastala v lengyelskej kultúre. Na jej primárnom území v severozápadnej časti Karpatskej kotliny ju predchádzala želiezovská skupina, ktorou sa západná časť Karpatskej kotliny markantne vyčlenila z rámca celej kultúry s lineárnou keramikou. Aj pri vzniku lengyelskej kultúry sa zvýraznila genetická kontinuita vo vývoji v primárnom centre vzniku kultúry s lineárnou keramikou v severozápadnej časti Karpatskej kotliny. V želiezovskej skupine neexistovali viac veľké stavby so sýpkou v južnej časti a prvýkrát sa objavili obilné jamy pri každom dome (*Pavúk 1994*, 245–250). Pôdorysy domov a ich konštrukcia sa podstatnejšie nezmenili. Ako významná zmena sa ukazujú len stavby s absidovým pôdorysom, so súvislým základovým žľabom, ktoré sú však zatiaľ len výnimočné (*Pavúk 2002*). V týchto pôdorysoch prvýkrát chýbajú trojice kolových jám, ktoré boli vo všetkých predchádzajúcich domoch vždy prítomné.

PÔDORYSY DOMOV LENGYELSKEJ KULTÚRY

Domy lengyelskej kulúry sa pôdorysmi a od nich odvodenej konštrukcie zásadne odlišujú od domov kultúry s lineárnou keramikou a želiezovskej skupiny, ako aj od domov s ňou súčasnej a na západe susediacej kultúry s vypichovanou keramikou. Domy lengyelskej kultúry boli takmer pravouhlé a vo veľkej prevahe dvojpriestorové s vnútornou priečnou stenou. V konštrukcii sa principiálne odlišujú absenciou vnútorných trojíc kolov, ktoré boli v každom dome kultúry s lineárnou keramikou. S výnimkou novodefinovaného stupňa Lengyel III (Moravany-Brodzany) sú na Slovensku už známe pôdorysy z ostatných jej stupňov. Pôdorysy domov z mladších stupňov moravskej maľovanej keramiky sú však novšie a vo viacerých variantoch doložené na Morave (*Kalábek 2008*). Chýbajú aj pôdorysy domov z dôležitého transformačného obdobia Protolengyelu. Pri charakteristike jednotlivých typov pôdrysov sa okrem niektorých zvláštnych prípadov nebudeme venovať stavebným technikám a rekonštrukcii stavieb, ktoré by si zasluhovali samostatnú analýzu a štúdium, čo by presahovalo rámec témy.

Pri charakteristike jednotlivých typov pôdorysov domov neuvádzame údaje o ich orientácii voči hlavným svetovým stranám. Veľkoplošné výskumy sídlisk s rondelmi, aké sú vo Svodíne a v Žlkovciach, ukázali, že domy neboli orientované v nejakom vzťahu k svetovým stranám. Vo Svodíne boli domy primárne situované voči staršiemu rondelu Svodín 1, a to zo všetkých jeho strán, zvlášť výrazne paralelne s osou jeho severozápadného vchodu a ďalšie, menšie stavby takmer kolmo na tieto (*Němejcová-Pavúková 1995*, príloha 1; *Pavúk/Karlovský 2004*, obr. 19). V Žlkovciach na sídlisku ohrade-

nom palisádou s rondelom v strede boli domy orientované dvojakým spôsobom. Veľké stavby v areáli rondelu boli dlhými osami orientované do jeho juhovýchodného vchodu, ktorý bol dôležitý pri orientovaní rondelu na smery nízkeho Mesiaca (*Pavúk/Karlovský 2004*, obr. 18). Domy v osade okolo rondelu zasa v princípe orientáciou sledovali priebeh obvodovej palisády, boli s ňou paralelné a bez priameho vzťahu k chodu Slnka, teda k hlavným svetovým stranám (*Pavúk/Kralovský 2004*, obr. 2). S podobnou situáciou asi treba rátať aj na ďalších sídliskách s rondelmi a s obvodovými palisádami alebo priekopami. Iná situácia nastala asi v epilengyelskom období, v ktorom zatiaľ chýbajú doklady sociokultovej architektúry typu rondel, ako aj obvodových fortifikačných zariadení, a domy na týchto sídliskách boli orientované podľa iného princípu. Na sídliskách s väčším počtom domov (Branč, Jelšovce, Győr, Lébény, Mosonszentmiklós, Schleinbach) prevládala severojužná orientácia, s odchýlkami do 30 stupňov k východu alebo západu. Domy zachovávali takú istú orientáciu, aká na strednom Podunajsku prevládala aj v kultúre s lineárnou keramikou. Nezaoberáme sa ani vchodmi do domov, lebo len prostá medzera medzi kolovými jamami alebo aj v základovom žľabe nemusí dokladať vchod. Známe sú aj súvislé základové žľaby bez akéhokoľvek prerušenia. Totiž na sídlisku vo vlhkom postredí v Ehrensteine sú dobre doložené vchody do domov, ako aj priechody medzi miestnosťami, kde sa vyskytovali vyvýšené drevené prahy spočívajúce na takých istých koloch, aké boli v ostatnom základe domu (*Zürn 1965*, 60, tab. 27: 2; 47: 2). Podobne aj v lengyelských domoch možno predpokladať vo vchode vyvýšený prah, tak ako to poznáme v domoch staršej ľudovej architektúry, ktoré mali vysoký prah a nízke dvere. V početných domoch typu 3, ani v iných s vnútornou priečkou, v ktorej vchodový otvor asi musel existovať, sa preluka medzi kolmi ani v základovom žľabe nikdy nevyskytovala. Aj tu bol vchod riešený iným spôsobom, drevený prah najskôr spočíval na koloch.

Typológia pôdorysov domov starších stupňov lengyelskej kultúry

Pri typologickej charakteristike stavieb lengyelskej kultúry vychádzame z tvaru a veľkosti pôdorysu, ako aj z počtu doložených miestností a z druhu základov, pričom zohľadňujeme chronologickú pozíciu jednotlivých typov pôdorysov. Hoci niektoré pôdorysy z rôznych stupňov lengyelskej kultúry sú si formálne blízke, líšia sa v konštrukčných elementoch a vo viacerých znakoch. Niektoré pôdorysy domov sa vyskytujú len na určitých územiach a sú viazané na tamojšie kultúrne skupiny, definované na základe keramiky. Aj z týchto dôvodov preferujeme diferencovanú klasifikáciu pôdorysov, so zohľadnením viacerých kritérií pred definovaním univerzálnych typov stavieb, ktorá vedie k určitému zovšeobecňovaniu a schematizmu. Pri typologickej klasifikácií pôdorysov domov nadväzujeme s malou modifikáciou a rozšírením na štúdiu venovanú pôdorysom lengyelskej kultúry na Slovensku (*Pavúk 2003*).

Domy stupňa Lengyel I

Typ 1 – zo stupňa Lengyel I, zastúpený zatiaľ len vo Svodíne, predstavuje dvoj- alebo trojpriestorový(?) dom takmer pravouhlého pôdorysu. Konštrukciu tvorili koly v individuálnych kolových jamách alebo v základových žľaboch.

Typ 1a (obr. 1) – je dom dlhý 22 m a široký 10 m, pozostávajúci z dvoch alebo možno aj z troch miestností. Pozoruhodné boli jeho podlhovasté kolové jamy v obvodových stenách, dlhé 80 až 220 cm a široké len 30 až 60 cm. V profile sa šikmo zvažovali smerom k stene, kde v hĺbke 120 cm od úrovne skúmanej plochy stál kôl. Pôvodne kolové jamy boli hlboké okolo 200 cm. Úzka kolová jama rampovitého profilu bola efektívnym úsporným riešením kopania hlbokých jám. Podobne hlboké jamy sú známe z Gomolavy na sídlisku kultúry Vinča-Pločnik.

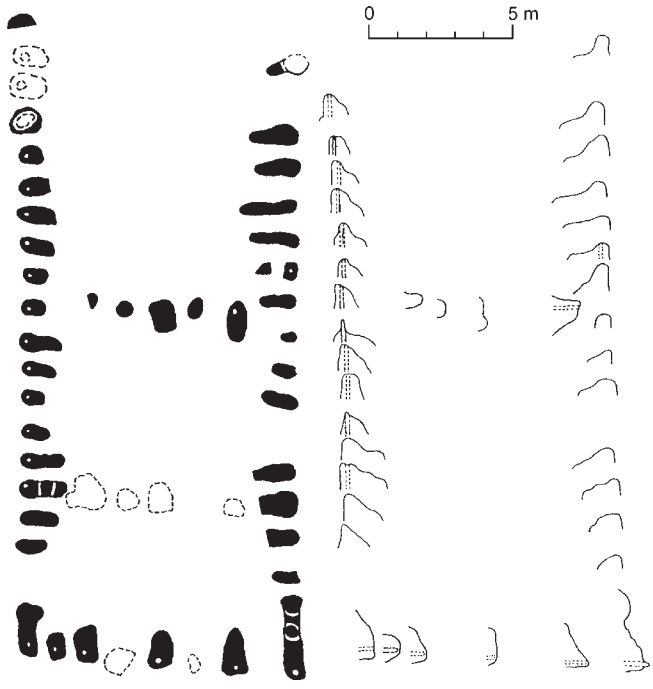

Obr. 1. Svodín. Pôdorys domu typu 1a.

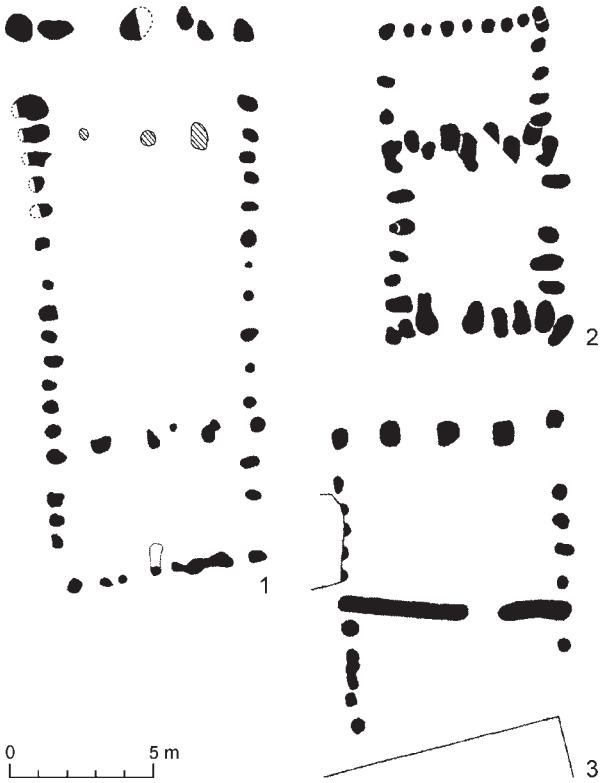

Obr. 2. Svodín. 1 – pôdorys domu typu 1b; 2 – pôdorys typu 1c; 3 – pôdorys typu 1d.

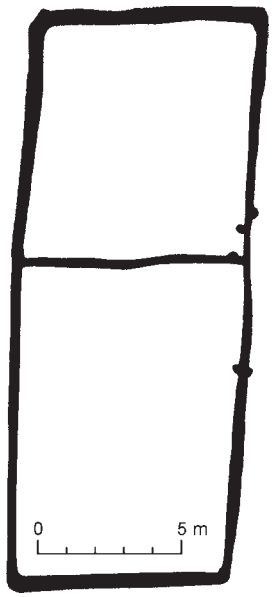

Obr. 3. Svodín. Pôdorys domu typu 2.

Typ 1b (obr. 2: 1) – od typu 1a sa líši okrúhlymi alebo slabo podlhovastými kolovými jamami, mohol mať dve alebo tri miestnosti s celkovou dĺžkou 19 m a šírkou 8 m.

Typ 1c (obr. 2: 2) – predstavuje menší dvojpriestorový dom s rozmermi 11 x 6 m, s kombinovanými kolovými jamami, ktoré však nedosahujú hĺbku jám domu typu 1a.

Typ 1d (obr. 2: 3) – má kombinovaný pôdorys základových žľabov aj kolových jám a vo Svodíne patrí k najstarším, je z predrondelovej fázy osídlenia.

Typ 2 (obr. 3) – je zatiaľ doložený len jedným kompletným pôdorysom so súvislým základovým žľabom, je dvojpriestorový, dlhý 21 m a široký 8 m. Základový žľab je od terajšieho oderodovaného povrchu hlboký 100 a 120 cm a jeho šírka je 50–60 cm. Je to najstarší dom lengyelskej kultúry so súvislým základovým žľabom a pochádza z rondelovej fázy stupňa Lengyel IB.

Domy stupňa Lengyel I až Lengyel III

Typ 3 – predstavujú pôdorysy pravouhlých dvojpriestorových domov, pozostávajúcich z dvoch dlhých stien, z priečky a len z jednej krátkej steny

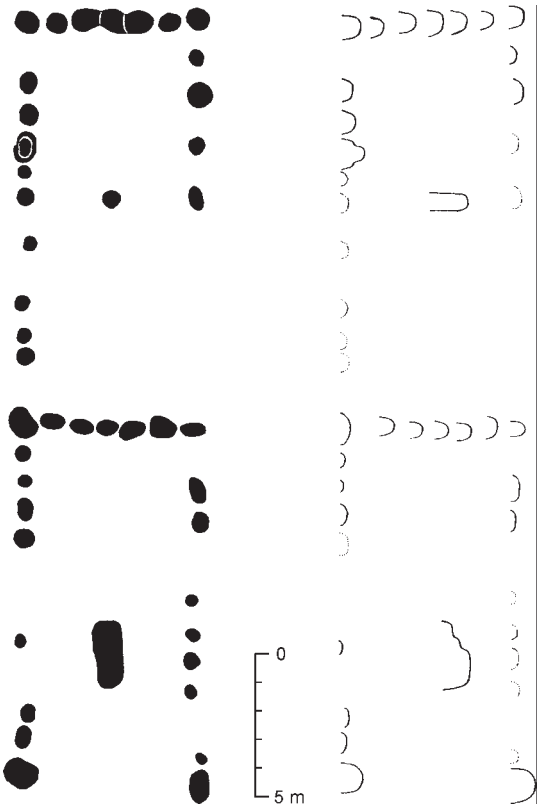

Obr. 4. Žlkovce, dom 75. Pôdorys domu typu 3 s profilmi kolových jám.

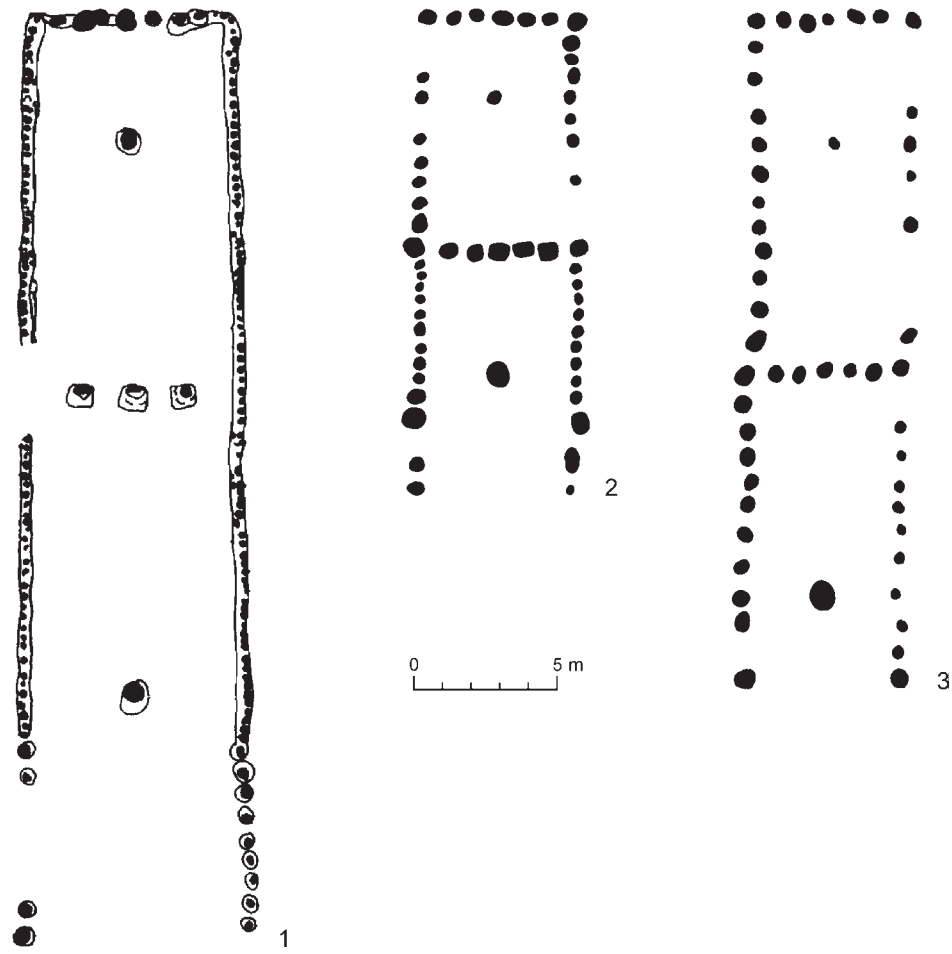

Obr. 5. Pôdorysy domov typu 3a. 1 – Győr; 2 – Žlkovce, dom 60; 3 – Santovka, dom 1 (1 – podľa *Virág/Figler 2007*).

(obr. 4). Pôdorysy tvorili výlučne individuálne kolové jamy. Jedna krátka stena chýbala a na tomto konci domu boli dlhé steny ukončené zvlášť veľkou kolovou jamou. S týmito koncovými jamami tvorila funkčný celok podobne veľká jama v osi otvorenej časti domu. Spolu tvorili trojuholníkovú konfiguráciu, ktorá bola pravdepodobne konštrukciou nejakého poschodia. Jedna kolová jama bola aj približne v strede uzavretej časti domu, v ktorej stál nosný kôl konštrukcie povaly. Vo vonkajšej a vnútornej priečke bolo vždy sedem kolov, len v extrémne širokých domoch bolo po deväť kolov a v Žlkovciach raz aj jedenásť.

Typ 3a (obr. 4; 5: 2, 3) – zodpovedá všeobecnej charakteristike domov s jedným otvoreným koncom. Na sídlisku v Žlkovciach len v niekoľkých prípadoch nasledovali po hlbokých kolových jamách na konci dlhých stien ešte po dva koly (obr. 5: 2) a raz bola táto časť ukončená asi stenou, podľa menších kolových jám z podstatne tenších kolov.

V modifikovanej podobe im boli blízke aj stavby v Zadunajsku vo Veszpréme (*Regenye 2007*, 392, obr. 3; 4) a v Győri (*Virág/Figler 2007*, 345–347, obr. 2: 2), kde sú datované do stupňa Lengyel II–III. Veľký dom 500 z Győru, s rozmermi 30 x 7,28 m (obr. 5: 1), má však už kombinovaný základ. Veľká časť pôdorysu pozostávala z husto radených kolových jám v základovom žľabe a v juhozápadnej časti boli len individuálne kolové jamy. Bol však dvojpriestorový, s jednou kolovou jamou v každej miestnosti a nemal južnú krátku stenu, teda patril ešte k domom typu 3a. Keramika zo sídliska v Győri bola však určite mladšia ako keramika z hrobov na sídlisku vo Veszpréme (*Regenye 2007*, tab. 1–6), datujúca tamojšie pôdorysy. V keramike z hrobov vo Veszpréme boli zastúpené typické zadunajské formy, avšak podľa ostrej profilácie, ako aj podľa maľovanej keramiky zo sídliska (*Regenye 2007*, 393–394, obr. 5; 6) ich možno datovať najskôr do stupňa Lengyel II (Pečeňady), lebo na keramike chýbali znaky typické pre novšie definovaný stupeň Lengyel III (Moravany-Brodzany). Pôdorysy z Veszprému možno ešte považovať za príslušné k pôdorysu typu 3, avšak vzhľadom na ich špecifickosť i regionálnu väzbu na severné Zadunajsko

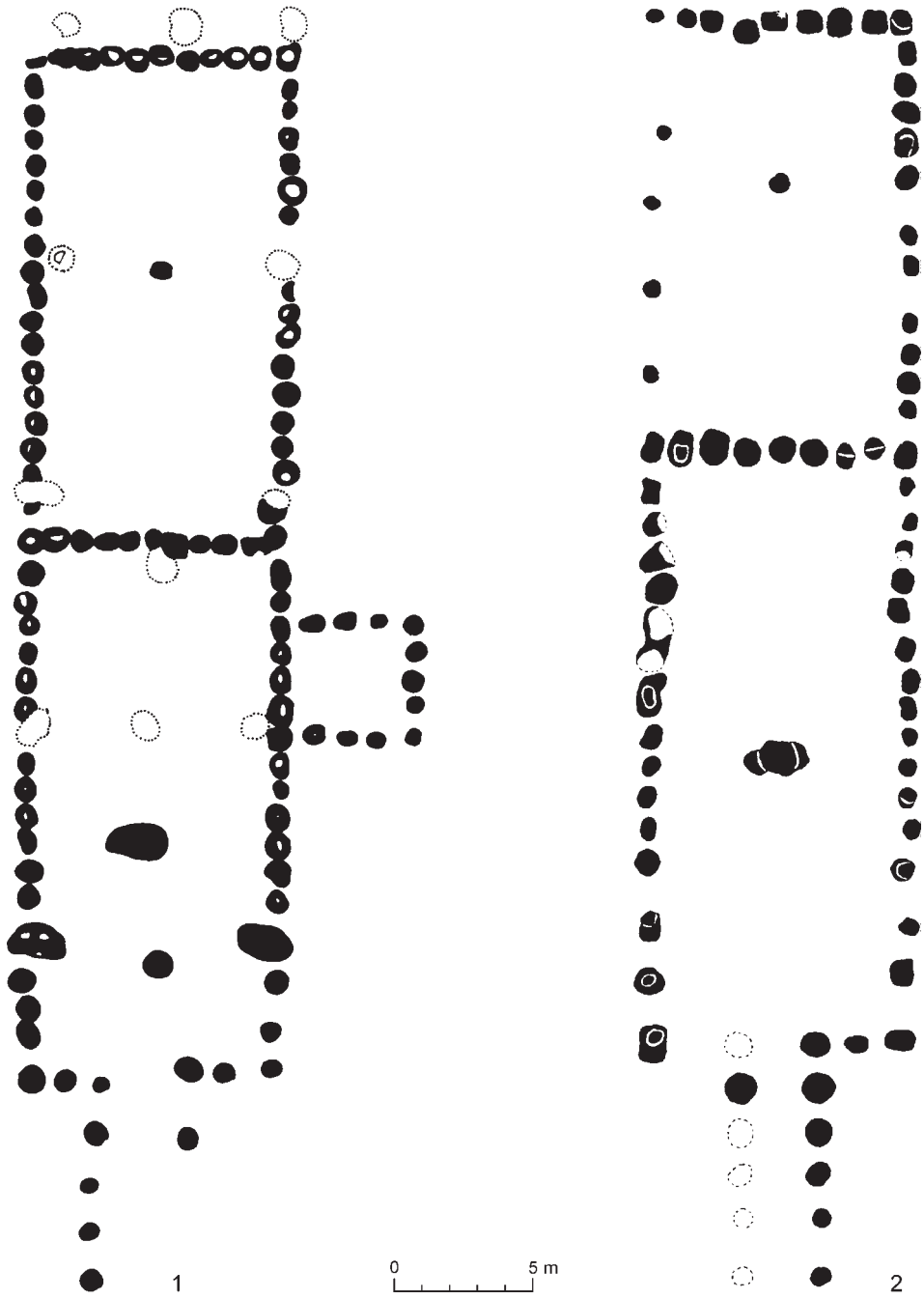

Obr. 6. Žlkovce. Pôdorysy domov typu 3b s vchodovým koridorom. 1 – dom 72 s prístavbou z palisádového rondelu; 2 – dom 52 z východnej strany rondelu.

ich možno definovať ako dom typu 3c. S týmto typom môžu súvisieť pôdorysy veľkých dvojpriestorových domov, dlhých 20 až 30 m, z lokality Alsónyék-Kanizsa v juhovýchodnom Zadunajsku, už neďaleko od Dunaja, zatiaľ prezentované len na leteckej snímke z roku 2006 (*Zalai-Gaál 2008*, 6, obr. 4). K tomuto typu domov patria zrejme aj tri pôdorysy v superpozícii v obci Zengővárkony (*Dombay 1960*, 57, obr. 17; *Lichter 1993*, tab. 68–69). Črtá sa teda zadunajský variant veľkých kolových stavieb tamojšej lengyelskej kultúry ako protipól k pôdorysom domov typu 3 na západnom Slovensku a na strednej Morave.

Vyobrazená keramika z Győru (*Virág/Figler 2007*, obr. 3; 4) podľa novšej klasifikácie (*Pavúk 2000*, 18–19) patrí už do staršej fázy stupňa Epilengyel/Lengyel IV, synchrónneho so skupinou Tiszapolgár, a je súčasná s najstaršou keramikou skupiny Balaton-Lasinja zo Zalaszentabalázsa (*Bánffy 1995*), ako aj s keramikou najstaršej fázy skupiny Jordanów

(*Čižmář et al 2004*, obr. 6–16). Podľa toho by dom typu 3 mohol prežívať pravdepodobne len v Zadunajsku ešte aj počiatkom eneolitického úseku lengyelskej kultúry, teda aj počiatkom skupiny Balaton-Lasinja. To znamená, že by preklenoval dlhé obdobie od stupňa Lengyel IB (Bučany) až po začiatok stupňa Epilengyel/Lengyel IV.

Typ 3b – ide o pôdorysy mimoriadne veľkých stavieb, dlhých okolo 35 m a širokých do 10 m. Boli dvojdielne, s priečkou približne v strede (obr. 6). V krátkej stene a v priečke bolo spolu s rožnými jamami 9 až 11 kolových jám (oproti 7 jamám v menších stavbách). V každom priestore bola jedna kolová jama. Kolové jamy v trojuholníkovej konfigurácii pri otvorenej časti boli mimoriadne veľké a v koncových jamách stáli aj po dva koly s priemerom 50–60 cm. Po koloch v trojuholníkovej konfigurácii stavba pokračovala krátkou predsieňou, ktorá prechádzala do vchodového 8 až 9 m dlhého a 4 m širokého koridoru. Pri východnej, dlhej stene domu 72 v areáli rondelu v Žlkovciach sa vyskytla malá kolová prístavba (obr. 6: 1). Tieto extrémne veľké domy sa budovali v rondeli, ako aj v osade, avšak blízko rondelu.

Domy 3. typu sa vyskytujú od stupňa Lengyel IB (v areáli rondelu v Bučanoch), doložené sú vo fáze Santovka, a ako jediný typ kolovej stavby sa vyskytovali na sídlisku v Žlkovciach v stupni Lengyel II.

Zvlášť významný je novodoložený výskyt domov typu 3, s malou prístavbou pri dlhej stene a s vchodovým koridorom v Hulíne na Morave (*Kalábek/Kalábkovba 2009*), ktoré sú zatiaľ datované do mladších fáz moravskej maľovanej keramiky (Lengyel II). K tomuto typu domu patrí možno aj dávno známy neúplný pôdorys z Pavlovíc, polovicou zachovaný pod eneolitickou mohylou (*Böhm 1941*, 146, obr. 19), ktorý ako jednopriestorový však *V. Podborský* (*1984*, 33, obr. 6: 3; *1993*, 128, 158, obr. 95) zaradil do jordanovskej skupiny. To znamená, že tento typ domu, doposiaľ najlepšie doložený na juhozápadnom Slovensku a v takmer klasickej podobe aj na strednej Morave, sa v modifikovanej podobe ako samostatný typ vyskytoval aj v maďarskom Zadunajsku. Zdá sa, že k určitej unifikácii kolových stavieb došlo hlavne počas stupňa Lengyel II, ktorý vo viacerých regionálnych skupinách zjednocuje typická bielo maľovaná keramika.

Do fázy Santovka – MMK Ib/MOG Ib patrí pravdepodobne stavba s ohradou so základovým žľabom z Wetzleinsdorfu, ktorá sa našla v areáli priekopou ohradenej osady, datovanej do uvedenej fázy lengyelskej kultúry (*Urban 1980*; *1983–1984*). Stavba je zatiaľ v danom období pôdorysom i konštrukciou osamotená a možno by bolo vhodné vyčkať overenie jej presnejšieho datovania.

Zhody v staviteľstve lengyelskej a vinčianskej kultúry

Keď v procese neolitizácie strednej Európy a počas formovania kultúry s lineárnou keramikou nemožno v špecifických stavbách tejto kultúry doložiť konkrétny vplyv z kultúry Starčevo alebo Vinča A, tak v staviteľstve lengyelskej kultúry nachádzame významné stavebno-technické zhody so stavbami balkánskej kultúry Vinča-Pločnik (obr. 7). Najlepšie to možno demonštrovať na pôdorysoch kolových stavieb zo Svodína (obr. 7: 2) a zo Žlkoviec (obr. 7: 1). Do rámca týchto zhôd spadá aj zásadná inovácia v staviteľstve lengyelskej kultúry v podobe zriaďovania povaly v domoch, čo znamenalo podstatnú zmenu a pokrok voči stavbám predchádzajúcej kultúry s lineárnou keramikou a želiezovskej skupiny.

Stavby s koridorom, aké sú v Žlkovciach, v kombinácii s typom 1a zo Svodína, predstavujú dôležité prepojenie so stavbami kultúry Vinča-Pločnik (obr. 7: 3) v prvom sídliskovom horizonte na telle z lokality Gomolava (*Brukner 1980*, obr. 11). *B. Brukner* tu vyobrazený pôdorys (obr. 7: 3) interpretoval ako dve stavby a pre úzky pôdorys nenachádzal interpretáciu. *C. Lichter (1993*, 115, tab. 38) síce publikoval tieto dva pôdorysy ako zdanlivo jeden objekt, ale v texte nenachádza medzi širokou a úzkou časťou žiadny vzťah. Možno sa domnievať, že úzky pôdorys, napriek neprehľadnému usporiadaniu kolových jám na kritickom úseku prepojenia obidvoch pôdorysov možno považovať približne za 6 m dlhý vchodový koridor širokej stavby. Táto zhoda v pôdorysoch sotva mohla byť náhodná. Medzi pôdorysmi stavieb lengyelskej kultúry nachádzame aj ďalšie spoločné vlastnosti so stavbami v Gomolave. Týkajú sa tak samotného pôdorysu, ako aj špecifických konštrukčných postupov, ktoré možno vidieť v tvare a systéme kolových stavieb vo Svodíne a v Gomolave. V pôdoryse domu 210 vo Svodíne, ktorý spolu s domom 211 lemovala z obidvoch strán os severozápadného vchodu do rondelu Svodín 1 (*Pavúk/Karlovský 2004*, obr. 19), boli v obvodových stenách výrazne podlhovasté kolové jamy orientované kolmo na os steny. Kolové jamy, dlhé 80 až 220 cm a široké 30 až 60 cm, sa v profile rampovito zvažovali k stene domu. V najhlbšom mieste, v hĺbke 100 až 120 cm od úrovne skúmanej plochy, stál pomerne tenký kôl, pôvodne v hĺbke okolo 200 cm (obr. 1; 7: 2). Podobné úzke a až do 300 cm hlboké kolové jamy boli tiež v spomenutom dome s koridorom, ako aj v ďalších pôdorysoch stavieb na telle v Gomolave. Ani túto zhodu nemožno považovať za náhodnú. Je dokladom podielu kultúry Vinča na vzniku lengyelskej kultúry, ako sa to už od predlengyelskej

Obr. 7. Doklady vplyvu kultúry Vinča-Pločnik v architektúre lengyelskej kultúry. 1 – Žlkovce, pôdorys domu 52 s vchodovým koridorom; 2 – Svodín, dom 210, typu 1a, s hlbokými kolovými jamami s rampovým profilom; 3 – Gomolava, pôdorys domu s vchodovým koridorom s extrémne hlbokými kolovými jamami (podľa *Lichter 1993*).

fázy želiezovskej skupiny cez Protolengyel až po formovanie klasickej periódy lengyelskej kultúry v keramike i v antropomorfnej plastike prejavuje. Uvedené zhody v architektúre naznačujú vo väčšej miere úroveň a intenzitu genetických a interkultúrnych vzťahov, ako to možno odčítať zo zhôd v keramickej produkcii. Spoločné stavebné praktiky naznačujú asi aj osobný kontakt staviteľov obidvoch kultúr, ktorý sa nemusel obmedzovať len na úzke hraničné či kontaktné územia, ale mohlo ísť aj o dlhodobé vzájomné styky rôzneho zamerania na väčšie vzdialenosti. Práve v tej dobe došlo aj k zvýšeniu transportu spondylu do prostredia lengyelskej kultúry. Dlhodobé rešpektovanie teritoriálnych hraníc obidvoch susediacich archeologických kultúr svedčí o pevnej a dlhodobej etnokultúrnej kontinuite každej z nich, ako aj o tom, že napriek vzájomným kontaktom vznik lengyelskej

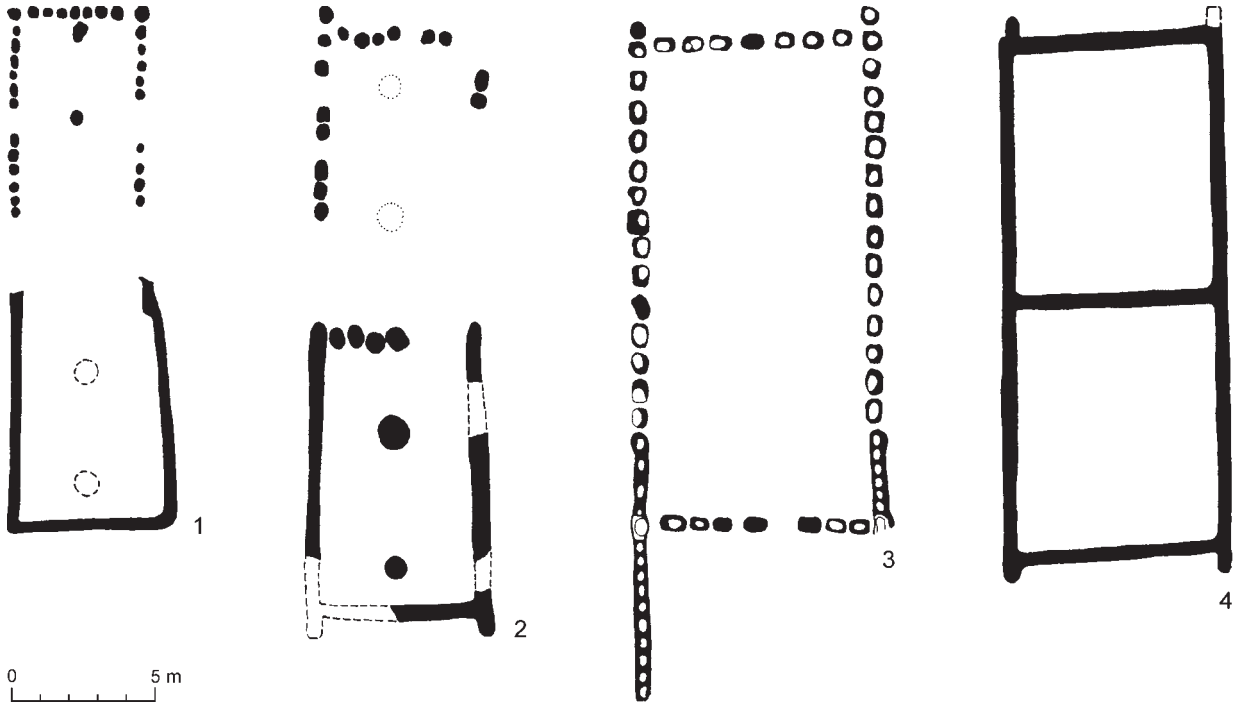

Obr. 8. Pôdorysy veľkých kolových domov skupiny Ludanice. 1–3 – typ 5 (1, 2 – Jelšovce; 3 – Branč); 4 – typ 4, Branč (1, 2 – podľa *Pavúk/Bátora 1995*; 3, 4 – podľa *Vladár/Lichardus 1968*).

kultúry nemožno chápať ako výsledok masívnej migrácie z oblasti kultúry Vinča do západnej časti Karpatskej kotliny. Okrem toho musíme mať na pamäti, že vlastná lengyelská kultúra s kultúrou Vinča-Pločnik bezprostredne nehraničila. V kritickom období formovania lengyelskej kultúry skutočným prostredníkom s kultúrou Vinča bola s ňou príbuzná kultúra Sopot, rozšírená medzi riekami Sáva a Dráva so zásahom do Zadunajska. Dokladom prelínania a kontaktov medzi kultúrami Vinča-Pločnik, Sopot a Lengyel je stratigrafia na tellovom sídlisku Bapska (*Dimitrijević 1968*, 12–20, obr. 10–17; tab. 18).

Pôdorysy domov v stupni Epilengyel/Lengyel IV

Pôdorysy eneolitického stupňa Epilengyel/Lengyel IV sa líšia od opísaných neskoroneolitických typov stupňov Lengyel IB–III. Pravidelne sa vyskytuje veľká, takmer pravouhlá stavba s viacerými, aj kombinovanými druhmi základov v niekoľkých variantoch. Keď v stupni Lengyel II zaznamenávame výraznú integráciu typov domov vo viacerých regiónoch lengyelskej kultúry, tak v eneolitickom epilengyelskom stupni jednotlivé regionálne skupiny mali aj pre nich charakteristické a svojrázne stavby.

Skupina Ludanice

Podľa zistení na veľkoplošných výskumoch v Branči (*Vladár/Lichardus 1968*) a v Jelšovciach (*Pavúk/Bátora 1995*) sa podľa konštrukcie odvodenej od základov vyskytujú dva druhy pôdorysov domov – jeden je s obežným základovým žľabom a druhý s kombináciou základového žľabu a individuálnych kolových jám.

Typ 4 (obr. 8: 4) – predstavuje pravouhlý dvojpriestorový dom s priečkou, so súvislým základovým žľabom vo všetkých stenách a s antami vo všetkých rohoch, dosahujúci dĺžku 20 až 30 m a šírku 8 až 10 m. Na dne základového žľabu širokého okolo 50 cm boli v plytkých jamách husto osadené prevažne polené koly (*Vladár/Lichardus 1968*, obr. 43: 4). V pôdorysoch z Branča nie sú v interiéri žiadne kolové jamy pre podporné koly, mohli však byť zničené mladšími pravekými a protohistorickými hrobmi a objektmi. Nápadná podoba s domom typu 2 musí byť náhodná, medzi nimi sa stavby so základovým žľabom, s výnimkou Wetzleinsdorfu (*Urban 1980*), nevyskytovali.

Typ 5 – ide o pravouhlé dvojpriestorové domy s kombinovaným základom. Základový žľab s husto radenými kolmi v jednej polovici a rady kolových jám v druhej. Vyskytli sa v dvoch variantoch.

Typ 5a – sa vyskytol v Branči (obr. 8: 3). Má pravouhlý pôdorys (zachovaná dĺžka 18 m, šírka 8,8 m), ktorý má v jednej polovici väčšiu časť dlhých stien a priečku z individuálnych kolových jám, menšia časť pôdorysu prechádza do základového žľabu, ktorý pravdepodobne pokračoval do druhej polovice stavby. V zachovanej časti pred krátkou stenou jedna kolová jama tvorila ant.

Typ 5b – je zatiaľ známy z Jelšoviec (*Pavúk/Bátora 1995*). Pravouhlý dvojpriestorový pôdorys dosahuje dĺžku okolo 20 m a šírku 5 až 7 m (obr. 8: 1, 2). V jednej (prevažne južnej) polovici je základový žľab, druhú polovicu a vnútornú priečku pôdorysu tvoria kolové jamy. V každom priestore bližšie ku krátkej stene a k priečke boli v osi domu po dve kolové jamy. Koly, ktoré v nich boli, spolu so strednými kolmi v krátkych stenách a v priečke, mohli niesť konštrukciu povaly alebo krovu. Aj týmto sa líšia od pôdorysov domov z predchádzajúcich stupňov lengyelskej kultúry. Je pozoruhodné, že časť domov s kolovými jamami je takmer o jeden meter užšia ako časť so základovým žľabom. Nejde pritom o trapézovitý pôdorys, lebo len jedna stena domu je posunutá k stredovej osi. V lengyelskej kultúre dlhé trapézovité domy vôbec nie sú zatiaľ známe.

Typ 5c – zastúpený je zatiaľ len v tu prezentovanom dome z Budmeríc (obr. 19). Tri ohniská v dome naznačujú, že by malo ísť o trojpriestorový dom so stenami výlučne z radov kolových jám. Len torzovito zachované kolové jamy v stenách nedovoľujú bližšiu špecifikáciu. V každom prípade tento dom rozširuje škálu konštrukcie domov v ludanickej skupine.

Skupina Balaton-Lasinja

Pri veľkoplošných výskumoch v Zadunajsku sa na viacerých náleziskách, najmä v pridunajskej oblasti, novšie objavili početné pôdorysy domov z obdobia Epilengyelu. Práve v tejto časti Maďarska sa podľa keramiky objavuje určité prelínanie sa skupiny Ludanice so skupinou Balaton-Lasinja (*Németh 1994*, 244; *Virág/Figler 2007*, 352–362, obr. 3–5). Práve na tomto území sa vyskytovali aj pôdorysy domov, v ktorých možno rozpoznať stavebné praktiky tak zo skupiny Ludanice, ako aj zo skupiny Balaton-Lasinja na ich materských územiach. Maďarskí bádatelia už poukázali na zhody i diferencie s domami ludanickej skupiny na Slovensku, preto načrtneme len charakteristiku hlavných typov stavieb na tomto hraničnom území.

Typ 6 (obr. 9: 1) – má obežný základový žľab, ale bez doložiteľnej priečky a s radom kolov na stredovej osi, ako to dokladajú pôdorysy z lokalít Mosonszentmiklós-Pálmajor (*Virág/Figler 2007*, 358–360, obr. 6: 2–6) a Szombathely (*Ilon/Farkas 2001*, obr. 2; 3). Sú to rozsiahle domy, dlhé od 15 do 22 m a široké okolo 8 až 10 m, teda rozmermi podobné ako stavby v Branči. Od pôdorysov domov z Branča a Jelšoviec sa líšia hlavne absenciou stredovej priečky. Naopak, s pôdorysmi domov z Jelšoviec ich spájajú koly v osi stavby. Vo veľkej jame v tesnej blízkosti domu 22 v Szombathelyi sa našli početné zvyšky prepálenej mazanice (*Ilon/Farkas 2001*, 56) a pri dome C v Mosonszentmiklósi bola tiež prepálená mazanica pripomínajúca zvyšky prehorenej povaly domu v Budmericiach (*Virág/Figler 2007*, 358, obr. 7: 4). Pravdepodobne ide tiež o zvyšky výmazu povaly zo zhoreného domu. Stavba tohto typu, s rozmermi 18,8 x 9 m, sa v poslednej dobe našla aj pri jazere Balaton v Zamárdi (*Kiss/Réti 2005*, obr. 4) a podľa toho domy typu 6 sa vyskytovali aj na centrálnom území skupiny Balaton-Lasinja. Súčasne to by znamenalo, že výskyt týchto stavieb na kontaktnom území skupín Ludanice a Balaton-Lasinja blízko Dunaja dokladá, že v obytnej architektúre zaznamenávame pôdorysy, ktoré sú vlastne typické pre skupinu Balaton-Lasinja a nielen pre kontaktné územie. Znamená to, že skupiny Ludanice a Balaton-Lasinja sa nelíšia len špecifickou keramikou, ale každá z nich mala aj špecifické kolové stavby.

Typ 7 – ide o pôdorysy dvojpriestorových domov so základovými žľabmi, s priečkou v jednej tretine, niekedy aj s kolmi v osi stavby (obr. 9: 2, 3) zo sídliska v Győri (*Németh 1994*, 244, obr. 10; 12; *Egry 2001*, 65, obr. 2; 3) a v Mosonszentmiklósi (*Virág/Figler 2007*, 358, obr. 6: 8, 9, 11). Ich šírka sa pohybuje okolo 8 až 10 m a dĺžka od 17 do 20 m.

Domy typu 7, s priečkou v jednej tretine, datujú *Z. Virág* a *A. Figler* (*2007*, 356–357) s otáznikom do stupňa Lengyel III podľa maďarskej periodizácie, čo však podľa slovenskej periodizácie (*Pavúk 2000*) zodpovedá staršej fáze tak skupiny Balaton-Lasinja, ako aj skupiny Ludanice (Epilengyel/Lengyel IV). Dlhé domy typu 6, bez vnútornej priečky, sú datované do klasického obdobia skupín Ludanice a Balaton-Lasinja. Nakoľko obidva typy domov tvoria na sídlisku Mosonszentmiklós dve skupiny, možno predpokladať časovú následnosť, ale v rámci vývoja skupín Ludanice a Balaton-Lasinja, ako to pripúšťajú aj citovaní autori.

Typ 8 – predstavujú pôdorysy menších jednopriestorových domov (obr. 9: 4, 5), aké sú z Győru-Szabadrétdomdu (*Virág/Figler 2007*, 352–354, obr. 2: 5–11) a zo Zalaváru (*Virág 2003*, obr. 2). Ide vlastne o dva typy jednopriestorových domov – s obdĺžnikovitým pôdorysom s rozmermi okolo 10 x 7 m, aké sú z Győru, a o takmer kosoštvorcové pôdorysy s rozmermi 7 x 7,8 x 8 m či 9 x 8,2 x 8,7 m zo Zalaváru (obr. 9: 5). V samotných pôdorysoch ani podľa ich datovania a kultúrnej príslušnosti nenachádzame

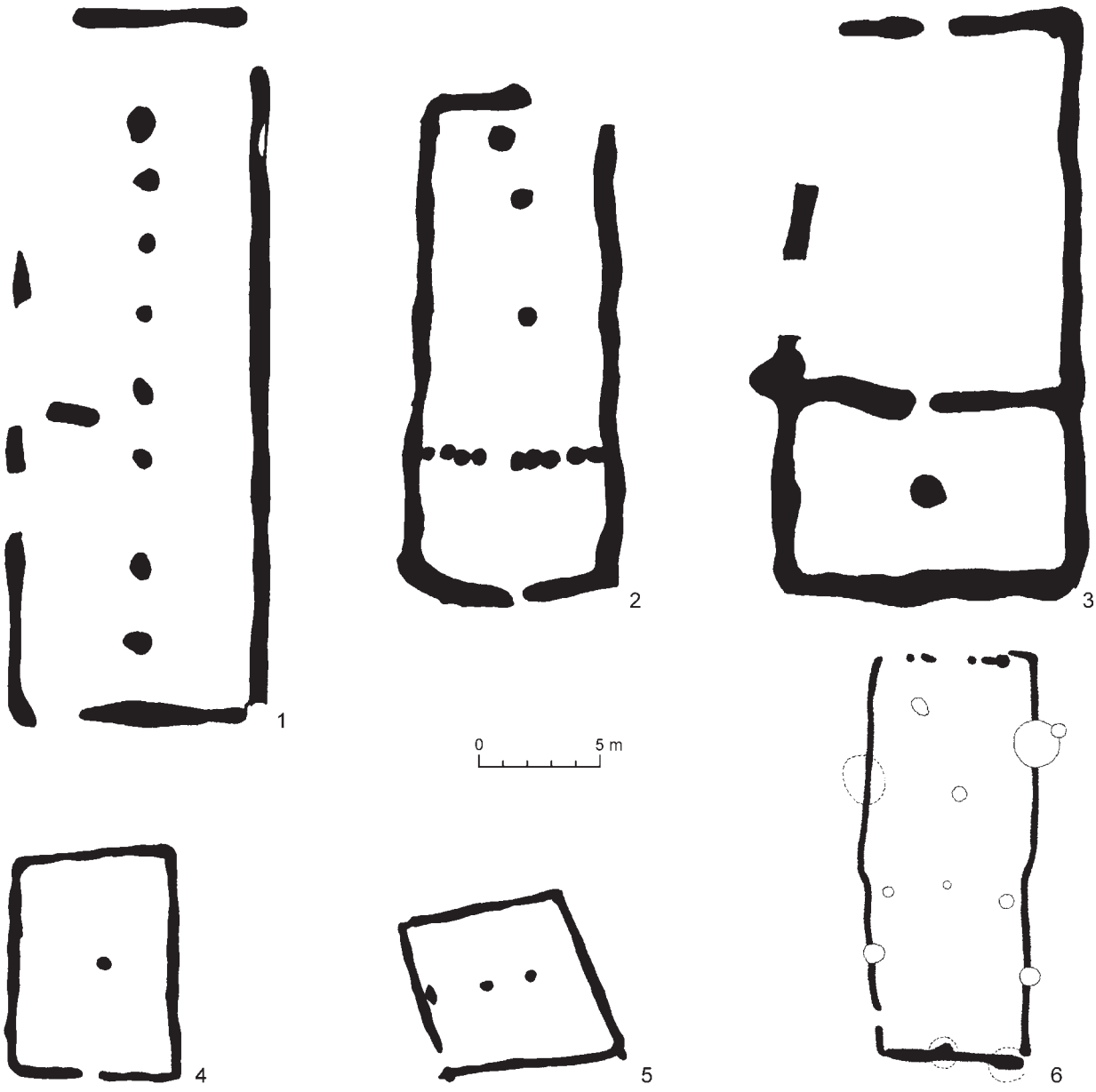

Obr. 9. Pôdorysy domov stupňa Epilengyel/Lengyel IV v Maďarsku a Rakúsku. 1–3 – Mosonszentmiklós; 4 – Győr; 5 – Zalavár; 6 – Schleinbach (podľa *Virág 2003*; *Virág/Figler 2007*; *Schwammenhöfer 1983*).

oporu pre výklad ich výskytu. Ich existenciu nemožno spájať ani s ich prípadným datovaním do periódy vyznievajúceho Epilengyelu, lebo obidve náleziská patria ešte do klasickej fázy skupiny Balaton-Lasinja. Okrem toho v skupine Bajč-Retz, s keramikou zdobenou brázdeným vpichom, sa vyskytujú veľké domy so základovým žľabom kombinovaným s podpornými kolmi z vonkajšej strany steny domu, ako je dom z Čataja (*Pavúk 2001*). Za ich predchodcu možno považovať pôdorysy s podobnými podpornými kolmi z náleziska Lébény, z kontaktného územia skupín Ludanice a Balaton-Lasinja z pravej strany Dunaja (*Németh 1994*, obr. 12).

Dolné Rakúsko

Popri pravobrežnej strane Dunaja možno z maďarských sídlisk na lokalitách Lébény a Mosonszentmiklós predĺžiť výskyt dvojpriestorových domov so základovým žľabom do povodia rieky Traise. Tam na sídlisku v Unterradlbergu (*Neugebauer et al. 1990*, 51, obr. 34: 2; 35: 1, 2; 36b) a v Potterbrunne (*Neugebauer 1993*, 449, obr. 52: 2; 53: 1) sa našli tiež pôdorysy typu 7, s priečkou v jednej tretine. Dosahujú dĺžku 13 až 17 m a sú široké 5,5 až 7 m. Datované sú do skupiny Bisamberg-Oberpullendorf (*Ruttkay 1995*, 118–120, obr. 7), teda sú súčasné so strednou fázou

skupín Ludanice a Balaton-Lasinja. Dom z Unterradlbergu mal na konci s krátkou časťou dlhé anty a dom z Pottenbrunnu bol na koncoch o meter užší ako v mieste priečnej steny. Tieto pôdorysy z rakúskych sídlisk patria domom typu 7, ktoré sa síce javia ako špecifické pre skupinu Balaton-Lasinja, avšak skupina Bisamberg-Oberpulendorf je podľa keramiky so skupinou Balaton-Lasinja v mnohom príbuzná a v obidvoch sa teda stavali aj podobné domy.

Typ 9 – predstavujú dva pôdorysy domov so základovým žľabom z lokality Schleinbach severne od Viedne (*Schwammenhöfer 1983*, tab. 5–9). Boli dlhé okolo 13 a 17 m, široké okolo 7 m a nemali vnútornú priečku (obr. 9: 6). V osi domu boli 2 a 3 kolové jamy. Na severozápadnom konci chýbal základový žľab a v dome 2 bolo 5 kolových jám. Kratšia, juhozápadná časť pôdorysov bola takmer o jeden meter užšia ako severná. V dome 1 bol v mieste zúženia základový žľab prerušený a o šírku žľabu posunutý do stredu. V dome 2 súvislý základový žľab smerom do stredu plynulo zahýbal a vymedzoval užšiu, juhozápadnú časť domu. Podobné zúženie časti domu pri inom technickom riešení domov typu 5b, je známe aj na sídlisku v Jelšovciach (obr. 8: 1, 2). Nepočetné epilengyelské kolové stavby v Dolnom Rakúsku dokladajú tak určitú regionálnu špecifickosť, ako aj väzbu na typy stavieb susedných skupín Epilengyelu/Lengyelu IV v západnom Maďarsku a na juhozápadnom Slovensku.

Jordanovská skupina

Z najdávnejšie známej epilengyelskej skupiny Jordanów je doposiaľ málo dokladov obytnej architektúry. Pôdorysy z Třebestovíc (*Čtverák/Rulf 1989*, obr. 2) v Čechách a z Dolných Věstoníc (*Košturík/Šebela 1994*) na južnej Morave, datované do jordanovskej skupiny, dokladajú stavby so základovým žľabom. Asi len zdanlivo sú to menšie jednopriestorové domy, lebo je veľmi pravdepodobné, že ide o neúplne zachované pôdorysy. Ani v jednom prípade sa nezachovali obidve krátke steny a práve v mieste chýbajúcej priečky alebo druhej krátkej steny asi dôsledkom erózie došlo k zničeniu takejto časti pôdorysu stavby. V Třebestoviciach krátky úsek základového žľabu v južnej časti pôdorysu mohol byť práve tak zvyškom priečky v dome, ako aj jeho druhou krátkou stenou. Šírka stavieb z obidvoch lokalít je veľmi podobná, okolo 6,5 až 7,25 m. Dĺžka stavby z Třebestovíc po fragment žľabu bola 11 m, dĺžka torz pôdorysov z Dolných Věstoníc dosahovala 7,8 a 8,4 m. Za predpokladu, že aj pôdorys z Pavlovíc (*Podborský 1984*, obr. 6: 3) je len časťou dvojpriestorovej stavby, tak rozmermi, dĺžkou 8,9 m a šírkou 6,2 m, sa radí k uvedeným pôdorysom zachovaným len asi polovicou pôvodnej dĺžky. V prípade, ak by išlo skutočne o polovice dvojpriestorových domov, tak pôdorysy domov jordanovskej skupiny by mali podobné parametre ako v ostatných epilengyelských skupinách.

Malé kolové stavby

Malé kolové stavby sa vyskytujú zriedkavo. Podrobne sa im venoval už V. Podborský. Pozoruhodné sú dva podrobne opísané objekty z Tešetíc-Kyjovíc (*Kuča 2007*; *Podborský 1984*, 41–46, obr. 4; 5) a ďalšie dva z Bavorska (*Riedhammer/Schmotz/Wandling 1999*, Abb. 3; 7). Těšetické stavby patria do stupňa MMK Ia (Lengyel IB) a bavorské tamojšiemu strednému neolitu (SOB) – skupine Oberlauterbach. Ide o kolové stavby vybudované v takmer pravouhlej jame hlbokej do jedného metra (obr. 10: 1), avšak v Osterhofene-Schmiedorfe pôvodne jama mohla byť po zohľadnení erózie hlboká dokonca dva metre (obr. 10: 2). V Aldersbachu-Kriestorfe bola jama s rozmermi 4 x 4 m hlboká 1,8 m a koly siahali ešte 1,1 m pod dno jamy. Do žiadnej z pomerne hlbokých jám sa nezistil nejaký druh vchodu zo vtedajšieho povrchu, ako to býva v polozemnicových príbytkoch. Veľká časť stavby teda bola v zemi a o jej nadzemnej časti z pôdorysu kolovej konštrukcie si len ťažko možno urobiť predstavu. Moravské a bavorské stavby sa líšia usporiadaním kolov, samozrejme, líšia sa aj kultúrnou príslušnosťou, ako aj územne. Zatiaľ čo v stavbách z Těšetíc-Kyjovíc sú tri rady kolov, v stavbe z Aldersbachu-Kriestorfu sú po tri koly tesne pri protiľahlých stenách a v menšej stavbe (1,8 x 1,8 m) v Osterhofene-Schmiedorfe je po jednej jame v každom rohu a jedna v strede. O vzhľade a konštrukcii kolovej stavby tohto druhu čiastočne napovedá výplň jamy. V. Podborský konštatoval v obidvoch objektoch stopy deštrukcie stien vrátane slabo prepálenej hlinenej omietky. Zistil tiež čiernu hutnú až sadzovitú hlinu. Prepálená mazanica a mastná hlinito-humusová vrstva premiešaná s uhlíkmi sa našli aj v Osterhofene-Schmiedorfe. Stavby pravdepodobne podľahli požiaru. Domnievame sa, že prepálená mazanica aj v tomto prípade môže pochádzať skôr z povaly ako zo stien stavby. Do podzemnej časti stavby, pri hĺbke okolo dvoch metrov, bol možný prístup len z jej nadzemnej časti, teda asi z úrovne vtedajšieho povrchu alebo i nad ním, odkiaľ bol vchod do celej stavby. Tam bola asi aj podlaha prikrývajúca podzemnú časť – „pivnicu". Z tejto podlahy bol zrejme aj prístup do podzemného priestoru. Je otázne, či táto podlaha mohla byť vymazaná hlinou, z ktorej by pochádzala prepálená mazanica v podzemnej časti stavby. Prepálené i hlinité a sadzové zvyšky

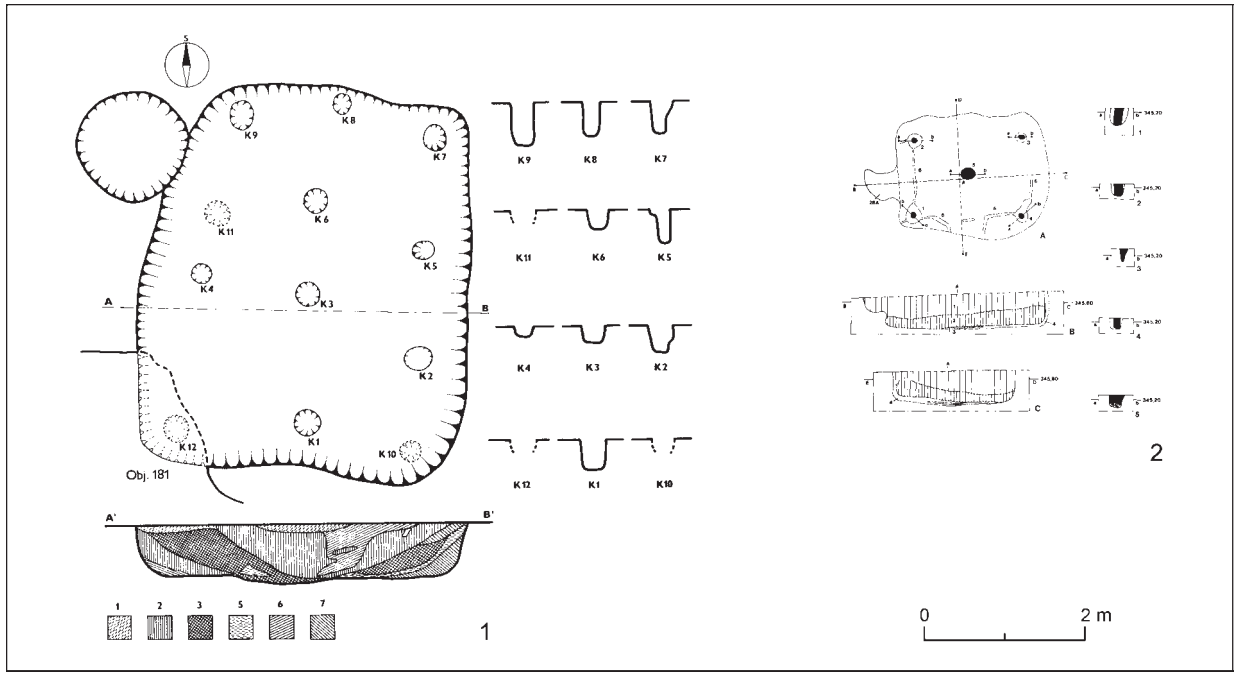

Obr. 10. Malé kolové stavby. 1 – Těšetice-Kyjovice (podľa *Podborský 1984*); 2 – Osterhofen-Schmiedorf (podľa *Riedhammer/Schmotz/Wandling 1999*).

deštrukcie stavby by mali skôr pochádzať z nadzemnej časti stavby, v ktorej mohla byť aj povala vymazaná hlinou a tá sa len tam mohla do tehlová prepáliť. Niet zrejme pochýb o tom, že bavorské i moravské malé kolové stavby s podzemným priestorom mali rovnakú funkciu. Vzhľadom na malé dimenzie stavby z Osterhofenu-Schmiedorfu sotva možno uvažovať o ich využívaní na bývanie, najmä keď na skúmaných sídliskách prevládali veľké stavebno-technicky dokonalé domy. Nakoľko podzemný priestor mohol slúžiť aj ako izolácia pred vlhkosťou, mohli tieto malé stavby slúžiť aj na skladovanie obilia. O sýpkach pri bližšie nešpecifikovaných podobných stavbách z Jezeřan-Maršovíc uvažoval aj I. Rakovský (*Kuča 2007*, 69). Asi nie náhodou těšetické stavby stáli v nezastavanej časti osady, medzi rondelom a vonkajšou palisádou. Z vnútornej strany vonkajšieho palisádového žľabu stála aj malá nadzemná stavba D_2 a ďalšia takáto stavba D_3 (*Podborský 1984*, 46–47), stála tesne z vonkajšej strany tejto palisády, pravdepodobne preto, aby boli chránené pred požiarom v osade, ktorý ohrozoval aj zásoby obilia.

Malé kolové stavby sa našli aj na sídlisku ludanickej skupiny v Branči (*Vladár/Lichardus 1968*, obr. 6; 29–34). Štyri boli tesne vedľa seba a dvakrát v superpozícii. Neboli však postavené v jame ako opísané stavby z Nemecka a z Moravy. Nachádzali sa na ploche medzi veľkými stavbami (*Vladár/Lichardus 1968*, obr. 6). Štyri menšie mali rozlohu od 12,7 do 16,7 m^2 a dve väčšie 18,6 a 22,3 m^2, čo je oproti veľkým stavbám na tomto sídlisku, s rozlohou 160, 288 a 308 m^2 (*Podborský 1984*, 29, 36), viac ako markantný rozdiel. Podľa týchto parametrov malé kolové stavby sotva slúžili ako obydlia, ako sa to predpokladalo (*Vladár/Lichardus 1968*, 326). O tom, ako vyzerali menšie jednopriestorové stavby v tomto období, svedčia žľabové pôdorysy z Győru s rozmermi okolo 10 x 7 m, čo je viac ako dvojnásobok pôdorysov z Branča aj z Těšetíc-Kyjovíc (*Virág/Figler 2007*, 352–353, obr. 2: 5–11). Kolové stavby malých rozmerov z Branča mohli, podobne ako uvedené stavby vybudované v jame z Bavorska a z Moravy, plniť nejakú hospodársku funkciu, možno aj ako sýpky. Samozrejme, chýbajú akékoľvek indície na takýto výklad. Jedine ich poloha na ploche medzi veľkými stavbami by mohla naznačovať, že patrili k nim ako sýpky, ktoré kvôli ochrane pred požiarom boli oddelené od obytných stavieb. Ani bavorskí autori neuvažujú o obytných stavbách. Asi nie náhodou na sídliskách zo starších stupňov lengyelskej kultúry s maľovanou keramikou sa nevyskytujú zásobné jamy, také časté v predchádzajúcej želiezovskej skupine. Lengyelskí roľníci skladovanie obilia riešili iným spôsobom – mohli ho skladovať na novozriaďovaných povalách v domoch alebo aj mimo domu v obďaleč stojacich sýpkach.

Malé stavby so spodnou časťou pod úrovňou terénu, sú známe aj z neskorého neolitu na východ-

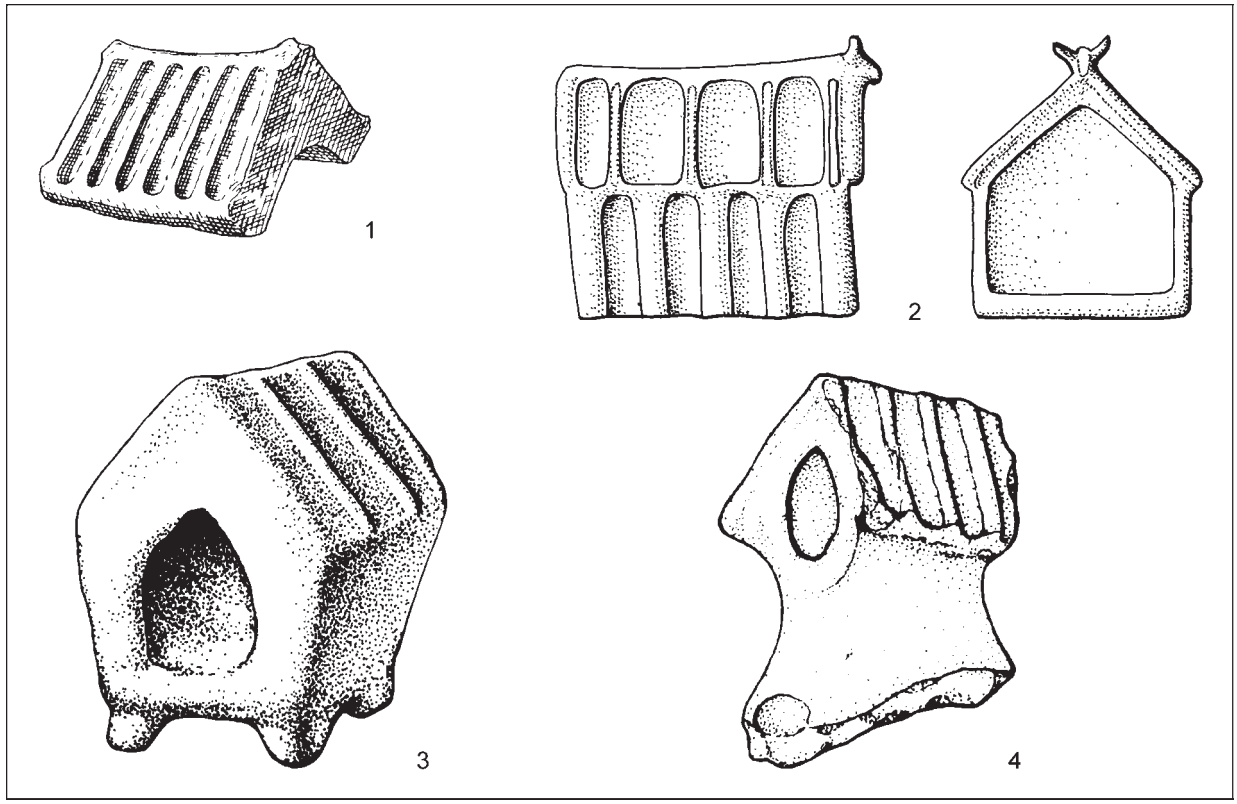

Obr. 11. Hlinené modely stavieb. 1 – Branč; 2 – Střelice; 3 – Kočín; 4 – Horná Seč (podľa *Vladár/Lichardus 1968*; *Maresch-Neugebauer 1995*; *Němejcová-Pavúková 1987*).

nom Slovensku zo skupiny Csőszhalom-Čičarovce. Stupňom zachovania najdôležitejšia je takmer kvadratická jama so šikmými stenami s rozmermi 3,5 x 3,5 m, hlboká 0,6 m od úrovne skúmanej plochy, v Hrčeli (*Kaminská 1987*, 486, obr. 3; 4). Sídlisko sa nachádzalo na svahu, takže horná časť jamy mohla byť vo veľkej miere oderodovaná a objekt mohol byť podstatne hlbší. V hornej časti jamy bola takmer súvislá vrstva prepálenej mazanice, ktorú autorka považuje za doklad spadnutého stropu. V južnej časti objektu, takmer na šírke jedného metra, bola súvislá vrstva drobného lomového kameňa. Keď prepálenú mazanicu možno pokladať za doklad povaly, tak pre vrstvu lomového kameňa ťažko hľadať interpretáciu. Pod mazanicou sa nachádzala početná keramika, aj celé nádoby. Nezistili sa však žiadne kolové jamy.

Ďalšie podobné jamové stavby, bez akýchkoľvek kolových jám, s rozmermi okolo 3 x 4 m a od dnešného povrchu okolo 1,2 m hlboké, sú známe z Čičaroviec (*Vizdal 1980*, 76–106). V objekte F/76 sa našla prepálená mazanica s odtlačkami polených kmeňov. Takmer vo všetkých spomenutých jamových objektoch sa nachádzala početná keramika, aj celé nádoby, s dokladmi sekundárneho prepálenia, ktoré tam mohli pri požiari stavby spadnúť z povaly. *J. Vizdal* (*1980*), ako aj *J. Lichardus* s *M. Lichardus-Itten* (*1995–1996*, 180–185) považovali jamové objekty za zemnice (Grubenhäuser), hoci konštatovali, že chýbajú v nich pece či ohniská alebo mlecie kamene. Konečne, v opísaných stavbách z Moravy a z Bavorska, vybudovaných v jamách, sa pece či ohniská ako základné výbavy obydlia, nenachádzali.

Napriek tomu, že v týchto objektoch sa nenašli jasné doklady kolových jám, možno sa domnievať, že pokiaľ to boli stavby, tak aj v tomto prípade išlo o malé stavby, aké sú tie z Moravy a Bavorska, pozostávajúce z podzemnej a nadzemnej časti s drevnou podlahou a povalou vymazanou hlinou. Prepálená mazanica a sekundárne prepálené nádoby dokladajú, že aspoň niektoré z týchto stavieb zhoreli. V jamách sa našli podľa *J. Vizdala* (*1980*) aj početné zvieracie kosti a nápadne často kosti korytnačiek, rýb a vtákov, čo by indikovalo, že podzemná časť stavby slúžila ako pivnica, v ktorej sa držali bežné zásoby potravy. Spomína však aj výskyt fragmentov ľudských kostí, ktoré sa tam asi nedostali neskôr, podobne ako v Aldersbachu. Možno namietať, že v Čičarovciach bolo takýchto hospodárskych stavieb priveľa. Nevie sa však aká veľká bola osada, koľko nadzemných kolových stavieb tam mohlo

počas jej trvania existovať a koľko hospodárskych stavieb s podzemným priestorom tam súčasne stálo. Je zaujímavé, že plošné usporiadanie zahĺbených objektov v Čičarovciach (*Vizdal 1980*, obr. 2) pripomína sústredené rozmiestnenie malých kolových stavieb na sídlisku ludanickej skupiny v Branči (*Vladár/Lichardus 1968*, obr. 6). Dnes už je známe, že aj v Potisí sa v neskorom neolite kolové stavby vyskytovali, hoci boli o poznanie menšie ako väčšina stavieb lengyelskej kultúry (*Hegedűs/Makkay 1990*; *Kalicz/Raczky 1990*; *Raczky 1990*; *Raczky/Anders/Sebők 2007*), takže ani tam asi nie je potrebné uvažovať o zemnicových príbytkoch (Grubenhäuser). Objekty z Kisköre, považované na obytné jamy či domy, mali výplň typickú skôr pre odpadové jamy (*Carneiro 2006*, 80; *Korek 1989*).

Rozľahlejšie zahĺbené objekty, ako je z lokality Mannersdorf an der March (*Carneiro 2006*), by vzhľadom na rozmery 7,8 x 7 m nemali patriť do tej istej kategórie ako zmienené malé kolové stavby z Tešetíc-Kyjovíc a z Bavorska.

Obr. 12. Zrubová sýpka vymazaná hlinou so slamenou strechou z obce Beňadikovce na východnom Slovensku, stav v polovici 20. stor. (podľa *Filová 1975*).

Hlinené modely stavieb

Hlinené modely domov predstavujú tak ako antropomorfné a zoomorfné plastiky mnohonásobne zmenšené zobrazenie konkrétnych reálnych objektov. V prípade modelov domov zobrazujú pravdepodobne len určité typy stavieb a nie stavbu alebo dom všeobecne.

K dávno známemu modelu zo Střelíc pribudli ďalšie, každý iného druhu, z Branča (*Vladár/Lichardus 1968*, obr. 74; 75), Hornej Seči (*Pavúk 1981*, 72, obr. 72) a z Kočína (*Němejcová-Pavúková 1987*, obr. 33), t. j. zo sídlisk lengyelskej kultúry, ktoré rozširujú možnosti ich využitia pri rekonštrukcii kolových stavieb tejto kultúry, ako aj pri interpretácii ich funkcie. Všetky štyri modely (obr. 11) spája veľmi podobná úprava ich povrchu a najmä strechy. Pripomínajú kolovú stavbu so súvislým hlineným výmazom, ktorý prekrýva tak koly v stenách a výplň medzi kolmi, ako aj krokvice v streche. Model stavby na štyroch nôžkach z Kočína (obr. 11: 3), podobne ako model na pokrievke z Hornej Seči (obr. 11: 4), možno považovať najskôr za vyobrazenie sýpky. Nôžky na modeli z Kočína indikujú menšiu nadzemnú kolovú stavbu s podlahou nad úrovňou zeme. Úprava povrchu zobrazuje najskôr výmaz hlinou po celom povrchu vrátane krovu. Nadzemná stavba na podporách zvyšovala izoláciu pred vlhkosťou a vymazanie stavby hlinou ju malo chrániť predovšetkým pred požiarom. S modelom z Hornej Seči ich spája aj oválny otvor vchodu. Model strechy z Branča (obr. 11: 1) predstavuje možno skôr prenosnú strechu nad obilnou jamou než strechu polozemnice, ktoré z tej doby ani nie sú známe. Model stavby zo Střelíc má steny a krov omazané, podobne ako modely zo Slovenska. *V. Podborský* (*1984*, 52) zdôvodnene predpokladá, že tento model (obr. 11: 2) predstavuje repliku malej stavby, s rozmermi 4,5 x 3,2 m, v mierke asi 1:33. Takáto veľkosť by mohla zodpovedať práve sýpke drevenej konštrukcie s hlineným výmazom celého povrchu, ktorá ako objekt na uskladňovanie životne dôležitých zásob potravín mohla patriť k stavbám hodným ochrany. Model z Kočína má šírku 2,2 cm a výšku 3,5 cm, teda je asi príliš malý, aby sa podľa neho dala odhadnúť veľkosť reálnej stavby, sýpky. Model z Hornej Seči, dlhý 4,3 cm, je zasa rozmermi prispôsobený veľkosti pokrievky a jej rukoväti. Okrem toho dĺžkovo-šírkový index modelov tiež svedčí o zobrazovaní malých stavieb a nie veľkých kolových domov, ktorých dĺžka trojaž päťnásobne prevyšuje ich šírku. Obidva druhy modelov, veľkých i malých stavieb, sú známe z kultúry Gumelnița (*Todorova 1986*, tab. 96; 99).

Malé kolové stavby podobných rozmerov sa zriedkavo vyskytujú na sídliskách lengyelskej kultúry a ďalších súčasných kultúr (Těšetice: 5,4 x 3,3 m, 4,3 x 3 m, 4,25 x 2,3–2,85 m, Falken-

Obr. 13. Budmerice. Prepálený hlinený výmaz z povaly domu 2 *in situ*. Foto J. Pavúk.

stein-Schanzboden: 5,5 x 3,5 m, Aldersbach-Kriestorf: cca 4 x 4 m, Osterhofen-Schmiedorf: 1,85 x 1,38 m, Branč: 6,2 x 3,6 m, 5,8 x 3,2 m, 5 x 3,1 m, 4,4 x 3,8 m, 3,8 x 3,5 m, 3,6 x 3,2 m). Vzhľadom na pravidelný výskyt veľkých viacpriestorových kolových stavieb viacerých druhov, malé kolové stavby netreba asi pokladať za obytné, mohlo skôr ísť o zariadenia hospodárskeho využitia a niektoré z nich slúžili ako sýpky. V rodnej obci na východnom Slovensku pamätám zrubovú sýpku s pyramídovým zrubovým krovom, postavenú na kamennom základe, ktorá bola zvonku vymazaná súvislou vrstvou hliny vrátane zrubového krovu. Bola pokrytá slamenou strechou, ktorá sa v prípade ohrozenia požiarom mohla strhnúť. Taká istá je dokumentovaná zo susednej obce Beňadikovce, teraz v okrese Svidník (obr. 12; *Filová 1975*, obr. 32 na str. 777).

V súvekých kultúrach sa modelovali stavby najmä v kultúre Cucuteni-Tripolje. Na Ukrajine sa ich našlo okolo 100. Z viacerých typov sú pre nás zaujímavé najmä modely stavieb na nôžkach, ktoré novšie opísal a interpretoval *M. Ju. Videjko* (*2003*, neočíslované obr. na str. 84: vľavo a vpravo hore; 86: vľavo; 87; 88). Väčšinu z nich považuje za vyobrazenia chrámov. Dávno známy model stavby na nôžkach z Kolomijščiny II (*Passek 1949*, obr. 33: 1) pripomína tiež skôr sýpku než nejakú inú stavbu.

HLAVNÁ INOVÁCIA V STAVITEĽSTVE LENGYELSKEJ KULTÚRY

Počínajúc stupňom Lengyel I pôdorysy veľkých kolových stavieb dokladajú v porovnaní so stavbami predchádzajúcej kultúry s lineárnou keramikou a želiezovskej skupiny nový druh konštrukcie domov. Zásadná redukcia kolov v interiéroch bola umožnená zriadením povaly v dome. Nosné koly konštrukcie krovu a strechy sa oproti starším stavbám kultúry s lineárnou keramikou mohli vynechať a skelet krovu sa mohol konštruovať na povale. Objavom zvyškov zhoreného domu na sídlisku ludanickej skupiny v Budmericiach, v ktorom sa podarilo identifikovať zvyšky prepáleného hlineného výmazu povaly, sa prvýkrát doložila táto inovácia aj v staviteľstve lengyelskej kultúry.

Stavitelia domov lengyelskej kultúry reagovali na zmeny v staviteľstve súvekých kultúr v juhovýchodnej Európe (Vinča-Pločnik, Gumelniţa) a súčasne s vývojom v Potisí, ako aj v kultúre Cucuteni-Tripolje začali v domoch zriaďovať povalu, čo podstatne zvýšilo úroveň staviteľstva a kvalitu bývania. O významnom zblížení lengyelskej obytnej architektúry so stavbami kultúry Vinča-Pločnik svedčia viaceré spoločné technické riešenia pri budovaní kolových stavieb, ako to možno doložiť na vyššie uvedených príkladoch z Gomolavy, Svodína a Žlkoviec (obr. 7).

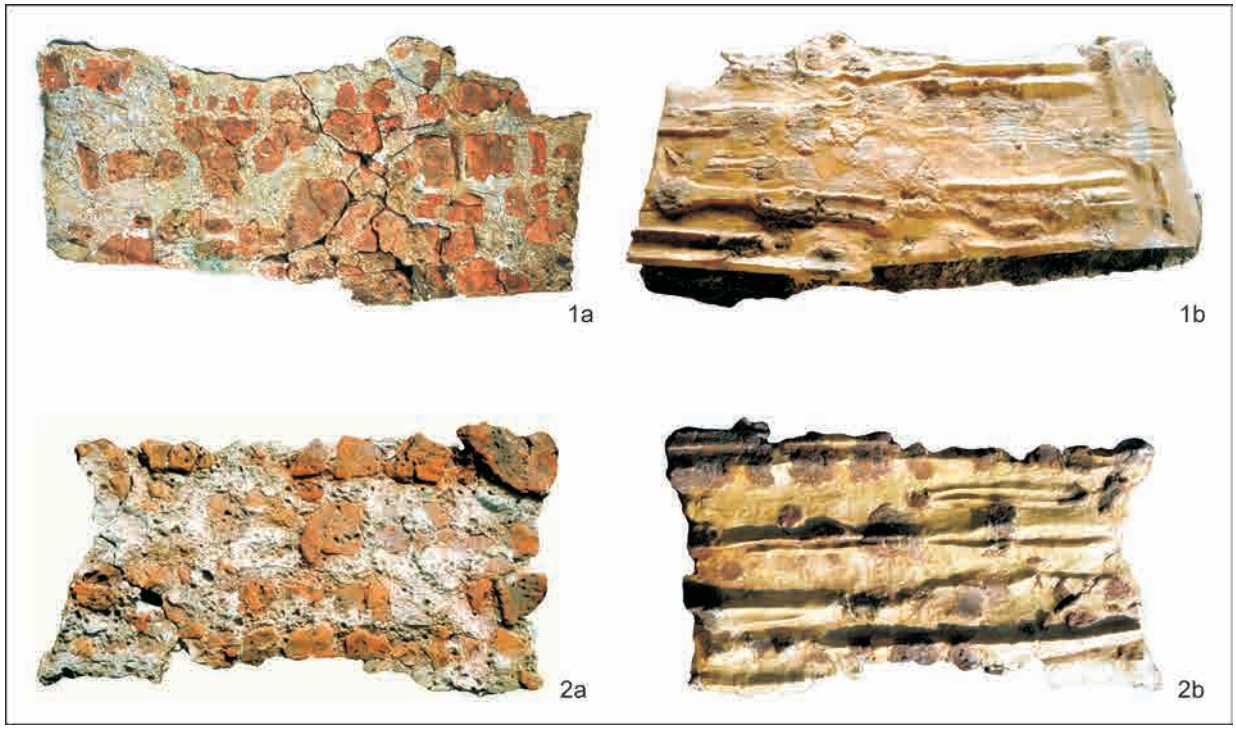

Obr. 14. Budmerice. Rekonštruované bloky hlineného výmazu povaly zo zhoreného domu 2 ludanickej skupiny. Foto J. Krátky.

Za priaznivých úložných a konzervačných okolností je možné archeologicky doložiť existenciu povaly v zhorenom dome – (1) na tellovom sídlisku v kultúre Gumelnița, Vinča-Pločnik, Herpály, (2) v oblastiach s intenzívnym eolitickým navievaním spraše v kultúre Cucuteni-Tripolje, (3) pod koluviálnymi (eróznymi) a aluviálnymi nánosmi, ako to bolo okrem Budmeríc aj na sídliskách ludanickej skupiny v Nitre (*Lichardus/Vladár 1970*; *Vladár 1961*), Brodzanoch (*Vladár/Krupica 1970*) a Chynoranoch (*Ďuriš 2004*, 45, obr. 25: 1; *2011*). Po zhorení drevenej konštrukcie prepálený hlinený výmaz povaly až tehlovej konzistencie spadol na podlahu domu ako súvislá vrstva mazanice zhora dôkladne zarovnaná a zospodu so zreteľnými odtlačkami drevenej konštrukcie.

Rozpoznanie povaly v neolitických a eneolitických domoch má už svoju históriu, spätú s tzv. ploščadkami tripoľskej kultúry. V zhorených domoch tripoľskej a neskôr i cucutenskej kultúry sa nachádzali súvislé vrstvy prepálenej, zhora zarovnanej hliny a zo spodnej strany s markantnými odtlačkami husto kladených drevených guľatín či polených kmeňov. Takúto štruktúru prepálenej mazanice znalkyňa tripoľskej kultúry *T. S. Passeková* (*1949*, 58, obr. 38a; 38b; 72) považovala za komplikovane zhotovenú podlahu domu. Na drevenú konštrukciu mala byť podľa nej nanesená a zahladená mocná vrstva hliny, ktorá sa potom intencionálne vypálila a až na tejto štruktúre sa mali stavať steny a všetky súčasti domu. S týmto výkladom sa stotožňovali aj rumunskí bádatelia. Po výskumoch na sídliskách kultúry Cucuteni-Tripolje v Moldavsku *V. I. Markevič* (*1981*, 76–80, obr. 18; 19) dospel k zásadne novému poznatku, že prepálená vrstva hliny na drevenej konštrukcii netvorila podlahu domu, ale že je to na podlahu domu spadnutá povala či dokonca podlaha nadzemného podlažia. V dobre zachovanej deštrukcii zhorenej stavby na telle v Herpályi sa dala identifikovať povala domu, na ktorej sa nachádzali aj pece, oltáre a nádoby, takže možno uvažovať o funkčnom poschodí aj so stenami (*Kalicz/Raczky 1990*, 125–127, obr. 171). Aj v rumunskom Banáte sa novšie v rámci tamojšej kultúry Vinča častejšie dokladá existencia podlažia v domoch (*Lazarovici/Lazarovici 2006*, 242–247, obr. IIIb: 39a, 39b, 40, 44). Naproti tomu v Srbsku aj v novšej dobe prepálené zvyšky povaly na podlahe domu sa všeobecne ešte pokladajú za spadnuté steny, alebo sa opisujú len ako mazanica domu („kučni lep“). Na sídlisku kultúry Vinča-Pločnik na lokalite Banjica sa vo viacerých domoch vyskytovali takmer súvislé vrstvy prepálenej mazanice z povaly, pokrývajúce celú podlahu domu, lebo sa zrútili medzi ešte stojace steny (*Todorović/Cermanović 1961*, prílohy na str. 12, 14). Tam však žije aj idea „zemunice“ ako obydlia. V zhorených domoch v Divostine chýba mazanica

s odtlačkami drevenej konštrukcie pod pecami, lebo prehorená povala padla na pec, teda to nie je doklad toho, že drevená konštrukcia podlahy sa robila až po vybudovaní kupolovej pece, ako predpokladá *M. Bogdanović* (*1988*). Aj iní autori akceptujú drevenú konštrukciu pod podlahou domu (*Jovanović*/*Glišić 1960*, 126–127, obr. 25; 26), ale nikto nevysvetlil, ako drevená konštrukcia pod vrstvou hliny (bez prístupu vzduchu) mohla dokonale zhorieť a ako sa mohol len hlinený výmaz do tehlova prepáliť. Iná situácia môže byť pri stavbách vo vlhkom prostredí, kde drevená podlaha mala iný význam.

ZHORENÝ DOM LUDANICKEJ SKUPINY V BUDMERICIACH

Bezprostredným popudom k spracovaniu tejto témy je preskúmanie zvyškov požiarom zničeného domu na sídlisku ludanickej skupiny lengyelskej kultúry v Budmericiach (okr. Pezinok), v ktorom sa zachovalo miestami v súvislej vrstve veľké množstvo prepálenej mazanice, ako aj časť vnútorného zariadenia a inventára na jeho podlahe. Nálezisko sa nachádza 5–6 km od úpätia Malých Karpát v širokom údolí riečky Gidra, pravého prítoku Váhu. Sídlisko objavil v roku 1979 gymnaziálny profesor M. Schmidt a prvýkrát opísal *O. Ožďáni* (*1980*). Pri prehlbovaní terénu pri rozširovaní už existujúceho rybníka v hĺbke okolo 50 cm od vtedajšieho povrchu, pod súvislou vrstvou sýtočiernej humusovej vrstvy sa na dvanástich miestach vyskytovali výrazne zhluky prepálenej mazanice a fragmenty keramiky. V roku 1980 Archeologický ústav SAV pod vedením autora tohto príspevku robil záchranný výskum.

Na výrazne zdevastovanom teréne sa na miestach s lepšie zachovanými zvyškami prepálenej mazanice prikročilo k očisteniu súvislejších plôch. Ukázalo sa, že sídlisko bolo založené vo vtedy suchom koryte vodného toku s charakteristickou štruktúrou štrkových riečnych nánosov. Štrkové nánosy boli miestami prekryté vrstvou bahnitej hliny premiešanej s riečnymi kameňmi a práve na týchto mierne vyvýšených miestach boli budované domy. Existencia osady v miestach suchého koryta vodného toku svedčí o suchej perióde so slabými zrážkami. Podľa terajšej konfigurácie terénu ani počiatkom eneolitu riečka so štandardným prietokom nemohla tiecť v inom údolí. Keď celkom nevyschla, tak len ako malý tok mohla pretekať popri vtedajšej osade. O suchej perióde najlepšie svedčí skutočnosť, že po požiari opustená osada, vzhľadom na zachovanosť zvyškov domov a ich inventára, bola v krátkom čase prikrytá nánosmi hliny, ktoré ju do našich čias zakonzervovali. Pri tvorbe novej riečnej nivy okrem aluviálnej sedimentácie mohla spolupôsobiť aj sedimentácia hlinených nánosov z priľahlých miernych svahov v dôsledku erózie pôdy.

Ako najzachovalejšia sa ukázala štruktúra s dochovanými blokmi mazanice na väčšej ploche, označená ako objekt 10. Zvyšky domu na povrchu sa črtali pomerne kompaktnou vrstvou prepálenej mazanice, ktorá však nevytvárala nijaký súvislý útvar. Striedali sa úseky s väčšími, navzájom sa viažucimi, miestami s izolovanými kusmi a inde len s drobnými hrudkami prepálenej mazanice. Už po prvom začistení plochy sa na hornej úrovni mazanice ukázali tri rozľahlé ohniská, čo je však asi dôležité, na ich povrchu sa mazanica vôbec nenachádzala. Súvislý blok mazanice sa vyskytoval v južnej časti plochy a juhozápadne od ohniska 1. Západne od ohniska 1 sa zhlukovali len drobnejšie kusy mazanice, akoby zatlačené do sivohnedej hliny. Druhý, súvislejší blok mazanice bol medzi ohniskom 1 a 2. Na ploche západne od ohniska 2 boli opäť len väčšie a menšie kusy mazanice. Ďalší súvislý blok sa tiahol od severného okraja ohniska 2 smerom k ohnisku 3. Na úrovni ohniska 3 prepálená mazanica pomerne náhle skončila, akoby táto časť domu nezhorela alebo tam nebola povala.

V snahe získať lepšiu predstavu o drevenej konštrukcii stropu sme využili nálezovú situáciu z torza domu 2, v ktorom sa dochoval prepálený spadnutý horný výmaz povaly (obr. 13). Pokúsili sme sa zreštaurovať štyri bloky tejto mazanice (obr. 14). Podľa negatívov bol na nej strop zhotovený z prevažne rozpolených kmeňov. Na mazanici vidieť, ako sa striedajú rovné a oblé strany použitých kmeňov. Hrotité výbežky mazanice zodpovedajú výplni špár medzi stropnými prekladmi. Je pozoruhodné, že na stovkách kusov prepálenej mazanice sa ani raz nevyskytol negatív prúteného výpletu, aký sa na väčšine rekonštrukcií pravekých stavieb kreslí. Aj to je jeden z dokladov toho, že mazanica zisťovaná v Budmericiach nepochádzala zo stien s možným prúteným výpletom, ale z povaly konštruovanej z pevnejších trámov a polených guľatín.

Podľa negatívov drevených konštrukčných prvkov v prepálenej mazanici, podľa ich uloženia na podlahe domu v jedinej vrstve a pri absencii zvyškov stien domu sa môžeme domnievať, že prepálená mazanica pochádza z výmazu stropu, a to z jeho hornej strany. Vzhľadom na to, že sa nezachovali žiadne zuhoľnatené zvyšky po drevenej časti konštrukcie, strop zhorel pri vysokej teplote

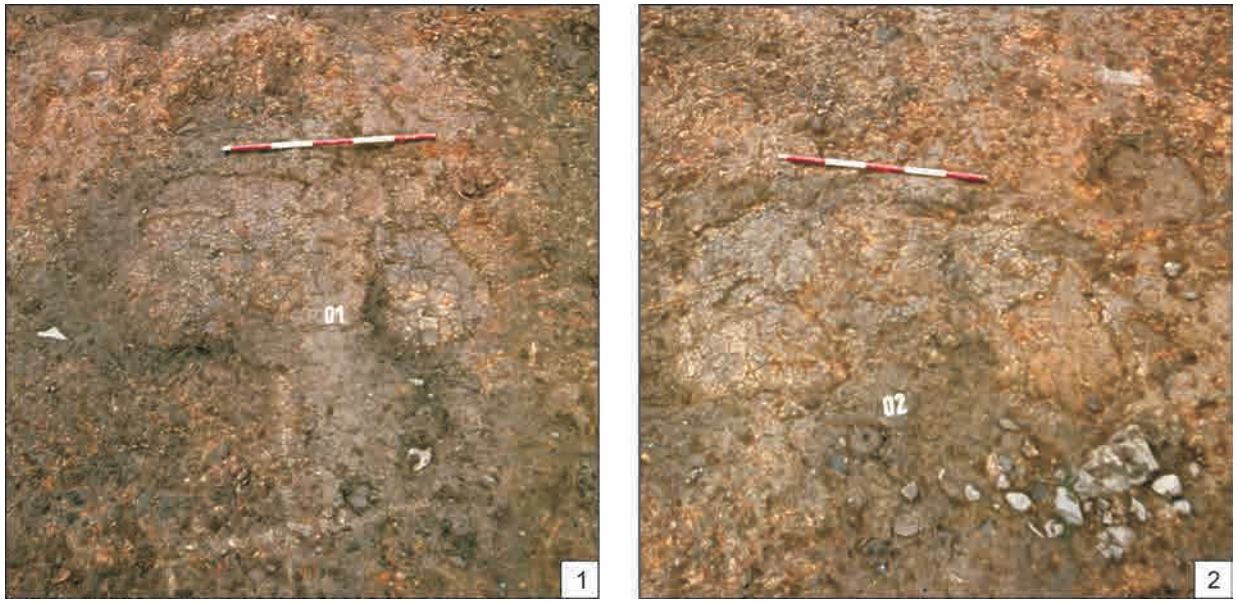

Obr. 15. Budmerice. Ohnisko 1 a 2 v zhorenom dome 10. Foto J. Pavúk.

asi do tla. Drevené trámy boli zrejme dostatočne suché, aby úplne zhoreli, a hlinený výmaz dostatočne pevný, aby sa udržal na pôvodnom mieste do zhorenia drevenej konštrukcie a až následne spadol. Aj keď sa okrem kolových jám nezachovali žiadne doklady o konštrukcii a vzhľade stien, možno predpokladať, že hlinený výmaz stropu bol pevne spojený s drevenou a hlinenou časťou stien a tvoril s nimi pevnú konštrukciu domu. Podľa pomerne dokonalej konštrukcie stropu možno predpokladať, že aj steny domu boli dôkladne vybudované a že popri drevených koloch ich podstatnou súčasťou bola hlina. Hlina mohla byť nabíjaná medzi koly alebo bola namazaná na drevenú armatúru steny, pravdepodobne sa používali obidva spôsoby budovania steny. Drevené súčasti stien boli asi z obidvoch strán pokryté hlinou a pri požiari domu nemohli zhorieť, podobne ako povala, a ich nezhorené zvyšky sa preto nedajú identifikovať.

Na súvislých blokoch mazanice bolo zreteľne vidieť, že ich horná časť bola pomerne rovná. Odtlačky po drevenej konštrukcii sa vyskytovali vždy na spodnej časti mazanice. Ďalej sa mohlo jednoznačne konštatovať, že prepálená mazanica sa vyskytovala len v jedinej vrstve, teda išlo o spadnutú povalu. Pri podrobnej analýze prepálenej mazanice zo zhoreného domu v Chynoranoch *J. Ďuriš* (*2011*, 109) na základe rozdielnych hodnôt magnetickej susceptibility predpokladá, že časť mazanice mohla pochádzať aj z obvodovej nosnej steny.

Pôdorys domu a jeho zariadenie

Vo veľmi zle čitateľnom podloží sivohnedej glejovitej hliny, s veľkým množstvom potočných kameňov po dlhodobom suchu, sa podarilo približne po okraji prepálenej mazanice zistiť jednotlivé kolové jamy. Z ich usporiadania vyplynulo, že patria k základom zhoreného domu a čiastočne vymedzujú jeho pôdorys. Pôdorys domu bol čiastočne určený radmi kolových jám v dlhých stenách. Vo východnej, dlhej stene sa v dĺžke 11,5 m našlo 9 kolových jám. V západnej stene domu sa našli len 4 kolové jamy vo vzdialenosti 10,5 m. Nepodarilo sa zistiť kolové jamy v krátkych stenách domu. Ojedinelé kolové jamy vo vnútri domu neumožňujú stanoviť vnútorné členenie. K zistenému pôdorysu nenachádzame v načrtnutej typológii primerané miesto. Tri ohniská v dome indikujú tri miestnosti, avšak známe epilengyelské domy boli dvojpriestorové alebo len jednopriestorové. Estrichy troch ohnísk sa nachádzali na hornej úrovni mazanice a na žiadnom z nich sa mazanica z povaly nevyskytovala. Nie je vylúčené, že nad ohniskami v povale boli väčšie otvory na odvod dymu. Ohniská sú od seba vzdialené okolo 3,5 m a podľa toho možno usudzovať aj na priestorovú organizáciu, ako i na celkovú dĺžku domu okolo 16 až 18 m. Podlahu domu sa nepodarilo nikde s určitosťou rozpoznať. Len juhozápadne od ohniska 1 bola na úrovni jeho bázy malá plocha neprepálenej udusenej zeme, pripomínajúca výmaz ohniska, ktorá sa do strán vytrácala.

Ohniská

Podľa situácie v početných zhorených domoch na Ukrajine, na Balkáne i v Potisí by sa očakávalo, že aj v dome lengyelskej kultúry z Budmeríc budú kupolové pece. Avšak tak ako bol pôdorys tohto domu výnimočný medzi domami lengyelskej kultúry, asi tak boli výnimočné aj ohniská, hoci pece neboli doložené v žiadnom z jej domov. Len zo sídliska v Aszóde bol model pece v tvare zrezanej pyramídy, a presne také sa našli v zhorenom dome v Herpályi (*Kalicz 1976*, 118, obr. 4: 1a, 1b; *Kalicz/Raczky 1990*, obr. 171), takže s kupolovými pecami možno počítať aj v domoch lengyelskej kultúry. Jednoduché ohniská, bez akéhokoľvek náznaku na kupolu, boli v budmerickom dome málo vyvýšené nad úroveň podlahy. Boli vyhotovené výmazom z čistej hliny bez zjavnej prímesi, ktorý nasadal priamo na podložie bez akejkoľvek izolačnej vrstvy z kameňov alebo fragmentov nádob. Estrich bol viackrát nerovnomerne obnovovaný 10–15 mm hrubou vrstvou hliny. Ohniská 1 a 2 sa nachádzali pri východnej stene, 50–60 cm od radu kolových jám v stene domu. Ohnisko 3 sa nachádzalo bližšie k osi stavby.

Ohnisko 1 (obr. 15: 1) – pozostávalo z dvoch tesne priliehajúcich, hlinou vymazaných plôch oválneho tvaru. Plocha ohniska sa možno i postupne rozširovala. Južná, oválna časť bola dlhá 100 cm a jej šírka dosahuje 90 cm. Severná, podlhovastá časť bola dlhá 120 cm a široká 50–60 cm. V južnej časti na väčšine ohniska boli po tri vrstvy výmazu, v severnej časti bol povrch ohniska obnovovaný najmenej dvakrát.

Ohnisko 2 (obr. 15: 2) – bolo tvorené z dvoch viackrát vymazaných blokov. Povrch bol nerovný, miestami prechádzal do malých priehlbní. Ohnisko bolo budované vo viacerých etapách, najprv severná časť a potom južná časť, ktorá severnú čiastočne prekrývala. Prepálené výmazy prechádzali takmer plynulo do okolitej podlahy domu. Severná polovica bola vymazaná najmenej dvakrát, južná miestami trikrát. Celková dĺžka ohniska dosahovala 210 cm, šírka sa pohybovala od 90 do 100 cm.

Ohnisko 3 – malo nepravidelne trojuholníkový pôdorys a jeho povrch sa súmerne zvažoval na juh a bol na väčšej časti dvakrát vymazaný. Jeho severnú časť prekrývala nádoba v črepoch, v strede a pri južnom okraji boli črepy z ďalších dvoch nádob. Severojužným smerom dosahovalo ohnisko dĺžku 130 cm, jeho najväčšia šírka bola 110 cm.

Rozmiestnenie nálezov v dome

Pri čistení vrstvy prepálenej mazanice sa vyskytovali už na jej hornej úrovni rozpadnuté nádoby. Pri postupnom prehlbovaní a snímaní mazanice sa na úrovni dolnej strany mazanice objavovali ďalšie nádoby a fragmenty nádob, trecie kamenné podložky, kamenné drvidlá, hlinené kotúčovité predmety, ojedinelé brúsené kamenné nástroje, fragmenty brúsených kamenných nástrojov a nepočetná štiepaná industria. Napriek tomu, že podlahu domu sa nepodarilo dostatočne jasne zistiť, možno sa domnievať, že všetky nálezy z areálu domu, ktoré sa vyskytovali na tej istej úrovni, vyznačujú práve úroveň podlahy domu. Nádoby sa koncentrovali okolo troch ohnísk a podľa ich rozmiestnenia možno usudzovať na rozčlenenie domu na tri miestnosti.

Nádoby (obr. 16; 17)

Takmer všetky nádoby v dome boli sekundárne prepálené a mali väčšinou svetlú tehlovohnedú farbu. Na povrchu boli drsné s množstvom drobných kamienkov a minerálií. Pôvodne hladký či leštený povrch nádob sa len zriedkavo zachoval. Pôvodná povrchová vrstva sa v dôsledku prepálenia a následného vystavenia vlhkosti a mrazu, ako aj v dôsledku dlhodobého pôsobenia vlhkého úložného prostredia od jadra steny oddelila a zanikla. Nádoby ludanickej skupiny z hrobov a zo sídlisk bez zhorených domov sú vždy dobre zahladené a často leštené, mávajú väčšinou sivú, sivohnedú alebo hnedú farbu (obr. 18). Pri finálnej úprave keramiky sa povrch nádob zahladil až vyleštil. Pri tomto procese sa drobné minerálie z povrchu nádoby tlakom posunuli k jadru steny nádoby a na povrchu vznikla vrstvička hutnej konzistencie. Tá sa v nepriaznivých depozičných podmienkach odlúpila a zanechala drsný povrch jadra steny nádoby s drobnými kamienkami a mineráliami. Podobná tehlovohnedá keramika, s porušeným, teraz drsným povrchom s viditeľnými mineráliami, pochádza aj zo sídlisk so zhorenými domami v Nitre a v Brodzanoch (*Lichardus/Vladár 1970*, obr. 8: 1, 4; 14: 3, 14, 19; 15: 2, 19, 20; *Vladár/Krupica 1970*, obr. 8: 6, 9, 16, 20).

V okruhu okolo jedného metra pri ohnisku 1 (obr. 19) sa nachádzali tri misy na dutej nôžke, štyri misy, štyri hrnce, jeden pohár a jedna putňa. Bližšie k severozápadnému rohu boli ďalšie tri misy na nôžke, tri poháre, jedna misa, jedna veľká nerekonštruovateľná nádoba.

Pri ohnisku 2 (obr. 19) sa v okruhu jedného metra nachádzala jedna misa na dutej nôžke, päť hrncov, tri väčšie poháre, dve vázy, dve putne, jedna nádoba nezisteného tvaru. Medzi ohniskom a stenou bola jedna misa na nôžke, tri hrnce a jedna misa, pri západnej stene dve nádoby a jeden hrniec.

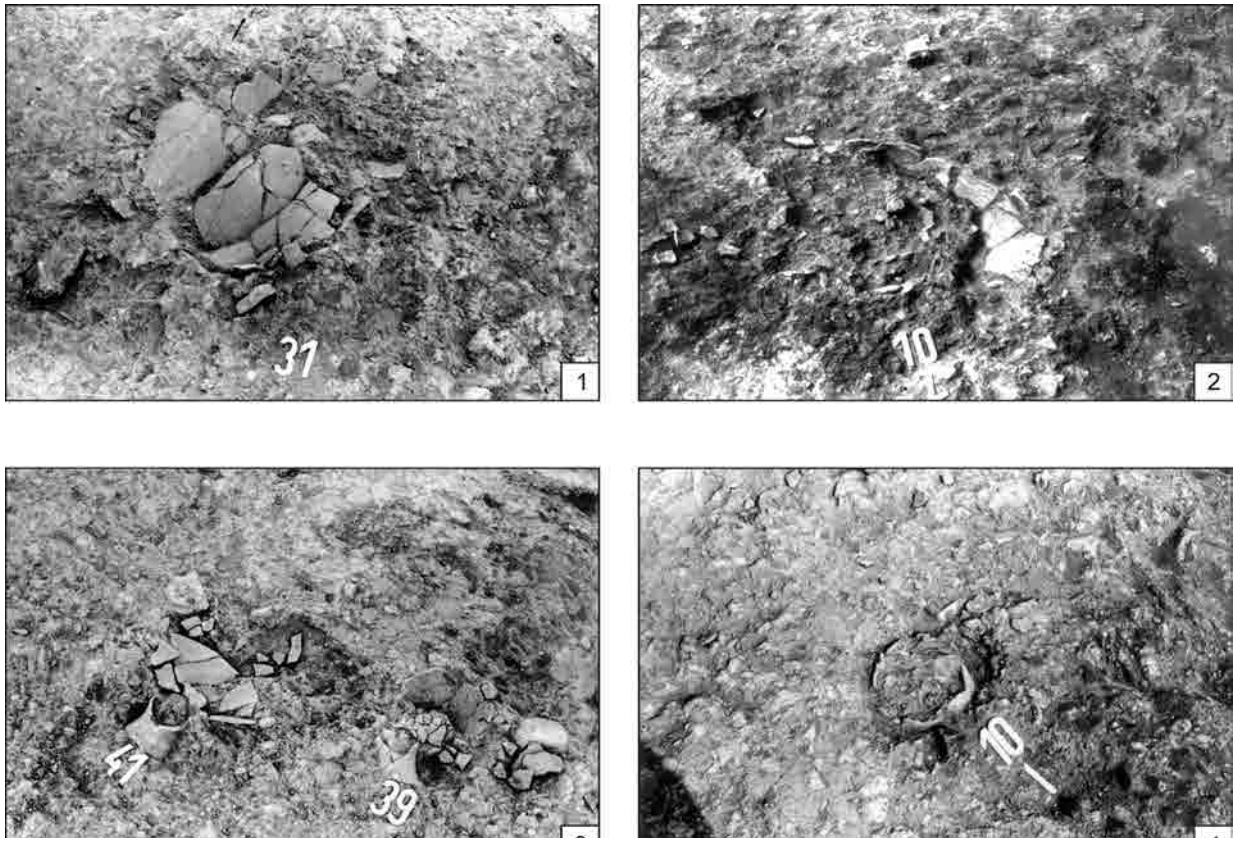

Obr. 16. Budmerice. Ukážka rozbitých nádob medzi mazanicou na podlahe zhoreného domu 10. Foto J. Pavúk.

Na ohnisku 3 (obr. 19) boli na estrichu dva fragmenty keramiky a jeden hrniec. V okruhu jedného metra východne sa našla jedna misa na nôžke, tri hrnce, jedna putňa a tri nerekonštruovateľné nádoby. Ďalej od ohniska boli ešte tri nádoby pri východnej stene a jedna pri západnej. Fragmenty rôznej veľkosti v rôznych častiach domu umožňujú zvýšiť počet nádob v areáli domu asi na 65. Fragmenty ďalších nádob boli aj mimo areálu domu približne na úrovni podlahy, nie v jamách, teda asi na dvore okolo domu.

Počty nádob dokladajú minimálne zariadenia domu keramickým riadom. Boli zastúpené všetky hlavné druhy nádob známych v sortimente ludanickej skupiny. Nedalo sa zistiť, ktoré z nádob mohli spadnúť z prehorenej povaly, možno tie najviac do červenkava prepálené. Misy na dutých nôžkach patrili k základnej výbave riadom, teda nešlo o žiadny prestížny riad, ako to niektorí autori, najmä v prípade maľovaných mís, predpokladajú. V domoch tripoľskej kultúry podľa ich veľkosti sa vyskytovalo 20 až 50 nádob (*Passek 1949*, 140), ale v Polivanovom Jare sa našlo až vyše 100 nádob. V dome z lokality Herpály bolo od 10 do 15 nádob v každej miestnosti (*Kalicz/Raczky 1990*, obr. 171). V Kormandine zaregistrovali v dome 38 nádob (*Jovanović/Glišić 1960*, obr. 10), v Beletinci v dvoch miestnostiach okolo 40 nádob (*Brukner 1962*), v Divostine úmerne veľkosti domov od 18 do 46 nádob (*Madas 1988*, 151–157), vo Vinici (Bulharsko) okolo 30 nádob v jednopriestorovom dome (*Radunčeva 1976*). Výbava budmerického domu množstvom keramického riadu zodpovedá počtu nádob nájdených v domoch na uvedených sídliskách. Na úrovni podlahy, ale i hlbšie sa nachádzali početné, akoby zašľapané črepy menších rozmerov.

Hlinené kotúče

Hlinené predmety kotúčovitého tvaru, s priemerom okolo 10 cm a s hrúbkou okolo 4 cm, s otvorom približne v strede, boli zhotovené z hliny premiešanej kamienkami a travinami (obr. 21). Nachádzali sa pravdepodobne úplne na podlahe domu, ktorá sa ináč nedala spoľahlivejšie stanoviť. Štyrikrát sa vyskytli akoby v pároch z dvoch strán ohnísk 1 a 2, raz sa našiel len jeden kotúč (obr. 20). Sedem takmer identických diskov sa našlo v zhorenom dome na sídlisku tripoľskej kultúry Varvarovka VIII v Moldavsku (*Markević 1981*, 27, obr. 11: 19). Nejde asi

Obr. 17. Príklad sekundárne prepálenej keramiky tehlovej farby s porušeným, pôvodne hladkým až leštеným povrchom. 1, 3–4 – Budmerice, dom 10/80; 2 – Nitra, Leningradská ulica. Foto M. Samuel.

Obr. 18. Jelšovce. Keramika z hrobov ludanickej skupiny s dobre zachovalým pôvodným povrchom. Foto M. Novotná.

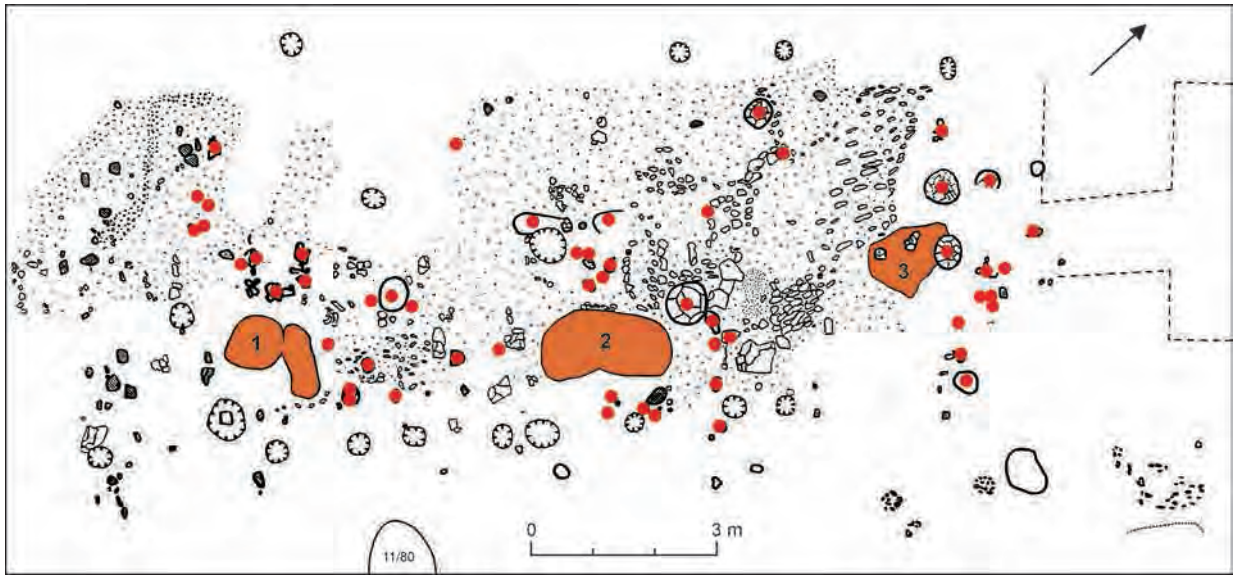

Obr. 19. Budmerice. Rozmiestnenie nádob v areáli zhoreného domu. Pôvodný plán prekreslila J. Gajdošíková.

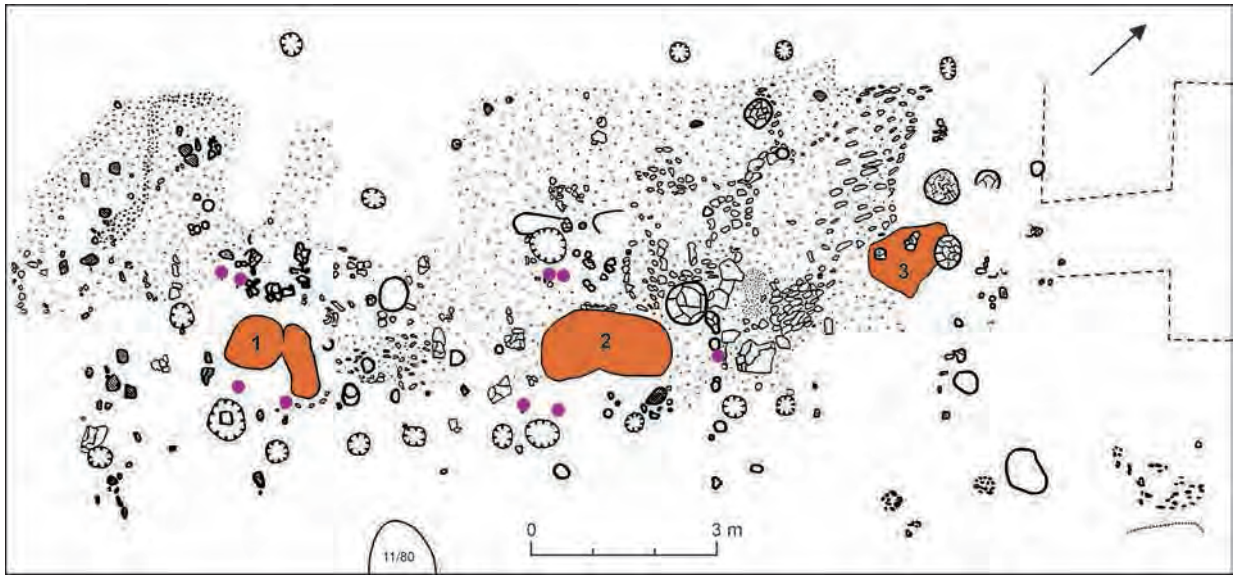

Obr. 20. Budmerice. Poloha hlinených kotúčov na podlahe domu. Pôvodný plán prekreslila J. Gajdošíková.

o tkáčske závažia, ktoré sa pravidelne vyskytujú ako súprava na hromádke alebo v lineárnom usporiadaní akoby pri požiari domu ostali v miestach aktívneho tkáčskeho stavu. Výskyt štyroch párov hlinených kotúčov s otvorom v strede, nájdených po stranách ohnísk, treba asi vidieť v nejakej súvislosti práve s činnosťou pri ohni či na ohnisku. V Beletinci vo Vojvodine bolo v dome 13 závaží rybárskej siete(?) v tvare sploštenej lopty (*Brukner1962*). Ďalší depot podobných predmetov sa našiel v jednom z domov v Divostine (*Bogdanović 2004*, 51, tab. X: a), ktoré však skôr pripomínajú závažia na tkáčskom stave.

Brúsené kamenné nástroje

Z areálu pôdorysu domu pochádzajú celé kamenné brúsené nástroje, ich fragmenty a polotovary. Surovinu určila Ľ. Illášová. Na rôznych miestach sa našla plochá sekerka lichobežníkovitého tvaru z ľahkého tufitu s asymetrickým ostrím (obr. 22: 1), malý kopytovitý klin takmer hranatého tvaru so symetrickým ostrím (obr. 22: 2), malý fragment z amfibolitu s otvorom (obr. 22: 3), fragment sekeromlatu z amfibolitickej bridlice s časťou otvoru (obr. 22: 5), fragment sekeromlatu(?) s časťou šikmého

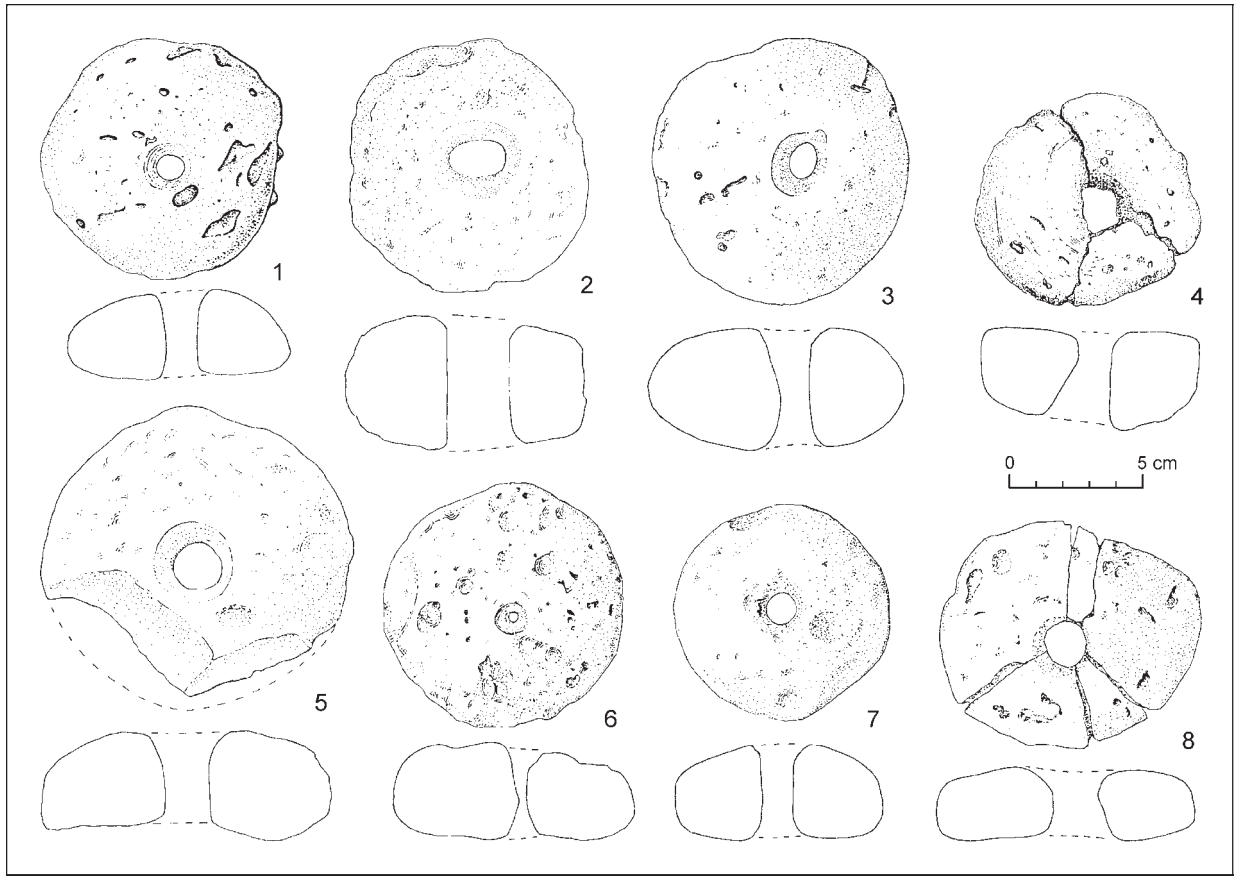

Obr. 21. Budmerice. Hlinené kotúče z domu 10. Kreslila J. Maretová

ostria (obr. 22: 4). V malej cylindrickej jame 1, hlbokej 60 cm, vzdialenej 90 cm západne od južného okraja ohniska 1, sa nad dnom našli ďalšie brúsené kamenné nástroje – sekerka nepravidelného lichobežníkovitého tvaru s oblými bokmi a so symetrickým ostrím z amfibolitickej bridlice, na povrchu poškodená (obr. 22: 8), malá plochá sekerka silne poškodená koróziou, boky zbrúsené, tyl šikmo zrezaný, z amfibolitickej bridlice (obr. 22: 9), fragment tylovej časti plochej sekerky, boky zbrúsené do hranata, povrch vrátane zachovalej časti tyla hladený až vyleštený (obr. 22: 10), tylová časť sekerky, sekundárne na lomovej časti prerobená na hladidlo, funkčná časť je dokonale vyhladená (obr. 22: 11), otesávaním hrubo opracovaný polotovar z amfibolitickej bridlice, predurčený asi na plochú sekerku (obr. 22: 6), poškodený fragment polotovaru z amfibolitickej bridlice, určený asi na výrobu plochej sekerky (obr. 22: 7). Nástroje z jamy pri ohnisku dokladajú možno minimálnu výbavu domácnosti týmto náradím. Sekerky v násade, držané v jame, s poriskom hore, boli po ruke a slúžili asi každodennej potrebe. Polotovar v tomto súbore svedčí o miestnej výrobe brúsených kamenných nástrojov. V celosti alebo vo fragmentoch je doložený vlastne celý sortiment týchto nástrojov, ako je známy z veľkých súborov. Dalších 12 brúsených nástrojov, prevažne sekeriek, sa našlo pri čistení plochy výskumu a v jamách. Keď uvažujeme, že pri každom ohnisku v tomto dome žila jedna rodina, tak zvýšením toho náradia na dvoj- alebo trojnásobok dospejeme k priemernému jednorazovému množstvu 10 až 15 takýchto funkčných nástrojov pripadajúcich na jeden dom s dvoma alebo troma ohniskami či pecami. Údaje o množstve brúsených nástrojov v zhorených domoch sa hľadajú ťažko. Na sídlisku kultúry Vinča-Pločnik II v Divostine so 17 zhorenými domami sa v domoch (údaje chýbajú) a v ich okolí našlo 238 brúsených kamenných nástrojov, ich fragmentov a polotovarov (*Prinz 1988*, 255), to by zodpovedalo 14 artefaktom na jeden dom, čo je veľmi blízke množstvu nástrojov v dome z Budmeríc.

Štiepaná industria

V areáli domu sa našlo na rôznych miestach len sedem silicitových nástrojov – dve čepele z jedné-

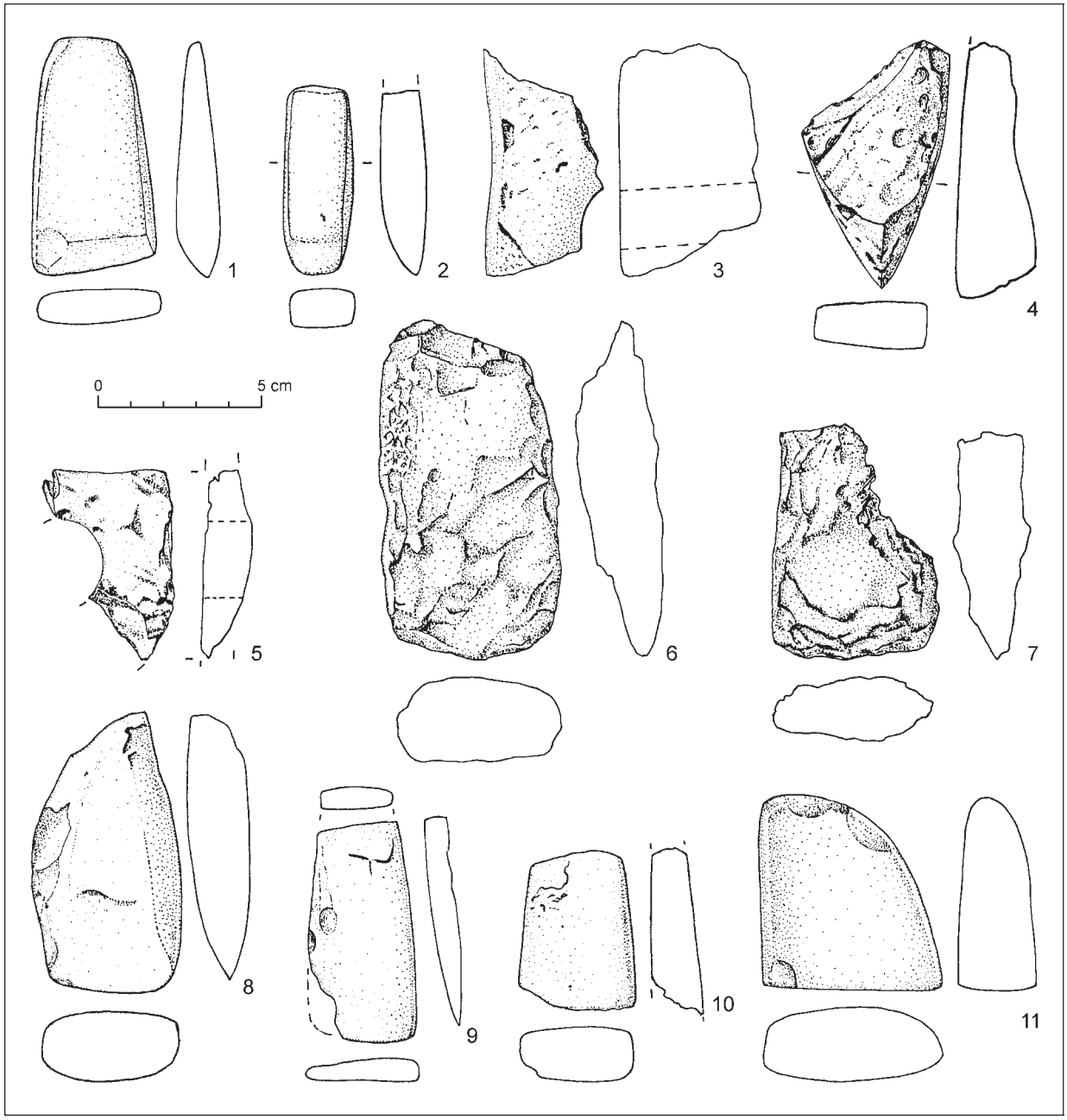

Obr. 22. Budmerice. Brúsená industria z domu 10. Kreslila J. Maretová.

ho rádiolaritového jadra, fragment čepele s kôrou z krakovského pazúrika, čepieľka s vrubom bočne retušovaná z krakovského pazúrika, malé obojstranné škrabadlo z čokoládového pazúrika, kosáková čepeľ a čepeľ z krakovského pazúrika. Dve čepieľky z jedného jadra sa našli pod nádobou 58 pri ohnisku 2, ostatné na rôznych miestach. Mimo zhoreného domu sa našlo 35 štiepaných kamenných artefaktov. Podľa určenia Ľ. Illášovej pri malom množstve nálezov prevažuje surovina malopoľského pôvodu, tak ako tomu bolo aj v predchádzajúcich stupňoch lengyelskej kultúry.

Mlecie a brúsne kamene

Okrem jedného exemplára sa všetky mlecie a brúsne kamene zachovali len fragmentárne a ich pôvodný tvar a funkcia sa preto nedajú vždy stanoviť. Ich poloha v dome je znázornená na obr. 21.

1. Dva fragmenty z veľkého brúsneho kameňa z kremitého pieskovca, obojstranne opracované, z jednej strany je pracovná plocha ako trecia podložka, z druhej strany široká žliabková priehlbeň po celej zachovanej dĺžke, ktorá mohla slúžiť na brúsenie. Z jednej strany sú zjavné stopy po prepálení. Väčší fragment ležal žľabom dole. Rozmery: 20 x 13 cm a 26 x 19 cm.

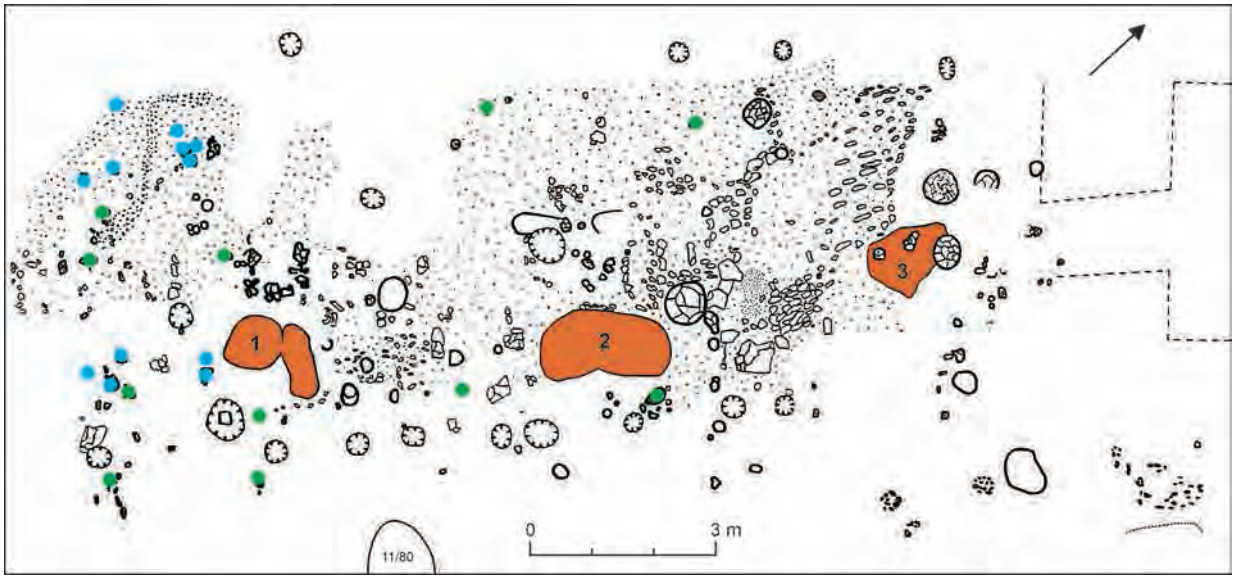

Obr. 23. Budmerice. Plán pôdorysu domu 10, s vyznačením polohy fragmentov mlecích kameňov (zelená značka) a väčších kameňov bez stôp po opracovaní (modrá značka). Pôvodný plán prekreslila J. Gajdošíková.

2. Neúplná trecia podložka z granodioritu, rozpadnutá, funkčná strana hladká, rovná, s minimálnym sklonom k stredu.
3. Fragment zvetranej podložky z kremenca.
4. Podložka z jemného kremenca, zachovaná asi polovica, funkčná plocha spadá pravidelne do stredu.
5. Fragment obojstranne opracovanej podložky z kremenca so silne erodovaným povrchom.
6. Fragment trecej podložky z hrubozrnného kremenca, z obidvoch plochých strán hladko zbrúsená.
7. Fragment asi z väčšej podložky z biotitického granodioritu, nerovná silno zvetraná plocha sa zvažuje mierne do strán a pozdĺžne smerom k stredu.
8. Fragment trecej podložky z granodioritu, skorodovaný povrch, trecia plocha rovná, obrátená dole.
9. Jediná celá trecia podložka (rozpadnutá pod tlakom radlice zemného stroja) z kremitého pieskovca hrubej zrnitosti, funkčná plocha súmerne tanierovito prehĺbená. Nachádzala sa medzi ohniskom 2 a priľahlou stenou, funkčnou stranou obrátená k podlahe domu. Rozmery: 40 x 21 cm.

Podľa charakteristického tvaru a opracovania funkčnej strany len fragment 1 možno určiť ako brúsny kameň. V celosti zachovaná trecia podložka (9) s pravidelnou tanierovitou pracovnou plochou predstavuje zriedkavejší druh mlecích kameňov. Trecí mlecí kameň tvarom aj rozmermi zodpovedajúci tejto podložke sa nenašiel. Ako roztieradlá a drvidlá na tomto druhu podložky sa mohli používať aj menšie okruhliaky, ako aj opracované roztieradlá amfibolitickej bridlice. Ostatné fragmenty pochádzajú skôr z podložiek na mletie a roztieranie. Na žiadnom z fragmentov sa nenašli stopy po červenom farbive, aké sa na podložkách z iných nálezísk pravidelne vyskytujú. Podľa rozmiestnenia v areáli pôdorysu a polohy kamenných podložiek (obr. 23), ich fragmentárnosti, ako aj ich prevažného uloženia na funkčnej strane, ani jedna nebola pevne zabudovanou súčasťou zariadenia domu, napríklad ako sústava mlecích kameňov, aká je dobre známa z domov kultúry Cucuteni-Tripolje či v dobre zachovaných zvyškoch domov na tellových sídliskách. Nie je vylúčené, že ako cenný inventár boli celé mlecie kamene pri požiari alebo po ňom z domu odnesené. Podobne ako viaceré neopracované kamene na podlahe domu, mohli rozbité mlecie kamene slúžiť ako podstavce nejakého zariadenia v dome, avšak nejaká funkčná konfigurácia sa nedá doložiť. Všetky trecie podložky a brúsne kamene boli podľa určenia Ľ. Illášovej vyrobené zo surovín dostupných v blízkych Malých Karpatoch.

Drvidlá

Z areálu domu pochádza 7 drvidiel malých rozmerov – tri z kremencových okruhliakov, jedno z grafitickej bridlice a tri z aktinolitickej bridlice (amfibolitu). Okruhliaky sa používali bez akejkoľvek predchádzajúcej úpravy. Tri nepoškodené drvidlá z bridlice boli možno pred používaním na plochých stranách otesané. Podľa druhu a stupňa obrúsenia pracovných plôch ide skôr o nástroje na drvenie či roztieranie než na otĺkanie. Okruhliaky z kremenca boli používaním obrúsené len do obla, sledujúc pôvodný povrch, a pripomínali skôr drvidlá. Naproti tomu kusy z amfibolitickej bridlice mali funkčné plochy rovno zbrúsené a používali

sa na iné účely, na roztieranie na rovnej podložke alebo na brúsenie. Rozmery sa pohybujú okolo 7–8 cm, veľkosťou sú vhodné na optimálne uchytenie do ruky. Dve z drvidiel sa našli blízko seba pri východnej stene na ploche medzi ohniskom 1 a 2, ostatné sa zistili izolovane v rôznych častiach domu. Tri z nich sa objavili na spodnej úrovni mazanice, teda asi priamo na podlahe domu, na štyri sa natrafilo až pri znižovaní areálu domu po odstránení mazanice.

K FUNKCII KOLOVÝCH STAVIEB LENGYELSKEJ KULTÚRY

Imobiliár zhoreného domu zastupujú vlastne len tri ohniská. Z hliny vybudované pracovné miesta s osadenými mlecími kameňmi, známe zo zhorených domov kultúry Cucuteni-Tripolje, sa nenašli, práve tak ako ani vnútorné priečky. Tri ohniská v dome, ktoré by mohli indikovať tri obytné priestory, nekorešpondujú s pôdorysmi dvojpriestorových domov lengyelskej kultúry ani eneolitickej skupiny Ludanice. Vzhľadom na neobvyklé miesto osady v Budmericiach, vo vtedy suchom koryte vodného toku, teda v extrémnom klimatickom období i prostredí, sa vynára otázka, do akej miery nepriaznivé podmienky mohli ovplyvniť vzhľad domu i jeho hospodárske a spoločenské využitie. Tri ohniská sa predpokladali aj v dome z Postoloprt, z V. fázy kultúry s vypichovanou keramikou, ktorý mal aj tri miestnosti. *B. Soudský* (*1969*, 43–57, obr. 29) uvažoval o kupolových peciach v troch jamách. Priamy doklad existencie nejakého ohrievacieho telesa v týchto jamách sa však nenašiel. Pôvodná podlaha domu, na ktorej pece alebo ohniská stáli, bola dávno rozrušená, takže možnosť zachovania nejakých dokladov tepelných zariadení v dome sa minimalizuje. Okrem toho len ťažko si možno predstaviť pec či ohnisko v meter hlbokej jame. Veľké kusy prepálenej mazanice v takýchto jamách neznámej funkcie (*Soudský 1969*, 54, obr. 25) dovoľujú skôr uvažovať o existencii povaly, ktorá pri požiari spadla na podlahu aj do jám v tomto rozľahlom dome so vstupnou predsieňou.

Vo väčších „ploščadkách" tripoľskej kultúry býva až 5 pecí, v jednej miestnosti boli aj dve až tri pece (*Passek 1949*, obr. 72: 1, 3). V kultúre Herpály bola jedna pec v každej miestnosti (*Kalicz/Raczky 1970*, 128, obr. 171), v Divostine (Vinča D) v každom z dvoch priestorov domu bola jedna pec (*Bogdanović 1988*).

Od počtu pecí v dome sa dostávame k problému možného počtu obyvateľov v dome a k demografii neolitických populácií. Ide o to, či uvažujeme o alternatíve, že ku každému krbu v dome patrila jedna rodina, alebo či bol tento vzťah daný inou štruktúrou obyvateľov domu. Podľa množstva keramiky v blízkosti ohnísk sa zdá, že išlo o rovnocenný inventár, ktorý mohol zodpovedať potrebe rovnako veľkej komunity žijúcej v priestore s jedným ohniskom. Množstvom i tvarmi podobná keramika pri každom z ohnísk svedčí o tom, že tri ohniská slúžili súčasne. Vzhľadom na to, že forma ohnísk, ich rovnomerné rozmiestnenie v dome, ako aj inventár v ich blízkosti nevykazujú významnejšie diferencie, možno uvažovať, že dom s troma ohniskami, aký je aj ten z Budmeríc, obývali tri základné spoločenské jednotky – rodiny. Na ďalšiu úvahu o počte duší v takomto dome v nálezovom kontexte nenachádzame žiadnu oporu.

Vo zvlášť veľkých kolových stavbách s rozlohou do 300 m^2, v ktorých mohlo byť aj obytné poschodie, napriek tomu, že mali podľa pôdorysu často len jeden uzatvorený priestor, mohlo bývať aj niekoľko rodín. Doteraz skúmané pohreby v areáloch sídlisk lengyelskej kultúry (Zengővárkony, Aszód, Svodín, Branč, Jelšovce) asi neposkytujú reálny demografický obraz, lebo sa nevie aká početná a najmä, ktorá časť obyvateľov osady bola pochovaná v jej areáli. Okrem toho, máme aj rozľahlé skúmané sídliská (Bučany, Žlkovce, Tešetice-Kyjovice, Kamegg), kde sa našiel len celkom nepatrný počet hrobov, ktorý nemôže byť v nijakom vzťahu napríklad voči osade ohradenej palisádou v Žlkovciach, kde mohlo súčasne stáť aj do 50 domov. Nie je to len prípad odhadu veľkosti populácie lengyelskej kultúry, ale ešte vo väčšom rozmere to platí o kultúre Cucuteni-Tripolje, kde v jej finálnom štádiu (Tripolje C/1) k sídliskám „gigantom" so stovkami súčasných domov sa nenašiel ani jeden hrob. Novšie objavy rozľahlých sídlisk lengyelskej kultúry s tisíckami pohrebov v juhovýchodnom Zadunajsku znamenajú zásadne novú situáciu, ktorá zmení obraz o lengyelskej kultúre ako o civilizačnom fenoméne na sklonku neolitu v strednej Európe (*Zalai-Gaál 2008*).

Rozlohou veľké kolové stavby slúžili ako obydlia. Malým kolovým stavbám možno prisúdiť skôr hospodársku funkciu. Pôdorys veľkého kolového domu sám osebe neindikuje množstvo osôb ani sociálnu pozíciu jeho obyvateľov. V tomto smere viac napovedá situovanie domu na sídlisku. Osobitné postavenie mohli mať domy v rondeloch, aké sa vyskytovali v Bučanoch (*Bujna/Romsauer 1986*) a v Žlkovciach (*Pavúk/Karlovský 2004*). Opakovane budované domy v rondeli v Žlkovciach vo všetkých fázach boli orientáciou dlhých osí bezprostredne späté s juhovýchodným vchodom do rondelu, z ktorého bol každých 18,6 roka pozorovaný západ nízkeho Mesiaca a dvakrát ročne

aj západ Slnka na tomto smere (*Pavúk/Karlovský 2004*, obr. 18). Takto orientovaný dom v rondeli mohol slúžiť ako komunitné zariadenie s kultovým poslaním, ako svätyňa. Práve tak ho mohla obývať rodina vedúcej osobnosti osady, predstaviteľ kultu – konštruktér astronomicky orientovaného rondelu a organizátor rituálov pri cyklickom chode hlavných nebeských telies a pri iných príležitostiach. Domy s vchodovým koridorom v rondeli, typu 3b, a v jeho blízkosti, by súčasne svedčili o deľbe vedúceho spoločenského postavenia. V rondeli žil duchovný vodca – šaman a v podobnom dome s koridorom blízko rondelu náčelník – *big men* osady. Vo Svodíne z vonkajšej strany pri severozápadnom vchode do menšieho rondelu 1, orientovaného na vysoký Mesiac (*Pavúk/Karlovský 2004*, 239–241, obr. 19), popri osi vchodu stáli dva z najväčších domov v osade. Aj tam mohlo ísť o podobnú situáciu s deľbou spoločenského postavenia vedúcich osobností osady s rondelom.

Z prehľadu hlavných typologických druhov kolových stavieb lengyelskej kultúry a s tým úzko súvisiacich technických a konštrukčných riešení a stavebných praktík, získavame informáciu o genéze, vývoji a transformácii obytnej a hospodárskej architektúry v priebehu mnohých stáročí na rozhraní kultúr a epoch. Z pohľadu kultúrnohistorickej periodizácie veľké dvojpriestorové kolové domy s využívaním povaly pri konštrukcii krovu so strechou sa budovali v dobe ohraničenej koncom stredoneolitickej kultúry s lineárnou keramikou, resp. jej želiezovskej skupiny a začiatkom stredoeneolitickej badenskej kultúry. Zatiaľ čo inovatívnu zmenu v staviteľstve lengyelskej kultúry voči stavebno-technickej praxi v kultúre s lineárnou keramikou a v želiezovskej skupine markantne zaznamenávame v bezprostrednej spätosti so zriaďovaním povaly v kolovej stavbe, tak o zmenenej stavebnej praxi ľudu badenskej kultúry voči predchádzajúcej epoche vieme z existujúcich archeologických prameňov na území bývalej lengyelskej kultúry veľmi málo, snáď len toľko, že išlo veľkosťou i stavebno-technicky o celkom odlišný druh nadzemnej obytnej stavby. Veľké kolové stavby lengyelskej kultúry rozlohou i stavebne vyústili v postlengyelskom horizonte s keramikou zdobenou brázdeným vpichom, ako to dokladá pôdorys veľkej stavby na sídlisku skupiny Bajč-Retz v Čataji na juhozápadnom Slovensku (*Pavúk 2001*). Aj keď táto stavba mala špecifickú konštrukciu obvodových stien, bola skôr pokračovaním a vyvrcholením staviteľstva lengyelskej kultúry ako začiatkom staviteľstva nastupujúcej badenskej kultúry.

Teda aj v neolite a eneolite strednej Európy sa striedali architektonické štýly analogicky, ako románsky sloh vyrástol z antického staviteľstva a bol vystriedaný gotickým stavebným slohom a ten zasa renesanciou. Každý stavebný sloh sprevádzala pre dobu jeho trvania špecifická kultúra vo všetkých jej hmotných i duchovných zložkách, čo v širokej škále prejavov hlavných neolitických a eneolitických kultúr nachádzame v tesnom vzťahu s vývojom a transformáciou ich architektúry.[1]

LITERATÚRA

Bakamska 2007 – A. Bakamska: Tell Gălăbnik. Architecture and Site Planning. In: H. Todorova/M. Stefanovic/G. Ivanov (Ed.): The Struma/Strymon River Valley in Prehistory. Proceedings of the International Symposium Strymon Praehistoricus. Kjustendil-Blagoevgrad – Serres-Amphipolis 27. 09. – 01. 10. 2004. Sofia 2007, 177–180.

Bánffy 1995 – E. Bánffy: Early Chalcolithic settlemet at Zalaszentbalázs-Szőlőhegyi mező. Antaeus 22, 1995, 71–102.

Bánffy 2005 – E. Bánffy: The 6th Millenium BC boundary in western Transdanubia and its role in the Central European Neolithic Transition (The Szentgyörgy-Pityerdomb Settlement). Budapest 2005.

Bogdanović 1988 – M. Bogdanović: Architecture and structural features at Divostin. In: A. McPheron/D. Srejović (Ed.): Divostin and the Neolithic of Central Serbia. Kragujevac 1988, 35–142.

Bogdanović 2004 – M. Bogdanović: Grivac. Naselja protostarčevačke i vinčanske kulture. Kragujevac 2004.

Böhm 1941 – J. Böhm: Kronika objeveného věku. Praha 1941.

Brukner 1962 – B. Brukner: Praistorijsko naselje na potezu Beletinci kod Obreža. Rad Vojvođanskih Muz. 11, 1962, 89–122.

Brukner 1980 – B. Brukner: Naselje vinčanske gruppe na Gomolavi. Rad Vojvođanskih Muz. 26, 1980, 5–56.

Bujna/Romsauer 1986 – J. Bujna/P. Romsauer: Siedlung und Kreisanlage der Lengyel-Kultur. In: V. Němejcová-Pavúková (Ed.): Internationales Symposium über die Lengyel-Kultur. Nitra – Wien 1986, 27–35.

[1] Za digitalizáciu obrázkových príloh aj na tomto mieste ďakujem Márii Kunovej z Archeologického ústavu SAV v Nitre.

Carneiro 2006 – A. Carneiro: Die eingetiefte Siedlungskonstruktion von Mannersdorf an der March in Niederösterreich und die eingetieften Bauten der Lengyelkultur. In: A. Krenn-Leeb/K. Grömer/P. Stadler (Ed.): Ein Lächeln für die Jungsteinzeit [Festschr. Elisabeth Ruttkay]. Arch. Osterreichs 17/2, 2006, 70–81.

Čižmář et al. 2004 – Z. Čižmář/J. Pavúk/P. Procházková/M. Šmíd: K problému definování finálního stádia lengyelské kultury. In: B. Hänsel/E. Studeníková (Ed): Zwischen Karpaten und Ägäis. Neolithikum und ältere Bronzezeit [Gedenkschrift Viera Němejcová-Pavúková]. Internat. Arch. Stud. Honoraria 21. Rahden/Westf. 2004, 207–232.

Čtverák/Rulf 1989 – V. Čtverák/J. Rulf: Nálezy horizontu jordanovské kultury z Třebestovíc, okr. Nymburk. Pam. Arch. 80, 1989, 5–29.

Dimitrijević 1968 – S. Dimitrijević: Sopotsko-lenđelska kultura. Zagreb 1968.

Egry 2001- I. Egry: Beszámoló a Győr-Marcalváros-bevásárlóközpont terültén végzett megelőző régészeti fletárásokról. Arrabona 39, 2001, 57–78.

Ďuriš 2004 – J. Ďuriš: Archeologický výskum v Chynoranoch. AVANS 2003, 2004, 45–47.

Ďuriš 2011 – J. Ďuriš: Rekonštrukcia neolitického domu z Chynorian. Slov. Arch. 59, 2011, 87–148.

Filová 1975 – B. Filová (Ed.): Slovensko 3. Ľud II. časť. Bratislava 1975.

Hampel 1989 – A. Hampel: Die Hausentwicklung im Mittelneolithikum Zentraleuropas. Universitätsforsch. Prähist. Arch. Bd. 1. Bonn 1989.

Hegedűs/Makkay 1990 – K. Hegedűs/J. Makkay: Vesztő-Mágor. In: L. Tála/P. Racky (Ed.): Alltag und Religion. Jungsteinzeit in Ost-Ungarn. Frankfurt am Main 1990, 97–116.

Ilon/Farkas 2001 – G. Ilon/Cs. Farkas: Houses of the Late-Lengyel settlement of the boundary of Szombathely (County Vas, Western Hungary). In: J. Regenye (Ed.): Sites & Stones. Lengyel culture in Western Hungary and beyond. Veszprém 2001, 55–60.

Jovanović/Glišić 1960 – B. Jovanović/J. Glišić: Eneolitsko naselje u Jakovu-Kormandinu. Starinar 11, 1960, 113–152.

Kalábek 2008 – M. Kalábek: Předběžné poznámky k neolitické a časněeneolitické fáze osídlení lokality Hulín-Pravčice 2 „Višňovce". In: Kolektív autorů: Ročenka 2007. Arch. Centrum Olomouc. Olomouc 2008, 40–48.

Kalábek/Kalábková 2009 – M. Kalábek/P. Kalábková: Lengyelské sídliště na lokalite Hulín-Pravčice 2. Předběžná správa. In: E. Kazdová (Ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich zemí 2008. Brno, v tlači.

Kalicz 1976 – N. Kalicz: Hüttenmodelle der Lengyel-Kultur in Ungarn. Jahresschr. Mitteld. Vorgesch. 60, 1967, 117–127.

Kalicz/Raczky1990 – N. Kalicz/P. Raczky: Berettyóújfalu-Herpály. In: Alltag und Religion. Jungsteinzeit in Ost-Ungarn. Frankfurt am Main 1990, 117–140.

Kaminská 1987 – Ľ. Kaminská: Príspevok k osídleniu Hrčeľa v mladšej a neskorej dobe kamennej. Arch. Rozhledy 39, 1987, 481–506.

Kiss/Réti 2005 – V. Kiss/Zs. Réti: Középső rézkori alapárkos ház Zamárdiból. Ősrég. Levelek 7, 2005, 73–90.

Koštuřík/Šebela 1994 – P. Koštuřík/L. Šebela: Eneolitická sídliště v Dolních Věstonicích, okr. Břeclav. Pravěk (N. Ř.) 1992, 1994, 153–204.

Kuča 2007 – M. Kuča: Polozemnice kultúry s moravskou malovanou keramikou z Těšetic-Kyjovic (obj. č. 181 a 184). Příspěvek k poznáni zahloubených lengyelských staveb. In: E. Kazdová/V. Podborský (Ed.): Studium sociálních a duchovních struktur pravěku. Brno 2007, 55–79.

Lazarovici/Lazarovici 2006 – C. M. Lazarovici/Gh. Lazarovici: Arhitectura neoliticului şi epoci cuprului din Romania. Neoliticul. Iaşi 2006.

Lichardus/Lichardus-Itten 1995–1996 – J. Lichardus/M. Lichardus-Itten: Spätneolithische Funde aus Čičarovce (Ostslowakei) und das obere Theißgebiet an der Schwelle zur frühen Kupferzeit. Saarbrücker Stud. u. Mat. Altkde. 4–5, 1995–1996, 143–250.

Lichardus/Vladár 1970 – J. Lichardus/J. Vladár: Neskorolengyelské sídliskové a hrobové nálezy z Nitry. Slov. Arch. 18, 1970, 373–419.

Lichardus-Itten/Lichardus 2004 – M. Lichardus-Itten/J. Lichardus: Frühneolithische Häuser im balkano-karpatischen Raum als Grundlagen der linearbandkeramischer Bauweise. In: J. Bátora/V. Furmánek/L. Veliačik (Ed.): Einflüsse und Kontakte alteuropäischer Kulturen [Festschr. J. Vladár]. Nitra 2004, 25–56.

Lichter 1993 – C. Lichter: Untersuchungen zu den Bauten des südosteuropäischen Neolithikums und Chalkolithikums. Internat. Arch. 18. Buch am Erlbach 1993.

Madas 1988 – D. Madas: Ceramic Vessels from the Divostin II House Floors. In: A. McPheron/D. Srejović (Ed.): Divostin and the Neolithic of Central Serbia. Kragujevac 1988, 143–171.

Markevič 1981 – V. I. Markevič: Pozdne-tripoľskije plemena severnoj Moldavii. Kišinev 1981.

Meier-Arendt 1989 – W. Meier-Arendt: Überlegungen zur Herkunft des linearbandkeramischen Langhauses. In: S. Bökönyi (Ed.): Neolithic of Southeastern Europe and its near Eastern Connections. Varia Arch. Hungarica 2. Budapest 1989, 183–189.

Minichreiter 1992 – K. Minichreiter: Starčevačka kultura u sjevernoj Hrvatskoj. Zagreb 1992.

Modderman 1968 – P. J. R. Modderman: Die Hausbauten und Siedlungen der Linienbandkeramik in ihrem westlichen Bereich. In: H. Schwabedissen (Ed.): Die Anfänge des Neolithikums vom Orient bis Nordeuropa V (Fundamenta A2). Köln 1986, 1–9.

Németh 1994 – G. Németh: Vorbericht über spätneolithische und frühkupferzeitliche Siedlungsspuren bei Lébény. Nyíregyházi Jósa András Múz. Évk. 36, 1994, 241–261.

Němejcová-Pavúková 1987 – V. Němejcová-Pavúková: Záchranný výskum v Kočíne. AVANS 1986, 1987, 75.

Němejcová-Pavúková 1995 – V. Němejcová-Pavúková: Svodín. Zwei Kreisgrabenanlagen der Lengyel-Kultur. Bratislava 1995.

UžNeugebauer 1993 – W. Neugebauer: Rettungsgrabungen im Unteren Traisental in den Jahren 1992 und 1993. Fundber. Österreich 32, 1993, 443–475.

Neugebauer et al. 1990 – J.-W. Neugebauer et al.: Rettungsgrabungen im Unteren Traisental. Funber. Österreich 29, 1990, 45–81.

Ožďáni 1980 – O. Ožďáni: Eneolitické sídlisko v Budmericiach. AVANS 1979, 1980, 155–156.

Passek 1949 – T. S. Passek: Periodizacija tripoľskich poselenij. Mat. i Issled. Arch. SSSR 10. Moskva – Leningrad 1949.

Pavúk 1981 – J. Pavúk: Umenie a život doby kamennej. Bratislava 1981.

Pavúk 1994 – J. Pavúk: Štúrovo. Ein Siedlungsplatz der Kultur mit der Linearkeramik und der Želiezovce-Gruppe. Nitra 1994.
Pavúk 2000 – J. Pavúk: Das Epilengyel/Lengyel IV als kulturhistorische Einheit. Slov. Arch. 48, 2000, 1–24.
Pavúk 2001 – J. Pavúk: Hausgrundriß und Furchenstichkeramik der Gruppe Bajč-Retz aus Čataj in der Slowakei. In: P. Roman/S. Diamandi (Ed.): Cernavoda III – Boleráz. Ein vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der unteren Donau. Bucureşti 2001, 563–578.
Pavúk 2002 – J. Pavúk: Die Apsidenbauten mit Fundamentgräbchen der Želiezovce-Gruppe. Budapest Régiségei 36, 2002, 63–78.
Pavúk 2003 – J. Pavúk: Hausgrundrisse der Lengyel-Kultur in der Slowakei. In: J. Eckert/U. Eisenhauer/A. Zimmermann (Ed.): Archäologische Perspektiven. Analysen und Interpretationen im Wandel [Festschr. Jens Lüning]. Internat. Arch. Stud. Honoraria 20. Rahden/West 2003, 455–470.
Pavúk 2004 – J. Pavúk: Stará lineárna keramika na Slovensku a neolitizácia strednej Európy. In: M. Lutovský (Ed.): Otázky neolitu a eneolitu 2003. Praha 2004, 11–28.
Pavúk/Bátora 1995 – J. Pavúk/J. Bátora: Siedlung und Gräber der Ludanice-Gruppe in Jelšovce. Nitra 1995.
Pavúk/Karlovský 2004 – J. Pavúk/V. Karlovský: Orientácia rondelov lengyelskej kultúry na smery vysokého a nízkeho Mesiaca. Slov. Arch. 52, 2004, 211–280.
Podborský 1984 – Domy lidu s moravskou malovanou keramikou. Sbor. Prací Fil. Fak. Brno E 29, 1984, 28–66.
Podborský 1993 – Pravěké dějiny Moravy. Brno 1993.
Prinz 1988 – B. Prinz: The Ground Stone Industry from Divostin. In: A. McPheron/D. Srejović (Ed.): Divostin and the Neolithic of Central Serbia. Kragujevac 1988, 255–300.
Raczky 1990 – P. Raczky: Öcsöd-Kováshalom. In: W. Meier-Arendt/P. Raczky (Ed.): Alltag und Religion. Jungsteinzeit in Ost-Ungarn. Frankfurt am Main 1990, 71–96.
Raczky/Anders/Sebők 2007 – P. Raczky/A. Anders/K. Sebők: Újkőkori ház kisérleti rekonstrukciója Polgár-Csőszhalom településéről. Ősrég. Levelek 7, 2005, 24–49.
Radunčeva 1976 – A. Radunčeva: Vinica. Eneolitno selišče i nekropol. Razkopki i Proučvanija 6. Sofia 1976.
Regenye 2007 – J. Regenye: The Late Lengyel culture as reflected by the excavation at Veszprém. In: J. K. Kozłowski/P. Racky (Ed.): The Lengyel, Polgár and related cultures in the Middle/Late Neolithic in Central Europe. Kraków 2007, 381–396.
Riedhammer/Schmotz/Wandling 1999 – K. Riedhammer/K. Schmotz/W. Wandling: Zwei ungewöhnliche Siedlungsbefunde des mittleren Neolithikums im östlichen Niederbayern. In: K. Schmotz (Ed.): Vorträge des 17. Niederbayerischen Archäologentages. Rahden/Wetsf. 1999, 15–53.
Ruttkay 1995 – E. Ruttkay: Spätneolithikum. In: E. Lenneis/Ch. Neugebauer-Maresch/E. Ruttkay: Jungsteinzeit im Osten Österreichs. St. Pölten – Wien 1995, 108–204.
Sanev 1988 – V. Sanev: Neolitsko svetilišče na Tumba vo Madžari, skopsko. Macedonia Acta Arch. 9, 1988, 41–60.
Schwammenhöfer 1983 – H. Schwamenhöfer: Eine Gehöftgruppe der Epilengyelzeit in der Ziegelei Schleinbach. Fundber. Österreich 22, 1983, 169–202.
Soudský 1969 – B. Soudský: Étude de la maison néolithique. Slov. Arch. 17, 1969, 5–96.
Todorova 1986 – Ch. Todorova: Kamenomednata epocha v Bălgaria. Sofia 1986.
Todorović/Cermanović 1961 – J. Todorović/A. Cermanović: Banjica. Naselje vinčanske kulture. Beograd 1961.
Urban 1980 – H. O. Urban: Ein Lengyelzeitlicher Hausgrundriss aus Wetzleinsdorf, Niederösterreich. Mitt. Österr. Arbeitsgemeinschaft Ur- u. Frühgesch. 30, 1980, 1–22.
Urban 1983-1984 – H. O. Urban: Die lengyelzeitliche Grabenanalage von Wetzleinsdorf, Niederösterreich. Mitt. Österr. Arbeitsgemneinschaft Ur- u. Frühgesch. 33–34, 1983–1984, 209–220.
Videjko 2003 – Ju. M. Videjko: Tripiľska civilizacija. Kyjiv 2003.
Virág 2003 – Zs. M. Virág: Settlement historical research in Transdanubia in the first half of the Middle Copper Age. In: E. Jerem/P. Raczky (Ed.): Morgenrot der Kulturen. Frühe Etappen der Menschheitsgeschichte in Mittel- und Südosteuropa [Festschr. Nándor Kalicz]. Budapest 2003, 375–400.
Virág/Figler 2007 – Zs. M. Virág/M. Figler: Data on the settlement history of the late Lengyel period of Transdanubia on the basis of two sites from Kisalföld (Small ungarian Plain). In: J. K. Kozłowski/P. Raczky (Ed.): The Lengyel, Polgár and related cultures in the Middle/Late Neolithic in Central Europe. Kaków 2007, 345–364.
Vizdal 1980 – J. Vizdal: Potiská kultúra na Zemplíne. Košice 1980.
Vladár 1961 – J. Vladár: Nové neolitické nálezy z Nitry. Arch. Rozhledy 13, 1961, 780–789.
Vladár/Krupica 1970 – J. Vladár/O. Krupica: Neskorolengyelská keramika z Brodzian. Slov. Arch. 18, 1970, 353–371.
Vladár/Lichardus 1968 – J. Vladár/J. Lichardus: Erforschung der frühäneolithschen Siedlungen in Branč. Slov. Arch. 16, 1968, 263–352.
Zalai-Gaál 2008 – I. Zalai-Gaál: An der Wende vom Neolithikum zur Kupferzeit in Transdanubien (Ungarn): Die „Häuptlingsgräber" der Lengyel-Kultur in Alsónyék-Kanisza. Altertum 53, 2008, 1–40.
Zürn 1965 – H. Zürn: Das jungsteinzeitliche Dorf Ehrenstein (Kreis Ulm). Ausgrabung 1960, 1. Stuttgart 1965.

Rukopis prijatý 1. 8. 2012

Recenzenti *PhDr. Jozef Ďuriš, PhD.*
PhDr. Ivan Cheben, CSc.

Translated by Anton Pokrivčák

Doc. PhDr. Juraj Pavúk, DrSc.
Archeologický ústav SAV
Akademická 21
SK – 949 21 Nitra
juraj_pavuk@yahoo.com

The Lengyel Culture Stockade Buildings

Ground Plans, Interior, and Their Function

J u r a j P a v ú k

SUMMARY

The article presents further elaboration on the previous discussion of the ground plans typology for the Lengyel Culture buildings in Slovakia, adding now the classification of ground plans from neighbouring territories. Their furnishing and function will also be discussed, especially in the light of new information gained from the study of a burnt house from Budmerice (*Pavúk 2003*). The Lengyel Culture houses differ substantially from the houses of the previous Linear Pottery Culture and the Želiezovce group, as well as from the houses of the contemporary cultures with stroked pottery, mainly by new type of ground plans, resulting from a new type of a roof-construction. The Lengyel Culture houses were mostly rectangular, consisting of two rooms divided by an internal transverse wall. The absence of a series of transverse triplets of posts (appearing also as three longitudal rows) of posts sets them clearly apart from the housing tradition of the preceding Linear Pottery Culture but also that of the contemporary Stroked Pottery Culture.

Typology of ground plans of the Lengyel Culture houses

Typological characterization of the Lengyel Culture buildings draws on the form and the size of their ground plans, as well as on the number of documented rooms and the type of their foundations, taking into account their chronological and regional position as well.

Houses belonging to the Lengyel I stage have so far been identified only in Svodín. *Type 1a* (Fig. 1) – is 22 m long and 10 m wide, containing two or even three rooms. Remarkable are narrow elongated post-holes in the external walls, sloping towards the wall to the depth of 2 m, where the post was placed. *Type 1b* (Fig. 2: 1) – differs from Type 1a by circular or only slightly longitudinal post-holes. *Type 1c* (Fig. 2: 2) – represents a smaller two-room house with dimensions of 11 x 6 m and *Type 1d* (Fig. 2: 3) – combines the use of foundation trenches with post-holes, belonging to the oldest ones in Svodín. The house of *Type 2* (Fig. 3) – with the continual 1–1.2 m deep foundation trench is two-roomed, 21 m long and 8 m wide.

Houses of the stages Lengyel I up to III

Type 3 (Fig. 4; 5) – represents a rectangular two-room house, consisting of two long lateral walls, one short wall at the back of the house, one transverse wall within the house and no front wall, as this end of the house remained open. Ground plans consist almost exclusively of individual post-holes (no foundation trenches). The frontal end of the long walls consists of an especially large and deep post-hole. A large post-hole is located also in the axis of the open part of the house, with a further post-hole approx. in the middle of the closed part of the house. The houses are almost always 7 posts broad, only in extremely wide houses there were 9 up to 11 posts respectively. Several sub-types can be distinguished. *Type 3a* (Fig. 4; 5) – corresponds to the general characteristics of open-end houses stated above. *Type 3b* – is an exceptionally large two-room building, over 35 m long and almost 10 m wide (Fig. 6). The short wall at the back, as well as the transverse wall within the house, consists of 9 to 11 post-holes (including the corner holes). Following the massive posts with triangular configuration at the front of the house, the building opened into a short entrance hall which led to the entrance corridor 8 to 9 m long and 4 m wide. The houses of this third type first occur in the Lengyel IB stage, they were documented in the following Santovka phase (transitional between Lengyel I and II) and represent the only type of post-structures in Žlkovce, a settlement belonging to the Lengyel II stage. In a modified form, similar buildings are also known from Veszprém (*Regenye 2007*, 392, fig. 3; 4) and from Győr (*Virág/Figler 2007*, 345–347, fig. 2: 2), dating to the Lengyel II-III stage. Of special importance is the lately documented first occurrence of the houses type 3 in Hulín in central Moravia (*Kalábek 2008*; *Kalábek/Kalábková 2009*), so far dated to the later stage of the Lengyel Culture. It seems that along this standardisation of ground plans during Lengyel II stage, a certain variability also occurred, corresponding likely to the existence of various regional ceramic groups, unified by the typical white painted pottery.

Important correspondence between the building activities of the Lengyel and Vinča Cultures are documented

by the ground plans of the mentioned houses with a corridor in Žlkovce and in Gomolava, in combination with the Type 1a house from Svodín (Fig. 7).

Ground plans of houses at the Epilengyel/Lengyel IV stage

The ground plans of the Eneolithic Epilengyel/Lengyel IV stage (the so called Ludanice group) differ from the Late Neolithic types of Lengyel IB–III stages. The large, almost rectangular buildings with several – also combined – kinds of foundations continue with regular occurrence. While a significant integration of house types in several regions of the Lengyel Culture can be recorded in the Lengyel II stage, the Eneolithic Epilengyel stage witnesses emergence of individual regional groups with their characteristic and unique types of buildings.

The buildings of the Ludanice group are mainly of the *Type 4* – a two-room house with transverse wall, with a foundation trench all around, all the way up to the *antae* at the end, 20 to 30 m long and 8 to 10 m wide (Fig. 8: 4). *Type 5* – is a rectangular two-room house with combined type of foundation. Interestingly, it is impossible to say which part is the front and which is the back of the house. *Type 5a* (Fig. 8: 3) – has a larger part of the long walls (including the transverse wall) constructed of post-holes, with smaller part of the ground plan consisting of a foundation trench. *Type 5b* – is similar, approx. 20 m long and 5 to 7 m wide, but the foundation channel takes up to half of the ground plan, while in the second half and in transverse wall remain constructed of individual post-holes. In addition, each room has two post-holes in the axis of the house. *Type 5c* – is so far documented only in single instance, the house from Budmerice presented in this study. The three fireplaces indicate that it should be a three-room house with post-construction of walls and without a foundation trench.

Other types of house ground plans are known from the western Hungary and eastern Austria. *Type 6* (Fig. 9: 1) – has a rounded foundation ditch without a transverse wall and with a row of posts on the central axis (*Ilon/Farkas 2001*, fig. 2; 3; *Virág/Figler 2007*, 358–360, fig. 6: 2–6), and is 15 to 22 m long and 8 to 10 m wide. Even though they occur also in the contact territory of the Ludanice and Balaton-Lasinja groups near the Danube, their occurrence around the Balaton Lake (*Kiss/Réti 2005*, fig. 4) indicates that this Type is typical for the whole Balaton-Lasinja group. That in turn means that the Ludanice and Balaton-Lasinja groups do not differ only by their specific pottery, but each of them had its own type of post-structures as well.

Type 7 – is documented by ground plans of two-room houses with foundation trenches with a transverse wall in one third, sometimes also with posts along the building´s axis (Fig. 9: 2, 3), 17 to 20 m long and 8 to 10 m wide. They occur in the territory south of the Danube in Hungary and in Austria (*Egry 2001*, 65, fig. 2; 3; *Németh 1994*, 244, fig. 10; 12; *Neugebauer 1993*, 449, fig. 52: 2; 53: 1; *Neugebauer et al. 1990*, 51, fig. 34: 2; 35: 1, 2; 36b; *Virág/Figler 2007*, 358, fig. 6: 8, 9, 11). The Type 7 houses belong chronologically to the older phase of the Ludanice and Balaton/Lasinja groups, and the Type 6 houses to the classic stage of these groups (*Pavúk 2000*). *Type 8* – is represented by smaller one-room houses (Fig. 9: 4, 5) in two variants (*Virág 2003*, fig. 2; *Virág/Figler 2007*, 352–354, fig. 2: 5–11). *Type 9* – is represented by the ground plans with foundation trenches without a transverse wall, approx. 13 and 17 m long and approx. 7 m wide, coming from Bisamberg-Oberpullendorf group (Fig. 9: 6) from Schleinbach site, north of Vienna (*Schwammenhöfer 1983*, tab. 5–9).

Small post-structures

Small post-structures, such as the ones from Tešetice-Kyjovice (*Podborský 1984*, 41–46), Osterhofen-Schmiedorf, and from Aldersbach-Kriestorf (*Riedhammer/Schmotz/Wandling 1999*, fig. 3; 7), built in a large rectangular pit, up to 2 m deep (Fig. 10), cannot be considered earth-houses or even semi earth-houses. These buildings thus had an overground as well as an underground part and contained, in fact, even floors. The underground part of the building, "a cellar", approx. two meters deep, could only be accessed from its overground part on the level of what must have been the surface then. There may have also been some kind of a floor covering the underground part, which is why such building could not serve for the living. The overground part could also serve for the storing of corn.

The four presented clay models of buildings (Fig. 11) are all linked by very similar treatment of their surface and especially that of the roof. They are reminiscent of the post-structures with continual clay plaster covering not only posts in the walls and the filling between the posts, but also the roof joists. Judging by the model from Kočín (Fig. 11: 3), such models may be considered to be the depiction of a granary. Spreading clay on the whole surface of the building, including the roof-frame, was likely meant to protect it against fire. As the model from Střelice may be a multiple miniature of a small pole building (*Podborský 1984*, 52–53), thus some of the models may be replicas of independent granaries (Fig. 12).

The introduction of garret and the burned house from Budmerice

The main innovation in the building activities of the Lengyel Culture was the construction of a garret in the house. The support of roof-frame was thus moved to the garret, which in turn led to a substantial reduction of the number of posts on the ground floor. As a result a larger, more comfortable and hygienic living space was achieved. The relatively well-preserved remnants of the burnt House 10/80 of the Ludanice group in Budmerice, made it for the first time possible to detect burnt plaster of the ceiling underneath garret fallen during the fire on the house floor. Blocks of daub with well-preserved negatives of the ceiling´s wooden construction came also from House 2/80 on the same site (Fig. 13; 14). By con-

structing garrets the builders of the Lengyel Culture houses possibly responded to the changes in building of contemporaneous cultures (Vinča-Pločnik, Gumelnița, Cucuteni-Tripolje, Tisza Culture, Herpály).

The ground plan of the abovementioned burnt house from Budmerice is defined by incomplete rows of post-holes in long walls on the area of approx. 16 to 18 x 6 m. On the house´s floor were situated mostly secondarily burnt vessels with weathered surface of a brick-red colour (Fig. 16; 17), differing form un-burnt vessels of the Ludanice group (Fig. 18). The vessels were concentrated around three fireplaces (Fig. 19). At Fireplace 1 there were 20 vessels, at Fireplace 2 at least 22 vessels, and at Fireplace 3 in the un-burnt part 14 vessels, thus totalling around 65 vessels of the common shapes. In addition, several discoid objects, with diameter of approx. 10 cm, 4 cm thick and with an opening in the middle, made from clay mixed with small stones and grasses (Fig. 21), were found four times as if in pairs close to two of the fireplaces (Fig. 20). The house has further yielded 10 polished stone instruments, fragments of thereof and even a semi-product (Fig. 22), as well as seven chipped stone artefacts mainly from Polish raw materials. Except for one exemplar, 8 mill and grinding stones were preserved only in fragments, lying likely in their original functional position (Fig. 23). The stone artefacts are completed by partially worked or worn out pebbles.

Conclusions

Large in size and normally two-room buildings served mostly as dwellings. The small buildings, with an area of approx. 10 to 20 m^2, can be assumed to have rather had some agricultural function. The ground plan of the large houses in itself indicates neither the number nor the social function of its inhabitants. In this respect more can be gained from analysis of a position where a house is situated within the given settlement. A unique role might have had for example houses within ditched enclosures (the so called rondels), such as the ones in Bučany (*Bujna/Romsauer 1986*) or in Žlkovce (*Pavúk/Karlovský 2004*). The repeatedly built houses in the rondel of Žlkovce were in all phases directly connected with south-eastern entrance to the rondel, by the orientation of their long axes, from which the setting of the so called low Moon could be observed every 18.6 years, and twice a year also the movement of the Sun in this direction (*Pavúk/Karlovský 2004*, fig. 18). Accordingly oriented house within the rondel could thus theoretically serve as a communal facility with cult role, as a sanctuary. It could, however, have equally been occupied by a family of some leading personality in the settlement hierarchy, a representative of the cult – a designer of the astronomically oriented rondel and an organiser of rituals during the cyclical movement of main celestial bodies and during other festive occasions. The houses with an entrance corridor, Type 3b, in the vicinity of the rondel could also testify to the division of leading social positions: The spiritual leader, shaman, lived in the rondel – while the chieftain in a similar house with corridor close to the rondel – the *big men* of the settlement.

From the aspect of culture-historical periodization, large two-room houses using garret in the construction of the roof frame were built only during certain time-frame, from the end of the Middle Neolithic Culture with Linear Pottery, or its Želiezovce group, to the beginning of the Middle Aeneolithic Baden Culture. The houses of this kind, just like the burials in settlement areas, along with shapes and decorative motifs of pottery, highlight the ethno-cultural integrity and continuity of the territory of Lengyel Culture at the borderline between the Balkan and the Central European world on the way from the Stone Age to the Age of Copper and Bronze.

Fig. 1. Svodín. Ground plan of a Type 1a house.
Fig. 2. Svodín. 1 – Ground plan of a Type 1b house; 2 – Ground plan of a Type 1c; 3 – ground plan of a Type 1d.
Fig. 3. Svodín. Ground plan of a Type 2 house.
Fig. 4. Žlkovce, House 75. Ground plan of a Type 3 house with profiles of post-holes.
Fig. 5. Ground plans a Type 3a houses. 1 – Győr; 2 – Žlkovce, House 60; 3 – Santovka, House 1 (1 – after *Virág/Figler 2007*).
Fig. 6. Žlkovce. Ground plans of a Type 3b houses with entrance corridor. 1 – House 72 with annex building from palisade rondel; 2 – House 52 from eastern side of rondel.
Fig. 7. Evidence of the influence of Vinča-Pločnik Culture in the architecture of Lengyel Culture. 1 – Žlkovce, ground plan of House 52 with entrance corridor; 2 – Svodín, House 210, of a Type 1a, with deep post-holes with a ramp profile; 3 – Gomolava, ground plan of house with entrance corridor with extremely deep post-holes (after *Lichter 1993*).
Fig. 8. Ground plans of large houses of the Ludanice group. 1–3 – Type 5 (1, 2 – Jelšovce; 3 – Branč); 4 – Type 4, Branč (1, 2 – after *Pavúk/Bátora 1995*; 3, 4 – after *Vladár/Lichardus 1968*).
Fig. 9. Ground plans of the houses of Epilengyel/Lengyel IV stage in Hungary and Austria. 1–3 – Mosonszentmiklós; 4 – Győr; 5 – Zalavár; 6 – Schleinbach (after *Virág 2003*; *Virág/Figler 2007*; *Schwammenhöfer 1983*).
Fig. 10. Small buildings. 1 – Těšetice-Kyjovice (after *Podborský 1984*); 2 – Osterhofen-Schmiedorf (after *Riedhammer/Schmotz/Wandling 1999*).
Fig. 11. Clay models of buildings. 1 – Branč; 2 – Střelice; 3 – Kočín; 4 – Horná Seč (after *Vladár/Lichardus 1968*; *Maresch-Neugebauer 1995*; *Němejcová-Pavúková 1987*).
Fig. 12. Semi-recent loghouse granary plastered by clay with straw roof from the village of Beňadikovce in eastern Slovakia, state in the mid-20th cent. (after *Filová 1975*).
Fig. 13. Budmerice. Burnt clay plaster from the ceiling of the House 2 *in situ*. Photo by J. Pavúk.
Fig. 14. Budmerice. Mended and restored blocks of clay plaster from the ceiling of the House 2. Photo by J. Krátky.

Fig. 15. Budmerice. Fireplace 1 and 2 in the burnt House 10. Photo by J. Pavúk.
Fig. 16. Budmerice. Sample of broken vessels in the daub on the floor of burnt House 10. Photo by J. Pavúk.
Fig. 17. Example of a secondarily burnt pottery of brick colour with weathered, originally smoothed and polished, surface. 1, 3, 4 – Budmerice, House 10/80; 2 – Nitra, Leningradská Street. Photo by M. Samuel.
Fig. 18. Jelšovce. Pottery from the Ludanice group graves with a well preserved original surface. Photo by M. Novotná.
Fig. 19. Budmerice. Position of vessels in the area of the burnt house. Original plan redrawn by J. Gajdošíková.
Fig. 20. Budmerice. Position of clay discs on the floor of the house. Original plan redrawn by J. Gajdošíková.
Fig. 21. Budmerice. Clay discs from House 10. Drawn by J. Maretová
Fig. 22. Budmerice. Polished stone industry from House 10. Drawn by J. Maretová.
Fig. 23. Budmerice. Plan of the ground plan of House 10, with the indicated position of the fragments of millstones (green mark) and bigger stones without traces of treatment (blue mark). Original plan redrawn by J. Gajdošíková.

Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku/Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ.

Štúdia bola vyhotovená v rámci projektu Centrum výskumu najstarších dejín stredného Podunajska za podpory Agentúry Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR. Projekt je financovaný zo štrukturálnych fondov EÚ (Európsky fond regionálneho rozvoja) v rámci operačného programu Výskum a vývoj, Opatrenie 2.1 Podpora sietí excelentných pracovísk výskumu a vývoja ako pilierov rozvoja regiónu a podpora nadregionálnej spolupráce.

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA LX–2, 2012, 285–342

NOŽE Z DOBY BRONZOVEJ NA SLOVENSKU

LADISLAV VELIAČIK

Knives from Bronze Age in Slovakia. The study is focused on the assessment of the production and occurrence of bronze knives in the territory of the present-day Slovakia and their typological-chronological classification. The set of the 99 whole, though more often fragmentarily preserved, analysed exemplars is a significant part of the material content of the central Danubian and Carpathian culture, and especially of the Urnfield cultures. A detailed analysis showed, however, an almost unexpectedly non-proportional representation of the analysed kind of products of bronze industry within the relics of Lusatian, central Danubian, south-eastern cultures of urnfields, with surprisingly lower occurrence in such a rich area of developed metallurgy as it existed especially in the Piliny, Kyjatice and Gáva cultures.
The scale of finds clearly documents the representation of knives of all basic central European typological groups, made up by exemplars with full, frame, tongue, plate and thorn handle. In the study they are classified into twenty-five types and further variants. A part of Slovak finds displays certain formal differences which, with few exceptions (proposed types Smolenice, Čaka and Horná Seč), and also as a consequence of the finds´ frequent fragmentariness and the absence of a more significant closed whole, did not lead to the creation of new independent types. From the very beginning of the occurrence of bronze knives there were close contacts with south-eastern, and especially with western, part of central Europe. On the contrary, uniqueness can be determined only to a certain extent with the finds typical for a broader central-eastern part of central Europe, or, the Carpathian Basin – so unique in many other products of bronze metallurgy. Due to a favourable situation in the processing of bronze knives in central Europe, Slovak finds could also be classified and compared with knives from other geographical areas nowadays belonging to the territory of Bohemia, Moravia, Germany, Poland, and Austria. And their affinity, or local peculiarities, could be pointed out as well.
The assessed finds inventory is significant also for the occurrence of ten casting moulds documenting local production of knives, especially in the territory of the Slovak branch of Lusatian culture. Of extraordinary importance are especially the moulds from the burial ground in Vyšný Kubín, laid over the urns with assumed graves of specialised metal founders.
Knives are generally considered to be universal, multi-purpose work instruments. In addition to this function of most Slovak exemplars, there has also been consideration, especially with regard to the oldest and youngest period, of their role as attributes of more significant social status, or of their use as medical or hygienic instruments, or instruments used at ritual ceremonies.

Key words: Slovakia, Bronze Age, bronze knife, typology, chronology, decoration, function, interactions.

1. ÚVOD

Mladší stupeň staršej doby bronzovej nie je len obdobím pozvoľného nahradenia medenej industrie bronzovými výrobkami, ale začína sa v ňom nápadne prejavovať osvojenie si a zdokonalenie technologických postupov. Vďaka tomu dochádzalo jednak k skvalitneniu produktov farebnej metalurgie, ale najmä k postupnej a zreteľnej diverzifikácii nástrojov, zbraní i šperkov. V týchto zmenách je treba hľadať aj vznik a neskorší rozmach výroby bronzových nožov. Tieto kvalitatívne, ale aj kvantitatívne premeny v technológii výroby a sortimente výrobkov neznamenajú nejaký náhly zlom, ale dlhodobý a kontinuálny proces v jednej z najdôležitejších hospodárskych aktivít vtedajšej spoločnosti. Ani zdokonalenie metalurgie sa však neobjavuje ako izolovaný jav, ale ako súčasť širších spoločenských premien podmienených konsolidáciou hospodárskych pomerov a intenzívnymi stykmi s vyspelejšími stredoeurópskymi, ale aj stredomorskými oblasťami. Ak odhliadneme od neveľkých medených čepieľok v skupine predmetov tvaru vŕbového listu, ojedinele nachádzaných najmä v hroboch starého stupňa nitrianskej kultúry (*Bátora 2000*, 317; *Vladár 1973*, 156, 158), odvíja sa história vzniku a používania pomerne jednoduchých kovových nástrojov so širokým uplatnením ako rezného, sečného i bodného nástroja či príležitostnej zbrane práve od prelomového obdobia staršej a strednej doby bronzovej.

Nože od svojho počiatku predstavovali technologicky pomerne jednoduchý a z hľadiska funkcie univerzálny nástroj používaný pri rôznych pracovných činnostiach. Ich zastúpenie v rôznych časových etapách doby bronzovej však nedosahuje frekvenciu, ktorá by čo len naznačovala, že sa zaoberáme obľúbeným, resp. hojne používaným nástrojom. V štúdii sme pri typologicko-chronologickej analýze pracovali s 99 nožmi a ich torzami, resp. fragmentmi. Zaradenie niektorých zlomkov ku konkrétnym typom je na hranici reálnych možností ich identifikácie, riziko budúcej korekcie však považujeme za prijateľnejšie, ako ich zaradenie do skupiny neidentifikovateľných, anonymných nálezov. Na ďalších sedemnástich zlomkoch chýbajú znaky rozhodujúce

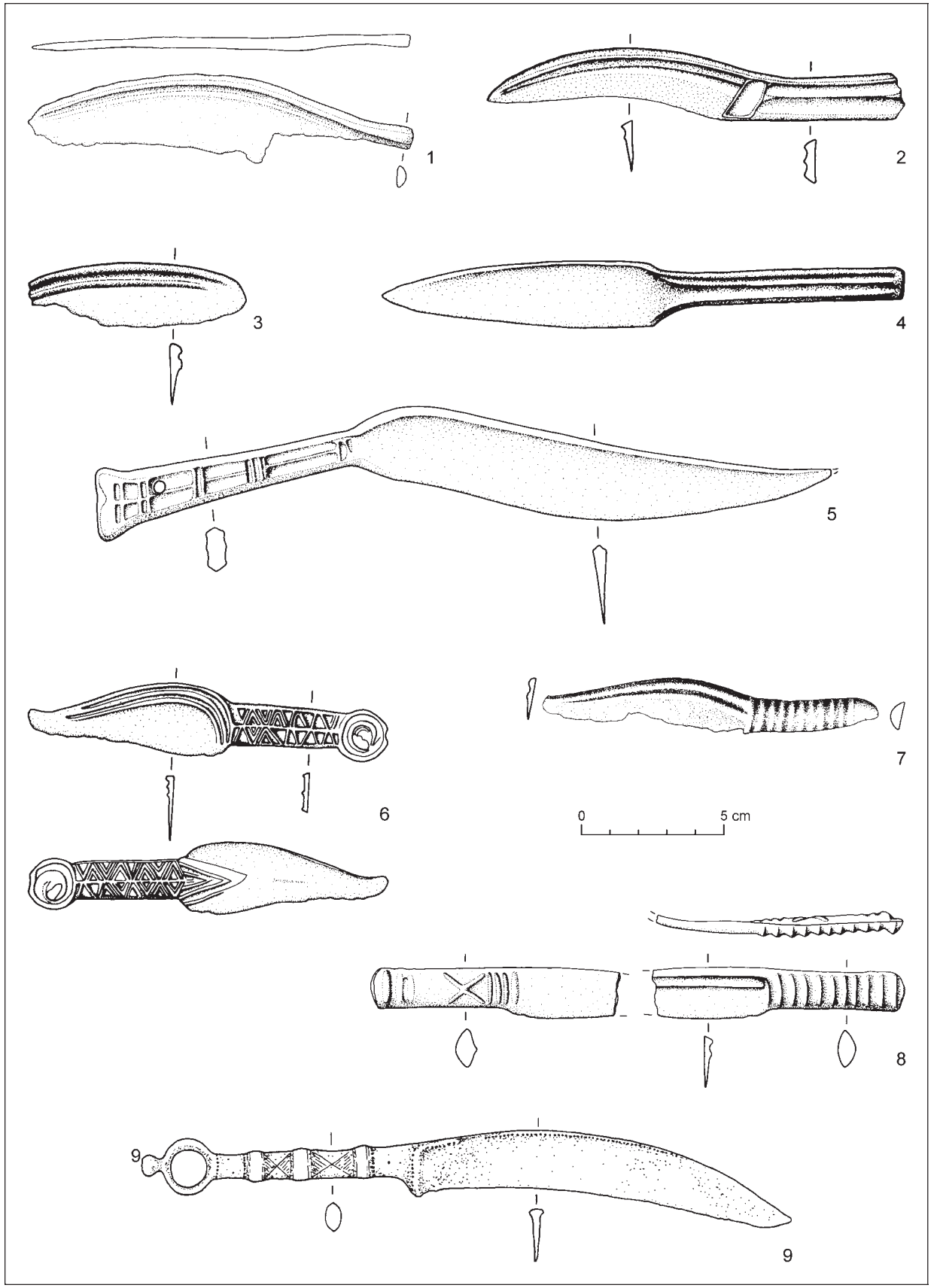

Obr. 1. Nože s plnou rukoväťou. 1 – Želiezovce (podľa *Pichlerová/Tomčíková 1993*); 2 – Skalica; 3 –Trenčianska Turná; 4 – Bratislava (podľa *Pichlerová 1967*); 5 – Ludrová; 6 – Smolenice (podľa *Marková 1991*); 7 – Čaka; 8 – Gbely; 9 – Zohor.

na ich zaradenie či už v rámci existujúcich typov, alebo dokonca v rámci základných typologických skupín. O existencii nezisteného počtu nožov z ďalších jedenástich nálezísk sa dozvedáme len z kusých správ v literatúre. Pre úplnosť je potrebné uviesť, že na desiatich odlievacích formách bolo možné identifikovať negatívy určené na výrobu nožov. Nie je bez zaujímavosti, že pochádzajú výlučne z lokalít lužickej kultúry. Len na ilustráciu uvedieme, že z územia Slovenska poznáme z porovnateľných nástrojov takmer šesťnásobok kosákov a osemnásobok sekier (*Furmánek/Novotná 2006*, 110; *Novotná 1970a*, 101). Považujeme preto za veľmi pravdepodobné, že funkciu univerzálnej pomôcky pri každodennej pracovnej činnosti plnili aj ďalšie nástroje zhotovené z organických materiálov.

Súborné spracovanie slovenských nožov z doby bronzovej na Slovensku chýbalo, ak za také nepovažujeme stručné prierezy nálezovou škálou bronzovej industrie v starších prehľadoch *J. Eisnera* (*1933*) a *V. Budinského-Kričku* (*1947*) či pri analýze bronzových pamiatok lužickej kultúry (*Veliačik 1983*, 38–40). Zriedkavé je aj publikovanie väčších kolekcií nožov, či už z pohrebísk (Chotín, Smolenice; *Dušek 1957*; *1980*), sídlisk (Pobedim; *Studeníková/Paulík 1983*) alebo z depotov (Svätá Mária, prv Bodrog; *Budinský-Krička 1970*). V katalógu i v analytickej časti práce sú navyše zhromaždené dostupné informácie o viac ako jednej tretine doposiaľ nepublikovaných nálezov[1].

Ako osobitému druhu bronzovej industrie sa v širšom stredoeurópskom priestore venovala nožom zaslúžená pozornosť a stav ich vyhodnotenia patrí k pokročilým. Základy typologického i chronologického triedenia položili *W. Kimmig* (*1940*), *W. Torbrügge* (*1959*) a najmä *H. Müller-Karpe* (*1949–1950*; *1954*; *1959*). Medzi viacerými publikáciami venovanými nožom v rámci edície PBF (*Gedl 1984*; *Jiráň 2002*; *Peroni 1976*; *Prüssing 1982*) je pre slovenské nálezy, nielen kvôli geografickej blízkosti, najdôležitejšia práca *J. Říhovského* (*1972*). Každú dostupnú informáciu o náleze noža na Slovensku a typologicko-chronologickom postavení blízkych paralel zo širšieho stredoeurópskeho územia bolo snahou využiť pri hodnotení v tejto štúdii.

2. NOŽE S PLNOU RUKOVÄŤOU

Nože s plnou plochou rukoväťou sú produktom metalurgických dielní predovšetkým stredodunajskej mohylovej kultúry a staršieho obdobia kultúr popolnicových polí, teda z počiatočného štádia typologickej diverzifikácie tohto univerzálneho nástroja, ku ktorej došlo v strednej a na počiatku mladšej doby bronzovej. Charakteristická je ich výroba v jednodielnych odlievacích formách, plynulá esovitá profilácia s oblúkovite vyhnutým chrbtom čepele a krátka, spravidla zdobená rukoväť. Tá má buď plochý platničkovitý prierez so zosilnenými okrajmi, alebo je z masívnej tyčinky oválneho prierezu. Určujúcim morfologickým znakom je teda rukoväť, pričom aj na slovenských exemplároch sa prejavuje jej pestrá typologická variabilita.

2.1. Nože s pozdĺžne rebrovanou rukoväťou

2.1.1. Nože blízke typu Brunn

Nože tejto skupiny nevytvárajú homogénny typ, ale spája ich jednostranná profilácia plochej plnej rukoväti formou horizontálnych rebier, z ktorých horné jedno až dve rebrá plynulo pokračujú aj na oblúkovite vyhnutej čepeli. Menej želaným spoločným znakom je, že nálezom z Bratislavy, Skalice a Želiezoviec chýbajú presnejšie nálezové okolnosti a s výnimkou poslednej lokality nie je k nim známy ani sprievodný inventár. Starobylý tvar má vďaka menším rozmerom a plynulej oblúkovej línii výrazne zosilneného chrbta najmä nôž z kostrového hrobu zo Želiezoviec (obr. 1: 1). Chýba časť spodnej časti čepele i rúčky, čo znemožňuje jeho jednoznačnú typologickú klasifikáciu (*M. Pichlerová* a *K. Tomčíková 1993*, 59–60 sa domnievajú, že nôž bol sekundárne upravený z kosáka). Archaické klenutie chrbta s plynulým priebehom horného rebra až na koniec rúčky má aj nôž zo Skalice, navyše sa objavuje aj rebierkami vymedzený medzičlánok na rozhraní čepele a rúčky, a už v trojici pokračujúce horizontálne rebierka aj na krátkej rukoväti (obr. 1: 2; *Pichlerová 1957*, 66, tab. I: 1). Trojicou horizontálnych rebier je zvýraznená aj pomerne dlhá rukoväť noža z Bratislavy. Skôr pre dýky je typická jeho odsadená listovitá čepeľ, ktorá však má zosilnený chrbát (obr. 1: 4; *Pichlerová 1967*, obr. 4: 1).

Sprievodný nálezový inventár pochádza len zo želiezovského hrobu a najmä vďaka bronzovej pásovej zápone, ihlici s hlavicou stočenou do očka a s tordovaným telom, ako i džbánku so zalomeným vydutím v spodnej tretine tela panuje všeobecná zhoda v príslušnosti hrobu do strednej doby bronzovej. *B. Hänsel* (*1968*, 49, tab. 50: 1–7) konštatoval, že hrob je starší ako horizont výskytu prvých českých a bavorských nožov, ktorý zodpovedá jeho stupňu SDB I. Chronologickú príslušnosť želiezovského

[1] O publikovaní práce P. Chebenovej, venovanej zhodnej problematike, ktorá bola v tlači prvého čísla Slovenskej archeológie LX, 2012, som sa dozvedel až pri odovzdaní rukopisu redakcii, preto jej výsledky nemohli byť v tejto štúdii zohľadnené.

nálezového celku do stupňa MDB III (BB2/BC1) prevzala bez výhrad pri spracovaní pásových garnitúr aj *I. Kilian-Dirlmaier* (*1975*, 32 n.) a je v súlade aj s ťažiskovým obdobím výskytu charakteristického džbánka karpatskej mohylovej kultúry. Určitú korekciu chronologického postavenia by umožňovala ihlica s hlavicou stočenou do očka a s tordovaným telom, ktorá sa považuje za súčasnú s kosákovitými ihlicami stupňa BB1 (*Novotná 1980b*, 39, 64). Pri poslednom spracovaní železovskej zbierky sa k inventáru hrobu vrátili *M. Pichlerová* a *K. Tomčíková* (*1993*, 60–61), ktoré predpokladajú pôvod zápony a noža už v predchádzajúcom, starobronzovom vývoji a datujú hrobový celok do včasnej fázy strednej doby bronzovej.

Nôž zo Skalice pochádza zo zberu pri povrchovom prieskume, a tak len s prihliadnutím na jeho tvar možno pri jeho chronologickom zaradení uvažovať o závere strednej doby bronzovej. Opodstatnenosť takéhoto datovania potvrdzuje aj typologicky blízka paralela z mohyly 1 z hornofalckého náleziska Daßwang, s ďalším dôležitým bronzovým inventárom (*Torbrügge 1959*, tab. 36: 1). Ani k nožu z Bratislavy nedisponujeme žiadnymi údajmi o nálezových okolnostiach a eventuálnom sprievodnom inventári. Z typologického hľadiska predstavuje vyvinutejšiu a tvarom čepele nezvyklú formu nožov, najpravdepodobnejšie spätých so starším obdobím kultúr stredodunajských popolnicových polí.

Do skupiny nožov s plnou rukoväťou, s preferenciou príslušnosti k hodnotenému typu, sme zaradili aj torzo čepele noža z rozrušeného žiarového hrobu v Trenčianskej Turnej, aj keď sa jeho rúčka nezachovala (obr. 1: 3). Vedie nás k tomu zvýraznenie oblúkového chrbta dvomi paralelnými rebrami, čo je výzdobný prvok charakteristický práve pre nože s plnou rukoväťou (obr. 1: 1, 2, 6, 7). S archaickým tvarom čepele a jej reliéfnou výzdobou korešponduje aj vyhotovenie noža v jednodielnom kadlube. Keďže keramický inventár hrobu sa nezachoval, je práve hodnotený exemplár rozhodujúci pre datovanie celého hrobu. S vymedzením časovej príslušnosti do stupňov BD–HA1 autorkou pôvodnej správy *T. Nešporovou* (*2004*, 94) možno súhlasiť, pričom za reálnejší považujeme starší stupeň kultúr popolnicových polí.

Značnú tvarovú variabilnosť vykazujú nielen uvedené nálezy z juhozápadného Slovenska, ale aj ďalšie podobné nože v ich predpokladanej materskej oblasti, v západných Čechách a Hornom Falcku, kde sa objavujú od stupňa BB2/BC1 až do staršieho stupňa kultúr popolnicových polí (*Jiráň 2002*, 15 n., *Müller-Karpe 1954*, 115, obr. 1: 3). Podobne do horizontu Maisbirbaum/Zohor/Kronstorf zo záveru strednej doby bronzovej je sprievodným inventárom datovaný aj nôž z kostrového hrobu na dolnorakúskom nálezisku Maiersch, hodnotený ako najvýchodnejší nález analyzovaného typu (*Říhovský 1972*, 10, tab. 1: 1). Uvedené slovenské nálezy tak posúvajú hranicu územného zásahu tohto typu ďalej na východ.

2.1.2. Nože typu Riedenburg

V tomto prípade ide o nápadne archaickú formu nožov, na slovenskom území bezpečne doloženú len jediným exemplárom zo Smoleníc (obr. 1: 6). Nálezy tohto typu majú masívnu širokú čepeľ s oblúkovite vytiahnutým chrbtom, ktorý je jednostranne zvýraznený tromi paralelnými rebrami, majú mierne vyhnutý hrot a rovné ostrie, rúčka je ukončená prstencovite profilovaným krúžkom a jej telo je bohato a obojstranne zdobené dvomi pásmi reliéfne stvárnených, proti sebe postavených trojuholníkov. Podobným motívom je zdobená aj opačná strana čepele. Vzhľadom na kultúrnu príslušnosť celého pohrebiska v Smoleniciach k stredodunajskej mohylovej kultúre, niet pochybností ani o zhodnej stredobronzovej príslušnosti noža z rozrušeného hrobu.

Takmer identický exemplár pochádza zo sídliska v juhomoravských Přibiciach, ktorý sa zhoduje tvarom aj výzdobou a líši sa len nepatrne väčšími rozmermi (dĺ. 135 mm, oproti 126 mm; *Podborský 1964*, 186). Tvarom a výzdobou zhodný, ale menší nôž pochádza aj z geograficky vzdialenejšej lokality Vršac v srbskej Vojvodine (*Hänsel 1968*, tab. 15: 9). Uvedené bronzové predmety sú bez nálezových celkov a najmä s prihliadnutím na nálezové súvislosti sú zhodne a odôvodnene datované do záveru strednej doby bronzovej (*Furmánek 1973*, 102; *Hänsel 1968*, 49; *Podborský 1964*, 186; *Říhovský 1972*, 11). Veľmi reálnym predpokladom je, že všetky tri exempláre pochádzajú z jedného výrobného strediska.

V rámci tohto typu je potrebné zmieniť sa aj o torze noža s lomenicovite radenými rebierkami na plochej rukoväti. Žiaľ, nie sú k nemu známe žiadne nálezové okolnosti a ako nálezisko sa uvádza Holíč/Hodonín (*Károlyi 1968*, 84, tab. 13: 1), teda dve mestá zo slovensko-moravského pomedzia. Zatiaľ čo zo slovenského Holíča chýbajú doklady osídlenia, či už v strednej, alebo v mladšej dobe bronzovej, v prospech moravskej strany hovoria, aj keď o niečo staršie bronzové pamiatky (*Furmánek 1973*, 34, 40, *Hänsel 1967*, 275–289). Z Moravy pochádza aj najbližšia paralela, žiaľ, rovnako ojedinelý nález zo Znojma, datovaný len rámcovo na koniec strednej doby bronzovej (*Furmánek 1973*, 102, obr. 50: 5; *Říhovský 1972*, 11).

Ako pokračovanie vývojovej línie nožov s reliéfne zdobenou rukoväťou možno považovať ojedinelý nález z Ludrovej (obr. 1: 5), ktorý má zohnutú čepeľ,

mierne oblúkovité ostrie, vyhnutý a strechovite zbrúsený chrbát s plynulým prechodom do predĺženej platničkovitej, na konci mierne rozšírenej rúčky. Tá je zdobená nízkymi horizontálnymi a priečnymi rebierkami, ktoré delia rúčku na horizontálne polia s výstupkami a priehlbinami, a v jednom z nich sa nachádza otvor na prevlečenie remienka alebo šnúry na priviazanie noža. Podobné členenie rúčky na tri polia, v tomto prípade s diagonálnymi rebierkami, má už spomenutý nôž typu Riedenburg zo Znojma (*Říhovský 1972*, tab. 1: 3) i z českých Praskolesov (*Jiráň 2002*, tab. 1: 6). V porovnaní s nimi je nôž z Ludrovej nepochybne vyvinutejší. Líši sa absenciou zdvojeného chrbtového rebra i krúžkového ukončenia rukoväti, odlišnou celkovou profiláciou tela aj jeho takmer dvojnásobnou veľkosťou.

Väčšiu tvarovú príbuznosť zisťujeme pri porovnaní s nožom zo žiarového hrobu z Niederrußbachu. Porovnateľnú veľkosť i rozšírený koniec horizontálne členenej rúčky zisťujeme na exemplári, ktorý však už nesie na čepeli jemne rytú výzdobu skupinami zvislých rýh a motívom presýpacích hodín a je datovaný na prelom stupňov Klentnice II a Brno-Obřany (HB1/HB2; *Říhovský 1972*, tab. 13: 135). Nôž z Ludrovej sa líši aj výrazne masívnejšou rúčkou a „bumerangovito" zalomeným telom. S ohľadom na tvar i reliéfnu výzdobu považujeme liptovský exemplár za starší, rámcovo zaraditeľný do staršieho obdobia kultúr popolnicových polí (BD–HA1).

2.2. Nože s priečne profilovanou rukoväťou

Časť exemplárov tejto skupiny si ešte zachováva niektoré archaické tvarové znaky (menší a celkovo subtílny tvar, oblúkovitý chrbát zosilnený dvomi rebrami), na jednom z typov pretrváva aj krúžkovité ukončenie rukoväti.

2.2.1. Nože typu Čaka

Takéto pomenovanie navrhujeme pre exempláre odliate v jedno- i dvojdielnych kadluboch s rukoväťou súvislo priečne rebrovanou a ukončenou prostým zaoblením alebo zúžením. Okrem nálezu zo zásypu mohyly na eponymnej lokalite (obr. 1: 7) pochádza zo Slovenska ešte ďalší exemplár, amatérsky nález detektorom kovov z Gbelov (obr. 1: 8). Na ňom je zaujímavá skutočnosť, že rubová časť rukoväti je oproti lícnej mierne posunutá k čepeli a odlišuje sa výzdobou dvomi skupinami priečnych rebier a diagonálnymi rebierkami na nimi vymedzenej stredovej ploche. Niet pochýb, že podobná výzdoba je značne starobylá, nachádzame ju už na nožoch typu Brunn i Riedenburg (*Jiráň 2002*, tab. 1: 6; *Říhovský 1972*, tab. 1: 3). Rovná línia chrbta sa však prihovára skôr za staršie obdobie kultúr popolnicových polí, kedy plastické vyhotovenie motívu X postupne nahradil rytý ornament a priečne rebrá vystriedali masívne, zosilnené prstence (obr. 1: 9).

Keďže samotný nôž z Čaky pochádza zo zásypu mohyly, bohatý hrobový inventár vymedzuje len časovú hranicu, po ktorú sa musel stať súčasťou pohrebných rituálov. Tá sa kladie do staršieho stupňa kultúr popolnicových polí (záver stupňa BD a HA1; *Točík/Paulík 1960*, 93). Takéto časové postavenie podporuje aj torzo noža s hustým priečnym rebrovaním z depotu Uioara de Sus, reprezentujúceho stupeň Suseni (*Petrescu-Dîmboviţa 1978*, 132 nn., tab. 193: 828). Druhú alternatívu, skorší vznik a tiež používanie noža z Čaky, evokuje archaický tvar a podporujú ju porovnateľné nálezy z juhozápadných Čiech, späté ešte s mladomohylovou kultúrou (lokality Kbel a Všekary; *Jiráň 2002*, 14 n., tab. 1: 1, 2; 38: A). To by znamenalo, že sa do násypu mohyly dostal s materiálom kultúrnej vrstvy z blízkeho sídliska. Značný územný rozptyl nie príliš početných nožov s priečne rebrovanou rukoväťou dokumentuje aj torzo s krúžkovým ukončením rúčky z mohyly 5 na lokalite Etting v Bavorsku, odliate v dvojdielnom kadlube (*Koschik 1981*, 227, tab. 119: 3).

2.2.2. Nôž zo Zohora

Charakterizuje ho najmä prstencovite členená, plná tyčinkovitá rukoväť s bohatou rytou výzdobou, ukončená krúžkom s jazykovým výbežkom a čepeľ s obojstranne rebrovite zosilneným, bodkovanými líniami zvýrazneným chrbtom a podsadeným telom s rovným ostrím (obr. 1: 9). Práve tromi priečnymi prstencami rozdelenou rukoväťou sa analyzovaný nôž odlišuje od typu Skalka-Dražůvky, pre ktorý je typická hladká, príležitostne len jemne rytým ornamentom zdobená rukoväť. V súvislosti s prstencovitým členením rukoväti je potrebné spomenúť aj vyvinutejší typ Seeboden, ktorého nápadne zúžená rukoväť je obyčajne zvýraznená jedným, výnimočne dvomi prstencovitými rebrami (*Gedl 1984*, tab. 8: 68, 69; *Říhovský 1972*, obr. 13: 141–143; 14: 144–146). Zo známeho depotu z poľského Gamówa, ale aj z nie príliš vzdialeného Toplinu, pochádzajú ďalšie, typologicky solitérne nálezy, ktoré sa so zohorským exemplárom zhodujú v členení rukoväti priečnymi prstencami i v uplatnení jemne rytej výzdoby (*Gedl 1984*, tab. 8: 70; 9: 71A). Bohatý nálezový celok z Gamówa svojou spoľahlivou príslušnosťou na záver doby bronzovej (HB3), do tzv. trácko-kimerského horizontu, nemôže napomôcť spresneniu chronologickej príslušnosti noža zo Zohora. Vodidlom môže byť skôr ojedinelý nález z Toplina, ktorý je vďaka rytej výzdobe, zhodnej aj s ďalším typmi poľských

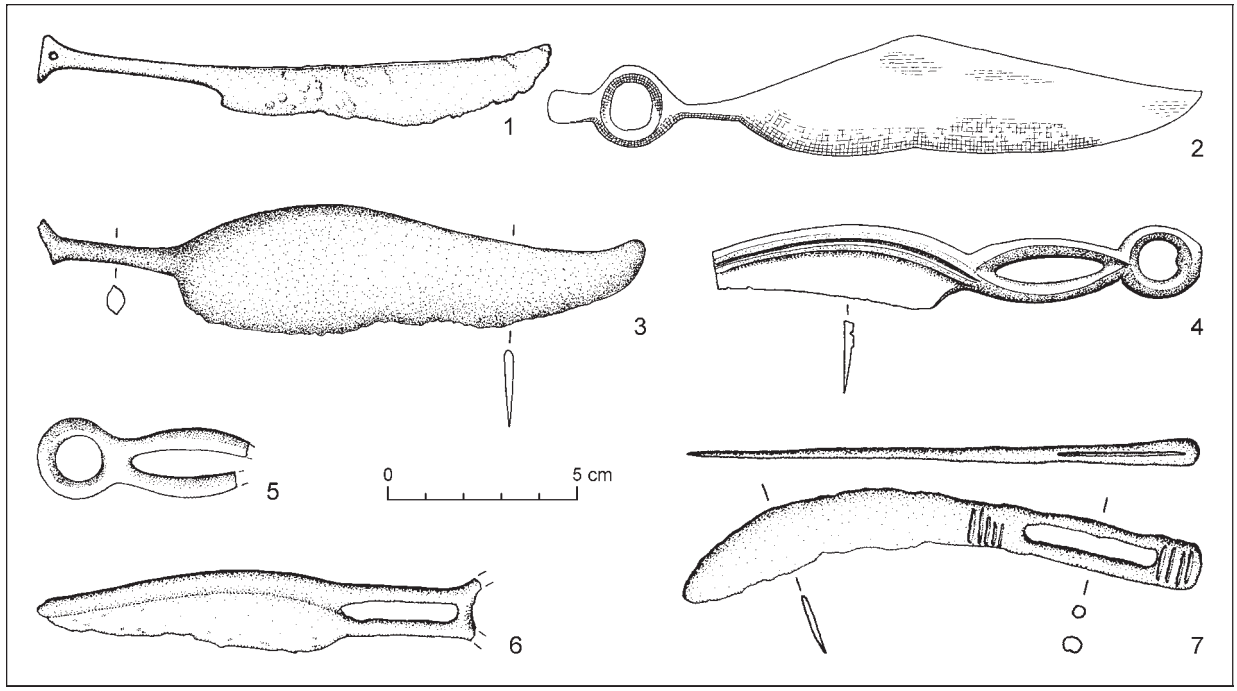

Obr. 2. 1–3 – nože s plnou rukoväťou; 4–7 – nože s rámovou rukoväťou. 1 – Radzovce (podľa *Furmánek 2010*); 2 – Blatnica (podľa *Hampel 1887*); 3 – Necpaly; 4, 5 – Smolenice (nálezy z výskumu N. Sándorfiho); 6 – Smolenice, hrob 35/72 (4–6 podľa *Dušek 1980*); 7 – ojedinelý nález z Moravského poľa (Marchfeld), Dolné Rakúsko.

nožov, datovaný do IV. periódy doby bronzovej (*Gedl 1984*, 39). Podobnú chronologickú príslušnosť predpokladáme aj pri noži zo Zohora. S prihliadnutím na veľkosť a stavbu jeho tela, no najmä vzhľadom na charakter a zmeny osídlenia západného Slovenska v tejto dobe, ako najpravdepodobnejší považujeme stupeň HA1. Keďže významnejšie prvky rytého ornamentu (diagonálne ryhy, šrafované trojuholníky vytvárajúce motív presýpacích hodín) sa v tomto období len začínajú objavovať a hlavný rozmach zaznamenali na viacerých typoch nožov s tŕňom až v neskorej dobe bronzovej, takéto datovanie pripúšťajú, ale nie sú mu spoľahlivou oporou.

2.3. Nože s tyčinkovou rukoväťou

Poslednú skupinu nástrojov v rámci nožov s plnou rukoväťou tvoria predmety s tenkou tyčinkovou rúčkou ukončenou krúžkom s trapézovitým výbežkom (Blatnica – obr. 2: 2), alebo táto vyúsťuje do krátkych hákovitých výčnelkov, ktoré môžu byť tiež zvyškami pôvodných koncových krúžkov (Radzovce – obr. 2: 1, Necpaly – obr. 2: 3). Prechod k čepeli je plynulý, nezosilnený chrbát môže byť mierne prehnutý, vyhnutý a zalomený či esovite zvlnený. Na posúdenie funkcie sa javí kľúčový tvar ostria, ktoré vo všetkých troch prípadoch vykazuje tendenciu k mierne oblúkovému tvaru. To všetky tri predmety viac či menej presvedčivo privádza k britvám, kde už dávnejšie bol nález z Blatnice priradený k typu Oblekovice (*Jockenhövel 1971*, 206 nn., tab. 30: 393). S takouto funkciou však nekorešponduje opotrebovanie či porušenie čepelí, ktoré vyústilo až do jej preliačenia, spravidla v tretine až polovici ostria bližšie k rúčke, resp. pod lomom chrbta. To sa dá na všetkých troch exemplároch vysvetliť ich použitím pri sekaní, eventuálne pri rezaní. K hrobovému nálezu noža z Radzoviec nepoznáme sprievodný inventár, preto ho len rámcovo možno priradiť ku kyjatickej kultúre, najskôr z počiatku neskorej doby bronzovej. Ostatné dva exempláre, ako ojedinelé nálezy, pochádzajú zrejme z neďaleko seba ležiacich výšinných hradísk lužickej kultúry v Turci.

Výskyt typologicky podobných nástrojov začína v stredoeurópskom prostredí nožmi typu Skalka/Dražůvky od staršieho stupňa kultúr popolnicových polí a cez nasledujúci typ Seeboden pokračujú v transformovanej podobe až do záveru doby bronzovej (*Říhovský 1972*, 43 n., tab. 13: 141, 142, 146). Už od najstaršieho variantu Skalka sa objavujú trapézovité výčnelky na koncovom krúžku, aké sa vyskytli okrem Blatnice aj na veľmi blízkom náleze z Velemu (*Miske 1907*, tab. 18: 22). Významný nález mladšieho variantu Dražůvky pochádza zo sedmohradského depotu z Căpuşu de Cîmpie, datovaného do stupňa Jupalnic, odpovedajúceho u nás strednému stupňu kultúr popolnicových polí

(*Petrescu-Dîmboviţa 1978*, 137, tab. 215: B 8). Bez výčnelku sú k nožu z Radzoviec i Blatnice známe ďalšie exempláre z depotu v okolí Mezőkövesdu (*Mozsolics 2000*, tab. 53: 15) a najnovšie aj z pohrebiska Budapešť-Békásmegyer (*Kalicz-Schreiber 2010*, 267, obr. [Typentafel] 13: 3), datované do mladšieho stupňa kultúr popolnicových polí (HB1). Vzhľadom na ťažiskové osídlenie hradiska v Zemianskom Podhradí, zo zhodného obdobia pochádza torzo kamenného kadluba s negatívom koncového krúžku a časti tyčinkovitej rukoväti (obr. 10: 3), určeného s veľkou pravdepodobnosťou na výrobu predmetov analyzovaného typu.

Z lokalít Velem i Békásmegyer pochádzajú, v druhom prípade už klasifikované ako britvy, nástroje so širokou čepeľou blízke nálezu z Necpál, ktorých začiatok sa hľadá na prelome stupňov HA2/HB1, ale ťažisko výskytu leží opäť v staršom stupni neskorej doby bronzovej (*Kalicz-Schreiber 2010*, obr. 13: 1; *Miske 1907*, tab. 18: 21; *Müller-Karpe 1959*, 261, obr. 40: 10; *Podborský 1970*, tab. 13: 24). Ak spojíme slovenské nálezy s polmesiacovitými britvami s jedným ostrím, tak nález z Radzoviec jednoduchou stavbou tela stojí najbližšie k typu Vlachovice a ostatné dva patria typu Oblekovice. Kým prvý typ sa objavuje už v prechodnom období lužickej a sliezskej kultúry na Morave, druhý typ reprezentuje mladší stupeň kultúr popolnicových polí (*Jockenhövel 1971*, 205–207), pričom nález z Necpál sa javí prinajmenšom typologicky vyvinutejší. Jednotný charakter slovenských i uvedených maďarských nálezov naznačuje existenciu produkčného centra v strednom Podunajsku.

3. NOŽE S RÁMOVOU RUKOVÄŤOU

Sem priradené exempláre predstavujú najmenej početnú, ale osobitým stvárnením rukoväti plne autonómnu skupinu nožov. Rebrá zosilňujúce chrbát čepele sa na jej konci rozdeľujú a rozbiehajú, aby vytvorili obvodový rám obdĺžnikovej alebo oválnej rukoväti, spravidla ukončenej krúžkom. Rámová konštrukcia rúčky je ich hlavným typologickým znakom, ku ktorému sa pridávajú širšie a univerzálnejšie uplatňované tvarové prvky, ako sú vyhnutý chrbát v nízkom oblúku a rovné ostrie pomerne krátkej čepele, krúžkové ukončenie rúčky a zhotovenie nožov v jedno- i dvojdielnych odlievacích formách. Nálezy tejto tvarovo málo vyhranenej skupiny, s obmedzenou variabilitou a pomerne krátkym obdobím výskytu, poznáme v typickom vyhotovení zo Slovenska zatiaľ len z pohrebiska stredodunajskej mohylovej kultúry v Smoleniciach.

3.1. Nože s oválnou rámovou rukoväťou, typ Egelsheim

Charakteristickými slovenskými nálezmi tohto typu sú, napriek svojej neúplnosti, predovšetkým oba exempláre nožov z rozrušených hrobov, nájdené ešte počas vykopávok N. Sándorfiho na konci 19. stor. na mohylníku stredodunajskej mohylovej kultúry v Smoleniciach (obr. 2: 4, 5; *Dušek 1980*, 359, 364)[2]. Čepeľ má asymetrický klinový prierez a oblúkovite vyhnutý chrbát zosilnený dvojitým rebrom. Z neho vybiehajúce ramená hranatej či zaoblenej tyčinky vytvárajú pomerne krátku rámovú rúčku s výrazným šošovkovitým otvorom a vyúsťujú v koncovom krúžku. Odchýlky v technológii ich výroby, v odlievaní v jedno- alebo dvojdielnych kadluboch, viedli *L. Jiráňa* (*2002*, 37 n.) k rozčleneniu českých nálezov na dva varianty. Malý počet i torzovitosť slovenských exemplárov, navyše aj skutočnosť, že nálezy sú momentálne nezvestné, neumožňuje aplikovanie takého postupu aj na smolenické nálezy, i keď je pravdepodobné, že patria k druhému variantu. Z opisu však vyplýva, že takmer úplný smolenický exemplár má v dvojdielnom kadlube odliatu len rukoväť. Na skutočnosť, že zdokonalený technologický postup je vývojovo mladší, ale nedá sa využiť ako chronologické kritérium, sa poukázalo už dávnejšie (*Furmánek 1973*, 102).

Za materskú oblasť vzniku a výskytu nožov typu Egelsheim sa považujú západné Čechy a Horné Falcko, odkiaľ sa rýchlo rozšírili južným, severným i východným smerom. Spolu s jediným nálezom z územia dnešného Maďarska (*Hampel 1887*, tab. 95: 6) nože zo Smoleníc spoluvytvárajú aktuálnu východnú hranicu ich územného rozšírenia.

Pri chronologickom zaradení oboch nálezov z rozrušených hrobov do rozvinutej strednej doby bronzovej nenarážame na problémy aj napriek chýbajúcemu sprievodnému inventáru. Spôsobuje to skutočnosť, že bohatý nálezový fond smolenického mohylníka patrí výlučne do stredného a mladšieho stupňa mohylových kultúr (BB2–BC; *Dušek 1980*, 366). Zdôrazňujeme to preto, že v susedných oblastiach je pri vymedzení chronologickej príslušnosti analyzovaného typu nožov čiastočne odlišná situácia, keďže ich výskyt je zaznamenaný nielen v záverečnej fáze mohylových kultúr, ale prežíva aj do staršieho obdobia kultúr popolnicových polí. Na Morave sa najstaršie exempláre vyskytli v stupni Maisbirbaum/Zohor/Kronstorf a spolu s niektorými dolnorakúskymi nálezmi pretrvávajú aj v staršom stupni kultúr popolnicových polí (*Říhovský 1972*, 42). Podobná situácia je zaznamenaná aj v Čechách, pričom nie je nezaujímavé, že prežívanie do staršieho stupňa

[2] Tu sú vysvetlené aj okolnosti, ktoré viedli k nesprávnej lokalizácii niektorých dávnejšie získaných nálezov do obce Chtelnica.

kultúr popolnicových polí je zistené pri exemplároch odlievaných v jednodielnych kadluboch (*Jiráň 2002*, 39). Blízke paralely k smolenickým nálezom z rozrušených hrobov pochádzajú z mohylníka mohylovej kultúry v Novej Huti (*Jiráň 2002*, tab. 9: 96, 97).

Pomôckou pri spresňovaní, resp. potvrdení chronologického postavenia nožov typu Egelsheim je aj datovanie dvojčepeľových britiev so zhodne stvárnenou a prelamovanou rukoväťou, združených v type Obermenzing. Jeho výskyt začína v stupni Göggenhofen a cez stupeň Asenkofen prežíva v južnom Nemecku až do stupňa Riegsee (*Jockenhövel 1971*, 58–62). V každom prípade sa ukazuje, že kontakty so vzdialeným územím západných Čiech a Horného Falcka museli byť intenzívne, výmena veľmi rýchla, keďže aj najstaršie exemplár analyzovaného typu noža sa v krátkom či totožnom časovom období a v zhodnej podobe objavujú v značne vzdialenej oblasti od predpokladaného materského územia.

3.2. Nože s obdĺžnikovou rámovou konštrukciou, typ Smolenice

Ako samostatný typ, s pomenovaním podľa náleziska významného hrobového celku, vyčleňujeme nože v mnohom podobné predchádzajúcemu typu Egelsheim, na ktorých však rámová rukoväť už nemá šošovkovitý, ale predĺžený oválny, až takmer obdĺžnikový otvor. Nôž navrhovaného typu sa našiel v Smoleniciach, v žiarovom hrobe 35 v mohyle 12 (obr. 2: 6), v ktorom ho sprevádzal ďalší významný nálezový inventár (*Dušek 1980*, 347, tab. V: 6–11). Tak, ako to bolo na najstarších nožoch nielen hodnoteného typu, ale aj na exemplároch s plnou rukoväťou bežné (*Jiráň 2002*, tab. 1: 3, 8–11; 9: 96, 97; 10), v mieste začínajúcej rúčky sa chrbtové, na čepeli často paralelne zdvojené rebrá oddeľujú a vytvárajú rámovú rukoväť s obdĺžnikovým otvorom, pôvodne ukončenú krúžkom. Tvarovo je tento exemplár blízky typu Čeložnice, vymedzenému len v hrubých rysoch (*Říhovský 1972*, 12, tab. I: 4). Odlišuje sa absenciou tretieho stredového rebra na rúčke a zhotovením údajne v jednodielnej odlievacej forme (*Dušek 1980*, 364). Pre eventuálne vyčlenenie a pomenovanie samostatného typu podobných nožov s rámovou rukoväťou s obdĺžnikovým otvorom sa hodnotený exemplár zo Smoleníc ponúka ako prototyp sprevádzaný dôležitým hrobovým, kultúrne i časovo homogénnym inventárom z významného a bohatého náleziska. Zo samotného nálezového celku z hrobu 35 zo Smoleníc sú to predovšetkým pinzeta s lopatkovite rozšírenými a zosilnenými koncami a tyčinkovitý náramok s pečatidlovite zosilnenými koncami a výzdobou motívom rybieho mechúra (tzv. Fischblasenmuster), ktoré dovoľujú hľadať začiatky tohto typu nožov už v stupni BB2/BC1. Hlavné obdobie ich výskytu však spadá do záverečného stupňa strednej doby bronzovej s lokálnym pretrvávaním, na Slovensku zatiaľ nepotvrdeným, až do počiatku kultúr popolnicových polí.

V súvislosti s analyzovanými nožmi s rámovou rukoväťou treba spomenúť kvôli úplnosti aj nôž, ktorý sa už dávnejšie za neznámych okolností dostal do zbierky Evanjelického lýcea (dnes súčasť fondu SNM) v Bratislave a má pochádzať z historicky slávneho „Moravského poľa" (Marchfeld) v Dolnom Rakúsku. Okrem kosákovite ohnutej čepele ho charakterizuje pozdĺžny otvor na rámovej rukoväti, podobný ako na predchádzajúcom exemplári zo Smoleníc, jeho konce však uzatvárajú platničkovité plôšky zdobené skupinami priečnych žliabkov, zhotovené zo zdvojených a spolu stepaných drôtených tyčiniek (obr. 2: 7).

Podobné nože s „hladkou rámovou konštrukciou" (schlichte Rahmengriffmesser) sú charakteristické pre severský okruh popolnicových polí, preto medzi početnými severonemeckými, ale aj poľskými exemplármi nechýbajú príbuzné tvary k hodnotenému nožu z Dolného Rakúska. Zhodujú sa či už zriedkavým oválnym ukončením rukoväti, alebo platničkovitými plôškami na oboch jej koncoch, ktoré nesú rytú, ale aj rebrovanú výzdobu (*Gedl 1984*, tab. 1: 3, 5, 7; *Prüssing 1982*, tab. 2: 31, 35, 46, resp. tab. 2: 41–49, 3: 51–55, 59 A, 64A).

V materskej oblasti nálezov tohto typu je pre ne príznačná značná variabilita stvárnenia čepele a najmä rukoväti. V severnej Európe sú známe hlavne z mužských, často bohato vybavených hrobov. Výrazné hrobové celky zhodne vymedzujú chronologickú príslušnosť nožov do III. periódy severskej doby bronzovej (*Gedl 1984*, 16 n.), identickej so včasným i starším stupňom kultúr popolnicových polí, pričom sa pripúšťa ojedinelý výskyt starších a v smere na sever Európy (Dánsko, južné Švédsko) rastúci počet aj mladších exemplárov (*Prüssing 1982*, 42 nn.). Ak dolnorakúsky pôvod publikovaného noža zodpovedá skutočnosti, je pozoruhodným príkladom diaľkového obchodu, ktorý tentoraz signalizuje kontakt so vzdialenou oblasťou severnej Európy.

Doposiaľ posledným nálezom, ktorý spomenieme v rámci skupiny nožov s rámovou rukoväťou, je bližšie neznámy nôž z Prosieka (okr. Liptovský Mikuláš). Z krátkej správy sa dozvedáme, že v skalnej rokline Priepasť, pri prameni potoka bol v roku 1898 nájdený bronzový nôž s prelamovanou a krúžkovite ukončenou rukoväťou, ktorá mala štyri rebrá a šikmé ryhovanie (*Janicsek 1913*, 78). Kvôli kusým údajom, prirodzene, nie je isté, či nôž vôbec patrí k tejto skupine nálezov. Dôležitá je však

zmienka o krúžkovom ukončení, ktorá radí nôž skôr k starším exemplárom, na druhej strane udávaná veľkosť (27 cm) dáva aj tomuto smerovaniu limity. Nôž by preto mohol patriť do obdobia starších popolnicových polí.

4. NOŽE S JAZYKOVITOU RUKOVÄŤOU

Tvoria na Slovensku jasne najpočetnejšiu skupinu, zastúpenú vo všetkých troch okruhoch kultúr popolnicových polí. Najvýznamnejšie tvarové obmeny prebiehali na platničkovitej rúčke s viac či menej výraznými bočnými lištami, kolísajúcim počtom otvorov na nity a buď s plynulým, alebo stupňovite odsadeným rozhraním rúčky a čepele. K ďalším zmenám postupne dochádzalo v celkovej profilácii nožov a najmä včlenení medzičlánkov na rukoväti. Len sporadický výskyt zdobených exemplárov a chudobná škála použitých výzdobných prvkov je zrejme dôsledkom nedostatku vhodnej plochy na rúčke prekrytej organickým materiálom i na málo a len výnimočne zosilnenom chrbte čepele. Sprievodným znakom, ktorý výrazne znižuje ich informačnú hodnotu, je ich pokročilá torzovitosť, keďže spomedzi 32 hodnotených exemplárov sa len šesť kusov zachovalo celých a zvyšok tvoria buď výrazne porušené torzá, alebo len menšie zlomky rukovätí.

4.1. Nože bez odčlenenia rukoväti medzičlánkom

4.1.1. Nože typu Baierdorf

Tvoria štíhle, proporčne vyvážené nože s čepeľou klinovitého prierezu, len výnimočne s mierne zosilneným, rovno alebo strechovite zrezaným chrbtom ohnutým v nízkom oblúku. Hrot je tupý, zaoblený a ostrie rovné. Telo čepele plynulo alebo len cez nízke rebro prechádza do rukoväti s bočnými lištami a s dvomi až tromi otvormi na nity (obr. 3: 1–4). Horná lišta začína nad rúčkou neveľkým kolmým tŕňovitým výčnelkom, ktorý patrí k najcharakteristickejším znakom analyzovaného typu. Pravidlom je aj ukončenie dlhej rúčky krúžkom štvorhranného alebo oválneho prierezu, aj keď zo Slovenska je tento prvok zachovaný len na dvoch exemplároch. Štandardne sa však objavuje mierne odsadenie ostria čepele od rúčky. Pomenovanie i základnú charakteristiku tohto rozšíreného a vyhraneného typu zaviedol už dávnejšie *H. Müller-Karpe* (*1949–1950*, 320). Ako samostatný variant nožov baierdorfského typu (variant B) boli vyčlenené exempláre s dýkovite obojstranne zbrúseným a odsadeným ostrím hrotovej časti (*Říhovský 1972*, 24 nn.), ktoré však na území Slovenska doposiaľ nie sú zastúpené.

K typu Baierdorf (variantu A) bolo možné z územia dnešného Slovenska zaradiť len tri nože a zhodná typologická príslušnosť sa nedá vylúčiť ani pri zlomku rukoväti z Partizánskeho (obr. 3: 1). Tento fragment pochádza z rozrušeného žiarového hrobu a nôž z Novák (obr. 3: 3) z hrobu pod mohylovým násypom, patriaceho rovnako lužickej kultúre. K dvom ďalším exemplárom chýbajú základné informácie o nálezových okolnostiach včítane lokality (obr. 3: 2, 4). Chronologicky významnejší inventár sprevádzal len nôž v žiarovom hrobe z Novák (*Rakovszky 1889*, 385–388), v ktorom najmä zdobená profilovaná šálka a ihlice s guľovitou hlavicou a zosilneným, priečne ryhovaným kŕčikom spoľahlivo datujú nálezový celok do horizontu Mikušovce (*Veliačik 1983*, 38 n., tab. XVI: 7–18). Vzhľadom na ťažiskové obdobie výskytu nožov baierdorfského typu v stupni BD na rozľahlom stredo- a východoeurópskom území od Nemecka po Ukrajinu a Rumunsko, rovnaké časové postavenie možno predpokladať nielen v prípade noža z neznámej lokality (obr. 3: 2; *Stuchlík 1991*, 42), ale možné je aj pri typologicky nie celkom bezpečne identifikovateľnom torze rukoväti z Partizánskeho.

Charakteristickými i archaickými znakmi typu Baierdorf sa vyznačuje aj druhý nôž z neznámej lokality, subtílny exemplár nájdený hľadačmi pokladov údajne v oblasti západoslovenských Karpát (obr. 3: 4). K archaickým prvkom patrí ešte, zo stredobronzových nožov prežívajúce, oblúkovité vyústenie chrbtového rebra z čepele až k spodnej lište rukoväti. V menej výraznej podobe má porovnateľný priebeh chrbtové rebro aj na noži variantu B z mohyly v Isztiméri, datovanom do včasného stupňa kultúr popolnicových polí (*Kustár 2000*, 21, 25, tab. 22), aj zo žiarového hrobu 2 z Tetčíc na Morave, ktorý podľa keramických nálezov vykazuje spätosť s mladším obdobím lužickej kultúry a preto je datovaný, s určitými pochybnosťami, až do stupňa Kostelec (HA2; *Říhovský 1972*, 28 n., tab. 7: 80). Nepochybne mladším prvkom na slovenskom náleze je podsadenie tela pod zosilneným chrbtom čepele.

Vo svojej klasickej podobe však tvoria nože variantu A typu Baierdorf na celom území ich rozšírenia charakteristickú formu včasného stupňa kultúr popolnicových polí s ojedinelým, ale doloženým presahom aj do nasledujúceho stupňa. Potvrdzujú to nálezy na Morave i v západných Čechách (*Jiráň 2002*, 31; *Salaš 2005*, 45), vo východoalpskej a bavorskej oblasti, kde predstavujú spolu s nožmi typu Riegsee vedúci typ rovnomenného časového horizontu (*Müller-Karpe 1954*, 113 nn., obr. 1: 9–12; *1959*, 102, 133 nn., 183, obr. 22: 11; 23: 18; 24: 11,

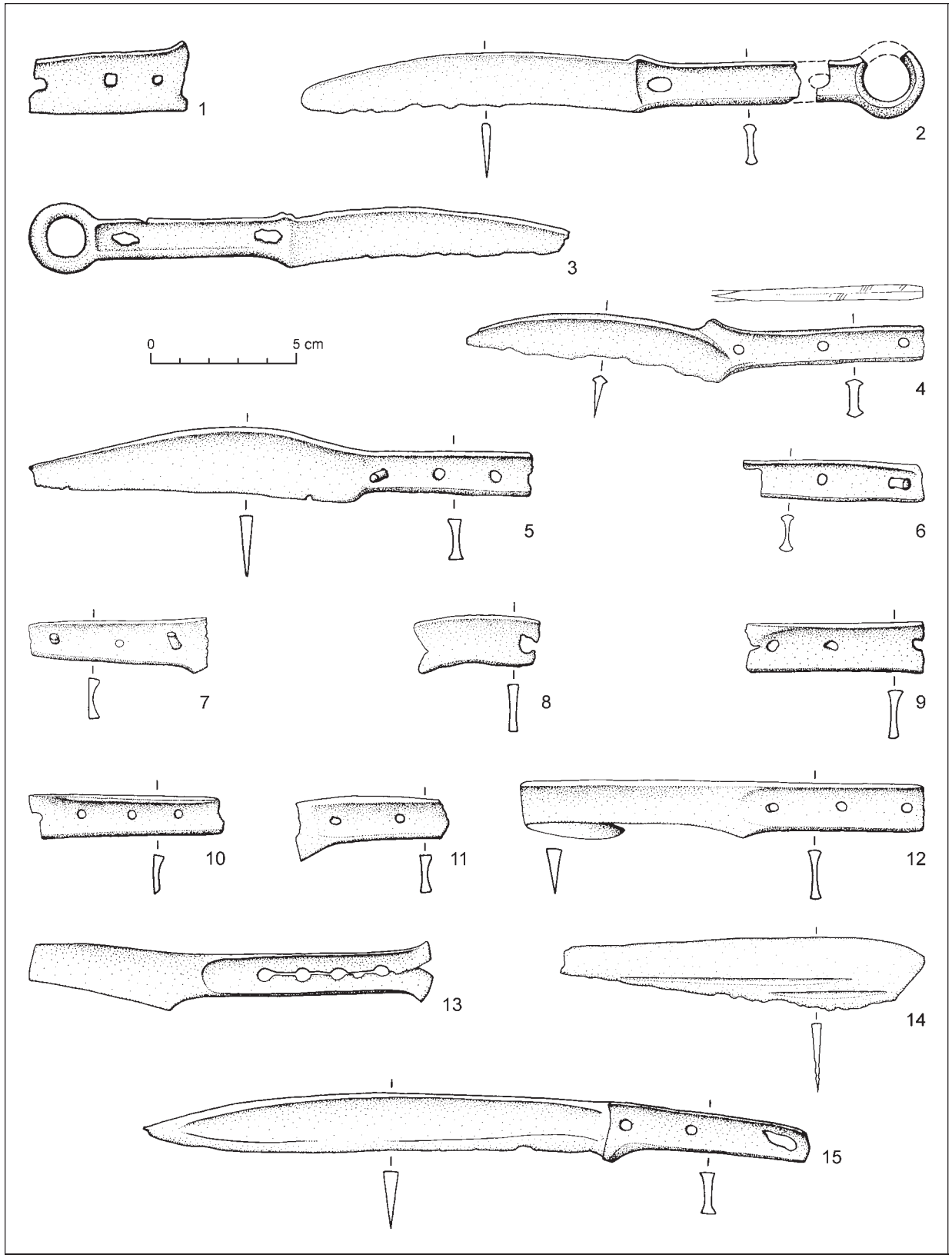

Obr. 3. Nože s jazykovitou rukoväťou. 1 – Partizánske, zničený hrob z roku 1949; 2 – neznáma lokalita, Vrbasovo múzeum Ždánice (podľa *Stuchlík 1991*); 3 – Nováky (podľa *Rakovszky 1889*); 4 – neznáma lokalita, západné Slovensko, Karpaty; 5, 15 – Gemer, depot z roku 1927 (podľa *Furmánek 1977*); 6 – Radzovce; 7–12 – Svätá Mária (podľa *Budinský-Krička 1970*); 13 – Zemplín (podľa *Gašaj 1982*); 14 – Radimov.

tab. 196: A-17, 18; 202: B17), a tiež ďalej na severe sú datované do odpovedajúcej III. periódy doby bronzovej (*Gedl 1984*, 20).

V súvislosti s nožmi s jazykovitou rukoväťou je potrebné pre úplnosť spomenúť hrobový nález z Nových Zámkov, o ktorom sa zmienil *B. Hänsel* (*1968*, 49) vďaka ústnej informácií A. Točíka. Nôž mal mať širokú jazykovitú(!) rukoväť a vďaka sprievodným nálezom – tyčinkovitému náramku trojuholníkového prierezu s oblúčikovou výzdobou a menšej amforke s nespornou stredobronzovou chronologickou príslušnosťou by predstavoval jasne najstarší exemplár v rámci svojej typologickej skupiny. Žiaľ, predmet sa nepodarilo nájsť a zdokumentovať, ani získať o ňom bližšie údaje.

Lokalizované nálezy (Nováky, Partizánske) na Slovensku potvrdzujú a ostatné pripúšťajú ich výskyt na území lužickej kultúry, čo je odlišná situácia v porovnaní s Moravou i Čechami, kde variant A na území lužickej kultúry absentuje (*Jiráň 2002*, 31; *Říhovský 1972*, 27).

4.1.2. Nože typu Malhostovice

V zhode s typologickou klasifikáciou nožov s jazykovitou rukoväťou (*Říhovský 1972*, 29 nn.), spresnenou *L. Jiráňom* (*2002*, 29 nn.) vyčlenením ďalšieho typu Nový Vestec, sú do analyzovaného typu zaradené len exempláre s plynulým prechodom čepele do rúčky, ktorá je spravidla obojstranne mierne zahĺbená, s nízkymi bočnými lištami a najčastejšie s tromi otvormi na nity. Vychádzajúc z nepočetne zachovaných exemplárov na Slovensku možno ďalej zovšeobecniť, že boli vyrábané v dvojdielnych, výnimočne jednodielnych odlievacích formách s pomerne veľkou čepeľou klinového prierezu, s chrbtom rovným, prípadne vyhnutým len v nízkom oblúku, s rovným ostrím, ktoré je od rúčky oblúkovite odsadené nezriedka cez kolmý hrotitý výčnelok (obr. 3: 7, 11, 12; 13). Na slovenských exemplároch sa ani v jednom prípade nezachoval koncový krúžok.

Z deviatich slovenských exemplárov sa osem našlo v troch depotoch (Gemer, depot získaný v roku 1926 – obr. 3: 5; Svätá Mária – obr. 3: 7–12; Zemplín – obr. 3: 13) a len jeden zlomok má pochádzať z pohrebiska so žiarovými hrobmi (Radzovce – obr. 3: 6). Len tri nálezy predstavujú takmer neporušené kusy, ostatné sú torzá rukovätí s nejednoznačnou typologickou príslušnosťou. Podobné nože sú považované za východo-stredoeurópsky typ, so značným územným rozptylom (*Říhovský 1972*, 31). Na Slovensku sa ich výskyt doposiaľ viaže výlučne na územie kultúr juhovýchodných popolnicových polí, čo je určite nečakaný jav vzhľadom na celkovo sporadický výskyt nožov v tejto oblasti. V bohatej, pestrej a svojráznej typologickej škále produktov vyspelých kovolejárskych dielní sa zdá, že tu nože boli málo obľúbeným či používaným nástrojom. Relatívne priaznivú situáciu vo výskyte exemplárov analyzovaného typu spôsobil väčší počet zlomkov v depote zo Svätej Márie (*Budinský-Krička 1970*, 30).

Sprievodný inventár k nožom v predpokladanom depote V z Gemera, získanom kúpou v roku 1927, najmä kosáky s gombíkom, dláto s tuľajkou, dva hroty oštepov s rebrovite profilovanou čepeľou dovolili *J. Paulíkovi* (*1965*, 34, 35, 57, tab. V) uvažovať o chronologickej príslušnosti neistého celku do HA. Archaická forma niektorých kosákov sotva môže posunúť spodnú hranicu datovania celého súboru už na prelom strednej a mladšej doby bronzovej (*Furmánek/Novotná 2006*, 17 n., tab. 43: B), preto i sami autori pripúšťajú pomerne dlhé obdobie ich výskytu až po starší stupeň kultúr popolnicových polí.

Bohatý a pestrý, ale výrazne zlomkovitý inventár, opäť časovo nejednotný, tvoril spolu so zlomkami nožov aj obsah depotu zo Svätej Márie, ktorý pod predchádzajúcim názvom obce spoluzastrešuje horizont depotov zo staršieho stupňa kultúr popolnicových polí, pomenovaný M. Novotnou ako horizont Martinček-Bodrog (*Budinský-Krička 1970*, 52; *Novotná 1980a*, 106, tab. 60–62). Ťažisko výskytu nožov analyzovaného typu v tomto stupni kultúr popolnicových polí dokumentuje hromadný nález zo Zemplína (*Gašaj 1982*, 285), v ktorom opäť ide o depot zlomkov rozmanitých predmetov v porovnateľnej skladbe ako v predchádzajúcich nálezových súboroch (okrem nožov je to najmä sekerka s tuľajkou, dláto s tuľajkou, kosáky s rukoväťou i exempláre s gombíkovitým výčnelkom, kopije a tyčinkovité náramky). V oboch posledných depotoch sa ojedinele vyskytli nálezy prežívajúce z predchádzajúceho stupňa (ihlica s guľovitou hlavicou a zosilneným kŕčikom v prvom, či nedokonale odliate sekeromlaty v druhom prípade), výnimočne sa však mali objaviť aj zlomky zo samého záveru mladšej doby bronzovej (fragmenty tepanej nádoby v depote zo Svätej Márie; *Budinský-Krička 1970*, 52). V každom prípade sa ťažisko výskytu nožov typu Malhostovice nachádza v staršom stupni kultúr popolnicových polí.

Do zhodného obdobia patria aj nože tejto typologickej skupiny z datovateľných celkov v Čechách, aj keď sa všeobecne pripúšťa ich pretrvávanie až do stredného stupňa kultúr popolnicových polí (*Jiráň 2002*, 34). Nechýbajú ani ďalej na západ, hoci sú hodnotené ako typické pre východnú časť strednej Európy (*Müller-Karpe 1954*, obr. 1: 3, 5; *1959*, 92, tab. 105: 1; 200: D1). Okrem typologickej príbuznosti s nožmi typu Baierdorf, na úzku nadväznosť aj chronologickú, ukazuje tiež skutočnosť, že v ťa-

žiskovom období ukladania depotov s nožmi typu Malhostovice (HA1), bol zhromažďovaný inventár často v zlomkovitom či silne opotrebovanom stave. Preto je reálny aj predpoklad paralelného výskytu oboch analyzovaných typov nožov v určitom časovom úseku včasného a najmä staršieho stupňa kultúr popolnicových polí. Ich spoločný výskyt už ako výsledok tezaurácie je reálny napríklad v depote zlomkov z juhomaďarskej lokality Márok (*Mozsolics 1985*, tab. 91: 20, 21, 23). Analyzovaný typ je zastúpený aj v ďalších maďarských hromadných nálezoch (*Mozsolics 1985*, tab. 140: 12; 255: 11, 12), pričom väčšina uvedených nálezov je datovaná do horizontu Kurd, resp. stupňa B Vb, len posledný depot (Hódmezővásárhely) sa spája už s horizontom Gyermely (*Mozsolics 1985*, 128, 146 nn., 178 n.), s čím korešponduje aj vyvinutejší tvar oboch nožov. To isté platí aj pre jediný exemplár so Zakarpatskej Ukrajiny (*Bernjakovič 1960*, 333, tab. IV: 13).

4.1.3. Nože typu Horná Seč

Tvarovú obmenu v rámci pôvodného typu Malhostovice predstavujú exempláre s masívnou, výrazne profilovanou rúčkou s veľkými štvorhrannými, prípadne okrúhlymi otvormi na nity, oddelenou zvislým rebrom od čepele, len s mierne zaobleným chrbtom a rovným ostrím (obr. 4: 1–4). Tieto charakteristické znaky nasledujúcich štyroch slovenských nožov umožňujú ich vyčlenenie do samostatného a zdá sa, že tvarovo aj plne vyhraneného typu, pomenovaného podľa náleziska jedného z nich. K podobnému kroku pristúpil už *L. Jiráň* (*2002*, 31) pri spracovaní českých nálezov, ktorý tamojšie blízke nálezy vyčlenil ako typ Nový Vestec. Sprievodným znakom slovenských exemplárov je aj ich torzovitosť a absencia výzdoby. Na noži z Kláštora pod Znievom je zvláštnosťou kratšia pošva (sekundárne?) použitá na ochranu aspoň časti čepele (obr. 4: 4). Jedine tento exemplár pochádza z územia slovenskej vetvy lužickej kultúry, ostatné tri sa našli v žiarových hroboch (Dvory nad Žitavou; Chotín, hrob 109/55) a v sídliskovom objekte (Horná Seč) čakanskej, resp. velatickej kultúry.

Z inventára žiarového hrobu z Dvorov nad Žitavou je okrem zlomku noža dôležitý fragment väčšej misy so zatiahnutým okrajom a hraneným vydutím. Príslušnosť nálezov k čakanskej kultúre vymedzuje chronologické postavenie hrobového celku do záveru včasného alebo do staršieho stupňa kultúr stredodunajských popolnicových polí. Podobné datovanie prichádza do úvahy aj v prípade noža z Hornej Seči, aj keď detailnejšie časové zaradenie v rámci mladšej doby bronzovej musí potvrdiť analýza keramického inventára z objektu, prípadne celého sídliska (*Veliačik/Romsauer 1994*, 58). Len sčasti vyobrazený keramický inventár, sprevádzajúci zlomky noža v hrobe 109 na žiarovom pohrebisku v Chotíne (obr. 4: 2; *Dušek 1957*, 116, tab. XX: 4), ich spoľahlivému datovaniu nenapomáha, preto predpoklad o príslušnosti noža do staršieho, prípadne stredného stupňa kultúr popolnicových polí vychádza len z jeho archaických typologických znakov. Pre úplnosť je potrebné spomenúť aj zlomok jazykovitej rukoväti a čepele noža z hrobu 102 z Chotína, ktorý sa dá ťažko bližšie typologicky aj chronologicky zaradiť, do úvahy však prichádza buď hodnotený typ, alebo typ Pustiměř (*Dušek 1957*, 115, obr. 13: 3–5, 7–9). Podobný problém so zhodnými alternatívami typologického zaradenia predstavuje aj, len z literatúry známy, nôž z Ovčiarska (*Hampel 1892*, 111–112).

Na ešte väčšie ťažkosti narážame pri chronologickom zaradení noža s Kláštora pod Znievom. Tu sa už v roku 1808 našiel pri poľnohospodárskych prácach depot, ktorý mal okrem iného obsahovať meče s plnou rukoväťou, nože, sekerky s tuľajkou, kopiju, náramok a zlomky tepaných nádob, z ktorých časť sa mala dostať do MNM v Budapešti (*Hampel 1892*, 172; *Novotná 1970b*, 100). V SNM v Martine je bez bližších nálezových okolností evidovaný porušený nôž (obr. 4: 4), zlomky kopije, sekery a kosáky s rukoväťou, ktorých vzájomný vzťah, ani vzťah k nálezom uloženým v Maďarsku, nie je známy. Aj v tomto prípade by podľa zachovaných tvarových znakov mal nôž patriť do staršieho úseku mladšej doby bronzovej a zároveň byť zatiaľ jediným exemplárom pôvodne širšej skupiny posledných dvoch analyzovaných typov nájdených na území slovenskej vetvy lužickej kultúry. Ďalšie podobné nože pochádzajú z územia dnešného západného Maďarska, z lokalít Badacsonytomaj, Somogyszob a Tatabánya-Felsőgalla (*Mozsolics 1985*, 122: 6; 233: 4, 5; 249: 4).

4.1.4. Nože blízke typu Matrei

Značná rozmernosť a masívnosť väčšieho noža z už spomenutého depotu V z Gemera (obr. 3: 15) boli zrejme rozhodujúcimi dôvodmi konštatovania ich príbuznosti s typom Matrei (*Paulík 1965*, 57). Gemerskému nožu ale chýba typická dlhá rúčka s početnými otvormi na nity. Pomerne zriedkavým javom je rytá výzdoba čepele formou ryhy lemujúcej jej málo klenutý chrbát i ostrie. Zvyšky rytej výzdoby sú aj na torze väčšej čepele z Radimova (obr. 3: 14) i na jedinom českom exemplári tohto typu (*Jiráň 2002*, tab. 7: 76), ale neznamenajú žiadnu pomôcku pri typologickom určení noža. Jednoduchá ryhovaná výzdoba čepele je spätá so staršími

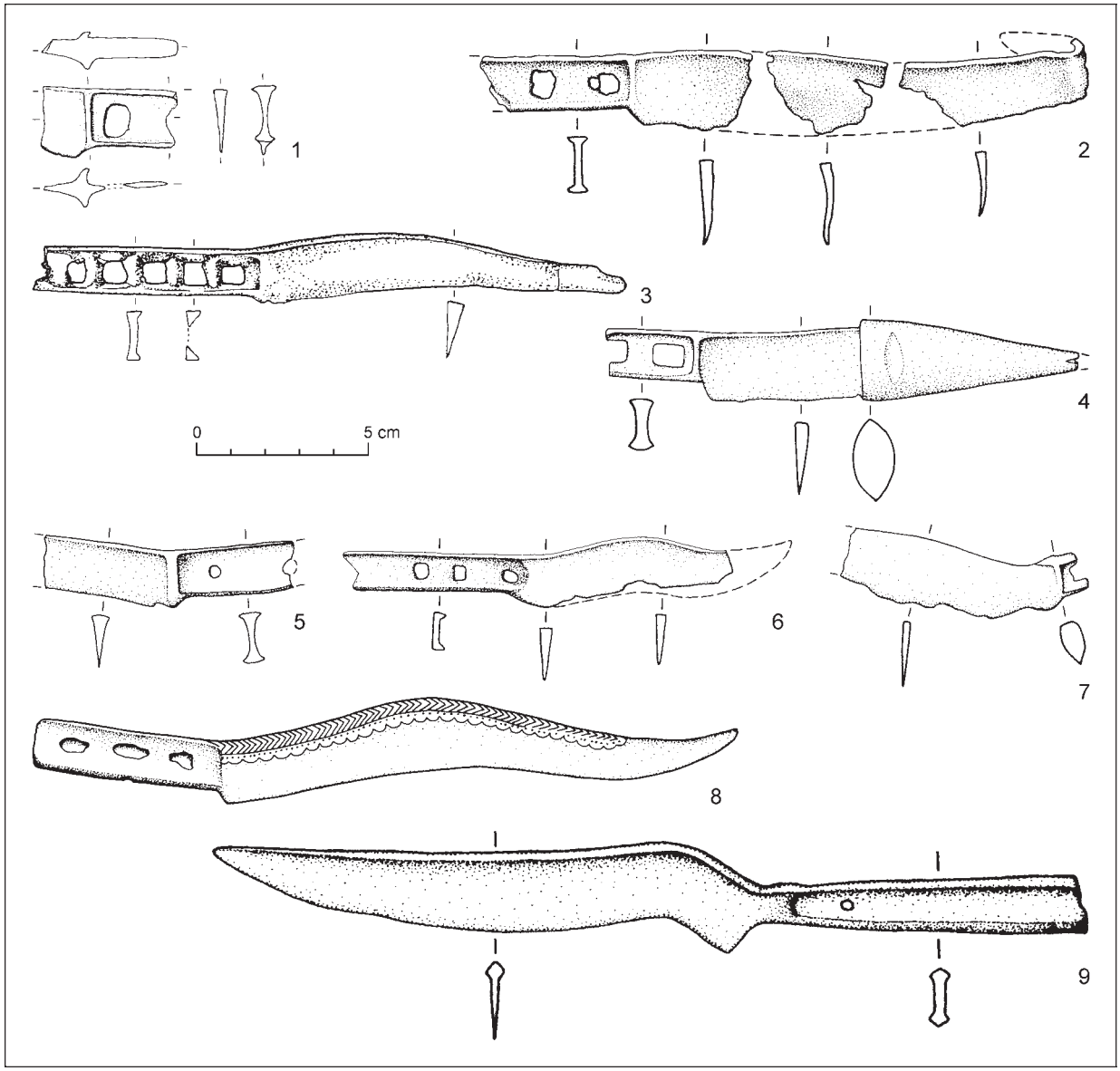

Obr. 4. Nože s jazykovitou rukoväťou. 1 – Dvory nad Žitavou; 2 – Chotín, hrob 109/55 (podľa *Dušek 1957*); 3 – Horná Seč; 4 – Kláštor pod Znievom; 5 – Trenčianske Bohuslavice; 6 – Chotín, hrob hrob 40/54 (podľa *Dušek 1957*); 7 – Diviaky nad Nitricou, hrob 4/41; 8 – Bešeňová (podľa *Novotná 1970b*); 9 – Nitrianske Pravno.

typmi nožov a najčastejšie zrejme na type Riegsee (*Jiráň 2002*, tab. 2: 19; *Říhovský 1972*, tab. 1: 11, 2: 2, 16, 23, 24). Na nožoch s jazykovitou rukoväťou sa objavuje sporadicky od typu Baierdorf cez typ Malhostovice až po typ Dašice (*Říhovský 1972*, tab. 5: 64, 6: 72, 73, 9: 102, 11: 125, 12: 126). S posledným typom vykazuje najväčšiu tvarovú príbuznosť nôž z Necpál (obr. 5: 5), ktorý takisto nesie výzdobu čepele horizontálnymi ryhami. Datovanie nožov typu Matrei do staršieho stupňa kultúr popolnicových polí sa okrem chronologickej príslušnosti ostatného inventára môže oprieť aj o zhodné časové postavenie podobných exemplárov z Čiech a vzdialenejších juhonemeckých a severotirolských oblastí (*Müller-Karpe 1957*, 10; *1959*, obr. 28: 9, 10; tab. 87: B_1–4). Aj napriek miernym typologickým odlišnostiam sú nálezy z Karpatskej kotliny (*Mozsolics 1985*, tab. 161: 8) prejavom silného vplyvu metalurgických centier zo západnej časti strednej Európy v staršom období kultúr popolnicových polí.

4.1.5. Nože typu Pustiměř

Od ostatných nožov s jazykovitou rukoväťou sa odlišuje najmä nápadne zvlnenou líniou chrbta čepele. Charakteristická je ďalej aj výroba v dvojdielnych kadluboch, symetrický klinový prierez čepele s ľahko preliačenými stenami a v rámci esovitej

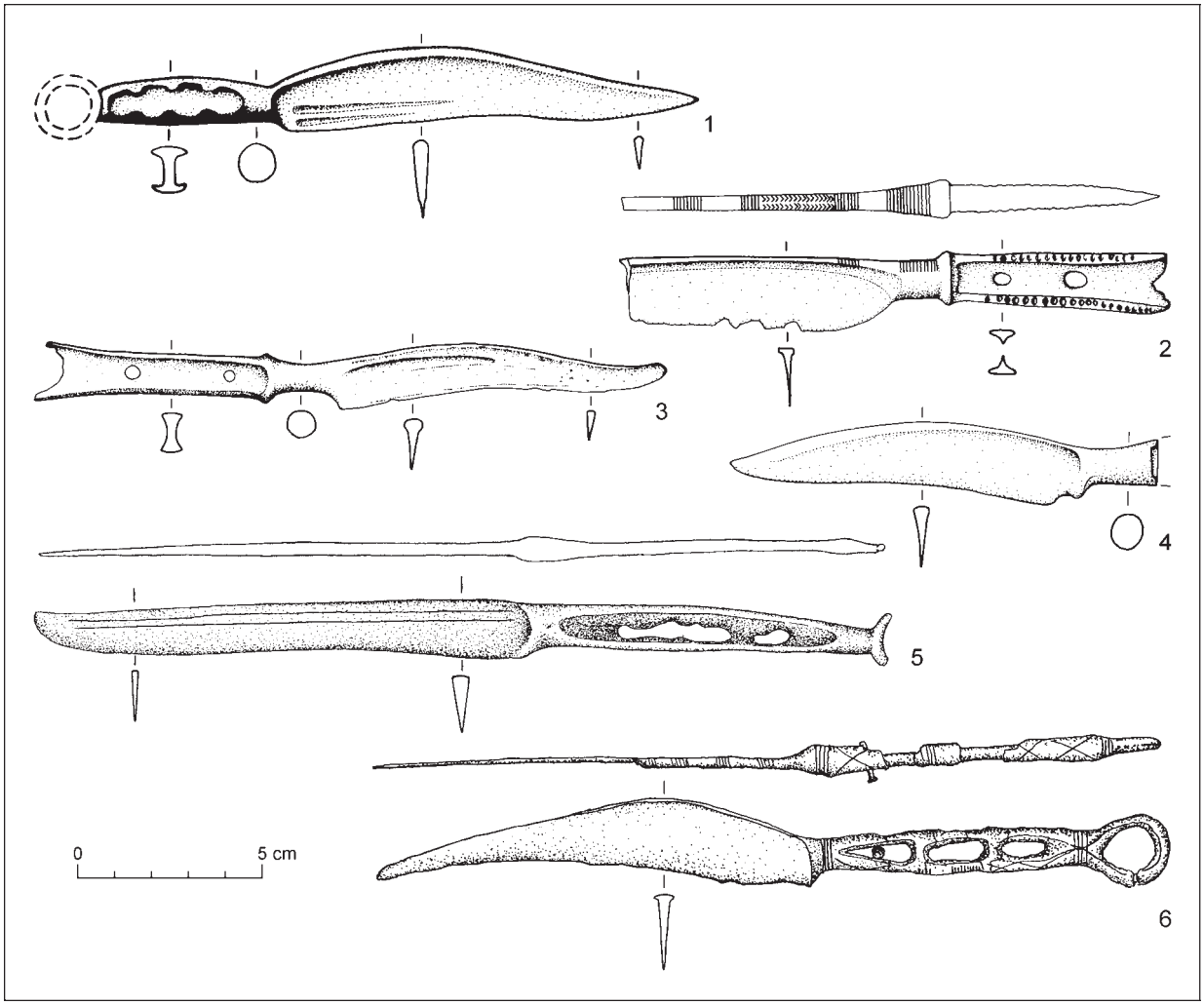

Obr. 5. Nože s jazykovitou rukoväťou. 1 – Veľký Grob (podľa *Paulík/Chropovský 1971*); 2 – Pobedim; 3 – Banka; 4 – Trenčianske Bohuslavice; 5 – Necpaly; 6 – Skalka nad Váhom, časť Skalka.

profilácie chrbta aj dvihnutý hrot. Plochá rukoväť s 2–3 zachovanými otvormi na nity a s nízkymi okrajovými lištami je od čepele oddelená priečnym rebrom, prípadne len schodíkom. V jedinom prípade, na noži z depotu z Bešeňovej, niesol chrbát výzdobu lomenicou a priľahlá plocha čepele jemne rytý oblúčikovitý ornament (obr. 4: 8). Tri zo štyroch exemplárov priradených k tomuto typu pochádzajú z územia slovenskej vetvy lužickej kultúry, pričom dva sa našli v depotoch (Bešeňová a Trenčianske Bohuslavice, obr. 4: 5), tretí, torzo noža z Diviak nad Nitricou (obr. 4: 7), pochádza zo žiarového hrobu, podobne ako neúplný exemplár z pohrebiska kultúr stredodunajských popolnicových polí v Chotíne (obr. 4: 6). Z poslednej lokality má pochádzať aj ďalší nôž tohto typu z nepublikovanej časti pohrebiska (*Studeníková/Paulík 1983*, 122).

K chronologickému zatriedeniu slovenských nálezov pomáha inventár, ktorý ich v depotoch aj v žiarových hroboch sprevádzal. V depote z Bešeňovej sú to najmä ihlice rovnomenného typu, kosáky s gombíkom a sekerky so symetricky vykrojeným ústím tuľajky, ktorých analýza nakoniec nasmerovala datovanie hromadného nálezu do staršieho stupňa kultúr popolnicových polí (*Furmánek/Novotná 2006*, 20, 22; *Novotná 1980a*, 111 n.). Takémuto datovaniu nebráni ani nôž s pomerne pokročilou profiláciou tela a najmä rytou oblúčikovou výzdobou čepele (obr. 4: 8), keďže aj vďaka monotematickým zväzkom edície PBF sa ukázalo, že tento druh výzdoby je síce častý hlavne na nožoch s tŕňovou rukoväťou v strednom a mladšom stupni popolnicových polí, ale prvé nálezy s identickým motívom sa v Poľsku objavili už na nožoch typu Baierdorf (*Gedl 1984*, 20 n., tab. 2: 17, 19, 20).

V posledných rokoch stále častejšie zaznamenávaná chronologická nejednotnosť nálezového inventára

depotov je zapríčinená vo veľkej miere a celkom pochopiteľne dlhodobým tezaurovaním bronzovej industrie. Tento stav sa zisťuje aj v zložení depotu z Trenčianskych Bohuslavíc, pričom k mladším nálezom sa priraďujú aj nože, k čomu v prípade hodnoteného torza s jazykovitou rukoväťou (obr. 4: 5) nezisťujeme pádne dôvody. Nielen v tomto prípade sa riešenie nachádza buď v rozlíšení staršej a mladšej zložky (*Furmánek/Novotná 2006*, 98 nn.), alebo v navrhovanej korekcii chronologickej príslušnosti pokladu, v konkrétnom prípade až na začiatok neskorej doby bronzovej (*Hansen 1994*, 397 nn.). Druhá alternatíva vypovedá výlučne o čase uloženia depotu a nie o období jeho zhromažďovania, no zároveň znamená aj spochybnenie vhodnosti rovnomenného označenia horizontu depotov zo stredného stupňa lužických popolnicových polí na Slovensku.

Chronologicky nejednotný inventár sa neobjavuje len v depotoch zlomkov, ale pozorujeme ho aj v prípade žiarového hrobu lužickej kultúry 4/40 z Diviak nad Nitricou. Spolu s torzom noža (obr. 4: 7) je starším exemplárom najmä štvoruchá amfora, ktorá reprezentuje stupeň Diviaky nad Nitricou I v rámci lužickej kultúry na Slovensku (HA1; *Veliačik 1983*, 106 n., tab. XXVII: 14–19). K nálezom z tohto hrobu, ktoré nás smerujú k mladšiemu obdobiu, sa počítali najmä ihlice s lievikovitou a miskovitou hlavicou. Podľa súbornej analýzy tohto druhu okrás na Slovensku, však už ani ich chronologická príslušnosť nemusí byť v rozpore s datovaním depotu do staršieho stupňa kultúr popolnicových polí (*Novotná 1980a*, 140 n., 150 nn.).

Posledným nálezom hodnotenej typologickej podskupiny sú zlomky noža zo žiarového hrobu 40/54 z Chotína. Okrem noža a fragmentov nákrčného kruhu tvorili hrobový celok aj tri nádoby. *M. Dušek* (*1957*, 86 n., 91–92, obr. 12: 1, 2; tab. VIII: 3–5) datoval jednotlivé zložky hrobového inventára najčastejšie do neskorej doby bronzovej. Za starší, patriaci ešte k tzv. karpatskej velatickej kultúre, považuje inventár hrobu *M. Novotná* (*1984*, 33, tab. 77B). Predovšetkým s prihliadnutím na archaickú profiláciu šálky možno s týmto názorom súhlasiť.

4.1.6. Nôž z Nitrianskeho Pravna

Niekde medzi typy Malhostovice, Pustiměř a Hradec sa typologicky radí ojedinelý nález noža z Nitrianskeho Pravna (obr. 4: 9). S prvým typom ho zbližuje plynulý prechod čepele a rúčky, s typom Hradec sa zhoduje strechovite zosilneným chrbtom, obojstranne zúženým do pomerne širokej čepele a dlhou plochou rúčkou. Odlišuje sa však výrazným vyklenutím chrbta čepele, ktoré charakterizuje typ Pustiměř (*Říhovský 1972*, 32 nn). Pri rámcovom datovaní noža, nájdeného bez sprievodného inventára, do mladšej doby bronzovej, sa opierame len o celkový tvar, veľkosť a profil čepele, s prihliadnutím na výrazný lalokovitý výčnelok skôr k jej záveru. Ešte nápadnejšie výčnelky vybiehajúce nadol z ostria pred rozhraním s tŕňovou rukoväťou sa bežne vyskytujú na nožoch typu Hadersdorf, Wien-Leopoldsberg a Baumgarten, aj keď prvé, podstatne subtílnejšie výbežky na ostrí čepele zaznamenávame ojedinele už na typoch Baierdorf a Malhostovice (*Říhovský 1972*, tab. 7: 80; 8: 89; 22–27).

4.2. Nože s rukoväťou odčlenenou medzičlánkom

4.2.1. Nôž typu Binningen/Courtavant

Ďalším príkladom kultúrnych vplyvov, v danom prípade až možným predmetom diaľkovej výmeny, je nôž s jazykovitou rukoväťou zo žiarového hrobu velatickej kultúry z Veľkého Grobu (obr. 5: 1). Má masívnu, širokú čepeľ s oblúkovite vyhnutým chrbtom a rovným ostrím. Rukoväť, pôvodne zrejme ukončená krúžkom, je od čepele oddelená masívnym medzičlánkom kruhového prierezu, telo rúčky je obojstranne vyhĺbené a čiastočne ho preklenujú protiľahlé lalokovité výbežky z masívnych bočných líšt, ktorými bolo fixované obloženie rúčky z organického materiálu. Práve podobné vyhotovenie rukovätí je charakteristické pre nože typu Binningen/Courtavant, ktorých materské územie sa nachádza v prialpskej oblasti (*Beck 1980*, 72 nn.; *Müller-Karpe 1959*, 171, 175).

Nôž pochádza z pomerne bohatého hrobového celku, v ktorom je pre jeho datovanie najdôležitejšia spindlersfeldská spona s úzkym štítom zdobeným jemne rytými bodkovanými líniami a viacnásobnými oblúčikmi. Pri publikovaní hrobu *J. Paulík* a *B. Chropovský* (*1971*, 29–32, obr. 2) správne konštatovali západný pôvod tohto typu noža a zaradili inventár hrobu do stupňa BD. Takéto datovanie sa zhoduje aj s jeho chronologickým postavením na materskom území v západnej časti strednej Európy, aj keď sa pripúšťa ich pretrvávanie aj v nasledujúcom stupni (*Beck 1980*, 71–74; *Müller-Karpe 1959*, 106, 171, 174, obr. 25: 5). Najvýchodnejší nález pochádza zo Sedmohradska (*Petrescu-Dîmboviţa 1978*, tab. 193: 822), najsevernejší až z okolia Štetína (*Gedl 1984*, tab. 8: 64). Vďaka profilácii rúčky a tvaru medzičlánku konštatoval *J. Říhovský* (*1972*, 37), že hodnotené nálezy sú typologicky príbuzné s typom Dašice, do ktorého zaradila nôž z Veľkého Grobu *M. Novotná* (*1984*, 40–42; *2001*, 23–25) a obdobie výskytu vymedzila stupňami Baierdorf/Lednice a Velatice/Očkov.

4.2.2. Nože typu Dašice

Pri zaradení ďalších dvoch nožov sme si vedomí, že od charakteristických exemplárov tohto typu sa odlišujú niektorými znakmi. Pri noži z Necpál (obr. 5: 5) je to predovšetkým celkový tvar, ovplyvnený priamou líniou chrbta čepele i rúčky, čím je blízky nožom typu Hradec (*Říhovský 1972*, 33 n.). S typom Dašice ho naopak, zbližuje klinovitý prierez čepele zdobenej jemne rytými horizontálnymi ryhami a masívne medzičlánky, ktoré ohraničujú výraznú oválnu priehlbeň rukoväti. Tá je ukončená priečnym, mesiačikovite prehnutým ramenom, chýba teda obvyklé krúžkové ukončenie. Nôž patrí k detektorovým nálezom získaným hľadačmi pokladov, chýbajú preto k nemu potrebné a spoľahlivé údaje o nálezových okolnostiach. Takže nie je isté, či pochádza z výšinného hradiska na Červenom Grúni, ktoré sa nachádza na rozhraní katastrov obcí Folkušová a Necpaly (*Veliačik 2004*, 61–63) s polykultúrnym osídlením vrátane pamiatok lužickej kultúry, avšak zatiaľ len z neskorej doby bronzovej a z doby halštatskej, alebo pochádza z iného miesta.

Aj druhý exemplár je nálezom hľadačov pokladov, získaným tentoraz údajne v okolí Skalky nad Váhom (obr. 5: 6). S typom Dašice sa pre zmenu zhoduje v celkovom tvare s oblúkovite vyhnutým chrbtom čepele, zdobenými medzičlánkami a krúžkovým ukončením rukoväti (*Říhovský 1972*, tab. 10: 111, 116; 11: 120, 123), líši sa strechovitým rozšírením a silným podsadením chrbta čepele a najmä skôr plnou a vôbec nie jazykovitou rukoväťou s tromi veľkými, oválnymi otvormi na nej. Takáto kombinácia rôznych typologických znakov je na nožoch nezvyklá a doposiaľ k nemu chýbajú zodpovedajúce paralely. Najmä na exemplári zo Skalky nad Váhom možno zaznamenať spojenie niektorých tvarových, prípadne výzdobných prvkov s odlišným chronologickým významom. K starším nepochybne patrí krúžkovité ukončenie rukoväti, oblúkovite vyhnutý chrbát používaním výrazne zbrúsenej čepele, k mladším najmä ostré odsadenie zosilneného chrbta od tela čepele a v menšej miere výzdoba rytými diagonálami na chrbte. Potrebné je aj zdôrazniť podobnú výzdobu s nožom s plnou rukoväťou zo Zohora (obr. 1: 9), s ktorým sa zhoduje aj v rovnakom trojdielnom členení rukoväti, len s tým rozdielom, že zdobené polia vyčlenené prstencami na noži zo Zohora sú na noži zo Skalky nad Váhom nahradené pozdĺžnymi otvormi a identická výzdoba je sústredená na rozšírený chrbát. Napriek uvedeným rozdielom však vzhľadom na veľkosť a stvárnenie oboch posledných exemplárov ich považujeme za produkt kovolejárskych dielní lužickej kultúry v priebehu mladšej doby bronzovej, najskôr zo staršieho stupňa kultúr popolnicových polí (HA1).

Ani na okolitom území sa chronologická príslušnosť ako východostredoeurópsky typ charakterizovaných nožov nijako zásadne nelíši od uvedeného časového horizontu, keďže na Morave a v Rakúsku sú datované do stupňa Hrubčice/Velatice I, s možným zaradením niektorých celkov už do stupňa Baierdorf (*Říhovský 1972*, 36). Podobne sú do stupňa HA1 datované nože typu Dašice aj v Čechách, tu s možným prežívaním do počiatku nasledujúceho stupňa (*Jiráň 2002*, 35). Ich výskyt zaznamenávame od severného Balkánu až po Sliezsko (s variantom Cedynia až v Pomoransku, aj so zhodnou výzdobou; *Gedl 1984*, 27, tab. 5: 37) a od Bavorska (*Müller-Karpe 1957*, tab. 16, E 6; *1959*, 104, 110, 152) až po západné oblasti Slovenska i Maďarska (*Kemenczei 1984*, 52, tab. CXIX: 12; *Mozsolics 1985*, tab. 23: 18; 97: 18; 140: 12).

4.2.3. Nože typu Pfatten

Posledný typ bronzových nožov s jazykovitou rukoväťou na Slovensku tvoria exempláre buď s rovnou (Pobedim – obr. 5: 2), alebo s mierne esovite zvlnenou (Banka – obr. 5: 3) líniou chrbta. Typické je jeho výrazné podsadenie, masívny medzičlánok a obojstranné zahĺbenie rúčky s vysokými bočnými lištami a 2–3 otvormi na nity. Nože typu Pfatten ďalej charakterizuje pravouhlý tvar priehlbne rukoväti a nielen na slovenských exemplároch je ukončenie rukoväti otvorené a nepravidelné. Rytú výzdobu nesie nôž z Pobedima v podobe skupín priečnych rýh a vetvičkovitého ornamentu na chrbte čepele a výrazného presekávania bočných líšt na rukoväti. Tvarom rúčky a tiež výzdobou je mu najbližší nôž zo skrinkového hrobu z korutánskej lokality Kraig, datovaný do staršieho stupňa popolnicových polí (*Říhovský 1972*, 38, tab. 12: 129).

Na spätosť pobedimského noža s typom Pfatten upozornili autori už pri súbornom zverejnení výsledkov výskumu v Pobedime (*Studeníková/Paulík 1983*, 122–123). Jeho chronologickú príslušnosť kládli do obdobia stredného a mladého stupňa kultúr popolnicových polí (HA2–HB1), čo je z pohľadu na tvar a výzdobu noža pri viacerých časových horizontoch osídlenia Hradíšť plne opodstatnené. V takto vymedzenom období je reálna aj chronologická príslušnosť druhého z analyzovaného typu nožov, ojedinelého nálezu z Banky. Aj pre nie príliš početné exempláre tohto typu zo susedných území platí, že k nim chýba chronologicky významnejší materiál. Už pri pôvodnej klasifikácií nálezov tohto typu sa materské územie hľadalo na strednom Podunajsku. Chronologicky majú nasledovať až po starších kultúrach popolnicových polí (*Müller-Karpe 1949–1950*,

322 n., obr. 7; 8). Slovenským nálezom nie sú geograficky veľmi vzdialené nože zo severovýchodného Maďarska (*Kemenczei 1984*, 82, tab. CXCVIII: 27, 28; CCXIVa: 12, 13; CCXIVb: 10; CCXVIII: 30). V málopočetných, pomerne izolovaných, viac či menej svojráznych lokálnych skupinách sa vyskytujú na značne rozsiahlom území od južného Nemecka, Švajčiarska, severného Apeninského i Balkánskeho polostrova až po Schleswig-Holstein, Mecklenburg a dolný tok Odry na severe. Porovnateľné nálezy sú datované do stupňa HB1, do mladšieho stupňa kultúr popolnicových polí od stupňa IIIb severotirolských popolnicových polí, či do severskej periódy Montelius IV (*Říhovský 1972*, 39).

Ku skupine nálezov s masívnym medzičlánkom sme zaradili aj menší nôž z depotu v Trenčianskych Bohuslaviciach (obr. 5: 4). Má oblúkovite vyhnutý a len mierne zosilnený chrbát, nepatrne podsadené telo čepele a šikmo, cez malý hrotitý výčnelok odsadené ostrie od masívneho, kónicky sa rozširujúceho medzičlánku okrúhleho prierezu a nezachovanej vlastnej rúčky. Zlomená rukoväť predstavuje vážnu prekážku pri typologickej klasifikácii noža. Jednu z možností predstavujú typy nožov s jazykovitou rukoväťou oddelenou od čepele masívnym a torzu analyzovanej rúčky podobným medzičlánkom, počínajúc typom Dašice, Binningen/Courtavant a najmä Pfatten. Posledný typ považujeme za najpravdepodobnejší aj v prípade, že nôž by rozšíril skupinu mladších predmetov v depote z počiatku neskorej doby bronzovej (*Furmánek/Novotná 2006*, 98 n.; *Hansen 1994*, 399). Druhú alternatívu zaradenia noža ponúka mladší variant typu Skalka/Dražůvky zo záveru mladšej doby bronzovej (*Říhovský 1972*, 43).

V súvislosti s presekávanou rukoväťou pobedimského noža spomenieme aj podobne zdobené, ale nepochybne staršie torzo jazykovitej rukoväti zo žiarového hrobu pod mohylou 1 z Krásnej Vsi (*Budinský-Krička/Veliačik 1986*, 11, 85, tab. IV: 5), ktorý je ďalším príkladom včasného výskytu podobnej výzdoby. Analogická výzdoba sa vyskytla už na nožoch typu Malhostovice a nechýba ani na type Pustiměř (*Říhovský 1972*, tab. 8: 95; 9: 99, 104). Na mladšom noži z hrobu 7 z lokality Wien X-Inzersdorf sa objavuje podobné ukončenie rúčky rohovitými výbežkami (*Říhovský 1972*, tab. 12: 130). Typ hrobu i hrobový inventár v Krásnej Vsi umožňuje jeho datovanie do záveru stupňa Mikušovce, s možným pretrvávaním do počiatku staršieho stupňa kultúr popolnicových polí. Jeho typologická klasifikácia je zložitá, do úvahy prichádza hociktorý zo starších typov nožov s jazykovitou rukoväťou.

Pre úplnosť je potrebné sa ešte zmieniť aj o depote z lokality Beša, v ktorom podľa kusej informácie boli dva neúplné nože údajne s jazykovitou rukoväťou, pričom jeden mal okrajové lišty, podobne ako nože z Krásnej Vsi a Pobedima zvýraznené priečnym presekávaním (*Hampel 1892*, 10 n.). Tvar nožov je bližšie neznámy a preto sa nedajú presnejšie typologicky zaradiť.

5. NOŽE S PLATNIČKOVITOU RUKOVÄŤOU

Až na nepočetné výnimky sa nálezy tejto typologickej skupiny vyznačujú malou tvarovou ustálenosťou, slabou typologickou vyhranenosťou a v niektorých prípadoch aj pomerne nízkou či nenáročnou úrovňou technológie výroby. Nože charakterizuje krátka plochá rukoväť a spravidla predĺžená čepeľ len s mierne zvlneným chrbtom, rovným i vyhnutým hrotom a viac-menej rovným ostrím. Príznačný je tiež spravidla plynulý prechod chrbta do rukoväti. Vyskytujú sa exemplár odliate tak v jednodielnych, ako aj v dvojdielnych kadluboch. Ako staršie typologické znaky sa hodnotia: asymetrický prierez čepele, daný výrobou v jednodielnej odlievacej forme, oblúkovite vyhnutý chrbát a plynulý prechod čepele do rúčky. Mladšie exemplár charakterizuje esovitá profilácia tela, nárast počtu exemplárov bez otvoru na rúčke, prípadne mierne odsadenie čepele od rúčky. Z osemnástich exemplárov nájdených na Slovensku sa ani v jednom prípade neobjavili zdobené výrobky. Aj na ostatnom území výskytu nožov s platničkovitou rukoväťou je prítomnosť zdobených exemplárov zriedkavá a výzdobu tvoria takmer výlučne horizontálne ryhy na čepeli.

5.1. Nože typu Riegsee

Výraznú skupinu nožov s platničkovitou rúčkou zo staršieho obdobia kultúr popolnicových polí tvoria nálezy typu Riegsee. Charakterizuje ich výroba v jednodielnych odlievacích formách, limitovaná veľkosť (len výnimočne presahuje dĺžku 13 cm, zo slovenských nálezov je výnimkou nôž z Mikušoviec so 16 cm; obr. 6: 2), oblúkovite vyhnutý a šikmo zrezaný chrbát čepele a jej rovné, alebo takmer rovné ostrie a najmä krátka platničkovitá rukoväť s jednostrannou priehlbňou pre jeden až dva otvory na nity (obr. 6: 1–4). Prechod čepele do rukoväti je plynulý, len zospodu môže byť čepeľ slabo stupňovite odsadená. Nejednotnosťou sa vyznačuje jej prierez, keďže klasický asymetrický klinový profil so šikmo zrezaným chrbtom zisťujeme len na nožoch z Ducového a Abraháma (obr. 6: 1, 4). Čepele ďalších dvoch exemplárov vykazujú vyvinutejšie znaky. Patrí k nim symetrický klinový prierez a rovno zrezaný chrbát na čepeli noža z Čachtíc

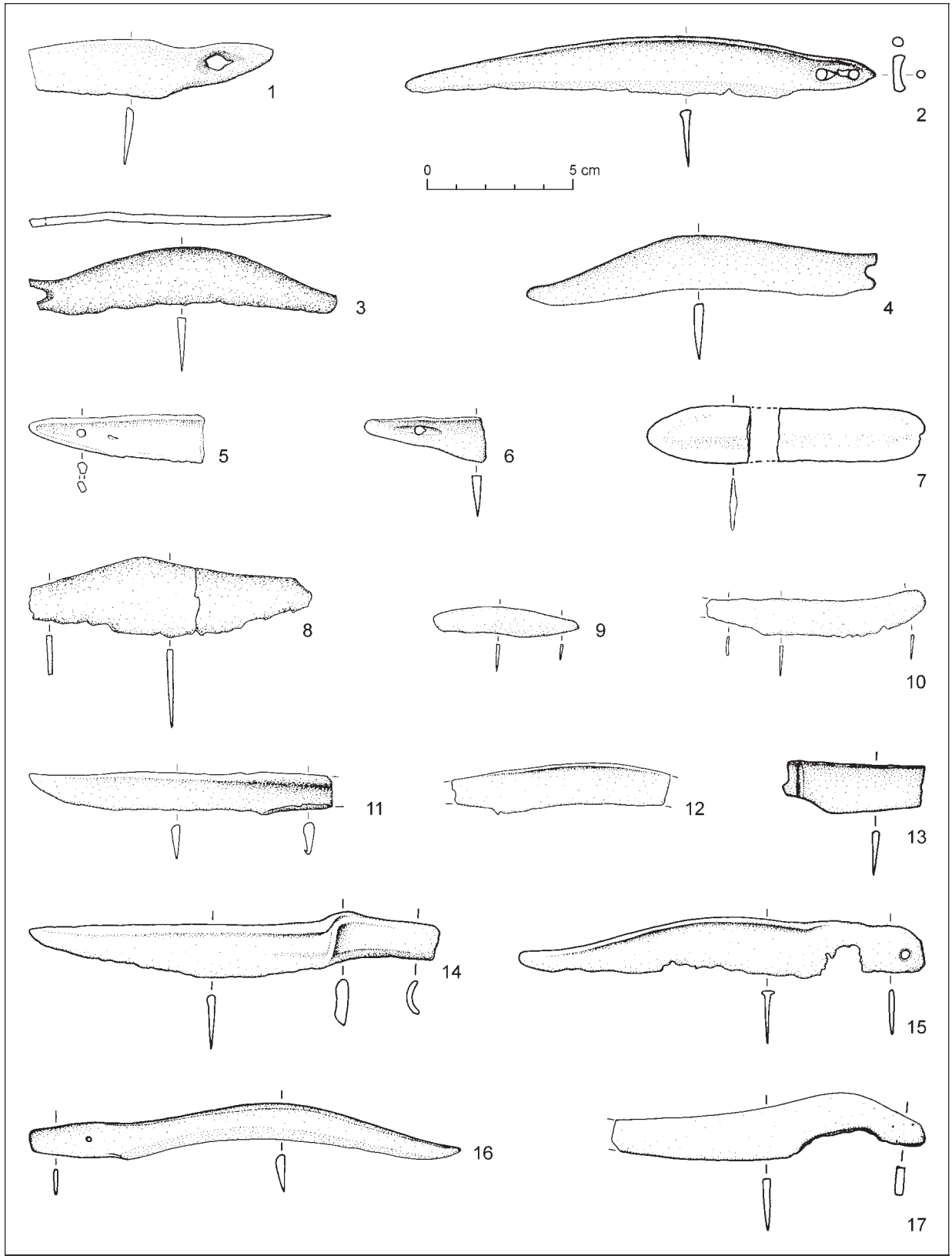

Obr. 6. Nože s platničkovitou rukoväťou. 1 – Ducové; 2 – Mikušovce; 3 – Čachtice; 4 – Abrahám; 5, 9, 17 – Zemianske Podhradie; 6 – Svätá Mária (podľa *Budinský-Krička 1970*); 7 – Štúrovo JCP; 8 – Trenčianska Turná (podľa *Nešporová 2004*); 10 – Plavecké Podhradie (podľa *Paulík 1976*); 11 – Ilava; 12 – Nemšová, miestna časť Ľuborča (podľa *Budinský-Krička 1947*); 13 – Janíky (podľa *Paulík 1972*); 14 – Jasenica; 15 – Rosina; 16 – Bratislava.

(obr. 6: 3), výnimočne jednostranne zosilnený, ale pritom šikmo zrezaný chrbát noža z Mikušoviec, najmä však esovite prehnutý chrbát a mierne nahor vyhnutý hrot čepele, čo sú už znaky mladšieho typu Přestavlky (*Říhovský 1972*, 13, 16) na už zmienenom náleze z Abraháma. Dva nože pochádzajú z hrobov (Mikušovce, Čachtice), ďalší zo sídliskovej vrstvy hradiska v Ducovom a jeden nález pochádza zo zberu na sídlisku v Abraháme. Tri exempláre patria do náplne velatickej kultúry a jeden (Mikušovce) lužickej kultúre. V každom prípade je však ich výskyt doložený len na neveľkom území severozápadného Slovenska.

Pri určení chronologickej príslušnosti slovenských nožov typu Riegsee, disponujeme k trom nálezom vhodným sprievodným inventárom. Z mohyly 173 v Mikušovciach sú okrem noža pre datovanie dôležité dvojkónické nádoby uložené v dvojpopolnicovom hrobe vo funkcii urien. Žiaľ, práve popolnica, v ktorej sa nachádzal aj nôž, sa zachovala len v črepoch, tie však signalizujú jej archaickú profiláciu (*Pivovarová 1965*, 111, tab. VI: 1–3; VII: 7, 8). Druhá, dobre zachovaná popolnica má nepochybne vyvinutejší tvar, čo v pôvodnej štúdii zdôraznila aj *Z. Pivovarová* (*1965*, 130). Táto okolnosť vyvoláva predstavu väčšieho časového odstupu medzi uložením oboch pohrebov i nechceného rozrušenia pôvodného hrobu pri ukladaní mladšieho. Zohľadniť prítomnosť mladších prvkov (k nim možno priradiť aj pokročilú profiláciu – zosilnenie a podsadenie chrbta čepele samotného noža) pri datovaní mohyly 173, s kompletným inventárom oboch pohrebov do staršieho stupňa kultúr popolnicových polí (stupeň Diviaky nad Nitricou I), naráža na zatiaľ neprekonateľnú bariéru. Tou je v slovenskej vetve lužickej kultúry spätosť mohýl s kamenným prstencom so stupňami Liptovský Mikuláš-Ondrašová a Mikušovce, a mohýl s tzv. plnými kamennými kruhmi so stupňom Diviaky nad Nitricou I (*Pivovarová 1965*, 139; *Veliačik 1983*, 157–159).

V neistom nálezovom celku z Čachtíc predstavuje nôž spolu s ihlicami s pečatidlovou hlavicou archaické tvary, ktoré však, vzhľadom na predpokladaný spoločný výskyt s mečom typu Schwaig, nemožno zaradiť skôr ako do staršieho stupňa kultúr popolnicových polí (*Novotná 1980a*, 79, 84–85).

Ťažisko osídlenia hradiska Kostelec v Ducovom leží vo včasnom a na prechode k staršiemu stupňu kultúr popolnicových polí. Korešponduje to s celkovým datovaním analyzovaného typu nožov (BD–HA1) a nemožno nespomenúť, že pôvodne bol na rozhranie včasného a staršieho stupňa datovaný aj poklad zlomkov z tejto lokality, nájdený v susedstve neďaleko prebiehajúcej priekopy (*Paulík 1970*, 46). Len nedávno jeho chronologickú príslušnosť mierne posunuli do nasledujúceho horizontu depotov Martinček/Bodrog *V. Furmánek* a *M. Novotná* (*2006*, 81, 84) pri monografickom vyhodnotení podstatnej zložky inventára depotu z Ducového – bronzových kosákov. Obojstranným odsadením rúčky od čepele je k nožu z poslednej lokality blízky nôž z urnového hrobu z dolnorakúskej lokality Straning, datovaný aj sprievodnými nálezmi do staršieho stupňa kultúr popolnicových polí (*Benkovsky-Pivovarová/Maurer 1980*, 152 nn., obr. 3: 1). Nepočetné slovenské nálezy teda signalizujú, že ťažisko výskytu nožov typu Riegsee leží v závere raného a v staršom stupni kultúr popolnicových polí. Najskôr do posledného časového horizontu patrí aj náhodný nález noža z Abraháma.

Črtá sa tak obdobná situácia ako na Morave a v Dolnom Rakúsku, kde *J. Říhovský* (*1972*, 15) takisto konštatoval, že väčšina datovateľných nožov analyzovaného typu patrí do stupňa Baierdorf, synchronizovateľného s mladším úsekom stupňa Riegsee a začiatkom nasledujúceho stupňa Hart v južnom Nemecku. To je obdobie, kedy sa vyskytujú nože typu Riegsee aj na ostatnom, značne rozľahlom území strednej a časti západnej Európy (*Gedl 1984*, 18; *Müller-Karpe 1959*, 144 nn.). Ešte väčší časový úsek je vymedzený pre nože analyzovaného typu v Čechách, so začiatkom ich výskytu už v mohylovo-knovízskom či mohylovo-milavečskom prechodnom horizonte a trvá až do stupňa HA1 vrátane (*Jiráň 2002*, 23).

Z typologického hľadiska ako blízke typu Riegsee, prípadne nasledujúcim typom Přestavlky a Marefy, hodnotíme aj menšie fragmenty z trojuholníkových platničiek rukovätí dvoch nožov, ktoré pochádzajú z depotu zo Svätej Márie (prv Bodrog; obr. 6: 6) a pravdepodobne z hradiska v Zemianskom Podhradí (tab. 6: 5). Oba zlomky majú rukoväť postupne zúženú a na konci tupo zahrotenú, čo je jeden zo znakov typu Marefy, ale nielen jeho (*Říhovský 1972*, 18). Fragment noža z prvej lokality má rovno zrezaný chrbát a v menšej priehlbni len jeden otvor na nit. Aj keď sa nedá jednoznačne typologicky zaradiť, chronologická príslušnosť nálezového celku do stupňa Bodrog/Kurd (*Furmánek/Novotná 2006*, 21 nn.), navyše s niektorými ďalšími evidentne archaickými komponentmi (ihlica s guľovitou hlavicou a zosilneným kŕčikom), však ani jeho príslušnosť už k starším typom nožov s platničkovitou rukoväťou nevylučuje. Zberový nález zlomku (pravdepodobne?) z Hradíšť v Zemianskom Podhradí, získaný ešte koncom 19. stor., môže, aj napriek vyvinutejšej profilácii rukoväti, len ťažko preklenúť obdobie medzi aktuálnym datovaním tohto typu s tamojším neskorobronzovým osídlením. Jeho najskorší výskyt je možný až od stredného stupňa kultúr popolnicových polí.

5.2. Miniatúrne nože s naznačenou platničkovitou rúčkou

Pri vyčlenení tejto podskupiny nožov neboli rozhodujúcim kritériom typologické znaky, ale veľkosť. Charakterizuje ich teda miniatúrny tvar a minimálna profilácia tela s absentujúcim, resp. len naznačeným základným členením na čepeľ a rúčku. Jasne sa to prejavuje na neúplnom noži z depotu zo Štúrova, ktorý ma listovitý tvar s takmer nezreteľným plochým stredovým rebrom a s ostrím na spôsob dýky po celom obvode s výnimkou tyla (obr. 6: 7). Keramický materiál z tamojších sídliskových objektov patrí obom najstarším stupňom kultúr popolnicových polí, inventár depotu (*Veliačik/Romsauer 1994*, 189) spoľahlivo datuje nôž do stupňa HA1. Ďalší netypický tvar, s krátkou rúčkou lichobežníkového tvaru, ponúkajú zlomky jedného z troch nožov, nájdených v žiarovom hrobe v Trenčianskej Turnej (obr. 6: 8). Zrejme predovšetkým s prihliadnutím na torzo noža s rebrovite zosilneným chrbtom (obr. 1: 3) zaradila *T. Nešporová* (*2004*, 94) hrobový celok už do stupňov BD–HA1. Ďalšie dva exemplár predstavujú menšie tenkostenné čepieľky s prehnutým, v druhom prípade vyhnutým chrbtom, rovným ostrím a len slabo naznačenou, plynulo sa zužujúcou rukoväťou. Pochádzajú zhodne z kultúrnych vrstiev výšinných hradísk, preto ich časovú príslušnosť možno stanoviť len v závislosti od osídlenia. V prípade noža z Plaveckého Podhradia (obr. 6: 10) to s veľkou pravdepodobnosťou znamená obdobie HA2–HB1 (*Paulík 1976*, 138) a v prípade miniatúry z Hradíšť v Zemianskom Podhradí (obr. 6: 9) stupeň HB1. Práve pri týchto typologicky rôznorodých a nevyhranených exemplároch je nutné uvažovať aj o ich odlišnej, azda špecializovanej funkcii. Tenkostenná čepeľ a mimoriadne ostrá rovná či vypuklá (obr. 6: 7, 10) rezná hrana pripúšťajú úvahy o ich použití v liečiteľstve vo funkcii skalpela alebo britvy.

5.3. Nože so štvorhrannou platničkovitou rukoväťou

Spoločne do jednej, typologicky málo homogénnej skupiny boli začlenené nože, ktoré spája krátka, spravidla plochá štvorhranná rukoväť. Chrbát nožov je rovný, zriedkavejšie oblúkovite alebo esovite vyhnutý, do strán zaoblený, šikmo, prípadne až strechovite zbrúsený, prechod čepele do rúčky je plynulý, len v dvoch prípadoch oddelený nízkym priečnym stupňom, resp. žliabkom (Janíky – tab. 6: 13; Jasenica – tab. 6: 14). Zastúpené sú tak masívnejšie exemplár (Ilava – obr. 6: 11; Jasenica, Zemianske Podhradie – obr. 6: 17), ako aj tenkostenné nože (Janíky, Nemšová, časť Ľuborča – obr. 6: 12; Rosina – obr. 6: 15). Bežne sa vyskytuje asymetricky klinový prierez čepele (Bratislava – obr. 6: 16; Ilava, Jasenica), sporadicky zastúpená je symetrická klinová čepeľ so zosilneným chrbtom (Rosina). Prevažujú exemplár bez otvorov na nity, sporadicky sa vyskytli aj nože s jedným malým otvorom (Bratislava, Rosina), ktoré sú blízke nožom s platničkovitým tŕňom (Griffangelmesser) typu Reipersdorf (*Říhovský 1972*, tab. 21: 231–235), čo platí, až na absentujúci otvor, aj pre masívny exemplár zo Zemianskeho Podhradia (obr. 6: 17).

Vďaka inventáru hrobu 17 z Ilavy, ktorý okrem noža tvorili črepy piatich nádob, z nich zvlášť na základe zlomkov amfory s výzdobou väčšími jamkami a širokými žliabkami a dvojkónickej nádoby s jazykovitými lalokmi pod vydutím, možno určiť jeho príslušnosť do staršieho, prípadne do stredného stupňa kultúr popolnicových polí. Pri chronologickom zaradení depotu z Janík sú dôležitou pomôckou terčovité zápony, ktoré sú charakteristickým nálezom stredného stupňa kultúr popolnicových polí, hoci ich výskyt v miernejšej intenzite pokračuje v celkoch z neskorej doby bronzovej až po stupeň Mauer (*Kilian-Dirlmeier 1975*, 69–70). Depot do stredného stupňa kultúr popolnicových polí zaradil, aj s prihliadnutím na nádobu, v ktorej bol uložený, už pri jeho prvom zverejnení aj *J. Paulík* (*1972*, 9 nn.). Podobne aj depot z Rosiny bol už v pôvodnej správe datovaný na prelom stupňov HA/HB na základe príbuznosti inventára s hromadným nálezom z Brvništa (*Moravčík 1980*, 29). V skutočnosti ani sekerky so zobákovitou i rovno zrezanou tuľajkou, ani tyčinkovité náramky, ani kosáky nedovoľujú detailné časové zaradenie a práve vývojovo pokročilé esovité prehnutie chrbta čepele noža je slabou podporou na jeho zaradenie do stredného stupňa kultúr popolnicových polí. Dva nálezy z pohrebísk lužickej kultúry, torzo z rozrušených hrobov z Nemšovej-Ľuborče a nôž z hrobu 51 z nepublikovaného pohrebiska z Jasenice nie je možné v rámci staršieho až mladšieho stupňa kultúr popolnicových polí presnejšie chronologicky zatriediť, čo platí aj pre náhodný nález z Bratislavy.

K nálezom s otvorom na nit možno uviesť pomerne blízku paralelu z depotu z maďarskej obce Pamuk, datovaného už do horizontu Kurd (*Mozsolics 1985*, 168, tab. 104: 23). Až na túto výnimku však musíme konštatovať, že k uvedeným slovenským exemplárom chýbajú analogické nálezy na susednom území. Čiastočne porovnateľnú nálezovú škálu zisťujeme skôr v západných a severozápadných Čechách, kde sú podobné nože hodnotené ako lokálne odvodeniny typu Riegsee a ich spätosť umocňuje aj zhodné datovanie do obdobia BD–HA2 (*Jiráň 2002*, 24 nn.). Konkrétne

tvarové zhody sú pozorovateľné práve na nálezoch najmladších (HA1, resp. HA2) typov Bílina (k nožu z Rosiny) a Libočany (k nožu z Bratislavy; *Jiráň 2002*, tab. 5: 49, 58). Zdá sa však, že nože so štvorhrannou platničkovitou rukoväťou sú na Slovensku nálezom vystupujúcim predovšetkým v strednom stupni kultúr popolnicových polí.

6. NOŽE S TŔŇOVOU RUKOVÄŤOU

Aj v tomto výbere majú prevahu jednoduché, typologicky málo vyhranené nože, ktoré na rozdiel od predchádzajúcej skupiny majú opäť už viac či menej zreteľne oddelenú čepeľ od rúčky. Okrem exemplárov, ktoré sa svojimi tvarovými znakmi hlásia buď k starším, alebo mladším nožom s tŕňovou rukoväťou, sme sem zaradili aj nálezy s platničkovitým tŕňom, ktoré v literatúre pravidelne tvoria samostatnú skupinu „nožov s hákovitou rúčkou" (Griffangelmesser).

6.1. Nože s platničkovitým tŕňom

Pomerne veľká skupina nožov vytvára prechodný typologický medzičlánok medzi nožmi s platničkovitou a s tŕňovou rukoväťou. V rozhodujúcej miere k špecifickosti týchto nálezov prispieva krátka, výraznejšie len zospodu od ostria stupňovite odsadená a zúžená rúčka, ktorá má plocho oválny až obdĺžnikový, resp. lichobežníkový prierez. Telo čepele prechádza plynulo do rúčky, ktorá sa postupne zužuje k zaoblenému, prípadne tupo zahrotenému koncu. Línia chrbta čepele vykazuje značnú variabilitu. Môže byť rovná, oblúkovite vyhnutá, ale aj do stredu preliačená či esovite prehnutá. Zastúpené sú exemplár odliate v jedno- i v dvojdielnych odlievacích formách s jednoduchým klinovým prierezom čepele a so šikmo alebo strechovite zbrúseným, navyše rebrovite či lištovite zosilneným chrbtom. Aj v tomto prípade ide o predmety technologicky nenáročné, s jednoduchou stavbou tela a spravidla bez výzdoby. Iste nie je bez zaujímavosti, že sa u nás doposiaľ nože tejto typologickej skupiny objavili len na lokalitách lužickej kultúry a aj to len v strednej a najmä severnej časti západného Slovenska.

6.1.1. Nože typu Stillfried

Menšie nože, s veľkosťou spravidla pod dvanásť centimetrov, sú odliate v jedno- i dvojdielnych kadluboch bez výraznejšieho rozhrania medzi predĺženou čepeľou a zospodu stupňovite odsadenou rúčkou. Charakteristická je čepeľ s prostým klinovým prierezom a v miernom oblúku vyhnutým chrbtom, ktorý je buď rovno, alebo šikmo zrezaný (obr. 7: 1–6). Nechýbajú ani exempláre s konkávne prehnutým chrbtom (obr. 7: 4, 6). Nože analyzovaného typu pochádzajú z hradiska i otvoreného nížinného sídliska (Nitra-Zobor – obr. 7: 2; Pobedim – obr. 7: 4, 5), odkiaľ sú známe aj odlievacie formy (Pobedim, Prašník – obr. 10: 1, 2) používané s veľkou pravdepodobnosťou na výrobu práve tohto typu. Ďalšie dva exempláre pochádzajú zo žiarových hrobov (Nové Mesto n. Váhom – obr. 7: 1 a Partizánske – obr. 7: 3) a jeden z depotu (Trenčianske Bohuslavice – obr. 7: 6). Blízke paralely k uvedeným slovenským nálezom sa vyskytli najmä na hradisku Velem St. Vid (*Miske 1907*, tab. 18: 3, 5–7).

Najvýznamnejší inventár k datovaniu nožov typu Stillfried na sledovanom území priniesol depot z Trenčianskych Bohuslavíc (*Novotná 1970b*, 68, tab. 53), ktorý bol využitý aj na vymedzenie a pomenovanie horizontu depotov zo záveru mladšej doby bronzovej na Slovensku (*Novotná 1980a*, obr. 1). Pre datovanie je najdôležitejšia rúčka meča typu Stätzling (*Novák 1975*, 23), plechová pásová zápona typu Kelheim (*Kilian-Dirlmeier 1975*, 65), ale aj ďalšie v depote zastúpené predmety, napríklad nôž typu Pustiměř (obr. 4: 5). Hodnotený nôž typu Stillfried považujeme skôr za súčasť mladšej zložky depotu, s možným presahom do počiatku neskorej doby bronzovej.

Početná skupina nožov s platničkovitým tŕňom pochádza z kultúrnej vrstvy na sídlisku v Pobedime, kde sa ťažisko osídlenia kladie do priebehu konca mladšej a do neskorej doby bronzovej (*Studeníková/Paulík 1983*, 123 n., 173 n.). Do tohto časového úseku predpokladáme aj príslušnosť oboch nožov analyzovaného typu. K datovaniu nožov typu Stillfried na Slovensku prispieva aj inventár hrobu 1/58 z Partizánskeho. Na základe výzdoby keramiky ho *Z. Benkovská-Pivovarová* (*1975*, 50) zaradila do prechodného „lužicko-sliezskeho obdobia" (HA2–HB1), čo neskôr akceptovala aj *M. Novotná* (*1980a*, 135) pri datovaní sprievodného nálezu – ihlice so stlačenou guľovitou, husto horizontálne ryhovanou hlavicou. Domnievame sa, že práve z pohľadu na tvar a výzdobu torza popolnice (*Benkovská-Pivovarová 1975*, obr. 6: 1) je potrebné datovanie hrobu posunúť až do neskorého stupňa kultúr popolnicových polí (HB3).

Pri aspoň rámcovom časovom zaradení noža s platničkovitým tŕňom, nájdeného detektorom na svahoch hradiska Zobor nad Nitrou, možno vychádzať z poznatku terénneho výskumu, že nie príliš intenzívne osídlenie exponovanej polohy začína až v mladšej fáze neskorej doby bronzovej (HB3). Nie je bez zaujímavosti, že tu nechýbali ani nálezy s podobnou oblúčikovou výzdobou amfor, akú sme

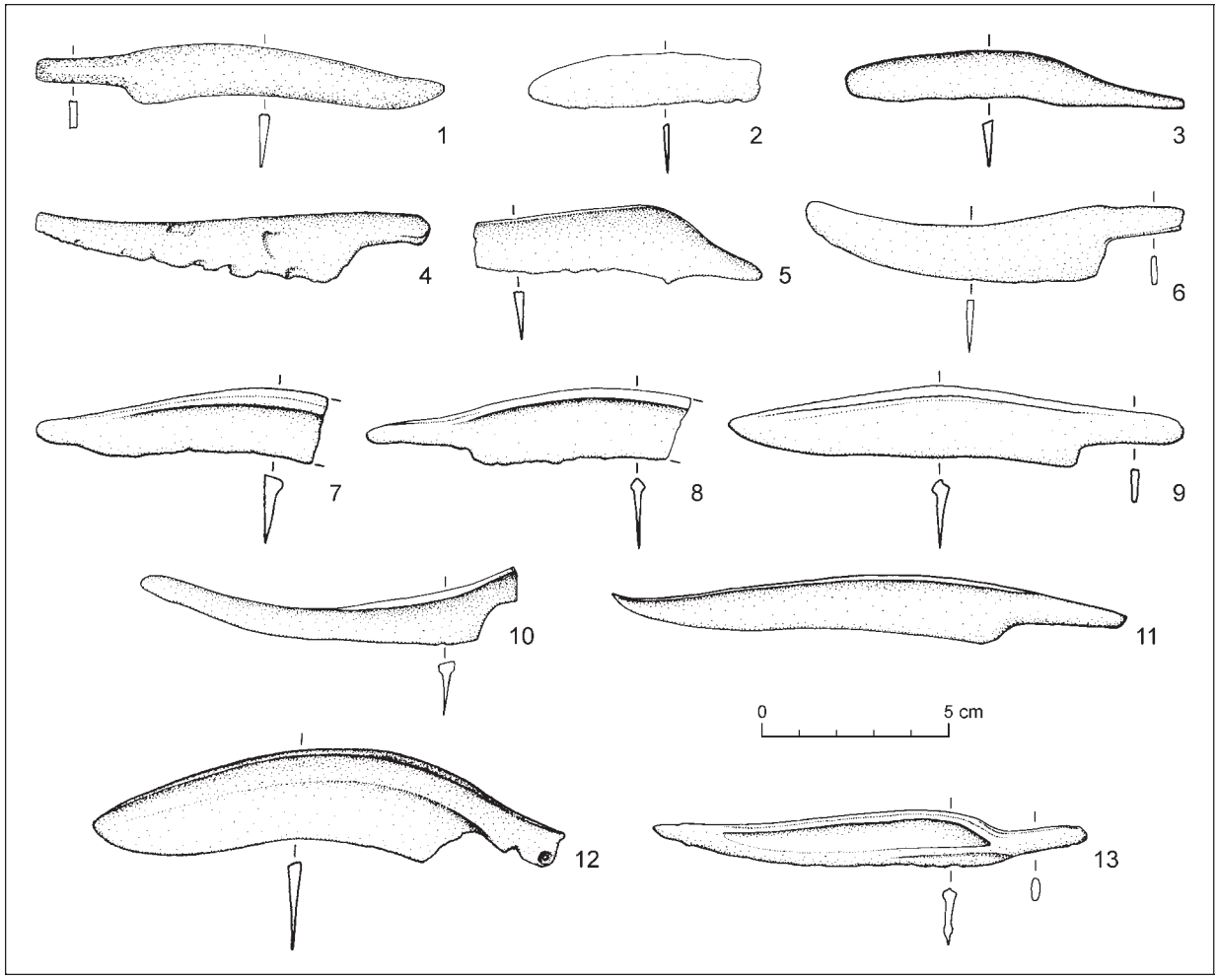

Obr. 7. Nože s platničkovitým tŕňom (Griffangelmesser). 1 – Nové Mesto nad Váhom; 2, 7, 8 – Nitra-Zobor; 3 – Partizánske, hrob 1/58 (podľa *Benkovská-Pivovarová 1975*); 4, 5, 10, 11 – Pobedim (podľa *Studeníková/Paulík 1983*); 6 – Trenčianske Bohuslavice; 9, 12 – Zemianske Podhradie, Hradištia; 13 – Prievidza, časť Veľká Lehôtka.

zaznamenali z hrobu 1/58 z Partizánskeho (*Romsauer 1993*, 49, tab. IV: 17). Podobne sa možno vyjadriť aj k časovému postaveniu noža z pohrebiska v Novom Meste nad Váhom, ktorý, s prihliadnutím na veľmi pokročilé tvary i výzdobu keramiky zo žiarových hrobov (*Balaša 1959*, obr. 2; 3), zrejme pochádza rovnako zo záveru doby bronzovej.

Bez výraznejších typologických zmien trvá dlhé obdobie výskytu nožov typu Stillfried, od stupňa Hrubčice až po staršiu dobu halštatskú aj na Morave a v Dolnom Rakúsku (*Říhovský 1972*, 58), s hlavným obdobím výskytu od stupňa Klentnice II. V Čechách sú tieto nálezy zaradené do druhej polovice neskorej doby bronzovej, konkrétne do horizontu Hostomice, resp. do II. fázy skupiny Nynice (*Jiráň 2002*, 60). Podobne aj v Poľsku sú s problémami chronologicky klasifikovateľné nože analyzovaného typu zaradené až na začiatok doby halštatskej, aj keď sa predpokladá už ich skorší výskyt (*Gedl 1984*, 57 n.).

6.1.2. Nože typu Oblekovice

Majú mierne oblúkovite, v ojedinelých prípadoch až esovite prehnutý chrbát, ktorý je pravidelne zosilnený a šikmo alebo strechovite zbrúsený. Nízke rebro spravidla končí na rozhraní čepele a tŕňovej rúčky, podsadené telo znamená ďalší rozlišovací znak, najmä od blízkeho predchádzajúceho typu. Telo čepele prechádza plynulo do krátkeho, ale masívneho platničkovitého tŕňa, ostrie je od neho stupňovite odsadené a môže byť rovné alebo mierne oblúkovite prehnuté. Popri nožoch odliatych v dvojdielnych kadluboch sa vyskytujú aj jednostranne profilované nástroje (obr. 7: 7, 12).

Slovenské exempláre nožov typu Oblekovice pochádzajú zo sídliskových vrstiev hradiska v Nitre a v Zemianskom Podhradí a z nížinného sídliska v Pobedime. Len jeden z nožov z Hradíšť

v Zemianskom Podhradí, pochádza z menšieho depotu, ktorý okrem noža (obr. 7: 12) tvorili dva špirálovité náramky sekundárne stočené z nákrčných kruhov z tordovaného drôtu s hladkými koncami stočenými do očiek a z dvoch zlomkov asi jedného tordovaného nákrčného kruhu s hladkým zahroteným koncom. Podobné nákrčné kruhy sú pomerne častým nálezom v hroboch i depotoch kultúr popolnicových polí so značne dlhým časovým obdobím výskytu od stupňa HA1 až po HC (*Novotná 1984*, 33). Z pohľadu na ťažiskové osídlenie Hradíšť možno reálne uvažovať o príslušnosti depotu i ďalšieho noža z tohto náleziska (obr. 7: 9) do stupňa HB1. Chronologická príslušnosť nožov analyzovaného typu z Pobedima a Nitry (obr. 7: 7, 8, 10, 11) sa nelíši od časového postavenia exemplárov predchádzajúceho typu, ktoré sme ako najpravdepodobnejšie pri nálezoch z prvej lokality ohraničili obdobím záveru mladšej a staršieho stupňa neskorej doby bronzovej a z druhej lokality až na záverečný stupeň doby bronzovej. V rámci mladšieho obdobia kultúr popolnicových polí nie je možné ani presnejšie časové zaradenie noža z Prievidze-Veľkej Lehôtky (obr. 7: 13), ku ktorému nie sú známe nálezové okolnosti ani sprievodný inventár.

Len na základe sprievodnej keramiky z hrobov v Oblekoviciach bolo možné pre moravské a dolnorakúske nálezy nožov rovnomenného typu určiť ich chronologickú príslušnosť na začiatok mladšieho (podolského) úseku kultúr popolnicových polí (stupeň Klentnice II; *Říhovský 1972*, 59) a bez rozdielu je aj datovanie nálezov z územia Čiech (*Jiráň 2002*, 61).

6.2. Staršie nože s tŕňovou rukoväťou

Tvoria z typologického hľadiska rôznorodú skupinu nálezov. Aj napriek tomu, že jednoduchá rúčka neposkytovala veľa možností tvarových obmien, pri ich aktuálnom typologickom triedení sa zohľadňujú rozdiely v priereze tŕňa, ktorý býva okrúhly, oválny a výnimočne takmer štvorhranný a jeho sploštené vyústenie s otvorom alebo bez otvoru na nit. Hlavnú pozornosť však púta variabilná profilácia čepele s rovným i esovite prehnutým, zosilneným i podsadeným chrbtom a stupňovite od rúčky odsadeným ostrím. Vznikajú tak viaceré typy, ktorých časť má svoje zastúpenie aj medzi slovenskými nálezmi. Častejší je ich výskyt v nálezovom inventári stredodunajských popolnicových polí, vyvinutejšie typy majú svoje zastúpenie aj v lužickom prostredí, zatiaľ čo nože s tŕňom úplne chýbajú v kultúrach juhovýchodných popolnicových polí.

6.2.1. Nože typu Lešany

Nôž z Mužly a torzo noža z depotu z Janík majú mierne zosilnený chrbát, ktorý sa plynulo rozširuje do krátkej tŕňovej rúčky oválneho, ku koncu sploštené ho prierezu s jedným otvorom na nit (obr. 8: 1, 2). Nenápadné zosilnenie chrbta na prvom exemplári je zvýraznené paralelnou, jemne bodkovanou líniou, podobne ako sa to objavuje na niektorých nálezoch typu Klentnice (*Říhovský 1972*, tab. 16: 168). K ďalším charakteristickým znakom slovenských exemplárov patrí len nepatrne prehnutý chrbát a rovné, len k špicu sa zbiehajúce ostrie, ktoré je od tŕňa výrazne odsadené. Na torze noža z Janík sa nachádza skupina priečnych rýh, zvýrazňujúca prechod čepele do tŕňa a vymedzujúca začiatok vlastnej rukoväti z organického materiálu.

Chronologickému zaradeniu do stredného stupňa kultúr popolnicových polí pomáha významnejší sprievodný inventár len v prípade torza noža z depotu z Janík (*Paulík 1972*, 9 n.). Ojedinelý nález noža z Mužly pochádza zrejme z tamojšieho pohrebiska stredodunajských popolnicových polí a do úvahy prichádza širší časový úsek prechodného velaticko-podolského a staropodolského stupňa. Zhodné časové postavenie v prechodových stupňoch mladšej a neskorej doby bronzovej sa konštatuje aj pre nepočetné nálezy v severovýchodnom Maďarsku (Tiszavasvára; *Kemenczei 1984*, 82, tab. CCXII: 10).

6.2.2. Nôž typu Ennsdorf

Jednoduchou stavbou tela sa vyznačuje aj nôž zo Šaroviec (obr. 8: 5) s čepeľou klinovitého prierezu s rovným, len mierne zaobleným chrbtom a rovným ostrím, ktoré je od rúčky stupňovite odsadené. Masívna rukoväť oválneho, mierne hranatého prierezu je od čepele oddelená nízkym obojstranným schodíkom a plynulo sa zužuje k zahrotenému koncu, ktorý je spätne ohnutý do nedovretého očka. Už pri zverejnení nálezu, okrem príbuznosti tvaru čepele s nožmi s platničkovitým tŕňom (typom Stillfried, či Reipersdorf), konštatovali autori (*Novotný/Novotná 1981*, 246) celkovú osobitosť noža a navrhli pomenovanie podľa eponymnej lokality. Nôž pochádza zo sídliskového objektu, ktorý na základe nálezovej situácie a časti kovového inventára považujú za kovolejársku dielňu. Nálezy z bronzu sú málo chronologicky významné a spolu s týmto nožom nájdená keramika nie je zverejnená, preto môžeme len prevziať pôvodné datovanie do tzv. karpatskej velatickej kultúry. V hrubých rysoch a s miernym predstihom to zodpovedá datovaniu nožov typu Ennsdorf v Rakúsku a na Morave, kde sa vyskytujú od stupňa Kostolec/Oblekovice až do počiatku stupňa Domamyslice/Klentnice (*Říhovský 1972*, 49, tab. 15: 163–165).

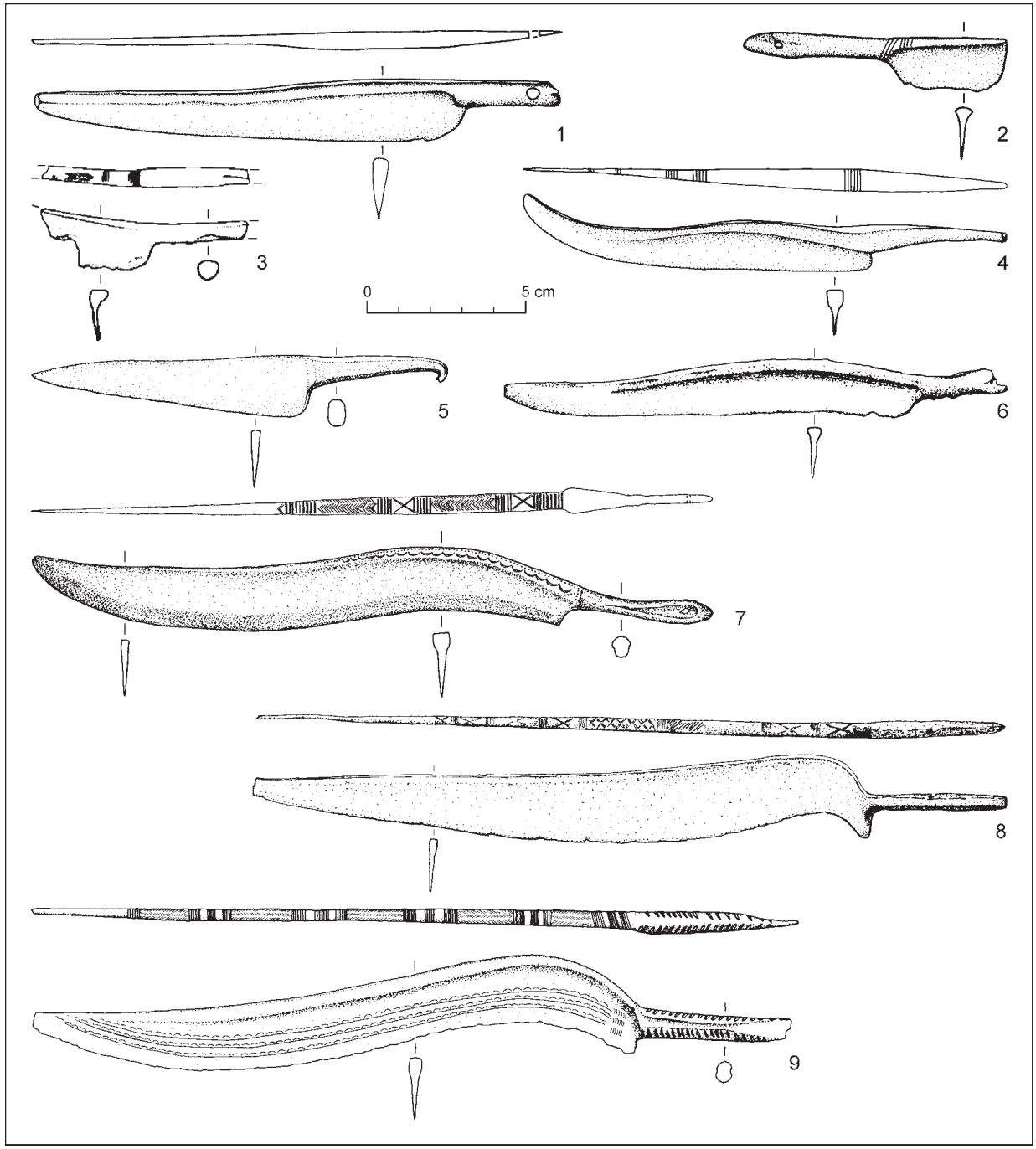

Obr. 8. Staršie nože s tŕňovou rukoväťou. 1 – Mužla (podľa *Bača/Krúpa 1998*); 2 – Janíky (podľa *Paulík 1972*); 3 – Zemianske Podhradie; 4 – Pobedim (podľa *Studeníková/Paulík 1983*); 5 – Šarovce; 6 – Zohor (podľa *Elschek 1997*); 7 – okolie Nitry; 8 – Važec (podľa *Novotná 1980b*); 9 – Chotín.

6.2.3. Nože typu Klentnice

Ďalšie dva nože sa vyznačujú obojstranne zhrubnutým a esovitým prehnutím chrbta, ktorý plynule pokračuje do masívnej tŕňovej rúčky bez otvorov na nity a je stupňovite odsadená od ostria. Čepeľ je tenká, výrazne podsadená, ostrie oblúkovite vyhnuté k hrotu. Nálezy sa radia k typu Klentnice, ktorý vývojovo nadväzuje na typ Lešany a tvoria medzičlánok medzi staršími nožmi s tŕňovou rúčkou s otvorom na nit a mladšími nožmi s tŕňom bez otvoru (*Říhovský 1972*, 50). Torzo noža hodnoteného typu pochádza z Hradíšť v Zemianskom Podhradí (obr. 8: 3) a zo sídliska v Pobedime (obr. 8: 4).

Rozšírený chrbát čepele je v oboch prípadoch zdobený skupinami priečnych rýh, na noži z prvej lokality sú aj zvyšky vetvičkovitého ornamentu. Oba nože súvisia s osídlením lužickej kultúry, nenašli sa však v uzavretých nálezových súboroch. Typologické znaky (esovitá profilácia a najmä výrazne zosilnený a podsadený chrbát čepele) zapadajú do ťažiskového obdobia osídlenia oboch lokalít v staršom stupni neskorej doby bronzovej. Podobné nože, s jednoduchšou profiláciou tela a klinovým prierezom čepele, sú v južnom Nemecku zisťované už od staršieho stupňa popolnicových polí (*Müller-Karpe 1957*, 11, tab. I: A 3; *1959*, 175 n., tab. 210: B 3). K slovenským exemplárom sú však aj chronologicky bližšie nože zo žiarových hrobov na južnej Morave, kde sú datované na začiatok stupňa Klentnice II v rámci podolskej fázy stredodunajských kultúr popolnicových polí (*Říhovský 1972*, 50).

6.2.4. Nože typu Velem St. Vid

Tvarová spätosť a úzka nadväznosť posledne spomenutého noža z Pobedima a dvoch slovenských exemplárov nožov typu Velem St. Vid je evidentná. Prvý nôž sa našiel počas záchranného výskumu polykultúrneho sídliska v Zohore (obr. 8: 6), druhý našli hľadači pokladov na bližšie neznámom mieste údajne v okolí Nitry (obr. 8: 7). Rozdiel v porovnaní s predchádzajúcim typom sa týka predovšetkým veľkosti (dĺžka len ojedinele nedosahuje 20 cm), ohyb zvlneného a zosilneného chrbta je posunutý bližšie k rúčke. Telo čepele je výrazne podsadené a tenké, línia ostria stupňovite odsadeného od rúčky kopíruje krivku chrbta. Rúčka je plynulým pokračovaním chrbtového rebra nepravidelného oválneho prierezu, ku koncu je sploštená, s vyhĺbeninou a v nej eventuálne s malým otvorom. Z predchádzajúceho typu pokračuje a ďalej narastá rytá výzdoba chrbta a hornej časti tela čepele, na noži z neznámej lokality sú to skupiny priečnych rýh, diagonály, husto rytá lomenica a oblúčiky (obr. 8: 7).

Osídlenie z mladšej doby bronzovej v Zohore je pripisované velatickej kultúre (*Elschek 1997*, 40), s prihliadnutím na typ noža však bude potrebné zvažovať aj jeho pokračovanie aspoň počas staršieho stupňa podolskej kultúry. Vyplýva to z chronologickej príslušnosti nožov typu Velem St. Vid, nachádzaných v susednom regióne a v bohatých nálezových celkoch. V moravsko-dolnorakúskej oblasti sú podobné nože datované do stupňa Klentnice (*Říhovský 1972*, 51, *Salaš 2005*, 45, tab. 399: 2), v Čechách k nálezom oboch posledných typov možno hľadať analogické nože v type Jenišovice, s trvaním v stupňoch HA2 a HB1 (*Jiráň 2002*, 50 n.). Z územia dnešného Maďarska ich poznáme predovšetkým z eponymnej lokality Velem St. Vid (*Miske 1907*, tab. XVIII: 15, 16), ale bez nálezových celkov, a tak aj bez prínosu k ich jemnejšej chronológii.

6.3. Mladšie nože s tŕňovou rukoväťou

Nožmi typu Velem St. Vid akoby sa zavŕšilo pomerne zdĺhavé typologické i technologické tápanie výrobcov nožov s tŕňom a úspešným výsledkom sa postupne stali honosné výrobky, s pôvodným názvom „nože nákolných stavieb" (Pfahlbaumesser), ktoré sa v drobných obmenách stali jedným z najcharakteristickejších výrobkov neskorej doby bronzovej na území strednej Európy a vynikali dokonalým remeselným spracovaním, estetickou vyváženosťou a zrejme aj osobitou funkciou. Aj keď v širšej oblasti stredného Podunajska sú chronologicky i typologicky veľmi blízke, spravidla sa zatrieďujú do troch skupín. Charakterizuje ich veľká profilovaná a spravidla zdobená čepeľ, pričom ich celková dĺžka je značná, dosahuje až takmer k 30 cm (Dolná Súča). Tvoria tak skupinu vôbec najväčších predmetov v rámci svojho druhu. Zo sledovaného územia pochádzajú dva nože z pohrebiska lužickej, resp. podolskej kultúry, ostatné sú ojedinelé nálezy. Keďže ku všetkým exemplárom disponujeme len veľmi obmedzenými údajmi o nálezových okolnostiach a sprievodnom inventári, ich datovanie sa opäť opiera o chronologické postavenie hrobových celkov s nožmi analyzovaného typu známych z okolitých krajín.

6.3.1. Nože typu Hadersdorf

Nálezmi tohto typu začína výskyt typologicky pomerne vyhranených veľkých nožov so zreteľne esovite prehnutým, ale len mierne obojstranne zosilneným chrbtom čepele, ktorá pod masívnym hladkým (Važec – obr. 8: 8) alebo priečne vrúbkovaným tŕňom (Chotín – obr. 8: 9) okrúhleho alebo oválneho prierezu, vyúsťuje do šikmo nadol vybiehajúceho jazykovitého výbežku. Výzdoba je sústredená na chrbát čepele, kde jednotlivé polia, vytvorené skupinami priečnych rýh, sú vyplnené motívom X alebo husto rytou lomenicou. Telo čepele je zdobené typickou výzdobou línií malých oblúčikov vo viacerých radoch nad sebou.

Posledne spomenutý nôž pochádza z dávnejšie rozrušených hrobov známeho pohrebiska podolskej kultúry (*Alapy 1912*, 380; *Dušek 1957*, 90), druhý exemplár z Važca (*Novotná 1980b*, 91) predstavuje náhodný nález na severe Slovenska, teda na území lužickej kultúry v časti podtatranského regiónu, kde doposiaľ chýbajú doklady osídlenia v neskorej dobe bronzovej. Vítane preto naznačuje predpokladanú

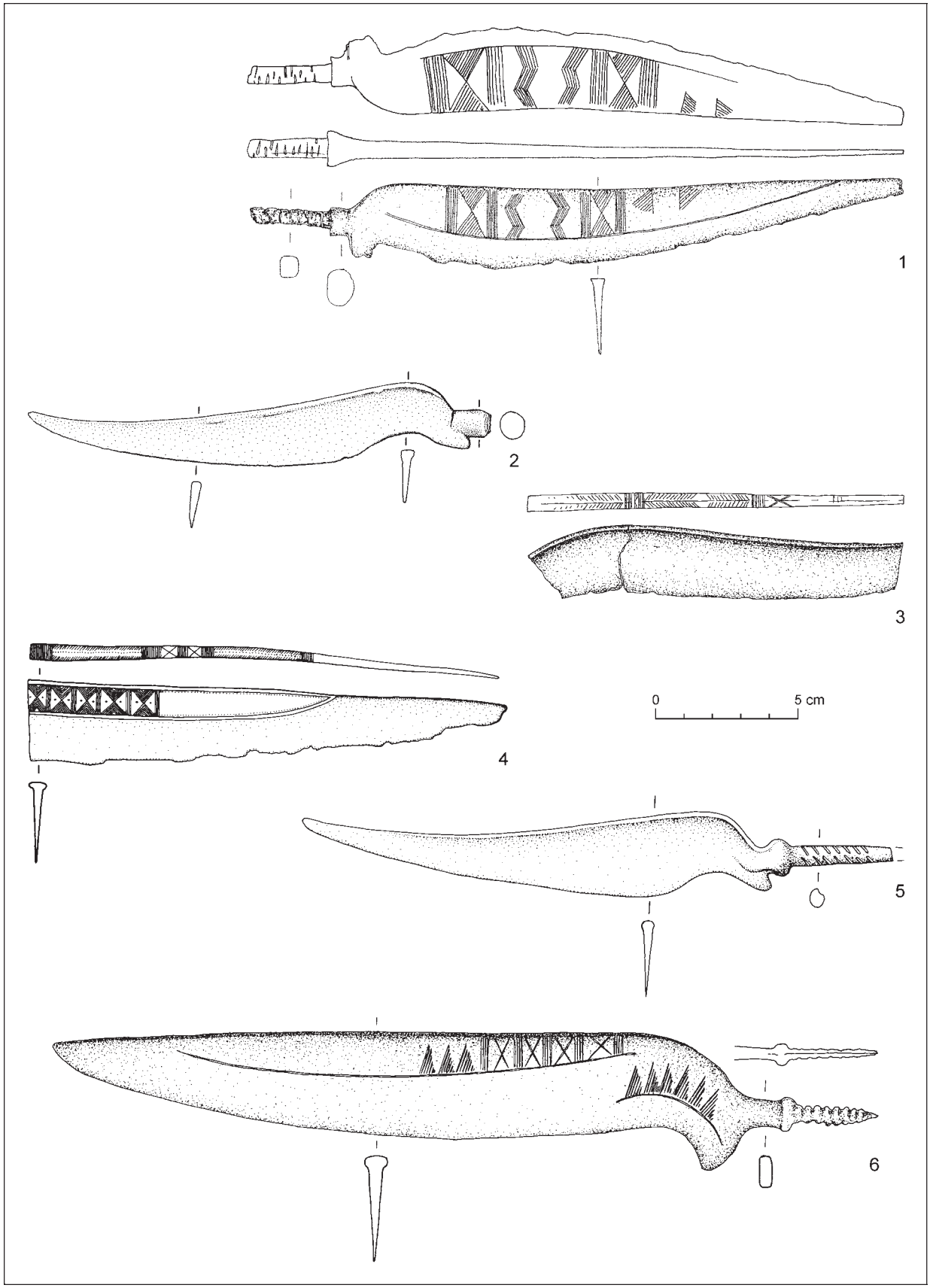

Obr. 9. Mladšie nože s tŕňovou rukoväťou. 1 – Kovárce; 2 – Hubina; 3 – Košeca; 4 – Pobedim; 5 – Ilava hrob 72; 6 – Dolná Súča.

komunikačnú spojnicu medzi vtedajším lužickým osídlením Liptova a Spiša.

Pre určenie chronologickej príslušnosti nožov typu Hadersdorf sú priaznivejšie podmienky na Morave i v Dolnom Rakúsku, kde sa ťažisko ich výskytu kladie do mladšieho stupňa kultúr popolnicových polí. Nôž z Važca má tvarom i veľkosťou identickú paralelu v žiarovom hrobe 71 z Klentnice, ktorý keramický inventár radí na začiatok podolskej fázy stredodunajských kultúr popolnicových polí (Klentnice II; *Říhovský 1972*, 62 n., tab. 44: C). Podobnou rytou výzdobou chrbta, ktorá sa však zďaleka neobmedzuje len na tento typ, sa zhoduje aj s nožom zo Stillfriedu (*Říhovský 1972*, tab. 23: 248). Bez významnejších tvarových zmien je však ďalšími hrobovými nálezmi zistený výskyt nožov analyzovaného typu aj v neskorom stupni kultúr popolnicových polí, pričom za mladší prejav sa pripúšťa tzv. dvojdielna výzdoba (*Říhovský 1972*, 63). Nôž z hrobu 118 z eponymnej lokality Hadersdorf am Kamp zaradila *S. Stegmann-Rajtár* (*1992*, 57) do fázy 1 tamojšieho pohrebiska, ktorá odpovedá stupňu HB2. Z rovnakého času sú aj pamiatky z horizontu aj depotu Románd, ako i z ďalšej súčasnej maďarskej lokality (depotu III s torzom noža) Celldömölk (*Mozsolics 2000*, 29, tab. 19: 3; 86: 29, *Német/Thorma 1965*, tab. VII: 12). Do tohto širšie vymedzeného obdobia staršej polovice neskorej doby bronzovej patrí nepochybne aj nôž z Chotína, čo potvrdzujú aj závery analýzy inventára 326 žiarových hrobov (*Stegmann-Rajtár 1992*, 61 n.). Porovnateľné pamiatky sú zastúpené aj v bohatom nálezovom inventári z hradiska vo Veleme (*Miske 1907*, tab. XVIII: 13). V Čechách sa ich výskyt včleňuje medzi nože typu Jenišovice a Wien-Leopoldsberg a Baumgarten (*Jiráň 2002*, 54). V Poľsku sú považované za typické pre periódu V, najmä pre jej starší úsek (*Gedl 1984*, 52 n.)

6.3.2. Nože typu Wien-Leopoldsberg a Baumgarten

Nálezy oboch typov hodnotíme spolu pre ich tvarovú i chronologickú prepojenosť. Patria sem opäť veľké exempláre so širokou čepeľou, s mierne zosilneným a esovite prehnutým chrbtom s maximálnym oblúkom hneď nad spojnicou s tŕňovou rúčkou, s podsadeným telom a slabo vyklenutým ostrím, ktoré vybieha do lalokovitého výbežku pod masívnym medzičlánkom rukoväti. Ten má okrúhly, prípadne oválny prierez a valcovitý (Hubina, Marhát – obr. 9: 2; Kovarce, pravdepodobne Veľký Tribeč – obr. 9: 1; Dolná Súča, Krasin – obr. 9: 6) alebo trúbkovite rozšírený (Ilava, hrob 72 – obr. 9: 5) tvar. S výnimkou noža z Dolnej Súče chýba charakteristické prstencovité zhrubnutie medzičlánku na rozhraní s vlastným tŕňom, ktorý je okrúhleho prierezu a naopak, pravidelne sa vyskytuje jeho priečne i špirálovité vrúbkovanie. Pri obidvoch posledných úpravách je dominantná praktická funkcia – zvýšiť pevnosť upevnenia rúčky z organického materiálu na pomerne krátkom tŕni.

V porovnaní s poznatkami z okolitých oblastí je nezvyklý stav, že len jeden nález pochádza z pohrebiska a ďalšie tri kusy, aj keď so sporými i spornými nálezovými okolnosťami (získané detektormi hľadačov pokladov), vykazujú spätosť s hradiskami výšinného typu. K tomu istému druhu náleziska i spôsobu získania možno pripočítať aj torzo čepele s esovite prehnutým a zdobeným chrbtom, len z nedávno objaveného hradiska Norovica v katastri obce Košeca (obr. 9: 3), ktoré pochádza buď z noža typu Hadelsdorf, alebo Wien-Leopoldsberg. Výpočet analyzovaného typu nožov kompletizuje torzo zdobenej čepele zo sídliska v Pobedime (obr. 9: 4). Na rozdiel od situácie v mimoslovenských oblastiach stredodunajských popolnicových polí s bohatým výskytom mladších nožov s tŕňom, sú všetky vyššie uvedené nálezy späté s lužickým osídlením. S prihliadnutím na tvar možno konštatovať, že k typu Wien-Leopoldsberg patria nože z Ilavy a Hubiny, zhodou okolností oba s absentujúcou rytou výzdobou chrbta i tela čepele, ktorá je na mnohých nálezoch tohto typu bežná a bohatá, najmä na nálezoch z hrobov. Na ďalších dvoch nožoch možno pozorovať už náznaky pokročilejšieho vývoja vlastné typu Baumgarten. Týka sa to nálezov z Kovariec a najmä z Dolnej Súče (obr. 9: 1, 5), s rovným chrbtom, v prvom prípade aj s mierne k nemu zdvihnutou rúčkou, v druhom prípade len s mierne zaobleným ostrím. Zrejme k nim možno prirátať aj torzo čepele z Pobedima.

Skromné indície k chronologickej príslušnosti existujú len k nožu zo žiarového hrobu v Ilave, kde ho sprevádzal okrem málo nápomocnej ihlice s roztepanou a do očka stočenou hlavicou aj hrniec s neúplným, mierne lievikovitým hrdlom, na rozhraní s vyšším zaobleným telom s dvomi preklenujúcimi protiľahlými uchami a medzi nimi pretláčaným pásikom. Z hľadiska datovania nožov analyzovaného typu pôsobí práve hrniec archaicky a umožňuje zaradenie hrobu už do mladšieho stupňa kultúr popolnicových polí.

K podobnému datovaniu najstarších hrobových celkov s nožmi typu Wien-Leopoldsberg dospel vďaka sprievodným keramickým nálezom aj *J. Říhovský* (*1972*, 69) a zaradil ich v rámci stredodunajských popolnicových polí do stupňa Klentnice II, a pri lužických pamiatkach do odpovedajúceho stupňa Domamyslice, s možnými počiatkami už v prechodnom lužicko-sliezskom období. Do staršej fázy mladšieho stupňa kultúr popolnicových polí je zaradený nôž analyzovaného typu s bohatým keramickým inventárom z hrobu 9/18 na pohrebisku v Szombathely-Zanat (*Ilon 2011*, 155, obr. 41: 4).

Aj keď vzhľadom na celkový počet analyzovaného typu nožov je k dispozícii len nízke číslo ďalších chronologicky významných nálezových celkov, predsa je možné, vďaka keramickým či výnimočným bronzovým nálezom (napr. anténový meč z hrobu 1917 na eponymnej lokalite Wien-Leopoldsberg), vymedziť ťažiskové obdobie ich výskytu v pokročilejšom (najmä strednom) období neskorej doby bronzovej. V južnom Nemecku, v Rakúsku, v Čechách i ďalšie nože na Morave, sú datované do stupňov HB2 a HB3 (*Jiráň 2002*, 56, *Müller-Karpe 1959*, 165; *Říhovský 1972*, 69 n.).

Z druhej skupiny nožov, s pokročilejšími tvarovými i výzdobnými prvkami, jedine k nálezu pravdepodobne z hradiska Veľký Tríbeč v katastri Kovariec existuje informácia, že sa našiel spolu s tromi bližšie neznámymi kosákmi. Všetky tri slovenské nálezy (obr. 9: 1, 4, 6) zbližuje podobná výzdoba čepelí skupinami zvislých rýh, ktoré vymedzujú polia vyplnené šrafovanými trojuholníkmi, diagonálami a motívom presýpacích hodín. Ornament je postavený na oblúkovej línii, ktorá vo veľkej miere kopíruje krivku ostria. Na noži z Kovariec sa navyše vyskytuje zriedkavý motív viacnásobných, husto rytých lomenicových línií. Podobná výzdoba sa vyskytla na odlišnom noži typu Riesenberg, ktorý má, najmä vďaka anténovitému ukončeniu rukoväti, najbližšie k horizontu Románd (*Říhovský 1972*, 71 n., tab. 27: 281). Ostatnými použitými motívmi a ich rozmiestením sa zhoduje s viacerými nožmi tak typu Wien-Leopoldsberg, ako aj Baumgarten, najmä z Dolného Rakúska (*Říhovský 1972*, tab. 24: 258, 260; 25: 263, 266; tab. 26: 274), pričom bohatá výzdoba sa vyskytuje skôr na hrobových nálezoch. Aj keď v porovnaní s typom Wien-Leopoldsberg sa začiatok výskytu nožov typu Baumgarten javí o málo oneskorený, v mladšej polovici neskorej doby bronzovej (HB2–HB3) je ich súbežný výskyt potvrdený viacerými príkladmi (hrob 1 z Baumgarten i hrob 33 z Hadersdorfu; *Říhovský 1972*, 69). Ďalšie nože typu Baumgarten z tohto obdobia pochádzajú z pohrebiska St. Andrä a Stillfried (aj v hroboch so súčasťami konského postroja kimerského charakteru; *Stegmann-Rajtár 1992*, 45, 51). Za typické nože stupňa HB3 sú považované v Čechách (*Jiráň 2002*, 58–59). Pri rozlišovaní nožov typu Baumgarten zo stredného a mladšieho stupňa neskorej doby bronzovej najnovšie zdôraznil možný význam dĺžky jednotlivých exemplárov *M. Salaš* (*2012*, 351–352). Spolu s blízkym nálezom z Buchlovíc by potom nôž z Dolnej Súče svojimi 29 cm patril k starším, do HB2 datovaným dolnorakúskym nálezom. Nôž z Kovariec, s dĺžkou 23 cm, však stojí takmer v strede medzi oboma veľkostne značne vzdialenými skupinami (28, resp. 17 cm) a jeho mladšiu chronologickú príslušnosť môže signalizovať aj pokročilejšia výzdoba. Za evidentne mladšie, zo záveru kultúr popolnicových polí, považoval *H. Müller-Karpe* (*1959*, 126, 165, 179) exemplár s medzičlánkom zdobeným rebrami, ktoré na Slovensku zatiaľ nie sú zastúpené.

7. ĎALŠIE NÁLEZY NOŽOV

Okrem torzovite zachovaných nožov, ktoré sme s väčšou, či menšou istotou priradili ku konkrétnym typom, evidujeme ešte ďalších 17 fragmentov čepelí a rukovätí nožov, bez možnosti ich jednoznačnej typologickej klasifikácie. Platí to napríklad o torzách čepelí z depotu z Banky (*Novotná 1970b*, tab. XLIX), z hrobu 69 z Chotína (*Dušek 1957*, obr. 12: 18) a zo sídliska v Pobedime (*Studeníková/Paulík 1983*, tab. XXXVI: 5), ktoré majú konkávne prehnutý chrbát, v poslednom prípade zdobený diagonálami oddelenými skupinami priečne rytých čiar. Prehnutá čepeľ nie je žiadnym výnimočným javom a na Slovensku sme sa s ňou stretli napríklad na nožoch typu Pustiměř a Stillfried (obr. 4: 6, 8; 7: 6). Na Morave sa vyskytuje už na vyvinutejších exemplároch s platničkovitou rukoväťou a na starších nožoch s tŕňom (*Říhovský 1972*, tab. 2: 26, 3: 42, 15: 156, 157). Podobne aj rytá výzdoba chrbta čepele z Pobedima sa v identickej podobe vyskytuje už od staršieho stupňa kultúr popolnicových polí (Skalka nad Váhom – obr. 5: 6) a pretrváva najmä na starších i mladších nožoch s tŕňovou rúčkou (obr. 8: 7, 8; obr. 9: 3). Významnejší časový rozdiel nepozorujeme ani v aplikácií oblúčikových línií na ďalšom zlomku čepele z Pobedima (*Studeníková/Paulík 1983*, tab. XXXVII: 4). Bodkovaná línia, paralelná s chrbtom čepele, je okrem zlomku z tej istej lokality (*Studeníková/Paulík 1983*, tab. XXXVII: 5) aj na noži z Mužly (obr. 8: 1). Ďalšie zlomky patria nožom s jazykovitou a tŕňovou rukoväťou (*Dušek 1957*, obr. 12: 3, 19; 13: 3, 5) alebo hrotovým častiam čepelí (*Budinský-Krička 1970*, obr. 6: 7, 10, 11). Okrem toho existujú ďalšie exemplár, spravidla malé zlomky čepelí či zlomky sekundárne upravených kosákov, ktoré neboli predmetom analýzy.

Najmenej sme informovaní o nožoch, len stručne zmienených v literatúre a dnes už nezvestných. Mali by byť súčasťou doposiaľ nespomenutých depotov z Detvy, Hornej Strehovej, Jalovca a Rykynčíc (pozri katalóg) a viaceré exemplár pochádzajú z nepublikovaných hrobov pohrebiska lužickej kultúry v Trenčíne-Biskupiciach (*Cheben 2004*, 81). Pre neistú príslušnosť k nožom ďalšie nevýrazné či neznáme zlomky neboli ani zaradené do katalógu.

Dôležité miesto patrí nepočetným kadlubom určeným na odlievanie bronzových nožov. Podľa zistených zlomkov je miestna výroba nožov doložená na hradisku v Prašníku (obr. 10: 1), v Pobedime

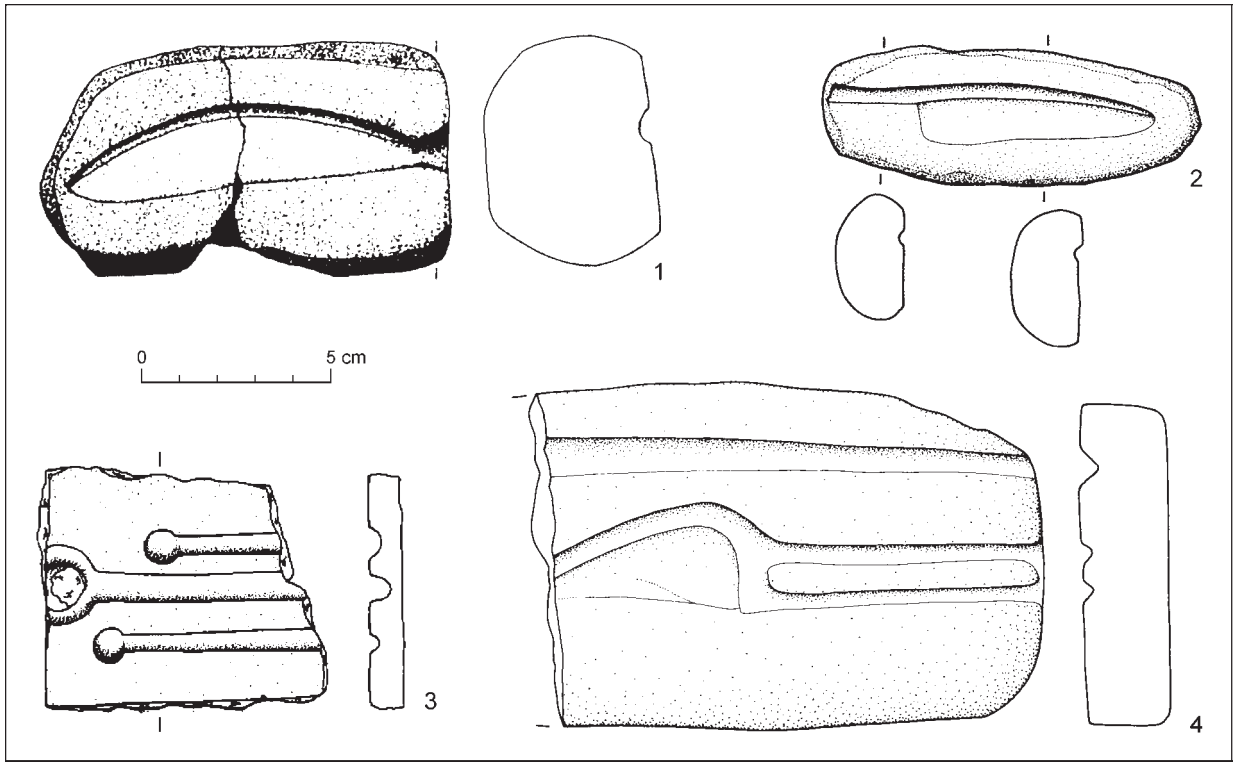

Obr. 10. Formy na odlievanie bronzových nožov I. 1 – Prašník (podľa *Novák 2011*); 2 – Pobedim (podľa *Studeníková/Paulík 1983*); 3 – Zemianske Podhradie; 4 – Vyšný Kubín.

(obr. 10: 2) a v Zemianskom Podhradí (obr. 10: 3). V prvých dvoch prípadoch ide zrejme o nože s tŕňom, fragment posledného kadluba mohol slúžiť na výrobu ihlíc s guľovitou hlavicou, ale aj nožov s plnou tyčinkovitou rukoväťou. Mimoriadny význam však majú kadluby z pohrebiska vo Vyšnom Kubíne. Nielenže vo funkcii prikrývky popolníc signalizujú pochovanie remeselníkov – kovolejárov, ale na kvalitatívne vyššej úrovni dokladajú odlievacie formy okrem iných predmetov aj výrobu nožov s jazykovitou rukoväťou (obr. 10: 4; 11; 12) a s plnou tyčinkovitou rukoväťou (obr. 13).

8. VÝZDOBA

Dôležitým prejavom estetickej, ale aj symbolickej funkcie viacerých typov nožov sa stali pomerne variabilné komponenty ornamentu, ktoré majú v niektorých prípadoch aj dôležitý chronologický význam. Najstaršej výzdobe nožov dominuje plastická reliéfna výzdoba. K jej základným prvkom patrí zdvojenie, prípadne až strojenie chrbtového rebra čepele exemplárov zo strednej doby bronzovej, ktoré len na nožoch s plnou rukoväťou, blízkych typu Brunn (obr. 1: 1–4), pokračuje aj na rukoväti. Na ďalšom archaickom type Riedenburg končí pri koreni rúčky, ktorú navyše celú pokrýva pestrejšia a bohatšia, stále reliéfna výzdoba V-lomenými rebierkami, v zväčšenej podobe aplikovanými aj na tele čepele (obr. 1: 6). Mladším prvkom reliéfnej výzdoby, zrejme už z obdobia kultúr popolnicových polí, je priečne rebrovanie rukovätí nožov typu Čaka (obr. 1: 7). V prípade exemplára s rúčkou odliatou v dvojdielnom kadlube sa už na jednej strane objavuje výzdoba prvými, stále plastickými diagonálnymi rebierkami (obr. 1: 8). Postupnú transformáciu reliéfnej výzdoby na rytú odzrkadľuje jeden z nožov zo Zohora (obr. 1: 9), kde priečne rebrá vystriedali zosilnené prstence, medzi ktorými sa už objavuje rytá výzdoba. Tá, v podobe bodkovanej línie lemuje aj rozhranie rúčky a čepele i jej len nepatrne zosilnený chrbát. V podobnej funkcii sa bodkované línie vyskytli aj na ďalších typoch nožov (Mužla – obr. 8: 1; Pobedim; *Studeníková/Paulík 1983*, tab. XXXVI: 5). V najmladšom vyhotovení sa rozčlenenie reliéfnej výzdoby do jednotlivých polí objavilo na rúčke veľkého noža z Ludrovej (obr. 1: 5). Až na zdvojené chrbtové rebro jedného exemplára zo Smoleníc (obr. 2: 4) a štvoricami priečnych rebier vymedzenej rúčky noža z Marchfeldu (obr. 2: 7), chýba akákoľvek výzdoba slovenským nožom s rámovou rukoväťou. Za súčasť reliéfnej, resp. plastickej výzdoby možno považovať aj typické hrotité výčnelky, kolmo vybie-

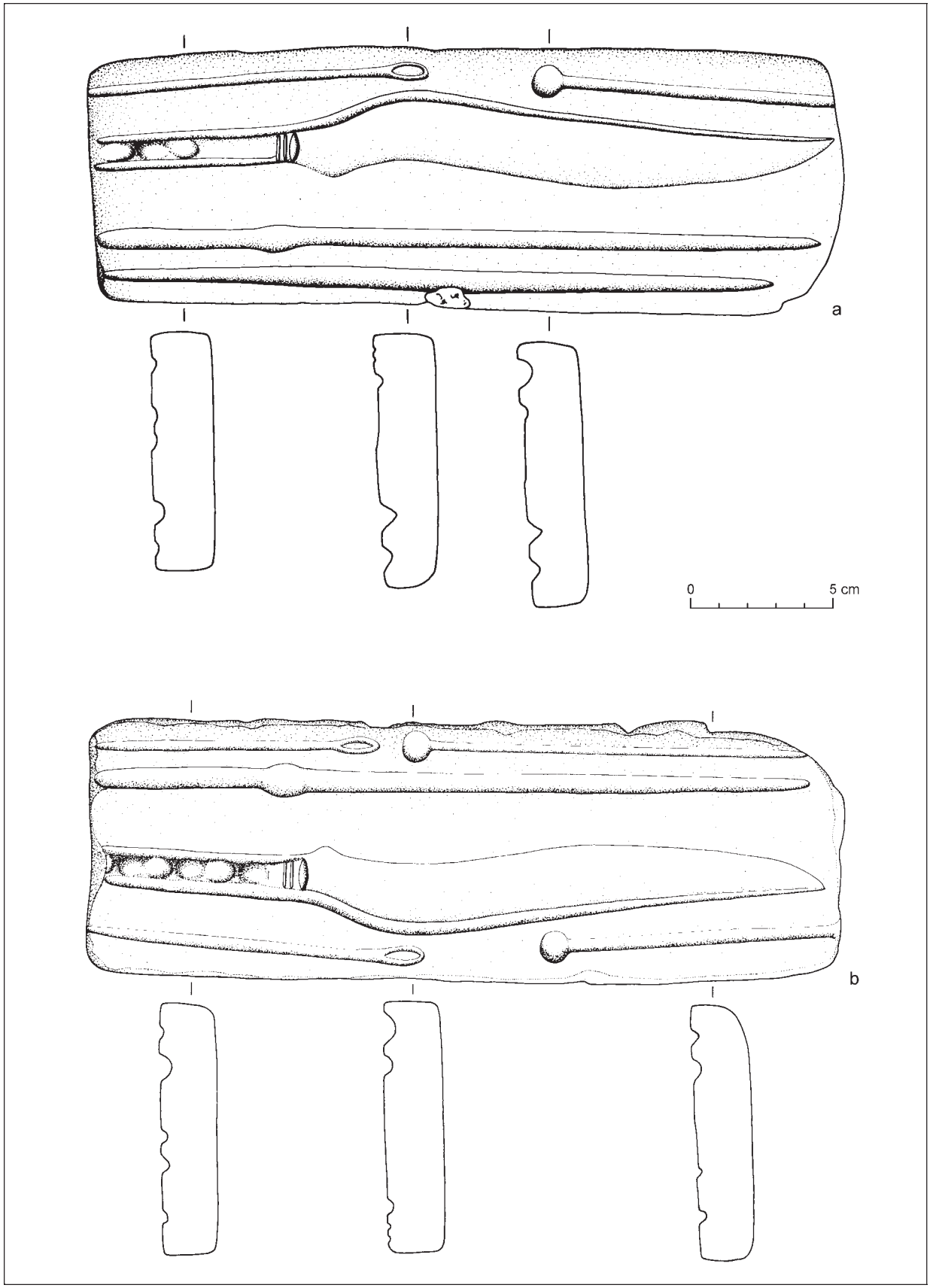

Obr. 11. Formy na odlievanie bronzových nožov II. Vyšný Kubín.

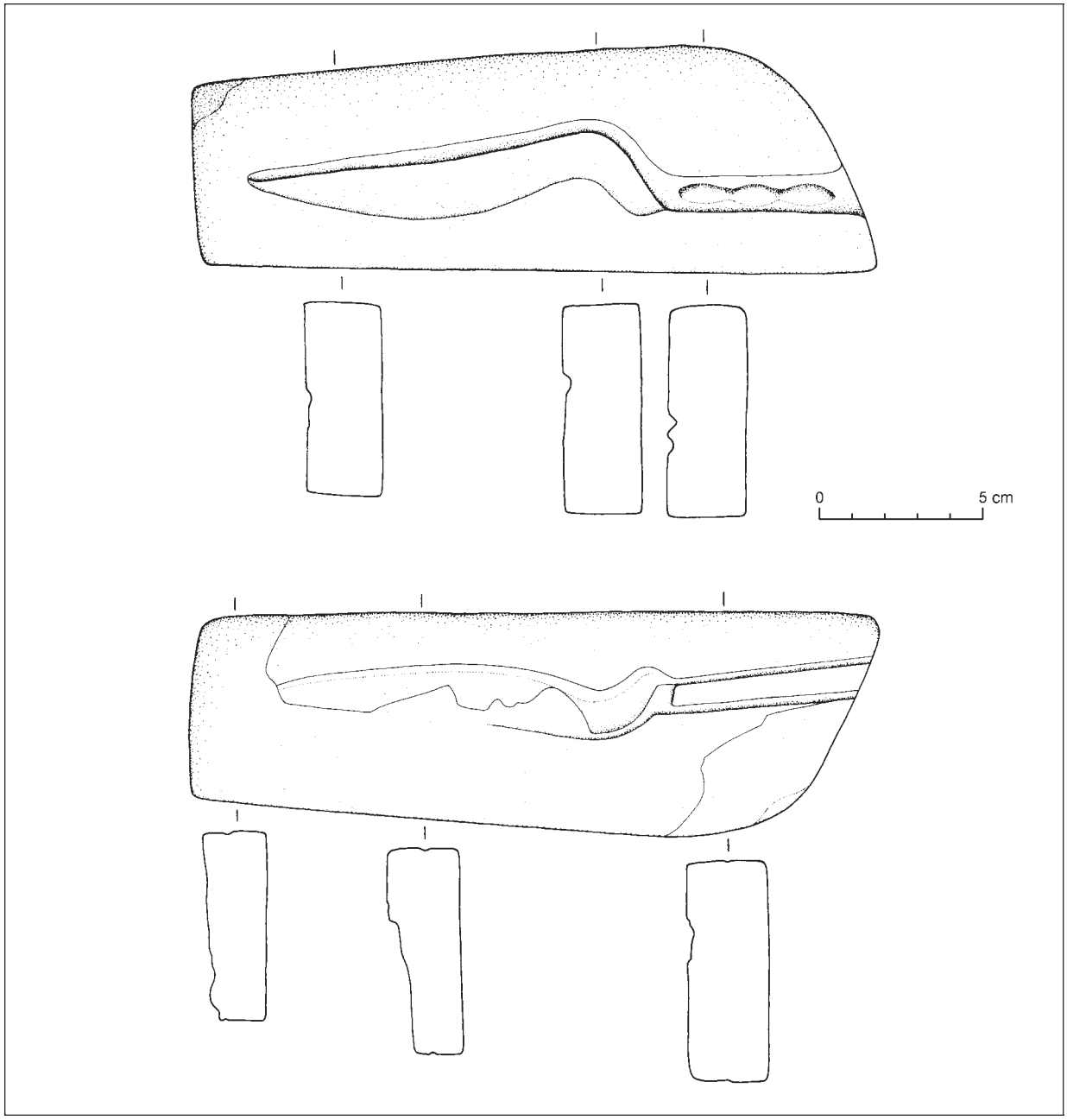

Obr. 12. Formy na odlievanie bronzových nožov III. Vyšný Kubín.

hajúce zo zosilneného chrbta nad rozhraním čepele a rúčky nožov typu Baierdorf (obr. 3: 1–4). Tie však majú skôr praktickú funkciu – napomáhať fixácii obloženia rukoväti.

Aj keď prvky reliéfnej výzdoby výnimočne prežívajú aj v starších kultúrach popolnicových polí, predsa je ich možné hodnotiť ako výtvarný prejav typický v strednej dobe bronzovej. V rozvinutej mladšej dobe bronzovej ju plne nahradil značne variabilnejší a bohatší rytý ornament. Jeho počiatky predstavujú horizontálne ryhy alebo plytké a úzke žliabky na čepeli, aké sa vyskytli na nožoch blízkych typu Matrei (obr. 3: 14, 15), Binningen/Courtavant (obr. 5: 1) a Dašice (obr. 5: 5). Hlavnou plochou pre umiestnenie ornamentu na nožoch sa od staršieho stupňa kultúr popolnicových polí stal na dlhšiu dobu rozšírený chrbát čepele. Základným výzdobným prvkom sú skupiny priečnych rýh, ktoré členia plochu na tri a viac dielov, kde sa na takto vymedzených plochách eventuálne ďalšie ornamentálne prvky spravidla opakujú. Zriedkavejšie sa objavujú aj na medzičlánkoch nožov s jazykovitou rukoväťou (obr. 5: 2, 6). Práve na uvedených exemplároch sa skupiny priečnych rýh na chrbte nožov striedajú

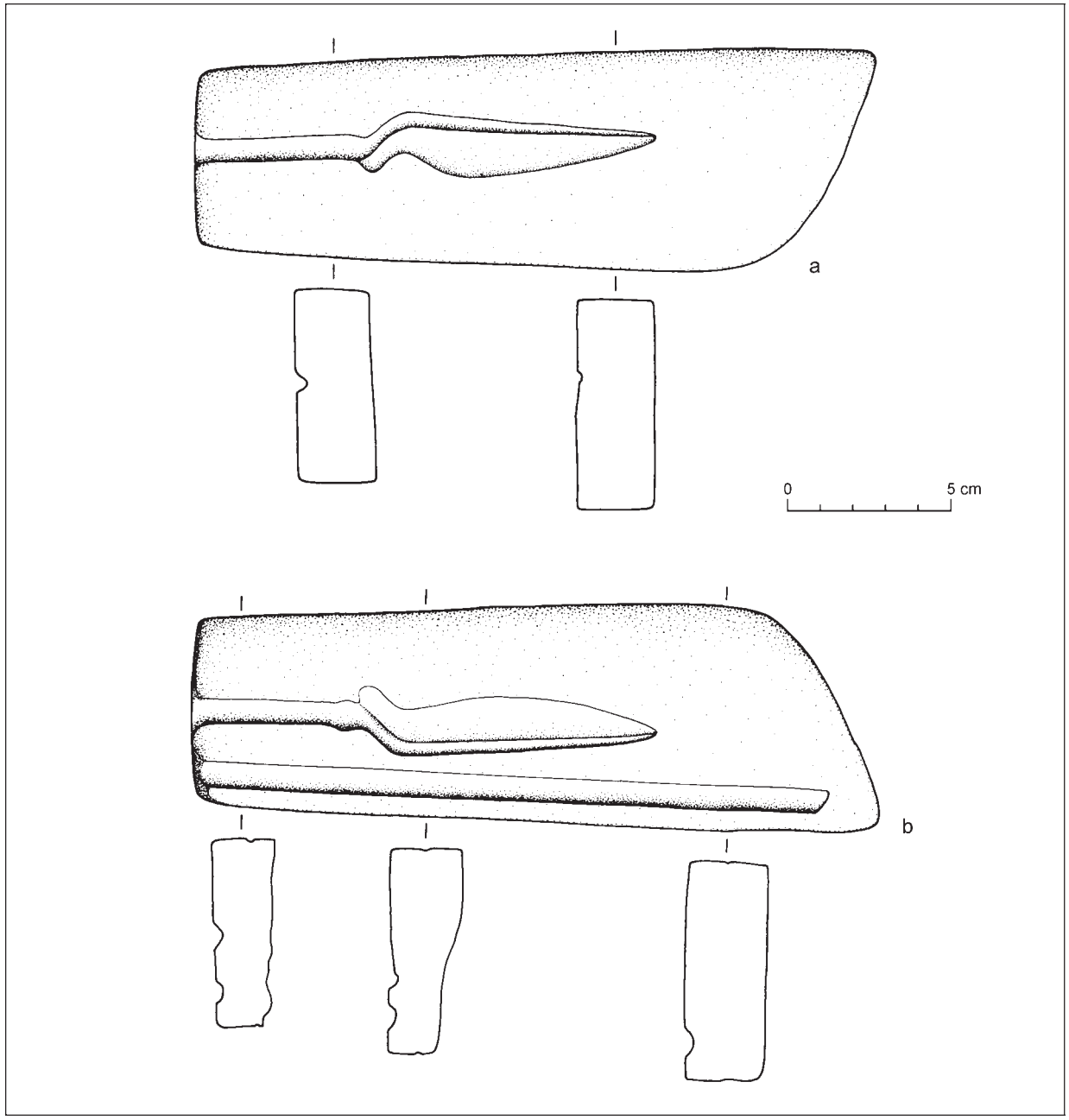

Obr. 13. Formy na odlievanie bronzových nožov IV. Vyšný Kubín.

buď s lomenicami (Pobedim – obr. 5: 2) na type Pfatten, alebo diagonálami na type Dašice (Skalka – obr. 5: 6). Na mladších exemplároch typov Velem a Hadersdorf (obr. 8: 7–9) nechýbajú ani príklady výskytu všetkých troch ornamentálnych prvkov spolu, pričom na čepeli pristupujú aj viacnásobné oblúčikové línie. Blízkou, či porovnateľnou kombináciou výzdobných prvkov sa vyznačuje už nôž typu Pustiměř z Bešeňovej (obr. 4: 8), kde súvislo pokrytý chrbát husto rytou lomenicou lemuje na čepeli línia nahor otvorených menších oblúčikov.

Ornamentálnosť nožov doby bronzovej nesporne vrcholí na najmladších výrobkoch, na tzv. nožoch nákolných stavieb. Na chrbte môžu pretrvávať všetky predchádzajúce komponenty rytej výzdoby (obr. 9: 3, 4), tá sa však ťažiskovo presúva na čepeľ, kde ju významnou mierou obohacujú šrafované trojuholníky, viacnásobná lomenica a motív presýpacích hodín (obr. 9: 1, 4, 6). Iste nie je bez zaujímavosti, že tak na nožoch s platničkovitou rukoväťou, ako aj na nožoch s platničkovitým tŕňom, sa v analyzovanom súbore doposiaľ neobjavila žiadna výzdoba.

9. ZÁVERY

Bronzové nože majú z hľadiska funkcie svojich dávnych predchodcov, počínajúc kamennými čepieľkami cez kostené a určite aj drevené, predsa len už špecializovanejšie nástroje, využívané počas celého staršieho praveku. Zdá sa, že tieto staršie, skôr predpokladané ako v nálezovom inventári dochované a doložené predlohy, ovplyvnili formálnu stránku nožov minimálne. Asi aj preto sa prvé typy bronzových nožov odvodzujú od najstarších kosákov (*Müller-Karpe 1954*, 116–118). Za reálnejšiu považujeme alternatívu, ktorá pripúšťa vznik najstarších nožov z dýk konca staršej doby bronzovej, v rámci už v úvode zdôrazneného diverzifikačného procesu produktov metalurgie farebných kovov. Z nich sa, v rámci spomenutého funkčného a tým aj typologického rozčleňovania základných skupín nástrojov, od počiatku strednej doby bronzovej postupne formovali spomenuté tri, viac či menej samostatné skupiny nástrojov – kosáky, nože a britvy. V prospech takto chápaného vývoja hovorí aj ich určitá tvarová i funkčná blízkosť, ale aj skutočnosť, že to boli najmä nože, ktoré v nálezovom inventári nástrojov z mladšej doby bronzovej dýky úplne nahradili.

Z dochovaných archívnych i publikovaných prameňov vyplýva, že k aktívnemu vyhľadávaniu a významnejšiemu zhromažďovaniu pamiatok z bronzu, medzi nimi aj nožov, dochádza od druhej polovice 19. stor. aj na území dnešného Slovenska. Od tohto času počet zachránených artefaktov aj z doby bronzovej nadobúdal už štatisticky významné číslo a pomocou kvantitatívnych ukazovateľov z jednotlivých historických etáp archeologického výskumu je možné sledovať aj krivku nárastu či poklesu počtu bronzových nožov, ktoré sa v sledovanom regióne našli (diagram 1).

Celkom prirodzene sa najvyšší počet nožov získal v období búrlivého rozmachu terénneho výskumu na Slovensku od päťdesiatych rokov minulého storočia a naopak, jeho markantný pokles nastal v posledných troch desaťročiach a to je, podľa náhodne získaných a nie vždy spoľahlivých informácií, aspoň čiastočne zmiernený viac ako tretinou nálezov nožov objavených hľadačmi pokladov počas pustošenia archeologických nálezísk detektormi kovov najmä v deväťdesiatych rokoch minulého storočia. Zatiaľ čo v prvých dvoch periódach boli najčastejšie zachránenými typmi nožov exempláre s jazykovitou rukoväťou, v obidvoch úsekoch povojnového terénneho výskumu na Slovensku dominujú rôzne nože s tŕňovou rukoväťou.

Už v úvode štúdie sme zdôraznili značne nerovnomerný výskyt nožov v rámci existujúcich kultúrnych okruhov zasahujúcich v strednej až neskorej

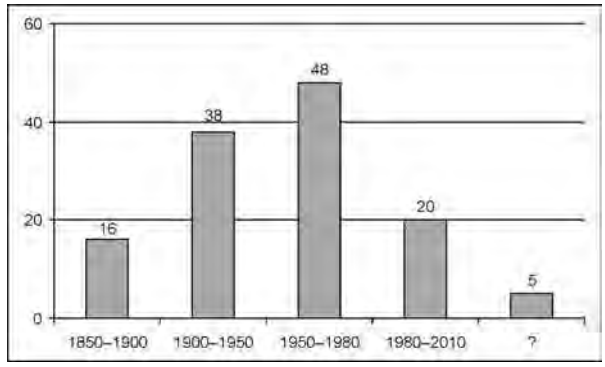

Diagram 1. Získávanie nožov z doby bronzovej vo zvolených historických etapách archeologického výskumu na Slovensku. ? - neznáma doba získania.

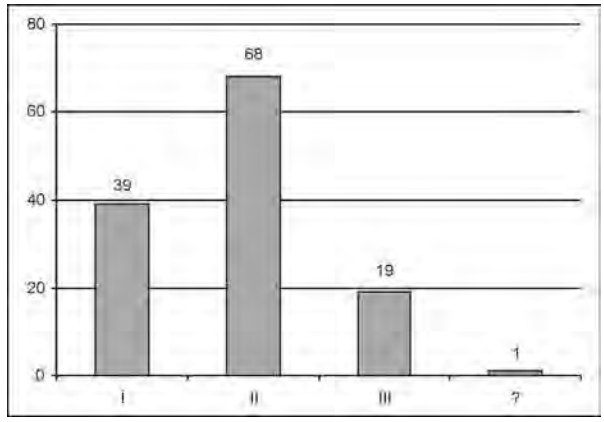

Diagram 2. Výskyt nožov v jednotlivých kultúrnych okruhoch. I – kultúry mohylové a kultúry streddodunajských popolnicových polí; II – kultúra lužických popolnivých polí; III – kultúry juhovýchodných popolnicových polí; ? - nezistené.

dobe bronzovej na území dnešného Slovenska (diagram 2). Prekvapuje predovšetkým nízky počet nožov v starších i mladších kultúrach juhovýchodných popolnicových polí na juhu stredného a na východnom Slovensku, odkiaľ evidujeme len 18 nálezov. Tento stav je v jasnom rozpore s vyspelosťou tamojších metalurgických dielní a pestrosťou i bohatosťou ich produktov. Pritom z uvedeného počtu pochádza jedenásť, až na jeden exemplár výlučne v zlomkoch zachovaných nožov z depotu zo Svätej Márie a tvoria ho takmer výlučne nože s jazykovitou rukoväťou, najmä ich východostredoeurópsky typ Malhostovice. Nože s jazykovitou rukoväťou sú najpočetnejšou skupinou aj v kultúrach streddodunajských popolnicových polí, zatiaľ čo v lužickom prostredí stredného a severného Slovenska nasledujú až po najpoužívanejších nožoch s tŕňovou rukoväťou.

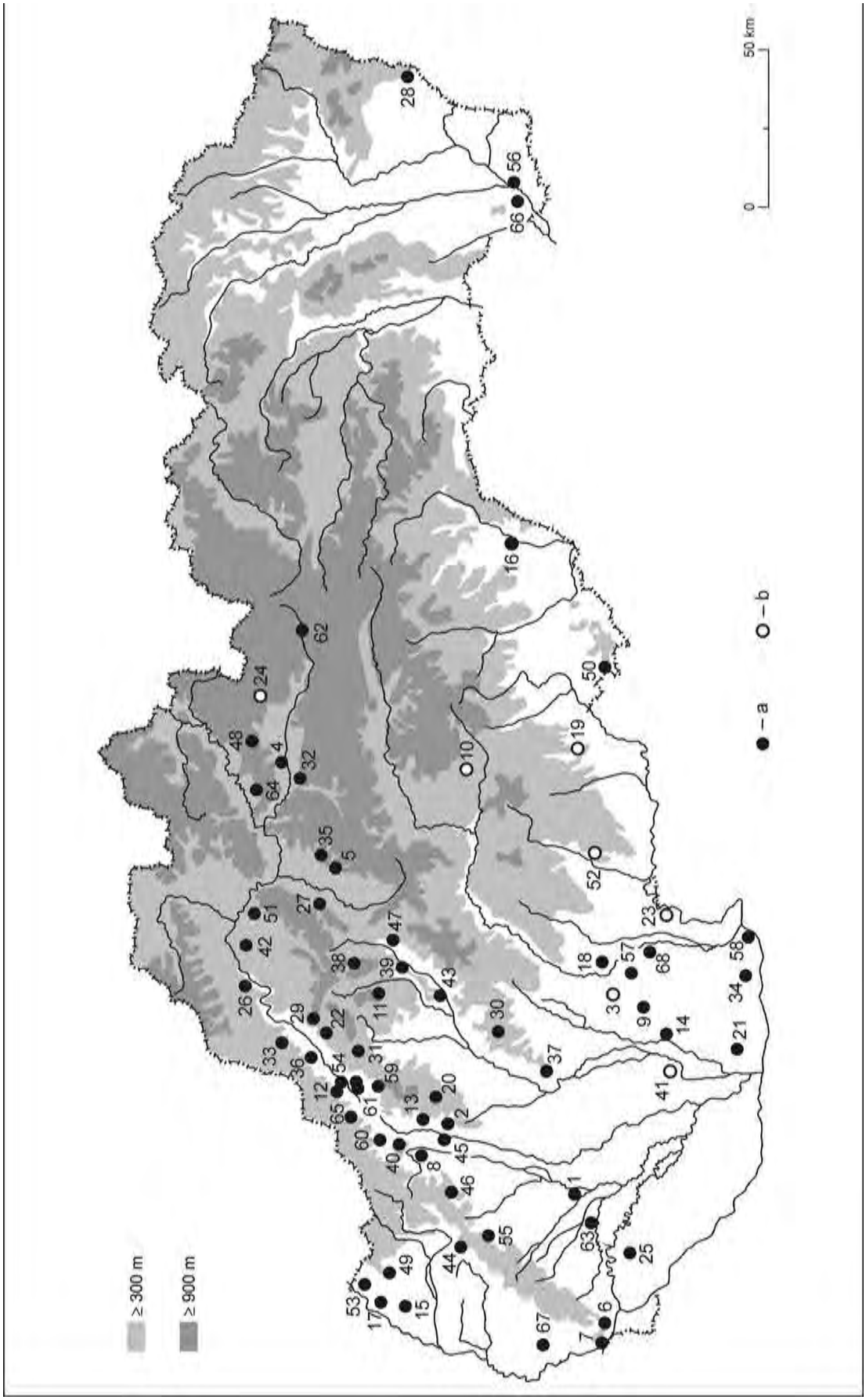

Obr. 14. Výskyt nožov v dobe bronzovej na Slovensku (čísla na mape sa zhodujú s číslovaním lokalít v katalógu). Legenda: a – typologicky klasifikované nálezy; b – typologicky neidentifikované nálezy.

Z mapy lokalít s nálezmi nožov (obr. 14) je zrejmý ich chudobný výskyt tiež na strednom Slovensku, aj keď počet nožov lužickej kultúry jasne prevyšuje 50 percent celkového stavu. Príčiny bohatého výskytu nožov na strednom Považí a ich takmer úplnej absencii na strednom a hornom Pohroní určite nemožno vidieť len v nerovnomernom terénnom výskume, ale zrejme je daný celkovým ústupom nožov v smere na východ strednej Európy. Vzhľadom na veľkosť osídlenia juhozápadného Slovenska a najmä jeho prudký úpadok od záverečného stupňa mladšej doby bronzovej (*Romsauer/Veliačik 1998*, 55 nn.) sa dá ako primeraný hodnotiť výskyt nožov v kultúrach stredodunajských popolnicových polí. Z predchádzajúceho obdobia je problematické ich zastúpenie v karpatskej mohylovej kultúre a zatiaľ ich vôbec nepoznáme z druhého konca hodnoteného regiónu, z kultúry Suciu de Sus. Pre nálezy nožov z územia Slovenska vo všeobecnosti platí, že pri veľkej väčšine stredoeurópskych typov spoluvytvárajú východnú hranicu ich rozšírenia, ktorú dokonca možno často posunúť už na západné Slovensko. Úbytok nožov smerom na východ sa konštatuje aj v Poľsku, pričom ich celkový počet, napriek viac ako šesťnásobne väčšiemu územiu, netvorí ani dvojnásobok počtu slovenských nálezov (*Gedl 1984*, 3, 8).

Nože sa vyznačujú jednoduchým základným členením tela na predĺženú čepeľ a rôzne tvarovanú rukoväť, ktorá vo viac ako 90% prípadov tvorila len jej kovové jadro, na ktoré bola fixovaná nitmi (*Gedl 1984*, tab. 3: 27) alebo iným spôsobom upevnená, prípadne nastoknutá samotná rúčka z kosti, parohu alebo dreva. Platí, že v staršom období je väčšina nožov odliata v jednodielnych a v mladšom období jasne dominujú nože odliate v dvojdielnych kadluboch. Dochované odlievacie formy, ale aj ich samotné produkty svedčia, že odliaty predmet vyžadoval ešte rozsiahlu povrchovú úpravu a potrebný vzhľad sa dosahoval následným kovaním, tepaním, brúsením a rytím. Miera opracovanosti je, prirodzene, pri rôznych typoch odlišná, a čo považujeme za dôležité, vyššia technologická náročnosť nie je výlučne spätá s postupujúcou dobou. Jednoduchšie tvary sa vyskytujú u starších i mladších nožov s platničkovitou rukoväťou, aj medzi nožmi s platničkovitým tŕňom. Naopak, za technologicky náročnejšie možno označiť tak starobylé nože s plnou rukoväťou, napríklad typu Riedenburg, podobne ako mladšie exempláre tzv. nožov nákolných stavieb. Vďaka početným, časovo ohraničiteľným tvarovým obmenám nadobudli niektoré nože dôležitý chronologický význam a zároveň aj jednotlivé typologické skupiny sa stali charakteristickým prejavom v širších, ale stále ohraničiteľných časových úsekoch alebo geografických oblastiach. Znamená to, že aj pri výrobe nožov sa prejavil dobový vkus a meniace sa praktické potreby ich užívateľov.

Štúdium tvarových zmien nožov z doby bronzovej pomerne skoro dospelo k záveru, že najcitlivejším kritériom pri ich typologickej klasifikácii je rukoväť a až následne sa zohľadňuje krivka chrbta a prierez čepele, tvar ostria, spôsob prepojenia rukoväti a čepele a ďalšie znaky. Stredoeurópske nože sa aktuálne triedia v rámci šiestich základných skupín – nože s plnou, prelamovanou, jazykovitou, platničkovitou, tŕňovou a hákovou rukoväťou, pričom posledná (v nemčine Griffangelmesser) je pri typologicko-chronologickej analýze slovenských exemplárov pričlenená k nálezom s tŕňovou rukoväťou v rámci podskupiny nožov s platničkovitým tŕňom. Javom výrazne limitujúcim výpovednú schopnosť slovenských nálezov nožov už pri ich základnej typologickej klasifikácií je ich častá a pokročilá torzovitosť a obmedzené informácie o nálezových okolnostiach. Typologicky zatriediť sa dalo spolu 99 nožov alebo ich zlomkov, pričom pri niektorých fragmentoch sa ich zaradenie opiera o malý počet morfologických znakov. Pri štatistických prehľadoch na diagramoch však boli zahrnuté aj nálezy s chýbajúcimi informáciami o nálezových okolnostiach, tvare či počte, čo bez foriem na odlievanie nožov predstavuje 127 predmetov.

Prvú nálezovú skupinu predstavujú nože s plnou rukoväťou, ktoré sa viažu najmä na počiatočné obdobie ich celkového výskytu. V tom období ich charakterizuje menší tvar, výroba v jednodielnych kadluboch, oblúkovite vyhnutý a rebrovite zosilnený chrbát čepele a profilovaná rúčka. Z rozboru nálezov vyplynula v rôznej intenzite príbuznosť štyroch exemplárov s typom Brunn (obr. 1: 1–4) a ďalších dvoch s typom Riedenburg (obr. 1: 6). Pri zaradení ďalších dvoch exemplárov sme navrhli pomenovanie typ Čaka pre nože s priečne rebrovanou rúčkou (obr. 1: 7, 8). Ďalšie tri exempláre, s tenkou tyčinkovitou rúčkou a mierne vyklenutým ostrím (obr. 2: 1–3) sú skôr považované za britvy. Takto chápané praktické využitie považujeme za značne zúžené a okrem funkcie toaletného predmetu i rezného nástroja, so zreteľom na preliačené ostrie zvažujeme ich použitie ako sekáčov. Ďalšie dva exempláre tvoria singulárne tvary (obr. 1: 5, 9) odvodené zo starších predlôh. Chronologicky je výskyt nožov s plnou rukoväťou aj na Slovensku zachytený najneskôr od stupňa BB2/BC1 po starší stupeň kultúr popolnicových polí (HA1), len nástroje s tenkou tyčinkovitou rúčkou by podľa datovania analogických pamiatok v okolitých krajinách mali patriť do prvého stupňa neskorej doby bronzovej.

Najmenej početnú skupinu tvoria nože s rámovou rukoväťou. Zosilnený chrbát čepele sa rozvetvuje do

dvoch ramien, ktoré vymedzujú šošovkovitý alebo obdĺžnikový tvar rukoväti, spravidla ukončenej krúžkom. Nálezy typu Egelsheim (obr. 2: 4, 5), alebo nôž s vodorovnou rámovou konštrukciou, pre ktorý navrhujeme pomenovanie typ Smolenice (obr. 2: 6), sa na Slovensku vyskytli zatiaľ len na eponymnej lokalite stredodunajskej mohylovej kultúry. Chronologickou príslušnosťou do strednej doby bronzovej (počiatky v BB2/BC1) a najmä v BC/BC2 sa ich prítomnosť stáva mimoriadne dôležitá pre vymedzenie časopriestorového zásahu celej typologickej skupiny.

Nože s jazykovitou rukoväťou charakterizuje frekventovaný výskyt na širokom stredoeurópskom priestore, značná tvarová variabilita vyúsťujúca do početných typov a ich variantov a pomerne dlhé používanie počas celej mladšej doby bronzovej. Na Slovensku sú dominantnou skupinou, 33 identifikovateľných nálezov bolo začlenených k ôsmim typom. Najstarší, zistený z obdobia stupňov BD–HA1, predstavujú nože typu Baierdorf (obr. 3: 1–4), pričom na rozdiel od okolitých území vykazujú slovenské nálezy zatiaľ výlučne spätosť s osídlením lužickej kultúry. Podobne blízky typ Malhostovice, zredukovaný len na exemplár s plynulým prechodom čepele do rúčky, je zastúpený v depotoch a snáď aj v hrobe pilinskej kultúry jedine na juhovýchodnom Slovensku (obr. 3: 5–13). Pestrý nálezový inventár dovoľuje hľadať ťažisko výskytu nožov typu Malhostovice v staršom stupni kultúr popolnicových polí. Ako samostatný typ Horná Seč sú vyčlenené z predchádzajúcej skupiny nálezov nože s výrazne profilovanou rúčkou s veľkými otvormi na nity, oddelenou priečnym rebrom od čepele s mierne zaobleným chrbtom a rovným ostrím (obr. 4: 1–4). Ide o podobný krok, aký urobil *L. Jiráň* (*2002*, 31) pri zatriedení porovnateľných českých nálezov do typu Nový Vestec. Z analýzy sprievodných nálezov a s prihliadnutím na celkový priebeh osídlenia na juhozápadnom Slovensku vyplýva, že nože s výrazne profilovanou jazykovitou rukoväťou patria do oboch starších stupňov kultúr popolnicových polí, s možným pretrvávaním v strednom stupni. V priamej typologickej vývojovej línií pokračujú nože typu Pustiměř (obr. 4: 5–8), pre ktoré je príznačné najmä výrazné zvlnenie chrbta čepele a v podstate výlučná výroba v dvojdielnych kadluboch. Aj pri datovaní nožov tohto typu sa v sprievodnom inventári z depotov i hrobov prejavuje určitá chronologická nejednotnosť, keďže časť inventára je spätá skôr so starším, ďalšia už so stredným stupňom kultúr popolnicových polí. V žiadnom prípade však rozdiely nie sú také zásadné, aby bránili hľadať počiatky nožov typu Pustiměř už v staršom stupni kultúr popolnicových polí a ich používanie zaznamenávať až do počiatku neskorej doby bronzovej.

Druhú vývojovú líniu zastupujú nože s jazykovitou rukoväťou, ktorá je na oboch koncoch ohraničená viac či menej predĺženými a masívnymi medzičlánkami. Ich výskyt nie je na Slovensku nijako zvlášť bohatý. Po dvoch exemplároch sú zastúpené v dvoch typoch. Prvé dva exemplár z Necpál a Skalky nad Váhom (obr. 5: 5, 6) možno hodnotiť ako „vzdialených príbuzných" typu Dašice, s najreálnejšou chronologickou príslušnosťou do staršieho stupňa kultúr popolnicových polí. Ďalšie nálezy, z Banky a Pobedima (obr. 5: 2, 3), sú priradené k typu Pfatten zo záverečného stupňa mladšej a z prvého stupňa neskorej doby bronzovej.

Na záver výpočtu najdôležitejších exemplárov nožov s jazykovitou rukoväťou je potrebné zdôrazniť aj prítomnosť ojedinelých typov nožov, ktorých materské územie sa nachádza v značne vzdialenej západnej časti strednej Európy. Zo žiarového hrobu vo Veľkom Grobe je to nôž typu Binningen/Courtavant (obr. 5: 1) a z depotu v Gemeri nôž blízky typu Matrei (obr. 3: 15). V prvom nálezovom celku nesú znaky cudzej proveniencie aj iné súčasti hrobového inventára, ktorý je datovaný už do stupňa BD (*Paulík/Chropovský 1971*, 29–32), zatiaľ čo nože spolu s ostatnými zložkami depotu z Gemera sú o málo mladšie. Takéto časové postavenie je v súlade s datovaním podobných nálezov v bližších i vzdialenejších oblastiach (*Beck 1980*, 71, 74; *Müller-Karpe 1957*, 10; *1959*, 106, 171, 174; obr. 25: 5; 28: 9, 10; tab. 87: B_1–4). Aj napriek miernym typologickým odlišnostiam význam porovnateľných nálezov v Karpatskej kotline (*Mozsolics 1985*, tab. 161: 8) sa týka najmä dokladovania pretrvávajúceho vplyvu metalurgických centier zo západnej časti strednej Európy aj v staršom období kultúr popolnicových polí.

Pre slovenské nože s platničkovitou rukoväťou je typická krátka plochá, ku koncu tupo zahrotená rukoväť a plynulý prechod čepele do rúčky s neodsadeným ostrím. Charakterizuje ich aj malá tvarová vyhranenosť, nezriedka nižšie technologické nároky na kvalitu vyhotovenia a spravidla absentujúca výzdoba. Toto konštatovanie sa najmenej vzťahuje na nálezy najstaršieho typu Riegsee (obr. 6: 1–4), zhodnej i keď jednoduchej forme noža na širokom stredoeurópskom priestore. Na sledovanom území je zaujímavý ich výlučný výskyt na rozhraní stredodunajských a lužických popolnicových polí. Pri nožoch zo Slovenska je zriedkavý aj dostatok sprievodného inventára z domácich zdrojov pre spoľahlivé datovanie do stupňov BD–HA1, čo plne odpovedá chronologickej príslušnosti nálezov z ostatných stredoeurópskych nálezísk. Ďalšie nálezy s platničkovitou rúčkou už nevytvárajú jednotné,

jasne diferencovateľné typy, ale sú rozdelené na miniatúry (obr. 6: 7–10) a na nože so štvorhrannou platničkovitou rukoväťou, s veľkým časovým rozptylom od stupňa BD až do HB1.

Poslednú základnú skupinu rozšírili okrem štandardne priraďovaných starších a mladších nožov s tŕňovou rukoväťou aj nože s platničkovitým tŕňom, ktoré v odbornej literatúre spravidla tvoria samostatnú skupinu nožov s tzv. „hákovitou" rúčkou (Griffangelmesser). Dôvodom spojenia je blízky a podobný typologický vývoj, kde vlastne už od nožov s platničkovitou rúčkou pretrváva plynulé pokračovanie chrbta do rúčky a jej odsadenie len zo strany ostria. Hlavný rozdiel medzi staršími typmi nožov s tŕňom a nožmi s platničkovitým tŕňom sa skrýva v jeho odlišnom priereze. Na starších typoch nožov s tŕňom je tento masívny s okrúhlym alebo oválnym prierezom, v druhej podskupine je plocho skovaný. Kvôli jednoduchej rukoväti, ktorá neposkytovala mimoriadne možnosti variabilného stvárnenia, sa pozornosť pri zohľadnení tvarových špecifík preniesla na čepeľ a profil jej chrbta a na spôsob odsadenia ostria. Z analýzy nálezov vyplynula odlišná dynamika výskytu a vývoja týchto nožov v kultúrach stredodunajských a lužických popolnicových polí na Slovensku, zatiaľ čo opäť úplne chýbajú v kultúrach juhovýchodných popolnicových polí.

Podskupinu s platničkovitým tŕňom tvoria, na slovenské pomery relatívne početné nože typu Stillfried s rovným (obr. 7: 1–6) a typu Oblekovice so šikmo, resp. strechovite zrezaným chrbtom (obr. 7: 7–13), nájdené na všetkých základných druhoch archeologických nálezísk a zdá sa, že s paralelným výskytom od konca mladšej až do záveru doby bronzovej. Naopak, medzi tzv. staršími nožmi s tŕňovou rukoväťou sa len ojedinele vyskytli exemplare typov Lešany (obr. 8: 1, 2), Klentnice (obr. 8: 3, 4), Ennsdorf (obr. 8: 5), Velem St. Vid (obr. 8: 6, 7), ktorých chronologická príslušnosť na Slovensku spadá do stredného a mladšieho stupňa kultúr popolnicových polí.

Zdá sa, že aj v tunajšom prostredí, cez nože typu Klentnice a Velem St. Vid mohli nakoniec vzniknúť a vyrábať sa technicky i esteticky mimoriadne vydarené väčšie a spravidla bohato zdobené, honosné „nože nákolných stavieb", tvarovo i chronologicky úzko prepojené a nadväzujúce na seba v rámci typu Hadersdorf (obr. 8: 8, 9), Wien-Leopoldsberg (obr. 9: 2, 3, 5), s tendenciou premien k typu Baumgarten (obr. 9: 1, 4, 6). Nezvyklý je dominujúci pôvod slovenských nálezov z areálov hradísk a len výnimočne z pohrebísk, kde sa v okolitých krajinách vyskytujú najčastejšie. Podobne nečakaný je aj ich takmer výlučný výskyt na území lužickej kultúry, keďže podolskej kultúre patrí jediný exemplár (Chotín). Tento jav však nepochybne súvisí s celkovým rozpadom osídlenia v závere mladšej doby bronzovej na území kultúr stredodunajských popolnicových polí na juhozápadnom Slovensku. Chronologická príslušnosť nožov prvého typu sa zhodne kladie do staršej polovice neskorej doby bronzovej, zatiaľ čo nálezy ostatných dvoch typov, označovaných aj ako východoalpský variant nožov nákolných stavieb, sú ťažiskovo zviazané s jej záverečným obdobím (HB2–HB3).

Zo skúmanej chronologickej príslušnosti jednotlivých nálezov nožov vyplýva, že v približne šesťsto rokov trvajúcom skúmanom časovom úseku je nerovnomerný aj ich výskyt z vertikálneho pohľadu. Ako mimoriadne dôležité je treba hodnotiť hrobové nálezy zo Smoleníc i ojedinelé nálezy ďalších archaických nožov s plnou rukoväťou, ktoré dokumentujú porovnateľný začiatok používania tohto druhu predmetov s ostatnými oblasťami strednej Európy už hlboko v strednej dobe bronzovej, najmä v nálezovom inventári stredodunajskej mohylovej kultúry. V ďalšom období sú zo slovenských nálezísk zastúpené viac-menej všetky významnejšie typy nožov kultúr popolnicových polí, pričom aj tu sa potvrdil poznatok, že nože s plnou a rámovou rukoväťou sú typickým prejavom strednej doby bronzovej, nože s jazykovitou a platničkovitou

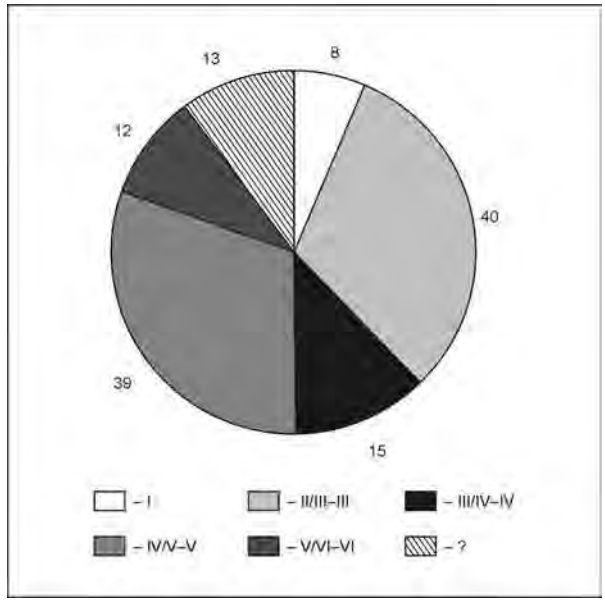

Diagram 3. Chronologické zastúpenie nožov v dobe bronzovej na Slovensku. I – kultúry mohylové; II/III–III – prechod včasných a starších kultúr popolnicových polí a starší stupeň kultúr popolnicových polí; III/IV–IV – prechod staršieho a stredného a stredný stupeň kultúr popolnicových polí; IV/V–V – prechod stredného a mladšieho a mladší stupeň kultúr popolnicových polí; V/VI–VI – prechod mladšieho a neskorého a neskorý stupeň kultúr popolnicových polí na Slovensku; ? – nedatované.

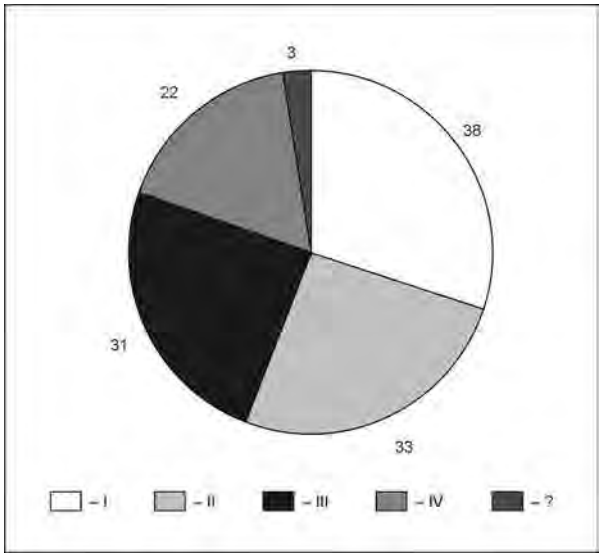

Diagram 4. Výskyt nožov na jednotlivýchn druhoch archeologických nálezísk. Legenda: I – pohrebiská; II – sídliská; III – depoty; IV – náhodné nálezy; ? – neznáme.

rukoväťou sú záležitosťou mladšej doby bronzovej a exempláre s tŕňovou rukoväťou sa vyskytujú najmä počas neskorej doby bronzovej. Prítomnosť nožov jednotlivých typologických skupín má však spravidla dlhšie trvanie a nechýbajú nálezy, ktoré vymedzenému obdobiu predchádzajú, alebo ich ojedinelý výskyt pokračuje aj po ňom. Pohľad na celkovú frekvenciu výskytu (diagram 3) hovorí, že nože dosahujú v období kultúr popolnicových polí dva rovnocenné vrcholy, jeden na konci včasného a v staršom stupni, druhý na konci stredného a v mladšom stupni.

Nože sa všeobecne považujú za typický hrobový nález, ktorý patril k osobnej výbave nebožtíka. Aj na Slovensku sú nože z pohrebísk najpočetnejšou skupinou, avšak rozdiely v porovnaní s nálezmi zo sídlisk alebo depotov sú nepatrné (diagram 4). Odlišná situácia je v zastúpení jednotlivých typologických skupín. Zanedbateľnú prevahu mali v hroboch len nože najmenšej typologickej skupiny, s prelamovanou rukoväťou. Naopak, z najväčších typologických skupín sa nože s tŕňom našli najčastejšie na otvorených a opevnených sídliskách (18) a nože s jazykovitou rukoväťou boli najpočetnejšie v depotoch (15). V poslednom prípade hlavne zásluhou početných zlomkov v hromadnom náleze zo Svätej Márie.

Chronologický význam, popri nespornej a dôležitej estetickej a symbolickej funkcii, nechýba ani viacerým ornamentálnym prvkom. V staršom období výskytu nožov je takmer výlučnou reliéfna výzdoba, najmä horizontálne i vertikálne rebrá na chrbte čepelí a na rúčke. Najneskôr od staršieho stupňa kultúr popolnicových polí ju nahradil výrazne variabilnejší rytý ornament, ktorý dlhú dobu využíval predovšetkým chrbát čepele (obr. 4: 8, 5: 2), prípadne dostupné plochy rukoväti (obr. 5: 6; 8: 2–4, 7, 8). Až na neskorobronzových nožoch „nákolných stavieb“ prenikol bohatý rytý ornament aj na plochu čepele (obr. 8: 9; 9: 1, 4, 6). Iste nie náhodou, ale v súvislosti s ich praktickým používaním, chýba výzdoba na všetkých nožoch s platničkovitou rukoväťou a platničkovitým tŕňom.

Aj táto skutočnosť poukazuje na diferencovanú, resp. špecifickú funkciu niektorých exemplárov. Niet pochýb, že nože tvorili predovšetkým univerzálnu pomôcku pri získavaní potravy a úpravách požadovaného tvaru predmetov rezaním, krájaním, sekaním alebo prederavením. Univerzálne praktické využitie mali predovšetkým jednoduchšie exempláre, prípadne ich celé typy. Iné, spravidla väčšie a bohato zdobené exempláre vyjadrovali osobitý spoločenský status majiteľa, ďalšie sa stali základnou pomôckou pri špecializovaných, spracovateľských i zdravotníckych a náboženských úkonoch. Výzdoba časti z nich nesie skrytú symboliku snáh a túžob ovplyvniť prospešnosť a úspešnosť vykonávaných úkonov.

10. KATALÓG NÁLEZÍSK NOŽOV [3]

(číslovanie sa zhoduje s číslovaním na obrázku 14)

1. ABRAHÁM (okr. Galanta)

Povrchovým prieskumom v roku 2001 sa potvrdilo osídlenie miernej vyvýšeniny v polohe Pleva v staršom období kultúr stredodunajských popolnicových polí, čo dokladá okrem črepov zásobníc zdobených zvislým prstovaním a pretláčanou plastickou páskou, misy so zvislým ryhovaním tela aj bronzový nôž.

– Bronzový nôž s malým torzom platničkovitej rukoväti má oblúkovite ohnutý a šikmo zrezaný chrbát čepele klinovitého prierezu s mierne dvihnutým hrotom, s nepatrne vtiahnutým ostrím, s plynulým prechodom do neúplnej rúčky s jedným zachovaným otvorom na nit; zach. dĺ. 11,9 cm (obr. 6: 4).

Uloženie: Súkromná zbierka.

Literatúra: *Struhár/Fodor 2002*, 204, obr. 156: 5.

2. BANKA (okr. Piešťany)

Pri ťažbe hliny sa v roku 1902 v miestnom hliníku narazilo na hromadný nález bronzových predmetov, ktorý sa dostal do rúk zberateľov, neskôr ho získali pracovníci múzea

[3] Pri kompletizácii katalógu mi pomáhali, či už zapožičaním originálu, kresbovou ilustráciou alebo cennými údajmi o nálezových okolnostiach kolegovia K. Marková, J. Bača, J. Rajtár, P. Romsauer a J. Somr. Kresbové ilustrácie v podstatnej časti vyhotovila pani D. Zeleňáková. Všetkým spomenutým spolupracovníkom som zaviazaný hlbokou vďakou.

v Piešťanoch. Z údajného depotu sa okrem zlomku noža podarilo zachrániť ružicovú sponu, ihlice s valcovitou hlavicou a s hlavicou stočenou do očka, plechový opasok, sekerku s lalokmi, tyčinkovitý náramok, na ňom navlečené dva špirálovité prstene s koncovými ružicami, zatvorený krúžok z tyčinky kosoštvorcového prierezu a puklicu. Spolu s bronzovými predmetmi boli nájdené torzá dvoch nádob.

– Torzo esovite prehnutej čepele noža so zdvihnutým hrotom; zach. dĺ. 75 mm.

Uloženie: Balneologické múzeum v Piešťanoch.
Literatúra: *Novotná 1970b*, 88–89, tab. XLIX; *Seewald 1938*, 10–15.

Ako ojedinelý nález z roku 1901 (teda takmer v identickom čase, kedy bol nájdený aj depot bronzových predmetov) sa bez bližších nálezových okolností dostal do múzea v Kežmarku a neskôr do AÚ SAV v Nitre bronzový nôž.

– Bronzový nôž, vyrobený v dvojdielnom kadlube, má obojstranne výrazne prehĺbenú jazykovitú rukoväť s dvomi otvormi na nity, prstencovitým zhrubnutím oddelenú od medzičlánku z masívnej tyčinky okrúhleho prierezu, s plynulým prechodom do čepele so zosilneným, esovite mierne prehnutým chrbtom a od kŕčika stupňovite odsadeným ostrím; dĺ. 17,1 cm (obr. 5: 3).

Uloženie: Nezistené.
Literatúra: *Paulík 1962*, 119–120.

3. BEŠA (okr. Levice)

V roku 1871 sa našiel hromadný nález bronzových predmetov, ktorý okrem noža a fragmentu ďalšieho, mali tvoriť sekerky a dláto s tuľajkou, kosáky s rukoväťou, ihlice s dvojkónickou a s „kužeľovitou" hlavicou, zlomky bronzovej tyčinky, bronzový „krúžok" a kusy bronzoviny. Viaceré predmety boli poškodené, v neúplnom stave.

– Bronzový nôž s jazykovitou rukoväťou s dvomi otvormi a mierne vytiahnutými okrajmi zvýraznenými priečnym zasekávaním.
– Zlomok noža s jazykovitou rukoväťou so zosilnenými okrajmi a tromi otvormi.

Uloženie: Maďarské národné múzeum v Budapešti.
Literatúra: *Hampel 1892*, 10–12.

4. BEŠEŇOVÁ (okr. Ružomberok)

Pri ťažbe travertínu severne od obce bol v roku 1930 objavený hromadný nález uložený v nádobe. Okrem zdobeného noža depot tvorili dve sekerky s tuľajkou, kopija, tri kosáky, dve ihlice s dvojkónickou hlavicou, ihlica s pečatidlovitou hlavicou a viacnásobne zosilneným kŕčikom, kyjakovitá ihlica, miniatúra dvojramenného mlatu, špirálovitý prsteň, zlomok špirálovitej náramenice a zlomok ružice.

– Bronzový nôž s esovite prehnutým zosilneným chrbtom. Jazykovitá rukoväť s nízkymi okrajovými lištami a tromi otvormi na nity je od čepele stupňovite odsadená. Chrbát čepele nesie výzdobu jemne rytými skupinami priečnych rýh, obdĺžnikovými plochami vyplnenými diagonálami a vetvičkovitým ornamentom, na čepeli tvorí výzdobu so zakrivením chrbta paralelne prebiehajúca ryha a k nej privrátené oblúčiky s jemnými vpichmi; dĺ. 20,4 cm (obr. 4: 8).

Uloženie: Liptovské múzeum v Ružomberku (nôž je už dlhšiu dobu nezvestný).
Literatúra: *Kürti 1930*, 179–187; *Novotná 1970b*, 89 n., tab. XXV.

5. BLATNICA (okr. Martin)

Z okolia blatnického hradu pochádza nôž s plnou rukoväťou, ktorý sa v roku 1877 dostal do múzea v Budapešti.

– Bronzový nôž má krátku tyčinkovitú rúčku ukončenú krúžkom s výčnelkom a čepeľ s vyhnutým, kónicky zalomeným, slabo prehnutým chrbtom a mierne oblúkovitým ostrím; dĺ. 17 cm (obr. 2: 2).

Uloženie: Maďarské národné múzeum v Budapešti.
Literatúra: *Hampel 1887*, tab. XVI: 5.

6. BRATISLAVA? (okr. Bratislava)

Za neznámych nálezových okolností sa do múzea v Götteborgu dostal spolu s ďalšími nálezmi bronzový nôž.

– Bronzový nôž s plnou rukoväťou. Má rebrovite zosilnený chrbát čepele listovitého tvaru. Nezvyklo dlhá platničkovitá rúčka má okrem okrajových zosilnených líšt aj ďalšie stredové rebro; dĺ. 18,2 cm (obr. 1: 4).

Uloženie: Archeologické múzeum v Göteborgu.
Literatúra: *Niklasson 1932*, obr. 4; *Pichlerová 1967*, obr. 4: 1.

Zo zbierok Evanjelického lýcea v Bratislave sa bez bližších nálezových okolností dostal do SNM v Bratislave bronzový nôž.

– Bronzový nôž s platničkovitou rukoväťou je odliaty v jednodielnom kadlube, určený je pre ľaváka. Krátka rukoväť s jedným otvorom na nit sa smerom k čepeli mierne rozširuje. Čepeľ je oblúkovite ohnutá, jej esovite prehnutý chrbát je zosilnený a na lícnej strane zošikmený. Od rukoväti je ostrie čepele odsadené nízkym schodíkom. Hrot čepele je nepatrne dvihnutý; dĺ. 14,9 cm (obr. 6: 16).

Uloženie: Archeologické múzeum SNM v Bratislave.
Literatúra: *Pichlerová 1967*, 17, obr. 6.

7. BRATISLAVA, miestna časť Devín (okr. Bratislava IV)

Ako pravdepodobný depot sú označené zlomky noža upraveného z kosáka, ihlica s klincovitou hlavicou a neúplná ihlica s bohato profilovanou hlavicou.

Uloženie: Mestské múzeum v Bratislave.
Literatúra: *Plachá/Paulík 2000*, 44–45, tab. VI: 3.

8. ČACHTICE (okr. Nové Mesto nad Váhom)

Urnový hrob, objavený v roku 1932 na svahu miernej vyvýšeniny Pri židovskom cintoríne, obsahoval porušený nôž, meč typu Schweig, dve ihlice s pečatidlovou hlavicou a hrot šípu. Keramika z hrobu sa nezachovala.

– Porušený nôž typu Riegsee, s neúplnou krátkou platničkovitou rukoväťou so zvyškami otvoru a s plynulým prechodom do masívnej čepele klinovitého prierezu, s výrazne oblúkovite vyhnutým chrbtom a rovným ostrím; zach. dĺ. 12,5 cm (obr. 6: 3).

Uloženie: Múzeum v Čachticiach.
Literatúra: *Kolník/Paulík 1959*, 89; *Masarik 1933*, 67.

9. ČAKA (okr. Levice)

V zásype náčelníckej mohyly sa našiel menší nôž. Ďalší nôž v zlomkoch, ktorý sa stratil, mal patriť k bohatému inventáru žiarového hrobu II.

– Menší bronzový nôž s plnou rukoväťou, odliaty v jednodielnom kadlube s reliéfne profilovanou lícnou stranou. Chrbát čepele noža je oblúkovite vytiahnutý, kopíruje ho dvojité rebro, neúplne zachovaný hrot s náznakom pôvodného dvihnutia, rukoväť je priečne rebrovaná.

Ostrie čepele je porušené, pôvodne rovné; dĺžka 11,6 cm (obr. 1: 7).
– Bronzový nôž v zlomkoch mal odsadené ostrie a jeden otvor na rukoväti; dĺ. 17 cm. Je stratený.
Uloženie: Archeologické múzeum SNM v Bratislave.
Literatúra: *Točík/Paulík 1960*, 66, 79, obr. 8: 22.

10. DETVA (okr. Detva)

V intraviláne obce sa pri kopaní základov domu v roku 1929 narazilo na hromadný nález, ktorý údajne obsahoval osem celých alebo zlomkovite zachovaných bronzových sekeriek s tuľajkou a uškom a nôž.
– Bronzový nôž neznámeho typu, ktorý sa nezachoval.
Literatúra: *Budaváry 1930*, 7–9.

11. DIVIAKY NAD NITRICOU (okr. Prievidza)

Pohrebisko lužickej kultúry na južnom okraji obce v polohe Vikárka bolo v prevažnej miere zničené postupnou zástavbou. V hrobe 4/41, odkrytom V. Budinským-Kričkom, boli v urne – štvoruchej amfore spolu s neúplným nožom uložené dve ihlice s miskovitou hlavicou, ihlica s vrúbkovanou hlavicou a miniatúrna profilovaná šálka.
– Torzo žiarom deformovaného noža s malým zvyškom jazykovitej rukoväti, ktorú od čepele s klinovým prierezom a zosilneným chrbtom oddeľuje priečne rebro. Z rúčky s masívnymi okrajovými lištami sa zachoval len začiatok výraznej vyhĺbeniny s jedným otvorom na nit. Na začiatku porušeného ostria sa nachádza nízky a zaoblený výčnelok; zach. dĺ. 7,1 cm (obr. 4: 7).
Uloženie: Slovenské národné múzeum v Martine.
Literatúra: *Budinský-Krička 1962*, obr. 6: 8–13.

12. DOLNÁ SÚČA (okr. Trenčín)

Údajne v severnej časti vápencového masívu Krasin, neďaleko ruín stredovekého hradu, našli hľadači pokladov okolo roku 2008 bronzový nôž.
– Dobre zachovaný nôž s tŕňovou, závitovite priečne profilovanou rukoväťou, s prstencovite odsadeným masívnym medzičlánkom, ktorý má sploštený, až takmer štvorhranný prierez. Prechod k masívnej čepeli je plynulý, jej chrbát je strmo oblúkovite nahor vyhnutý a ďalej k hrotu rovný. Ostrie len mierne vyklenuté, na rozhraní s rúčkou vytvára robustný jazykovitý výčnelok. Chrbát je nezdobený, boky čepele nesú výzdobu šrafovanými trojuholníkmi a skupinami priečnych rýh, vymedzenými úzkymi poľami vyplnenými rytými diagonálami; dĺ. 29,1 mm (obr. 9: 6).
Uloženie: Súkromná zbierka.
Literatúra: Nepublikovaný nález.

13. DUCOVÉ (okr. Piešťany)

Počas výskumu osídlenia z doby bronzovej na známom polykultúrnom nálezisku v polohe Kostolec, sa v severovýchodnej časti opevneného areálu, v strede sondy B-2/70, našlo v hĺbke 45 cm v kultúrnej vrstve torzo bronzového noža.
– Nôž je odliaty v jednodielnom kadlube s krátkou, obojstranne zúženou a tupo zahrotenou platničkovitou rukoväťou s jedným otvorom, s plynulým prechodom do zospodu i zvrchu odsadenej neúplnej čepele s klinovým asymetrickým prierezom, chrbtom plocho vyklenutým a šikmo zrezaným, ostrie je rovné; zach. dĺ. 8,3 cm (obr. 6: 1).
Uloženie: Archeologický ústav SAV v Nitre.
Literatúra: Nepublikovaný nález z výskumu autora.

14. DVORY NAD ŽITAVOU (okr. Nové Zámky)

V polohe Trhovisko (Vásártér), neďaleko mechanizačného strediska poľnohospodárskeho družstva, na južnom okraji obce pri ceste sa nachádzalo pohrebisko, z ktorého bol zachránený inventár dvoch rozrušených žiarových hrobov zo staršieho obdobia kultúr stredodunajských popolnicových polí.
V hrobe 1, v jame s priemerom 50 cm a hĺbkou 25 cm, boli s kalcinovanými kostičkami roztrúsené zlomky bronzových predmetov a fragmenty keramiky – zlomok noža s jazykovitou rukoväťou, zlomok čepele kosáka, torzo pravdepodobne ihlice s hlavicou stočenou do očka so zle zachovanými zvyškami výzdoby priečnymi obežnými ryhami na kŕčiku, stavený zlomok drôtenej špirály, drobné zliatky bronzu, črepy väčšej misy so zatiahnutým okrajom a hranenou vydutinou, črep misovitej nádoby a črep dna dutej nôžky.
– Malý zlomok žiarom deformovanej jazykovitej rukoväti noža s nízkymi bočnými lištami a jedným zachovaným otvorom na nit; zach. dĺ. 3,8 cm (obr. 4: 1).
Uloženie: Archeologický ústav SAV v Nitre.
Literatúra: *Veliačik/Romsauer 1994*, 53.

15. GBELY (okr. Skalica)

Hľadačmi pokladov bolo nájdené a pracovníkmi múzea v Skalici získané torzo noža z katastra obce pri Barínskom potoku.
– Neúplný nôž s plnou rukoväťou odliatou v dvojdielnom kadlube. Z jednej strany je rúčka súvislo zdobená priečnymi rebrami, opačná, asymetricky dopredu posunutá časť s nízkym reliéfom je po stranách vymedzená tromi, resp. štyrmi zvislými rebrami a na stredovej ploche čiastočne zošúchaným motívom X. Zachovaná časť, sekundárne pri lome slabo ohnutej čepele, má rovný chrbát i ostrie, odliata je v jednodielnom kadlube, kde na lícnej strane šikmo zrezaný chrbát zvýrazňujú dve ostro profilované paralelné rebrá; zach. dĺ. 8,7 cm (obr. 1: 8).
Uloženie: Záhorské múzeum v Skalici.
Literatúra: Nepublikované.

16. GEMER (okr. Rimavská Sobota)

V roku 1927 získalo múzeum v Rimavskej Sobote kúpou kolekciu nálezov, ktorá pôvodne pravdepodobne tvorila hromadný nález (depot V) – dva bronzové nože a zlomok čepele ďalšieho noža, zahrotenú tyčinku kosoštvorcového prierezu z deformovaného nánožného kruhu, dve kopije, päť kosákov a dláto s tuľajkou.
– Bronzový nôž s jazykovitou rukoväťou s tromi otvormi na nity (jeden sa zachoval), oblúkovite vyhnutým chrbtom, odlomeným hrotom, mierne vykrojeným ostrím, koniec rukoväti je šikmo zbrúsený; dĺ. 17,4 cm (obr. 3: 5).
– Bronzový nôž s mierne prehnutým chrbtom, rovným ostrím a neúplnou rukoväťou, v ktorej sú tri otvory na nity, čepeľ je pri ostrí a na chrbte obojstranne zdobená pozdĺžnou ryhou; dĺ. dvoch zlomkov 23 cm (obr. 3: 15).
– Fragment čepele noža so zosilneným chrbtom; zach. dĺ. 4 cm.
Uloženie: Gemerské múzeum v Rimavskej Sobote.
Literatúra: *Furmánek/Novotná 2006*, 17–18, tab. 43: B; *Paulík 1965*, 34 n., 57, tab. V: 1, 3.

17. HOLÍČ/HODONÍN (Hollos-Göding)

Pod takýmto označením obcí na slovensko-moravskom pomedzí sa uvádza bez akýchkoľvek nálezových okolností zlomok noža.

– Torzo noža s plnou rukoväťou zdobenou lomenicovými rebierkami a ukončenou masívnym krúžkom; zach. dĺ. 13,7 cm.

Uloženie: Neznáme.
Literatúra: *Károlyi 1968*, 84, tab. XIII: 1.

18. HORNÁ SEČ (okr. Levice)

V hline na miernej vyvýšenine severovýchodne od obce, v polohe Horné Ležoviská, bolo v jeseni 1976 ťažbou zeminy porušené polykultúrne sídlisko. Pri záchrannom výskume sa v jednom z objektov našiel bronzový nôž.

– Mierne porušený bronzový nôž, odliaty v jednodielnom kadlube pre ľaváka, s jazykovitou rukoväťou s jednostrannou pozdĺžnou priehlbňou s piatimi veľkými pravouhlými otvormi. Okrajové lišty rukoväti sú nízke, horná plynulo prechádza do zosilneného, mierne oblúkového chrbta pred tupým hrotom s nízkym kolmým výčnelkom. Čepeľ má jednoduchý klinovitý prierez s asymetrickým sklonom stien. Takmer rovné ostrie je od rúčky odsadené šikmým stupňom; dĺ. 18,4 cm (obr. 4: 3).

Uloženie: Archeologický ústav SAV v Nitre.
Literatúra: Informácia o lokalite pozri *Romsauer 1977*, 241–242.

19. HORNÁ STREHOVÁ (okr. Veľký Krtíš)

V roku 1889 sa mal nájsť údajný depot, ktorý tvorili črepy nádoby, prevŕtaný paroh, čepeľ meča, hrot kopije a zlomok čepele noža.
Literatúra: *Hampel 1892*, 39.

20. HUBINA (okr. Piešťany)

Pri povrchovom prieskume rozľahlého areálu hradiska Marhát, západne od hrebeňa na vrcholovej plošine bol za pomoci detektora kovov nájdený mierne porušený bronzový nôž.

– Neúplný nôž s nepatrne prehnutým chrbtom a vyhnutým špicom, s nízkym, k špicu zbrúseným chrbtovým obojstranným rebrom, na čepeľ klinovitého profilu je nasadený masívny medzičlánok okrúhleho prierezu, pokračovanie tŕňovej rukoväti chýba; zach. dĺ. 16,1 cm (obr. 9: 2).

Uloženie: Súkromná zbierka.
Literatúra: Nepublikované.

21. CHOTÍN (okr. Komárno)

V päťdesiatych rokoch minulého storočia sa preskúmalo žiarové pohrebisko s 326 urnovými a jamkovými hrobmi kultúr stredodunajských popolnicových polí, s významným keramickým i kovovým inventárom. Nechýbajú v ňom ani celé exempláre či menšie fragmenty bronzových nožov, v jednom prípade železného noža.

Hrob 40/54 – V urnovom hrobe, uloženom v priestrannej valcovitej hrobovej jame hlbokej 70 cm, sa okrem porušenej popolnice s nedohorenými kostičkami, zlomkov noža a tordovaného nákrčného kruhu, uložených v menšej amfore, našli dve misy, zlomky ďalšej a črepy dvoch hrncov.

– Neúplný bronzový nôž odliaty v jednodielnom kadlube, má jazykovitú rukoväť s tromi zachovanými otvormi na nity mierne zosilnenú nízkym priečnym rebrom, ktoré ju oddeľuje od esovite prehnutej čepele klinovitého prierezu; dĺ. 4,0 a 7,5 cm (obr. 4: 6).

Hrob 46/54 – Na dne valcovitej hrobovej jamy, v hĺbke 80 cm, bol uložený údajne dvojpopolnicový hrob. V urne – amforovitej váze sa okrem nedohorených kostičiek nachádzali aj zlomky bronzového noža. Hrobový inventár dopĺňala misa s tordovaným okrajom a miniatúrna dvojkónická vázička.

– Menší fragment bronzového noža z prechodnej časti jazykovitej rukoväti do čepele klinovitého prierezu (*Dušek 1957*, obr. 12: 3).

Hrob 69/55 – Na dne hrobovej jamy, v hĺbke 50 cm, boli uložené črepy viacerých nádob, nedohorené kostičky a zlomky žiarom deformovanej čepele noža.

– Mierne esovite prehnutá čepeľ noža klinového prierezu; zach. dĺ. 13 cm (*Dušek 1957*, obr. 12: 18).

Hrob 82/55 – Inventár jamkového hrobu, uložený vo valcovitej jame s dnom v hĺbke 70 cm, tvorila menšia dvojkónická nádoba, v ktorej bolo uložené torzo bronzového noža, okolo nej boli na hromádke nedohorené kostičky a ďalšie početné keramické nálezy.

– Žiarom deformovaný fragment bronzového noža s masívnou čepeľou klinovitého prierezu a s plynulým prechodom do tŕňovej rukoväti; zach. dĺ. 8 cm (*Dušek 1957*, obr. 12: 19).

Hrob 102/55 – Na dne valcovitej hrobovej jamy, v hĺbke 50 cm, ležali črepy nádob, zlomky noža, zlomky ihlíc a sklený korálik.

– Dva malé fragmenty bronzového noža pravdepodobne s jazykovitou rukoväťou a čepeľou klinovitého prierezu (*Dušek 1957*, obr. 13: 3, 5).

Hrob 109/55 – V jamkovom hrobe s valcovitou hrobovou jamou bola na jej dne postavená pravdepodobne amforovitá váza, v ktorej sa nachádzali zlomky bronzového noža. Okrem nedohorených kostičiek sa vedľa vázy nachádzala menšia amforka a misa.

– Žiarom deformované zlomky bronzového noža odliateho v dvojdielnom kadlube, s porušenou jazykovitou rukoväťou s tromi otvormi na nity a s čepeľou pri ostrí mierne odsadenou, len nepatrne esovite prehnutou; dĺ. 18 cm (obr. 4: 2).

Uloženie: Podunajské múzeum v Komárne.
Literatúra: *Dušek 1957*, 90 nn.
Z nepublikovanej časti pohrebiska sú zmienky o zlomkoch ďalších nožov (*Novotná 2001*, 19 n.; *Paulík 1972*, 26; *Studeníková/Paulík 1983*, 122).

Zo starších nálezov pochádza:
– Zdobený bronzový nôž s tŕňovou rukoväťou zvýraznenou nízkym priečnym presekávaním, čepeľ len s mierne zosilneným a v strmom oblúku vyvýšeným chrbtom zdobeným skupinami priečnych a šikmých rýh je zospodu od rukoväti stupňovite odsadená, obojstranne zdobená tromi líniami rýh, zhora lemovanými oblúčikmi; dĺ. 23,8 cm (obr. 8: 9).

Uloženie: Podunajské múzeum v Komárne.
Literatúra: *Alapy 1912*, 380; *Dušek 1957*, obr. 13: 24.

22. ILAVA (okr. Ilava)

V nálezovom inventári z 308 hrobov odkrytých v rokoch 1929–1932 v Porubskej doline sa nachádzajú dva nože a drobné zlomky čepelí z ďalších dvoch exemplárov.

Hrob 17/29 – Okrem noža s náznakom platničkovitej rukoväti pochádzajú z tohto hrobu zlomky dvojkónickej

nádoby s jazykovitými výčnelkami na spodnej časti, črepy naberačky s vnútornou girlandovitou výzdobou, črep šálky zdobený skupinou rýh, fragment amfory zdobenej na pleciach vydutia väčšími jamkami, žliabkami a na spodku jazykovitými výčnelkami, črep kónickej misy a torzo esovite profilovaného dvojuchého hrnca.

– Torzo nedokonale vyhotoveného noža s rovným, slabo zosilneným a šikmo zrezaným chrbtom čepele a pri prechode k rukoväti spätne ohnutým ostrím; zach. dĺ. 10,4 cm (obr. 6: 11).

Hrob 72/30 – Nôž nájdený v hrobe sprevádzala ihlica s hlavicou stočenou do očka, profilovaná misa, hrniec s uchami pod okrajom a črepy ďalšej nádoby.

– Neporušený bronzový nôž s tŕňovou rukoväťou a lievikovite rozšíreným medzičlánkom. Nad nim sa prudko dvíha obojstranne mierne zosilnený chrbát čepele, ktorý je ďalej len mierne prehnutý. Ostrie tenkej čepele klinovitého prierezu je rovné, v blízkosti rúčky oblúkovite vykrojené a vytvára lalokovitý výčnelok. Vlastný tŕň je oválneho prierezu a šikmo vrúbkovaný; dĺ. 20,8 cm (obr. 9: 5).

Hroby 177 a 194 – Z oboch hrobov pochádzajú malé zlomky (dĺ. 25 a 15 mm) pravdepodobne z čepelí nožov.
V jednom z hrobov sa malo nájsť aj torzo kadluba na odlievanie noža.
Uloženie: Slovenské národné múzeum v Martine.
Literatúra: *Budinský-Krička 1947*, 85, tab. XXV: 10.

23. IPEĽSKÝ SOKOLEC (okr. Levice)

V polohe Pieskovisko, na vyvýšenine pri starom ramene Ipľa, sa pri výskume sídliska čakanskej kultúry našiel zlomok čepele, ktorý bol údajne sekundárne upravený na nôž z kosáka.
Uloženie: Archeologický ústav SAV v Nitre.
Literatúra: *Paulík 1996*, 44.

24. JALOVEC (okr. Liptovský Mikuláš)

Z okolia obce pochádza pravdepodobne hromadný nález, ktorý malo tvoriť 25 bronzových predmetov. Do zbierky B. Majlátha sa kúpou dostali nákrčné kruhy, deväť tyčinkovitých náramkov, čepeľ dýky, sekerka, bližšie neznámy nôž, kosák a zoomorfná figúrka.
Uloženie: Maďarské národné múzeum v Budapešti.
Literatúra: *Kürti 1930*, 187; *Majláth 1871*, 26–34.

25. JANÍKY (okr. Dunajská Streda)

Na ploche sídliska, v susedstve mohylníka čakanskej kultúry a z doby halštatskej, sa v roku 1964 našiel pri poľnohospodárskych prácach hromadný nález bronzových predmetov. Uložený bol v nádobe a tvorili ho zlomky dvoch nožov, dve terčovité plechové zápony, porušený prelamovaný kruhový závesok, dva tyčinkovité náramky, rúrkovité ukončenie prilby, torzo ihlice so sploštenou guľovitou hlavicou, pílka, nákovka, dva kosáky a ďalšie nevýrazné fragmenty.

– Torzo noža s tyčinkovitým, postupne zosilneným a na konci prevŕtaným tŕňom, plynulý prechod k tenkej čepeli so stupňovite odsadeným ostrím. Rozhranie a obojstranne rebrovite zosilnený chrbát nesú zvyšky výzdoby skupinami šikmých rýh; zach. dĺ. 8,2 cm (obr. 8: 2).
– Malý zlomok z rozhrania plochej rukoväti a stupňovite odsadenej čepele noža s rovným, mierne strechovite zbrúseným chrbtom, ostrie je v susedstve rúčky s nízkym plochým výčnelkom; zach. dĺ. 4,7 cm (obr. 6: 13).

Uloženie: Slovenské národné múzeum v Bratislave.
Literatúra: *Paulík 1972*, obr. 9: 3, 6.

26. JASENICA (okr. Považská Bystrica)

Pri výkope základov na školskú budovu bolo v roku 1960 v polohe Chmelínec objavené pohrebisko, na ktorom sa počas záchranného výskumu odkrylo 53 žiarových hrobov. V hrobe 51 sa našiel nôž.

– Bronzový nôž s platničkovou rukoväťou s nedokonale opracovaným a nepravidelne zosilneným telom, zhotovený v dvojdielnej odlievacej forme. Prechod čepele do rúčky je zvýraznený priečnym rebrom a oblúkovite vytiahnutým šikmo zrezaným chrbtom, nízke rebrovité zhrubnutie pokračuje len na časti čepele a na prehnutej rúčke; dĺ. 14 cm (obr. 6: 14).

Uloženie: Považské múzeum v Žiline.
Literatúra: *Moravčík 1980*, 29; *Žilincová 2010*, 186, tab. VIII: 6.

27. KLÁŠTOR POD ZNIEVOM (okr. Martin)

V múzeu v Martine sa nachádza nôž, zlomky kosákov s rukoväťou, zlomok sekerky a kopije, pri ktorých nie je známe, či patria k jednému celku a už vôbec nemožno vymedziť ich vzťah k hromadnému nálezu z roku 1808, ktorý sa dostal do MNM Budapešti. Inventár tohto depotu tvorili nože bližšie neznámeho typu, meče s plnou trojprstencovou rukoväťou, dve sekerky s tuľajkou, kopija, náramok, tri ušká a zlomky tepaných nádob.

– Nôž s neúplnou krátkou masívnou jazykovitou rukoväťou, s výraznými obojstrannými bočnými lištami a veľkými otvormi na nity, s pomerne krátkou a širokou čepeľou s rovným chrbtom a zospodu stupňovite odsadeným ostrím. Na necelú polovicu čepele je napevno nabitá porušená bronzová pošva; zach. dĺ. noža 13,6 cm (obr. 4: 4).

Uloženie: Slovenské národné múzeum v Martine.
Literatúra: Archív SNM v Martine; *Novotná 1970b*, 100.

28. KOROMĽA (okr. Sobrance)

Pri zemných prácach sa v záhrade rodinného domu v roku 1998 našiel depot bronzových predmetov, uložený v nádobe. Tvorilo ho 34 prevažne v zlomkoch zachovaných predmetov. Okrem zlomku bronzového noža aj sekerky s tuľajkou, kladivo, dláto, kosáky, tri puklice, sekeromlat, zlomky rekonštruovateľného plechového pása a deväť zlomkov bochníkovitých a diskovitých koláčov bronzovej suroviny.
Uloženie: Východoslovenské múzeum v Košiciach.
Literatúra: *Gašaj 1999*, 61.

29. KOŠECA (okr. Ilava)

Amatérskymi hľadačmi pokladov bolo v polohe Norovica objavené rozsiahle výšinné hradisko s viacerými horizontmi osídlenia včítane lužickej kultúry. K zberovým pamiatkam z obdobia neskorých popolnicových polí patrí zlomok čepele bronzového noža nájdeného pod valom na východnom svahu Chríba.

– Torzo čepele noža s obojstranne rozšíreným a esovite zvlneným chrbtom, podsadeným telom tenkej čepele a s podobne, i keď miernejšie prehnutým ostrím. Chrbát nesie stopy jemne rytých skupín priečnych čiar a lomenice; zach. dĺ. 13,2 cm (obr. 9: 3).

Uloženie: Súkromná zbierka.
Literatúra: Nepublikovaný nález.

30. KOVARCE (okr. Topoľčany)

Na bližšie neznámom mieste, údajne v areáli hradiska Veľký Tribeč, našli hľadači pokladov pomocou detektora

kovov skupinu bronzových predmetov tvorenú nožom a tromi kosákmi. Bližšie nálezové okolnosti nie sú známe, preto na otázku, či ide o depot, nedokážeme spoľahlivo zodpovedať.

– Bronzový nôž s tŕňovou rúčkou zdrsnenou zásekmi, krátkym masívnym medzičlánkom a veľkou čepeľou klinovitého prierezu s mierne rozšíreným a rovno zrezaným chrbtom, s porušeným ostrím a nezachovaným hrotom. Podstatná časť plochy čepele je obojstranne zdobená skupinami jemne rytých zvislých rýh, ktoré oddeľujú pole s motívom presýpacích hodín, viacnásobnou lomenicou a neúplnými šrafovanými trojuholníkmi; zach. dĺ. 23 cm (obr. 9: 1).

Uloženie: Súkromná zbierka.
Literatúra: Nepublikovaný nález.

31. KRÁSNA VES (okr. Bánovce nad Bebravou)

Mohylový hrob 1 s kamenným prstencom tvorila centrálne uložená urna prikrytá kamennou platňou, ktorá obsahovala rukoväť noža a ihlicu s profilovanou hlavicou. Zle zachovaný keramický inventár okrem veľkej kotlovitej misy vo funkcii popolnice tvoril menší hrniec, črepy amfory a džbánku.

– Rukoväť noža, prípadne dýky, je do stredu len nepatrne rozšírená, s výraznými bočnými priečne presekávanými lištami, ktoré ku koncu vybiehajú do rohovitých výčnelkov. Zachovaný je jeden otvor s nitom a na lome stopy po druhom otvore; zach. dĺ. 8,2 cm.

Uloženie: Slovenské národné múzeum v Martine.
Literatúra: *Budinský-Krička/Veliačik 1986*, 10 n., tab. IV: 5.

32. LUDROVÁ (okr. Ružomberok)

Pri zrovnávaní medzí v polohe Priechod bol v roku 1973 nájdený bronzový nôž s plnou rukoväťou.

– Nôž bol odliaty v dvojdielnom kadlube, aj keď na rube je okrajová lišta málo výrazná. Dlhé telo má bumerangový tvar, chrbát je esovite prehnutý a koniec rukoväti nepatrne vejárovite rozšírený. Chrbát je mierne zosilnený len jedným nízkym rebrom, ktoré plynulo prechádza aj na obdĺžnikovú rukoväť zdobenú skupinami priečnych i horizontálnych rebierok vymedzujúcich nerovnako veľké pozdĺžne polia. V jednom z nich sa nachádza menší otvor, cez ktorý bol prevlečený remienok alebo šnúra na upevnenie noža; dĺ. 25,6 cm (obr. 1: 5).

Uloženie: Liptovské múzeum v Ružomberku.
Literatúra: Nepublikované, archív uvedeného múzea.

MARCHFELD (MORAVSKÉ POLE), v Dolnom Rakúsku

V rámci pôvodnej zbierky Evanjelického lýcea v Bratislave sa do SNM dostal bronzový nôž, pri ktorom je len uvedené ako miesto nálezu Moravské pole (Marchfeld) a žiadne ďalšie nálezové okolnosti nie sú známe.

– Nôž s masívnou, širokou, kosákovite ohnutou čepeľou, sekundárne(?) skovanou s prelamovanou rukoväťou. Rukoväť sa skladá z dvoch rovnakých rámových dielov stepaných spolu. Švy sú pozorovateľné zospodu a len čiastočne aj znútra obvodových ramien, ktoré v stredovej časti vytvárajú úzky pozdĺžny otvor. Konce rukoväti sú skované do dvoch platničiek, zdobených z oboch strán slabo zachovanými priečnymi ryhami; dĺ. 13,4 cm (obr. 2: 4).

Uloženie: Archeologické múzeum SNM v Bratislave.
Literatúra: *Eisner 1933*, 68.

33. MIKUŠOVCE (okr. Púchov)

Na známom pohrebisku lužickej kultúry v polohe Nivky, v dvojpopolnicovom hrobe mohyly 173, medzi črepmi urny (dvojkónickej nádoby) sa na hromádke nepočetných nedohorených kostičiek našiel bronzový nôž, bronzový hrot šípu, rádiolaritové jadro a črepy dvoch menších nádobiek. Obsah druhej popolnice tvorili nedohorené kosti, bronzový krúžok, zlomky bronzových tyčiniek a špirálovitých trubičiek.

– Bronzový nôž odliaty v jednodielnom kadlube, s krátkou, len zospodu odsadenou platničkovitou rukoväťou s dvomi zachovanými nitmi, kovaním slabo zosilneným a len v nízkom oblúku vyhnutým chrbtom a s rovným ostrím čepele; dĺ. 16 cm (obr. 6: 2).

Uloženie: Archeologické múzeum SNM v Bratislave.
Literatúra: *Pivovarová 1965*, 111.

34. MUŽLA (okr. Nové Zámky)

K nálezu bronzového noža chýbajú údaje o nálezových okolnostiach. Nie je vylúčené, že pochádza z plochy tamojšieho pohrebiska podolskej kultúry.

– Nôž s krátkou tŕňovou rukoväťou má mierne esovite zvlnený a nepatrne zosilnený chrbát čepele, postupne plocho stepaný tŕň s otvorom a zvislo zrezaný hrot. Paralelne s chrbtom prebieha línia jemne vybíjaných drobných jamiek; dĺ. 16,7 cm (obr. 8: 1).

Uloženie: Balneologické múzeum v Piešťanoch.
Literatúra: *Bača/Krupa 1998*, 16, tab. XXXVIII: 331.

35. NECPALY (okr. Martin)

Bez bližších nálezových okolností pochádzajú, pravdepodobne zo svahov Červeného Grúňa, dva bronzové nože nájdené hľadačmi pokladov.

Na rozhraní katastra obce s Folkušovou, južne od vrcholu Brotnica bol nájdený nôž.

– Bronzový nôž/britva s krátkou a tenkou tyčinkovitou rúčkou oválneho prierezu, pôvodne ukončenou pravdepodobne krúžkom. Široká čepeľ má esovite zvlnený a obojstranne mierne šikmo hranený chrbát a zaoblené, nepravidelné ostrie; dĺ. 15,9 cm (obr. 2: 3).

Údajne pri dolnom prameni na západnom svahu Ostrého Grúňa sa pri hľadaní pamiatok detektorom kovov našiel nôž.

– Štíhly a dlhý nôž s jazykovitou rukoväťou ukončenou náznakom krúžku, s výraznou priehlbňou so 4–5 jamkami na nity, s masívnym medzičlánkom odsadeným oblúkovitým rebrom od čepele s klinovitým prierezom, s takmer rovným chrbtom aj ostrím a náznakovite dvihnutým hrotom. Horná polovica čepele je zdobená dvomi jemne rytými, s chrbtom paralelne prebiehajúcimi ryhami; dĺ. 23,3 cm (obr. 5: 5).

Uloženie: Oba nálezy sú v súkromnej zbierke.
Literatúra: Nálezy nie sú publikované.

36. NEMŠOVÁ, časť Ľuborča (okr. Trenčín)

Medzi pestrou škálou bronzových predmetov z rozrušených hrobov, zachránených v miestnej tehelni v prvej polovici 20. stor., je aj torzo noža.

– Nôž s neúplnou platničkovitou rukoväťou, s plynulým prechodom do širšej čepele so zosilneným, len mierne oblúkovitým chrbtom a paralelne zbrúseným ostrím (obr. 6: 12).

Uloženie: Neznáme.
Literatúra: *Budinský-Krička 1947*, tab. XXV: 10; *Eisner 1933*, tab. XXXIX: 3.

NEZNÁME NÁLEZISKO

Z bližšie neznámeho miesta v oblasti Malých alebo Bielych Karpát získali v roku 2009 hľadači pokladov sekundárne prepálený nôž.

– Nôž s menšou jazykovitou rukoväťou s výraznými okrajovými lištami a tromi pravidelnými otvormi. Rúčka sa zo strany čepele rozširuje a tu je na ňu pripevnená rovnako drobná, oblúkovite ohnutá čepeľ s mierne obojstranne zosilneným chrbtom, pričom chrbtové rebro vyúsťuje oblúkom až pod prvým otvorom na nit. Okrajová lišta rukoväti vybieha nad čepeľ, kde vytvára trojuholníkový výbežok; smerom k porušenému koncu pokračuje rozšírený a strechovite zbrúsený chrbát rúčky, ktorý nesie zle zachovanú výzdobu skupinami priečnych rýh; dĺ. 15,7 mm (obr. 3: 4).

Uloženie: Trenčianske múzeum v Trenčíne.
Literatúra: Nepublikované.

NEZNÁME NÁLEZISKO

Bez akýchkoľvek údajov o nálezových okolnostiach je súčasťou zbierky J. Vrbasa, uloženej v ždánickom múzeu na Morave, aj zlomkovite zachovaný bronzový nôž s jazykovitou rukoväťou.

– Bronzový nôž baierdorfského typu s neúplnou rukoväťou ukončenou krúžkom, málo výraznými bočnými lištami a dvomi zachovanými otvormi na nity. Od čepele klinového prierezu je rúčka oddelená zvislým rebrom, nad ktorým lišta tvorí typický výčnelok. Chrbát čepele je len mierne zaoblený a šikmo zrezaný, ostrie je rovné; približná dĺ. 21,4 mm (obr. 3: 2).

Uloženie: Vrbasovo múzeum v Ždániciach (inv. č. AŽ–45, Slovensko).
Literatúra: *Stuchlík 1991*, 38 n., obr. 1: 1.

NEZNÁME NÁLEZISKO v okolí Nitry

V piesku dovezenom na stavbu údajne z okolia Nitry, našiel staviteľ už pred dvadsiatimi rokmi bronzový nôž s tŕňovou rukoväťou. Žiadne bližšie informácie o nálezových okolnostiach nie sú známe.

– Väčší bronzový nôž s esovite prehnutým, obojstranne zosilneným chrbtom, mierne podsadeným telom čepele a paralelne s chrbtom zakriveným ostrím. To je stupňovite odsadené od zhrubnutého, ku koncu sploštěného tŕňa s vyhĺbením a s malým otvorom po nite. Širšia polovica chrbta čepele nesie výzdobu skupinami priečnych a diagonálnych rýh a husto rytých lomenicových línií; dĺ. 21,5 cm (obr. 8: 7).

Uloženie: Trenčianske múzeum v Trenčíne.
Literatúra: Nepublikované.

37. NITRA (okr. Nitra)

Pri obhliadke a prieskume detektorom na hradisku na Zobore získal K. Pieta na terasách juhozápadného svahu masívu kolekciu kovových predmetov z doby bronzovej, laténskej a včasného i vrcholného stredoveku. Sú medzi nimi aj tri porušené bronzové nože.

– Torzo bronzového noža, podľa hnedo-čierneho sfarbenia odliateho zo silne cínového bronzu, s úzkym listovitým, mierne oblúkovite prehnutým telom, s tupým hrotom, chrbát len slabo zosilnený, ostrie rovné, k rúčke stupňovite odsadené, úzka plochá rúčka je ulomená; ostrie je aj dnes veľmi ostré; zach. dl. 6,1 cm (obr. 7: 2).
– Zlomok kosákovitého noža s jednostranne, ale nápadne zosilneným a mierne zvlneným chrbtom úzkej, používaním silno zbrúsenej čepele s asymetrickým klinovým prierezom, ktorá plynulo, len od ostria nepatrne odsadená prechádza do plochého platničkovitého tŕňa; zach. dĺ. 7,7 cm (obr. 7: 7).
– Torzo bronzového noža s neúplnou čepeľou s obojstranne zosilneným (z rubovej strany len slabo, zrejme kvôli ošúchaniu) a mierne oblúkovite vyhnutým chrbtom, plynulý prechod k spočiatku masívnemu platničkovitému tŕňu štvorhranného prierezu; zach. dĺ. 8,6 cm (obr. 7: 8).

Uloženie: Archeologický ústav SAV v Nitre.
Literatúra: *Pieta 2011*, 202–204.

38. NITRIANSKE PRAVNO, časť Vyšehradné, prv Majzeľ (okr. Prievidza)

Pri stavbe cesty v roku 1941 bol nájdený bronzový nôž s bližšie neznámymi nálezovými okolnosťami.

– Veľký nôž s jazykovitou rukoväťou s bočnými lištami a mierne zahĺbenou stredovou časťou s jedným malým otvorom na nit. Čepeľ je od rúčky odsadená plochým medzičlánkom, jej chrbát je najprv vyhnutý a neskôr až k hrotu rovný a strechovite rozšírený. Ostrie je mierne oblúkovité, pred vyústením do rúčky vytvára masívny lalokový výčnelok; dĺ. 25,7 cm (obr. 4: 2).

Uloženie: Hornonitrianske múzeum v Prievidzi.
Literatúra: *Budinský -Krička 1947*, 85.

39. NOVÁKY (okr. Prievidza)

V osemdesiatych rokoch 19. stor. zachránil F. Rakovszky inventár niekoľkých hrobov, medzi nimi aj bohatý hrobový celok, ktorý okrem bronzového noža typu Baierdorf tvorila dvojkónická nádoba s jazykovitými výčnelkami na lome vo funkcii popolnice, profilovaná šálka s rytou výzdobou a prstencovite odsadeným dnom, tri ihlice s guľovitou hlavicou, z nich dve so zosilneným a zdobeným kŕčikom, dva náramky zložené zo špirálovitých trubičiek a navlečených gombíkov, dva okuliarovité závesky, zlomok prsteňa a korálik.

– Porušený bronzový nôž s jazykovitou rukoväťou s dvomi otvormi na nity a ukončenou krúžkom. Rúčka prechádza do rukoväti prostredníctvom nízkeho schodíka v mieste rozšíreného konca rúčky. Len mierne vyklenutý a zosilnený chrbát vybieha nad rozhraním do nízkeho tŕňového výčnelku, na spodnej strane sa oblúkovite rozširuje k rovnému ostriu; zach. dĺ. cca 17 cm (obr. 3: 3).

Uloženie: Maďarské národné múzeum v Budapešti.
Literatúra: *Rakovszky 1889*, 385–388, *Veliačik 1983*, tab. XVI: 7–18.

40. NOVÉ MESTO NAD VÁHOM (okr. Nové Mesto nad Váhom)

Počas krátkodobého záchranného výskumu v roku 1947 sa preskúmalo 11 silno rozrušených hrobov. K nálezovému inventáru patrí aj bronzový nôž.

– Bronzový nôž s rukoväťou v tvare platničkovitého tŕňa štvorhranného prierezu, s plynulým prechodom do čepele s mierne esovite zvlneným chrbtom, tupým hrotom a stupňovite odsadeným ostrím; dĺ. 10,9 cm (obr. 7: 1).

Uloženie: Podjavorinské múzeum v Novom Meste nad Váhom.
Literatúra: *Balaša 1959*, 138–140.

41. NOVÉ ZÁMKY (okres Nové Zámky)

Na základe ústnej informácie A. Točíka, spomenul B. Hänsel v súvislosti s najstaršími stredoeurópskymi nožmi hrobový celok z Nových Zámkov (pravdepodobne z polohy

Tehelňa), ktorý mal tvoriť jednoduchý nôž so širokou, asi platničkovitou rukoväťou, nájdený bol spolu s tyčinkovitým náramkom trojuholníkového prierezu s oblúčikovým ornamentom a malou amforou na nôžke. Nôž, ani ostatný inventár sa nepodarilo nájsť.
Literatúra: *Hänsel 1968*, 49, 182.

42. OVČIARSKO (okr. Žilina)

Koncom sedemdesiatych rokov 19. stor. sa do múzea v Budapešti dostal darom hromadný nález (depot I), ktorý podľa stručnej správy tvoril nôž s jazykovitou rukoväťou, dve sekerky so zobákovite vykrojenou tuľajkou, kopija s krátkou zdobenou tuľajkou a dlhšou čepeľou a deformovaná dýka.
Uloženie: Maďarské národné múzeum v Budapešti.
Literatúra: *Hampel 1892*, 111–112.

43. PARTIZÁNSKE, časť Šimonovany (okr. Partizánske)

Najneskôr od roku 1939, počas exploatácie hliny pre potreby tamojšej tehelne, dochádzalo k narušovaniu pohrebiska so žiarovými hrobmi. Medzi nepočetným hrobovým inventárom, zachráneným v rokoch 1949–1950 F. Fackenbergom a O. Krupicom, je aj zlomok rukoväti noža.

– Torzo jazykovitej rukoväti noža s tromi otvormi na nity a len s nízkymi bočnými lištami, na jednom konci sa rúčka rozširuje k tŕňovitému výčnelku; zach. dĺ. cca 5,4 cm (obr. 3: 1).

Uloženie: Hornonitrianske múzeum v Prievidzi.
Literatúra: *Porubský 1958*, 90, tab. V: 13.

Pokračujúca devastácia náleziska si vyžiadala realizáciu záchranného výskumu. V roku 1950 zachránil J. Porubský 26 hrobov a v roku 1958 Z. Pivovarová 10 hrobov. V roku 1958 sa v žiarovom hrobe pod kamennou mohylkou našiel menší bronzový nôž s tŕňom.

Hrob 1/58 – Na severnom okraji kamennej konštrukcie bol v hĺbke 135 cm zistený urnový hrob s amforou vo funkcii popolnice, črepy ďalších ôsmich nádob, na dvoch z nich ležali menší nožík, dve ihlice so sploštenou guľovitou hlavicou a s hlavicou stočenou do očka, ihla ďalšej ihlice a tri špirálovité prstene stočené z tenkého dvojitého drôtu. Z okolia hrobu pochádzajú črepy ďalších početných nádob a zlomky bronzových predmetov.

– Menší, silne opotrebovaný nôž s vyklenutým chrbtom, zaobleným hrotom a rovným ostrím čepele klinovitého prierezu, ktorá plynulo vyúsťuje do plochej tŕňovej rukoväti; dĺ. 9,1 cm (obr. 7: 3).

Uloženie: Hornonitrianske múzeum v Prievidzi.
Literatúra: *Benkovská-Pivovarová 1975*, 35–36, obr. 5; 6.

44. PLAVECKÉ PODHRADIE (okr. Malacky)

Počas výskumu vstupného priestoru do hradiska Pohanská sa našiel nôž.

– Menší bronzový nôž s krátkou plochou, postupne zúženou rukoväťou, ktorá plynulo prechádza do mierne rozšírenej čepele s klinovitým prierezom, nepatrne prehnutým chrbtom a tupým hrotom; dĺ. 7,6 cm (obr. 6: 10).

Uloženie: Slovenské národné múzeum v Bratislave.
Literatúra: *Paulík 1976*, 137 n., tab. LXIX: 3.

45. POBEDIM (okr. Nové Mesto nad Váhom)

Z kultúrnej vrstvy na sídlisku velatickej a lužickej kultúry pochádzajú viaceré celé i zlomkovito zachované bronzové nože a tiež dve odlievacie formy na ich výrobu.

– Na ploche S VI/2N, 1962 sa v hĺbke 60 cm našiel neúplný bronzový nôž. Čepeľ klinového prierezu s obojstranne zosilneným chrbtom sa na rozhraní s rúčkou výrazne rozširuje a vytvára masívny medzičlánok s okrúhlym a oválnym prierezom, jazykovitá rukoväť s výraznými obojstrannými bočnými lištami má dva otvory na nity. Chrbát čepele a medzičlánok sú zdobené skupinami priečnych rýh a vetvičkovitým ornamentom, lišty rukoväti sú zvýraznené presekávaním; zach. dĺ. 14,5 cm (obr. 5: 2).
– Na ploche S IV/6P, 1962 sa v hĺbke 35 cm našiel bronzový nôž s masívnou tŕňovou rukoväťou, ktorú tvorí pokračujúci, výrazne zosilnený a esovite prehnutý chrbát čepele. Jej úzke telo je zreteľne podsadené, ostrie je od rúčky stupňovite odsadené, hrot vyhnutý. Chrbát nesie výzdobu skupinami priečnych rýh; dĺ. 15,1 cm (obr. 8: 4).
– Na ploche SII/6I, 1964 sa v hĺbke 140 cm našla široká a dlhá čepeľ bronzového noža s chrbtom výrazne obojstranne zosilneným. Zatiaľ čo chrbát nesie výzdobu skupinami priečnych rýh, krátkymi ryžkami, bodkovanými horizontálnymi líniami a X ornamentom, horná plocha čepele je ohraničená trojitou rytou a bodkovanou líniou a rozčlenená skupinami priečnych rýh na polia vyplnené šrafovanými trojuholníkmi do tvaru presýpacích hodín; zach. dĺ. 16,7 cm (obr. 9: 4).
– Na ploche S IX/70, 1969 sa v hĺbke 60 cm našiel plochý bronzový nôž s obdĺžnikovou rukoväťou. Chrbát čepele je mierne prehnutý, ostrie stupňovite odsadené od plochého platničkovitého tŕňa; dĺ. 10,6 cm (obr. 7: 4).
– Na ploche S IX/3E, 1962 sa v hĺbke 60 cm našlo torzo noža s krátkou plochou tŕňovou rukoväťou, s oblúkovite vytiahnutým chrbtom čepele, s rovným ostrím a malým hrotitým výčnelkom na prechode ostria a rúčky; zach. dĺ. 7,6 cm (obr. 7: 5).
– Zo zberu na lokalite pochádza tenká, šabľovite prehnutá čepeľ bronzového noža s obojstranne zosilneným chrbtom, z ktorej plynulo pokračuje neúplný plochý platničkovitý, od ostria oblúkovite vykrojený tŕň; zach. dĺ. 10,1 cm (obr. 7: 10).
– Na ploche S III/6A, 1968 sa v hĺbke 30 cm našiel plochý bronzový nožík s mierne nahor prehnutým hrotom. Plochá tŕňová rukoväť má obdĺžnikový prierez, od čepele je stupňovite odsadená, hrot je mierne vyhnutý; dĺ. 13,5 cm (obr. 7: 11).
– Na ploche S II/8H, 1968 sa v hĺbke 80–110 cm našla neúplná, prehnutá čepeľ noža s klinovitým prierezom. Na zosilnenom chrbte je zdobená skupinami priečnych rýh a polia medzi nimi sú pokryté rytým motívom tvaru X; zach. dĺ. 8,6 cm (*Studeníková/Paulík 1983*, 73, tab. XXXVI: 5).
– Zlomok čepele bronzového noža so zvyškami vypichovanej línie pod chrbtom; zach. dl. 4,4 cm (*Studeníková/Paulík 1983*, 73, tab. XXXVII: 5).
– Na ploche S IV/6A, 1962 sa našlo torzo čepele noža s rovným ostrím, chrbát a jedna strana čepele sú zdobené jemne rytými oblúčikmi; zach. dl. 8,2 cm (*Studeníková/Paulík 1983*, 73, tab. XXXVII: 4).
– Početnú kolekciu nožov a ich zlomkov dopĺňa ešte ďalších 9 fragmentov bronzových nožov a zlomok čepele železného noža.

Viacročný systematický výskum priniesol nález celého a torza ďalšieho kadluba na odlievanie nožov, zrejme v oboch prípadoch určených na výrobu exemplárov s tŕňovou

rukoväťou a stupňovite odsadeným ostrím čepele, pričom jeden kadlub je zhotovený z pieskovca, druhý kadlub je z hliny; dĺ. 10,1 cm (obr. 10: 2).
Uloženie: Archeologické múzeum SNM v Bratislave.
Literatúra: *Studeníková/Paulík 1983*, 71–73, 122–124, tab. XXXIV: 1a; LXXIV: 2.

46. PRAŠNÍK (okr. Piešťany)

Počas výskumu výšinného opevneného sídliska s polykultúrnym osídlením v eneolite, staršej a neskorej dobe bronzovej sa našlo torzo čepele noža len s mierne zvlneným chrbtom a v mieste predpokladanej kovolejárskej dielne kamenný kadlub na odlievanie čepelí nožov zrejme s tŕňovou rukoväťou; dĺ. 10,6 cm (obr. 10: 1).
Uloženie: Západoslovenské múzeum v Trnave.
Literatúra: *Novák 2011*, 65 n., tab. 37: 516.

47. PRIEVIDZA, miestna časť Veľká Lehôtka (okr. Prievidza)

Ojedinelý nález bronzového noža, s chýbajúcimi nálezovými okolnosťami.
– Nôž má krátku tŕňovú rúčku z tyčinky plocho oválneho prierezu, telo čepele je obojstranne prehĺbené, chrbát strechovite zrezaný a mierne esovite prehnutý, ostrie rovné, len k hrotu oblúkovite dvihnuté; dĺ. 11,6 cm (obr. 7: 13).

Uloženie: Slovenské národné múzeum v Martine.
Literatúra: *Budinský-Krička 1947*, 85, tab. XX: 13.

48. PROSIEK (okr. Liptovský Mikuláš)

V skalnej rokli Priepasť, pri prameni potoka, bol v roku 1898 nájdený bronzový nôž s rukoväťou, podľa nejasného opisu asi vytvorenou trojicou paralelných rebier a ukončenou dvojitým krúžkom, ďalšiu výzdobu mali tvoriť skupiny šikmých rýh; dĺ. 21,7 cm.
Uloženie: Neznáme.
Literatúra: *Janicsek 1913*, 78.

49. RADIMOV (okr. Skalica)

Z polohy Nivečky pochádza torzo bronzového noža, získaného v roku 2010 pomocou detektora kovov.
– Neúplná, pomerne široká čepeľ noža, pôvodne tvaru bumerangu, má klinovitý prierez, chrbát len pri prechode k rúčke mierne zaoblený, hrot i pôvodné ostrie chýbajú. Prechod k nezachovanej rukoväti je plynulý. Spodná polovica čepele je obojstranne zdobená dvomi nerovnako veľkými horizontálnymi žliabkami; zach. dĺ. 12,4 cm (obr. 3: 14).

Uloženie: Záhorské múzeum v Skalici.
Literatúra: Nepublikované.

50. RADZOVCE (okr. Lučenec)

Z urnového hrobu 689/73 z Radzoviec pochádza menší nôž.
– Subtílny bronzový nôž s úzkou tyčinkovitou rukoväťou ukončenou sploštěným trojuholníkovým výčnelkom, len nepatrne prehnutým chrbtom, s porušeným oblúkovitým ostrím a klinovým prierezom čepele; dĺ. 13,5 cm (obr. 2: 1).

Uloženie: Archeologický ústav SAV v Nitre.
Literatúra: *Furmánek 2010*, obr. 34.

Z plochy pohrebiska pochádza starší zberový nález zvyškov rukoväti.
– Torzo jazykovitej rukoväti bronzového noža s výrazne vyhnutými bočnými lištami a dvomi otvormi na nity; zach. dĺ. 6,2 cm (obr. 3: 6).

Uloženie: Slovenské národné múzeum v Martine.
Literatúra: Nepublikované.

51. ROSINA (okr. Žilina)

Pri kopaní odpadovej jamy bol v roku 1972 objavený hromadný nález bronzových predmetov, ktorý bol uložený v štrkovitom podloží, v hĺbke 180 cm. Depot obsahoval 11 nedokonalo vyhotovených predmetov – nôž s porušenou rukoväťou, dva kosáky s rukoväťou, sekerku so symetricky vykrojeným ústím tuľajky, sekerku s rovnou tuľajkou a odsadeným okrajom, kopiju, štyri tyčinkovité náramky oválneho, raz okrúhleho prierezu a zliatok bronzoviny.
– Bronzový nôž s krátkou platničkovitou rukoväťou s jedným zachovaným úzkym nitom a pomerne plynulým prechodom do čepele symetrického klinového prierezu s obojstranne zosilneným a k hrotu len mierne prehnutým chrbtom, s rovným porušeným ostrím; dĺ. 13,9 cm (obr. 6: 15).

Uloženie: Považské múzeum v Žiline.
Literatúra: *Moravčík 1980*, 26–29.

52. RYKYNČICE, prv Horné Rykynčice (okr. Krupina)

Náhodný nález bronzového noža neznámeho typu.
Uloženie: Neznáme.
Literatúra: *Balaša 1960*, 56.

53. SKALICA (okr. Skalica)

Pri povrchovom prieskume v polohe Plaňanská búda našiel K. Andel bronzový nôž.
– Nôž bol odliaty v jednodielnom kadlube s plnou obdĺžnikovou rukoväťou a len mierne oblúkovite vyhnutou čepeľou. Jej chrbát i rúčka sú zvýraznené dvomi, resp. tromi paralelnými rebrami, ktoré sú na rozhraní prerušené priečnymi rebierkami vytvárajúcimi plastický medzičlánok; dĺ. 14,6 cm (obr. 1: 2).

Uloženie: Slovenské národné múzeum v Bratislave.
Literatúra: *Pichlerová 1957*, 66, tab. I: 1.

54. SKALKA NAD VÁHOM, časť Skala (okr. Trenčín)

Na svahu, cca 100 m od kláštora v polohe Priepasť, hľadači pokladov našli okolo roku 2000 bronzový nôž údajne spolu s bronzovým dlátom.
– Porušený nôž s masívnou rukoväťou s tromi väčšími oválnymi otvormi, jedným zachovaným menším nitom a koncovým krúžkom. Telo rúčky na oboch koncoch vyúsťuje do zúžených a skupinami priečnych rýh zdobených medzičlánkov. Čepeľ má oblúkovite vyklenutý a obojstranne nevýrazne zosilnený chrbát, zašpicatený hrot a mierne konkávne ostrie, zrejme ako následok zbrúsenia počas intenzívneho, prípadne dlhodobého používania. Silno skorodované plochy okolo otvorov a časť chrbta čepele, nesú jemne rytú výzdobu skupinami priečnych a diagonálnych rýh; dĺ. 21,5 cm (obr. 5: 6).

Uloženie: Súkromná zbierka.
Literatúra: Nepublikované.

55. SMOLENICE (okr. Trnava)

Zo starších vykopávok N. Sándorfiho sa na ploche mohylového pohrebiska našiel nôž.
– Neúplný nôž s oblúkovitým chrbtom čepele zosilneným dvomi paralelnými rebrami, s rovným odsadeným ostrím a s krúžkovite ukončenou prelamovanou ruko-

väťou so šošovkovitým otvorom a zlomok prelamovanej rukoväti ukončenej krúžkom z ďalšieho noža; zach. dĺ. 12,5 cm a 5,5 cm (obr. 2: 4, 5).

Uloženie: Slovenské národné múzeum v Martine (zbierka Š. Janšáka).

Literatúra: *Dušek 1980*, 364, tab. XII: 31, 33; *Sándorfi 1896*, 109 nn.

V polohe Záhumenice, v birituálnej mohyle XII silne rozrušenej orbou, s predpokladaným priemerom 25–30 m, sa v kostrovom hrobe 35/72 (JZ–SV) stredodunajskej mohylovej kultúry našiel mierne porušený bronzový nôž spolu s pásikovým prsteňom a zlomkami ďalšieho, s pinzetou so zosilnenými a rozšírenými koncami, s celým náramkom a zlomkami tyčinkovitých náramkov oválneho a plankonvexného prierezu s výzdobou skupinami priečnych rýh a s náramkom trojuholníkového prierezu s pečatidlovito rozšírenými koncami zdobeným motívom tzv. rybieho mechúra (Fischblasenmuster).

– Bronzový nôž s neúplne zachovaným krúžkovitým ukončením rámovej, pozdĺžne prelamovanej rukoväti a masívnym chrbtom čepele zosilneným paralelným rebrom; zach. dĺ. 11, 5 cm (obr. 2: 6).

Uloženie: Západoslovenské múzeum Trnava.

Literatúra: *Dušek 1980*, 347, tab. V: 6–11.

V roku 1928 sa v pivnici rodinného domu Júliusa Kačíka, v hĺbke 100 cm, našiel v popolnici bronzový nôž spolu s gombíkovitými plechovými nášivkami. Nálezy sa neskôr dostali taktiež do zbierky Š. Janšáka. Aj keď k zdobenému nožu s plnou rukoväťou nie sú známe ďalšie nálezové okolnosti, možno predpokladať, že inventár pochádza z rozrušeného hrobu tamojšieho mohylníka zo strednej doby bronzovej.

– Bronzový nôž zhotovený v jednodielnej odlievacej forme má široký čepeľ klinového prierezu s výrazne vyklenutým a tromi paralelnými rebrami zosilneným chrbtom, hrot je slabo dvihnutý, ostrie nepatrne prehnuté. Čepeľ je na rozhraní s rúčkou zdobená trojitou lomenicou (V–ornament), plná rukoväť nesie obojstranne reliéfnu dvojlíniovú výzdobu v podobe vrcholmi proti sebe postavených trojuholníkov oddelených pozdĺžnym rebrom. Krátku rukoväť uzaviera prstencovite profilovaný koncový krúžok; dĺ. 12,5 cm (obr. 1: 6).

Uloženie: Slovenské národné múzeum v Martine (zbierka Š. Janšáka).

Literatúra: *Marková 1991*, č. 316, tab. XXXIV: 19.

56. SVÄTÁ MÁRIA, prv Bodrog (okr. Trebišov)

Depot, nájdený v roku 1946 pri poľnohospodárskych prácach na svahu pieskovej duny, tvorilo spolu 287 celých i zlomkovite zachovaných predmetov, uložených v dvoch nádobách s ústím, 30–40 cm pod povrchom. Medzi nimi je aj jeden celý a jedenásť zlomkov nožov, meč s jazykovitou rukoväťou a zlomok čepele ďalšieho, kosáky s gombíkom, sekerky s tuľajkou, zlomky sekeromlatu s kotúčovitým tylom, pílky, dláta, šidlá, ihlice, tyčinkovité náramky, ďalšie drobné predmety a kusy bronzoviny.

– Masívny nôž s jazykovitou rukoväťou, rovný chrbát je na rukoväti obojstranne zosilnený a na takmer protismerne ohnutej čepeli je šikmo zbrúsený, ostrie je rovné, len na rozhraní s rukoväťou vytvára nízky lalokovitý výčnelok. Okrajové lišty na rúčke sú nízke, v jej strede sú symetricky rozmiestnené tri otvory s dvomi zachovanými nitmi; pôvodná dĺ. 21,9 cm (obr. 3: 12).
– Fragment jazykovitej rukoväti noža s tromi otvormi na nity, podobné predchádzajúcemu; zach. dĺ. 6,1 cm (obr. 3: 9).
– Malý zlomok jazykovitej rukoväti podobného noža s dvomi otvormi na nity; zach. dĺ. 5,2 cm (obr. 3: 11).
– Porušená jazykovitá rukoväť odliata v jednodielnom kadlube s nerovnako vysokými okrajovými lištami a štyrmi otvormi na nity; zach. dĺ. 6,7 cm (obr. 3: 10).
– Jazykovitá rukoväť noža odliata v jednodielnom kadlube s nízkymi masívnymi lištami a tromi otvormi na nity, z ktorých sa dva zachovali; dĺ. 6,2 cm (obr. 3: 7).
– Malý zlomok deformovanej rukoväti s takmer nezreteľnými bočnými lištami, s jedným zachovaným otvorom; zach. dl. 4,2 cm (obr. 3: 8).
– Krátka platničkovitá, ku koncu tupo zahrotená rukoväť s jedným otvorom na nit v pozdĺžnej priehlbine; zach. dĺ. 4,2 cm (obr. 6: 6).
– Torzo čepele noža s esovite prehnutým chrbtom aj ostrím; zach. dĺ. 7,2 cm.
– Hrot čepele noža; zach. dĺ. 3,25 cm.
– Tupo zahrotená platničkovitá rukoväť noža; zach. dĺ. 5,5 cm.
– Ďalšie dva drobné zlomky pripisované nožom.

Uloženie: Zemplínske múzeum v Michalovciach.

Literatúra: *Budinský-Krička 1970*, 30, obr. 5: 25, 27; 6: 1–4, 8, 10.

57. ŠAROVCE (okr. Levice)

V polohe Tehelňa sa v priestrannej sídliskovej jame v sonde D 10 našiel okrem početných keramických zlomkov aj bronzový nôž a ďalšie drobné kovové výrobky, z ktorých časť (dve bronzové jadrá umožňujúce výrobu predmetov s tuľajkou) bola spätá s kovolejárskou výrobou, iné boli určené na pretavenie.

– Bronzový nôž s čepeľou trojuholníkového tvaru, s rovným chrbtom a symetrickým klinovým prierezom, s krátkym masívnym tyčinkovitým tŕňom oválneho, na chrbte vďaka miernemu hraneniu obdĺžnikového prierezu. Prechod medzi tenkou čepeľou a masívnou rúčkou tvorí úzky šikmý, obojstranný schodík. Rukoväť je od ostria stupňovite odsadená, plynulo sa zužuje a na konci je hákovite ohnutá; dĺ. 13,1 cm (obr. 8: 5).

Uloženie: Tekovské múzeum v Leviciach.

Literatúra: *Novotný/Novotná 1981*, 244 nn., obr. 11: 11.

58. ŠTÚROVO (okr. Nové Zámky)

Výskum rozsiahleho polykultúrneho sídliska v areáli vtedajšieho závodu Juhoslovenské celulózky a papierne, zahŕňal aj odkryv sídliskových objektov čakanskej kultúry, situovaných na vyvýšenej terase nad tokom Dunaja, neďaleko budúceho prístavu. V objekte 480/68 bol nájdený depot bronzových predmetov, ktorý tvorili okrem neúplnej čepele noža jeden celý a jeden zlomok tyčinkovitého náramku, torzo a zlomok kosáka, malý fragment z bohato profilovaného listu kopije.

– Dva zlomky listovitej čepele noža s nízkym, takmer nezreteľným stredovým rebrom a ostrím po celom obvode s výnimkou sploštěného a zaobleného tyla; dl. cca 9,4 cm (obr. 6: 7).

Uloženie: Archeologický ústav SAV v Nitre.

Literatúra: *Veliačik/Romsauer 1994*, 189.

59. TRENČIANSKA TURNÁ (okr. Trenčín)

V intraviláne obce pri výkope pivnice prístavby domu 44 sa v roku 1966 našiel žiarový hrob, ktorý tvorili črepy dvoch nádob. Jedna z nich obsahovala okrem kalcinovaných kostí 3 menšie porušené nože a tri zlomky bronzových krúžkov, v druhej sa zistili zvyšky organického materiálu (potrava?).

– Torzo bronzového noža, pôvodne pravdepodobne s plnou rukoväťou, pochádza z masívnej čepele odliatej v jednodielnom kadlube s mierne oblúkovite vyhnutým chrbtom zosilneným dvomi paralelne prebiehajúcimi rebrami a s rovným ostrím; zach. dĺ. 7,6 cm (obr. 1: 3).
– Menší nôž s dvojkónickým telom a plynulým prechodom medzi lichobežníkovou rukoväťou so zvyškami jedného otvoru a krátkou širokou čepeľou s rovným, rovno zrezaným chrbtom i ostrím; dĺ. 11,4 cm (obr. 6: 8).
– Fragment širokej a tenkej čepele noža, prípadne britvy s mierne prehnutým chrbtom i ostrím.

Uloženie: Trenčianske múzeum v Trenčíne.
Literatúra: *Nešporová 2004*, 94.

60. TRENČIANSKE BOHUSLAVICE (okr. Trenčín)

Na východnom úpätí vrchu Turecko bol v roku 1903 objavený depot bronzových predmetov uložený v nádobe prikrytej väčším kameňom. Nález tvorilo 95 prevažne zlomkovite zachovaných predmetov – 4 neúplné nože, torzo meča s jazykovitou rukoväťou, 23 porušených tyčinkovitých náramkov, 7 čepelí mečov, 6 kopijí, dláto s tuľajkou, tyčinkovité dláto, šesť sekeriek s tuľajkou a uškom, 7 kosákov s rukoväťou, pinzeta, 4 kladivá, zlomok ružicovej spony, dva zlomky tordovaných nákrčných kruhov, špirálový prsteň, 8 tutulí, náboj hlavy kolesa voza, zatvorený krúžok kosoštvorcového prierezu, terčovitá zápona s hákovitým ukončením, 2 miniatúry dvojramenného mlatu, 3 tyčinky štvorhranného prierezu, 3 zlomky plechu, kužeľovitá špirálovitá ružica, prevŕtaný závesok a bronzovina.

– Neúplný nôž s masívnym medzičlánkom okrúhleho prierezu a nezachovanou, predpokladáme, že pôvodne s jazykovitou rukoväťou, chrbát čepele je mierne oblúkovitý a obojstranne zosilnený, takmer rovné ostrie vyúsťuje pri rúčke do malého výrezu a nízkeho hrotitého výčnelku; zach. dĺ. 11,5 cm (obr. 5: 4).
– Torzo noža s jazykovitou rukoväťou s výraznými okrajovými lištami a dvomi zachovanými otvormi na nity. Rúčka je od čepele oddelená masívnym priečnym nadol presahujúcim rebrom, chrbát čepele s asymetrickým klinovým prierezom je oblúkovite vyhnutý, obojstranne mierne rozšírený, ostrie s malým výrezom pri rebre kopíruje priebeh línie chrbta; zach. dĺ. 7,1 cm (obr. 4: 5).
– Malý plochý nôž s tenkým platničkovitým tŕňom, zhora s plynulým prechodom do klinovej čepele s prehnutým chrbtom a tupým vyhnutým hrotom. Zospodu je rúčka výrazne stupňovite odsadená od oblúkového ostria; dĺ. 10,1 cm (obr. 7: 6).
– Ďalšie štyri fragmenty z rúčky a čepelí nožov.

Uloženie: Slovenské národné múzeum v Martine.
Literatúra: *Novotná 1970b*, 120–121, tab. XII–XVI; *Petrikovich 1904*.

61. TRENČÍN, časť Biskupice (okres Trenčín)

V polohe Záhumenice na juhozápadnom okraji mesta sa od roku 2002 uskutočnil záchranný výskum polykultúrneho náleziska, vyvolaný výstavbou hypermarketu. Znamenal aj odkryv doposiaľ najväčšieho pohrebiska lužickej kultúry na Slovensku s bohatým keramickým i kovovým inventárom. Má v ňom byť zastúpený bližšie neznámy počet bronzových nožov a ich zlomkov.
Uloženie: Archeologický ústav SAV v Nitre.
Literatúra: *Cheben 2004*, 81.

62. VAŽEC (okr. Liptovský Mikuláš)

V roku 1978 sa dostal do zbierok múzea v Poprade bronzový nôž nájdený pri klčovaní stromu.

– Nôž s tenkou tŕňovou rukoväťou a len pri nej s výrazne vytiahnutým chrbtom dlhej čepele s ulomeným hrotom a mierne vyhnutým ostrím ukončeným jazykovitým výbežkom vybiehajúcim pod tŕň. Chrbát čepele je zdobený skupinami priečnych rýh, oddeľujúcimi polia vyplnené diagonálami; zach. dĺ. 23,8 cm (obr. 8: 8).

Uloženie: Podtatranské múzeum v Poprade.
Literatúra: *Novotná 1980b*, 91, obr. 97.

63. VEĽKÝ GROB (okr. Galanta)

V polohe Za potoky, na pravej terase Vištuckého potoka na rozhraní katastra s Čatajom, sa pri výskume neolitického sídliska a starobronzového pohrebiska odkrylo aj niekoľko urnových hrobov z mladšej doby bronzovej. Hrobový inventár k nožu s jazykovitou rukoväťou tvorili zlomky tordovaného nákrčného kruhu, jeden celý a jeden zlomok tyčinkovitého náramku s okrúhlym prierezom a s preloženými koncami, plechový náramok s rúrkovite stočenými koncami a malý zlomok amfory zdobený radom vpichov a výrazným prsovitým výčnelkom.

– Nôž s oblúkovitým, k hrotu mierne prehnutým chrbtom klinovej čepele s rovným ostrím, s neúplnou rukoväťou s masívnym medzičlánkom, oválnou stredovou vyhĺbeninou, do ktorej z výrazných okrajových líšt vybiehajú protiľahlé lalokovité výčnelky, rúčka bola pôvodne pravdepodobne ukončená krúžkom; zach. dĺ. cca 17,7 cm (obr. 5: 1).

Uloženie: Archeologické múzeum SNM v Bratislave.
Literatúra: *Paulík/Chropovský 1971*, 29 n.

64. VYŠNÝ KUBÍN (okr. Dolný Kubín)

Na začiatku osemdesiatych rokov 19. stor. bolo na severozápadnom okraji katastra obce, na potočnej terase, jarnými povodňami narušené žiarové pohrebisko lužickej kultúry, z ktorého M. Kubínyi v priebehu niekoľkých rokov aspoň čiastočne odkryl 9 mohýl s kamennými prstencami a početné ploché žiarové hroby. Ich celkový počet nie je známy a nezachovali sa ani uzavreté nálezové celky. Pohrebisko charakterizuje pestrý inventár, najmä zvláštnosti pohrebného rítu, ku ktorým patrí pochovávanie v superpozícii, v dvoch jasne oddelených vrstvách nad sebou, s pamiatkami z mlado-, resp. neskorobronzového obdobia i v opakovaných prípadoch zistené prikrytie popolníc veľkými kamennými odlievacími formami, určenými okrem iného aj na odlievanie bronzových nožov.

– Dvojdielny kadlub tvoria rozmerovo i tvarovo zhodné kamenné formy na odlievania piatich predmetov. V detailoch nie sú negatívy hlavíc ihlíc z vnútorných strán oboch kadlubov ani počty zdurenín na rukoväti noža identické, nie je preto isté, či tvorili jednu odlievaciu formu.
Kadlub A: nesie negatívnu formu väčšieho noža (1) s jazykovitou rukoväťou s výraznými bočnými lištami, ktoré vymedzujú priehlbeň s tromi zdureninami, asi kvôli stenčeniu plochy pre budúce otvory na nity, uzavretú priečnymi žliabkami na medzičlánku, s oblúkovite vyhnutým a zosilneným chrbtom čepele a slabo esovite profilovanou líniou ostria s nízkym hrotitým výbežkom; dĺ. kadluba 26,4 cm, dĺ. noža 25,9 cm (obr. 11a).
Nad nožom sa nachádza negatív odlievacej formy na ihlu s väčším očkom (dĺ. 12 cm) a menšej ihlice s guľovitou hlavicou a rovným telom (dĺ. 10,6 cm).
Pod nožom sa nachádzajú dve žliabkové priehlbne pozdĺž celého kadluba, na odlievanie tyčinky, horná s miernou zdureninou tela, na koncoch sú zahrotené (dĺ. 25,3 cm a 23,5 cm).
Kadlub B: s druhovo porovnateľnými, ale v detailných tvarových znakoch odchylnými negatívnymi formami na odliatie vyššie spomenutých predmetov. Na noži je odlišný najmä počet (5) výstupkov na jazykovitej rukoväti a ostrejší hrotitý výbežok ostria pred rozhraním čepele a rúčky; dĺ. kadlubu 26,2 cm, dĺ. noža 25,7 cm (obr. 11b).
Najmenšie rozdiely sa vyskytujú na protiľahlej negatívnej forme ihly (dĺ. 11,8 cm) a ihlice s guľovitou hlavicou (dĺ. 10,6 cm).
Z druhej strany noža je vnútorná tyčinka mohutnejšia a s väčšou zdureninou (dĺ. 25,2 cm). Najväčšiu zmenu predstavuje nahradenie dvojhrotej tyčinky ďalším negatívom ihly (dĺ. 9,9 cm) a ihlice s guľovitou hlavicou (dĺ. 14,1 cm).
– Dvojdielny kadlub na zhotovenie noža (2) s jazykovitou rukoväťou s výraznými vyhĺbeninami pre okrajové lišty, len na jednom kadlube so šošovkovite profilovanými stredovými výstupkami. Ďalší priebeh čiastočne porušeného negatívu signalizuje výrazné chrbtové rebro v ostrom oblúku vyhnutej čepele a esovite profilovanú líniu ostria. Ani v tomto prípade nie je istá výrobná spätosť obidvoch kadlubov do jednej odlievacej formy pre väčšie či menšie tvarové i veľkostné odchýlky.
Kadlub A: max. dĺ. 20,5 cm, dĺ. noža 18,8 cm (obr. 12a).
Kadlub B: max. dĺ. 20,8 cm; zach. dĺ. noža 18,1 cm (obr. 12b).
Na opačnej strane kadluba IIB sa nachádza negatív ďalšieho noža (obr. 13b).
– Dvojdielny kadlub určený na výrobu menšieho noža s plnou tyčinkovitou rukoväťou, ktorá po prudkom zúžení a ohybe prechádza do rebra zosilňujúceho rovný chrbát čepele. Ostrie je esovite profilované, s výrazným lalokovitým výbežkom na rozhraní s rúčkou.
Kadlub A: max. dĺ. 20,7 cm, dĺ. noža 14,1 cm (obr. 13a).
Kadlub B: okrem opísanej formy noža sa na pracovnej ploche nachádza pravidelný žliabok na odlievanie tyčinky, max. dĺ. kadluba 20,9 cm, dĺ. noža 14,1 cm, dĺ. tyčinky 19,2 cm (obr. 13b).
– Neúplný kadlub s odlievacou formou vyhĺbenou len z jednej strany kamennej platne. Slúžil na odlievanie bronzového noža s dlhou a úzkou jazykovitou rukoväťou s hlbokými okrajovými lištami. Krátka masívna čepeľ so zosilneným, oblúkovite vyhnutým chrbtom a rovným ostrím; zach. dĺ. kadluba 13 cm (obr. 10: 4).

Uloženie: Slovenské národné múzeum v Martine.
Literatúra: *Čaplovič 1987*, 318–320; *Kubínyi 1882*, 274–285, *1883*, 67–70, *1884*, 195–199.

65. ZEMIANSKE PODHRADIE
(okr. Nové Mesto nad Váhom)

Medzi zberovými nálezmi z Hradísk, zozbieranými ešte v 19. stor. najmä J. Ľ. Holubym, sa nachádza aj malý zlomok noža.
– Nôž s platničkovitou, tupo zahrotenou rukoväťou s jedným malým otvorom na nit a nepatrne zosilneným chrbtom; zach. dĺ. 6,1 cm (obr. 6: 5).

Zisťovací výskum AÚ SAV v Nitre pod vedením autora tohto príspevku sa v rokoch 1986–1992 sústredil na fortifikáciu a vnútornú zástavbu opevneného areálu. V bohatom nálezovom inventári sa nachádzajú aj viaceré nože a ich zlomky.

V severnom sedle Horného Hradiska, v sonde XIII/88 v sektore 1, pri odstraňovaní tenkej prepálenej mazanicovej vrstvy (objekt 26 – ohnisko) bol v tmavohnedej hlinitej vrstve nájdený v hĺbke 42 cm depot nepočetných bronzových predmetov, ktorý tvoril bronzový nôž, na ňom boli do seba vložené dva drôtené nákrčné kruhy s tordovaným telom a hladkými koncami stočenými do očka, sekundárne upravené na náramky, v nich zlomok podobného nákrčného kruhu, z ktorého zrejme pochádza aj ďalší fragment s tordovaným telom a hladkým, zahroteným koncom, nájdený len 10 cm východne.
– Menší bronzový nôž odliaty v jednodielnom kadlube s krátkym platničkovitým tŕňom s jedným zachovaným menším nitom a zo spodnej strany trojuholníkovým výrezom, zosilneným, oblúkovite vyhnutým a šikmo zrezaným chrbtom širokej čepele s klinovitým prierezom, s paralelne zbrúseným ostrím od rúčky odsadeným vyšším schodíkom. Čepeľ k ostriu a tŕň ku koncu sú sploštené tepaním; dĺ. 12,7 cm (obr. 7: 12).

Z tej istej sondy, ale zo sektoru 2, z hĺbky 15–30 cm, pochádza miniatúrny nožík.
– Bronzový malý nožík, pripomínajúci predmety tvaru vŕbového listu, s krátkou plochou platničkovitou rúčkou a slabo naznačenou čepeľou, s mierne oblúkovitým chrbtom, zaobleným hrotom a rovným ostrím; dĺ. 4,9 cm (obr. 6: 9).

Z výskumnej sezóny v roku 1992 pochádzajú zo skúmanej plochy Dolného Hradiska, zo sektoru G, dva bronzové nože a zlomok ďalšieho.
– Bronzový nôž, odliaty v dvojdielnom zle priliehajúcom kadlube, s krátkym platničkovitým tŕňom, so zúženým a zaobleným koncom, prechod do čepele je plynulý, v strede nepatrne vyhnutý chrbát je mierne zosilnený a strechovite zbrúsený len v podstatnej dĺžke čepele a obojstranne asymetricky podsadený. Ostrie čepele je rovné, k rúčke stupňovite odsadené; dl. 12,2 cm (obr. 7: 9).

– Porušený bronzový nôž, odliaty v jednodielnom kadlube, s plochou, ale masívnou platničkovitou, hákovite ohnutou rukoväťou, ktorá plynulo prechádza do čepele klinového prierezu, rovno zrezaný chrbát je nad rozhraním čepele a rúčky oblúkovite vyhnutý, hrot a vyústenie rovného ostria do rukoväti je odlomené; zach. dĺ. 10,7 cm (obr. 6: 17).
– Zlomok menšieho noža s mierne rozšíreným, oblúkovite vyhnutým chrbtom, podsadeným úzkym telom čepele s rovným ostrím stupňovite odsadeným od krátkeho, neúplného masívneho tŕňa oválneho, ku koncu sploštěného prierezu. Zle zachovanú výzdobu chrbta čepele tvoria skupiny priečnych rýh a vetvičkovitý ornament; zach. dĺ. 6,5 cm (obr. 8: 3).

V roku 1987 sa v sektore 1 sondy III, pod násypom vnútorného svahu valu v hĺbke 110 cm, tesne nad škvárovite prepálenou vrstvou, ktorá tvorila zásyp obytných objektov, našiel zlomok kamenného kadluba.

– Kamenný kadlub s torzami negatívnych foriem na odlievanie dvoch menších ihlíc s guľovitou hlavicou a medzi nimi časť tyčinkovitej rúčky s porušeným krúžkovým ukončením, ktorá zrejme slúžila na odlievanie nožov s tenkou tyčinkovitou rukoväťou; max. dĺ. 7,1 cm (obr. 10: 3).

Uloženie: Archeologický ústav SAV v Nitre.
Literatúra: Hodnotený nálezový inventár nie je publikovaný.

66. ZEMPLÍN (okr. Trebišov)

Pri úprave terénu v Hospodárskom dvore PD sa v roku 1980 našiel v hĺbke 40–60 cm depot 48 predmetov a ich zlomkov. Okrem torza noža s jazykovitou rukoväťou ho tvorili kosáky, sekerky s tuľajkou a so stredovými lalokmi, dláto, sekeromlaty, kopije, zlomok čepele meča, dva tyčinkovité náramky, zlomok nánožného kruhu, zlomky špirálovitej náramenice, fragment ihlice a zliatky bronzoviny.

– Bronzový nôž s neúplnou čepeľou klinovitého prierezu má len ľahko klenutý chrbát a oblúkovité ostrie odsadené od jazykovitej rukoväti s tenkými bočnými lištami hrotitým výčnelkom. Výrazne prehĺbená rúčka so štyrmi až piatimi otvormi na nity je na konci vejárovite rozšírená; zach. dĺ. 13,8 cm (obr. 3:13).

Uloženie: Východoslovenské múzeum v Košiciach.
Literatúra: *Gašaj 1982*, 274, 276, obr. 4: 10.

67. ZOHOR (okr. Malacky)

Počas prieskumu v roku 2003 na pooranom poli v miestnej časti Konský cinter alebo Čierne blato sa našiel bronzový nôž.

– Nôž má klinovitú čepeľ s mierne oblúkovite vyhnutým, obojstranne rebrovite zosilneným chrbtom a nepatrne klenutým ostrím. Nízke rebro je na rozhraní čepele a rúčky v pravom uhle ohnuté naprieč čepeľou a presahuje jej šírku vo forme nízkeho trojuholníkového výčnelku. Tyčinkovitá rukoväť má oválny prierez, tri výrazné prstencovité zdureniny a ukončená je krúžkom s výbežkom. Stredové polia rúčky medzi prstencami sú zdobené diagonálnymi ryhami a šrafovanými trojuholníkmi usporiadanými do tvaru presýpacích hodín a vypichovanými líniami pozdĺž krajných prstencov rozhrania rúčky s krúžkom a rebrovite zosilneného chrbta; dĺ. 22,9 cm (obr. 1: 9).

Uloženie: Slovenské národné múzeum v Bratislave.
Literatúra: *Bartík/Vrablec 2004*, 26, obr. 4.

Pri výskume polykultúrneho sídliska sa zistilo aj osídlenie zo strednej a mladšej doby bronzovej. K pamiatkam velatickej kultúry patrí aj nôž.

– Bronzový nôž s neúplnou tŕňovou, ku koncu sploštenou rukoväťou, predĺženou úzkou čepeľou s obojstranne mierne zosilneným chrbtovým rebrom, rovným, stupňovite od rúčky odsadeným ostrím; zach. dĺ. 15,9 cm (obr. 7: 6).

Uloženie: Archeologický ústav SAV v Nitre.
Literatúra: *Elschek 1997*, 40, obr. 15: 1–3.

68. ŽELIEZOVCE (okr. Levice)

Už v medzivojnovom období bol v polohe Pri zámockom parku zachránený inventár kostrového hrobu, ktorý tvoril džbánok, bronzové šidlo, ihlica s hlavicou stočenou do očka a tordovanou ihlou (tieto predmety sa neskôr stratili), torzo bronzového noža, drobné miskovité i vaničkovité puklice a bronzová zápona. Stali sa súčasťou tzv. Želiezovskej zbierky.

– Bronzový nôž s oblúkovite vyhnutým a dvojitým rebrom zosilneným chrbtom zospodu lemovaným paralelnou ryhou, ktorý plynulo prechádza do porušenej tyčinkovitej rukoväti. Masívna a krátka čepeľ má tupý hrot a neúplné rovné ostrie; dĺ. 13,3 cm (obr. 1: 1).

Uloženie: Archeologické múzeum SNM v Bratislave.
Literatúra: *Hänsel 1968*, 49, tab. 50: 1: 7; *Mitscha-Märheim/Pittioni 1934*, 165, tab. 9: 25; *Pichlerová/Tomčíková 1993*, 59–61, 68, obr. 5, tab. XIII-B: 4–14.

LITERATÚRA

Alapy 1912 – G. Alapy: A hetényi bronzkés. Arch. Ért. 32, 1912, 380.
Bača/Krupa 1998 – R. Bača/V. Krupa: Katalóg archeologickej zbierky Balneologického múzea v Piešťanoch. Piešťany 1998.
Balaša 1959 – G. Balaša: Lužické žiarové pohrebisko v Novom Meste nad Váhom. Štud. Zvesti AÚ SAV 3, 1959, 138–140.
Balaša 1960 – G. Balaša: Praveké osídlenie stredného Slovenska. Bratislava – Martin 1960.
Bartík/Vrablec 2004 – J. Bartík/M. Vrablec: Bronzový nôž zo Zohora. AVANS 2003, 2004, 26.
Bátora 2000 – J. Bátora: Das Gräberfeld von Jelšovce/Slowakei. Prähist. Arch. Südosteuropa 16. Kiel 2000.
Beck 1980 – A. Beck: Beiträge zur frühen und älteren Urnenfelderkultur im nordwestlichen Alpenvorland. PBF XX/2. München 1980.
Benkovská-Pivovarová 1975 – Z. Benkovská-Pivovarová: Výskum pohrebiska lužickej kultúry v Partizánskom roku 1958. Slov. Arch. 22, 1975, 35–54.

Benkovsky-Pivovarová/Maurer 1980 – Z. Benkovsky-Pivovarová/H. Maurer: Ein Grab der älteren Urnenfelderkultur aus Straning, p. B. Horn, Niederösterreich. Unsere Heimat (Wien) 51, 1980, 149–154.

Bernjakovič 1960 – K. Bernjakovič: Bronzezeitliche Hortfunde vom rechten Ufergebiet des oberen Theisstales. Slov. Arch. 8, 1960, 325–392.

Budaváry 1930 – V. Budaváry: Prehistorické nálezy z Detvy (okr. Zvolen). Čas. MSS 22, 1930, 7–9.

Budinský-Krička 1947 – V. Budinský-Krička: Slovensko v dobe bronzovej a halštatskej. In: Slovenské dejiny. I. Bratislava 1947, 68–103.

Budinský-Krička 1962 – V. Budinský-Krička: Príspevok k štúdiu kultúry popolnicových polí nad Hornou Nitrou. Štud. Zvesti AÚ SAV 9, 1962, 123–130.

Budinský-Krička 1970 – V. Budinský-Krička: Bronzový depot z Bodrogu, okr. Trebišov. Štud. Zvesti AÚ SAV 18, 1970, 25–62.

Budinský-Kička/Veliačik 1986 – V. Budinský-Krička/L. Veliačik: Krásna Ves. Gräberfeld der Lausitzer Kultur. Mat. Arch. Slovaca 8. Nitra 1986.

Čaplovič 1987 – P. Čaplovič: Orava v praveku, vo včasnej dobe dejinnej a na začiatku stredoveku. Martin 1987.

Dušek 1957 – M. Dušek: Halštatská kultúra chotínskej skupiny na Slovensku. Slov. Arch. 5, 1957, 73–173.

Dušek 1980 – M. Dušek: Pohrebisko ľudu stredodunajskej mohylovej kultúry v Smoleniciach. Slov. Arch. 28, 1980, 341–382.

Eisner 1933 – J. Eisner: Slovensko v pravěku. Bratislava 1933.

Elschek 1997 – K. Elschek: Archeologický výskum v Zohore v roku 1995. AVANS 1995, 1997, 40–43.

Furmánek 1973 – V. Furmánek: Bronzová industrie středodunajské mohylové kultury na Moravě. Slov. Arch. 21, 1973, 25–145.

Furmánek 1977 – V. Furmánek: Pilinyer Kultur. Slov. Arch. 25, 1977, 251–370.

Furmánek 2010 – V. Furmánek: Radzovce. Osada ľudu popolnicových polí. Arch. Pamätníky Slovenska. Bratislava 2010.

Furmánek/Novotná 2006 – V. Furmánek/ M. Novotná: Die Sicheln in der Slowakei. PBF XVIII/6. Stuttgart 2006.

Gašaj 1982 – D. Gašaj: Hromadný nález bronzových predmetov zo Zemplína, okr. Trebišov. Hist. Carpatica 13, 1982, 273–303.

Gašaj 1999 – D. Gašaj: Hromadný nález bronzových predmetov v Koromli. Hist. Carpatica 29–30, 1999, 59–72.

Gedl 1984 – M. Gedl: Die Messer in Polen. PBF VII/4. München 1984.

Hampel 1887 – J. Hampel: Altertümer der Bronzezeit in Ungarn. Budapest 1887.

Hampel 1892 – J. Hampel: A bronzkor emlékei Magyarhonban. II. Budapest 1892.

Hänsel 1967 – B. Hänsel: Ein Hortfund der älteren Mittelbronzezeit aus Hodonín (Gödding) in Mähren. Mitt. Anthr. Ges. Wien 96–97, 1967, 275–289.

Hänsel 1968 – B. Hänsel: Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken. I, II. Bonn 1968.

Hansen 1994 – S. Hansen: Studien zu den Metalldeponierungen während der älteren Urnenfelderzeit zwischen Rhônetal und Karpatenbecken. Universitätsforsch. Prähist. Arch. 21. Bonn 1994.

Cheben 2004 – I. Cheben: Výskum žiarového pohrebiska lužickej kultúry v Trenčíne. AVANS 2003, 2004, 80–82.

Ilon 2011 – G. Ilon: The Late urnfield period cemetery from Szombathely-Zanat. Budapest 2011.

Janicsek 1913 – J. Janicsek: Bronzkés Prószékről. Arch. Ért. 33, 1913, 77–78.

Jiráň 2002 – L. Jiráň: Die Messer in Böhmen. PBF VII/5. Stuttgart 2002.

Jockenhövel 1971 – A. Jockenhövel: Die Rasiermesser in Mitteleuropa. PBF VIII/1. München 1971.

Károlyi 1968 – L. von Károlyi: Archäologische Funde aus Ungarn. Berliner Jahrb. Vor- u. Frühgesch. 8, 1968, 77–98.

Kalicz-Schreiber 2010 – R. Kalicz-Schreiber: Ein Gräberfeld der Spätbronzezeit von Budapest-Békásmegyer. Budapest 2010.

Kemenczei 1984 – T. Kemenzei: Die Spätbronzezeit in Nordostungarns. Budapest 1984.

Kilian-Dirlmeier 1975 – I. Kilian-Dirlmeier: Gürtelhaken, Gürtelbleche und Blechgürtel der Bronzezeit in Mitteleuropa. PBF XII/2. München 1975.

Kimmig 1940 – W. Kimmig: Die Urnenfelderkultur in Baden. Röm.-Germ. Forsch. Bd. 14. Berlin 1940.

Kolník/Paulík 1959 – T. Kolník/J. Paulík: Čachtice v praveku (Súpis Archeologickej zbierky v Čachticiach). Štud. Zvesti AÚ SAV 3, 1959, 89.

Koschik 1981 – H. Koschik: Dite Bronzezeit im südwestlichen Oberbayern. Materialh. Bayer. Vorgesch. Reihe A. Bd. 50. Kallmünz/Opf. 1981.

Kubínyi 1882 – M. Kubínyi: Felső-kubini urnatemető. Arch. Ért. 2, 1882, 274–285.

Kubínyi 1883 – M. Kubínyi: Das Urnenfeld von Felső-Kubin. Mitt. Anthr. Ges. Wien 13, 1883, 67–70.

Kubínyi 1884 – M. Kubínyi: Das Urnenfeld von Felső-Kubin. Mitt. Anthr. Ges. Wien 14, 1884, 195–199.

Kustár 2000 – R. Kustár: Spätbronzezeitliches Hügelgrab in Isztimér-Csőszpuszta. Alba Regia 29, 2000, 7–53.

Kürti 1930 – J. Kürti: Archeologické nálezy z Bešeňovej (Liptov). Sbor. MSS 24, 1930, 179–188.

Majláth 1871 – B. Majláth: Jalóczi bronzlelet. Arch. Ért. 5, 1871, 26–34.

Marková 1991 – K. Marková: Archeologická zbierka PhDr. H. c., Inž. Štefana Janšáka. Nitra 1991. Nepublikované.

Masarik 1933 – J. Masarik: Nález v Čachticiach na Slovensku. Pam. Arch. 39, 1933, 678.

Miske 1907 – K. B. Miske: A Velem Szt. Vidi Östelep. Wien 1907.

Mitscha-Märheim/Pittioni 1934 – H. Mitscha-Märheim/ R. Pittioni: Zur Besiedlungsgeschichte des unteren Grantales. Mitt. Anthr. Ges. Wien 64, 1934, 147–173.

Moravčík 1980 – J. Moravčík: Archeologické nálezy v Považskom múzeu v rokoch 1971–1975. Vlast. Zbor. Považia 14, 1980, 15–62.

Mozsolics 1985 – A. Mozsolics: Bronzefunde aus Ungarn. Depotfundhorizonte von Aranyos, Kurd und Gyermely. Budapest 1985.

Mozsolics 2000 – A. Mozsolics: Bronzefunde aus Ungarn. Depotfundhorizonte Hajdúböszörmény, Romånd und Bükkszentlászló. Prähist. Arch. Südosteuropa 17. Kiel 2000.

Müller-Karpe 1949–1950 – H. Müller-Karpe: Grünwalder Gräber. Prähist. Zeitschrift 34–35, 1949–1950, 313–325.
Müller-Karpe 1954 – H. Müller-Karpe: Zu einigen Bronzemessern aus Bayer. Bayer. Vorgeschbl. 20, 1954, 113–119.
Müller-Karpe 1957 – H. Müller-Karpe: Münchener Urnenfelder. Kallmünz/Opf. 1957.
Müller-Karpe 1959 – H. Müller-Karpe: Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen. Röm.-Germ. Forsch. 22. Berlin 1959.
Németh/Thorma – P. Németh/I. Thorma: A romándi későbronzkori raktárlelet. Veszprém Megyei Múz. Közl. 4, 1965, 59–90.
Nešporová 2004 – T. Nešporová: Novšie nálezy z obdobia popolnicových polí a doby halštatskej na strednom Považí. Štud. Zvesti AÚ SAV 36, 2004, 93–104.
Niklasson 1932 – N. Niklasson: Tschechoslowakische Funde im Museum zu Göteborg (Schweden). Sudeta 8, 1932, 34–39.
Novák 2011 – P. Novák: Záchranný výskum hradiště v Prašníku (Hrádok). Most 2011.
Novotná 1970a – M. Novotná: Die Äxte und Beile in der Slowakei. PBF IX/3. München 1970.
Novotná 1970b – M. Novotná: Die Bronzehortfunde in der Slowakei. Bratislava 1970.
Novotná 1980a – M. Novotná: Die Nadeln in der Slowakei. PBF XIII/6. München 1980.
Novotná 1980b – M. Novotná: Bronzový nôž z Važca. AVANS 1978, 1980, 191–192.
Novotná 1984 – M. Novotná: Halsringe und Diademe in der Slowakei. PBF XI/4. München 1984.
Novotný/Novotná 1981 – B. Novotný/M. Novotná: Siedlung der Čaka- und Velatice-Kultur von Šarovce. In: H. Kaufmann/K. Simon (Hrsg.): Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte 1 [Festschrift W. Coblenz]. Arbeits- u. Forschber. Sächs. Bodendenkmalpfl. 16. Berlin 1981, 237–250.
Paulík 1962 – J. Paulík: Starší nález bronzového noža z Banky. Štud. Zvesti AÚ SAV 10, 1962, 119–120.
Paulík 1965 – J. Paulík: Súpis medených a bronzových predmetov v okresnom vlastivednom múzeu v Rimavskej Sobote. Štud. Zvesti AÚ SAV 15, 1965, 33–106.
Paulík 1970 – J. Paulík: Panzer der jüngeren Bronzezeit aus der Slowakei. Ber. RGK 49, 1968, 1970, 41–61.
Paulík 1972 – J. Paulík: Hromadný nález bronzových predmetov z Dolných Janík, okres Bratislava-vidiek. Zbor. SNM 66. Hist. 12, 1972, 5–34.
Paulík 1976 – J. Paulík: Keltské hradisko Pohanská v Plaveckom Podhradí. Bratislava 1976.
Paulík 1996 – J. Paulík: Železný nôž z Marianky. Zbor. SNM 90. Arch. 6, 1996, 43–56.
Paulík/Chropovský 1971 – J. Paulík/ B. Chropovský: Spindlersfeldské spony na Slovensku. Zbor. SNM 65. Hist. 11, 1971, 25–47.
Peroni 1976 – V. B. Peroni: Die Messer in Italien. PBF II/7. München 1976.
Petrescu-Dîmboviţa 1978 – M. Petrescu-Dîmboviţa: Die Sicheln in Rumänien. PBF XVIII/1. München 1978.
Petrikovich 1904 – J. Petrikovich: Bronzový nález v Bohuslaviciach. Sbor. MSS 9, 1904, 112–120.
Pieta 2011 – K. Pieta: Nálezy z hradiska Zobor v Nitre. AVANS 2008, 2011, 202–204.
Pichlerová 1957 – M. Pichlerová: Ojedinelé bronzové nálezy zo západného Slovenska. Štud. Zvesti AÚ SAV 2, 1957, 65–70.
Pichlerová 1967 – M. Pichlerová: Praveké nálezy na území veľkej Bratislavy. Bratislava. Spisy MM 3, 1967, 5–39.
Pichlerová/Tomčíková 1993 – M.. Pichlerová/K. Tomčíková: Archeologická zbierka zo Železoviec. Zbor. SNM 87. Arch. 3, 1993, 53–90.
Pivovarová 1965 – Z. Pivovarová: K problematike mohýl v lužickej kultúre na Slovensku. Slov. Arch. 13, 1965, 107–162.
Plachá/Paulík 2000 – V. Plachá/J. Paulík: Počiatky osídlenia devínskeho hradiska v mladšej dobe bronzovej. Slov. Arch. 48, 2000, 37–86.
Podborský 1964 – V. Podborský: Bronzový nôž z Přibic (o. Břeclav). Sbor. Prací Fil. Fak. Brno 13, E 9, 1964, 185–186.
Podborský 1970 – V. Podborský: Mähren in der Spätbronzezeit und an der Schwelle der Eisenzeit. Brno 1970.
Porubský 1958 – J. Porubský: Lužické popolnicové pole v Partizánskom. Slov. Arch. 6, 1958, 82–98.
Prüssing 1982 – P. Prüssing: Die Messser im nördlichen Westdeutschland. PBF VII/3. München 1982.
Rakovszky 1889 – F. Rakovszky: Nyitramegyei ásatásaim eredménye. Arch. Ért. 9, 1889, 385–390.
Romsauer 1977 – P. Romsauer: Výsledky záchranného výskumu v Hornej Seči. AVANS 1976, 1977, 241–242.
Romsauer 1993 – P. Romsauer: K osídleniu Nitry v období popolnicových polí a v dobe halštatskej. Nitra. Príspevky k najstarším dejinám mesta. Nitra 1993, 43–63.
Romsauer/Veliačik 1998 – P. Romsauer/L. Veliačik: Der Umweltanteil an der Siedlungsstrukturgestaltung während der Urnenfelder- und Hallstattzeit in der Westslowakei. Przegląd Arch. 46, 1998, 59–72.
Říhovský 1972 – J. Říhovský: Die Messer in Mähren und dem Ostalpengebiet. PBF VII/1. München 1972.
Salaš 2005 – M. Salaš: Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku. Brno 1905.
Salaš 2012 – M. Salaš: Dva bronzové nože doby popelnicových polí z hradiska Holý kopec u Buchlovic. In: R. Kujovský/V. Mitaš (Ed.): Václav Furmánek a doba bronzová. Nitra 2012, 349–353.
Sándorfi 1896 – N. Sándorfi: Szomolány ásatások (Pozsony). Arch. Ért 16, 1896, 109–118.
Seewald 1938 – O. Seewald: Ein frühhallstattzeitlicher Verwahrfund aus Banka bei Pistyan. Sudeta 14, 1938, 10–15.
Stegmann-Rajtár 1992 – S. Stegmann-Rajtár: Spätbronze- und früheisenzeitliche Fundgruppen des mittleren Donaugebietes. Ber. RGK 73, 1992, 29–179.
Struhár/Fodor 2002 – V. Struhár/R. Fodor: Systematický prieskum archeologických lokalít v Abraháme a jeho okolí. AVANS 2001, 2002, 203–205.
Studeníková/Paulík 1983 – E. Studeníková/J. Paulík: Osada z doby bronzovej v Pobedime. Bratislava 1983.
Stuchlík 1991 – J. Stuchlík: Nálezy ze Slovenska ve sbírce muzea ve Žďánicích. Zbor. SNM 85. Arch. 1, 1991, 35–48.
Točík/Paulík 1960 – A. Točík/J. Paulík: Výskum mohyly v Čake v rokoch 1950–1951. Slov. Arch. 8, 1960, 59–124.

Torbrügge 1959 – W. Torbrügge: Die Bronzezeit in der Oberpfalz. Kallmünz/Opf. 1959.
Veliačik 1983 – L. Veliačik: Die Lausitzer Kultur in der Slowakei. Nitra 1983.
Veliačik 2004 – L. Veliačik Nové poznatky k štruktúre hradísk lužickej kultúry na severnom Slovensku. Štud. Zvesti AÚ SAV 36, 2004, 57–74.
Veliačik/Romsauer 1994 – L. Veliačik/P. Romsauer: Vývoj a vzťah osídlenia lužických a stredodunajských popolnicových polí na západnom Slovensku. Arch. Slovaca Monogr. Catalogi 6. Nitra 1994.
Vladár 1973 – J. Vladár: Pohrebiská zo staršej doby bronzovej v Branči. Arch Slovaca Monogr. Fontes 12. Bratislava 1973.
Žilincová 2010 – L. Žilincová: Pohrebiská lužickej kultúry v Jasenici a Sedmerovci. Štud. Zvesti AÚ SAV 48, 2010, 141–212.

Rukopis prijatý 8. 8. 2012

Recenzenti PhDr. Rudolf Kujovský, CSc.
prof. PhDr. Peter Romsauer, DrSc.

Abstrakt transleted by Anton Pokrivčák
Zusammenfassung übersetzt von Mgr. Michal Dvorecký, PhD.

PhDr. Ladislav Veliačik, DrSc.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK – 949 11 Nitra
ladislav.veliacik@savba.sk

Bronzezeitliche Messer aus der Slowakei

L a d i s l a v V e l i a č i k

ZUSAMMENFASSUNG

Die Studie beschäftigt sich schwerpunktmäßig mit der Auswertung der Herstellung und dem Vorkommen von Bronzemessern aus der Bronzezeit auf dem Gebiet der heutigen Slowakei und mit deren typologisch-chronologischer Klassifizierung. Der Autor liefert Informationen über 133 Gegenstände einschließlich der Gussformen, mit denen das Messervorkommen innerhalb der mitteldonauländischen und karpatischen Hügelgräberkultur, besonders in den Urnenfelderkulturen dokumentiert wird. Eine ausführliche Analyse zeigte eine ungleichmäßige Vertretung des untersuchten Typs der Erzeugnisse der Bronzeindustrie im Rahmen der Denkmäler der Lausitzer, mitteldonauländischen und südöstlichen Urnenfelderkulturen, wobei das Vorkommen in einem solchen Gebiet mit entwickelter Metallurgie überraschend niedrig ist, die besonders in den Pilinyer-, Kyjatice- und Gáva-Kultur existierte (Diagramm 2).

Die jüngere Stufe der älteren Bronzezeit ist keine Zeit der allmählichen Ersetzung der Kupferindustrie durch Bronzeerzeugnisse. In dieser Zeit fallen Aneignung und Verbesserung der technologischen Verfahren auf. Dies hatte nicht nur eine bessere Qualität der Produkte der Buntmetallurgie zur Folge, sondern auch eine allmähliche und eindeutige Diversifikation von Werkzeugen, Waffen und Schmuck. In diesen Veränderungen sind auch die Entstehung und der spätere Aufschwung der Herstellung von Bronzemessern zu suchen. Diese qualitativen und quantitativen Veränderungen in der Herstellungstechnologie und im Sortiment der Produkte sind nicht als eine abrupte Veränderung zu verstehen, sondern als ein langfristiger und kontinuierlicher Prozess in einer der wichtigsten wirtschaftlichen Aktivitäten der damaligen Gesellschaft. Die Vervollkommnung der Metallurgie erscheint jedoch nicht als eine isolierte Erscheinung, sondern als Bestandteil von breiteren gesellschaftlichen Veränderungen, die durch Konsolidierung der wirtschaftlichen Verhältnisse und intensive Kontakte mit entwickelten mitteleuropäischen, aber auch mediterranen Gebieten bedingt waren.

Messer stellen seit ihrem Anfang ein technologisch einfaches und aus der Sicht der Funktion universelles Werkzeug dar, das bei verschiedenen Arbeitstätigkeiten verwendet wird. Ihre Vertretung in den einzelnen Zeitetappen der Bronzezeit erreicht nicht die Frequenz, die wenigstens andeuten würde, dass sie beliebt waren bzw. häufig verwendet wurden. Außer 99 typologisch definierbaren Messern und deren Bruchstücken machten den Fundbestand der untersuchten Art der Bronzeindustrie weitere siebzehn Fragmente aus, denen die Merkmale fehlen, die für ihre grundlegende typologische Klassifizierung notwendig sind. Von der Existenz einer nicht festgestellten Anzahl an Messern aus weiteren elf

Fundstellen stehen nur bruchstückartige Informationen in der Literatur zur Verfügung. Bei der Auswertung des aktuellen Stands des Vorkommens von Messern aus der Bronzezeit in der Slowakei ist das Vorkommen von sehn Gußformen wichtig, auf denen sich zum Gießen der Messer bestimmte Negative befinden. Es ist nicht uninteressant, dass die Gussformen ausschließlich aus den Fundstellen der Lausitzer Kultur stammen. Auf jeden Fall hält der Autor die Gesamtanzahl der Messer für niedrig und er erwähnt die Möglichkeit der Existenz von weiteren, aus organischen Stoffen angefertigten Werkzeugen, die die Bronzemesser in Funktion eines universellen und im Alltag verwendeten Hilfsmittels ergänzten bzw. ersetzten. Die gesamte Situation wird auch durch die Tatsache skizziert, dass aus dem Gebiet der Slowakei aus der Gruppe der vergleichbaren Werkzeuge fast das Sechsfache an Sicheln und das Achtfache an Äxten erfasst sind (*Furmánek/Novotná 2006*, 110; *Novotná 1970a*, 101).

Die Breite der Funde dokumentiert eindeutig die Vertretung der Messer aller grundlegenden mitteleuropäischen typologischen Gruppen, die in dieser Studie in fünfundzwanzig Typen und weiteren Varianten klassifiziert sind. Ein Teil der slowakischen Funde hat bestimmte Formunterschiede, die vom Autor, bis auf einige Ausnahmen (vorgeschlagene Typen Smolenice, Čaka und Horná Seč), auch wegen unvollständiger und fehlender geschlossener Verbände, bei der Ausgliederung weiterer selbständiger Typen nicht verwendet wurden. Seit Anfang des Vorkommens von Bronzemessern existierten enge Kontakte mit dem südöstlichen und besonders dem westlichen Teil von Mitteleuropa. Auf der anderen Seite tragen das Siegel der Eigenartigkeit nur im eingeschränkten Ausmaß die Funde, die für den mittelöstlichen Teil von Mitteleuropa oder in vielen anderen Produkten der Bronzemetallurgie für das so eigenartige Karpatenbecken charakteristisch sind. Infolge der günstigen Situation über den Stand der Bearbeitung von Bronzemessern in Mitteleuropa, besonders im Rahmen der Edition PBF (Prähistorische Bronzefunde) war es möglich, auch die slowakischen Funde zu klassifizieren und mit den Messern aus weiteren geographischen Gebieten zu vergleichen, die heute zum Gebiet von Tschechien, Mähren, Deutschland, Polen und auch Österreich gehören und auf ihre Verwandtschaft oder ihre lokalen Besonderheiten hinweisen.

Bei der Lösung der Frage über die Entstehung der ältesten Bronzemesser und dem Suchen der Vorlagen bevorzugt der Autor die Meinung über die entscheidende Funktion der Bronzedolche. Im Rahmen des bereits in der Einleitung erwähnten Diversifikationsprozesses der Metallurgie der Buntmetalle entstanden aus ihnen allmählich seit Beginn der mittleren Bronzezeit drei bereits erwähnte, mehr oder weniger selbständige Gruppen von Werkzeugen – Sicheln, Messer und Rasiermesser. Für diese Entwicklung spricht nicht nur ihre Form- und Funktionsähnlichkeit, sondern auch die Tatsache, dass es besonders Messer waren, durch die im Fundbestand der jüngeren Bronzezeit Dolche ersetzt wurden.

Auf der Fundstellenkarte mit den Messerfunden (Abb. 14) ist ihr seltenes Vorkommen auch in der Mittelslowakei ersichtlich, obwohl die Messeranzahl der Lausitzer Kultur 50% des gesamten Bestands eindeutig überragt. Die Gründe für die reiche Vertretung der Messer im mittleren Waag-Gebiet und für die fast absolute Abwesenheit im mittleren und oberen Gran-Gebiet können nicht nur in den ungleichmäßig durchgeführten Grabungen gesehen werden, sondern auch in dem gesamten Rückgang der Messer in Richtung östlich von Mitteleuropa. Schließlich lässt sich das Vorkommen der Messer in den Kulturen der mitteldonauländischen Urnenfelder angesichts der Besiedlungsgröße der Südwestslowakei und ihres schnellen Verfalls seit der letzten Stufe der jüngeren Bronzezeit (*Romsauer/Veliačik 1998*, 55 ff.) als angemessen auswerten. Aus dem vorherigen Zeitabschnitt ist ihre Vertretung in der karpatischen Hügelgräberkultur problematisch und bis jetzt kennen wir keine Exemplare vom zweiten Ende des untersuchten Gebiets, aus der Kultur Suciu de Sus. Für die Funde der Messer aus dem Gebiet der Slowakei gilt im Allgemeinen, dass sie bei der größeren Mehrzahl der mitteleuropäischen Typen die östliche Grenze ihrer Verbreitung bilden, die sogar oft schon an die Westslowakei verschoben werden kann. Der Rückgang der Messer in Richtung Osten wird auch in Polen konstatiert, wobei die Gesamtanzahl der dortigen Messer, trotz eines mehr als sechsfach größeren Gebiets, nicht einmal das Zweifache der Anzahl der slowakischen Funde ausmacht (*Gedl 1984*, 3, 8).

Die Messer zeichnen sich durch eine einfache grundlegende Gliederung des Körpers auf die verlängerte Klinge und durch unterschiedlich geformten Griff aus, der in mehr als 90% der Fälle nur ihren Metallkern bildete, auf den sie mit Nieten fixiert (*Gedl 1984*, Taf. 3: 27) oder anders befestigt war, bzw. war der eigentliche Griff aus Knochen, Geweih oder Holz aufgestockt. Es gilt, dass in dem älteren Zeitabschnitt die Mehrheit der Messer in einteiligen Gussformen abgegossen ist und in dem jüngeren Zeitabschnitt die Messer in zweiteiligen Gussformen eindeutig überwiegen. Die erhalten gebliebenen Formen und auch ihre eigentlichen Formen zeugen davon, dass der abgegossene Gegenstand noch eine größere Oberflächenbearbeitung beanspruchte und das notwendige Aussehen des Gegenstands durch anschließendes Hämmern, Treiben, Schleifen, oder die Gravur erreicht wurde. Das Maß der Bearbeitung ist bei verschiedenen Typen selbstverständlich unterschiedlich und wichtig ist die Tatsache, dass der technologische Anspruch nicht ausschließlich mit der fortschreitenden Zeit verbunden ist. Einfachere Formen kommen sowohl bei den älteren als auch jüngeren Messern mit Griffplatten wie auch unter den Griffangelmessern vor. Altertümliche Vollgriffmesser beispielsweise vom Typ Riedenburg können wiederum als technologisch anspruchsvoller bezeichnet werden, ähnlich wie die jüngeren Exemplare der sog. Pfahlbaumesser. Infolge zahlreicher, zeitlich abgrenzbarer Formveränderungen erreichten manche Messer eine wichtige chronologische Bedeutung und gleichzeitig wurden die einzelnen typologischen Gruppen zu charakteristischen Merkmalen in breiteren, aber auch in abgrenzbaren zeitlichen Abschnitten oder geographischen Gebieten. Das bedeutet, dass auch bei der Herstellung der Messer der Zeitgeschmack und sich verändernde praktische Bedürfnisse ihrer Nutzer eine wichtige Rolle spielten.

Das Studium der Formveränderung von Messern aus der Bronzezeit führte bald zum Schluss, dass das

empfindlichste Kriterium bei ihrer typologischen Klassifizierung der Griff ist und erst an der zweiten Stelle die Linie des Rückens und der Querschnitt der Klinge, die Schneidkantenform, die Verbindungsart des Griffs mit der Klinge und weitere Merkmale von Bedeutung sind. Mitteleuropäische Messer werden aktuell im Rahmen der sechs grundlegenden Gruppen eingeteilt – Vollgriffmesser, Rahmengriffmesser, Griffzungenmesser, Griffplattenmesser, Griffdornmesser und Griffangelmesser, wobei die letzte Gruppe bei der typologisch-chronologischen Analyse der slowakischen Exemplare den Funden mit Dorngriff im Rahmen der Untergruppe Griffangelmesser zugeordnet ist. Die Erscheinung, die die Aussagekraft von slowakischen Funden schon bei ihrer grundlegenden typologischen Klassifizierung stark limitiert, sind ihre häufige und fortgeschrittene Bruchstückartigkeit und eingeschränkte Informationen über die Fundumstände. In die statistischen Übersichten auf den Diagrammen wurden auch Funde mit unvollständigen Informationen über die Fundumstände, Form oder Anzahl aufgenommen, wodurch ohne Messergussformen 124 Gegenstände aus 68 Fundstellen dargestellt werden (Abb. 14).

Die erste Fundgruppe stellen Vollgriffmesser dar, die sich besonders an den anfänglichen Zeitabschnitt ihres gesamten Vorkommens binden. In diesem Zeitabschnitt werden sie durch kleinere Form, die Herstellung in den einteiligen Gussformen, bogenartig geformt und rippenförmig verstärkten Rücken der Klinge und profilierten Griff charakterisiert. Aus der Analyse der Funde ergibt sich eine Verwandtschaft der vier Exemplare mit dem Typ Brunn (Abb. 1: 1–4) und der zwei Exemplare mit dem Typ Riedenburg (Abb. 1: 6 und Messer mit unklarer Herkunft aus Holíč/Hodonín), wobei die Verwandtschaft unterschiedliche Intensität aufwies. Beim Einstufen von weiteren zwei Exemplaren wurde die Bezeichnung Typ Čaka vorgeschlagen – für die Messer mit quer geripptem Griff. Weitere drei Exemplare mit einem dünnen stäbchenförmigen Griff und einer leicht gewölbten Schneide (Abb. 2: 1–3) werden eher für Rasiermesser gehalten. Solch verstandene praktische Verwendung dieser Exemplare hält der Autor für ziemlich eingeschränkt und außer der Funktion des Toilettengegenstands und des Schneidewerkzeugs, mit Rücksicht auf die eingestülpte Schneide, erwägt er ihre Benützung als Hackbeile. Weitere zwei Exemplare bilden singuläre Formen (Abb. 1: 5, 9), die von den älteren Vorlagen abgeleitet sind. Das Vorkommen der Vollgriffmesser ist in der Slowakei spätestens seit der Stufe BB2/BC1 bis zur älteren Stufe der Urnenfelderkulturen (HA1) chronologisch erfasst, bloß die Werkzeuge mit einem dünnen stäbchenförmigen Griff sollten im Sinne der Datierung von analogen Denkmälern in den umliegenden Ländern in die erste Stufe der Spätbronzezeit datiert werden.

Die am wenigsten zahlreiche Gruppe bilden Rahmengriffmesser. Der verstärkte Rücken der Klinge spaltet sich in zwei Arme ab, die die linsenförmige oder rechteckige Form des Griffes, der in der Regel mit einem Ring abgeschlossen ist, abgrenzen. Die Funde vom Typ Egelsheim (Abb. 2: 4, 5) oder das Messer mit waagerechter Rahmenkonstruktion, für das die Bezeichnung Typ Smolenice vorgeschlagen wurde (Abb. 2: 6), kamen in der Slowakei nur auf der eponymen Fundstelle der mitteldonauländischen Hügelgräberkultur vor. Durch die chronologische Datierung in die mittlere Bronzezeit (Anfänge in der Stufe BB2/BC1 und besonders in der Stufe BC/BC2) wird ihre Anwesenheit für die zeitlich-räumliche Abgrenzung der ganzen typologischen Gruppe von besonderer Bedeutung.

Die Griffzungenmesser werden durch ein frequentiertes Vorkommen in einem breiten mitteleuropäischen Raum charakterisiert, weiter durch die Variabilität in ihrer Form, die zahlreiche Typen und deren Varianten zur Folge hat und durch eine lange Verwendung in der Jungbronzezeit. In der Slowakei stellen sie eine dominante Gruppe dar. Die identifizierten Funde, insgesamt 32 Stück, wurden den acht Typen zugeordnet. Die ältesten aus der Zeit der Stufen BD–HA1 festgestellten Messer stellen die Messer vom Typ Baierdorf dar (Abb. 3: 1–4), wobei die slowakischen Funde im Unterschied zu den umliegenden Gebieten eine eindeutige Verbindung mit der Besiedlung der Lausitzer Kultur aufweisen. Ähnlich ist der nahe Typ Malhostovice, der nur auf die Exemplare mit kontinuierlichem Übergang der Klinge zum Griff reduziert ist, in den Depots und vielleicht auch im Grab der Pilinyer Kultur nur in der Südostslowakei vertreten (Abb. 3: 5–13). Ein buntes Fundinventar erlaubt uns, den Schwerpunkt des Vorkommens der Messer vom Typ Malhostovice in der älteren Stufe der Urnenfelderkultur zu suchen. Als selbständiger Typ Horná Seč sind aus der vorherigen Gruppe die Messer mit ausgeprägt profiliertem Griff mit großen Öffnungen für Nieten ausgegliedert. Der Griff ist von der Klinge mit leicht abgerundetem Rücken und gerader Schneide mit einer Querrippe abgetrennt (Abb. 4: 1–4). Es handelt sich um einen ähnlichen Schritt, wie der, der bei der Eingliederung von vergleichbaren tschechischen Typen zum Typ Nový Vestec von *L. Jiráň* (*2002*, 31) gemacht wurde. Aus der Analyse der Begleitfunde und mit Rücksicht auf den gesamten Verlauf der Besiedlung in der Südwestslowakei ergibt sich die Tatsache, dass die Messer mit ausgeprägt profiliertem Zungengriff den beiden älteren Stufen der Urnenfelderkulturen mit einem möglichen Andauern in der mittleren Stufe zuzuordnen sind. Die direkte typologische Entwicklungslinie setzen auch die Messer vom Typ Pustiměř fort (Abb. 4: 5–8), für die vor allem das ausgeprägte Wellen des Rückens der Klinge und die Produktion nur in zweiteiligen Gussformen charakteristisch ist. Auch bei der Datierung der Messer von diesem Typ zeichnet sich im Begleitinventar aus den Depots und Gräbern eine bestimmte chronologische Uneinheitlichkeit ab, da ein Teil des Inventars eher mit der älteren Stufe und ein anderer Teil schon mit der mittleren Stufe der Urnenfelderkulturen verbunden ist. Die Unterschiede sind in keinem Fall von so grundsätzlicher Bedeutung, dass sie die Anfänge der Messer vom Typ Pustiměř schon in der älteren Stufe der Urnenfelderkulturen und deren Verwendung bis zum Beginn der Spätbronzezeit verhindern würden.

Die zweite Entwicklungslinie vertreten die Griffzungenmesser, die an beiden Enden durch mehr oder weniger verlängerte und massive Zwischenglieder begrenzt sind. Ihr Vorkommen ist in der Slowakei nicht besonders reich. In zwei Typen sind je zwei Exemplare vertreten. Die ersten zwei aus Necpaly und Skalka nad Váhom

(Abb. 5: 5, 6) können als entfernte Verwandte vom Typ Dašice bewertet werden, mit der realsten chronologischen Zugehörigkeit zur älteren Stufe der Urnenfelderkulturen. Weitere Funde aus Banka und Pobedim (Abb. 5: 2, 3) sind dem Typ Pfatten aus der Ausgangsstufe der Jung- und der ersten Stufe der Spätbronzezeit zugeordnet.

Am Ende der Aufzählung der wichtigsten Exemplare, die die Griffzungenmesser repräsentieren, ist es notwendig, auch die Anwesenheit von vereinzelten Typen zu betonen, die die Messer vertreten, deren Herkunftsregion sich in einem ziemlich entfernten westlichen Teil von Mitteleuropa befindet. Aus dem Brandgrab in Veľký Grob handelt es sich um das Messer vom Typ Binningen/Courtavant (Abb. 5: 1) und aus dem Depot in Gemer handelt es sich um ein Messer, das dem Typ Matrei nahe steht (Abb. 3: 15). Im ersten Fundverband tragen die Merkmale fremder Provenienz auch andere Bestandteile des Grabinventars, das schon in die Stufe BD datiert ist (*Paulík/Chropovský 1971*, 29–32), während die Messer zusammen mit den anderen Bestandteilen des Depots aus Gemer ein bisschen jünger sind. Solch eine zeitliche Bestimmung stimmt mit der Datierung ähnlicher Funde aus den näheren und auch entfernteren Gebieten überein (*Beck 1980*, 71, 74; *Müller-Karpe 1957*, 10; *1959*, 106, 171, 174; Abb. 25: 5; 28: 9, 10; Taf. 87: B_1–4). Auch trotz leichter typologischer Unterschiede ist die Bedeutung vergleichbarer Funde im Karpatenbecken (*Mozsolics 1985*, Taf. 161: 8) besonders durch den Beleg des andauernden Einflusses der metallurgischen Zentren aus dem westlichen Teil von Mitteleuropa auch in der älteren Stufe der Urnenfelderkulturen gegeben.

Für die slowakischen Griffplattenmesser sind ein kurzer, flacher, am Ende stumpf zugespitzter Griff und ein fließender Übergang der Klinge zum Griff mit nicht abgesetzter Schneide charakteristisch. Sie werden auch durch eine schwach ausgeprägte Form charakterisiert, nicht selten wurden niedrigere technologische Anforderungen an die Ausfertigungsqualität und in der Regel fehlende Verzierung festgestellt. Diese Konstatierung bezieht sich am wenigsten auf die Funde des ältesten Typs Riegsee (Abb. 6: 1–4). Es handelt sich um die übereinstimmende und einfache Form des Messers im breiten mitteleuropäischen Raum. Im untersuchten Gebiet ist ihr ausschließliches Vorkommen an der Grenze der mitteldonauländischen und Lausitzer Urnenfelderkulturen besonders interessant. Bei den Messern aus der Slowakei ist auch die ausreichende Menge von Begleitmaterial aus heimischen Quellen für eine verlässliche Datierung in die Stufen BD–HA1 ziemlich selten, was der chronologischen Zugehörigkeit der Funde aus den anderen mitteleuropäischen Fundstellen entspricht. Weitere Funde der Griffplattenmesser bilden keine einheitlichen, klar differenzierbaren Typen, sondern sind in Miniaturen (Abb. 6: 7–10) und Messer mit vierkantigem Plattengriff eingeteilt (Abb. 6: 11–17), die über einen längeren Zeitraum vorkommen, und zwar von der Stufe BD bis zur Stufe HB1.

Die letzte grundlegende Gruppe erweiterten außer den standardmäßig zugeordneten älteren und jüngeren Griffdornmessern auch Griffplattenmesser, die in der Fachliteratur in der Regel eine selbständige Gruppe der sog. Griffangelmesser bilden. Der Grund für die Verbindung ist eine nahe und ähnliche typologische Entwicklung, wo eigentlich schon seit den Griffplattenmessern die kontinuierliche Fortsetzung des Rückens zum Griff und seine Absetzung nur seitens der Schneide andauern. Der grundlegende Unterschied zwischen den älteren Typen von Messern mit Griff und den Griffangelmessern besteht in ihrem unterschiedlichen Querschnitt. Auf den älteren Typen der Messer mit Dorn ist dieser Dorn massiv mit rundem oder ovalem Querschnitt und in der zweiten Untergruppe ist er flach gehämmert. Aus der Analyse der Funde ergab sich eine unterschiedliche Dynamik des Vorkommens und der Entwicklung dieser Funde in den mitteldonauländischen und Lausitzer Urnenfelderkulturen in der Slowakei, während sie in den südöstlichen Urnenfelderkulturen völlig fehlen.

Die Untergruppe mit Griffplattenmesser bilden für die slowakischen Verhältnisse zahlreiche Messer vom Typ Stillfried mit geradem Rücken (Abb. 7: 1–6) und vom Typ Oblekovice mit schräg bzw. dachförmig abgeschnittenem Rücken (Abb. 7: 7–13). Sie wurden auf allen grundlegenden Typen der archäologischen Fundstellen gefunden und es scheint uns, dass sie vom Ende der Jung- bis Ende der Bronzezeit parallel vorkamen. Umgekehrt kamen unter den sog. älteren Griffdornmessern die Exemplare vom Typ Lešany (Abb. 8: 1, 2), Klentnice (Abb. 8: 3, 4), Ennsdorf (Abb. 8: 5), Velem St. Vid (Abb. 8: 6, 7), nur selten vor. Sie werden in der Slowakei in die mittlere und jüngere Stufe der Urnenfelderkulturen datiert.

Dies bedeutet, dass auch in der dortigen Umgebung, durch die Messer vom Typ Klentnice und Velem St. Vid letztendlich auch technisch und ästhetisch gelungene, größere und in der Regel reich verzierte, prächtige Pfahlbaumesser hätten hergestellt werden können, die nach ihrer Form und chronologisch sehr eng verbunden sind und im Rahmen des Typs Hadersdorf (Abb. 8: 8, 9), Wien-Leopoldsberg (Abb. 9: 2, 3, 5) bis zum Typ Baumgarten (Abb. 9: 1, 4, 6) aneinander anknüpfen. Der dominierende Ursprung der slowakischen Funde aus den Burgwallarealen ist ziemlich ungewöhnlich und nur ausnahmsweise stammen sie aus den Gräberfeldern, wo sie in den umliegenden Ländern am häufigsten vorkommen. Ähnlich unerwartet ist auch ihr fast ausschließliches Vorkommen auf dem Gebiet der Lausitzer Kultur, da zur Podoler Kultur das einzige Exemplar gehört (Chotín). Diese Erscheinung hängt ohne Zweifel mit dem Zerfall der Besiedlung zu Ende der Jungbronzezeit auf dem Gebiet der mitteldonauländischen Urnenfelderkulturen in der Südwestslowakei zusammen. Die chronologische Zugehörigkeit der Messer ersten Typs wird übereinstimmend in die ältere Hälfte der Spätbronzezeit datiert, während die Funde der anderen zwei Typen, die auch als Ostalpiner Variante der Pfostenbaumesser bezeichnet werden, schwerpunktmäßig mit der Ausgangsphase der Spätbronzezeit verbunden werden (HB2–HB3).

Aus der chronologischen Zugehörigkeit der einzelnen Messer ergibt sich die Tatsache, dass ungefähr in dem Zeitabschnitt, der sechshundert Jahre umfasste, auch ihr Vorkommen aus der vertikalen Sicht ungleichmäßig vertreten ist. Als besonders wichtig müssen die Fundverbände aus Smolenice und Einzelfunde von weiteren archaischen Vollgriffmessern bewertet werden, durch die ein vergleichbarer Beginn der Verwendung von diesem Typ der Gegenstände in Bezug auf die anderen Gebiete

von Mitteleuropa schon tief in der mittleren Bronzezeit dokumentiert wird, besonders im Fundinventar der mitteldonauländischen Hügelkultur. In dem weiteren Zeitabschnitt sind auf den slowakischen Fundstellen mehr oder weniger alle bedeutenderen Typen der Messer der Urnenfelderkulturen vertreten, wobei auch die Erkenntnis bestätigt wurde, dass Vollgriffmesser und Rahmengriffmesser eine typische Erscheinung der mittleren Bronzezeit darstellen, Griffzungenmesser und Griffplattenmesser mit der Jungbronzezeit zu verbinden sind und Exemplare mit Griffdornmesser besonders in der Spätbronzezeit vorkommen. Die Vertretung der einzelnen typologischen Gruppen hat in der Regel eine längere Dauer und es fehlen nicht die Funde, die dem eingegrenzten Zeitabschnitt vorausgehen oder deren vereinzeltes Vorkommen auch nach diesem Zeitabschnitt fortsetzt. Der Blick auf die Gesamtfrequenz des Vorkommens sagt (Diagramm 3), dass Messer in der Zeit der Urnenfelderkulturen zwei gleichwertige Höhepunkte erreichen, einen am Ende der frühen und in der älteren Stufe und den zweiten am Ende der mittleren und in der jüngeren Stufe dieser bedeutenden Epoche. Ihre Herstellung in Gussformen wurde auf dem Gebiet der Lausitzer Kultur in der Slowakei festgestellt (Abb. 10; 13).

Im Allgemeinen werden Messer für einen typischen Grabfund gehalten, der zur persönlichen Ausstattung des Bestatteten gehörte. Messer aus Gräberfeldern gehören auch in der Slowakei zu der zahlreichsten Gruppe, aber im Unterschied zu den Funden aus Siedlungen oder Depots sind sie jedoch sehr klein (Diagramm 4). Die Situation in der Vertretung der einzelnen typologischen Gruppen ist jedoch unterschiedlich. In unbeträchtlicher Überzahl waren in den Gräbern nur Messer der kleinsten typologischen Gruppe, und zwar die Rahmengriffmesser, vorhanden. Umgekehrt wurden aus den größten typologischen Gruppen die meisten Griffdornmesser in offenen und befestigten Siedlungen gefunden (18 Stück) und die meisten Griffzungenmesser wurden in Depots entdeckt (15 Stück). Zahlreiche Bruchstücke der zuletzt genannten Gruppe wurden im Depotfund in Svätá Mária gefunden.

Eine chronologische Bedeutung, neben der wichtigen ästhetischen und symbolischen Funktion, haben auch mehrere ornamentale Elemente. In dem älteren Zeitabschnitt des Vorkommens von Messern kommt fast ausschließlich die Reliefverzierung vor, besonders in Form von horizontalen Rippen am Rücken der Klingen und auch auf dem Griff. Spätestens seit der älteren Stufe der Urnenfelderkulturen wurde diese Verzierung durch ein variableres Ritzornament ersetzt, das eine längere Zeit besonders am Rücken der Klinge (Abb. 4: 8; 5: 2), bzw. auf den zugänglichen Flächen der Griffe vorkam (Abb. 5: 6; 8: 2–4, 7, 8). Erst auf den spätbronzezeitlichen Pfahlbaumessern ist ein reiches Ritzornament auch auf der Fläche der Klinge zu finden (Abb. 8: 9; 9: 1, 4, 6). Es ist sicherlich kein Zufall, aber im Zusammenhang mit der praktischen Verwendung fehlt die Verzierung auf allen Griffplattenmessern und Griffangelmessern. Auch diese Tatsache weist auf eine differenzierte bzw. spezifische Funktion einiger Exemplare hin.

Es gibt keinen Zweifel, dass Messer als universelles Hilfsmittel bei der Nahrungsgewinnung und bei der Gestaltung der Gegenstände durch Abschneiden, Schneiden, Hacken oder Perforieren dienten. Einen universellen und praktischen Nutzen hatten besonders einfachere Exemplare, bzw. deren ganze Typen. Andere, in der Regel größere und reich verzierte Exemplare drückten einen besonderen gesellschaftlichen Status des Besitzers aus, weitere Exemplare wurden zum grundlegenden Hilfsmittel bei den spezialisierten verarbeitungstechnischen, medizinischen und religiösen Verfahren. Die Verzierung eines Teils von ihnen trägt eine versteckte Symbolik der Bemühungen und Sehnsucht nach Nutzen und Erfolg durchgeführter Rituale.

Abb. 1. Vollgriffmesser. 1 – Želiezovce (nach *Pichlerová/Tomčíková 1993*); 2 – Skalica; 3 –Trenčianska Turná; 4 – Bratislava (nach *Pichlerová 1967*); 5 – Ludrová; 6 – Smolenice (nach *Marková 1991*); 7 – Čaka; 8 – Gbely; 9 – Zohor.

Abb. 2. 1–3 – Vollgriffmesser. 4–7 – Rahmengriffmesser. 1 – Radzovce (nach *Furmánek 2010*); 2 – Blatnica (nach *Hampel 1887*); 3 – Necpaly; 4, 5 – Smolenice (Funde aus der Grabung von N. Sándorfi); 6 – Smolenice, Grab 35/72 (4–6 nach *Dušek 1980*); 7 – Einzelfund aus dem Marchfeld, Niederösterreich.

Abb. 3. Griffzungenmesser. 1 – Partizánske, zerstörtes Grab aus dem Jahr 1949; 2 – unbekannte Fundstelle, Museum Žďánice (nach *Stuchlík 1991*); 3 – Nováky (nach *Rakovszky 1889*); 4 – unbekannte Fundstelle, Westslowakei, Karpaten; 5, 15 – Gemer, Depot aus dem Jahr 1927 (nach *Furmánek 1977*); 6 – Radzovce; 7–12 – Svätá Mária (nach *Budinský-Krička 1970*); 13 – Zemplín (nach *Gašaj 1982*); 14 – Radimov.

Abb. 4. Griffzungenmesser. 1 – Dvory nad Žitavou; 2 – Chotín, Grab 109/55 (nach *Dušek 1957*); 3 – Horná Seč; 4 – Kláštor pod Znievom; 5 – Trenčianske Bohuslavice; 6 – Chotín, Grab 40/54 (nach *Dušek 1957*); 7 – Diviaky nad Nitricou, Grab 4/41; 8 – Bešeňová (nach *Novotná 1970b*); 9 – Nitrianske Pravno.

Abb. 5. Griffzungenmesser. 1 – Veľký Grob (nach *Paulík/Chropovský 1971*); 2 – Pobedim; 3 – Banka; 4 – Trenčianske Bohuslavice; 5 – Necpaly; 6 – Skalka nad Váhom, Teil Skalka.

Abb. 6. Griffplattenmesser. 1 – Ducové; 2 – Mikušovce; 3 – Čachtice; 4 – Abrahám; 5, 9, 17 – Zemianske Podhradie; 6 – Svätá Mária (nach *Budinský-Krička 1970*); 7 – Štúrovo JCP; 8 – Trenčianska Turná (nach *Nešporová 2004*); 10 – Plavecké Podhradie (nach *Paulík 1976*); 11 – Ilava; 12 – Nemšová, Ortsteil Ľuborča (nach *Budinský-Krička 1947*); 13 – Janíky (nach *Paulík 1972*); 14 – Jasenica; 15 – Rosina; 16 – Bratislava.

Abb. 7. Griffangelmesser. 1 – Nové Mesto nad Váhom; 2, 7, 8 – Nitra-Zobor; 3 – Partizánske, Grab 1/58 (nach *Benkovská-Pivovarová 1975*); 4, 5, 10, 11 – Pobedim (nach *Studeníková/Paulík 1983*); 6 – Trenčianske Bohuslavice; 9, 12 – Zemianske Podhradie, Hradištia; 13 – Prievidza, Teil Veľká Lehôtka.

Abb. 8. Ältere Griffdornmesser. 1 – Mužla (nach *Bača/Krúpa 1998*); 2 – Janíky (nach *Paulík 1972*); 3 – Zemianske Podhradie; 4 – Pobedim (nach *Studeníková/Paulík 1983*); 5 – Šarovce; 6 – Zohor (nach *Elschek 1997*); 7 – Umgebung von Nitra; 8 – Važec (nach *Novotná 1980b*); 9 – Chotín.

Abb. 9. Jüngere Griffdornmesser. 1 – Kovárce; 2 – Hubina;

3 – Košeca; 4 – Pobedim; 5 – Ilava Grab 72; 6 – Dolná Súča.

Abb. 10. Bronzemessergußformen I. 1 – Prašník (nach *Novák 2011*); 2 – Pobedim (nach *Studeníková/Paulík 1983*); 3 – Zemianske Podhradie; 4 – Vyšný Kubín.

Abb. 11. Bronzemessergußformen II. Vyšný Kubín.

Abb. 12. Bronzemessergußformen III. Vyšný Kubín.

Abb. 13. Bronzemessergußformen IV. Vyšný Kubín.

Abb. 14. Vorkommen von Messern in der Bronzezeit in der Slowakei (Die Nummern auf der Karte stimmen mit der Nummerierung der Fundstellen im Katalog überein). Legende: a – typologisch klassifizierte Funde; b – typologisch nicht identifizierbare Funde.

Diagramm 1. Gewinnung der Messer in der Bronzezeit in den ausgewählten historischen Etappen der archäologischen Untersuchung in der Slowakei. ? – unbekannte Zeit der Gewinnung.

Diagramm 2. Vorkommen der Messer in den einzelnen kulturellen Umkreisen. I – Hügelgräberkulturen und mitteldonauländische Urnenfelderkulturen; II – Lausitzer Urnenfelderkultur; III – Südöstliche Urnenfelderkulturen; ? – nicht festgestellt.

Diagramm 3. Chronologische Vertretung der Messer in der Bronzezeit in der Slowakei. I – Hügelgräberkulturen; II/III–III – Übergang der frühen und älteren Urnenfelderkulturen und ältere Stufe der Urnenfelderkulturen; III/IV–IV – Übergang der älteren und mittleren und die mittlere Stufe der Urnenfelderkulturen; IV/V–V – Übergang der mittleren und jüngeren und die jüngere Stufe der Urnenfelderkulturen; V/VI–VI – Übergang der jüngeren und späten und die späte Stufe der Urnenfelderkulturen; ? – undatiert.

Diagramm 4. Vorkommen der Messer auf den einzelnen Typen der archäologischen Fundstellen. Legende: I – Gräberfelder; II – Siedlungen; III – Depots; IV – Zufallsfunde; ? – unbekannt.

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA LX–2, 2012, 343–364

MONUMENTE DER AHNENVEREHRUNG?

Zur Deutung der hallstattzeitlichen Grabhügel von Nové Košariská

SEBASTIAN MÜLLER

Monuments of the Reverence of Predecessors? On the Meaning of Barrows of the Hallstatt Age from Nové Košariská Site. The 5 barrows of Nové Košariská are, even 50 years after their excavation, one of the key sites of the northeast alpine Hallstatt culture. In the article selected features of the burials are analysed and being set into relation with each other. Remarkable is the high diversity referring to grave construction and furnishing. The reasons for these strong differences can probably be attributed to the general developments and upheaval which are marked by the Hallstatt period. Obviously there was no set of detailed rules established with regard to the construction of elite burials. Another topic is the understanding of the grave as a whole. The current and widely accepted interpretation of the grave furnishing as a symposion is challenged and an alternative approach is presented. The elaborately only for the grave purpose crafted vessels as well as their placement within the burial can be interpreted as result of worship activities for the dead. If this interpretation is correct, the universal phenomenon of ancestor veneration could be identified as a reason for the rich and outstanding equipment of the graves. Ancestor veneration has, on a spiritual level, the function to make sure that the dead people do not disturb the life of the living and even that they support their descendants from the world beyond. In the material world the purpose of ancestor veneration can be seen in establishing or legitimizing the claim for power or for the dominance over a particular territory by a group of people.

Key words: Slovakia, northeast alpine Hallstatt culture, barrows, grave furnishing, grave symposion, ancestor veneration.

EINLEITUNG

Die Grabhügel von Nové Košariská, heute Ortsteil von Dunajská Lužná, in der Südwestslowakei gehören auch 50 Jahre nach dem Beginn ihrer Ergrabung zu den herausragenden Hügelbestattungen im nordostalpinen Hallstattraum. Grund hierfür ist vor allem die mit zoo- sowie anthropomorphen Applikationen und Darstellungen versehene rotgrundige Keramik mit schwarzer Graphitbemalung, deren Verzierungs- und Formelemente direkte Bezüge in den mediterranen Raum zeigen (*Siegfried-Weiss 1979*).

Gleichwohl wichtige chronologische, kulturhistorische und soziologische Fragestellungen im Zusammenhang mit den Hügeln diskutiert wurden, sind wir noch weit davon entfernt die Bestattungen in all ihrer Komplexität verstanden zu haben. Die nachfolgenden Ausführungen sollen ein Beitrag sein, neue Impulse für die Interpretation der Gräber zu setzen und diese Schlüsselfundstelle noch stärker in das Bewusstsein der Hallstattforschung des nordostalpinen Raumes zu rücken.

Lokalisierung

Der Fundort der Grabhügelgruppe liegt auf der Veľký Žitný ostrov wenige Kilometer südöstlich von Bratislava inmitten einer stark besiedelten und landwirtschaftlich genutzten Region (Abb. 1). Die Grabgruppe besteht aus 5 Tumuli unterschiedlicher Größe (Abb. 2). Während die Hügel 1–4 über eine Distanz von etwa 200 m relativ nah beieinander liegen, wurde der größte Hügel 6 ca. 2 km nordöstlich von diesen errichtet[1].

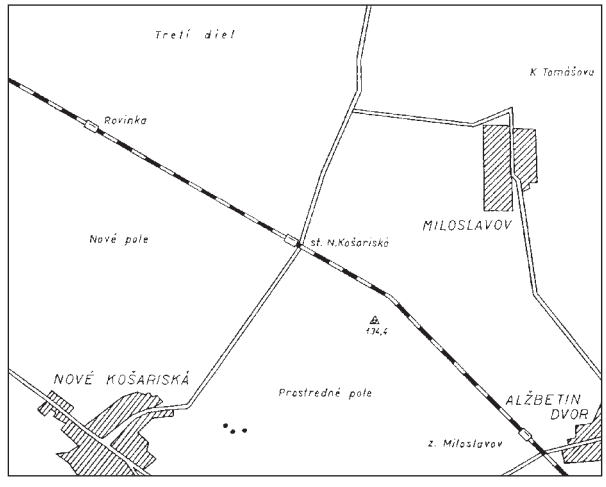

Abb. 1. Lage der Hügelgruppe bei Nové Košariská (nach *Pichlerová 1969*, Abb. 2).

[1] Insgesamt wurden 8 hügelartige Aufschüttungen untersucht. Allerdings haben sich die mutmaßlichen Hügel 5, 7 und 8 als rezente Aufschüttungen oder natürliche Gebilde herausgestellt (*Pichlerová 1969*, 13, 214).

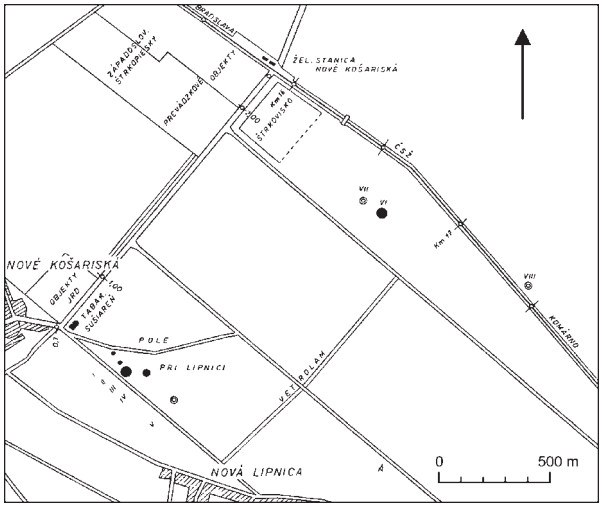

Abb. 2. Nové Košariská. Lage der Grabhügel im Gelände (nach *Pichlerová 1969*, Abb. 4).

Forschungsgeschichte und Chronologie

Die Hügel wurden in mehreren Kampagnen in den Jahren 1960–1965 und 1967 unter der Leitung von *M. Pichlerová* (*1969*, 14 f.) ergraben. Ziel der Untersuchungen war es den Aufbau der Tumuli zu dokumentieren und die im Zentrum gelegenen Bestattungen zu erfassen. Im Jahr 1969 erschien die umfassende monographische Veröffentlichung der Grabungsergebnisse (*Pichlerová 1969*). Obwohl die Publikation der Gräber verglichen mit anderen Grabungsberichten dieser Zeit einen hohen Standard aufweist, offenbaren sich dennoch gewichtige Schwächen. So ist z. B. festzustellen, dass nicht alle Gefäße aus den Bestattungen rekonstruiert und abgebildet wurden, was bekanntlich gerade bei Grabkomplexen als schwerwiegender Mangel zu betrachten ist. Zerscherbtes Material sowie Kleinfunde sind ohne einheitlichen Standard und gelegentlich in einer Weise dargestellt, die eine Identifizierung oder den Vergleich mit anderen Funden erschwert (z. B. *Pichlerová 1969*, 14 f., Taf. 24, 42, 43). Obwohl eine neuerliche Vorlage der Grabkomplexe nach heutigen Standards äußerst wünschens- und mit Sicherheit auch lohnenswert wäre, ist kaum damit zu rechnen, dass dies auch in absehbarer Zeit erfolgen wird.

Ein Schwerpunkt bei der Erforschung der Gräber lag bisher auf chronologischen Fragestellungen, vor allem weil das für derartige Untersuchungen verwertbare Material aus der Südwestslowakei sehr überschaubar war und bis zum heutigen Tag geblieben ist (siehe *Parzinger/Stegmann-Rajtár 1988*). Bereits Pichlerová hatte sich darum bemüht die Belegungsabfolge der Hügel zu klären und eine dreistufige Entwicklung erarbeitet. Die erste Stufe wird ihrer Meinung nach durch Hügel 2, die zweite durch die Hügel 6 und 1, die dritte durch die Hügel 3 und 4 repräsentiert (*Pichlerová 1969*, 222 – Beilage A). Diese Einschätzung wurde allerdings nachfolgend von verschiedenen Stellen und unabhängig voneinander auf identische Weise revidiert (*Parzinger/Stegmann-Rajtár 1988*, 168 f.; *Siegfried-Weiss 1979*, 10 f.; *Teržan 1990*, 181).

Ein von *H. Parzinger* und *S. Stegmann-Rajtár* (*1988*, 168 f.) vorgeschlagenes System umfasst ebenfalls 3 Phasen. Am Anfang steht auch hier Hügel 2, gefolgt von den Hügeln 3, 4 und 6, die der zweiten Phase zugerechnet werden. Die dritte Phase und das Ende der Belegung markiert Hügel 1. Bei der relativchronologischen Bewertung herrscht Einigkeit, dass Hügel 1 in ein frühes HD1 zu datieren ist (*Parzinger/Stegmann-Rajtár 1988*, 168 f.; *Siegfried-Weiss 1979*, 10 f.; *Teržan 1990*, 181). Die Hügel 3, 4 und 6 sind nach HC2 zu stellen (*Parzinger/Stegmann-Rajtár 1988*, 168 f.). Ob der, die erste Belegungsphase kennzeichnende Hügel 2 nun eher das Ende von HC1 oder den Beginn von HC2 repräsentiert, ist ohne eindeutig datierende Metallgegenstände und den wenigen Vergleichsfunden kaum zu entscheiden. Absolutchronologisch dürfte sich die Belegungszeit der Grabhügelgruppe grob geschätzt zwischen 750 und 600 v. Chr. bewegen[2]. Theoretisch könnte also, unter der allerdings wenig wahrscheinlichen Voraussetzung eines gleichförmigen Belegungsrhythmuses, pro Generation ein Hügel errichtet worden sein.

Neben den chronologischen Fragen wurden aber auch bereits die besonderen soziologischen Zusammenhänge thematisiert, da sich in Nové Košariská ein ebenfalls bei anderen Hügelgräberfeldern des nordostalpinen Raumes zu beobachtendes Phänomen deutlich abzeichnet, nämlich die herausragende Rolle, die eine bestimmte Gruppe von Frauen in der Gesellschaft eingenommen haben muss (z. B. *Stegmann-Rajtár 1998*; *Teržan 1986*). Zudem haben die anthropomorphen Darstellungen auf den Gefäßen zu wichtigen Einblicken in die Vorstellungswelt der hallstattzeitlichen Menschen im nordostalpinen Raum geführt.

Wie bereits einleitend erwähnt wurde, ist das Erkenntnispotential der Bestattungen damit noch lange nicht erschöpft. Im Folgenden soll versucht werden die Hügel aus einer Perspektive zu inter-

[2] Grundlage für diese, wie erwähnt, nur sehr grobe Schätzung sind die im westhallstättischen Raum gewonnen absoluten Daten (*Friedrich 2001*; *Friedrich/Hennig 1995*). Es ist klar, dass diese nicht ohne weiteres auf den nordostalpinen Raum übertragen werden können, jedoch dürften sie einen Bezugsrahmen setzen.

pretieren, die in der bisherigen Diskussion bisher unbeachtet geblieben ist, aber für das Verständnis der kompliziert angelegten Gräber neue Einsichten bieten könnte. Zu diesem Zweck wird u. a. die Beigabenpositionierung in den Bestattungen genauer analysiert, was bisher noch nicht systematisch erfolgt ist[3].

Zu den keramischen Funden

Bevor die Grabstruktur näher betrachtet wird, soll ein kurzer Überblick über das keramische Formenspektrum der Bestattungen, welches nahezu den kompletten Fundbestand ausmacht, und dessen Ansprache im vorliegenden Aufsatz gegeben werden[4].

Ein dominierender Bestandteil sind große Kegelhalsgefäße mit langem Hals und im Detail unterschiedlichen Profilierungen (Abb. 3: 1–8). Die verschiedenen Formausprägungen sind im Zusammenhang mit den hier interessierenden Fragestellungen aber von untergeordneter Bedeutung. Aus Hügel 6 stammen zudem Miniaturkegelhalsgefäße (Abb. 3: 10) sowie ein großes, als Kernos gestaltetes Kegelhalsgefäß (Abb. 3: 9).

Die Situlen zeigen ebenfalls eine beachtliche Formenvarianz, von gestreckten bis zu gedrungenen, sehr scharf profilierten Exemplaren (Abb. 3: 11–17). Die Kombination mit einem Deckel, dessen Form äußerst vielgestaltig sein kann, ist bis auf wenige Ausnahmen regelhaft zu beobachten. In Hügel 6 waren u. a. Situlen mit Querhenkeln und Tonkettenverzierung beigegeben (Abb. 3: 15). Herausragend ist die sehr große Situla aus Hügel 1 mit Stierprotomen (Abb. 3: 18).

Die Gruppe der Henkelschüsseln, die alle einen kragenartigen Kegelhals aufweisen, setzt sich aus bauchigen (Abb. 3: 20, 21) und gestreckten Exemplaren (Abb. 3: 22–24) zusammen. Unter den gestreckten Vertretern befindet sich eine große, auf einem Standfuß gesetzte Schüssel (Abb. 3: 23) sowie ein Exemplar mit flächiger Buckelrosettenverzierung auf dem Körper und mit am Rand angebrachten Tonketten (Abb. 3: 24). Eine flache Henkelschüssel aus Hügel 2 lässt sich nicht ohne weiteres mit den bauchigen oder gestreckten Exemplaren vergleichen und steht im Fundspektrum für sich (Abb. 3: 19).

Unter den ungehenkelten Schüsseln mit Kegelhals sind lediglich bauchige Exemplare vertreten (Abb. 3: 25, 26). Hierzu zählt auch eines der berühmtesten Gefäße der Grabhügelgruppe aus Hügel 6, welches mit einem Standfuß versehen wurde und auf dessen Schulter gegenständig zwei kleine Kegelhalsschüsseln sowie zwei anthropomorphe Arme im Adorantengestus aufgesetzt sind (Abb. 3: 26). Ein anderes Exemplar aus Hügel 1 trägt auf der Schulter zwei gegenständig angeordnete Rinderprotomen (*Pichlerová 1969*, Taf. 6: 1).

Eine weitere Schüsselgruppe zeichnet sich durch die Anbringung von Stierprotomen aus (Abb. 3: 27, 28). Die Gefäße können einen Standfuß aufweisen. In einem Fall ist eine Schüssel mit drei symmetrisch angeordneten Protomen versehen worden (Abb. 3: 28). Hervorzuheben ist, dass diese Gefäße einen schmalen Trichterrand haben, wodurch sie sich zusätzlich von den anderen Schüsseln absetzen.

Eine andere, für den Grabkontext typische Gefäßform sind Schalen und Schüsseln mit trichterartig ausladendem, breitem Randbereich, die auf Standfüßen gesetzt wurden (Abb. 3: 31–39). In diesem speziellen Fall ist eine scharfe Trennung zwischen Schalen und Schüsseln wenig zielführend[5], da die formalen Ähnlichkeiten sehr stark für einen identischen Funktionszusammenhang sprechen. Eventuell ist eine Einzugsrandschale mit Standfuß und auf den Rand aufgesetzten Miniaturschalen diesbezüglich etwas anders zu bewerten (Abb. 3: 37). Dies mag ebenso für die in wenigen Exemplaren vorkommenden, miniaturisierten Standfußschalen gelten (Abb. 3: 38, 39). Die Gefäße können im Detail mehr oder weniger starke Unterschiede aufweisen, so sind z. B. Standfüße mit und ohne Durchbrüche zu beobachten. Besonders sinnfällig sind zwei Schüsseln aus Hügel 3 auf jeweils drei anthropomorph gestaltete Beine gesetzt worden (Abb. 3: 33). Drei Standfußschalen aus Hügel 1 zeigen eine diskusartige Verdickung zwischen

[3] Eine entsprechende Darstellung findet sich für Hügel 1 in *Nebelsick et al. 1997*, Abb. 14.

[4] Die hier verwendete Klassifizierung der Gefäßformen folgt weitestgehend dem von *Dobiat* (*1980*) und Klemm begründeten System (*Nebelsick et al. 1997*, 65 ff.), welches sich in einer Reihe von Studien der letzten Jahre zu hallstattzeitlichen Siedlungen und Gräberfeldern im nordostalpinen Raum etabliert und als äußerst sinnvoll für die Einordnung des dortigen Formenspektrums erwiesen hat. Da es in der vorliegenden Studie mehr darum geht funktionale Kategorien zu bilden, wird in einigen Fällen keine allzu scharfe Trennung zwischen bestimmten Formen vollzogen, wie sie bei einer rein typologisch ausgerichteten Betrachtungsweise notwendig ist. Argumente für die funktionale Deutung einzelner Gefäßgruppen wurden bereits an anderer Stelle diskutiert (*Müller 2007*, 634 ff.).

[5] Dem erwähnten Klassifikationssystem zufolge sind Schüsseln dreigliedrige Gefäße mit klarer Schulter- und Halsausbildung, während Schalen maximal zweigliedrig sein können (*Nebelsick et al. 1997*, 65).

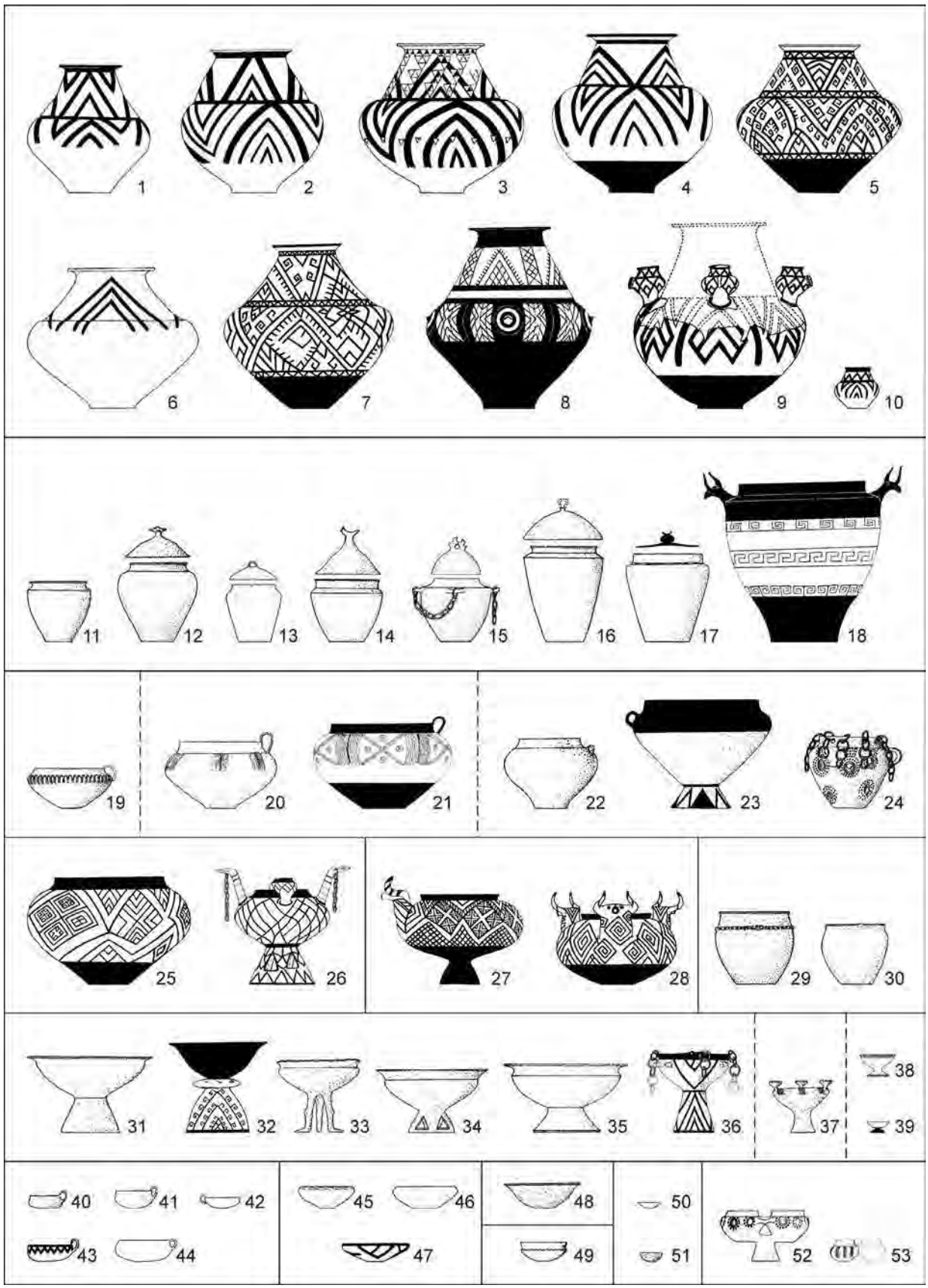

Abb. 3. Übersicht zum Gefäßspektrum der Hügelgräber von Nové Košariská. Maßstab ca. 1:17.

Tabelle 1. Nové Košariská. Korrelation der Warenfarben mit den Gefäßgrundformen. Angegeben ist die Anzahl der Gefäße.

	Kegelhalsgefäß	Situla	Kegelhalsschüssel	Henkelschüssel (gestreckt/bauchig)	Trichterrandschüssel (Stierprotomen)	Fußschale/-schüssel	Miniaturfußschale	Henkelschale	Topf	Einzugsrandschale	Miniaturschale	Einzelformen
Braun (16)	1	2	–	1	–	3	–	–	1	3	3	Klapper; Schale m. horiz. Rand
Dunkelbraun (19)	–	3	2	–	–	3	–	1	–	7	2	
Dunkelgrau (9)	1	–	–	–	–	3	–	–	–	2	3	
Grau (4)	–	–	–	–	–	–	–	–	–	3	–	Wannenförmige Schale
Graubraun (3)	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2	1	
Hellbraun (5)	–	–	–	1	–	–	–	–	1	1	1	Klapper
Hellrot (3)	1	–	–	–	–	–	–	–	–	2	–	
Rot (59)	25	1	8	1	4	7	2	7	–	4	–	
Schwarz (72)	21 + 6	13	3	5	–	2	2	15	–	2	–	2 Doppelgefäße; Knickwandschü.
Gesamt	55	19	13	8	4	18	4	23	2	26	10	7

Behälter und Fußteil (Abb. 3: 32). Zwei Schüsseln aus Hügel 6 fallen durch ihre Randgestaltung, die stilisierte Wasservogelprotomen erkennen lässt, und Tonkettenzier auf (Abb. 3: 36). Henkelschalen in Kalotten- und flauer doppelkonischer Form sind in den Hügeln ebenfalls vertreten (Abb. 3: 40–44). Des Weiteren sind Einzugsrandschalen in unterschiedlichen Ausprägungen zu nennen (Abb. 3: 45–47). Daneben finden sich auch kalottenförmige und konische Miniaturschalen (Abb. 3: 50, 51). Nur zwei Mal sind Töpfe in die Gräber beigegeben worden (Abb. 3: 29, 30). Zwei im Detail sehr unterschiedliche Doppelgefäße stammen aus Hügel 6 (Abb. 3: 52, 53). Eines dieser Gefäße ist auf einen Standfuß gesetzt worden. In beiden Fällen handelt es sich bei der Grundform um Kegelhalsschüsseln. Eine Schale mit nahezu horizontal ausgestelltem Rand (Abb. 3: 48) und eine Knickwandschüssel (Abb. 3: 49) kommen jeweils nur ein Mal im Fundmaterial der Hügel vor. Dies gilt ebenso für eine wannenförmige Schale aus Brandschicht 2 über der Kammer von Hügel 6 (*Pichlerová 1969*, Taf. 38: 10), die eine echte Sonderform darstellt. Zwei zoomorphe Klappern aus den Brandschichten 2 und 4 von Hügel 6 seien der Vollständigkeit halber an dieser Stelle ebenfalls erwähnt (*Pichlerová 1969*, Taf. 37: 1, 2).

Insgesamt lassen sich 195 Gefäße aus den Bestattungen den genannten Formen zuordnen, womit jedoch keinesfalls das gesamte keramische Fundmaterial erfasst wird[6]. Allgemein kann festgestellt werden, dass sich ein Teil des gefäßkeramischen Inventars aufgrund seiner besonderen Form- und Verzierungselemente deutlich von der in Siedlungen der Region oder in Flachgräbern normalerweise gefundenen Keramik abhebt. Interessant ist dabei die mengenmäßige Verteilung der Gefäße auf die unterschiedlichen Warenfarben[7], da insbesondere die rotgrundige und mit Graphitmustern verzierte Keramik fest mit dem Grabkontext verbunden ist. Gleichwohl schwarze oder dunkelfarbige Gefäße, insofern man auch dunkelgraue oder dunkelbraune Behältnisse hier zuordnen möchte, klar in der Überzahl sind, gehört ein erheblicher Teil des Inventars den rotgrundigen Vertretern an (Tabelle 1). Dabei lässt sich bemerkenswerterweise keine spezifische Präferenz auf bestimmte Grundformen ausmachen, wobei Töpfe und Miniaturschalen nie eine rote aber auch keine schwarze Färbung aufweisen.

[6] Es wurden alle Gefäße und Gefäßfragmente, die sich einer der genannten Grundformen zuordnen oder eine spezifische Form erkennen lassen, gezählt. Dies betrifft also nicht nur die Gefäße aus den Hauptbestattungen, sondern auch aus den Brandschichten, wobei nur schwer einzuschätzen ist, ob es sich bei den in der Publikation abgebildeten Fragmenten tatsächlich um das gesamte Fundmaterial handelt. Eine ganze Reihe von nicht abgebildeten Scherben konnte auf Grundlage der verbalen Beschreibung nicht weiter zugeordnet werden und musste unberücksichtigt bleiben.

[7] Insgesamt liegen von 189 Gefäßen Angaben zur Färbung der Oberfläche vor.

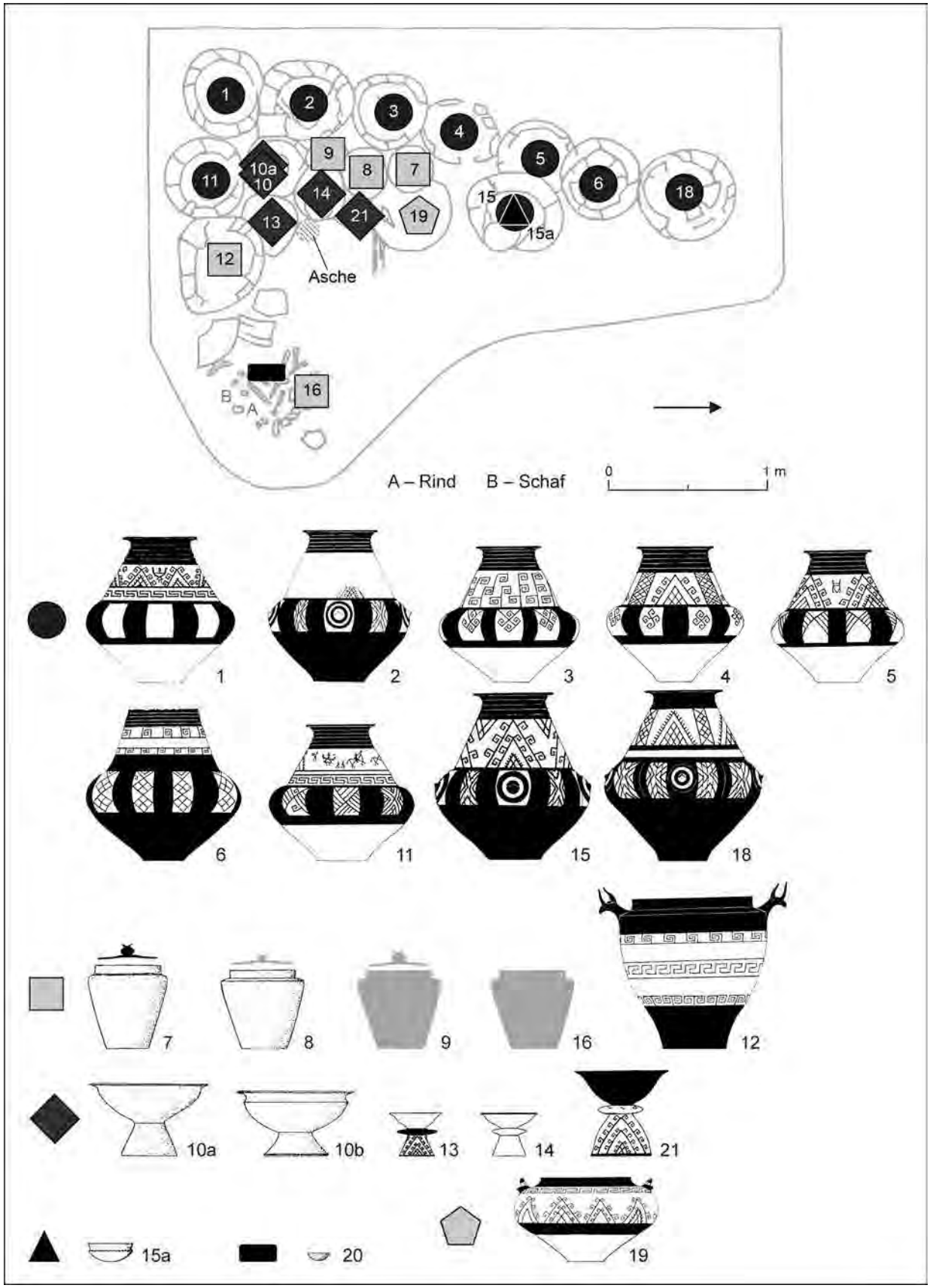

Abb. 4. Nové Košariská. Hügel 1. Positionierung der Beigaben (nach *Pichlerová 1969* – Plan: Abb. 12; Gefäße 1–19: Taf. 1–9; graue Gefäße ohne Abb.). Maßstab der Gefäße ca. 1:17.

Tabelle 2. Basisinformationen zu den Hügeln von Nové Košariská.

Hügel	Inventar	Höhe (rekonstr.)	Durchmesser (rekonstr.)	Grabkammer-konstruktion	Kammer (Maße)	Fußboden	Bestattungsweise/Nachbestattung
1	unvollst.?	3,3	18–20	nicht feststellbar	n. f.	Kies	in flacher Grube?/ Skelett in Hügelmantel
2	unvollst.	3	17	nicht feststellbar	n. f.	alte Oberfläche	Brandschicht
3	vollst.	5	33,4	Blockbau + Pfosten	3,15 x 3,4	Lehmestrich	3 Aschehaufen; Urne/Brandschicht über Grabkammer
4	unvollst.	3	31	Blockbau + Pfosten	4,2 x 4,4	1. Dielen 2. Lehmboden	2 Urnen und Brandschicht
6	vollst.	6,6	40	Blockbau (3 Kammern?)	6,5 x 6,3	Lehmboden	Brandschicht unter Kammer/ 4 Brandschichten ü. Kammer

Zum Grabbau, der Bestattungsweise und Beigabenpositionierung

Im Folgenden sollen nun ausgewählte Merkmale der Hügelbestattungen beginnend beim Grabbau bis hin zur Beigabenpositionierung zusammenfassend beschrieben und kommentiert werden.

Bei allen Gräbern wurde die Bestattung auf der Geländeoberfläche angelegt und der Hügel anschließend darüber aufgeschüttet (*Pichlerová 1969*, Abb. 13; 18; 33; 46). Die Ausnahme bildet Tumulus 6, denn hier wurde anscheinend erst der Hügel errichtet und dann ein Grabschacht in die Schüttung eingetieft, wobei dessen Sohle die alte Oberfläche nicht erreicht hat (*Pichlerová 1969*, Abb. 62). Bezogen auf den Grabbau ist festzustellen, dass bei den Hügeln 3, 4 und 6 annähernd quadratische Grabkammern nachgewiesen wurden, die in Blockbauweise, aber grundsätzlich sehr unterschiedlich konstruiert waren. Inwiefern die von Pichlerová gegebenen Rekonstruktionen im Einzelnen zutreffend sind, lässt sich nur schwer beurteilen (*Pichlerová 1969*, Abb. 32; 45; 65). Hervorzuheben ist vor allem die große Varianz bei der Anlage der Grabkammern (Tabelle 2). Im Zusammenhang mit Hügel 6 ist bemerkenswert, dass die Kammer durch Zwischenwände in drei einzelne Segmente aufgeteilt gewesen sein soll (*Pichlerová 1969*, Abb. 65)[8]. Eine regelhafte Ausrichtung der Konstruktionen nach Himmelsrichtungen ist nicht gegeben (siehe Abb. 6–8). Beim ältesten Hügel 2 und dem jüngsten Grab 1 konnten keinerlei Hinweise auf eine Kammerkonstruktion beobachtet werden (Abb. 4; 5).

Die Bestattungsweise lässt mindestens zwei Varianten erkennen. So wurde das Zentrum der Bestattungen von Hügel 2 und 4 durch eine amorphe Brandschicht gebildet (Abb. 5; 7), wobei in Hügel 4 auch mindestens eine Kegelhalsschüssel (Abb. 7: 7) als Urne genutzt wurde[9]. Hügel 6 kann diesen Bestattungen in gewisser Weise ebenfalls zugerechnet werden, obgleich sich die Brandschicht in einer flachen Grube unterhalb der Grabkammer befunden hat (*Pichlerová 1969*, 89 f., Abb. 58). Hügel 3 zeigt mit den drei am Boden platzierten Aschehäufchen und der in einem Topf befindlichen Asche ein gänzlich anderes Bild (Abb. 6). Da bei Hügel 1 nicht klar ist, ob auch tatsächlich das gesamte Grab erfasst wurde, ist eine Bewertung nicht möglich[10]. Für beide Bestattungsformen lassen sich Beispiele im näheren oder weiteren Umfeld von Nové Košariská finden (*Rebay 2002*, 19, 23 ff.[11]; *Studeníková 1994*, 28 ff., Abb. 4; *1995*, 56, Abb. 6).

[8] Ob diese Beobachtung zutreffend ist, lässt sich anhand der zur Verfügung stehenden Informationen nicht genauer nachvollziehen. Das Planum der Grabkammer zeigt allerdings, dass ein Teil der Gefäße die eingezeichneten Querbalken überlagert hat (Abb. 8). Dies könnte als Hinweis darauf betrachtet werden, dass dort keine Wände errichtet waren.

[9] Möglicherweise enthielt die in der zentralen Brandschicht gelegene und stark zerscherbte Kegelhalsschüssel 5 ebenfalls Asche (*Pichlerová 1969*, 69).

[10] Bei einer Ansammlung von Standfußschalen wurde eine flache, runde Grube beobachtet, in der sich Asche befunden hat (Abb. 4). Ob es sich hierbei jedoch um die Hauptbestattung gehandelt hat, bleibt unklar. L. D. Nebelsick führt Hügel 1 als Beispiel für ein in Loretto beobachtetes Phänomen an, wonach in der Mittel- bis Späthallstattzeit langrechteckige Gräber aufkommen (*Nebelsick et al. 1997*, 50, Abb. 14). Betrachtet man den in der Gräberpublikation abgebildeten Plan (*Pichlerová 1969*, Abb. 9), so bleiben Zweifel, ob bei der Grabung tatsächlich das gesamte Grab erfasst wurde, insbesondere weil sich der eigentliche Grabbereich von der Hügelschüttung kaum unterschieden hat (*Pichlerová 1969*, 19).

[11] *K. Rebay* (*2002*, 23) hält es für möglich, dass die im Hügelgrab von Zagersdorf gefundenen, vier lose niedergelegten Leichenbrandansammlungen auch Nachbestattungen sein könnten. Im Vergleich mit dem Befund aus Hügel 3 von Nové Košariská (Abb. 6) spricht jedoch einiges für eine gleichzeitige Bestattung aller Leichenbrände, wobei die im Nordteil platzierten Ansammlungen A, B, D sogar als Hauptbestattungen, auf die sich die zahlreichen Beigaben beziehen, gedeutet werden könnten (vgl. *Rebay 2002*, Taf. 26).

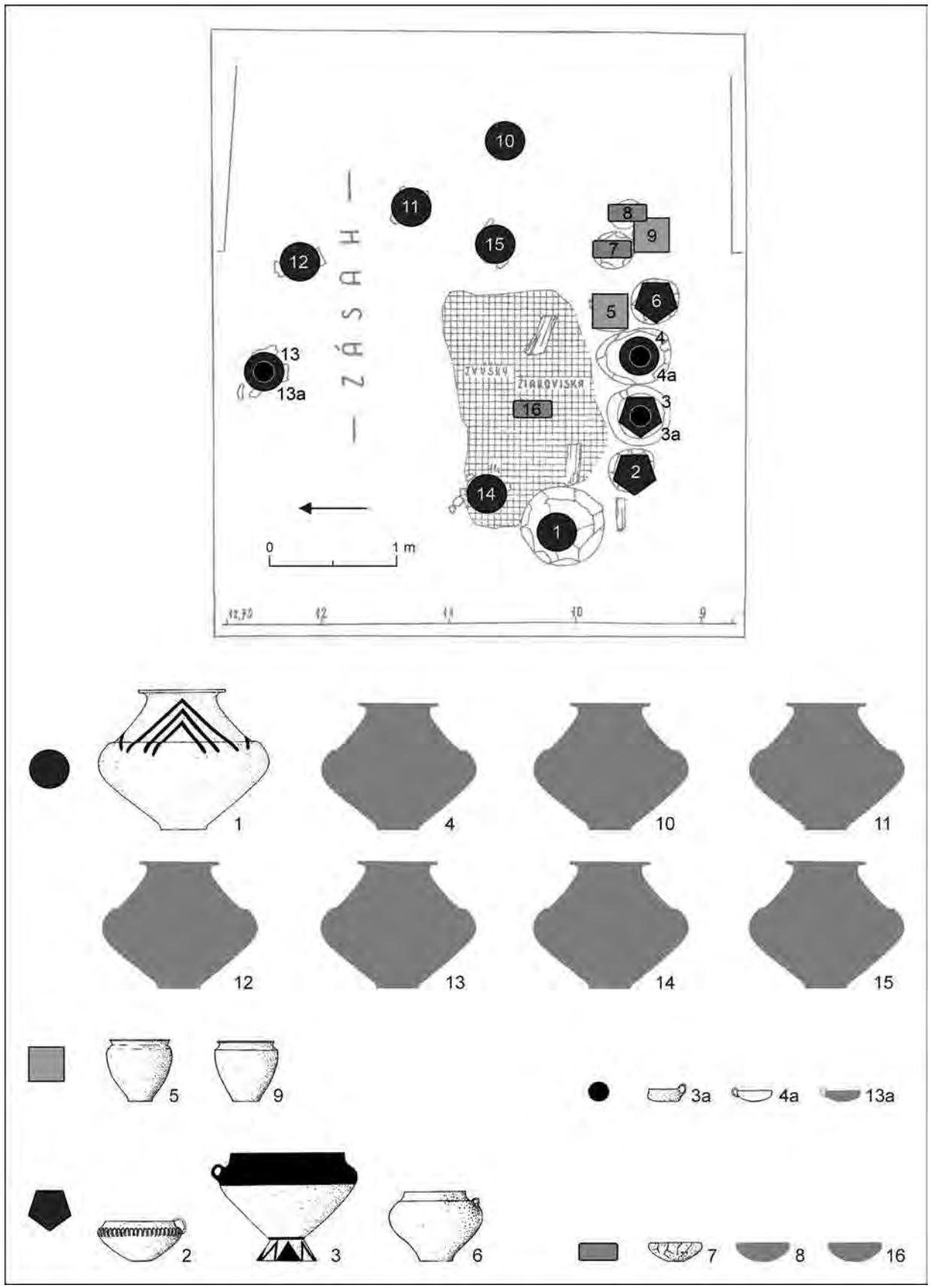

Abb. 5. Nové Košariská. Hügel 2. Positionierung der Beigaben (nach *Pichlerová 1969* – Plan: Abb. 15; Gefäße 1–16: Taf. 10–11; graue Gefäße ohne Abb.). Maßstab der Gefäße ca. 1:17.

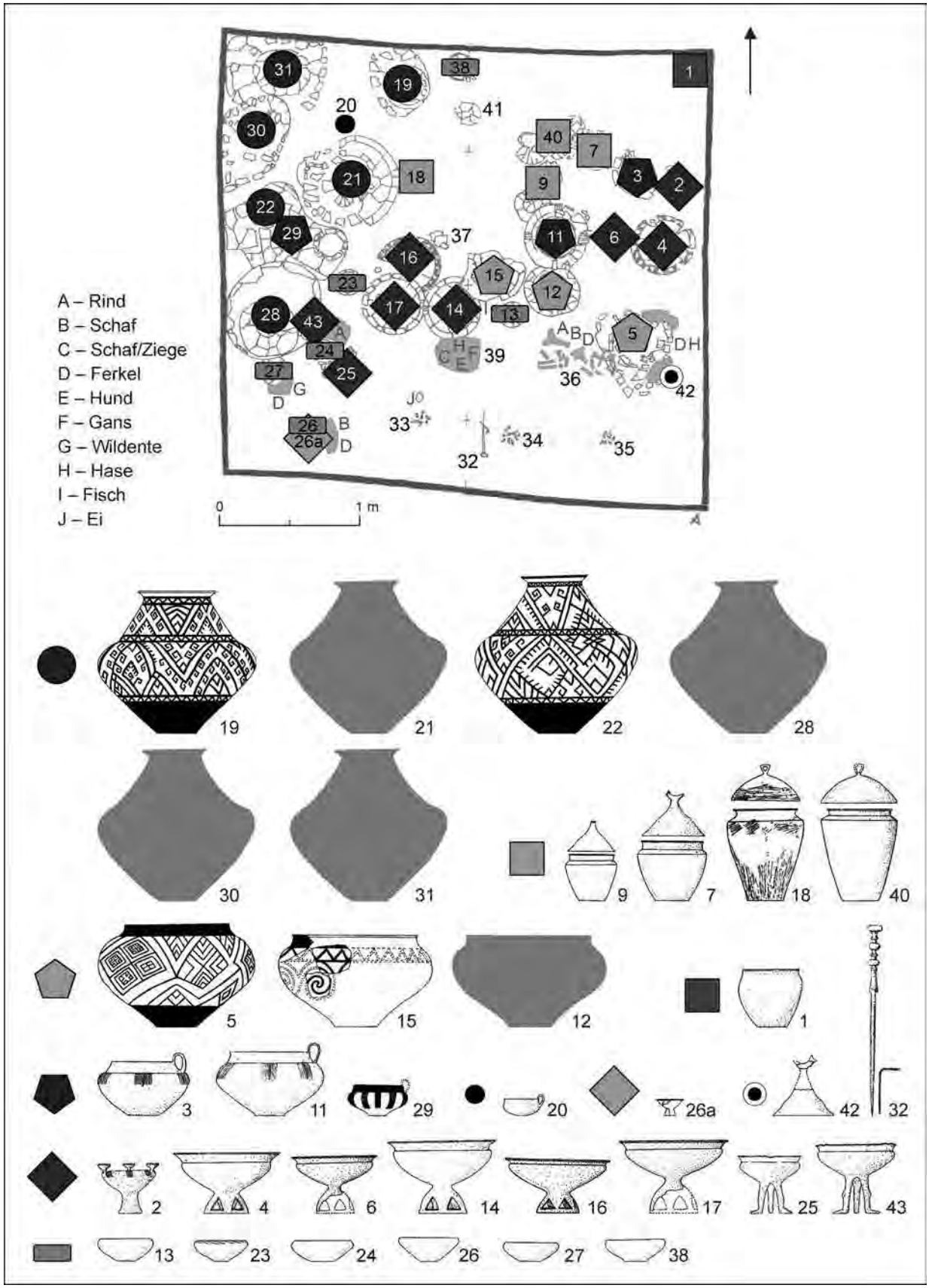

Abb. 6. Nové Košariská. Hügel 3. Positionierung der Beigaben (nach *Pichlerová 1969* – Plan: Abb. 26; Beigaben 1–38: Taf. 12–17; graue Gefäße ohne Abb.). Maßstab ca. 1:17.

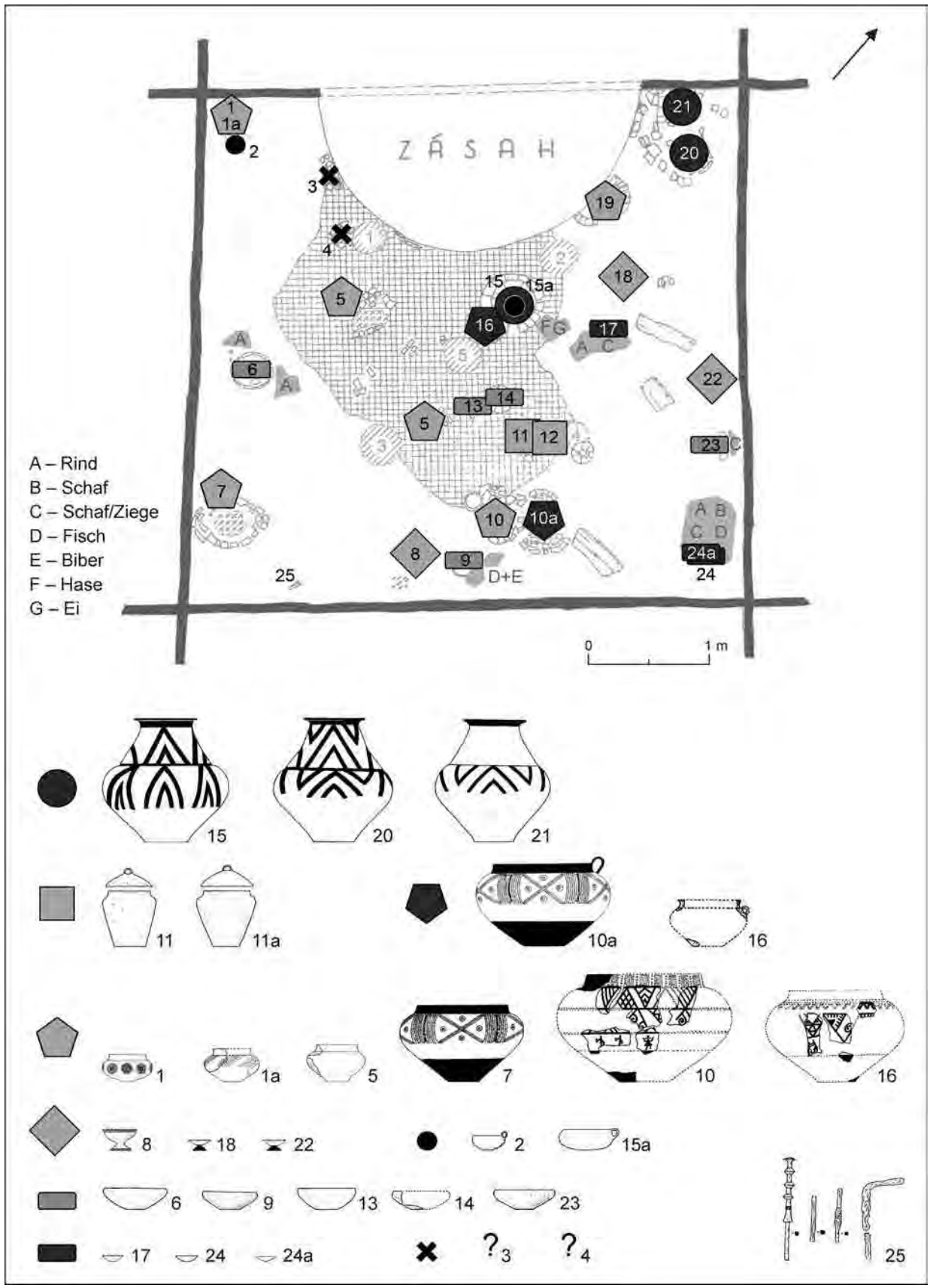

Abb. 7. Nové Košariská. Hügel 4. Positionierung der Beigaben (nach *Pichlerová 1969* – Plan: Abb. 38; Beigaben 1–25: Taf. 19–24: 1, 2, 4). Maßstab ca. 1:17.

Neben den zu vermutenden Mehrfachbestattungen, welche durch die an verschiedenen Stellen in den Grabkammern von Hügel 3 und 4 platzierten Aschereste repräsentiert sein könnten, sind auch Nachbestattungen festgestellt worden. In der Aufschüttung von Hügel 1 fand sich das Skelett eines Kindes (*Pichlerová 1969*, 19), ein Befund, der wie *B. Teržan* (*1986*, 233 f.) bereits bemerkt hat, auch im berühmten Hügel von Süttő beobachtet wurde. Bei Hügel 4 ist nicht ganz geklärt, ob sich über der Grabkammer eine Brandschicht befunden hat, die dann bei Einbruch der Kammerdecke ins Grab gelangt ist (*Pichlerová 1969*, 69). Über der Kammer von Hügel 6 haben sich insgesamt vier voneinander abgegrenzte Brandschüttungen befunden (*Pichlerová 1969*, Abb. 61), aus denen zum Teil bemerkenswerte Kleinfunde, wie z. B. Armringe sowie Bronze- und Eisenperlen (*Pichlerová 1969*, Taf. 42: 2b; 43: 2–4, 6, 7, 12, 13), stammen, die in den Grabkammern selbst nicht beigegeben waren. Teržan ist aufgrund der Beigabenanalyse zu dem Ergebnis gekommen, dass es sich sehr wahrscheinlich um Kinderbestattungen männlichen und weiblichen Geschlechts gehandelt haben dürfte (*Teržan 1986*, 233). Über der Kammer von Hügel 3 wurden ebenfalls Scheiterhaufenreste mit verbrannten menschlichen Knochen, Keramik und zerschmolzenen Bronzeresten festgestellt (*Pichlerová 1969*, 59). Die Bei- und Nachbestattungen in den Hügeln werden von Teržan als Belege für die Praxis der Totenfolge interpretiert (*Teržan 1986*, 234, 238).

Kleinfunde, die mit der Hauptbestattung in Verbindung gebracht werden können, sind nur in sehr geringem Maße vertreten. In Hügel 3 wurde eine eiserne Mehrkopfnadel und eine kleine bronzene Nadel mit geknicktem, tordierten Kopfbereich bei der mittleren, der frei in der Kammer liegenden Ascheansammlungen gefunden (Abb. 6). Teržan, die davon ausgeht, dass die drei Häufchen auch drei Individuen repräsentieren, identifiziert eben jene Ascheansammlung als die männliche Hauptbestattung (*Teržan 1986*, 232). In Hügel 4 wurden eine bronzene Mehrkopfnadel, eine geknickte Eisennadel sowie zwei bronzene Stifte, davon einer partiell tordiert, nahe der Südecke der Grabkammer niedergelegt (Abb. 7). Unweit davon stand auch eine als Urne dienende Kegelhalsschüssel (Abb. 7: 7). Es fällt schwer zu entscheiden, ob sich die Nadeln auf die Asche in dem Gefäß oder auf die zentral gelegene Brandschicht beziehen, in der verschmolzene Bronzerückstände auf die Beigabe weiterer Metallgegenstände hinweisen (*Pichlerová 1969*, 68 f.). In der als Hauptbestattung zu identifizierenden Brandschicht unter der Kammer von Hügel 6 fanden sich 12 sowie im Nordteil der Kammer 5 flache trapezförmige Webgewichte (*Pichlerová 1969*, 90, 102), die sich nicht nur durch ihren Querschnitt, sondern auch durch ihre graphitierte Oberfläche (*Pichlerová 1969*, 116, Taf. 42: 5) von den zumeist grob gefertigten pyramidalen Webgewichten aus Siedlungskontexten unterscheiden[12]. Wie bereits erwähnt, wurden weitere Kleinfunde nur noch bei den Nachbestattungen über der Grabkammer von Hügel 6 gefunden, während sich zerschmolzene Bronzereste im Grabschacht über der Kammer von Hügel 3 nicht mehr identifizieren ließen (*Pichlerová 1969*, 45).

Die größte Beigabengruppe bildet jedoch die Gefäßkeramik, die sich, wie schon bemerkt, von der in Siedlungen oder Flachgräbern normalerweise gefundenen Keramik abhebt. Was die Positionierung der Gefäßbeigaben im Grab angeht, so zeigt sich ebenfalls eine starke Diversität. Es ist z. B. nicht möglich anhand von Himmelsrichtungen bestimmte Gesetzmäßigkeiten bezüglich der Positionierung einzelner Funktionsformen abzuleiten. Vielmehr lassen sich nur sehr allgemeine Beobachtungen machen. So sind z. B. in allen Gräbern Gefäße gleichartiger Form auch häufig in Gruppen miteinander kombiniert, wobei jedoch mehrere dieser Einheiten im Grabbereich verteilt sein können (Abb. 4–8). Auffällig ist die dabei zu beobachtende dichte Positionierung, im Fall von Hügel 1 sogar die Ineinanderstapelung von Gefäßen (Abb. 4), obgleich der Grabraum genügend Platz für eine lockere Anordnung geboten hätte[13]. Es wird deutlich, dass bestimmte Gefäßformen miteinander vergesellschaftet sind, die eventuell auch in einem funktionalen Kontext stehen. Gut zu beobachten ist dies in der Grabkammer unter Hügel 3, in der von NO nach SW miteinander gruppierte Standfußschalen/-schüsseln, gehenkelte und ungehenkelte Kegelhalsschüsseln und wieder Standfußschalen/-schüsseln in einer Reihe angeordnet sind (Abb. 6). Noch deutlicher wird dies in der Kammer von Hügel 6, wo nicht nur Kegelhalsgefäße sondern auch eine Vielzahl von Henkelschalen in Vergesellschaftung mit Situlen und Kultgefäßen miteinander gruppiert wurden (Abb. 8). In den

[12] In der Kammer von Hügel 6 wurden zusätzlich auch zahlreiche dreieckige und runde Bronzeplättchen gefunden (*Pichlerová 1969*, Taf. 40; 41). Diese wurden zum einen zur Verzierung von Gefäßen verwendet, zum anderen sollen sie nach Auffassung Pichlerovás auch an den Kammerwänden befestigt gewesen sein (*Pichlerová 1969*, 217).

[13] Zwar ist nicht auszuschließen oder sogar wahrscheinlich, dass in den freien Bereichen archäologisch nicht nachgewiesene organische Gegenstände platziert waren, jedoch ist dies für die Gesamtheit des freien Raumes in Bestattungen wie Hügel 6 (Abb. 8) oder 4 (Abb. 7) sicherlich keine Erklärung.

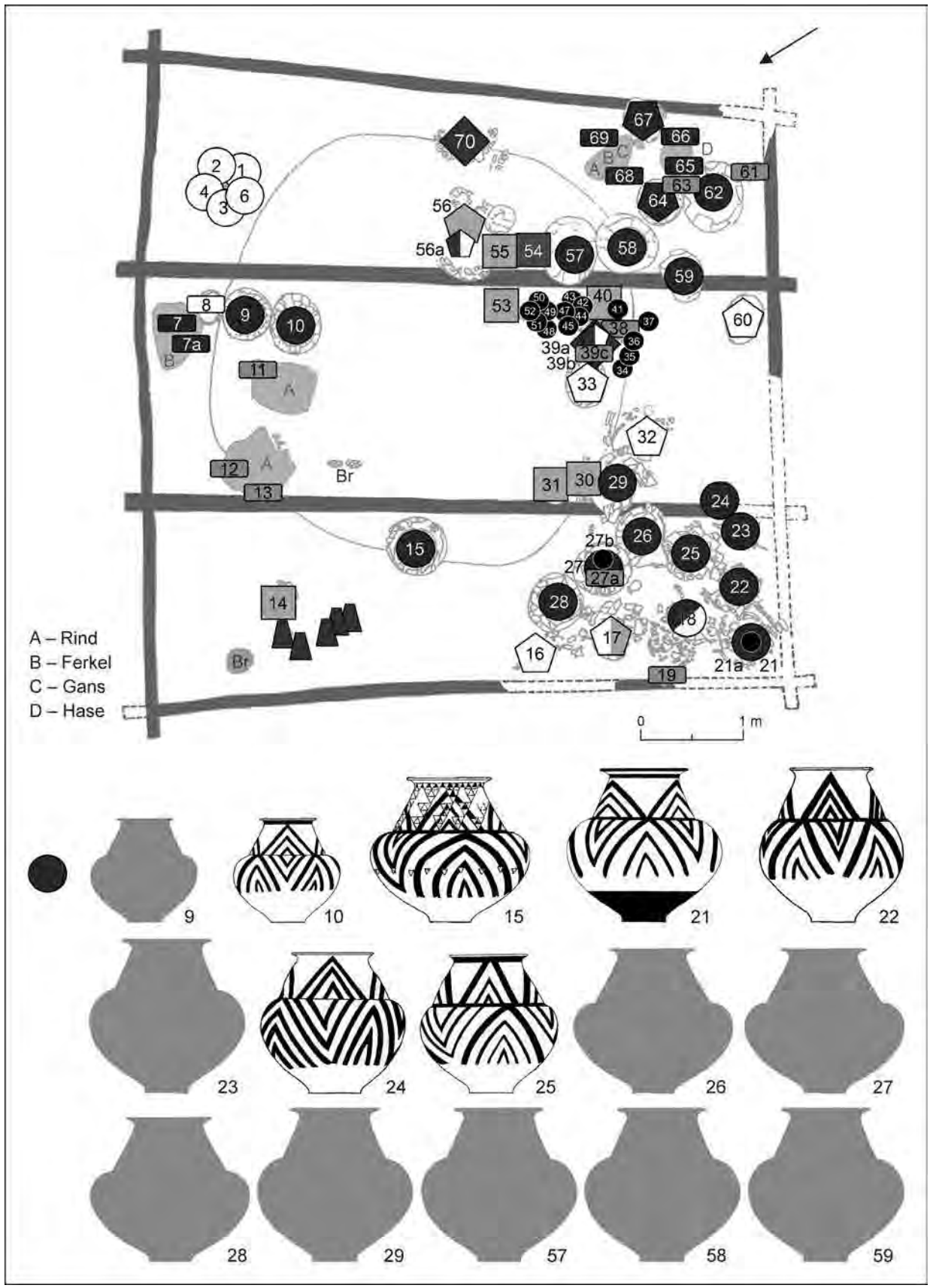

Abb. 8. Nové Košariská. Hügel 6. Positionierung der Beigaben (nach *Pichlerová 1969* – Plan: Abb. 57; Beigaben 1–70: Taf. 25–36; 37: 3; 42: 5; graue Gefäße ohne Abb.). Maßstab ca. 1:17.

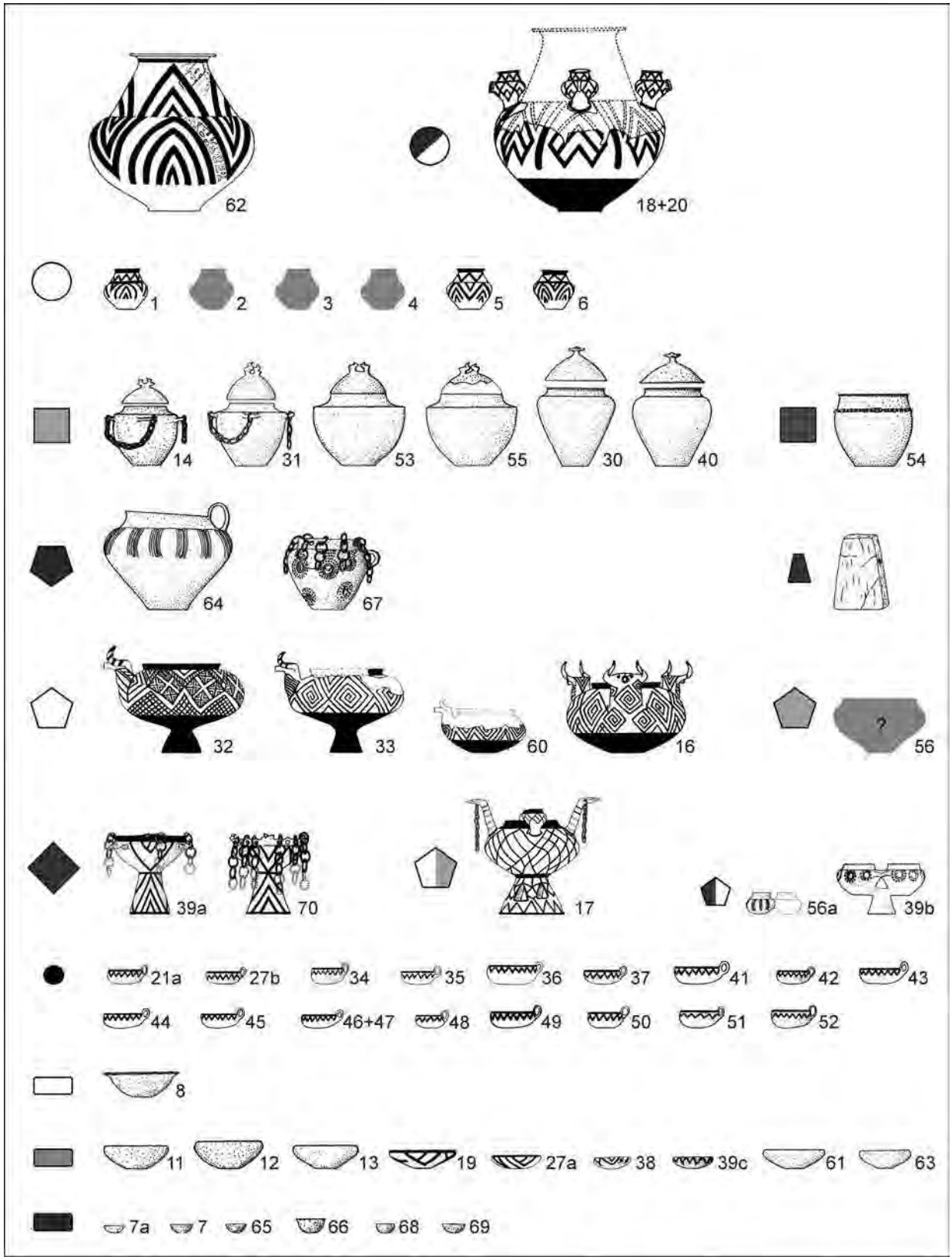

Abb. 8. Fortsetzung.

Hügeln 1 und 3 sind Kegelhalsgefäße in einer Reihe aufgestellt gewesen (Abb. 4; 6). Bei Hügel 4 ist dies ebenfalls zu vermuten, allerdings ist die Kammerwand durch einen nachträglichen Eingriff gestört worden und dadurch ein Teil des Grabinventars verloren gegangen (Abb. 7). Im Grab unter Hügel 2 wurden hingegen Kegelhalsgefäße mit Kegelhalsschüsseln unterschiedlicher Formgebung in einer Reihe positioniert (Abb. 5). Die immer wieder in Gräbern des nordostalpinen Raumes und darüber hinaus zu beobachtende Kombination von Kegelhalsgefäßen mit Henkelschalen oder sonstigen, zum Schöpfen verwendeten Gefäßen konnte ebenfalls nachgewiesen werden (Abb. 4; 7; 8). Allerdings sind nur vereinzelte Kegelhalsgefäße entsprechend ausgestattet gewesen. In Hügel 2 fand sich eine Henkelschale in einer großen, auf einem Standfuß gesetzten Kegelhalsschüssel (Abb. 5). Besonders hervorzuheben ist die häufig zu beobachtende Kombination von einzeln oder zu zweit auftretenden Miniatur- und Einzugsrandschalen mit Tierknochen (Abb. 4; 6–8).

Bei Betrachtung der Grabpläne von Hügel 3, 4 und 6 fällt auf, dass die Fleischbeigaben nahe bei den Brandschichten oder Ascheresten platziert waren (Abb. 6–8). Besonders bemerkenswert ist in diesem Zusammenhang die Auswahl der ins Grab gegebenen Tiere. Diese lassen sich zwar oberflächlich als Speisebeigaben ansprechen, allerdings ist zu vermuten, dass ihnen auch oder vor allem eine stark symbolische Bedeutung zugekommen ist. In Hügel 4 lagen z. B. bei einem Kegelhalsgefäß (Abb. 7: 15) Hasenknochen und Eierschalen miteinander vergesellschaftet, beides Elemente, die mit Fruchtbarkeit und Wiedergeburt in Verbindung gebracht werden können (*Newall 1984*, 21 f.). An einer anderen Stelle wurden bei einer Einzugsrandschale Biber- und Fischknochen zusammen gefunden (Abb. 7: 9). Hügel 3 fällt besonders durch das große Spektrum der beigegebenen Spezies auf, welches Haus- und Wildtiere umfasst, die sich mit dem Land, dem Wasser und der Luft assoziieren lassen (Abb. 6).

Es sind vor allem die Kammergräber, die aufgrund ihrer klar bestimmbaren Grenzen einen Einblick in die Nutzung des für die Bestattung zur Verfügung stehenden Raumes geben. Die dichte Positionierung der Gefäße zu Gruppen wurde bereits erwähnt. Zudem wird klar, dass sich die Anordnung der Gefäße wenig überraschend auf die Hauptbestattung bezieht. Im Fall von Hügel 6 bleibt z. B. das Zentrum der Fläche unter der sich die flache Grube mit der Brandschüttung, die wohl als eigentliche Hauptbestattung zu interpretieren ist, frei von archäologisch nachgewiesenen Beigaben (Abb. 8). Bei Hügel 3 ist eine Staffelung, beginnend bei den Ascheansammlungen über die Fleischbeigaben, zu den Standfußschalen/-schüsseln und Kegelhalsschüsseln bis zu den Kegelhalsgefäßen, erkennbar (Abb. 6). Erwähnenswert ist, dass sich die eventuelle Dreiteilung der Kammer von Hügel 6 nicht durch die Positionierung und Auswahl der Beigaben abbildet. Die Beigabenverteilung in dieser besonders großen Kammer scheint darauf hinzuweisen, dass hier größere Gefäßarrangements ohne unmittelbar erkennbaren Bezug zu den anderen räumlich abgetrennten Gruppen angeordnet wurden (Abb. 8). In Hügel 4 deutet sich dies anhand kleinerer Gefäßansammlungen eventuell ebenfalls an (Abb. 7).

INTERPRETATION

Fasst man nach dieser komprimierten Beschreibung einzelner Merkmale der Hügelgräber alle Beobachtungen zusammen, so kommt man zu der, bereits von Pichlerová gemachten Erkenntnis, dass neben einigen grundlegenden Übereinstimmungen, die sich jedoch nicht bei allen Bestattungen gleichermaßen finden lassen, eine bemerkenswerte Vielfalt bezüglich des Grabbaus festzustellen ist (*Pichlerová 1969*, 219). Dies gilt ebenso für die Positionierung der Beigaben in den Grabkammern. Im Detail lässt sich diese Tendenz bis hin zur Formgebung und Verzierung der keramischen Grundformen verfolgen. Zweifelsohne ist als Ursache dafür einerseits die chronologische Tiefe der Belegungsabfolge zu benennen, andererseits fehlt es aber in beachtlichem Maße an Verbindungsgliedern, die das Erscheinen oder Verschwinden einzelner Merkmale an den Befunden und im Fundspektrum verständlich werden lassen[14]. Dieser Umstand ist umso stärker zu betonen, da mit einiger Sicherheit davon ausgegangen werden kann, dass die Hügel von ein und derselben Gemeinschaft errichtet wurden. Offenbar existierte kein festgefügtes, tradiertes Regelwerk, wie eine Hügelbestattung anzulegen war[15]. Ein Blick auf andere Hügelbestattungen im nordostalpinen Raum

[14] In diesem Zusammenhang ist die geringe Anzahl der Bestattungen sicherlich ebenfalls nicht ohne Bedeutung.

[15] Bestimmte Faktoren, die die Anlage und Ausstattung der Gräber beeinflusst haben könnten, lassen sich aufgrund der geringen Anzahl der analysierten Bestattungen sowie wegen fehlender Informationen, z. B. zur genauen Anzahl, dem Geschlecht und Alter der Bestatteten, nicht genauer nachvollziehen. Allerdings steht zu bezweifeln, dass unter Einbeziehung dieser Daten das auf vielen Ebenen heterogene Bild wesentlich klarer werden würde.

macht allerdings deutlich, dass sich für bestimmte Merkmale der Gräber von Nové Košariská auf Befund- und Fundebene Parallelen finden lassen (z. B. *Preinfalk 2003*; *Rebay 2002*; *Studeníková 1994*; *1995*). Es hat also unzweifelhaft Konventionen gegeben[16], die jedoch ein erhebliches Maß an individuellen Gestaltungsmöglichkeiten zugelassen haben oder einem sehr raschen Wandel unterworfen waren.

Eine Erklärung für diese Beobachtungen könnten die allgemeinen Umwälzungen, die mit der Hallstattzeit einhergegangen sind, sein, wobei diese für den nordostalpinen Raum derzeit nur symptomatisch anhand der Veränderung von Fundmerkmalen und Bestattungssitten zu beschreiben sind (*Rebay 2006*, 272 ff.). Die etwaigen dahinter stehenden gesellschaftlichen, religiösen oder gar „politischen" Veränderungen lassen sich noch nicht oder allenfalls grob umreißen.

Die starken Unterschiede zwischen den Bestattungen in Nové Košariská könnten in diesem Sinne als Indikatoren einer Innovationsphase gedeutet werden, in der sich die Regeln für die Anlage von Begräbnissen erst neu etablieren mussten oder aber, in Hinblick auf vergleichbare Gräber anderer Fundorte, einem schnellen Veränderungsrhythmus unterworfen waren. Dass sich dies allerdings keinesfalls auf alle Bestattungen der Region bezieht, zeigt sich bei einem Blick auf die Flachgräber, die einerseits eine klare Bezugnahme auf urnenfelderzeitliche Traditionen erkennen lassen und bei denen es andererseits leichter fällt allgemeingültige Regeln, die bei ihrer Anlage eine Rolle gespielt haben, auch im Detail zu definieren[17].

Ein weiterer Erklärungsansatz liegt in der Tatsache begründet, dass in den Hügeln offensichtlich nur die Elite der jeweiligen Gemeinschaft bestattet wurde. Die Unterschiede zwischen den Tumuli können in diesem Sinne bekanntlich auch als Mittel der Selbstdarstellung der bestatteten Person bzw. ihrer Angehörigen gedeutet werden. Die Bezugnahme auf andere, vergleichbare Hügelbestattungen und ihre Ausstattung ist dabei ebenso zu erwarten, wie auch eine starke Betonung der herausgehobenen Stellung durch von der Allgemeinheit abweichende Verhaltens- und vielleicht sogar Lebensweisen, die sich mit einiger Wahrscheinlichkeit ebenfalls in der Anlage und dem Beigabenspektrum des Grabes widerspiegeln. Als Indiz dafür sei auf die speziell für den Grabgebrauch gefertigte Keramik hingewiesen (*Chocholoušek/Nudera 1968*), die sich mit ihren, aus dem mediterranen Raum übernommenen Mustern und Formmerkmalen (*Siegfried-Weiss 1979*), von wenigen Ausnahmen abgesehen (*Müller 2010*, Taf. 176: 18–28), bisher nur in Hügelgräbern gefunden hat und somit eine Fokussierung auf die gesellschaftliche Elite zeigt.

Möglicherweise lassen sich die heterogen konstruiert und ausgestatteten Grabhügel von Nové Košariská also als Ausdruck der Suche nach neuen Formen der Selbstdarstellung der bestatteten und bestattenden Personen der gesellschaftlichen Oberschicht interpretieren, die mit den katastrophalen Ereignissen am Beginn von HD1 zu einem jähen Ende gekommen ist (*Hellmuth 2006*; *Teržan 1998*).

Der zweite Problemkreis betrifft die immer wieder diskutierte Frage nach der Deutung der Gräber in ihrer Gesamtkonzeption. Für die Interpretation der Gefäßsätze in nordostalpinen Kammergräbern dominiert seit längerem das auf Anregung eines Artikels von *G. Kossack* (*1964*) durch *K. Kaus* (*1980*) angedeutete und später von L. D. Nebelsick detailliert dargelegte Konzept eines Grab- oder jenseitigen Symposions (z. B. *Nebelsick et al. 1997*, 42 ff.). Demnach wird ein Großteil der regelhaft in den Gräbern auftauchenden Behältnisse, wie Kegelhalsgefäße, Situlen, Henkelschalen und einfache Schalen bzw. Schüsseln als Bestandteil eines komplexen, an mediterrane Gepflogenheiten angelehnten Feier- bzw. Trinkrituals gedeutet. Der Interpretation zufolge wurde in den Situlen die alkoholische Flüssigkeit aufbewahrt, worauf die standardmäßige Vergesellschaftung mit Deckeln, die häufig zu beobachtende Abdichtung der Situlen mit Pech und nicht zuletzt die berühmten Darstellungen auf den bronzenen Situlen selbst hinweisen (*Nebelsick et al. 1997*, 43). Die Kegelhalsgefäße sollen als Mischgefäße gedient haben, worauf die immer wieder zu beobachtende Vergesellschaftung mit einem Schöpfgefäß hindeutet (*Nebelsick et al. 1997*, 42). Die großen Henkelschalen könnten als Transportbehälter benutzt worden sein, mit der dann das verdünnte Getränk zu den Feiernden gebracht und in die Trinkgefäße, nämlich Schalen und Schüsseln, eingeschenkt wurde (*Nebelsick et al. 1997*, 43). Gefäßsätze, die wie in den Hügeln von Nové Košariská eine Vervielfachung

[16] Eine dieser kleinregionalen Regeln betrifft z. B. das bereits von Teržan hervorgehobene Phänomen, wonach in den südwestslowakischen Hügeln, im Gegensatz zu den Grablegen gleichen Typs aus benachbarten Regionen, keinerlei Waffen beigegeben wurden (*Teržan 1986*, 239).

[17] Flachgräber aus der Südwestslowakei sind bisher nur in geringer Anzahl publiziert worden (z. B. *Pichlerová 1960*; *1963*; *1998*). Anhand des im Záhorie-Gebiet liegenden Gräberfeldes von Vrádište, welches jedoch kulturell einer anderen Sphäre zuzurechnen ist, lassen sich z. B. grundlegende Regeln zur Anlage der Gräber ableiten (*Müller 2007*, 637 ff.; *Pichlerová 1960*). Ähnlich verhält es sich auch in Niederösterreich (*Nebelsick et al. 1997*, 30 ff.; *Rebay 2006*, 241 ff.).

Tabelle 3. Kombinationstabelle der keramischen Beigaben in den einzelnen Bestattungen der Hügel von Nové Košariská (D – Deckel).

	Kegelhalsgefäß	Situla	Kegelhalsschüssel	Henkelschüssel (gestreckt/bauchig)	Trichterrandschüssel (Stierprotomen)	Fußschale/-schüssel	Miniaturfußschale	Henkelschale	Topf	Einzugsrandschale	Miniaturschale	Fragmente (unbestimmt)	Einzelformen
Hügel 1	9	5 + 3D	1	–	–	5	–	–	–	–	1	x	Knickwandschüssel
Hügel 2	+ 5?	2	–	2	–	–	–	3	–	2	–	x	flache Henkelschüssel
Hügel 2 Brandsch.	1?	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	
Hügel 3	6	4 + 4D	3	3	–	8	1	1	1	6	–	x	Deckel
Hügel 3 ü. Kammer	–	–	–	1	–	–	–	2?	–	3	–	–	
Hügel 4	3	2 + 2D	6	2	–	–	3	2	–	5	3	x	
Hügel 4 Brandsch.	1?	–	–	–	–	1?	–	–	–	1?	–	x	
Hügel 6 Kammer	16 + 6 Mini	6	1 + 1?	2	4	2	–	17	1	9	6	–	KG-Kernos; 2 Doppelgef.; 1 S. m. horiz. Rand
Hügel 6 Brandsch. 2	1	–	–	–	–	3?	–	1	–	1	1	x	Klapper; kl. Tonwanne
Hügel 6 Brandsch. 3	1	–	–	–	–	1?	–	1?	–	1	–	x	kl. Schüssel?
Hügel 6 Brandsch. 4	1	–	–	–	–	2	–	–	–	2	–	x	Klapper

der Grundausstattung erkennen lassen, könnten nach Auffassung Nebelsicks auf eine Darstellung der bestatteten Person als Gastgeber hindeuten, während eine einfache Ausstattung lediglich den Teilnehmer am Symposion kennzeichnet (*Nebelsick et al. 1997*, 43).

Bezogen auf die Bestattungen von Nové Košariská bleibt zu klären, ob sich in diesem Sinne in deren Ausstattung tatsächlich ein Symposion abbildet. Jenseits der nur schwer zu erschließenden und mit Sicherheit diskussionswürdigen Funktionsdeutung einzelner Bestandteile etwaigen Misch- und Serviergeschirrs (*Müller 2007*, 634 ff.) stellt sich die Frage, anhand welcher Elemente ein Symposion relativ eindeutig zu identifizieren sein könnte. Es dürfte plausibel sein, insbesondere ein Set an Trink- und Essgefäßen zu erwarten, welches auch im Grab zu einer sinnhaften Einheit gruppiert ist. Im Fall der Hügel von Nové Košariská wären dies Henkel- und Einzugsrandschalen[18], wobei letztere vor allem als Essgeschirr interpretiert werden können, wenngleich eine Multifunktionalität nicht auszuschließen ist.

Betrachtet man nur die Typenstatistik der Hauptbestattungen, dann zeigt sich bereits, dass mit Ausnahme von Hügel 6 keine sonderlich große Anzahl dieser Gefäßformen in den Gräbern vertreten ist (Tabelle 3). Ein Blick auf die Pläne der Gräber 2 und 4, in denen mehrere Henkelschalen enthalten waren, macht deutlich, dass diese Gefäße überwiegend als Schöpfer gedacht waren (Abb. 5; 7). Ein gemeinsamer Funktionszusammenhang in Form eines Geschirrsets ist nicht zu erschließen. Dies gilt allgemein auch für die Einzugsrandschalen, deren häufige Vergesellschaftung mit Tierknochen bereits hervorgehoben wurde, ohne dass jedoch eine eindeutige Verbindung zwischen den jeweiligen Einzelgefäßen innerhalb der Grablegen abzuleiten wäre (Abb. 6–8). Allein die Bestattung von Hügel 6 zeigt mit der bereits erwähnten Ansammlung von gleichartig geformten und verzierten Henkelschalen in Kombination mit Situlen sowie weiteren, eher dem kultisch-rituellen Spektrum zuzurechnenden Gefäßen, eine Befundsituation, die als Darstellung eines Symposions gedeutet werden kann (Abb. 8).

[18] Nebelsick schlägt u. a. vor auch die Standfußschalen als pokalartiges Trinkgeschirr zu interpretieren (*Nebelsick et al. 1997*, 43), was aber speziell in Nové Košariská aufgrund der Größe der Gefäße, ihres weitestgehenden Fehlens in Siedlungskontexten und dem Vorkommen eindeutig als Trinkgefäß zu identifizierender Formen sehr unwahrscheinlich ist.

Allerdings wird gerade bei dieser Bestattung und letztlich auch bei der Betrachtung der anderen Gräber deutlich, dass das Symposionskonzept viel zu kurz greift, um eine umfassende Erklärung für die gesamte Gefäßausstattung zu bieten. Insofern ein Symposion nachweisbar ist, bildet dieses anscheinend nur eine kleine Facette innerhalb eines bedeutend größeren Rahmens. Dies offenbart sich im Fall von Hügel 6 nicht nur in der Menge der Gefäße, die eindeutig dem kultisch-rituellen Spektrum zuzuweisen sind (Abb. 8: 16, 17, 18, 32, 33, 39a, 39b, 60, 67, 70), sondern auch in der Anzahl von 16 Kegelhalsgefäßen und einem Kegelhalsgefäßkernos, die wohl kaum alle als Mischgefäß gedacht gewesen sein können. Hinzu kommt, dass die im Grab zusammengestellten, aus verschiedenen Funktionsformen bestehenden Gefäßgruppen mehrheitlich keine Verbindung zueinander erkennen lassen und wohl eher für sich betrachtet werden müssen. Ebenso fehlt es an einer Erklärung für die, wenn auch nur marginal vertretenen Kleinfunde und nicht zuletzt für die Mit- und Nachbestattungen.

Welche Möglichkeiten gibt es nun aber, das Grab in seiner Gesamtheit zu verstehen? Hierfür ist es wichtig sich noch einmal folgender Fakten zu vergegenwärtigen: Im Gegensatz zur sonst üblichen Beisetzung in Flachgräbern werden bestimmte Vertreter einer Gemeinschaft unter Hügeln bestattet, die in ihren Ausmaßen nicht unbedingt als herausragend zu bezeichnen sind, aber doch markante, teilweise bis in die heutige Zeit sichtbare Denkmäler darstellen (vgl. *Pichlerová 1969*, Abb. 6; 19; 34; 47). Die in den Gräbern beigegebenen Gefäße heben sich teilweise durch die offenkundig hochgradig symbolische Farbgebung rot und schwarz[19], durch die Applikation zoo- und anthropomorpher Elemente, durch figürliche und szenische Darstellungen sowie die Verwendung von Verzierungsmustern und Formmerkmalen aus dem mediterranen Raum von den gewöhnlichen Gefäßen, wie sie z. B. aus Siedlungen bekannt sind, ab. Teilweise werden Gefäße durch die Anbringung von Standfüßen, ebenfalls ein Element, welches fast ausnahmslos in Gräbern begegnet, buchstäblich überhöht. Allgemein nachgewiesen ist, dass ein großer Teil des Gefäßspektrums ausschließlich für den Grabgebrauch produziert wurde (*Chocholoušek/Nudera 1968*, 447). Die kultische Bedeutung einer ganzen Reihe von Behältnissen, wie z. B. der Stierprotomen- und Doppelgefäße sowie der Kernoi, liegt einigermaßen klar auf der Hand. Sehr wahrscheinlichen müssen aber auch die mit figürlichen Darstellungen versehenen Gefäße, vielleicht sogar alle rot-schwarzen und mit einem Standfuß versehenen Behältnisse aus dieser Perspektive gesehen werden. Die Anordnung der Beigaben in den Gräbern lässt in ihrer Staffelung zum einen erwartungsgemäß eine Bezugnahme auf die bestattete/n Person/en erkennen, zum anderen sind Gefäße in Gruppen angeordnet, deren Positionierung vielleicht mit der Ausübung von einzelnen Ritualen verbunden war. Dies deutet sich besonders stark bei der sehr auffälligen Kombination von Einzugsrand- oder Miniaturschalen mit Tierknochen an, die sich regelhaft in mehreren Hügeln beobachten lässt[20]. Dass die Knochen wohl nicht einfach nur als Beleg für die Beigabe fleischlicher Speisen zu betrachten sind, zeigt sich in der Auswahl und der offenbar symbolischen Bedeutung einzelner Arten. Große Aufmerksamkeit verdienen zudem die Bei- und Nachbestattungen, die die Bedeutung der Hauptbestattung noch zusätzlich unterstreichen.

Betrachtet man all diese Aspekte in ihrer Gesamtheit, so drängt sich die Vermutung auf, dass mit den Beigaben nicht einfach nur „Botschaften über den Toten an die Trauergemeinde" (*Nebelsick et al. 1997*, 38) übermittelt werden sollten. Vielmehr deutet sich an, dass die offenbar hochgradig mit Bedeutungsinhalten aufgeladenen Beigaben dem Toten präsentiert wurden und der Verehrung, vielleicht sogar der Überhöhung, eben jener verstorbenen Person gedient haben.

Sollte diese Interpretation zutreffend sein, dann ließe sich dieser Befund mit der religiösen Praxis der Ahnenverehrung erklären. Einer kulturübergreifenden Studie von *L. B. Steadman*, *C. T. Palmer* und *C. F. Tilley* (*1996*) zufolge kann Ahnenverehrung als ein universelles Phänomen betrachtet werden, welches unabhängig vom jeweils vorherrschenden Religionssystem in unterschiedlichen Ausprägungen zu finden ist (*Steadman/Palmer/Tilley 1996*, 72 ff.). Die Autoren widersprechen dabei den eng gefassten, in der Ethnologie verwendeten Definitionen, wonach z. B. Ahnenkult nur beim

[19] Ein besonders starkes Beispiel für die offensichtliche Bedeutung dieser Farbkombination liefert Hügel 3 aus Langenlebarn (*Preinfalk 2003*). In diesem fanden sich u. a. neben rotgrundiger, schwarz bemalter Keramik und Stiergefäßen auch anthropomorphe Figuren unterschiedlicher Form, deren Körperlängshälften rot und schwarz bemalt waren (*Preinfalk 2003*, 85, Abb. 39: 28/10, 28/11a, 28/12).

[20] Bemerkenswert ist dabei, dass sich die Tierknochen offenbar nicht in den Schalen selbst befunden haben. Anscheinend sind die Gefäße einstmals auf oder zwischen den Fleischpartien abgestellt gewesen. Es sei noch darauf hingewiesen, dass die Einzugsrandschalen zwar als Essgeschirr für die Fleischnahrung gedeutet werden können, bei den Miniaturschalen ist dieser vermeintliche Funktionszusammenhang jedoch nicht gegeben.

Nachweis ritualisierter Zeremonien zur Verehrung der Toten zu konstatieren ist (*Steadman/Palmer/Tilley 1996*, 64)[21]. Sie sind der Auffassung, dass es sich bei der grundlegenden Intention der Ahnenverehrung um den Versuch der Hinterbliebenen handelt, mit den Verstorbenen zu kommunizieren (*Steadman/Palmer/Tilley 1996*).

Betrachtet man die gerade aufgezählten Merkmale der Bestattungen von Nové Košariská, die für die Existenz der Ahnenverehrung sprechen könnten, dann würde sich auch sicher eine engere Definition auf die Befunde anwenden lassen. Kritisch ließe sich anmerken, dass es sich dabei mehrheitlich um Elemente des Begräbnisrituals handelt, welches nicht notwendigerweise mit Zeremonien, die mit der Verehrung der Ahnen in Zusammenhang stehen, identisch ist (*Townsend 1969*, 22; *Whitley 2002*, 122). Der direkte Nachweis späterer Rituale zu Ehren der Verstorbenen, die nicht einmal am Begräbnisplatz selbst stattgefunden haben müssen (*Whitley 2002*, 122), dürfte aber selbst bei besserem Forschungsstand nur schwer zu führen sein. Eventuell können die Nachbestattungen in diesem Sinne gedeutet werden, insofern sie, was sich allerdings nicht mit letzter Sicherheit beweisen lässt, tatsächlich als Ausdruck von Totenfolge zu interpretieren sind[22].

Der Nutzen der Ahnenverehrung liegt sowohl auf einer spirituellen als auch auf einer materiellen Ebene. Im spirituellen Sinne wird davon ausgegangen, dass die Verstorbenen aus dem Jenseits weiter auf das Leben der Hinterbliebenen einwirken können (*Townsend 1969*, 23). Dies kann sowohl in negativer als auch in positiver Weise der Fall sein. Mit Hilfe von Ritualen und Opferungen ist es den Lebenden jedoch möglich sich des Beistandes der Verstorbenen zu vergewissern (z. B. *Lau 2002*, 281; *Nelson 2003*, 66). Auf materieller Ebene werden mit dem Ahnenkult Herrschafts- und Gebietsansprüche legitimiert (*Lau 2002*, 281; *Whitley 2002*, 120 f.). Die Grabhügel von Nové Košariská könnten in diesem Sinne als sichtbare Zeichen einer Ahnenreihe aufgefasst werden, die den Anspruch der bestattenden Gemeinschaft auf das von ihnen besiedelte bzw. beherrschte Territorium zum Ausdruck bringen. Dies ist gerade auch in Hinsicht auf die bereits angesprochene, mit der Hallstattzeit einhergehende Umbruchphase von Bedeutung, die es möglicherweise erforderlich machte, dass die jeweiligen Eliten einer Region auf diese Weise ihre Herrschaftsansprüche formulieren mussten.

Es ist offensichtlich, dass Nahrungsmittel bei den Bestattungen von Nové Košariská eine Schlüsselrolle gespielt haben[23], denn ein Großteil der Gefäße muss bekanntermaßen gefüllt gedacht werden. Die zentrale Bedeutung von Nahrung, gerade auch in Hinsicht auf spirituelle Handlungen, wie z. B. Opfervorgänge, ist vielfach belegt (siehe dazu allgemein *Feeley-Harnick 1995*; *Mintz/du Bois 2002*, 107 ff.). Insofern könnte die anzunehmende reiche Nahrungsausstattung der Hügel von Nové Košariská als ein weiteres Indiz für die Verehrung der unter den Hügeln bestatteten Personen aufgefasst werden. Dabei ist hervorzuheben, dass die Entäußerung von großen Mengen an Nahrungsmitteln in einer agrarisch geprägten Gemeinschaft, die den Unwägbarkeiten der Natur in hohem Maße ausgesetzt war, als ein besonders großes Opfer zu betrachten ist. Sehr wahrscheinlich muss dies bedeutend höher bewertet werden, als z. B. die Beigabe von Metallgegenständen.

Die in Hügel 6 festellbare Präsenz einer Symposionsausstattung lässt sich ebenfalls vor dem Hintergrund der Ahnenverehrung verstehen. S. M. Nelson hat darauf hingewiesen, dass die aus ethnologischen Untersuchungen bekannte Funktion von Festen, nämlich dem Schließen von Bündnissen sowie der Festigung oder Verbesserung des sozialen Status' einzelner Personen oder ganzer Personengruppen, auch im Zusammenhang mit Verstorbenen von Bedeutung gewesen ist (*Nelson 2003*, 65)[24]. Dahinter steht wiederum das Motiv die Ahnen günstig zu stimmen, damit diese positiv auf die Belange der Lebenden einwirken. Es handelt sich gewissermaßen um das Schließen eines Bündnisses mit der jenseitigen Welt.

Insofern die Grabausstattungen der Hügel von Nové Košariská tatsächlich als Ausdruck von Ahnenverehrung zu deuten sind, würden sich daraus zahlreiche Konsequenzen für weitere Betrachtungen ergeben. So kann z. B. ein Großteil der Grabausstattung, abgesehen von den Trachtbestandteilen, nicht direkt mit der verstorbenen Person in Verbindung gebracht werden, da es sich

[21] Ein anderes Kriterium ist die explizite Verwendung des Begriffes Ahnen in der jeweiligen Kultur (*Steadman/Palmer/Tilley 1996*, 63), was für den nordostalpinen Raum in der Hallstattzeit selbstverständlich ohnehin nicht nachprüfbar ist.

[22] Dass zumindest ein gewisser zeitlicher Abstand zwischen den Nachbestattungen und der Hauptbestattung bestanden haben dürfte, ist anhand der Profile von Hügel 3 und 6 nachvollziehbar (*Pichlerová 1969*, Abb. 23; 60; 62).

[23] Auf diesen Umstand zielt letztlich auch das Symposionskonzept ab.

[24] Nelson bezieht dies konkret auf die Verhältnisse im bronzezeitlichen China, wobei sie sich auch auf schriftliche Quellen stützen kann.

um Gerätschaften der Verehrung handelt. Indirekt lassen sich aber ebenso Schlussfolgerungen zum sozialen Status, dem Ansehen, Wohlstand usw. der bestatteten Person ableiten (*Townsend 1969*, 23 f.). Vor dem Hintergrund der Ahnenverehrung wäre auch eine neuerliche Betrachtung der figürlichen und szenischen Darstellungen aus dem gesamten osthallstättischen Raum sowie einzelner, dem Kult zuzuordnender Gefäßformen von Interesse und könnte neue Perspektiven für deren Verständnis eröffnen. Darüber hinaus wäre es sogar möglich Rückschlüsse zur Organisation und Strukturierung der Gesellschaft abzuleiten, da die ethnologische Forschung entsprechende Zusammenhänge bereits in Bezug auf die verschiedenen Formen der Ahnenverehrung herausgearbeitet hat (z. B. *Tatje/Hsu 1969*; *Whitley 2002*, 120 f.). Gerade in Hinblick auf die relativ eindeutig zum Ausdruck kommende Bindung der Hügel an einen elitären Personenkreis ließe sich eine verwandtschaftliche Beziehung der bestatteten Personen zueinander postulieren (*Townsend 1969*, 26 ff.; *Whitley 2002*, 122).

Bevor derartige, weiterführende Untersuchungen allerdings konsequent angegangen werden können, bleibt zu überprüfen, ob die hier in Ansätzen skizzierten Deutungsvorschläge unter Einbeziehung weiterer Hügelbestattungen in einem überregionalen Kontext plausibel bleiben und welche Interpretationen darüber hinaus möglich sind. Insbesondere der letztgenannte Punkt ist von großer Bedeutung, da mit dem gegebenen Deutungsvorschlag keinesfalls versucht werden soll ein in der anglophonen Forschung schon lange bekanntes und möglicherweise zum Teil auch überstrapaziertes Erklärungsmodel, nämlich das der Ahnenverehrung (siehe dazu *Whitley 2002*), unreflektiert auf den nordostalpinen Raum zu übertragen. Vielmehr soll der Versuch unternommen werden neben den bisherigen Interpretationsmustern weitere Erklärungsansätze in die Diskussion einzubringen.

LITERATUR

Chocholoušek/Nudera 1968 – V. Chocholoušek/Z. Nudera: Ein Beitrag zur Technologie der junghallstattzeitlichen Keramik aus Nové Košariská. Slov. Arch. 16, 1968, 447 – 459.

Dobiat 1980–C. Dobiat: Das hallstattzeitliche Gräberfeld von Kleinklein und seine Keramik. Schild von Steier. Beih. 1. Graz 1980.

Feeley-Harnick 1995 – G. Feeley-Harnick: Religion and Food: An Anthropological Perspective. Journal Am. Acad. Religion 63/3, 1995, 565–582.

Friedrich/Hennig 1995 – M. Friedrich/H. Hennig: Dendrochronologische Untersuchungen der Hölzer des hallstattzeitlichen Wagengrabes 8 aus Wehringen, Lkr. Augsburg und andere Absolutdaten zur Hallstattzeit. Bayer. Vorgeschbl. 60, 1995, 289–300.

Friedrich 2001 – M. Friedrich: Dendrochronologische Untersuchung der Hölzer des hallstattzeitlichen Wagengrabes 8 aus Wehringen, Lkr. Augsburg. In: H. Hennig: Gräber der Hallstattzeit in Bayerisch-Schwaben. Monogr. Arch. Staatslg. München. Stuttgart 2001, 137–145.

Hellmuth 2006 – A. Hellmuth: Smolenice-Molpír im Licht skythischer Angriffe auf die hallstattzeitlichen Siedlungen nördlich und südlich der Mährischen Pforte. Slov. Arch. 54, 2006, 191–208.

Kaus 1980 – K. Kaus: Trinkgeschirr und Weingenuß in der Eisenzeit. Forschungsber. Ur- u. Frühgesch. 11, 1980, 37–46.

Kossack 1964 – G. Kossack: Trinkgeschirr als Kultgerät der Hallstattzeit. In: P. Grimm (Hrsg.): Varia Archaeologica [Festschr. W. Unverzagt]. Berlin 1964, 96–105.

Lau 2002 – G. F. Lau: Feasting and Ancestor Veneration at Chinchawas, North Highlands of Ancash, Peru. Latin Am. Ant. 13/3, 2002, 279–304.

Mintz/du Bois 2002 – S. W. Mintz/Chr. M. du Bois: The Anthropology of Food and Eating. Annu. Review Anthr. 31, 2002, 99–119.

Müller 2007 – S. Müller: Das hallstattzeitliche Gräberfeld von Vrádište – Untersuchungen zur Grabausstattung und Beigabenstrukturierung. In: M. Blečić/M. Črešnar/B. Hänsel/A. Hellmuth/E. Kaiser/C. Metzner-Nebelsick (Ed.): Scripta Praehistorica in Honorem Biba Teržan. Situla 44. Ljubljana 2007, 623–641.

Müller 2010 – S. Müller: Smolenice-Molpír, Sereď und Ratkovce. Studien zu Siedlungen der frühen Eisenzeit in der Südwestslowakei. Dissertation. Berlin 2010. Publikation in Vorbereitung.

Nebelsick et al. 1997 – L. D. Nebelsick/A. Eibner/E. Lauermann/J.-W. Neugebauer: Hallstattkultur im Osten Österreichs. St. Pölten 1997.

Nelson 2003 – S. M. Nelson: Feasting the Ancestors in Early China. In: T. L. Bray (Ed.): The Archaeology and Politics of Food and Feasting in Early States and Empires. New York 2003, 65–89.

Newall 1984 – V. Newall: Easter Eggs, Symbols of Life and Renewal. Folklore 95/1, 1984, 21–29.

Parzinger/Stegmann-Rajtár 1988 – H. Parzinger/S. Stegmann-Rajtár: Smolenice-Molpír und der Beginn skytischer Sachkultur in der Südwestslowakei. Prähist. Zeitschr. 63, 1988, 162–178.

Pichlerová 1960 – M. Pichlerová: Mladohalštatské popolnicové pohrebisko vo Vrádišti. Slov. Arch. 8, 1960, 123–168.

Pichlerová 1963 – M. Pichlerová: Špačince v praveku a v ranej dobe dejinnej. Zbor. SNM 57. Hist. 3, 1963, 104–125.
Pichlerová 1969 – M. Pichlerová: Nové Košariská. Kniežacie mohyly zo staršej doby železnej. Bratislava 1969.
Pichlerová 1998 – M. Pichlerová: Dva halštatské žiarové hroby v Brestovanoch, okr. Trnava. Zbor. SNM 92. Arch. 8, 1998, 69–74.
Preinfalk 2003 – F. Preinfalk: Die hallstattzeitlichen Hügelgräber von Langenlebarn, Niederösterreich. Fundber. Österreich. Materialh. A 12. Wien 2003.
Rebay 2002 – K. Rebay: Die hallstattzeitliche Grabhügelgruppe von Zagersdorf im Burgenland. Wiss. Arbeiten Burgenland 107. Eisenstadt 2002.
Rebay 2006 – K. Rebay: Das hallstattzeitliche Gräberfeld von Statzendorf in Niederösterreich. Teil 1, 2. Universitätsforsch. Prähist. Arch. 135. Bonn 2006.
Siegfried-Weiß 1979 – A. Siegfried-Weiß: Der Ostalpenraum in der Hallstattzeit und seine Beziehungen zum Mittelmeergebiet. Hamburger Beitr. Arch. 6. Hamburg 1979.
Steadman/Palmer/Tilley 1996 – L. B. Steadman/C. T. Palmer/C. F. Tilley: The Universality of Ancestor Worship. Ethnology 35/1, 1996, 63–76.
Stegmann-Rajtár 1998 – S. Stegmann-Rajtár: Spinnen und Weben in Smolenice-Molpír. Ein Beitrag zum wirtschaftlichen und religiös-kultischen Leben der Bewohner des hallstattzeitlichen „Fürstensitzes". Slov. Arch. 46, 1998, 263–287.
Studeníková 1994 – E. Studeníková: Záchranný výskum halštatskej mohyly v Novej Dedinke. Zbor. SNM 88. Arch. 4, 1994, 25–50.
Studeníková 1995 – E. Studeníková: Halštatská mohyla II v Janíkoch, okres Dunajská Streda. Zbor. SNM 89. Arch. 5, 1995, 49–75.
Tatje/Hsu 1969 – T. Tatje/F. L. K. Hsu: Variations in Ancestor Worship Beliefs and Their Relation to Kinship. Southwest. Journal Anthr. 25/2, 1969, 153–172.
Teržan 1986 – B. Teržan: Zur Gesellschaftsstruktur während der älteren Hallstattzeit im Ostalpen-westpannonischen Gebiet. In: Hallstattkolloquium Veszprém 1984. Budapest 1986, 227–243.
Teržan 1990 – B. Teržan: Starejša železna doba na Slovenskem Štajerskem/The early Iron Age in Slovenian Styria. Katalogi in Monografije 25. Ljubljana 1990.
Teržan 1998 – B. Teržan: Auswirkungen des skythisch geprägten Kulturkreises auf die hallstattzeitlichen Kulturgruppen Pannoniens und des Ostalpenraumes. In: B. Hänsel/J. Machnik (Hrsg.): Das Karpatenbecken und die osteuropäische Steppe. Nomadenbewegungen und Kulturaustausch in den vorgeschichtlichen Metallzeiten (4000–500 v. Chr.). Prähist. Arch. Südosteuropa 12. München – Rahden/Westf. 1998, 511–560.
Townsend 1969 – N. A. Townsend: Ancestor Worship and Social Structure: A Review of Recent Analyses. 1969. Open Access Dissertations and Theses. Paper 5457. http://digitalcommons.mcmaster.ca/opendissertations/5457 (22. 10. 2011).
Whitley 2002 – J. Whitley: Too many ancestors. Antiquity 76, 2002, 119–126.

Rukopis prijatý 10. 4. 2012

Rezensiert von PhDr. Rudolf Kujovský, CSc.
PhDr. Susanne Stegmann-Rajtár, CSc.

Abstract translated by author
Súhrn preložil Mgr. Michal Dvorecký, PhD.

Sebastian Müller M. A.
Gartenstr. 15e
D – 14641 Wustermark
harleycromag@yahoo.de

Monumenty uctievania predkov?

K interpretácii halštatských mohýl na Nových Košariskách

Sebastian Müller

SÚHRN

Mohyly v Dunajskej Lužnej-Nových Košariskách, ktoré boli skúmané od roku 1960 (obr. 1; 2), patria k pôsobivým mohylovým hrobom v severovýchodoalpskom halštatskom priestore (*Pichlerová 1969*). Dôvodom je predovšetkým výnimočná keramika z červenej hliny s čiernou grafitovou maľbou, ktorá sa vyznačuje zoomorfnými a antropomorfnými motívmi a zobrazeniami. Hoci sa viaceré štúdie venovali dôležitým tematickým oblastiam v súvislosti s pohrebným rítom (napr. *Parzinger/ Stegmann-Rajtár 1988*; *Stegmann-Rajtár 1998*; *Teržan 1986*; *1990*), ostali otvorené ešte viaceré otázky. V prezentovanom príspevku sú analyzované hroby z pohľadu ich konštrukcie a výbavy. Cieľom je taktiež ponúknuť k dnes bežným interpretáciám alternatívu.

Najprv sú podľa formálnych kritérií klasifikované keramické prílohy, ktoré tvoria najväčšiu časť hrobovej výbavy. K výbave patria nádoby s kužeľovitým hrdlom, situly, misky s golierovitým kužeľovitým hrdlom, nádoby v tvare býčej protómy s krátkym lievkovitým hrdlom, hrnce, misky a misy na nôžke, misy s uchom, misy s vtiahnutým okrajom, miniatúrne misy a nádoby rozličných tvarov, ktoré sa vyskytujú raz alebo dvakrát (obr. 3). Vychádzajúc zo zafarbenia keramiky sa ukazuje, že keramika z tmavej hliny sa vyskytuje najčastejšie, hoci pre nálezový súbor sú obzvlášť charakteristické nádoby z červenej hliny, ktoré taktiež tvoria veľkú časť inventára. Neprejavila sa však korelácia medzi farebnosťou a tvarom nádob (tabela 1).

Mohyly sú analyzované z hľadiska vybraných kritérií ako konštrukcia hrobu, usporiadanie a výber hrobových príloh. Pritom vzbudzuje pozornosť, že napriek niekoľkým zásadným spoločným znakom existujú v mnohých detailoch významné rozdiely (tabela 2). Pri konštrukcii hrobu sa zistilo, že neexistuje žiadny jednotný spôsob konštrukcie alebo orientácie hrobovej komory. V mohylách 1 a 2 sa nedoložila komorová konštrukcia. Aj spôsob pochovávania je rôznorodý. Prepálené vrstvy obsahujúce spálené zlomky kostí sa nachádzali tak v strede hrobu (obr. 5; 7), ako aj jednotlivé koncentrácie popola v hrobovej komore (obr. 6) alebo uloženie zhorených kostí v urnách (tabela 2). Pretože sa v hroboch dali zistiť často viaceré, priestorovo od seba oddelené vrstvy popola, je treba počítať so skutočnosťou, že v hrobe boli pochovaní viacerí jedinci. Dodatočné pochovávania boli zdokumentované v mohyle 1 a 6. Drobné nálezy v nepoškodenom stave zriedkavo pridávali do hlavných hrobov. Popri súčastiach odevov v podobe ihiel, ide napríklad v najväčšej mohyle 6 o ploché grafitované tkáčske závažia. Zaujímavá je okolnosť, že v hrobovej šachte v mohyle 6 boli niektoré dodatočné hroby bohato vybavené ozdobami.

Keramika tvorí vo všetkých hroboch hlavnú časť výbavy. Nádoby boli ukladané podľa určitých pravidiel, čo je doložené častým zoskupovaním rovnakých tvarov, poprípade rovnakých kombinácií typov nádob (obr. 4; 6–8). Opakovane sa dá pozorovať združovanie misiek s vtiahnutým okrajom alebo miniatúrnych misiek so zvieracími kosťami (obr. 4; 6–8). Výberom a čiastočne aj kombináciou zvieracích kostí, ktorým sa pravdepodobne pripisuje na základe výberu druhov vysoký symbolický význam, sa zdôrazňuje aj skutočnosť, že nejde len o indikátory prikladania pokrmu.

Zároveň miesto uloženia nádob je v každom hrobe veľmi individuálne, čo poukazuje na to, že pri vybavovaní prílohami sa jasne zameriavali na hlavné hroby. Zloženie určitých tvarov nádob do viacerých skupín v rámci hrobovej komory pripúšťa možnosť, že mohlo ísť o navzájom na sebe nezávislé skupiny (obr. 7; 8).

Rôznorodosť konštrukcie hrobov, ktorá sa zistila medzi mohylami, a usporiadanie hrobových príloh, ktoré sa dá sledovať až do tvarových detailov a výzdobných prvkov nádob, naznačuje, že neexistovalo žiadne pravidlo vyhotovovania a vybavenia hrobov pre spoločenskú elitu, pretože spoločenská elita bola pochovávaná v mohylách. Ak aj existovalo, tak sa veľmi rýchlo menilo. Možno sa táto situácia dá vysvetliť všeobecnou prelomovou situáciou, ktorá je pre dobu halštatskú charakteristická.

Autor sa ďalej v príspevku pokúša odpovedať na otázku, prečo boli hroby vybavené takým zvláštnym spôsobom. Pre severovýchodoalpský priestor sa presadila interpretácia, podľa ktorej prílohy v podobe nádob sa majú interpretovať ako výraz sympózia (*Nebelsick et al. 1997*, 42 nn.). Poznatky o zložení hrobových príloh, ako aj o mieste uloženia nádob a v neposlednom rade aj o použití tvarov keramiky, ktoré sú v sídliskovom kontexte neznáme, spochybňuje túto interpretáciu. V prípade hrobov v Nových Košariskách je možné dať do súvisu s interpretačným modelom hrobového sympózia len jednu skupinu nádob v rámci mohyly 6, ktorá pozostáva z misiek s uchom a sitúl (obr. 8). Autor predloženej štúdie je toho názoru, že tento model vysvetľuje v najlepšom prípade len jednu z čiastkových oblastí skladby hrobových príloh, avšak neopisuje pochovávanie ako celok. Zdôrazňuje aj to, že nezvyčajné usporiadanie formálnotechnických

a ornamentálne predimenzovaných hrobových príloh, ako aj ich uloženie v hrobe, by mohlo poukazovať na uctievanie pochovaných osôb.

Ak by bola táto interpretácia výstižná, tak by sa dala chápať výbava hrobu ako výsledok komplexných rituálov, ktoré sa dajú vysvetľovať religióznou praxou uctievania predkov. Uctievanie predkov je vo všetkých kultúrach a náboženstvách rozšírený fenomén (*Steadman/Palmer/Tilley 1996*), ktorý je pre pochovávajúce spoločenstvo významný na viacerých úrovniach. Na spirituálnej úrovni sú predkovia žiadaní o pomoc z druhého sveta, z ktorého vedia byť nápomocní a môžu svet žijúcich ovplyvniť (*Lau 2002*, 281; *Nelson 2003*, 66). Na materiálnej úrovni sa uctievaním predkov legitimujú mocenské a teritoriálne nároky (*Lau 2002*, 281; *Whitley 2002*, 120 f.). Keby sa vyslovená teória potvrdila, vyplynuli by z nej početné dôsledky pre interpretáciu celého radu fenoménov severovýchodoalpskej halštatskej kultúry. Aby sa tieto súvislosti potvrdili, je nevyhnutné uskutočniť ďalšie výskumy.

JUBILEÁ

Životné jubileum prof. PhDr. Václava Furmánka, DrSc.

Profesor Václav Furmánek patrí medzi najvýznamnejších predstaviteľov slovenskej archeológie. V tomto roku sme si pripomenuli jeho okrúhle životné jubileum. Narodil sa 1. mája 1942 v Ostrave-Vítkoviciach. Po maturite v roku 1959 začal štúdium archeológie na Filozofickej fakulte Masarykovej univerzity v Brne. Vysokoškolské štúdium ukončil v roku 1964 a ešte v tom istom roku nastúpil do zamestnania do Archeologického ústavu SAV v Nitre, kde pracuje dodnes.

Jeho naozaj mimoriadne pracovné výsledky na poli archeologickej vedy sú témou zaznamenanou v mnohých domácich i zahraničných publikáciách a časopisoch. Obsiahly, miestami takmer poetický súhrn vedeckej práce jubilanta bol publikovaný aj v časopise Slovenská archeológia pri príležitosti jeho predchádzajúceho okrúhleho jubilea (*Ožďáni 2002*). V pozdravných medailónoch bol prof. Furmánek oceňovaný ako vedec medzinárodného významu a všetci priatelia, kolegyne a kolegovia sme mu priali ešte dlhé roky úspešnej vedeckej práce. Radi konštatujeme, že naše vtedajšie želania sa bohato vyplnili. Dnešný jubilant (žiaľ, čas nikto nezastaví – o desať rokov starší) prežil uplynulé decénium v plnom zdraví a až v mimoriadnom pracovnom nasadení. Vďaka svojmu talentu, húževnatosti, ale najmä veľkej pracovitosti a pragmatizmu sa výsledkami svojej mnohorozmernej vedecko-pedagogickej práce výrazne prezentoval doma i v zahraničí (*Vladár 2012*). Patrí medzi ľudí, ktorí vedia čo chcú a sú pre dosiahnutie cieľa ochotní obetovať svoje pohodlie. Každý z jeho akademických titulov a každé z mnohých spoločenských ocenení je podložené tvrdou vedeckou a organizačnou prácou.

V roku 1968 získal titul PhDr., v roku 1976 vedeckú hodnosť CSc., v roku 1992 obhájil doktorskú dizertáciu. V roku 2001 sa habilitoval na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre a po inaugurácii v roku 2003 bol prezidentom SR v roku 2004 menovaný vysokoškolským profesorom. Výrazným ohodnotením výsledkov vedeckej práce prof. Furmánka bolo jeho zvolenie za člena Učenej spoločnosti SAV v roku 2012.

Jubilant patrí ku generácii bádateľov, pre ktorých archeológia bola a je povolaním, koníčkom a celoživotným osudom. Bol vedúcim alebo spoluvedúcim početných terénnych archeologických výskumov. Pritom, bez ohľadu na svoju v strednej

Európe uznávanú odbornú špecializáciu na obdobie popolnicových polí doby bronzovej, zachraňoval archeologické pamiatky všade tam, kde to bolo potrebné. Napríklad z významných lokalít už v roku 1965 viedol výskum vo Vršatskom Podhradí s nálezmi z doby halštatskej a raného stredoveku, v rokoch 1965–1968 bol spoluvedúcim na dnes už svetoznámej lokalite púchovskej kultúry v Liptovskej Mare, v roku 1966 sa podieľal na záchrannom výskume vo Vrábľoch s nálezmi z doby halštatskej a na výskume lokality z doby sťahovania národov v Dvoroch nad Žitavou, ďalšie lokality z doby laténskej skúmal v Drni (1974) a v Ratke (1976–1977). Chronologicky ohraničuje rozsah jeho terénnych aktivít výskum Žehra-Dreveník (1980) s nálezmi z eneolitu a výskum v Pincinej (1981–1983), kde viedol systematický archeologický výskum zaniknutej sakrálnej stavby a prikostolného cintorína.

Predovšetkým sa však venoval výskumu lokalít z doby bronzovej na juhu stredného Slovenska. Už jeho prvá lokalita v tomto priestore, Šafárikovo (1966, 1968, dnes Tornaľa), priniesla závažné poznatky o osídlení pilinskej kultúry na Slovensku. Vo svojom odbornom zameraní sa v ďalších rokoch jednoznačne špecializoval práve na skúmanie vývoja juhovýchodných popolnicových polí na Slovensku. Tomu nasvedčovala aj voľba jeho najdôležitejších terénnych výskumov. V rokoch 1969 – 1974 a 1978–1979 nadviazal na starší výskum prof. V. Budinského-Kričku na lokalite Radzovce, kde sa podarilo preskúmať okrem žiarového pohrebiska aj veľkú časť sídliska pilinskej a kyjatickej kultúry. Pohrebisko v Radzovciach bolo preskúmané celé a počtom hrobov sa priraďuje k najväčším pohrebiskám z obdobia popolnicových polí v strednej Európe. Dôležitý bol aj výskum pohrebiska kyjatickej kultúry na eponymnej lokalite Kyjatice (1983–1985), ale predovšetkým dlhoročný systematický výskum osady z doby bronzovej vo Včelinciach (1985–1992). Táto osada tellového charakteru priniesla zásadné poznatky pre pochopenie kultúrneho vývoja v dobe bronzovej tejto časti Slovenska. Úzko spolupracoval aj s maďarskými kolegami, preto sa ako spoluvedúci podieľal na maďarsko-slovenskom výskume polykultúrneho osídlenia jaskyne Julcsa v prihraničnej obci Szögliget v NKP Domica – Agtelek (2001–2006). Aj tu sa prejavila jeho šťastná archeologická hviezda nálezom zlatých šperkov. Vo svojich terénnych aktivitách jubilant pokračuje aj v posledných rokoch výskumom mimoriadne zaujímavého pohrebiska juhovýchodných popolnicových polí v Cinobani (2008–?). Vďaka týmto, ale aj ďalším nespomenutým výskumom získala slovenská archeológia mnoho dôležitých informácií o osídlení Slovenska v strednej až neskorej dobe bronzovej.

Svoje poznatky zúročil ako autor alebo spoluautor 17 monografií a takmer 300 odborných článkov, recenzií a podobne. Ich citácie sú súčasťou jeho doterajšej bibliografie (*Marková 2012*). Nebudem sa jednotlivými prácami podrobnejšie zaoberať, ale predsa len by som upozornil aspoň na dve práce z edície PBF (*Furmánek 1980*; *Furmánek/Novotná 2006*) a predovšetkým na mimoriadne dôležitú prácu „Slovensko v dobe bronzovej“ (*Furmánek/Veliačik/Vladár 1991*). Táto kniha po doplnení vyšla aj v nemeckej verzii (*Furmánek/Veliačik/Vladár 1999*). Komplexnosť a najmä spôsob spracovania témy bol v tej dobe novátorským počinom v slovenskej archeológii a výrazne ovplyvnil archeologickú spisbu na Slovensku v ďalšom období. Hoci od vydania slovenskej verzie uplynulo už dvadsať rokov, kniha aj dnes nepochybne patrí k základným prácam pri štúdiu slovenského praveku. Význam vedeckej práce jubilanta presahuje hranice Slovenska. Dokladá to viac ako 2000 citácií v odbornej literatúre, z čoho väčšiu polovicu tvoria zahraničné ohlasy.

Prof. Furmánek prispel tiež k výchove novej generácie slovenských archeológov a historikov. Prednášal na Vysokej škole poľnohospodárskej v Nitre, na Humboldtovej univerzite v Berlíne, na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici, na FF Masarykovej univerzity v Brne. Najdlhšie pôsobil ako pedagóg na Univerzite sv. Cyrila a Metoda v Trnave (1997–2011), kde bol istý čas aj predsedom Akademického senátu FF UCM (2006–2009).

Za roky svojej pedagogickej činnosti bol prof. Furmánek školiteľom a vedúcim desiatok dizertačných a diplomových prác, členom komisií na obhajobu titulov a vedeckých hodností.

Nevyhýbal sa ani organizačným prácam. Bol dlhé roky vedúcim viacerých oddelení Archeologického ústavu SAV, zástupcom riaditeľa ústavu (2004–2008), členom Rady vedcov a Snemu SAV, členom a predsedom Akreditačnej komisie III. oddelenia vied SAV. Je dlhoročným členom redakčnej rady nielen nášho časopisu, ale aj členom redakčných rád ďalších domácich i zahraničných vedeckých časopisov, podieľal sa organizačne na príprave viacerých medzinárodných vedeckých kongresov a sympózií. Dokázal okolo seba sústrediť kolegyne a kolegov, bol a aj v súčasnosti je vedúcim celého radu grantových projektov. Výpočet jeho aktivít je naozaj rozsiahly.

Treba vyzdvihnúť jeho prakticky celoživotnú prácu pri propagácii a prezentácii výsledkov slovenskej archeológie. Bol odborným poradcom mnohých dokumentárnych televíznych programov. Pôsobil napríklad ako hlavný odborný poradca 48. dielov televízneho seriálu P. Dvořáka „Stopy dávnej minulosti“. Jednotlivé časti slovenská televízia

dodnes občas reprízuje. Jubilant bol spoluautorom mnohých výstav a expozícií nielen na Slovensku, ale aj v zahraničí. V slovenskej vede nebývalým počinom v tomto smere bola najmä celá séria (sedem) archeologických výstav realizovaných v rokoch 2002–2007 v Taliansku, na ktorej sa autorsky významne podieľal. Aj na talianske pomery výrazný úspech mala výstava „Slovacchia crocevia delle civiltá Europee" (Slovensko – križovatka európskych civilizácií), inštalovaná mimo iného tiež v národných archeologických múzeách vo Florencii a v Ríme. Dokonca na vyžiadanie organizátorov bola výstava realizovaná aj na Sicílii (San Cipirello) v rámci zjazdu talianskych archeológov.

Úctu ľudí k práci prof. Furmánka vyjadruje celý rad diplomov a ocenení, ktorých sa mu doteraz dostalo. Nie je možné všetky vymenovať, ale predsa len uvediem, že je držiteľom Zlatej čestnej plakety Ľudovíta Štúra za zásluhy v spoločenských vedách a Medaily prezidenta Slovenskej republiky za významné zásluhy o rozvoj archeológie a významnú reprezentáciu Slovenskej akadémie vied a Slovenska doma i v zahraničí. A ešte jedno ocenenie by som rád spomenul. Nie je kariérne natoľko významné, ale o to srdečnejšie. Občania obce Radzovce udelili prof. Furmánkovi „Čestné občianstvo".

V tomto roku sa prof. PhDr. Václav Furmánek, DrSc., v plnom zdraví dožil 70. výročia narodenia. Viaceré jeho kolegyne a kolegovia zo Slovenska a ďalších zemí strednej Európy vydali na jeho počesť zborník vedeckých článkov (*Kujovský/Mitáš 2012*). Aj my sa pridávame k mnohým gratulantom a prajeme jubilantovi do ďalších rokov veľa zdravia, osobnej a rodinnej pohody a ešte veľa zaujímavých archeologických nálezov.

LITERATÚRA

Furmánek 1980 – V. Furmánek: Die Anhänger in der Slowakei. PBF XI/3. München 1980.

Furmánek/Novotná 2006 – V. Furmánek/M. Novotná: Die Sicheln in der Slowakei. PBFXVIII/6. Stuttgart 2006.

Furmánek/Veliačik/Vladár 1991 – V. Furmánek/L. Veliačik/J. Vladár: Slovensko v dobe bronzovej. Bratislava 1991.

Furmánek/Veliačik/Vladár 1999 – V. Furmánek/L. Veliačik/J. Vladár: Die Bronzezeit im slowakischen Raum. Rahden/Westf. 1999.

Kujovský/Mitáš 2012 – R. Kujovský/V. Mitáš (Ed.): Václav Furmánek a doba bronzová. Zborník k sedemdesiatym narodeninám. Nitra 2012.

Marková 2012 – D. Marková: Bibliografia Václava Furmánka. In: R. Kujovský/V. Mitáš (Ed.): Václav Furmánek a doba bronzová. Zborník k sedemdesiatym narodeninám. Nitra 2012, 17–34.

Ožďáni 2002 – O. Ožďáni: K životnému jubileu doc. PhDr. Václava Furmánka, DrSc. Slov. Arch. 50, 2002, 361–365.

Vladár 2012 – J. Vladár: Významné životné jubileum univ. prof. PhDr. Václava Furmánka, DrSc. In: R. Kujovský/V. Mitáš (Ed.): Václav Furmánek a doba bronzová. Zborník k sedemdesiatym narodeninám. Nitra 2012, 13–15.

Rudolf Kujovský

Významné životné jubileum Pavla Dvořáka

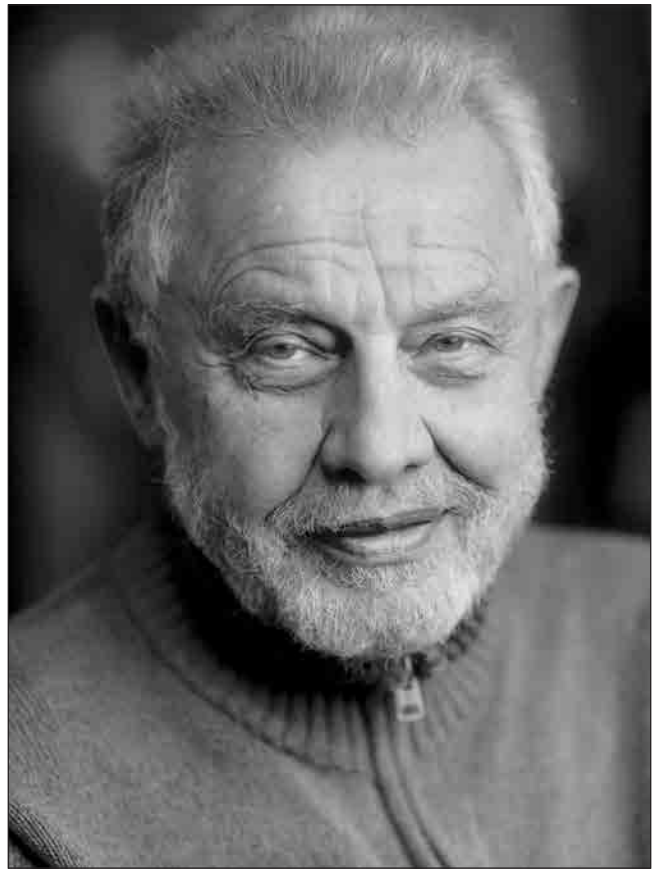

Pred 75 rokmi, 13. mája 1937, sa v Prahe, v bývalom hlavnom meste prvej Československej republiky, narodil vynikajúci človek – Pavel Dvořák. Literárny diapazón Pavla Dvořáka je nevšedný. Dalo by sa povedať, že je typickým predstaviteľom „medzižánrovej literatúry", predovšetkým však literatúry faktu. Máloktorý slovenský publicista a spisovateľ sa tak komplexne venoval a venuje popularizácii histórie a archeológie, ako Pavel Dvořák.

Náš jubilant vyštudoval históriu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Po absolvovaní štúdia sa síce dal na novinársku dráhu, avšak láskou a koníčkom mu ostala archeológia, história stredoveku a osudy významných slovenských dejateľov. Za desiatky rokov, počas ktorých pôsobí v tejto oblasti, sa vypracoval medzi popredných popularizátorov slovenskej histórie nielen na Slovensku, ale aj v Európe. Šírka jeho záberu je obrovská a každá jej parciálna časť by si zaslúžila samostatnú pozornosť. Pavel Dvořák sa verejnosti predstavoval ako spisovateľ, publicista, popularizátor, manažér, autor a moderátor úspešných rozhlasových a televíznych relácií.

Pavel Dvořák svoju činnosť pútavým spôsobom prezentuje aj na stránkach slovenskej periodickej tlače. Činí tak ako autor, respektíve poskytuje zaujímavé rozhovory s poprednými slovenskými novinármi. Bolo by samoúčelné vymenúvať všetky noviny a časopisy, na stránkach ktorých sa s čitateľmi podelil o svoje mimoriadne vedomosti, o svoj spôsob videnia dávneho sveta a o svoj pohľad na súčasnosť. Podobným spôsobom sa prihovára vnímavému poslucháčovi aj na rozhlasových vlnách. Jeho rozprávania o praveku, staroveku a stredoveku, o slovenských muzeálnych zbierkach, pozoruhodných postavách slovenských dejín boli a sú neopakovateľným zážitkom.

Nemenej významné sú nespočetné Dvořákove knihy. Treba predovšetkým spomenúť reprezentatívnu publikáciu *Zlatá kniha Bratislavy*, ktorú ilustroval Albín Brunovský. Prvýkrát vyšla na Vianoce

roku 1993 a okamžite bola vypredaná, potom bola jej dotlač, ktorá sa tiež rýchlo minula a o dva roky neskôr vyšla táto kniha v rozšírenom a doplnenom vydaní. Predalo sa viac ako 10 000 výtlačkov a stala sa v tom čase najúspešnejšou knihou slovenského spisovateľa po roku 1989. Autor v nej mimoriadne pútavým spôsobom a na vysokej literárnej a estetickej úrovni formou zaujímavých príbehov prezentoval najširšej slovenskej verejnosti dejiny hlavného mesta Slovenskej republiky od praveku až po živé dejiny konca druhého a počiatkov tretieho tisícročia. Táto kniha predstavuje nielen hodnotné literárne dielo, ale má aj všetky atribúty vedeckej monografie (zoznam literatúry, menný register, nemecké resumé). Vychádzajúc z tejto monografie začal v roku 2006 vychádzať *Cyklus kníh o Bratislave.* V roku 2012 bola zverejnená záverečná kniha tohto súboru *Piata kniha o Bratislave.* Široký literárny záber Pavla Dvořáka je vhodné dokumentovať na jeho ďalších knihách: *Kto zabil Viliama Žingora*, rozmerný román *Hriešnikov návrat*, zbierka poviedok *Farby kaki,* výpravná kniha ilustrovaná popredným slovenským umeleckým fotografom Karolom Kállayom *Krvavá grófka* (*Alžbeta Bátoryová – fakty a výmysly*) atď.

Pavel Dvořák, ako už bolo povedané, vyštudoval históriu, ale vždy ho lákala aj prehistória. Veď bol aj tri roky na študijnom pobyte v Archeologickom ústave SAV v Nitre. Je autorom rozsiahleho knižného cyklu *Odkryté dejiny*, v ktorom spracoval také témy, ktorých titulmi boli *Dávnoveké Slovensko*, *Staré Slovensko*, *Prví ľudia v Československu*, *Lovci mamutov a tí druhí*, *Zázrak obilného zrnka*.

Tiež je treba spomenúť jeho knihu *Podivný barón*, v ktorej pútavo a historicky verne vylíčil osudy baróna Emila Hoenninga O´Carroll, významného predstaviteľa rodiacej sa slovenskej archeológie 19. storočia. Táto kniha vyšla nielen na Slovensku, ale v nemeckej mutácii sa predávala aj v Spolkovej republike Nemecko, kde potomkovia spomenutého baróna dodnes žijú. Bol to nepochybne významný prínos pre zviditeľnenie Slovenska v zahraničí. Napokon táto kniha bola aj podkladom scenára celovečerného filmu.

Mimoriadne významný je Dvořákov zástoj na popularizácii praveku, protohistórie a včasnej doby dejinnej s dôrazom na dobu bronzovú, na prvý „zlatý" vek Európy. Začiatkom tohto snaženia bol televízny seriál z cyklu *Múzeum života* a logicky následným činom bol napokon 56 dielny televízny seriál *Stopy dávnej minulosti*. Jeho prirodzeným vyvrcholením bol televízny film *Veľká cesta za zlatým rúnom.* Tento film, nakrúcaný v autentickom a atraktívnom prostredí gréckeho ostrova Kos, pútavo zobrazil osudy a dobrodružný príbeh dávnych Argonautov, ktorí pod vedením bájneho Iásóna precestovali takmer celý, vtedy známy svet. Tejto starovekej epopeji sa napokon dostalo aj investigatívnej muzeálnej podoby v hlavnej budove Slovenského národného múzea v Bratislave. Leitmotívom tejto výstavy bola hypotéza, čo by Argonauti azda videli a koho a čo by azda stretli, keby svoje spiatočné putovanie z Kolchidy domov smerovali proti prúdu Dunaja, ďaleko na západ a na sever európskeho kontinentu. Podobne ako Iásón si v Argonautoch vybral popredných mužov svojej doby, tak aj Pavel Dvořák sa spojil so známymi slovenskými archeológmi, špecialistami na dobu bronzovú (J. Bátora, V. Furmánek, D. Gašaj, K. Marková, M. Novotná, L. Olexa, O. Ožďáni, J. Paulík, L. Veliačik, J. Vladár a iní) a na pozadí nimi skúmaných alebo študovaných lokalít a archeologického materiálu koncipoval zaujímavý pohľad na dobu bronzovú a na dejiny tohto heroického obdobia Európy.

Pochopiteľne, že v seriáli *Stopy dávnej minulosti* sa venovala pozornosť aj obdobiam pred dobou bronzovou (paleolit, mezolit, neolit, eneolit) a dobám mladším (doba halštatská, laténska, rímska, obdobie sťahovania národov, Slovania, stredovek). Aj tu mal Pavel Dvořák odborných poradcov z radov popredných a excelentných slovenských odborníkov na tieto historické epochy (P. Bednár, D. Bialeková, Z. Čilinská, J. Dekan, M. Dušek, K. Elschek, G. Fusek, M. Hanuliak, J. Hromada, Ľ. Illášová, T. Kolník, E. Kolníková, J. Labuda, M. Lamiová, P. Mačala, B. Novotný, K. Pieta, J. Rajtár, Z. Rajtárová, M. Ruttkay, A. Ruttkay, M. Slivka, J. Schmidtová, D. Staššíková, I. Strakošová, S. Šiška, V. Turčan, M. Vizdal, L. Zachar a iní). Takmer všetky nezvyčajne pútavé televízne filmy Pavel Dvořák neskôr pretvoril do knižnej podoby. Od roku 2002 začal vydávať autorský cyklus taktiež s názvom *Stopy dávnej minulosti* s podtitulom *Dejiny Slovenska v príbehoch a desiatich zväzkoch*. Doposiaľ vyšlo päť monografií: *Slovensko v praveku, Slovensko v staroveku, Zrod národa, Slováci v Uhorskom kráľovstve* a *Slovensko v stredoveku.* V roku 2013 vyjde šiesty zväzok *Cudzinci na uhorskom tróne.*

Pavel Dvořák napísal vyše dvadsať kníh, z ktorých sa predalo okolo 400 000 exemplárov, čo je na Slovensku neuveriteľné množstvo. Bol nielen autorom, ale aj redaktorom a editorom. V roku 1991 založil vydavateľstvo Rak, ktoré nielenže majiteľa istým spôsobom „uživí", ale robí pre slovenskú historickú vedu také služby, ktoré sú v našich podmienkach nepredstaviteľné. Vydáva monografie špičkových slovenských historikov, ale dal sa aj na komplikovanú cestu zverejňovania

historických prameňov. To pravda, by malo byť kvalifikovane hodnotené z hľadiska slovenských historikov.

Záverom by som chcel povedať z pohľadu archeológa, z pozície zamerania časopisu, v ktorom tento príspevok bude zverejnený, že Pavel Dvořák vykonal pre slovenskú archeologickú vedu obrovské množstvo práce, zachránil lokality a predovšetkým nálezy, ktoré by boli zabudnuté, stratené, opomenuté. Vďaka jeho televíznym reláciám sa na neho obracali a obracajú ľudia z celého Slovenska, posielajú mu archeologické nálezy, žiadajú ho o rady, informácie, a on to všetko dáva k dispozícii kamarátom archeológom, ktorí mu „vonia“, ako sa niekedy vyjadruje. Som rád, že k nim patrím i ja!

Takže, milý Pavle, *ad multos annos!* Teším sa, až ti budem môcť písať k ďalšiemu, okrúhlemu jubileu!

Václav Furmánek

SPRÁVA

XII. medzinárodná konferencia „Doba popolnicových polí a doba halštatská“

V dňoch 14. až 18. mája 2012 sa v priestoroch horského hotela Poľana v Hriňovej uskutočnilo v poradí už 12. stretnutie odborníkov na dobu popolnicových polí a staršiu dobu železnú. Konferencia sa konala pod záštitou Archeologického ústavu SAV v Nitre a ministra školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky Dušana Čaploviča. Zasadnutia sa zúčastnilo takmer 50 bádateľov z Čiech, Moravy, Slovenska, Poľska, Nemecka, Rumunska a Grécka.

Päťdňové stretnutie špecialistov na problematiku mladšej, neskorej doby bronzovej a doby halštatskej sa nieslo v sviatočnom duchu, keďže 1. mája oslávil popredný odborník na obdobie mladšieho metalika a hlavný organizátor sympózia Václav Furmánek, významné životné jubileum, sedemdesiat rokov. Účastníci zasadnutia predniesli spolu 44 referátov a vyvesených bolo 6 posterov, čo svedčí o tom, že bronzový kov ešte nestratil na lesku. Prednáškové bloky boli zoradené chronologicky. Štvrtý deň bol venovaný exkurzii.

Organizátori konferencie prišli na miesto stretnutia už o deň skôr, 13. mája. Pri príležitosti sviatku sv. Márie Fatimskej boli pozvaní jedným zo sponzorov vedeckého stretnutia, miestnym združením KDH (Marián Ďurica, Jozef Ďurica), na výstup na horský hotel Poľana. Púť smerovala od Raticovho vrchu naprieč malebnou prírodou v oblasti jednej z najväčších vyhasnutých sopiek v Európe. Táto akcia bola spojená s bohatým občerstvením a slávnostnou omšou v horskom hoteli, ktorú celebrovali farár Ján Ďurica, predstavený kláštora kapucínov v Hriňovej brat Vladimír Polák a vedúci misijnej stanice v Minsku farár Ján Koštial. Prvý deň zasadnutia bol vyhradený príchodu účastníkov a registrácii. Prednáškový maratón začal na druhý deň.

Prvý blok otvoril Václav Furmánek slávnostnou prednáškou, v ktorej sumarizoval stav terénneho a teoretického výskumu obdobia popolnicových polí na Slovensku za posledných päťdesiat rokov. Zároveň naznačil perspektívy ďalšieho bádania v tejto oblasti. Zaujímavý prístup k štúdiu tzv. morských národov zvolila Věra Klontza-Jaklová s Manolisom Klontzasom. Zhrnuli písomné a ikonografické pramene opisujúce rôzne etnické zložky vo východnom Stredomorí a Egypte a načrtli príčiny pohybu týchto skupín. Problematikou zlatých predmetov v hornom Potisí sa zaoberal Carol Kacsó. Najstaršie nálezy týchto predmetov sú datované do kultúry Wietenberg. Ďalšia etapa ich výskytu bola v období pilinskej kultúry a kultúry Suciu de Sus. V závere prvého bloku sa k tematike zlata vrátil Stanislav Stuchlík. Z územia Moravy zhromaždil 37 zlatých predmetov z 18 lokalít z obdobia popolnicových polí.

Metodicky koncipovaným príspevkom začal druhý dopoludňajší prednáškový blok. Petr Krištuf sa zamýšľal nad otázkou, čo odráža rozdielna veľkosť mohýl v strednej a mladšej dobe bronzovej v západných Čechách. Milan Salaš prezentoval vybrané nálezové situácie na lokalite Cézavy u Blučiny z výskumných sezón 1983 až 2006. Domnieva sa, že na tomto výšinnom sídlisku sa odohrávali rituálne aktivity spojené s metalurgiou počas celej doby bronzovej a doby halštatskej. Ondrej Ožďáni predstavil nový bronzový depot lužickej kultúry z Nitrianskej Blatnice. Súbor pozostával zo 16 predmetov s celkovou hmotnosťou približne 1 kg. Problematikou genézy popolnicových polí na Záhorí sa zaoberal Juraj Bartík. Podarilo sa mu zachytiť kontinuálny prechod stredodunajskej mohylovej kultúry do velatickej kultúry na tomto území. Tento blok ukončila prednáška Ivany Jarošovej (spoločný príspevok s Tomášom Zacharom) o výsledkoch antropologickej analýzy 49 žiarových hrobov z pohrebiska lužickej kultúry v Žiari nad Hronom, časti Horné Opatovce.

Tretí blok referátov bol venovaný pohrebiskám. Klára Šabatová predstavila výsledky výskumu Antonína Štrofa na pohrebisku kultúry stredodunajských popolnicových polí vo Vojkoviciach. Počas výskumu bolo odkrytých 118 hrobov a predpokladá, že boli prikryté mohylovým násypom. Antropologický materiál z tejto lokality zhodnotila Ivana Jarošová. Výsledky analýzy zasadila do kontextu súdobých pohrebísk z územia Českej a Slovenskej republiky. Správu o pohrebisku kyjatickej kultúry zo Silice podal Rastislav Hreha. Lokalita bola objavená počas výkopu vodovodnej prípojky a celkovo sa preskúmalo 13 až 14 hrobov. Barbara Zajacová priblížila účastníkom konferencie inventár hrobu 84 z pohrebiska lužickej kultúry v Mikušovciach. Pozornosť sústredila predovšetkým na rozbor sacej nádobky. Jaroslava Pavelková

vhodne doplnila oba referáty antropologickou analýzou kremačných zvyškov. Záverečné dva referáty sa týkali žiarového pohrebiska pilinskej a kyjatickej kultúry v Cinobani. Vladimír Mitáš a Václav Furmánek bilancovali päť rokov výskumu na pohrebisku. V prezentácii bohatej na ilustrácie predstavili základné varianty hrobovej architektúry a charakteristický archeologický materiál. Načrtli tiež východiská ďalšieho výskumu na lokalite. Archeobotanický materiál z výplne hrobov a nádob podrobila rozboru Jana Mihályiová. Zaujímavosťou bolo zistenie pozostatkov liečivých bylín v preplavovanom obsahu nádob.

Hlavným bodom večerného programu bolo slávnostné verejné zasadnutie vedenia Archeologického ústavu SAV a významných hostí pri príležitosti životného jubilea Václava Furmánka, v zložení Matej Ruttkay (riaditeľ AÚ SAV), Ivan Cheben (zástupca riaditeľa AÚ SAV), Ľubomír Falťan (podpredseda SAV pre III. oddelenie vied), Luboš Jiráň (riaditeľ AÚ AV ČR v Prahe), Pavel Kouřil (riaditeľ AÚ AV ČR v Brne), Bernhard Hänsel (Freien Universität Berlin – profesor; Strieborná plaketa za dlhodobú spoluprácu pri príležitosti 70. výročia založenia AÚ SAV) a Marián Ďurica (prednosta Mestského úradu v Hriňovej). Význam Václava Furmánka v slovenskej archeológii je nepopierateľný. Je jedným z najdlhšie pôsobiacich pracovníkov Archeologického ústavu SAV. Počas takmer 50 rokov svojej činnosti významnou mierou prispel k rozvoju bádania doby popolnicových polí v širšom stredoeurópskom priestore. Predstavení vyzdvihli nielen odborné, ale aj ľudské kvality jubilanta a zablahoželali mu k okrúhlemu výročiu. Z úst Václava Furmánka v reakcii na výnimočné zasadnutie vedenia vyšiel nezabudnuteľný výrok: *„... za všetko, čo je vo mne dobré, vďačím Archeologickému ústavu Slovenskej akadémie vied“*. Príjemnou bodkou za prvým dňom prednášok bola netradičná narodeninová slávnosť v spoločnosti dlhoročných priateľov jubilanta, vzácnych hostí a účastníkov konferencie.

Prednáškový blok tretieho dňa rokovania otvoril Jozef Bátora a Stanislava Oporosková. Predstavili terénne situácie a archeologický materiál zo sídliska doby popolnicových polí v Ludaniciach, časti Mýtna Nová Ves. Zaujímavosťou bola hlinená antropomorfná plastika, ktorá sa nachádzala v jednom z objektov. Marcin S. Przybyła a Ján Beljak prezentovali výsledky archeologického výskumu na Dolnom Pustom hrade vo Zvolene za roky 2009–2011. Do doby bronzovej patrí vyše 2800 keramických fragmentov s celkovou hmotnosťou 33 kg a v rámci keramiky sa im podarilo vyčleniť 13 technologických skupín. O najnovších výsledkoch výskumu v Trenčíne, časti Biskupice, hovoril Ivan Cheben. Počas piatich výskumných sezón odkryl takmer 2200 žiarových hrobov lužickej kultúry. Pozoruhodné sú hroby remeselníkov (napr. kovotepci, kovolejári) na tomto pohrebisku. Tento blok uzavrel referát Michala Chebena. Oboznámil účastníkov so sídliskom z neskorej doby bronzovej v Čiernych Kľačanoch, kde doložil miestne spracovanie kovov a preskúmal aj dva žiarové hroby, ktoré sú pravdepodobne súčasťou väčšieho pohrebiska.

Ďalší predpoludňajší blok otvoril Marcin S. Przybyła. Vo svojom referáte predstavil výsledky výskumu opevneného sídliska z doby bronzovej a železnej v Maszkowiciach. Podobnosť tejto lokality s osadou v Rybníku (okr. Levice) je až zarážajúca. Mária Novotná dopodrobna rozobrala problematiku vojenstva doby bronzovej. Opierala sa pritom o výsledky antropologických analýz a ikonografické doklady. V ďalšom referáte (v spolupráci s Danielom Ozdínom) sa dotkla otázky falzifikátov bronzových mečov na Slovensku. Príbeh ako z detektívky podal Martin Kvietok, keď kráčal v stopách horára Ondreja Smidu s cieľom lokalizovať depot mečov z Podkoníc. Rudolf Kujovský sa v príspevku venoval obytným objektom lužickej kultúry vo Visolajoch. Tento blok zavŕšila Dana Marková referátom o predbežných výsledkoch spracovania keramiky zo sídliska pilinskej a kyjatickej kultúry v Radzovciach.

Dva popoludňajšie bloky patrili bádateľom z Čiech a Moravy. Daniel Hlásek informoval o výsledkoch prvého celoplošne skúmaného sídliska z mladšej doby bronzovej v Přešticiach. K súčasnému stavu bádania chebskej skupiny v západných Čechách sa vyjadril Filip Prekop. Lubor Smejtek oboznámil účastníkov o novom depote bronzových predmetov zo severovýchodných Čiech. Hromadný nález pozostával zo 192 zlomkov predmetov a 42 zliatkov. Špecialitou súboru je výnimočný plechový diadém zdobený dvomi radmi sústredných kolkovaných kružníc. K bronzovým nálezom sa vrátil Petr Vitula. Zaoberal sa nálezmi sedlovitých nánožníkov z územia južnej Moravy. Výsledky záchranného výskumu zo strednej a mladšej doby bronzovej na trase diaľnice D1 na Vyškovsku podal David Parma. Tím pod vedením Ondřeja Chvojku ukázal, aké kvalitné výsledky možno dosiahnuť spojením archeológie a prírodných vied na mohylovom pohrebisku z doby bronzovej a železnej v Zahrádke. Pozoruhodné sú pozostatky vínnej révy, maku a dokonca schránok hmyzu na povrchu bronzového turbanovitého náramku. O tom, že sa oplatí preverovať staré nálezy v depozitoch, presvedčivo ukázal Jakub Halama. Unikátny artefakt skýtskej proveniencie z Mikulovíc prezentoval Jan Frolík a Radko Sedláček. Artefakt, zhotovený

Účastníci konferencie počas exkurzie na Pustom hrade.

z jelenieho rebra, bol objavený počas záchranného výskumu pri stavbe rodinných domov. Stredajšiu sériu prednášok zakončil vtipne ladený príspevok Miroslava Daňhela, Jaroslava Pešku a Knuta Rassmanna. Ak čitateľ nebude mať na nedeľu pripravený žiaden program, autori majú preto riešenie. Treba zobrať magnetometer a vydať sa na prieskum.

Štvrtý deň konferencie spríjemnila odborná exkurzia. Prvou zastávkou bola Cinobaňa. Účastníci prijali pozvanie starostu obce Jozefa Melichera na príjemné osvieženie v priestoroch kultúrneho domu. Jozef Melicher využil túto príležitosť, zablahoželal Václavovi Furmánkovi k životnému jubileu a odovzdal mu pamätnú medailu obce Cinobaňa za reprezentáciu a zviditeľnenie obce a za šírenie jej dobrého mena. Účastníci exkurzie potom navštívili žiarové pohrebisko pilinskej a kyjatickej kultúry v polohe Jarčanisko I v Cinobani. Keďže v čase konania exkurzie práve prebiehal archeologický výskum, účastníci, v sprievode erudovaného výkladu Vladimíra Mitáša, mali možnosť na vlastné oči obdivovať kamenné skrinky hrobov. Nasledujúcou zastávkou bol Pustý hrad vo Zvolene. Za prítomnosti Pavla Maliniaka a Martina Kvietka sa účastníci dozvedeli, že strategické miesto bolo prvýkrát osídlené v období klasickej až neskorej badenskej kultúry, ale predovšetkým v dobe popolnicových polí a stredoveku, kedy vznikol aj najrozsiahlejší hradný systém v strednej Európe. Zhromaždenie sa po turistickom chodníku presunulo z Dolného hradu na Horný hrad, odkiaľ bol nádherný výhľad na celú Zvolenskú kotlinu. Posilnení výdatným obedom si účastníci v sprievode Róberta Malčeka prezreli novú expozíciu o dobe bronzovej (so zameraním na bronzové predmety) v Lesníckom a drevárskom múzeu a vo Zvolenskom zámku. Záver exkurzie bol venovaný pravekému a včasnostredovekému hradisku v polohe Kalamárka v Detve. Václav Furmánek prítomným zdôraznil, že vrcholová plošina hradiska je z troch strán prirodzene chránená strmými skalnými stenami a z najprístupnejšej, východnej strany vznikol už v mladšej a neskorej dobe bronzovej kamenozemný val. Po menej intenzívnom osídlení v dobe halštatskej a laténskej je ťažisko osídlenia dokumentované v slovanskom období, kedy bol postavený aj val tzv. škrupinovej konštrukcie.

V posledný deň stretnutia odzneli dva bloky referátov venované halštatskému obdobiu. Úvodná prednáška patrila Petrovi Juřinovi, v ktorej informoval o výsledkoch záchranného výskumu v Zbuzanoch pri Prahe. Pozoruhodnosťou bolo odkrytie úvozovej cesty s vyjazdenými koľajami a doklady miestnej železiarskej výroby, obe datované do doby halštatskej. Zaujímavé výsledky priniesol výskum Michala Přichystala na sídlisku horákovskej kultúry v Brne, v časti Ivanovice. Podarilo sa mu doložiť miestnu produkciu jantárových ozdôb a spracovanie

kovov. O nových halštatských nálezoch z hradiska Rýsov pri Provozove podal správu Miloš Čižmář (predniesol Michal Přichystal). Problematiku kruhových areálov v období popolnicových polí a v dobe halštatskej na príklade lokality Loděnice zhrnul Jiří Juchelka. K moravským nálezom našiel zároveň niekoľko zahraničných analógií a zaoberal sa aj otázkou ich funkcie. Na žiarové hroby zo staršej doby železnej na Hornom námestí v Znojme upozornil Petr Kos. V záverečnom bloku odzneli dve prednášky. Prvá patrila Erike Makarovej, ktorá sa venovala drobným hlineným predmetom z hrobu 1147 z halštatskej fázy pohrebiska v Moravičanoch. Z predbežných výsledkov mikropetrografického rozboru vyplýva, že artefakty boli zhotovené z miestnej suroviny. Autorka nachádzala početné analógie k týmto predmetom v širšej oblasti strednej Európy. Petra Kmeťová a Susanne Stegmann-Rajtár predniesli posledný referát, ktorý sa týkal symbolického uloženia hlavy koňa v hroboch z neskorej doby bronzovej a doby halštatskej. Bádateľky dokladajú, že ide o nové prvky, ktoré sa v strednej Európe objavili v rámci „fascinácie" severokaukazskými elitami. Zaujímavosťou je reinterpretovanie objektu 2/1969 z Bratislavy-Devína, kde predpokladajú, že do kamenného plášťa mohyly zo strednej doby bronzovej bol zapustený hrob patriaci do staršej doby halštatskej.

Po mnohých prednáškach nasledovala podnetná diskusia, ktorá obohatila referáty o nové pohľady a myšlienky. Organizátori konferencie navrhli, že príspevky budú publikované v samostatnom zborníku. Tradičnou súčasťou vedeckého podujatia bol predaj archeologickej literatúry z rôznych inštitúcií.

Správa o priebehu tohto stretnutia by nebola kompletná, keby sa nespomenuli aj vývesky, ktoré spríjemňovali atmosféru medzi jednotlivými prednáškovými blokmi. Archeologický ústav SAV reprezentoval plagát Róberta Malčeka o výsledkoch záchranného výskumu na osade lužickej kultúry v Ladomerskej Vieske. Peter Barta s kolektívom prezentovali on-line databázu 14C dát z územia Slovenskej a Českej republiky. Ostatné postery patrili českým kolegom. Ján Gánovský sa zaoberal sídelným areálom v období popolnicových polí v Brne, časti Heršpice. Pavel Fojtík a Miroslav Popelka upozornili na dva nové nálezy špirálovitých náušníc skýtskeho typu z okolia Prostějova. Luboš Jiráň a Radka Šumberová sledovali komponenty z neskorej doby bronzovej a staršej doby železnej na trase obchvatu Kolína. Na poslednom plagáte Martin Trefný a Luboš Jiráň predstavili pohrebisko lužickej kultúry v Chodounech pri Roudnici nad Labem.

V samotnom závere zasadnutia hlavný usporiadateľ Václav Furmánek vyzdvihol vysokú úroveň referátov a zdôraznil popredné miesto slovenskej a českej archeológie v európskom bádaní o dobe popolnicových polí a dobe halštatskej. Poďakoval prítomným za účasť a organizačnému tímu za bezproblémový priebeh konferencie. Zároveň vyslovil úprimnú vďaku všetkým sponzorom, bez ktorých finančnej, materiálnej a organizačnej podpory by nebolo možné pripraviť tak úspešné vedecké stretnutie. V neposlednom rade sa poďakoval za dary, gratulácie a príjemnú atmosféru, ktorá sprevádzala celý priebeh zasadnutia. V mene všetkých zahraničných účastníkov sa Luboš Jiráň poďakoval za možnosť zúčastniť sa medzinárodného kolokvia, vyzdvihol jeho veľký vedecký prínos a perfektne zvládnutú organizáciu. Štafetu usporiadateľa ďalšej, teda trinástej konferencie, ktorá sa uskutoční na Morave, prebral Stanislav Stuchlík. Veríme, že nasledujúce zasadnutie sa bude niesť v podobnej tvorivej atmosfére a príjemnom duchu ako bolo toto, na Poľane.

Peter Tóth

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA LX–2, 2012, 375–386

ŠESŤDESIAT ROKOV VYDÁVANIA SLOVENSKEJ ARCHEOLÓGIE

Sixty Years of Publishing Slovenská archeológia

GABRIEL FUSEK

Šesťdesiat rokov vydávania vedeckého časopisu je vhodnou príležitosťou na analýzu kvantitatívnych a kvalitatívnych ukazovateľov od doby jeho vzniku po súčasnosť. Ich poznanie umožní ovplyvňovať jeho zameranie v nasledujúcom období, ale je aj sondou do minulosti našej vedy. Je povšimnutiahodné, ako sa vo vydávaní vedeckého časopisu, teda aj v celej našej vede, prejavili zásadné etapy politicko-spoločenského vývoja na Slovensku v danom časovom úseku. Zámerom tohto krátkeho prehľadu je oboznámiť čitateľov so základnými poznatkami a trendmi, vyplývajúcimi z tejto analýzy.

Technické parametre

Slovenská archeológia, vedecký časopis vydávaný Archeologickým ústavom Slovenskej akadémie vied, vychádza dvakrát ročne až od roku 1956, prvé tri ročníky tvoril vždy jeden zväzok. V portfóliu časopisu sa výnimočne nachádzajú aj dvojzväzky, vydané pri významných príležitostiach – v roku 1961 to bol Eisnerov zborník, ktorým si autori aj vydavateľská inštitúcia uctili životné jubileum zakladateľa modernej archeológie na Slovensku, v roku 1991 vyšiel zdvojený zväzok pri príležitosti konania XII. kongresu Medzinárodnej únie prehistorických a protohistorických vied pri UNESCO v Bratislave a napokon v roku 2001 sa redakčná rada rozhodla v dvojzväzku vydať štúdie, ktoré kvôli rozsahu nebolo možné zaradiť do jubilejného zborníka venovaného dlhoročnému hlavnému redaktorovi nášho časopisu Titusovi Kolníkovi. Spolu teda za šesťdesiat rokov existencie časopisu vyšlo 114 zväzkov. Rozsah jednotlivých čísel spočiatku kolísal, v súčasnosti je stabilizovaný zhruba na 200 strán. Potrebné je vyzdvihnúť pozitívne prijímaný fakt, že od počiatku až do súčasnosti sa pri viazaní časopisu používa tvrdá väzba. Pomerne vysoký štandard technického vyhotovenia sa znížil v deväťdesiatych rokoch (od roku 1993), v období turbulentných zmien v našom hospodárstve, kedy zanikli pôvodné dodávateľské vzťahy. Dôsledkom bol výrazný

Sixty years of publishing a scientific journal is a suitable opportunity for an analysis of quantitative and qualitative indicators from the time of the journal´s origin up to the present. To know them allows one to influence its orientation in the coming years, though it is also a probe into the past of our science. It is worth noting how the publishing of a scientific journal, as well as our entire science, were affected by the principal phases of political and social development in Slovakia in a given time period. The aim of this short survey is to inform readers about basic facts and trends resulting from the analysis.

Technical parameters

Slovenská archeológia (Slovak Archaeology), a scientific journal published by the Institute of Archaeology of the Slovak Academy of Sciences, is published twice a year as early as from 1956; the first three volumes were always made by one issue. Exceptionally, the journal´s portfolio also contains double issues published on the occasion of significant events: in 1961 it was the Eisner´s collection of essays through which the authors as well as the publishing institution commemorated the anniversary of the founder of modern archaeology in Slovakia, in 1991 a double issue was published on the occasion of the XII Congress of International Union of Prehistoric and Protohistoric Sciences at UNESCO in Bratislava, and, finally, in 2001 the editorial board decided to publish a double issue containing research articles which could not be included, because of their extent, to the anniversary edition dedicated to the long serving editor-in-chief of our journal Titus Kolník. All in all, 114 issues have been published during the sixty years of journal´s existence. At first the extent of individual issues varied, nowadays it is fixed to more or less 200 pages. It is necessary to highlight a positively accepted fact that from the beginning up to the present time hardback is used as the journal´s binding. A relatively high standard of technical work decreased in the 1990s (from 1993), in the period of turbulent changes in our economy, when original business relations came

pokles kvality papiera, tlače aj väzby. Tento deficit sa postupne, etapovite prekonával, ale k stabilizovaniu požadovanej kvality došlo až v roku 2005. Deväťdesiate roky dvadsiateho storočia môžeme charakterizovať aj ako obdobie komputerizácie spoločnosti. Postupujúca počítačová gramotnosť autorov sa prejavila pribúdajúcimi príspevkami odovzdávanými v elektronickej forme. Tento trend si vyžiadal aj zmeny v organizácii redakcie a v priebehu mála rokov vyústil do stavu úplnej elektronickej prípravy tlačových podkladov, umožňujúcej vydavateľovi aktívne ovplyvňovať technickú kvalitu časopisu.

Časopis je v súčasnosti evidovaný v databáze časopisov European Reference Index for the Humanities (ERIH) a na internete sú dostupné abstrakty v databáze Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH).

to an end. This resulted in a significant decrease of paper and printing quality. The deficit was being gradually, by stages, overcome, but the required quality of printing, paper and binding was reached only as late as in 2005. The 1990s may be characterised as a period of the society´s computerisation. The authors´ advancing computer literacy was manifested by an increasing number of papers submitted in electronic form. This trend also required changes to be made in the organisation of editorial work, and in a few years resulted into complete electronic preparation of print materials, allowing the publisher to actively influence the journal´s technical quality.

The journal is currently registered in the European Reference Index for the Humanities database (ERIH) and its abstracts are available on the internet in the Central European Journal of Social Sciences and Humanities database (CEJSH).

Štruktúra časopisu

Za šesťdesiat rokov bolo v Slovenskej archeológii uverejnených 1532 pôvodných príspevkov rôzneho zamerania. Nosným pilierom časopisu je 806 vedeckých štúdií v rozsahu od krátkych expertíz po rozsiahle monografické diela. Významný je aj podiel aktuálnych správ o rôznych vedeckých podujatiach a výstavách (230), ako aj recenzií vedeckej literatúry z oblasti archeológie a príbuzných odborov (479). Súčasťou časopisu sú tiež personálie (184) venované životným jubileám domácich i zahraničných bádateľov, spomienkam na nich, nekrológom. Od deväťdesiatych rokov je snahou zverejňovať aj osobné bibliografie domácich bádateľov, či už tých, ktorí dosiahli dôchodkový vek, alebo predčasne zosnulých. Pri výpočte druhov príspevkov treba uviesť aj 17 úvodníkov, málo využívanú možnosť polemických reakcií na uverejnené práce v diskusnej rubrike (6) a ďalších šesť publikačných jednotiek nie je kvôli špecifickým témam zaradených k žiadnej z uvedených zložiek. K nim patria aj registre vychádzajúce v dvadsaťročných periódach.

Pohľad na kvantitatívny vývoj vybraných typov príspevkov (diagram 1) ukazuje, že v posledných dvoch decéniách sa počet štúdií ustálil na hodnote mierne presahujúcej 100 príspevkov na desaťročie. Menší počet štúdií v porovnaní s predchádzajúcim obdobím možno vysvetliť zmenou koncepcie, pretože sa pristúpilo aj k publikovaniu rozsiahlejších materiálových súborov, ako aj už spomínaným stabilizovaním rozsahu jednotlivých čísel časopisu. Špecifickú kategóriu v analyzovanom súbore predstavujú úvodníky.

Journal´s structure

Over sixty years the Slovenská archeológia has published 1532 original papers of various orientation. The journal´s principal pillar consists of 806 research articles, ranging from short expert opinions to extensive monographic works. It also has a significant share of current news on various scientific events and exhibitions (230), as well as reviews of scholarly literature from the area of archaeology and related fields (479). The journal also includes personal data (184) dedicated to the anniversaries of Slovak as well as foreign researchers, recollections of them and obituaries. From the 1990s on there has been an effort to publish also personal bibliographies of Slovak researchers, either of those who have reached retirement age, or of those prematurely deceased. Speaking about kinds of contributions one cannot leave out 17 editorials, a little used opportunity of polemical responses to the works published in the discussion column (6), and six other publication units which, because of the specificity of their themes, are not part of any of the mentioned sections. They include also registers coming out in the twenty-year periods.

The quantitative development of selected types of contributions (diagram 1) shows that in the last two decades the number of research articles has been stabilised on a value slightly exceeding 100 papers for a decade. The lower number of articles, in comparison with the preceding period, may be explained by the change of conception, since more extensive sets of materials began to be published, as well as by the mentioned stabilisation of the extent of the journal´s individual issues. A specific category in the analysed set is made up by editorials. In the

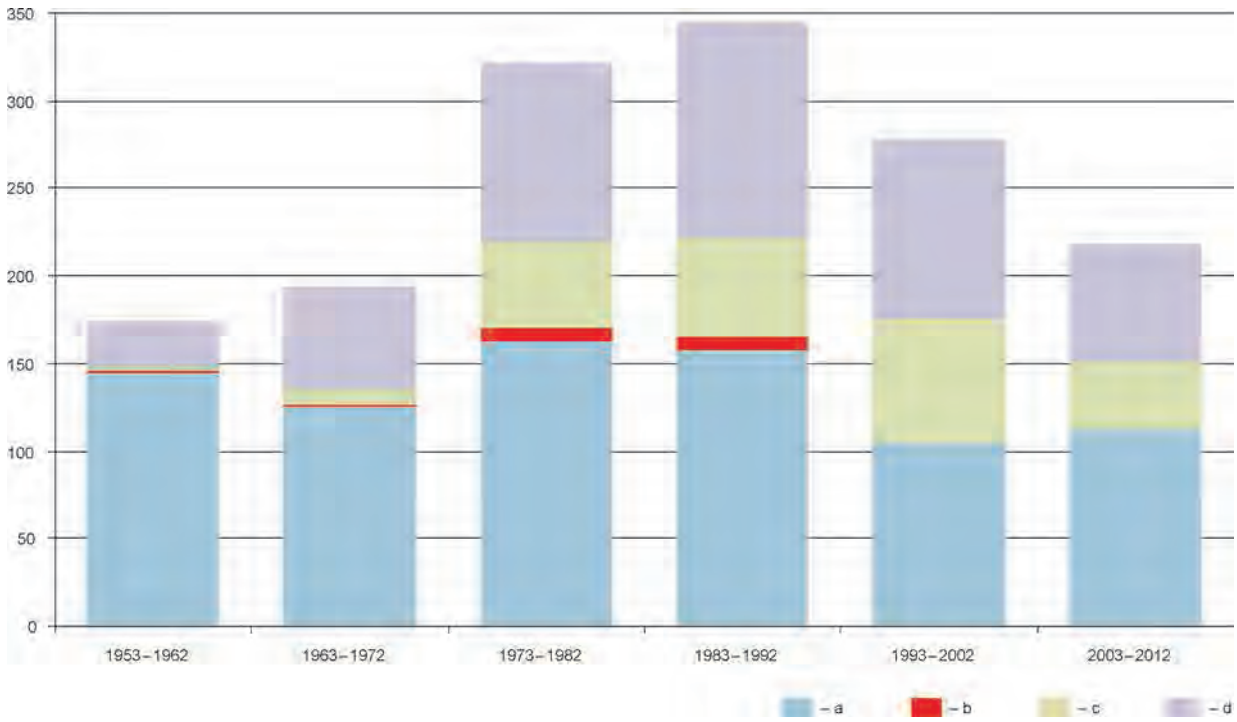

Diagram 1.Slovenská archeológia. Štruktúra časopisu, vybrané typy príspevkov. Legenda: a – štúdie; b – úvodníky; c – správy; d – recenzie.
Diagram 1. Slovenská archeológia. Journal structure, selected types of contributions. Explanatory notes: a – articles; b – editorials; c – news; d – reviews.

V prvých dvoch desaťročiach ide o marginálny druh príspevkov, v nasledujúcich dvoch desaťročiach sa stali bežnou súčasťou náplne časopisu a v nasledujúcom dvadsaťročí úvodníky zanikli. Doba rozkvetu úvodníkov adorujúcich komunistickú stranu a jej čelných predstaviteľov spadá do takzvaného obdobia normalizácie po udalostiach v roku 1968 a po protitotalitnom prevrate v roku 1989 politická agitácia stratila svoj zmysel. Správy o konaní rôznych vedeckých podujatí doma i v zahraničí sa stali trvalou a bežnou súčasťou časopisu až od sedemdesiatych rokov. Už od začiatku vydávania Slovenskej archeológie registrujeme postupne narastajúcu snahu domácich autorov reagovať na podnety z miestnej a najmä zahraničnej vedeckej literárnej produkcie formou recenzií. Kvantitatívny údaj o poslednom desaťročí však upozorňuje na určitý deficit v tejto oblasti. Vývoj v oblasti personálií nebol kvantifikovaný, pretože vo svojej podstate je ovplyvnený náhodnými veličinami, akými sú individuálne osudy členov bádateľskej komunity. Spolu so správami však ide o dôležitú súčasť periodika, priebežne vytvárajúcu pramennú základňu pre výskum dejín archeologickej vedy.

first two decades this represents a marginal kind of contributions, in the following two decades they became part of the journal, and in the following two decades they disappeared. The period of the flourishing of editorials adoring the Communist Party and its main representatives falls to the so-called normalising period following the 1968 events; after the overthrow of the totalitarian government in 1989 political agitation lost its sense. Reports about various scientific events at home as well as abroad became a constant and common part of the journal only from the 1970s. Already from the beginning of the publishing of Slovenská archeológia we register a gradually increasing effort of Slovak authors to respond to the stimuli from local and especially foreign output of scientific literature through reviews. However, quantitative data about the last decade show a certain deficit in this field. The development in the area of personal data has not been quantified, since in its essence it is influenced by accidental values, such as individual destinies of the members of research community. Together with reports they form, however, an important part of the journal, continually making up a repository for the development of the history of archaeological science.

Vedné odbory

V priemere za celú dobu vychádzania časopisu je 81% štúdií venovaných problémom archeológie v celom rozsahu jej bádania. Tento údaj v priebehu desaťročí osciloval medzi hodnotami 76% až 88% (diagram 2). Pomerne vysoký, v priemere asi pätinový podiel iných vedných disciplín ukazuje na interdisciplinárny charakter archeologickej vedy. Ide o využívanie poznatkov vied z rôznych, niekedy diametrálne sa odlišujúcich oblastí. Pre potreby analýzy bolo žiaduce zoskupiť ich podľa predmetu bádania. Ich podiel na tvorbe obsahu časopisu v čase kolíše, často v závislosti od toho, či špecifický nálezový materiál vyžadoval expertízy doplňujúce pilotnú archeologickú štúdiu. V podmienkach Archeologického ústavu SAV sa vybudovalo odborné zázemie tzv. pomocných disciplín, s ťažiskom v odbore numizmatiky, botaniky, zoológie, antropológie a geofyziky. Táto skutočnosť sa prejavila v tom, že mnohé z príspevkov prekračujú rámec expertíz a sú v nich riešené špecifické problémové okruhy konkrétnej vednej disciplíny.

Prvú skupinu tvoria historické vedy, ku ktorým patrí numizmatika, epigrafika, umenoveda, dejiny

Scientific fields

Approximately during the whole period of the journal´s publication history 81% of research articles have been devoted to the problems of archaeology in the whole scope of its exploration. Over the decades, this value has oscillated between 76% and 88% (diagram 2). A relatively high, on average one-fifth, proportion of other scientific disciplines points to interdisciplinary nature of archaeological science, using knowledge from other, sometimes diametrically differing areas. For the purpose of analysis, it was necessary to group them according to the subject of research. Their proportion in the production of the journal varies in time, often in dependence on whether specific finds required an expertise complementing a pilot archaeological study. The Institute of Archaeology of the Slovak Academy of Sciences has managed to build an expert background of the so-called auxiliary disciplines, focusing on numismatics, botany, zoology, anthropology and geophysics. This was manifested in the fact that many of the papers exceed the framework of expert opinion and discuss specific problem areas of a concrete scientific discipline.

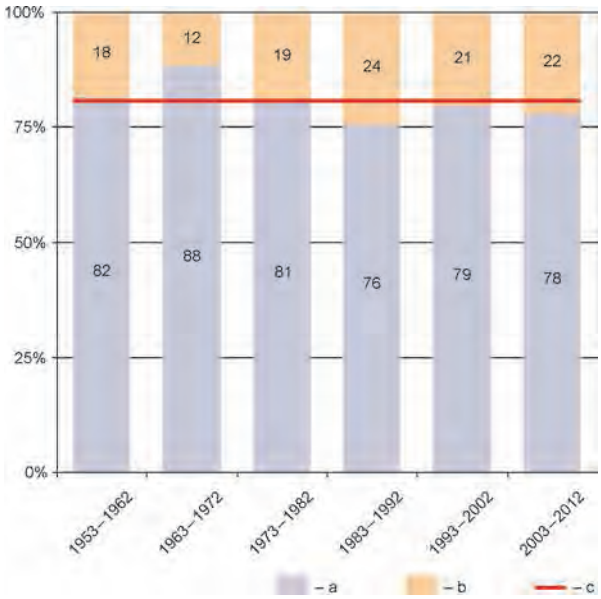

Diagram 2. Slovenská archeológia. Interdisciplinárna spolupráca, zastúpenie vedných disciplín v uverejnených štúdiách. Legenda: a – archeológia; b – ostatné vedné disciplíny; c – priemerná hodnota za celé obdobie vydávania časopisu.

Diagram 2. Slovenská archeológia. Interdisciplinary cooperation, proportion of scientific disciplines in published articles. Explanatory notes: a – archaeology; b – remaining scientific disciplines; c – average value for the whole period of journal´s history.

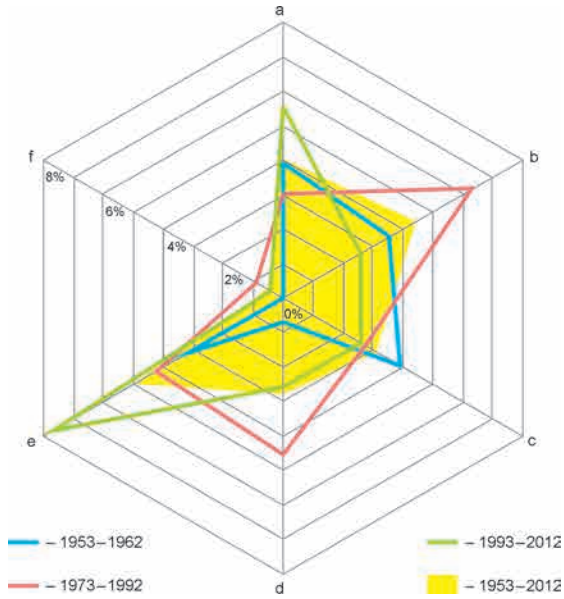

Diagram 3. Slovenská archeológia. Interdisciplinárna spolupráca, zastúpenie iných vedných disciplín než je archeológia. Legenda: a – historické vedy; b – antropológia; c – zoológia; d – botanika; e – vedy o neživej prírode; f – prospekčné metódy.

Diagram 3. Slovenská archeológia. Interdisciplinary cooperation, proportion of scientific disciplines other than archaeology. Explanatory notes: a – historical sciences; b – anthropology; c – zoology; d – botany; e – life sciences; f – prospection methods.

architektúry, dejiny vedy, historiografia, etymológia. Ich podiel v priemere dosiahol hodnotu 4% zo všetkých publikovaných štúdií (diagram 3). Vedúce postavenie medzi nimi má numizmatika, systematicky skúmajúca numizmatický archeologický nálezový fond, ostané odbory majú skôr okrajové, príležitostné zastúpenie.

Vedy o živej prírode sú rozdelené do troch skupín: antropológia, zoológia a botanika, s vlastnými príbuznými odbormi. V prípade antropológie ide vlastne o fyzickú antropológiu so zameraním na paleoantropológiu, paleopatológiu, serológiu, ale najčastejšie ide o osteologické štúdie hodnotiace nálezy predovšetkým z archeologicky skúmaných pohrebísk. O jej výsledky sa opierajú aj viaceré demografické analýzy. Zastúpenie antropologických disciplín v priemere dosahuje hodnotu asi 4,5%, ich rozkvet spadá do obdobia druhého dvadsaťročia vydávania časopisu. K článkom z odboru zoológie, študujúcej osteologické zvyšky fauny, sú zaradené aj paleontológia a štúdium malakofauny. Ich pomer bol v priebehu času vyvážený, priemerná hodnota je 3%. Štúdie z oblasti botaniky, hodnotiace rastlinné zvyšky z archeologických nálezových situácií, v priemere dosahujú podiel mierne pod 3%. Podobne ako v prípade antropológie, aj tu sa konštatuje najväčšie zastúpenie v rokoch 1973–1992 (diagram 3).

Moderné trendy interdisciplinárnej spolupráce sa prejavili aj pri využívaní poznatkov vied o neživej prírode. Zväčša ide o expertízy z rôznych vedných odborov, ktorých podrobné sledovanie by bolo samoúčelné. Metalografickým analýzam boli podrobené artefakty alebo vedľajšie produkty vzniknuté pri výrobe železa aj neželezných kovov, chemickými analýzami sa študovalo zloženie prírodných aj umelých látok. Taktiež treba uviesť geológiu, pedológiu, sedimentológiou a s nimi súvisiacu mineralógiu a petrológiu. Ojedinelá je štúdia prezentujúca archeomagnetický výskum. Štúdie z tejto komentovanej oblasti vied v priemere dosahujú 5% zo všetkých publikovaných štúdií. Ich podiel v čase však dynamicky narastá (diagram 3) a v súčasnosti ide o najviac zastúpenú oblasť pomocných vedných disciplín. Naopak, vo veľmi malej miere (0,5%) sú v Slovenskej archeológii publikované výsledky prospekčných metód, predovšetkým geofyziky.

Chronologický rozsah

Štúdie uverejnené v našom časopise riešia problematiku v celom chronologickom rámci, ktorý je predmetom skúmania archeológie. Pri analýze sa ukázalo ako vhodné chronologické úseky príliš nerozdrobovať, preto sa použila klasifikačná schéma

The first group consists of historical sciences, including numismatics, epigraphy, art theories, history of architecture, history of science, historiography, and etymology. They reached on average 4% of all published research articles (diagram 3). Of them, the leading position is occupied by numismatics which systematically studies numismatic archaeological finds, with other fields having rather a marginal, occasional representation.

Life sciences are divided into three groups: anthropology, zoology, and botany with their own related fields. As regards anthropology, it is in fact physical anthropology oriented on palaeoanthropology, paleopathology, serology, though, most often it includes osteological articles evaluating finds above all from the archaeologically investigated gravesites. Its results are used in several demographic analyses as well. On average, the proportion of anthropological disciplines reaches the value of approximately 4.5% and their flourishing falls to the period of the second twenty years in the journal´s publication history. The group of articles in the field of zoology, studying osteological remnants of fauna, also includes palaeontology and the study of malacofauna. Their proportion has been stabilised over time, reaching an average value of 3%. Articles in the field of botany, evaluating plant remnants from archaeological discovery situations, on average reach slightly less than 3%. Similarly, as in the case of anthropology, also here their greatest proportion was reached during the years 1973–1992 (diagram 3).

Modern trends of interdisciplinary cooperation could also be demonstrated by the use of the knowledge from physical sciences, mostly expert opinions from various scientific fields whose detailed monitoring, however, would be purposeless. Metallographic analyses were applied to artefacts or secondary products originated during the production of iron as well as non-iron metals, while through chemical analyses the composition of natural and artificial substances was studied. Furthermore, geology, pedology, sedimentology and, related to it, mineralogy and petrology, have to be mentioned as well. Of unique importance is the article presenting archaeomagnetic research. Articles in this scientific field reach the average of 5% of all the published articles. Their proportion, however, dynamically increases in time (diagram 3), and at present it is the most represented area of auxiliary scientific disciplines. On the contrary, the results of prospection methods, especially geophysics, can only rarely be found (0.5%) published in Slovenská archeológia.

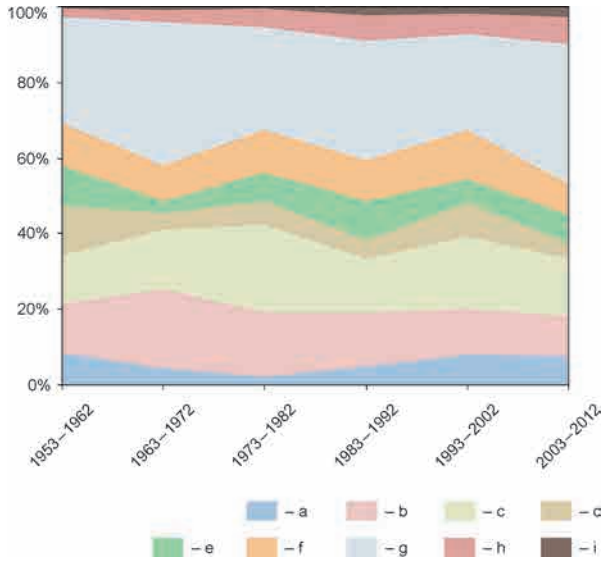

Diagram 4. Slovenská archeológia. Chronologický rozsah štúdií v desaťročných intervaloch. Legenda: a – paleolit a mezolit; b – neolit a eneolit; c – doba bronzová; d – doba halštatská; e – doba laténska; f – doba rímska a doba sťahovania národov; g –včasný a vrcholný stredovek; h – neskorý stredovek; i – novovek.

Diagram 4. Slovenská archeológia. Chronological scope of articles in ten-year intervals. Explanatory notes: a – Paleolithic and Mesolithic; b – Neolithic and Eneolithic; c – Bronze Age; d – Hallstatt Period; e – La Tène Period; f – Roman Period and Migration of Nations; g – Early and High Middle Ages; h – Late Middle Ages; i – Modern Period.

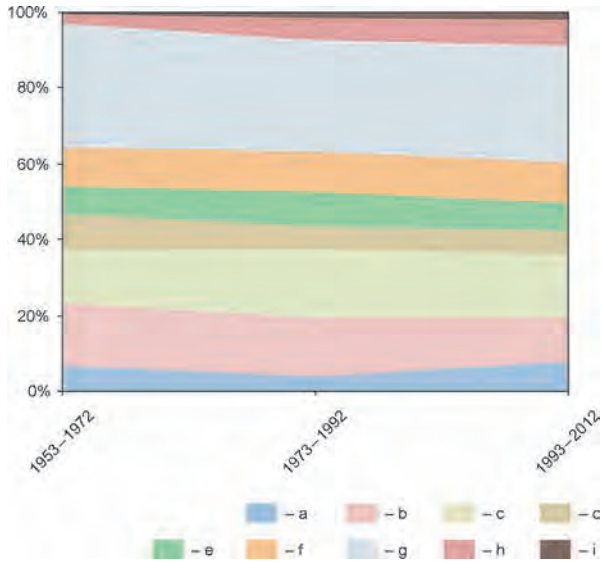

Diagram 5. Slovenská archeológia. Chronologický rozsah štúdií v dvadsaťročných intervaloch. Legenda: a – paleolit a mezolit; b – neolit a eneolit; c – doba bronzová; d – doba halštatská; e – doba laténska; f – doba rímska a doba sťahovania národov; g –včasný a vrcholný stredovek; h – neskorý stredovek; i – novovek.

Diagram 5. Slovenská archeológia. Chronological scope of articles in twenty-year intervals. Explanatory notes: a – Paleolithic and Mesolithic; b – Neolithic and Eneolithic; c – Bronze Age; d – Hallstatt Period; e – La Tène Period; f – Roman Period and Migration of Nations; g – Early and High Middle Ages; h – Late Middle Ages; i – Modern Period.

kopírujúca zvyčajné špecializácie bádateľov. Ide o nasledujúce časové úseky: staršia doba kamenná (paleolit a mezolit), mladšia a neskorá doba kamenná (neolit a eneolit), doba bronzová, doba hlaštatská, doba laténska, doba rímska a doba sťahovania národov, včasný a vrcholný stredovek, neskorý stredovek, novovek. V kratších časových úsekoch, ešte aj v desaťročných, sa prejavuje určitá parametrická rozkolísanosť, čo je zrejme spôsobené náhodnými faktormi (diagram 4). Dokladá to pohľad z perspektívy dvadsaťročných intervalov so stabilným pomerným zastúpením štúdií zaoberajúcich sa jednotlivými chronologickými úsekmi (diagram 5). Ich podiel v podstate kopíruje štruktúru personálneho zázemia Archeologického ústavu SAV.

Pôvod autorov

Slovenská archeológia prináša vedecké štúdie nielen domácich, ale aj zahraničných bádateľov, predovšetkým zo širšej stredoeurópskej oblasti, o čom svedčia nasledujúce riadky. Slovensko síce bolo do roku 1993 integrálnou súčasťou Česko-

Chronological scope

The research articles published in our journal are concerned with the problems within the whole chronological framework that is subject to archaeological exploration. The analysis showed that it is suitable not to split up chronological stages too much, and therefore classification scheme copying usual specialisations of researchers was used. This regards the following time periods: Older Stone Age (Paleolithic and Mesolithic), Younger and Late Stone Age (Neolithic and Eneolithic), Bronze Age, Hallstatt, La Tène, Roman Period and the age of the migration of nations, Early and High Middle Ages, Late Middle Ages, Modern Period. In shorter time periods, even within decades, a certain parametric unstableness is manifested, which is probably caused by accidental factors (diagram 4). This can be proved using hindsight of twenty-year intervals with stable relative proportion of articles dealing with individual chronological stages (diagram 5). Their share, in fact, copies the structure of personal background of the Institute of Archaeology at the Slovak Academy of Sciences.

slovenskej republiky, ale pri asymetrickom spôsobe riadenia vedy Slovenská akadémia vied bola samostatnou organizačnou jednotkou. Nielen preto, ale aj vzhľadom na neskorší vývoj je pohľad na dôležitý podiel českých autorov ambivalentný. Na jednej strane ich možno považovať za domácich autorov, na strane druhej ide o autorov z iného, cudzieho bádateľského prostredia. Analogické problémy pri posudzovaní pôvodu autorov spôsobili aj ďalšie zmeny na mape Európy po roku 1989, nezávisle od toho, či ide o zjednotenie krajiny, ako tomu bolo v prípade Nemecka, alebo o vytvorenie nových štátov z rozpadnutého Sovietskeho zväzu či Juhoslávie. Vlna emigrácií po roku 1968 zasiahla aj komunitu slovenských archeológov, preto kvôli korektnosti bolo potrebné akceptovať ich nové prostredie, v ktorom pôsobili. Z uvedených dôvodov je pri nasledujúcich analýzach pôvod autorov posudzovaný z toho hľadiska, na území ktorého dnešného štátu sa nachádza inštitúcia, v ktorej daný autor tvoril, a nie podľa jeho pôvodnej štátnej príslušnosti.

Je úplne prirodzené, že drvivú, trojštvrtinovú väčšinu štúdií napísali domáci vedci. Na alternatívne vnímanie českých bádateľov ako domácich, upozorňuje aj ich vysoký, až 12 percentný podiel na tvorbe nášho časopisu, ktorý je len málo prevýšený 15 percentným podielom prác autorov pochádzajúcich z ďalších 15 krajín (diagram 6). Pretrvávajúce vzájomné väzby medzi slovenskými a českými archeológmi sú zdokumentované tým, že aj po rozpade spoločného štátu nedošlo k žiadnemu dramatickému poklesu podielu štúdií z pera českých bádateľov. Geografickú podmienenosť archeologického bádania dokladá skutočnosť, že najviac autorov pochádza z krajín strednej Európy, prípadne z krajín, ktoré ako celok do tohto teritoriálneho rámca nepatria, ale ich územie zasahuje do Karpatskej kotliny – Rumunsko, Srbsko a Ukrajina. Z dlhodobého hľadiska prevažujú autori z Nemecka, ktorých pozícia je vyrovnaná aj pri pohľade na kratšie, dvadsaťročné úseky. Autori z ostatných susedných území, až na rakúskych, majú z dlhodobého hľadiska pomerne vysoké zastúpenie, ale v rámci kratších období ich účasť pri tvorbe obsahu Slovenskej archeológie kolíše. Špecifická je pozícia ukrajinských archeológov, pretože väčšina štúdií pochádza od autorov sídliacich v Zakarpatskej oblasti, rozprestierajúcej sa na severovýchodnom okraji Karpatskej kotliny. Preto ich práce inklinujú k štúdiu problematiky tohto územia a nie k problémovým okruhom východoeurópskej časti centrálnej časti Ukrajiny. Viac-menej ojedinelými prácami sú zastúpení bádatelia z Azerbajdžanu, Belgicka, Bulharska, Francúzska, Fínska, Veľkej Británie, Slovinska a Srbska. Podobne by sa dal charakterizovať aj

Authors´ origin

Slovenská archeológia features research articles not only by Slovak, but foreign authors as well, above all from a wider central European area, as proved below. Even though until 1993 Slovakia was an integral part of the Czechoslovak Republic, with asymmetric way of the management of science the Slovak Academy was an independent organisational unit. Not only because of that, but also with regard to the later development, determining the importance of the proportion of Czech researchers is ambivalent. On the one side they can be considered to be domestic authors, on the other side they come from a different, foreign research environment. Analogical problems in determining the authors´ origin were also caused by other changes on the map of Europe after 1989, irrespective of whether it is a country´s unification, as in the case of Germany, or the creation of new states from the collapsed Soviet Union or Yugoslavia. A wave of emigrations after 1968 affected also the community of Slovak archaeologists, therefore, for the sake of correctness, it was necessary to accept the new environment in which they worked. Because of the above reasons, in the following analyses the authors´ origin is judged based on what current state´s territory the institution in which a particular author worked is situated, not according to his/her original country of residence.

It is absolutely natural that an overwhelming, three-quarter majority of articles was written by Slovak researchers. The alternative of perceiving Czech researchers as domestic ones is also pointed to by their high, up to 12%, share in the production of our journal, being just slightly exceeded by a 15% share of works by the authors coming from other 15 countries (diagram 6). The continuing mutual relations between Slovak and Czech archaeologists are documented by the fact that even after the split of our mutual common state no dramatic decrease in the proportion of articles by Czech researchers has been seen. Geographic conditioning of archaeological research is proved by the fact that most authors come from the countries of central Europe, eventually from the countries which as a whole do not belong to this territorial framework, but their territory extends to Carpathian Basin – Romania, Serbia and Ukraine. From a long-term point of view German authors prevail, and their position is stable even from a point of view of shorter, twenty-year stages. The authors from other neighbouring territories, except for the Austrian authors, are from a long term point of view relatively highly represented, but within shorter periods their participation in

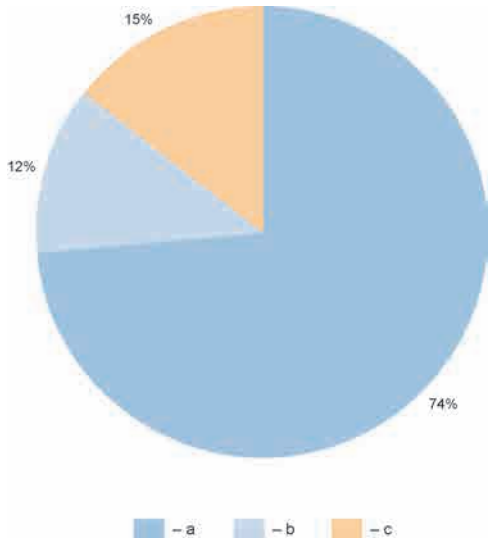

Diagram 6. Slovenská archeológia. Pôvod autorov všetkých uverejnených štúdií. Legenda: a – Slovenská republika; b – Česká republika; c – ostatné krajiny.
Diagram 6. Slovenská archeológia. Origin of the authors of all published articles. Explanatory notes: a – Slovak Republic; b – Czech Republic; c – other countries.

podiel ruských autorov, ktorý však vykazoval hodnotu nárastu v časovom úseku 1973–1992 (diagram 7). Sporadické zastúpenie bádateľov zo vzdialenejších krajín zväčša súvisí s ich účasťou na niektorom z vedeckých podujatí, z ktorého referáty sú uverejnené v Slovenskej archeológii, prípadne autori napĺňali svoj vedecký program počas študijných pobytov na Slovensku a tu aj jeho výsledky čiastočne publikovali.

the creation of the content of Slovenská archeológia fluctuates. A specific position is occupied by Ukrainian archaeologists, since most of the articles are by the authors settled in Transcarpathian Region, stretching on the north-eastern edge of the Carpathian Basin. Therefore their works are inclined to studying the problems of that territory, not the problem areas of the eastern European part of the central part of Ukraine. More or less sporadic are works by researchers from Azerbaijan, Belgium, Bulgaria, France, Finland, Great Britain, Slovenia and Serbia. In a similar way one could characterise also the participation of Russian authors, which, however, showed an increasing tendency in the time period of 1973–1992 (diagram 7). Sporadic representation of researchers from more distant countries is largely associated with their participation in some of the scientific events whose proceedings are published in Slovenská archeológia. Potentially, the authors were fulfilling their scientific program during their study stays in Slovakia and partially published its results here as well.

Languages

The journal´s primary task is to publish the results of archaeological exploration in Slovakia. However, the international dimension of our scientific discipline requires providing information in a language which would not create communication barriers for readers from national as well as foreign environment. A usual way for scientific journals in smaller countries with a local language is publishing summaries in foreign languages,

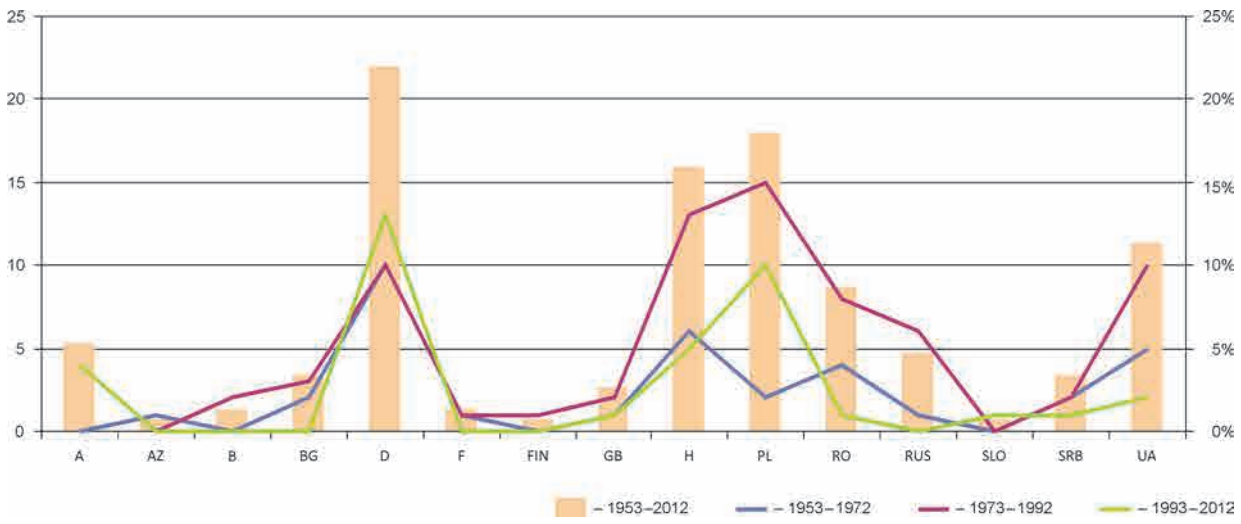

Diagram 7. Slovenská archeológia. Pôvod zahraničných autorov okrem českých.
Diagram 7. Slovenská archeológia. Origin of foreign authors other than Czech.

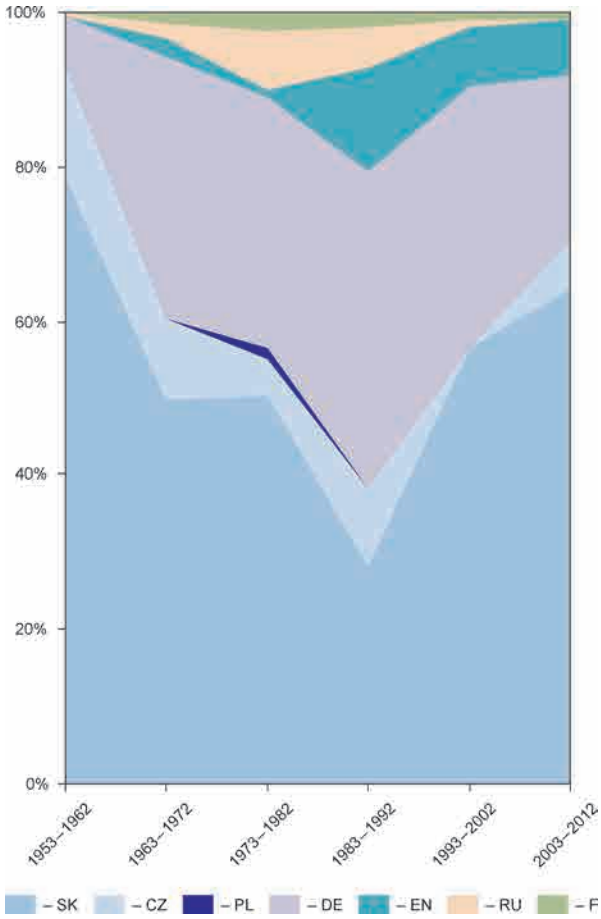

Diagram 8. Slovenská archeológia. Jazyky štúdií.
Diagram 8. Slovenská archeológia. Languages of articles.

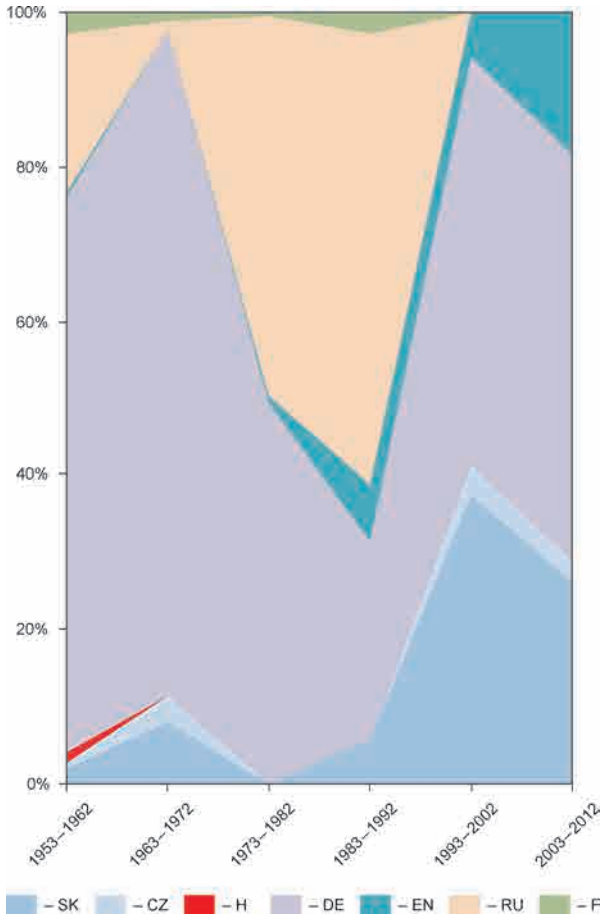

Diagram 9. Slovenská archeológia. Jazyky súhrnov.
Diagram 9. Slovenská archeológia. Languages of summaries.

Jazyky periodika

Primárnou úlohou časopisu je zverejňovať výsledky archeologického bádania na Slovensku. Medzinárodný rozmer našej vednej disciplíny si však vyžaduje podávať informácie v jazyku, ktorý by nevytváral komunikačné bariéry smerom k čitateľom z národného a tiež zahraničného prostredia. Obvyklým riešením vo vedeckých časopisoch v menších krajinách s lokálnym jazykom býva uverejňovanie inojazyčných súhrnov, informujúcich o najvýznamnejších prínosoch publikovaných prác, prípadne sú štúdie celé preložené do niektorého zo svetových jazykov. Ani Slovenská archeológia nie je v tomto ohľade výnimkou. Určitým špecifikom je používanie českého jazyka z dôvodov, ktoré už boli naznačené v predchádzajúcej kapitole. Slovenčina s češtinou sú natoľko príbuzné, že štúdie českých autorov alebo ich súhrny sú publikované v pôvodnom jazyku tak, ako je tomu pri prácach domácich autorov. Dokonca sa v malej miere vyskytli aj prípady publikovania informing on the most important contributions of the published works. Potentially, the articles are translated into some of the world languages. Slovenská archeológia is not an exception in this respect either. Quite specific is the use of the Czech language, from the reasons indicated in the preceding chapter. The Slovak and Czech languages are so closely related that the articles by Czech authors, or their summaries, are published in the original language, as it is with the works by Slovak authors. There have even been a few cases of articles published in Polish, with a justified expectation that Slovak researchers studying Polish literature do not have a problem understanding text in this related Slavonic language.

The first decade of the journal´s publication history is characteristic by articles written in Slovak (or Czech), and, as far as world languages are concerned, one tenth of the articles published in German and occasionally also in Russian (diagram 8). A significant change in favour of world languages occurred in the following decade. Its culmination

štúdií v poľštine, s oprávneným očakávaním, že slovenskí bádatelia študujúci poľskú literatúru nemajú problém porozumieť textu v tomto príbuznom slovanskom jazyku.

Pre prvé desaťročie vydávania časopisu je charakteristické publikovanie štúdií v slovenčine (alebo češtine), zo svetových jazykov je asi desatinovým podielom zastúpená nemčina a ojedinele aj ruština (diagram 8). Situácia v prospech svetových jazykov sa začala významne meniť v nasledujúcom desaťročí. Kulminovala v desaťročí 1983–1992, kedy až 62% textov bolo publikovaných v svetových jazykoch; v súčasnosti je to 29%. Výrazne pribudli štúdie publikované v nemčine, ktorá si odvtedy udržiavala viac ako tretinový podiel. Prvé štúdie v angličtine sa objavili už v šesťdesiatych rokoch, ale výraznejšie sa tento svetový jazyk presadil až v osemdesiatych rokoch a odvtedy si udržiava stabilnú pozíciu na hodnote oscilujúcej okolo 10%. Francúzština je jazyk, v ktorom sa v Slovenskej archeológii publikuje priebežne, ale len v minimálnej miere. Väčší podiel mala ruština, avšak za posledných dvadsať rokov evidujeme len ojedinelú štúdiu napísanú v tomto jazyku.

Diametrálne odlišný obraz sa získal analýzou jazykov súhrnov. Hodnoty výsledného grafického zobrazenia (diagram 9) nezodpovedajú prevráteným hodnotám z diagramu 8 z viacerých dôvodov. Obzvlášť v počiatočnom období nebolo zriedkavosťou, že ak štúdia bola napísaná v niektorom zo svetových jazykov, tak nemala uverejnený súhrn. Ale vyskytli sa aj ojedinelé prípady, kedy k štúdii v slovenskom jazyku pripojili súhrn nielen v svetovom jazyku, ale aj v maďarčine. V jednom prípade išlo o príspevok maďarských autorov, v druhom bolo asi záujmom autora, aby bol jeho text zrozumiteľný aj maďarským čitateľom. Výrazný nárast súhrnov publikovaných v ruštine v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch súvisí s identifikovanou zásadou, podľa ktorej, ak štúdia bola uverejnená v niektorom z neslovanských jazykov, tak mala pripojený ruský súhrn. Ak ale bola štúdia napísaná po slovensky, tak s ňou publikovali súhrn v ruštine a zároveň v niektorom z ďalších svetových jazykov. K štúdiám napísaným v ruštine zvyčajne pripájali súhrn v niektorom zo svetových jazykov. V roku 1991 sa prijalo pravidlo vychádzajúce v ústrety pohotovej informovanosti slovenských čitateľov, podľa ktorého za štúdiami v cudzom jazyku je uverejnený súhrn v slovenčine (prípadne v češtine). Tým je i zdôvodnený nárast podielu slovenských a českých súhrnov v posledných dvoch dekádach. Pretože od tejto doby sa uverejňoval ku každej štúdii len jeden súhrn, údaje z diagramov majú opačný parametrický vzťah. Podobne, ako v prípade jazykov štúdií, nemčina ako jazyk súhrnu má z celkového pohľadu nadpriemerné postavenie. Úbytok v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch je asi dôsledkom zmeny v politickej situácii v roku 1968, kedy sa na niekoľko rokov prerušili kontakty s nemeckými vedeckými inštitúciami.

came in the decade 1983–1992, when as much as 62% of texts were published in world languages; at present it is 29%. There was a significant increase of articles published in German, which since that time has maintained its proportion of more than a third. The first articles in English had occurred as early as in the 1960s, but the language earned its more significant position only in the 1980s, preserving its stable position since that time at a value oscillating around 10%. French is the language in which articles are continually published in Slovenská archeológia, though only in a small number. Russian was more frequently represented, but during the last twenty years there have been just sporadic articles written in this language.

A diametrically different picture has been obtained through the analysis of the languages of summaries. The values of the resulting graphical representation (diagram 9) do not correspond with the inverted values from diagram 8 because of several reasons. It was not rare, especially in the initial period, that if an article was written in some of world languages, its summary was not published. But there also occurred sporadic cases when to an article in the Slovak language a summary not only in a world language, but also in Hungarian was added. In one instance it was the article by Hungarian authors, while in case of the second article it was probably the author´s interest that the text be understandable to Hungarian readers as well. A significant increase of summaries published in Russian in the 1970s and 1980s is associated with the identified principle which said that if an article was published in some of the non-Slavonic languages, it had Russian summary. However, if an article was written in Slovak, it had summary in Russian as well as in some of other world languages. The studies written in Russian usually had summary in some of world languages. In 1991 a principle providing for immediate informing of Slovak readers was adopted, requiring that articles in a foreign language had summary in Slovak (or in Czech). This explains the increase in the proportion of Slovak and Czech summaries during the recent two decades. Since from that time every article had only one summary, data from the diagrams have inverse parametric relation. As in the case of the language of articles, German as a language of summary has an above average position. The decrease in the 1970s and 1980s is associated with an above standard preference of Russian in that period. The early 1980s saw more frequent publication of summaries in English as well. Their proportion was more than doubled in the last decade. As in the language of articles, the use of French in summaries was also marginal.

tych rokoch súvisí s nadštandardným preferovaním ruštiny v tom období. Od začiatku osemdesiatych rokov sa začali pravidelnejšie uverejňovať súhrny aj v angličtine. Viac ako zdvojnásobenie jej podielu je zaznamenané v poslednom desaťročí. Podobne ako u jazykov štúdií, aj v prípade súhrnov je používanie francúzštiny marginálne.

V kontexte analýzy používaných jazykov je potrebné upozorniť ešte na jeden fakt. V súlade s celosvetovým trendom presadzovania sa angličtiny ako všeobecného dorozumievacieho jazyka sa od roku 1991 pristúpilo k uverejňovaniu krátkej anglickej anotácie obsahu štúdie v jej záhlaví. Pravda, ak štúdia bola uverejnená v angličtine, jazykom anotácie bola nemčina. Neskôr, od roku 2006, a tento stav trvá až dodnes, sa v záhlaví uverejňuje rozsiahlejší abstrakt v angličtine, ku ktorému sú pripojené aj kľúčové slová. Týmto krokom sa vyšlo v ústrety potrebám medzinárodných internetových databáz, ako aj globálnemu trendu používania angličtiny ako univerzálneho dorozumievacieho jazyka. Rozsahu súhrnov a ani ich jazykov sa toto opatrenie nedotklo.

Analýza jazykovej profilácie doložila, že tradičným dorozumievacím jazykom slovenských archeológov na medzinárodnej úrovni je nemčina. Poznajúc zahraničnú odbornú literatúru aj bez príslušných analýz môžeme konštatovať, že v tomto parametri sa neodlišujeme od ostaných krajín v stredoeurópskom priestore. V poslednom období sa však začína prejavovať postupná strata dominancie nemčiny ako dorozumievacieho jazyka predovšetkým u nastupujúcej generácie bádateľov. Aj v historických vedách ju nahrádza angličtina, globálny jazyk súčasnosti. Tento trend sa v Slovenskej archeológii zatiaľ prejavuje v náraste súhrnov publikovaných v angličtine a v uverejňovaní anglických abstraktov. Krátky komentár si vyžaduje aj problematika používania ruštiny v našom časopise. Je potrebné si v prvom rade uvedomiť, že prvých štyridsať rokov vydávania časopisu sa zhruba prekrýva s obdobím príslušnosti našej krajiny k sovietskemu bloku. Nepochybne bolo správnym rozhodnutím v mnohojazyčnom prostredí vo vede používať spoločný jazyk, ktorým sa stala ruština. Že to však nebol prirodzený *lingua franca* vedeckej komunity, dokumentuje v našej analýze (diagramy 8 a 9) úbytok po rusky publikovaných textov v uvoľňujúcej sa politickej klíme šesťdesiatych rokov. Politické pritvrdenie v období takzvanej normalizácie pomerov po okupácii Československa v roku 1968 prinieslo so sebou aj markantný nárast podielu ruštiny v uverejňovaných textoch. Argumentom pre správnosť tejto interpretácia je skutočnosť, že nástupom slobodných pomerov po udalostiach v roku 1989 ruština ako jazyk v prekladaných textoch domácich autorov zanikla. Naďalej ju však považujeme za jeden z významných svetových jazykov.

In the context of the analysis of used languages, it is necessary to point to one more fact. As a result of the world trend of using English as a general language of communication, from 1991 short English abstract began to be published in an article´s heading. Naturally, if an article was published in English, the abstract´s language was German. Later on, from 2006 and lasting up to the present, more extensive abstracts in English with key words are published. This step was made to satisfy the needs of international internet databases, as well as global trend in using English as a universal language of communication. Neither the extent of abstracts nor the languages were affected by this measure.

The analysis of language use has proved that the traditional communication language of Slovak archaeologists on international level is German. Knowing foreign professional literature, even without respective analyses one can state that this parameter does not set us apart from other countries in central European space. However, recently there has been a gradual loss of the dominance of German as a communication language especially with the beginning generation of researchers. Even in historical sciences it is substituted by English, a global language of the present. So far this trend is manifested in Slovenská archeológia in the increase of summaries in English and in the publishing of English summaries. A short commentary is required as regards the use of Russian in our journal. First, it is necessary to realise that the first forty years of the journal´s history roughly overlaps with the period of our country´s membership in the Soviet bloc. Undoubtedly, it was the right decision to use in multilingual environment in science a common language, which turned to be Russian. However, the fact that it was not a natural *lingua franca* of scientific community is in our analysis (diagrams 8 and 9) documented by the decrease in Russian texts in the easing off of the political climate in the 1960s. The political hardening in the so-called normalisation period after the occupation of Czechoslovakia in 1968 also brought a marked increase in the share of Russian in the published texts. The correctness of this interpretation can be proved by the fact that with the beginning of freedom after the events of 1989, Russian as a language of the translated texts of domestic authors disappeared. It is still considered, however, to be one of the significant world languages.

The analyses showed that during sixty years there have gradual changes in the journal´s publication caused by efforts to increase its quality. In its whole development it has relied on the conception

Uskutočnené analýzy ukázali, že počas šesťdesiatich rokov pri vydávaní časopisu došlo k postupným zmenám, ktorých snahou bolo jeho skvalitnenie. V celej vývinovej línii sa však opiera o koncepciu jeho prvých ročníkov. Ide predovšetkým o publikovanie pôvodných vedeckých prác zo všetkých oblastí archeologického bádania. Prezentuje výsledky výskumu slovenských archeológov a zároveň poskytuje priestor pre vedeckú diskusiu v širšom stredoeurópskom kontexte, čomu napomáha aj publikovanie v svetových jazykoch. Taktiež sa názorne zdokumentovalo, že archeológia je veda interdisciplinárna. Na jednej strane časopis poskytuje pramennú bázu širokému spektru iných vedných odborov a na strane druhej využíva ich poznatky pre svoje interpretačné potreby.

Preukázalo sa, že niektoré obsahové i formálne parametre časopisu sú ovplyvnené dobovým spoločenským prostredím, v ktorom je vydávaný. Externé vplyvy nie sú minulosťou, mení sa však ich charakter a vydavateľ sa im musí prispôsobovať. Jednou z najväčších výziev, pred ktorými v súčasnosti stojí a s ktorými sa bude musieť vyrovnať, je prienik nových informačných technológií do sveta vedy. K nim patrí aj elektronické plnotextové publikovanie v prostredí internetovej siete. V neďalekej budúcnosti asi bude potrebné dospieť k nejakému kompromisnému riešeniu, ako sprístupňovať archeologické literárne pramene, aby boli všeobecne dostupné a zároveň aby informácie boli verifikovateľné a bezpečne archivované. Možno očakávať zníženie nákladu v tlačenej knižnej forme, ale nie jej úplný zánik.

of its first volumes, which is, above all, publishing original works from all fields of archaeological exploration. It has presented results of the research of Slovak archaeologists and, at the same time, provided space for a scholarly discussion in a wider central European context, made possible also by the use of world languages. Moreover, it has been illustrated that archaeology is an interdisciplinary science. On the one side the journal has provided a resource base for a wide spectrum of other scientific fields, on the other one it has used their knowledge for its own interpretations.

It has been proved that some content and formal parameters of the journal were influenced by the social environment of the times in which it was published. External influences are not a thing of the past, though their character changes and a publisher has to adapt to them. One of the greatest challenges it currently faces, and has to come to terms with, is the penetration of new information technologies to the world of science. They include electronic full-text publication on the internet. In the near future it may have to be necessary to arrive at a compromise regarding making archaeological literary sources generally accessible, but, at the same time, ensuring that the information is verifiable and securely archived. One may expect a decrease of output in the print book form, though not its total disappearance.

Translated by Anton Pokrivčák

REGISTER SLOVENSKEJ ARCHEOLÓGIE

Ročníky XLI (1993) – LX (2012)

AUTORSKÝ REGISTER 387
CHRONOLOGICKÝ REGISTER ŠTÚDIÍ 405
Paleolit a mezolit 405
Neolit a eneolit 406
Doba bronzová 407
Doba halštatská 408
Doba laténska 409
Doba rímska a doba sťahovania národov 409
Včasný a vrcholný stredovek 410
Neskorý stredovek a novovek 413
PERSONÁLIE 414
SPRÁVY 417
RECENZIE 419
RÔZNE 426

AUTORSKÝ REGISTER

ADAMKA Peter
1. Macháček, J. (ed.): Počítačová podpora v archeologii, XLV–2, 1997, 471–472.

ALEKSIĆ Marko
1. Swords with pommels of Type N [Meče s hlavicami typu N], LIV–2, 2006, 363–388.

AMBROS Cyril
1. Tierbeigaben in den Gräbern von Komárno-Schiffswerft II (Grabung 1987–1989) [Zvieracie prílohy v hroboch z Komárna-Lodeníc II (Výskum 1987–1989)], XLI–2, 1993, 339–346.
2. Ing. Eva Hajnalová, DrSc., jubiluje, XLIX–1/2, 2001, 368–369.

BAČA Róbert
1. Seton Lloyd: Ancient Turkey. A traveller´s history of Anatolia, XLIII–1, 1995, 175–177.
2. Zdeňka Nerudová – Karel Valoch: Moravany nad Váhom. Katalog paleolitických industrií z výzkumu prof. Karla Absolona, LX–1, 2012, 183–184.

BADER Tiberius
1. Eckehart Schubert. Spomienka na významného nemeckého archeológa a jeho vzťah k Slovensku, LVIII–2, 2010, 367–369.

BÁNESZ Ladislav
1. Prvé medzinárodné kolokvium o ekologickom prostredí vysokohorských pravekých nálezísk, Trento 1992, XLI–1, 1993, 135–136.
2. Temnata Cave. Excavations in Karlukovo Karst Area, Bulgaria, XLI–1, 1993, 139.
3. Beitrag zur Problematik des Kremsien [Príspevok k problematike kremsienu], XLI–2, 1993, 151–190.
4. Predmety umeleckého prejavu z paleolitickej stanice pri Cejkove a Kašove [Gegenstände künstlerischen Gepräges auf den paläolithischen Stationen in Cejkov und Kašov in der Ostslowekei], XLIV–1, 1996, 7–24.
5. Vencl, S.: Hostim – Magdalenian in Bohemia, XLIV–2, 1996, 338–339.
6. Miklós Gábori – Veronika Gábori, XLV–1, 1997, 199–200.
7. Socio-historical and Palaeo-ecological Considerations of Aurignacian in Europe and Near East [Spoločensko-historické a paleoekologické závery o aurignaciene Európy a Blízkeho východu], XLVI–1, 1998, 1–30.
8. Stratigraphic position of the Aurignacian [Stratigrafická pozícia aurignacienu], XLVII–1, 1999, 1–5.

BARTA Peter
1. 11th Symposium of the International Work Group for Palaeoethnobotany, XLVI–2, 1998, 374–377.

BARTÍK Juraj
1. Sídlisko stredodunajskej mohylovej kultúry vo Veselom [Siedlung der mitteldanubischen Hügelgräberkultur in Veselé], XLIV–2, 1996, 189–252.
2. Nové riečne nálezy – bronzové meče z Váhu [Neue Flußfunde – Bronzeschwerter aus der Waag], XLV–2, 1997, 419–430.
3. Florian Innenhofer: Die mittelbronzezeitlichen Nadeln zwischen Vogesen und Karpaten. Studien zur Chronologie, Typologie und regionalen Gliederung der Hügelgräberkultur, XLIX–1/2, 2001, 386–387.

4. Bernhard Sicherl: Studien zur mittelbronzezeitlichen Bewaffnung in Tschechien, dem nördlichen Niederösterreich und der südwestlichen Slowakei, LIII–1, 2005, 183–184.

BÁTORA Jozef
1. Medzinárodná konferencia v Berlíne, XLI–2, 1993, 393–395.
2. Medzinárodné sympózium o počiatkoch metalurgie v Bochume, XLIII–2, 1995, 345–346.
3. Schalk, E.: Das Gräberfeld von Hernádkak. Studien zum Beginn der Frühbronzezeit im nordöstlichen Karpatenbecken, XLIV–2, 1996, 345–347.
4. 3. kolokvium „Obdobie popolnicových polí a doba halštatská“, XLVI–1, 1998, 127–128.
5. Pohrebisko zo staršej doby bronzovej v Jelšovciach vo svetle kultúrnych vplyvov a kontaktov [Das Gräberfeld aus der älteren Bronzezeit in Jelšovce im Lichte der Kultureinflüsse und Kontakte], XLVII–2, 1999, 37–60.
6. Joseph Maran: Kulturwandel auf dem griechischen Festland und den Kykladen im späten 3. Jahrtausend v. Chr., XLVIII–2, 2000, 375–376.
7. Contribution to the problem of „craftsmen“ graves at the End of Aeneolithic and in the Early Bronze Age in Central, Western and Eastern Europe [Príspevok k problematike hrobov „remeselníkov“ v závere eneolitu a v staršej dobe bronzovej v strednej, západnej a východnej Európe], L–2, 2002, 179–228.
8. Kupferne Schaftlochäxte in Mittel-, Ost- und Südosteuropa (Zu Kulturkontakten und Datierung – Äneolithikum/Frühbronzezeit) [Medené sekerky s jedným ostrím v strednej, východnej a juhovýchodnej Európe (Ku kultúrnym kontaktom a datovaniu – eneolit/včasná doba bronzová)], LI–1, 2003, 1–38.
9. Valentin Dergačev: Die äneolithischen und bronzezeitlichen Metallfunde aus Moldavien, LIII–1, 2005, 184–185.
10. Mirjam Rettenbacher: Die Siedlung und die Gräberfelder von Schleinbach. Eine Studie zur Aunjetitz-Kultur im südlichen Weinviertel, LIII–1, 2005, 185–186.
11. Metallurgy and Early Bronze Age Fortified Settlements in Slovakia [Metalurgia a opevnené sídliská zo staršej doby bronzovej na Slovensku], LVII–2, 2009, 195–219.
12. Hroby s dýkami na pohrebisku zo staršej doby bronzovej v Ludaniciach-Mýtnej Novej Vsi [Gräber mit Dolchen auf dem frühbronzezeitlichen Gräberfeld in Ludanice-Mýtna Nová Ves], LVII–2, 2009, 221–260.
13. Jaroslav Peška: Protoúnětické pohřebiště z Pavlova, LVII–2, 2009, 385–386.
14. Miroslav Buchvaldek/Andreas Lippert/Lubomír Košnar (Ed.): Archeologický atlas pravěké Evropy. Svazky 1, 2, LVII–2, 2009, 386–387.
15. Za docentom Jozefom Hoššom, LX–1, 2012, 169–170.

BEDNÁR Peter
1. Pracovný seminár na Bratislavskom hrade, XLVI–1, 1998, 127.

BEDNÁR Peter – SAMUEL Marián
1. Entwicklung der Befestigung der Nitraer Burg im 11. Jahrhundert [Vývoj opevnenia Nitrianskeho hradu v 11. storočí], XLIX–1/2, 2001, 301–345.

BELJAK Ján (pozri aj Przybyła Marcin S. – Beljak Ján)

BELJAK Ján – KOLNÍK Titus
1. Germánske hroby z Čaky a Gbeliec. Príspevok k osídleniu juhozápadného Slovenska v dobe rímskej [Die germanischen Gräber aus Čaka und Gbelce. Ein Beitrag zur Besiedlung der südwestlichen Slowakei in der römischen Kaiserzeit], LIV–1, 2006, 57–94.

BEMMANN Jan
1. Die Niemberger Fibeln und die Chronologie der Völkerwanderungszeit in Mitteldeutschland [Spony niemberského typu a chronológia doby sťahovania národov v strednom Nemecku], XLIX–1/2, 2001, 59–101.

BENEDIKOVÁ Lucia
1. Architektúra v archeologickom kontexte a možnosti jej interpretácie, XLVII–1, 1999, 177–178.

BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ Zoja
1. Zur Datierung des bronzezeitlichen Brunnens von Gánovce [K datovaniu studne z doby bronzovej v Gánovciach], L–2, 2002, 229–243.
2. Zum Beginn der mittleren Bronzezeit in unterem Nitra-Tal in der Slowakei [K počiatku strednej doby bronzovej na dolnom Ponitrí], LVI–2, 2008, 255–267.

BEŇUŠ Radoslav – MASNICOVÁ Soňa
1. Antropologická, paleodemografická a paleopatologická analýza historickej populácie z hradu Devín [Anthropological, Paleodemographical and Paleopathological Analysis of Historical Population from Castle Devín], LX–1, 2012, 119–156.

BERANOVÁ Magdalena
1. Výživa a hladomory v Čechách na počátku 2. tisíciletí [Ernährung und Hungersnote in Böhmen zu Beginn des 2. Jahrtausends], LII–1, 2004, 121–138.

BÉREŠ Július
1. K problematike osídlenia stredodunajskej oblasti vo včasnom stredoveku (zostavovateľ Z. Čilinská), XLI–2, 1993, 399–401.
2. Slovanské pohrebisko v Dolnom Petre IV (teraz Svätý Peter) [Slawisches Gräberfeld in Dolný Peter IV (jetzt Svätý Peter)], XLIII–1, 1995, 111–160.

BÉREŠ Július – ULIČNÝ Marián
1. Výsledky archeologického výskumu v centre Košíc [Ergebnisse der archäologischen Grabung im Zentrum der Stadt Košice], XLVI–2, 1998, 333–351.

BIALEKOVÁ Darina
1. Za prof. dr. Bořivojom Dostálom, DrSc., XLII–2, 1994, 404–406.
2. Blahoželáme, XLIV–1, 1996, 164–165.
3. PhDr. Ľudmila Kraskovská, CSc., LII–2, 2004, 367–369.

BORZOVÁ Zuzana
1. Kosáky v hroboch z obdobia včasného stredoveku na Slovensku [Die Sicheln in den Gräbern aus der Zeit des frühen Mittelalters in der Slowakei], LIV–2, 2006, 209–237.
2. Žatva obilným kosákom z obdobia včasného stredoveku [Ernte mit der Getreidesichel aus dem Frühmittelalter], LVII–2, 2009, 285–300.

BŘEZINOVÁ Gertrúda
1. Jiří Waldhauser und Arbeitsgruppe: Die Hallstatt- und Latènezeitliche Siedlung mit Gräberfeld bei Radovesice in Böhmen, XLIII–2, 1995, 350–351.
2. Cabart, H. – Feyeux, J.-Y.: Verres de Champagne, XLIV–1, 1996, 180–181.
3. Ramsl, P. C.: Inzersdorf-Walpersdorf. Studien zur späthallstatt- /latènezeitlichen Besiedlung im Traisental, Niederösterreich, XLVI–1, 1998, 133–134.
4. Parzinger, H.: Der Goldberg. Die metallzeitliche Besiedlung. Mit Beiträgen von Wolfgang Czysz, Wolfgang Kimmig und Matthias Knaut, XLVI–2, 1998, 383–385.
5. Sídlisko z doby laténskej v Nitre-Šindolke a jeho postavenie v rámci regiónu stredného Ponitria [Siedlung aus der Latènezeit in Nitra-Šindolka und ihre Stellung im Rahmen der Region des mittleren Nitratales], XLVII–2, 1999, 61–74.
6. Doba laténska v Čechách, na Morave a na Slovensku, XLIX–1/2, 2001, 381–382.
7. Natalie Venclová: Výroba a sídla v době laténské. Projekt Loděnice, XLIX–1/2, 2001, 387–389.
8. Rosemarie Lierke: Antike Glastöpferei, L–1, 2002, 173–174.
9. Konferencia „Doba laténska v Čechách, na Morave a na Slovensku“, LI–1, 2003, 185–186.
10. „Doba laténska v Čechách, na Morave a na Slovensku“, LII–2, 2004, 377–378.
11. Maciej Karwowski: Latènezeitlicher Glasringschmuck aus Ostösterreich, LII–2, 2004, 381–382.
12. Maciej Karwowski: Thunau am Kamp – Eine befestigte Höhensiedlung (Grabung 1965–1990). Die latènezeitlichen Siedlungsfunde, LIV–1, 2006, 177–178.
13. Herbert Lorenz (†): Chronologische Untersuchungen in dem spätkeltischen OppidumbeiManching am Beispiel der Grabungsflächen der Jahre 1965–1967 und 1971. Hermann Gerdsen: Fundstellenübersicht der Grabungsjahre 1961–1974, LIV–1, 2006, 179–180.
14. Heiko Wagner: Glasschmuck der Mittel- und Spätlatènezeit am Oberrhein und den angrenzenden Gebieten, LVI–1, 2008, 167–169.
15. Ernst Lauermann (Hrsg.): Die latènezeitliche Siedlung von Michelstetten. Die Ausgrabungen des Niederösterreichischen Museums für Urgeschichte in den Jahren 1994–1999, LIX–1, 2011, 193–194.
16. PhDr. Karol Pieta, DrSc., jubiluje, LIX–2, 2011, 389–391.

BREZŇANOVÁ Gabriela
1. Príspevok k jednému z typov stredolaténskych spôn [Beitrag zu einem der Mittellatène-Fibeltypen], LVI–1, 2008, 1–20.
2. Claus Dobiat/Susanne Sievers/Thomas Stöllner (Hrsg.): Dürrnberg und Manching. Wirtschaftsarchäologie im ostkeltischen Raum, LVI–1, 2008, 163–166.

BRIANČIN Jaroslav (pozri Mihok Ľubomír – Briančin Jaroslav)

BUDEK Anna – KALICKI Tomasz – KAMINSKÁ Ľubomíra – KOZŁOWSKI Janusz K. – SOBCZYK Krzysztof
1. Stratigraphic Sequence of Late Quaternary Deposits and Palaeolithic Occupations in the Trenčianska Turná Microregion [Stratigrafické sekvencie mladokvartérnych sedimentov a paleolitické osídlenie v mikroregióne Trenčianskej Turnej], LVI–2, 2008, 239–253.

BUJNA Jozef
1. Parzinger, H.: Chronologie der Späthallstatt- und Frühlatène-Zeit. Studien zu Fundgruppen zwischen Mosel und Save, XLI–1, 1993, 140–142.
2. Medzinárodné kolokvium o kontaktoch, výmene a pohyboch obyvateľstva v keltskej Európe, XLI–2, 1993, 395–396.
3. Venceslas Kruta: L´ Europe des origines. La protohistoire 6000–500 avant J.-C., XLI–2, 1993, 404–406.
4. Za PhDr. Levom Zacharom, XLII–1, 1994, 226–227.
5. Medzinárodné kolokvium L´art celtique au temps des oppida (IIe–Ier siècle), XLII–2, 1994, 407–408.
6. 19. kolokvium Francúzskeho združenia pre štúdium doby železnej, XLIII–2, 1995, 346–348.
7. Reich ausgestattete Brandgräber mit Holzeinbau auf dem Gräberfeld in Malé Kosihy. Reflexionen und Hypothesen über die Bestattungssitten der Kelten [Bohato vybavené žiarové hroby s drevenou konštrukciou na pohrebisku v Malých Kosihách. Reflexie a hypotézy o pohrebných zvykoch Keltov], XLVI–2, 1998, 289–308.
8. Venclová, N.: Mšecké Žehrovice in Bohemia. Archaeological background to a Celtic hero, 3rd–2nd cent. B. C. Chronothèque 2, XLVI–2, 1998, 385–387.
9. Spony z keltských hrobov bez výzbroje z územia Slovenska (Typovo-chronologické triedenie LTB- a C1-spôn) [Fibeln aus keltischen waffenlosen Gräbern aus dem Gebiet der Slowakei (Typo-chronologische Gliederung der LTB- und C1-Fibeln)], LI–1, 2003, 39–108.

BUJNA Jozef – KUZMA Ivan – DOLIAK Dušan – JENIS Július
1. Centrálna evidencia archeologických nálezísk na Slovensku – Projekt systému. Retrospektívny a perspektívny pohľad na adoptovanie informatickej technológie v archeologickej praxi [Central Record-Keeping of Archaeological Sites in Slovakia – Project of the System. Retrospective and prospective view of information technology implementationin archaeological practice], XLI–2, 1993, 367–390.

CUMBERPATCH Chris G.
1. The circulation of Late La Tène slip decorated pottery in Slovakia, southern Poland and Transdanubian Hungary [Cirkulácia maľovanej keramiky na Slovensku, v južnom Poľsku a v maďarskom Podunajsku], XLI–1, 1993, 59–81.

ČAJKA Michal (pozri Hulínek Drahoslav – Čajka Michal)

ČAPLOVIČ Dušan
1. Zomrel PhDr. Zdeněk Váňa, CSc., XLII–1, 1994, 224–225.
2. Medzinárodná konferencia vo Ľvove, XLII–2, 1994, 414–416.
3. Jubileá, XLIII–1, 1995, 163–164.

ČERKUN Jolana
1. Погребения эпохи Великого переселения народов возле с. Великая Бакта [Gräber aus der Völkerwanderungszeit in Velikaja Bakta (Karpatoukraine)], XLII–1, 1994, 91–104.

ČILINSKÁ Zlata
1. Jana Vignatiová: Břeclav-Pohansko II. Slovanské osídlení jižního předhradí, XLI–2, 1993, 401–402.
2. Éva Garam: Katalog der awarenzeitlichen Goldgegenstände und der Fundstücke aus Fürstengräbern im Ungarischen Nationalmuseum, XLII–2, 1994, 420–421.
3. Daim, F. (editor): Awarenforschungen, zv. 1, 2, XLIV–2, 1996, 352–354.

ČURNÝ Marián
1. Tri vedecké podujatia v Českej republike, LVI–1, 2008, 154–159.

DAŇOVÁ Klaudia
1. Prvý ročník medzinárodnej konferencie Interdisciplinaria Archaeologica, LVIII–1, 2010, 173–174.

DIVILEKOVÁ Denisa (pozri Keller Igor – Plachá Veronika – Divileková Denisa; Plachá Veronika – Divileková Denisa)

DOČKALOVÁ Marta
1. Pohřebiště nitranské kultury ze Slatinic, okres Olomouc. Antropologická analýza [Das Gräberfeld der Nitraer Kultur aus Slatinice, Bezirk Olomouc. Anthropologische Analyse], LIV–1, 2006, 41–55.

DOLIAK Dušan (pozri Bujna Jozef – Kuzma Ivan – Doliak Dušan – Jenis Július)

DONAT Peter
1. Langhäuser im östlichen Germanien. Überlegungen zu einem Forschungsproblem [Dlhé domy vo východnej Germánii. Úvahy k jednému problému výskumu], XLIX–1/2, 2001, 103–118.

ĎURICOVÁ Marta
1. Zvláštnosti v ukladaní mŕtvych ako súčasť duchovnej kultúry obyvateľstva v období avarského kaganátu na území Slovenska [Besonderheiten in den Bestattungsformen als Bestandteil der Geistkultur der Bevölkerung in der Zeit des Awarischen Khaganats auf dem Gebiet der Slowakei], LV–2, 2007, 311–352.
2. K výskytu agráf na pohrebiskách obdobia avarského kaganátu z územia Slovenska [On the Occurrence of Agraffes at Burial Grounds of the Avar Khaganate Period on the Territory of Slovakia], LVII–2, 2009, 261–283.

ĎURIŠ Jozef
1. Rekonštrukcia eneolitického domu z Chynorian [Reconstruction of the Aeneolithic House from Chynorany], LIX–1, 2011, 87–147.
2. Deskriptívny systém a vypovedacia schopnosť mazanice z mladšej a neskorej doby kamennej [Descriptive System and Evidential Power of Clay Daub from the Younger and Later Stone Age], LX–2, 2012, 195–250.

DVORECKÝ Michal
1. Lubomír Košnar: Německo-český archeologický slovník, LIII–2, 2005, 401.

ELSCHEK Kristián
1. Za Jozefom Hromadom, L–1, 2002, 171–172.

ELSCHEK Kristián – VARSIK Vladimír
1. XVIth Congress of Roman Frontier Studies, XLIV–1, 1996, 166–168.

ERTEL Christine (pozri Kuzmová Klára – Ertel Christine – Kotruszová Vladimíra – Hošek Radislav – Illášová Ľudmila)

FABIŠ Marian (pozri Staššíková-Štukovská Danica – Fabiš Marian – Thurzo Milan – Korytárová Oľga – Reinprecht Ladislav)

FARKAŠ Zdeněk – TURČAN Vladimír
1. Včasnostredoveká sklárska pec v Bratislave na Devínskej Kobyle [Frühmittelalterlicher Glasofen in Bratislava auf Devínska Kobyla], XLVI–1, 1998, 31–54.

FÁBIKOVÁ Daniela
1. Bilbliografia [Cyril Ambros], XLVII–2, 1999, 145–148.
2. Bibliografia [Juraj Pavúk], XLVIII–2, 2000, 365–369.
3. Bibliografia [Stanislav Šiška], XLIX–1/2, 2001, 360–363.
4. Eva Kolníková – bibliografia 1955–2005, LIII–2, 2005, 374–384.
5. Dodatky k bibliografii Juraja Pavúka, LIII–2, 2005, 391–392.
6. Bibliografia [Alexander Ruttkay], LIX–2, 2011, 375–388.
7. Bibliografia [Karol Pieta], LIX–2, 2011, 391–400.

FRÖHLICHOVÁ Mária (pozri Mihok Ľubomír – Pribulová Alena – Fröhlichová Mária – Mácelová Marta)

FURMAN Martin
1. Les anneaux à quatre oves creux de la nécropole latenienne d'Ipeľské Predmostie [Štvorpuklicové kruhy z laténskeho pohrebiska v Ipeľskom Predmostí], LIX–2, 2011, 221–234.

FURMÁNEK Václav
1. G. Prüssing: Die Bronzegefäße in Österreich, XLI–2, 1993, 398–399.
2. Rastko Vasič: Die Sicheln im Zentralbalkan, XLIII–2, 1995, 350.
3. Konferencia „Das Karpatenbecken und die Osteuropäischen Steppe", XLIV–1, 1996, 168–170.
4. Kult Kraft Kosmos, XLIV–1, 1996, 170–171.
5. Medzinárodná vedecká konferencia v Regensburgu, XLIV–2, 1996, 329–330.
6. Gedl, M.: Die Sicheln in Polen, XLIV–2, 1996, 347.
7. Gabriel Krúdy, XLV–1, 1997, 198–199.
8. Griebl, M.: Siedlungsobjekte der Hallstattkultur aus Horn, XLV–1, 1997, 206–207.
9. Medzinárodná konferencia o dobe bronzovej v Rumunsku, XLV–2, 1997, 451–452.
10. Hänsel, A.: Die Funde der Bronzezeit aus Bayern, XLV–2, 1997, 466–467.
11. ods and Heroes of the Bronze Age. Europe at the Time of Ulysses, XLVI–2, 1998, 380–382.
12. Meč s vývalkovitou rukoväťou z Novohradu [Schwert mit Wulstgriff aus Novohrad], XLVIII–1, 2000, 87–100.
13. Slovenská archeologická výstava v Taliansku, L–2, 2002, 367–369.
14. Mária Novotná: Die Fibeln in der Slowakei, L–2, 2002, 381–382.
15. Životné jubileum profesora Jozefa Vladára, LII–2, 2004, 371–372.
16. Luboš Jiráň: Die Messer in Böhmen, LIII–1, 2005, 186–188.

17. Dunja Glogović: Fibeln im kroatischen Küstengebiet (Istrien, Dalmatien), LIII–1, 2005, 188–189.
18. Medzinárodná konferencia v Užhorode, LIII–2, 2005, 399–400.
19. Milan Salaš: Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku. I, II, LV–2, 2007, 391–393.
20. Luboš Jiráň/Natalie Venclová (Ed.): Archeologie pravěkých Čech. Svazky 1–8, LVII–2, 2009, 387–388.
21. Martin Kuna (Ed.): Pravěký svět a jeho poznání, LVII–2, 2009, 388–389.
22. Slavomil Vencl (Ed.): Paleolit a mezolit, LVII–2, 2009, 389.
23. Ivan Pavlů (Ed.): Neolit, LVII–2, 2009, 389–390.
24. Evžen Neustupný (Ed.): Eneolit, LVII–2, 2009, 390–391.
25. Luboš Jiráň (Ed.): Doba bronzová, LVII–2, 2009, 391.
26. Natalie Venclová (Ed.): Doba halštatská, LVII–2, 2009, 391–392.
27. Natalie Venclová (Ed.): Daba laténská, LVII–2, 2009, 392–393.
28. Vladimír Salač (Ed.): Doba římská a stěhování národů, LVII–2, 2009, 393–394.
29. Jens Martin: Die Bronzegefäße in Mecklenburg-Vorpommern, Brandenburg, Berlin, Sachsen-Anhalt, Thüringen und Sachsen, LVII–2, 2009, 394–396.
30. Medzinárodné kolokvium „The Beginnings of the First Millennium B. C. in the Tisa Plain and Transylvania. The Gáva culture", LIX–1, 2011, 191–192.
31. Významné životné jubileum Pavla Dvořáka, LX–2, 2012, 368–370.

FURMÁNEK Václav – MARKOVÁ Klára
1. Revízny výskum mohyly z doby železnej vo Včelínciach [Revisionsgrabung im Hügelgrab aus der Eisenzeit in Včelínce], XLII–2, 1994, 369–397.
2. Osobitosti sídliska tellového typu vo Včelinciach [Besonderheiten einer Siedlung des Tell-Typs in Včelince], XLVI–2, 1998, 205–224.

FUSEK Gabriel
1. Gräber mit Arpadenmünzen aus dem Gräberfeld von Šindolka in Nitra [Hroby s arpádovskými mincami z pohrebiska na Šindolke v Nitre], XLVI–1, 1998, 71–118.
2. PhDr. Juraj Bárta, CSc., XLVI–2, 1998, 358–366.
3. PhDr. Mária Rejholcová, XLVI–2, 1998, 366–368.
4. Bibliografia [Darina Bialeková], XLVII–2, 1999, 149–156.
5. Torzo stredovekého sídliska v Bielovciach [Überreste einer mittelalterlichen Wüstung in Bielovce], XLVIII–1, 2000, 101–158.
6. Bibliografia [Mária Lamiová-Schmiedlová], XLVIII–2, 2000, 358–363.
7. Jiří Macháček: Studie k velkomoravské keramice. Metody, analýzy a syntézy, modely, XLIX–1/2, 2001, 389–392.
8. Brigitte Cech: Thunau am Kamp – Eine befestigte Höhensiedlung (Grabung 1965–1990). Die keramischen Funde der frühmittelalterlichen Befestigung, L–1, 2002, 174–176.
9. Bibliografia [Zlata Čilinská], L–2, 2002, 355–358.
10. „Slawen" oder Slawen? Eine polemische Auseinandersetzung über eine wertvolle Monographie [„Slovania" alebo Slovania? Polemické vysporiadanie sa s jednou hodnotnou monografiou]. Florin Curta: The Making of the Slavs. History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500–700, LII–1, 2004, 161–186.
11. Dodatky k bibliografii Márie Lamiovej-Schmiedlovej, LIII–2, 2005, 387.
12. Martin Kuna/Naďa Profantová a autorský kolektiv: Počátky raného středověku v Čechách. Archeologický výzkum sídlení aglomerace kultury pražského typu v Roztokách, LIV–2, 2006, 395–400.
13. Jiří Macháček: Pohansko bei Břeclav. Ein frühmittelalterliches Zentrum als sozialwirtschaftliches System, LVI–1, 2008, 170–172.
14. Sylwia Cygan: Wczesnosłowiańskie półziemianki kwadratowe na terenie Polski, Czech, Słowacji, wschodnich Niemiec i Dolnej Austrii, LVI–2, 2008, 343–344.
15. Celine Wawruschka: Frühmittelalterliche Siedlungsstrukturen in Niederösterreich, LVIII–2, 2010, 387–388.
16. Šesťdesiat rokov vydávania Slovenskej archeológie [Sixty Years of Publishing Slovenská archeológia], LX–2, 2012, 375–386.

FUSEK Gabriel – OLEXA Ladislav – ZÁBOJNÍK Jozef
1. Nové sídliskové nálezy z Nižnej Myšle. K problematike včasnoslovanského osídlenia horného Potisia [Neue Siedlungsfunde aus Nižná Myšľa. Zur Problematik der frühslawischen Besiedlung im oberen Theißgebiet], LVIII–2, 2010, 337–363.

FUSEK Gabriel – SPIŠIAK Ján
1. Vrcholnostredoveká grafitová keramika z Nitry-Šindolky. Archeológia a mineralógia [Hochmittelalterliche Graphitkeramik von Nitra-Šindolka. Archäologie und Mineralogie], LIII–2, 2005, 265–336.

FUSEK Gabriel – ZÁBOJNÍK Jozef
1. Príspevok do diskusie o počiatkoch slovanského osídlenia Slovenska [Contribution to the discussion on beginnings of Slavic settlement in Slovakia], LI–2, 2003, 319–340.

GABLER Dénes
1. Terra Sigillata-Funde aus der sarmatischen Siedlung Dunakeszi-Alagi major [Nálezy terry sigillaty zo sarmatského sídliska Dunakeszi-Alagi major], XLIX–1/2, 2001, 119–138.

GLISNÍKOVÁ Věra (pozri Hašek Vladimír – Glisníková Věra)

GREGOR Miloš – VANČO Ľubomír – KADLEČÍKOVÁ Magdaléna
1. Mineralogické štúdium korálikov z cintorína z 11.–12. storočia z hradu Devín [Mineralogische Untersuchung der Perlenvom Friedhof aus dem 11.–12. Jahrhundert der Burg Devín], LX–1, 2012, 157–168.

GREGOROVÁ Miroslava – HLOŽEK Martin – SULOVSKÝ Petr
1. Přírodovědné analýzy fajánsového korálku z hrobu nitranské kultury ze Slatinic, okres Olomouc [Die naturwissenschaftlichen Analysen der Fayenceperle aus dem Grab der Nitraer Kultur aus Slatinice, Bezirk Olomouc], LIV–1, 2006, 33–40.

HAJNALOVÁ Eva (pozri aj Hajnalová Mária – Hajnalová Eva)
1. Bruchstücke petrifizierter und verkohlter Pflanzenreste in den Gräbern von Komárno-Schiffswerft [Úlomky

petrifikovaných a zuhoľnatených rastlinných zvyškov v hroboch z Komárna-Lodeníc], XLI–2, 1993, 347–352.
2. Archeobotanické a archeologické pramene k rekonštrukcii lesnej vegetácie v Popradskej kotline [Archäobotanische und archäologische Quellen zur Rekonstruktion der Waldvegetation im Poprad-Becken], XLIV–2, 1996, 265–286.
3. Stavebné drevo na hradisku lužickej kultúry v Zemianskom Podhradí [Bauholz auf dem Burgwall der Lausitzer Kultur in Zemianske Podhradie], XLVI–2, 1998, 253–261.
4. RNDr. Cyril Ambros, CSc., XLVII–2, 1999, 145.
5. Marianne Kohler-Schneider: Verkohlte Kultur- und Wildpflanzenreste aus Stillfried an der March als Spiegel spätbronzezeitlicher Landwirtschaft im Weinviertel, Niederösterreich, LII–1, 2004, 197–198.

HAJNALOVÁ Eva – HAJNALOVÁ Mária
1. Stredoveké sídlo v Partizánskom-Šimonovanoch z pohľadu archeobotaniky [Local feudal seat at Partizánske-Šimonovany – environmental interpretation], LI–1, 2003, 159–182.

HAJNALOVÁ Mária (pozri aj Hajnalová Eva – Hajnalová Mária)

HAJNALOVÁ Mária – HAJNALOVÁ Eva
1. Paleolitické zvyšky drevín z lokality Dzeravá skala a ich vypovedacia schopnosť [Wood remains from Palaeolithic site of Dzeravá skala and their interpretation], LIII–1, 2005, 27–33.

HANULIAK Milan
1. Pohrebisko slovanskej populácie z 10. storočia v Bučanoch [Gräberfeld einer slawischen Population aus dem 10. Jahrhundert in Bučany], XLI–1, 1993, 83–113.
2. L. Kovács: Das Früharpadenzeitliche Gräberfeld von Szabolcs, XLIII–1, 1995, 171–172.
3. XXVIII. konferencia archeológie stredoveku, XLIV–2, 1996, 337.
4. K problematike skeletov ľudských jedincov zo sídliskových objektov [Zur Problematik menschlicher Individuen aus Siedlungsobjekten], XLV–1, 1997, 157–182.
5. Révész, L.: A karosi honfoglalás kori temetők, XLV–1, 1997, 207–208.
6. Reálne faktory a ich účasť pri vystrojovaní hrobov v 9. až 12. storočí [Reale Faktoren und ihr Anteil bei der Gräberausstattung im 9. bis 12. Jahrhundert], XLVI–1, 1998, 55–69.
7. Skalka nad Váhom a jej význam v dejinách osídlenia trenčianskeho mikroregiónu [Skalka nad Váhom und seine Bedeutung in der Besiedlungsgeschichte der Trenčíner Mikroregion], XLVI–2, 1998, 309–331.
8. Konferencia „Velká Morava mezi východem a západem", XLVII–1, 1999, 178–180.
9. Nechvátal, B.: Radomyšl. Raně středověké pohřebiště, XLVII–1, 1999, 187–188.
10. K problematike včasnostredovekého mohylového rítu na území Slovenska [Zur Problematik des frühmittelalterlichen Hügelbestattungsritus im Gebiet der Slowakei], XLIX–1/2, 2001, 277–299.
11. Sborník Prací Filosofické Fakulty Brněnské University. Ročník XLIX, 2000. Řada archeologická, XLIX–1/2, 2001, 392–393.
12. Ján Botík (zost.): Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku s osobitným zreteľom na etnickú a konfesionálnu mnohotvárnosť, LI–1, 2003, 187–188.
13. Jadwiga Bronicka-Rauhut: Cmentarzysko wczesnośredniowieczne w Czersku, LI–2, 2003, 383–384.
14. Hroby vo veľkomoravských sídliskových areáloch z územia Slovenska [Die Gräber in großmährischen Siedlungsarealen aus dem Gebiet der Slowakei], LII–2, 2004, 301–346.
15. Cyril a Metod – Slovensko a Európa, LIII–1, 2005, 181–182.
16. Naďa Profantová/Blanka Kavánová: Mikulčice – pohřebiště u 6. a 12. kostela, LIII–1, 2005, 189–194.
17. Porušovanie telesných zvyškov zomrelých vo veľkomoravskom prostredí z územia Slovenska [Zerstörung von Körperresten der Verstorbenen im großmährischen Milieu aus dem Gebiet der Slowakei], LIV–1, 2006, 143–166.
18. Lumír Poláček/Otto Marek: Grundlagen der Topographie des Burgwalls von Mikulčice. Die Grabungsflächen 1954–1992, LIV–1, 2006, 180–182.
19. Detskí jedinci vo veľkomoravskom prostredí na základe pohrebiskových prameňov z územia Slovenska [Kinderindividuen im großmährischen Milieu aufgrund der Bestattungsquellen aus dem Gebiet der Slowakei], LIV–2, 2006, 259–284.
20. XXXVIII. medzinárodná konferencia archeológie stredoveku, LIV–2, 2006, 392–393.
21. Krzystof Jaworski: Grody w Sudetach (VIII–X w.), LIV–2, 2006, 400–402.
22. Funeralia Lednickie, LV–1, 2007, 187–188.
23. Josef Unger: Pohřební ritus 1. až 20. století v Evropě z antropologicko-archeologické perspektivy, LV–1, 2007, 189–190.
24. XL. medzinárodná konferencia archeológie stredoveku, LVI–1, 2008, 159–162.
25. Stredoveké sídlisko v Senci-Svätom Martine [Mittelalterliche Siedlung in Senec-Svätý Martin], LVI–2, 2008, 293–339.
26. Luděk Galuška/Pavel Kouřil/Jiří Mitáček (Ed.): Východní Morava v 10. až 14. století, LVI–2, 2008, 344–346.
27. Karolínska doba a Slovensko, LVIII–1, 2010, 171–172.
28. Bořivoj Nechvátal et al.: Rotunda sv. Martina a bazilika sv. Vavřince na Vyšehradě. Archeologický výzkum, LVIII–2, 2010, 388–390.
29. Konferencia Archeologie & Antropologie, LX–1, 2012, 180–181.

HANULIAK Milan – HOŠŠO Jozef – HUNKA Ján
1. Najvýznamnejšie poznatky z výskumu banskoštiavnického dominikánskeho kláštora [Die bedeutendsten Erkenntnisse aus der Ausgrabung im Areal des Dominikanerklosters in Banská Štiavnica], XLIV–2, 1996, 307–326.

HANULIAK Milan – IŽÓF Jozef
1. Veľkomoravské pohrebisko v Galante (K možnostiam rekonštrukcie poznatkov z fragmentov veľkomoravských pohrebísk) [Das großmährische Gräberfeld in Galanta (Zu Rekonstruktionsmöglichkeiten der Erkenntnisse aus Fragmenten großmährischer Gräberfelder)], L–2, 2002, 323–352.

HANULIAK Milan – KOLNÍK Titus
1. Pohrebisko z 10.–11. storočia v Milanovciach (teraz Veľký Kýr) [Gräberfeld aus dem 10.–11. Jahrhundert in Milanovce], XLI–1, 1993, 115–132.

HANULIAK Milan – MINÁČ Vladimír – PAVÚK Juraj
1. Vrcholnostredoveká dedina zo Slovenskej Novej Vsi a Zelenča [Mittelalterliche Ortschaft aus Slovenská Nová Ves und Zeleneč], LVI–1, 2008, 103–146.

HANULIAK Milan – VARSIK Vladimír
1. Určujúce charakteristiky osídlenia vo Vlčkovciach [Die bestimmenden Charakteristiken der Besiedlung in Vlčkovce], LIII–1, 2005, 133–168.

HANULIAK Milan – VLADÁR Jozef
1. Veľkomoravské sídlisko z Branča [Großmährische Siedlung aus Brančˇ], LVI–1, 2008, 81–102.

HARHOIU Radu
1. Archäologische Kulturgruppen des 6.–7. Jahrhunderts in Siebenbürgen. Forschungsgeschichtliche überlegungen [Archeologické skupiny kultúr 6.–7. stor. v Sedmohradsku. Úvahy k dejinám bádania], XLIX–1/2, 2001, 139–163.

HARUŠTIAK Ján
1. Konferencia „Die Zeiten der Wandel“ v Starej Lesnej, LV–2, 2007, 387–390.
2. Vývoj pohrebného rítu na keltských pohrebiskách z územia Slovenska [Zur Entwicklung des Bestattungsritus auf den keltischen Gräberfeldern aus dem Gebiet der Slowakei], LVII–1, 2009, 117–168.

HAŠEK Vladimír – GLISNÍKOVÁ Věra
1. Anteil der geophysikalischen Methoden an der archäologischen Erforschung der unterirdischen Räume [Podíl geofyzikálních metod při archeologickém výzkumu podzemních prostorů], LIII–2, 2005, 337–362.

HEINRICH-TAMASKA Orsolya
1. Spätawarenzeiliche Funde in den Beständen des Museums für Vor- und Frühgeschichte Berlin und des Kunstgewerbemuseums Hamburg [Neskoroavarské nálezy v zbierkach Múzea pre pravek a dobu včasnodejinnú v Berlíne a Umeleckopriemyselného múzea v Hamburgu], LIII–2, 2005, 237–264.

HELLMUTH Anja
1. Smolenice-Molpír im Licht skythischer Angriffe auf die hallstattzeitlichen Siedlungen nördlich und südlich der Mährischen Pforte [Smolenice-Molpír vo svetle skýtskych nájazdov na halštatské sídliská severne a južne od Moravskej brány], LIV–2, 2006, 191–208.
2. Untersuchungen zum Gewicht skythischer Pfeilspitzen aus der hallstattzeitlichen Siedlung von Smolenice-Molpír [Výskum hmotnosti skýtskych hrotov šípov z halštatského sídliska Smolenice-Molpír], LV–2, 2007, 285–294.

HLOŽEK Martin (pozri Gregorová Miroslava – Hložek Martin – Sulovský Petr)

HLÔŠKA Ladislav
1. Výsledky archeozoologickej analýzy osteologického materiálu z Beluše [Ergebnisse der archäozoologischen Analyse von osteologischem Material aus Beluša], LV–1, 2007, 109–111.

HNILA Pavol (pozri aj Kuzmová Klára – Hnila Pavol)
1. Cyprian Broodbank: An Island Archaeology of the Early Cyclades, XLVIII–2, 2000, 376–379.

HORŇÁK Milan
1. Pohrebisko lužickej kultúry v Sklabinskom Podzámku [Gräberfeld der Lausitzer-Kultur in Sklabinský Podzámok], LIII–2, 2005, 203–218.

HOŠEK Radislav (pozri Kuzmová Klára – Ertel Christine – Kotruszová Vladimíra – Hošek Radislav – Illášová Ľudmila)

HOŠŠO Jozef (pozri Hanuliak Milan – Hoššo Jozef – Hunka Ján)

HOVORKA Dušan (pozri aj Cheben Ivan – Hovorka Dušan; Cheben Ivan – Husák Ľudovít – Hovorka Dušan)

HOVORKA Dušan – SOJÁK Marián
1. Neolithic/Aeneolithic/Early Bronze Age Polished Stone Industry from the Spiš Area (Northeastern Slovakia) [Kamenná brúsená industria neolitického/eneolitického/ranobronzového veku zo Spiša (severovýchodné Slovensko)], XLV–1, 1997, 7–34.

HROMADA Jozef (pozri aj Cheben Ivan – Illášová Ľudmila – Hromada Jozef – Ožvoldová Ladislava – Pavelčík Jiří)
1. Krszysztof Sobczyk: The Late Palaeolithic Flint Workshop at Brzoskwinia-Krzemionki near Kraków, XLII–2, 1994, 418–419.
2. Sobczyk, K.: Osadnictwo wschodniograweckie v doline Wisly pod Krakówem, XLIV–2, 1996, 340–341.
3. Gravettienske sídliská v Moravanoch nad Váhom a ich miesto vo vývoji mladého paleolitu strednej Európy [Gravettian sites in Moravany nad Váhom and their place in development of the Upper Palaeolithic in central Europe], XLVI–2, 1998, 145–167.

HRUBEC Igor – KUJOVSKÝ Rudolf
1. Pohrebisko lužickej kultúry v Háji (okres Martin) [Gräberfeld der Lausitzer Kultur in Háj (Bezirk Martin)], XLII–1, 1994, 5–36.

HUDEC Jozef
1. Kemp, B. J.: Ancient Egypt. Anatomy of a civilization, XLIV–1, 1996, 177–178.
2. Vinson, S.: Egyptian Boats and Ships, XLIV–1, 1996, 178–179.
3. Stewart, H. M.: Egyptian Shabties, XLIV–1, 1996, 179–180.

HULÍNEK Drahoslav – ČAJKA Michal
1. Včasnostredoveké hradiská na Orave v kontexte hradísk na strednom a západnom Slovensku [Frühmittelalterliche Burgwälle in der Orava-Region im Kontext der Burgwälle in der Mittel- und Westslowakei], LII–1, 2004, 77–120.

HUNKA Ján (pozri aj Hanuliak Milan – Hoššo Jozef – Hunka Ján; Soják Marián – Hunka Ján)
1. Vojenské cesty a udalosti vo svetle nálezov mincí [Militärstraßen und Ereignisse im Lichte der Münzfunde], L–1, 2002, 153–170.

2. Medené mince z Beluše a ich historický význam [Kupfermünzen aus Beluša und ihre historische Bedeutung], LV–1, 2007, 113–115.
3. Mince z prikostolného cintorína v Ducovom [Coins from the Churchyard Cemetery in Ducové], LIX–2, 2011, 337–367.

HUSÁK Ľudovít (pozri Cheben Ivan – Husák Ľudovít – Hovorka Dušan)

CHEBEN Ivan
1. VIII. International Flint Symposium – Bochum 1999, XLVII–2, 1999, 157–158.
2. Doc. PhDr. Juraj Pavúk, DrSc., XLVIII–2, 2000, 364.
3. Jan Trenner: Untersuchungen zu den sogenannten Hausmodellen des Neolithikums und Chalkolithikums in Südosteuropa, LX–1, 2012, 184–186.

CHEBEN Ivan – HOVORKA Dušan
1. 31th International Symposium on Archaeometry, XLVI–1, 1998, 126–127.

CHEBEN Ivan – HUSÁK Ľudovít – HOVORKA Dušan
1. Spalt- und geschliffene Industrie aus der Záhorie-Niederung [Štiepaná a brúsená industria zo Záhorskej nížiny], XLVII–1, 1999, 7–40.

CHEBEN Ivan – CHEBEN Michal
1. Research on Radiolarites of the White Carpathian Klippen Belt [Výskum rádiolaritov bradlového pásma Bielych Karpát], LVIII–1, 2010, 13–52.

CHEBEN Ivan – ILLÁŠOVÁ Ľudmila – HROMADA Jozef – OŽVOLDOVÁ Ladislava – PAVELČÍK Jiří
1. Eine Oberflächengrube zur Förderung von Radiolarit in Bolešov [Povrchová baňa na ťažbu rádiolaritu v Bolešove], XLIII–2, 1995, 185–204.

CHEBEN Ivan – KAMINSKÁ Ľubomíra
1. Výskum paleolitického náleziska v Nemšovej [Erforschung der paläolithischen Fundstelle in Nemšová], L–1, 2002, 53–67.

CHEBEN Ivan – RUTTKAY Matej
1. Römische Militärausrüstungsgegenstände aus dem germanischen Grubenhaus in Cífer [Nálezy rímskeho vojenského výstroja z germánskej zemnice v Cíferi], LVIII–2, 2010, 309–336.

CHEBEN Ivan – STEGMANN-RAJTÁR Susanne
1. 3. Deutscher Archäologenkongreß in Heidelberg 1999, XLVII–2, 1999, 158–159.

CHEBEN Ivan – VOJTEČEK Marek
1. Pohrebisko a sídlisko lužickej kultúry v Dolnom Kubíne [A Burial Ground and Settlement of the Lusatian Culture at Dolný Kubín], LIX–2, 2011, 205–220.

CHEBEN Michal (pozri Cheben Ivan – Cheben Michal)

CHEBENOVÁ Petra
1. Nálezy bronzových nožov z doby bronzovej na území Slovenska [Funde von Bronzemessern aus der Bronzezeit auf dem Gebiet der Slowakei], LX–1, 2012, 1–36.
2. Register Slovenskej archeológie 1993–2012, LX–2, 2012, 387–426.

CHORVÁTOVÁ Hana
1. XXIX. konferencia archeológie stredoveku, XLV–2, 1997, 460–462.

ILLÁŠOVÁ Ľudmila (pozri Cheben Ivan – Illášová Ľudmila – Hromada Jozef – Ožvoldová Ladislava – Pavelčík Jiří; Kuzmová Klára – Ertel Christine – Kotruszová Vladimíra – Hošek Radislav – Illášová Ľudmila)

IŽÓF Jozef (pozri Hanuliak Milan – Ižóf Jozef)

JAKAB Július
1. Anthropologische Analyse des Gräberfeldes in Komárno-Schiffswerft II (1987–1989) [Antropologická analýza pohrebiska z Komárna-Lodeníc II (1987–1989], XLI–2, 1993, 309–338.
2. Antropológia staromaďarských kostier z Levíc so „symbolickými trepanáciami" [Anthropologie der altmagyarischen Skellete aus Levice mit „symbolischen Trepanationen"], LIV–2, 2006, 329–351.
3. Grundkennziffern der Paläodemographie der frühbronzezeitlicher Gräberfelder von Jelšovce [Základné parametre paleodemografie pohrebísk zo staršej doby bronzovej v Jelšovciach], LV–2, 2007, 277–283.

JAKAB Július – OLEXA Ladislav – VLADÁR Jozef
1. Ein Kultobjekt der Otomani-Kultur in Nižná Myšľa [Kultový objekt otomanskej kultúry v Nižnej Myšli], XLVII–1, 1999, 91–127.

JASEČKOVÁ Marta
1. Bibliografia [Július Béreš], LVII–2, 2009, 379–382.

JENIS Július (pozri Bujna Jozef – Kuzma Ivan – Doliak Dušan – Jenis Július)

JÍLEK Jan – KUČA Martin – SOJKOVÁ Tereza
1. Pohřebiště z doby římské ve Velaticích [Das Gräberfeld aus der Römerzeit in Velatice], LIX–2, 2011, 235–309.

KADLEČÍKOVÁ Magdaléna (pozri Gregor Miloš – Vančo Ľubomír – Kadlečíková Magdaléna)

KALICKI Tomasz (pozri Budek Anna – Kalicki Tomasz – Kaminská Ľubomíra – Kozłowski Janusz K. – Sobczyk Krzysztof)

KAMINSKÁ Ľubomíra (pozri aj Cheben Ivan – Kaminská Ľubomíra; Budek Anna – Kalicki Tomasz – Kaminská Ľubomíra – Kozłowski Janusz K. – Sobczyk Krzysztof)
1. J. Svoboda – T. Czudek – P. Havlíček – V. Ložek – J. Macoun – A. Přichystal – H. Svobodová – E. Vlček: Paleolit Moravy a Slezska, XLI–2, 1993, 396–398.
2. 38. Tagung der Hugo Obermaier – Gesselschaft, XLIV–2, 1996, 330–332.
3. Valoch, K.: Le Paléolithique en Tchéquie et en Slovaquie, XLVI–2, 1998, 378–379.
4. Travertínová lokalita Hôrka v kontexte stredopaleolitického osídlenia Slovenska [Die Travertinlokalität in Hôrka im Kontext der mittelpaläolithischen Besiedlung der Slowakei], XLVII–2, 1999, 1–36.
5. PhDr. Ladislav Bánesz, DrSc., XLVIII–2, 2000, 347–348.
6. Bibliografia [Ladislav Bánesz], XLVIII–2, 2000, 349–355.
7. Michel Lorblanchet: La grotte ornée de Pergouset (Saint-Géry, Lot). Un sanctuaire secret paléolithique, XLIX–1/2, 2001, 394–396.

8. PhDr. Juraj Bárta, CSc., LIV–1, 2006, 167–169.
9. Praveké osídlenie pieskovej duny Veľká Moľva v Čičarovciach [Vorgeschichtliche Ansiedlung der Sanddüne Veľká Moľva in Čičarovce], LV–2, 2007, 203–260.

KAMINSKÁ Ľubomíra – KOZŁOWSKI Janusz K.
1. Nitra I-Čermáň v rámci štruktúry osídlenia gravettienskej kultúry na Slovensku [Nitra I-Čermáň Against the Background of the Gravettian Settlement Structure in Slovakia], LIX–1, 2011, 1–85.

KAMINSKÁ Ľubomíra – KOZŁOWSKI Janusz K. – SOBCZYK Krzysztof – SVOBODA Jiří A. – MICHALÍK Tomáš
1. Štruktúra osídlenia mikroregiónu Trenčína v strednom a mladom paleolite [Settlement Structure of the Trenčín Microregion in the Middle and Upper Palaeolithic], LVI–2, 2008, 179–238.

KAMINSKÁ Ľubomíra – KOZŁOWSKI Janusz K. – SVOBODA Jiří A.
1. Paleolitické osídlenie jaskyne Dzeravá skala pri Plaveckom Mikuláši. Výsledky výskumu v rokoch 2002–2003 [Paläolithische Besiedlung der Höhle Dzeravá skala bei Plavecký Mikuláš. Grabungsergebnisse aus den Jahren 2002–2003], LIII–1, 2005, 1–26.

KARLOVSKÝ Vladimír (pozri Pavúk Juraj – Karlovský Vladimír)

KATKINOVÁ Jana
1. Osídlenie Záhorskej nížiny v období kultúry popolnicových polí a v dobe halštatskej vo vzťahu k prírodným podmienkam [Besiedlung der Záhorie-Niederung während der Urnenfelder- und Hallstattzeit in Bezug zu naturräumlichen Bedingungen], XLII–2, 1994, 335–367.
2. Žeravica, Z.: Äxte und Beile aus Dalmatien und anderen Teilen Kroatiens, Montenegro, Bosnien und Herzegowina, XLII–2, 1994, 420.
3. 5. kolokvium „Obdobie popolnicových polí a doba halštatská", XLVIII–1, 2000, 163–164.

KELLER Igor – PLACHÁ Veronika – DIVILEKOVÁ Denisa
1. Pochovávanie v mestečku Devín v 13. až 18. storočí [Bestattungen in der Stadt Devín im 13. bis 18. Jahrhundert], LV–1, 2007, 127–186.

KOLNÍK Titus (pozri aj Hanuliak Milan – Kolník Titus; Kolníková Eva – Kolník Titus; Beljak Ján – Kolník Titus)
1. Ulrike Giesler-Müller: Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Basel-Kleinhüningen, XLI–2, 1993, 399.
2. Ikonografia, datovanie a kultúrno-historický význam enkolpiónu z Veľkej Mače [Ikonographie, Datierung und kulturgeschichtliche Bedeutung des Enkolpions aus Veľká Mača], XLII–1, 1994, 125–153.
3. Joachim Werner, XLII–1, 1994, 221–224.
4. Archeologický park Carnuntum, XLII–1, 1994, 231–233.
5. Seminár a výstava na počesť 90-tin PhDr. Ľudmily Kraskovskej, CSc., XLII–2, 1994, 406.
6. Medzinárodná konferencia „Dom a dvor vo východnej Germánii", XLII–2, 1994, 408–409.
7. Karol Godovič, XLIV–1, 1996, 159–160.
8. Sándor Soproni, XLIV–1, 1996, 160–161.
9. Novotný, B.: Slovom a mečom. Slovensko v dobe rímskej, XLIV–1, 1996, 172–177.
10. Kolokvium „Germanen beiderseits des spätrömischen Limes", XLV–2, 1997, 464–465.
11. Medzinárodná konferencia „Die mittel- und osteuropäische Ur- und Frühgeschichtsforschung in den Jahren 1933–1945", XLVI–2, 1998, 370–374.
12. Teegen, W.-R.: Studien zu dem kaiserzeitlichen Quellenopferfund von Bad Pyrmont, XLVII–1, 1999, 188–189.
13. Pred 100 rokmi sa narodil velikán európskej archeológie Jan Filip, XLVIII–1, 2000, 159–162.
14. Die Sîntana de Mureş-Černjachov-Kultur, XLVIII–1, 2000, 165–168.
15. Akademik Jaroslav Böhm. Významný organizátor archeologického bádania v Československu. Spomienka pri stom výročí narodenia, XLIX–1/2, 2001, 347–349.
16. PhDr. Karol Pieta, DrSc., 60-ročný, XLIX–1/2, 2001, 370–373.
17. „100 Jahre Römisch-Germanische Kommission" (Kolokvium a oslavy poprednej európskej archeologickej inštitúcie), L–2, 2002, 374–375.
18. 15. Internationales Symposion Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im mittleren Donauraum „Wasserwege: Lebensadern-Trennungslinien", L–2, 2002, 375–377.
19. Die Vandalen. Die Könige. Die Eliten. Die Krieger. Die Handwerker, LII–1, 2004, 198–200.
20. Za Bertou Nieburovou, LIV–1, 2006, 170–172.
21. Zahynula Tamara Nešporová, LIV–2, 2006, 389–390.
22. Péter Prohászka: Das vandalische Königsgrab von Osztropataka (Ostrovany, SK), LV–1, 2007, 190–197.

KOLNÍKOVÁ Eva
1. Archäologische Funde aus den Münzen der Slowakischen Republik, XLII–1, 1994, 233–234.
2. László Kovács: Münzen aus der ungarischen Landnahmenzeit Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts, XLII–1, 1994, 242–251.
3. Göbl, R.: Die Hexadrachmenprägung der Groß-Boier. Ablauf, Chronologie und historische Relevanz für Noricum und Nachbargebiete, XLIV–2, 1996, 347–350.
4. Ziegaus, B.: Der Münzfund von Großbissendorf, XLV–1, 1997, 205–206.
5. Kostial, M.: Kelten im Osten. Gold und Silber der Kelten in Mittel- und Osteuropa, XLV–2, 1997, 467–468.
6. Za Štefanom Hrebíčkom, XLVI–1, 1998, 121–122.
7. Konferencia „Zlato na Slovensku", XLVII–1, 1999, 180–181.
8. Dembski, G.: Münzen der Kelten, XLVII–1, 1999, 190–194.
9. Oslavy 1000. výročia vzniku uhorského mincovníctva a 100. výročia založenia Maďarskej numizmatickej spoločnosti. Budapešť – Ostrihom, 26.–29. apríla 2001, XLVIII–2, 2000, 371–373.
10. Fundmünzen in den latènezeitlichen Burgwällen und anderen Höhenlagen in der Slowakei [Nálezy mincí na laténskych hradiskách a iných výšinných polohách na Slovensku], LI–2, 2003, 223–246.
11. Konferencia Roman Coins Outside the Empire. Ways and Phases, Contexts and Functions, LIII–2, 2005, 397–399.

KOLNÍKOVÁ Eva – KOLNÍK Titus
1. Mince a spony – depot z neskorolaténskeho hradiska Rochovica pri Žiline (numizmaticko-archeologické súvislosti) [Münzen und Fibeln – Depot vom spätlatènezeitlichen Burgwall Rochovica bei Žilina (numismatisch-archäologische Zusammenhänge)], LII–1, 2004, 1–34.

KORYTÁROVÁ Oľga (pozri Staššíková-Štukovská Danica – Fabiš Marian – Thurzo Milan – Korytárová Oľga – Reinprecht Ladislav)

KOŠTA Jiří (pozri Nevizánsky Gabriel – Košta Jiří)

KOTOVA Nadezhda (pozri Stadler Peter – Kotova Nadezhda)

KOTRUSZOVÁ Vladimíra (pozri Kuzmová Klára – Ertel Christine – Kotruszová Vladimíra – Hošek Radislav – Illášová Ľudmila)

KOUŘIL Pavel
1. Raně středověký bojovnický hrob z Hradce nad Moravicí [Frühmittelalterliches Kriegergrab aus Hradec nad Moravicí], LII–1, 2004, 55–76.

KOVÁCS Péter – KUZMOVÁ Klára
1. Roman Sarcophagi from Krásna Hôrka (Slovakia) [Rímske sarkofágy z Krásnej Hôrky (Slovensko)], LIII–1, 2005, 123–132.

KOVÁCS Péter – SCHMIDTOVÁ Jaroslava
1. Rímsky míľnik z Gerulaty [A Roman Milestone from Gerulata], LIX–2, 2011, 311–318.

KOVÁR Branislav
1. Radoslav Čambal: Bratislavský hradný vrch – akropola neskorolaténskeho oppida, LIII–1, 2005, 194–195.
2. Herwig Friesinger/Alois Stuppner: Zentrum und Peripherie, Gesellschaftliche Phänomene in der Frühgeschichte, LIII–1, 2005, 195–196.

KOZŁOWSKI Janusz K. (pozri Kaminská Ľubomíra – Kozłowski Janusz K. – Svoboda Jiří A.; Kaminská Ľubomíra – Kozłowski Janusz K. – Sobczyk Krzysztof – Svoboda Jiří A. – Michalík Tomáš; Budek Anna – Kalicki Tomasz – Kaminská Ľubomíra – Kozłowski Janusz K. – Sobczyk Krzysztof; Kaminská Ľubomíra– Kozłowski Janusz K.)

KOZUBOVÁ Anita
1. Schmid-Sikimič, B.: Der hallstattzeitliche Arm- und Beinschmuck in der Schweiz, XLV–2, 1997, 468–471.

KREKOVIČ Eduard
1. Mačala, P.: Etnogenéza Slovanov v archeológii, XLIV–2, 1996, 350–352.
2. Eduard Droberjar: Příběh o Marobudovi a jeho říši, XLVIII–2, 2000, 379–380.
3. Janka Istenič: Poetovio, zahodna grobišča I (Poetovio the western cemeteries), XLIX–1/2, 2001, 396–397.
4. Josef Unger: Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích (s analogiemi i jinde v Evropě v 1.–16. století), L–2, 2002, 382–383.

KUČA Martin (pozri Jílek Jan – Kuča Martin – Sojková Tereza)

KUJOVSKÝ Rudolf (pozri aj Hrubec Igor – Kujovský Rudolf)
1. Jindra Nekvasil – Vladimír Podborský: Die Bronzegefäße in Mähren, XLII–1, 1994, 236–237.
2. Príspevok k poznaniu vzťahov lužických a stredodunajských popolnicových polí na Slovensku [Beitrag zum Kennen der Beziehungen der lausitzischen und mitteldanubischen Urnenfelder in der Slowakei], XLII–2, 1994, 261–317.
3. 2. kolokvium „Období popelnicových polí a doba halštatská“, XLV–1, 1997, 203–204.
4. Polla, B.: Archeológia na Slovensku v minulosti, XLV–1, 1997, 210–211.
5. Sympózium „Der nordkarpatische Raum in der Spätbronzezeit“, XLVI–1, 1998, 129–130.
6. Počiatky archeologického ústavu na Slovensku [Anfänge des Archäologischen Instituts in der Slowakei], XLVI–2, 1998, 141–144.
7. 6. kolokvium „Období popelnicových polí a doba halštatská“, XLIX–1/2, 2001, 380–381.
8. Bogusław Gediga/Andrzej Mierzwiński/Vojciech Piotrowski (Ed.): Sztuka epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie środkovej (Die Kunst der Bronzezeit und der frühen Eisenzeit in Mitteleuropa), LII–1, 2004, 200–203.
9. Marek Gedl (Red.): Wielkie cmentarzyska z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza, LV–1, 2007, 197–200.
10. Životné jubileum prof. PhDr. Václava Furmánka, DrSc., LX–2, 2012, 365–367.

KUZMA Ivan (pozri aj Bujna Jozef – Kuzma Ivan – Doliak Dušan – Jenis Július)
1. Sympózium o leteckej archeológii vo východnej a strednej Európe, XLII–2, 1994, 416–417.
2. Darvill, T. C.: Prehistoric Britain from the air: a study of space, time and society, XLVI–1, 1998, 131.
3. Projekt RAPHAEL, XLVII–1, 1999, 182–185.
4. Archaeological prospection. 4th International Conference on Archaeological Prospection, XLIX–1/2, 2001, 376–379.
5. Aerial Archaeology – Developing future practice. NATO Workshop, Leszno, Poľsko, 15.–17. november 2000, XLIX–1/2, 2001, 382–385.
6. Archaeological Prospection, LII–1, 2004, 189–192.
7. Archaeological Photography & Archaeology, LII–1, 2004, 193–195.
8. Internationale Arbeitstagung Neolithische Kreisgrabenanlagen in Europa. International Workshop Neolithic Circular Enclosures in Europe, LIII–1, 2005, 175–176.
9. Konferencia Aerial Archaeology – European Advances, LIII–1, 2005, 177–178.
10. Archaeological Prospection 2005, Rím, LIV–1, 2006, 173–174.

KUZMOVÁ Klára (pozri aj Kovács Péter – Kuzmová Klára; Novotná Mária – Kuzmová Klára)
1. XVIII. medzinárodný kongres Rei Cretariae Romanae Fautores v Maďarsku, XLI–1, 1993, 137–139.
2. Medzinárodné podujatie venované rímskym vilám, XLII–2, 1994, 411–412.
3. Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Deutschland. Band 1. Bundesländer Brandenburg und Berlin, XLIII–1, 1995, 168–169.

4. Corpus Signorum Imperii Romani. Corpus der Skulpturen der römischen Welt. Ungarn. Band II. Die Skulpturen des Stadtgebietes von Scarbantia und der Limesstrecke Ad Flexum – Arrabona, XLIII–1, 1995, 169–170.
5. IV. kolokvium o rímskoprovinciálnej umeleckej tvorbe v Celje – 1995, XLIII–2, 1995, 348–349.
6. XX. medzinárodný kongres o rímskej keramike, XLIV–2, 1996, 335.
7. Medzinárodné kolokvium o problémoch rímskoprovinciálneho umeleckého prejavu, XLVI–2, 1998, 369–370.
8. Eduard Krekovič: Römische Keramik aus Gerulata. Mit einem Beitrag von Roman Sauer, XLVIII–1, 2000, 168–171.
9. PhDr. Mária Lamiová-Schmiedlová, CSc., XLVIII–2, 2000, 357.

KUZMOVÁ Klára – ERTEL Christine – KOTRUSZOVÁ Vladimíra – HOŠEK Radislav – ILLÁŠOVÁ Ľudmila
1. Römische Spolien aus Nové Zámky und ihre kaiserzeitliche und spätere baugeschichtliche Zusammenhänge [Rímske spólie z Nových Zámkov a ich stavebno-historické súvislosti], XLV–1, 1997, 35–82.

KUZMOVÁ Klára – HNILA Pavol
1. Projekt „Antické pamiatky v obrazoch: nová metodika počítačového vzdelávania v odbore klasická archeológia“, LVI–1, 2008, 147–151.

KUZMOVÁ Klára – PIETA Karol
1. Medzinárodný projekt „Jantárová cesta“ – vedecké podujatie v roku 1994, XLIII–1, 1995, 166–167.

KVETÁNOVÁ Ivana
1. Deti stredodunajských Germánov. Analýza hrobov detí a mladistvých [Die Kinder der mitteldonauländischen Germanen. Analyse der Gräber von Kindern und Jugendlichen], LVI–1, 2008, 21–60.

KVETÁNOVÁ Ivana – ZÁBOJNÍK Jozef
1. Anton Distelberger: Österreichs Awarinnen. Frauen aus Gräbern des 7. und 8. Jahrhunderts, LIV–1, 2006, 185–187.

LABUDA Jozef (pozri aj Mihok Ľubomír – Pribulová Alena – Labuda Jozef)
1. Alter Bergbau in Deutschland. Sonderheft der Zeitschrift „Archäologie in Deutschland“, XLIII–1, 1995, 173–174.
2. Montanarchäologie in Europa. Berichte zum Internationalen Kolloquium „Frühe Erzgewinnung und Verhüttung in Europa“ in Freiburg im Breisgau vom 4. Bis 7. Oktober 1990, XLIII–1, 1995, 174–175.
3. Montánna archeológia na Slovensku (Príspevok k dejinám stredoveku) [Montanarchäologie in der Slowakei (Beitrag zur Geschichte des Mittelalters)], XLV–1, 1997, 83–156.
4. Nachrichten aus Niedersachsens Urgeschichte, XLVI–1, 1998, 132.
5. Dahm, C./Lobbedey, U./Weisgerber, G.: Der Altenberg. Bergwerk und Siedlung aus dem 13. Jahrhundert im Siegerland, XLVII–2, 1999, 161–162.
6. Susanne Klemm: Montanarchäologie in den Eisenerzer Alpen, Steiermark.Archäologische und naturwissenschaftliche Untersuchungen zum prähistorischen Kupferbergbau in der Eisenerzer Ramsau, LII–1, 2004, 204.
7. Man and Mining – Mensch und Bergbau. Studies in honour of Gerd Weisgerber on occasion of his 65th birthday, LII–1, 2004, 204–205.

LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ Mária
1. Renata Madyda-Legutko – Krzysztof Tunia: Rytro, Karpacka osada z okresu wędrowek ludów, XLII–1, 1994, 238.
2. Predkongresové kolokvium „The stamped grey pottery – origin, production, spreading“ v Zalău, XLIV–2, 1996, 332–333.
3. Výstava a konferencia o kachliciach, XLIV–2, 1996, 334.
4. 4. Internationale Tagung über römerzeitliche Hügelgräber, XLIV–2, 1996, 336.
5. Vojtech Budinský-Krička. Spomienka pri nedožitých 95-tich narodeninách, XLVI–1, 1998, 119–120.
6. International Connections of the Barbarians of the Carpathian Basin in the 1st–5th centuries AD, XLVII–1, 1999, 185–186.
7. Kulcsár, V: A kárpát-medencei szarmaták temetkezési szokásai, XLVII–1, 1999, 195–196.
8. Ivana Pleinerová: Opočno. Ein Brandgräberfeld der jüngeren und späteren Kaiserzeit in Nordwestböhmen, XLVIII–2, 2000, 380–381.
9. Sympózium k 1900. výročiu založenia provincie Dácia, LIV–2, 2006, 391.

LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ Mária – TOMÁŠOVÁ Božena
1. Nálezový horizont z prelomu doby rímskej a doby sťahovania národov na viacvrstvovom sídlisku v Ostrovanoch [Der Fundhorizont von der Wende der römischen Kaiserzeit und der Völkerwanderungszeit auf der mehrschichtigen Siedlung in Ostrovany], XLVII–2, 1999, 75–132.

LEUBE Achim
1. Anmerkungen zur deutschen Prähistorie 1938–1945. Brandenburg und die Slowakei [Poznámky k nemeckej archeológii v rokoch 1938–1945. Brandebursko a Slovensko], XLIX–1/2, 2001, 1–18.

LICHARDUS Jan
1. Grundriss einer altslawischen Holzkirche von Modrá [Základy staroslovanského kostola v Modrej], LI–1, 2003, 109–118.

LICHARDUS Jan – VLADÁR Jozef
1. Karpatenbecken – Sintašta – Mykene. Ein Beitrag zur Definition der Bronzezeit als historischer Epoche [The Carpathian Basin – Sintašta – Mycenae. Contribution to defining the Bronze Age as an historical epoch] [Karpatská kotlina – Sintašta – Mykény. Príspevok k definovaniu doby bronzovej ako historickej epochy], XLIV–1, 1996, 25–93.
2. Frühe und mittlere Bronzezeit in der Südwestslowakei. Forschungsbeitrag von Anton Točík (Rückblick und Ausblick) [Včasná a stredná doba bronzová na juhozápadnom Slovensku. Prínos Antona Točíka k bádaniu (Retrospektíva a výhľady)], XLV–2, 1997, 221–352.
3. Gliederung der Lengyel-Kultur in der Slowakei. Ein Rückblick nach vierzig Jahren [Triedenie lengyelskej kultúry na Slovensku. Poohliadnutie sa po štyridsiatich rokoch], LI–2, 2003, 195–216.

LOSKOTOVÁ Zuzana
1. Das Waffenbrandgrab der Przeworsk-Kultur aus Stěbořice [Žárový bojovnický hrob przeworské kultury ze Stěbořic], LVIII–1, 2010, 53–79.

MÁCELOVÁ Marta (pozri Mihok Ľubomír – Pribulová Alena – Fröhlichová Mária – Mácelová Marta)

MĄCZYŃSKA Magdalena
1. Das Verbreitungsbild der Fibeln A. 67/68 und A. 68 im Barbaricum [Rozšírenie spôn A. 67/68 a A. 68 v barbariku], XLIX–1/2, 2001, 165–179.

MAČALOVÁ Hana
1. Bibliografia prác doc. PhDr. Antona Točíka, DrSc., XLII–1, 1994, 213–220.

MACHÁČEK Jiří
1. Studie zur Keramik der mitteldanubischen Kulturtradition [Studie ke keramice středodunajské kulturní tradice], XLV–2, 1997, 353–418.

MARKOVÁ Dana
1. Krst knihy „Radzovce. Osada ľudu popolnicových polí" a otvorenie stálej archeologickej expozície v Radzovciach, LIX–1, 2011, 189–190.

MARKOVÁ Klára (pozri aj Furmánek Václav – Marková Klára)
1. Olga Kytlicová: Die Bronzegefäße in Böhmen, XLII–1, 1994, 235–236.
2. Kolokvium ku chronológii otomanskej kultúry, XLIV–2, 1996, 333–334.
3. Interdisciplinárna medzinárodná konferencia „Baltický jantár a iné fosílne živice", XLV–2, 1997, 457–458.
4. Die Otomani-Füzesabony-Kultur – Entwicklung, Chronologie, Wirtschaft, XLV–2, 1997, 462–463.
5. Říhovský, J.: Die Lanzen-, Speer- und Pfeilspitzen in Mähren, XLVI–1, 1998, 134–136.
6. Marek Gedl: Die Bronzegefässe in Polen, LI–1, 2003, 188–190.
7. Jantár v archeológii, LIV–1, 2006, 175–176.
8. Päťdesiat rokov výskumu mohýl v Poľsku, LVI–1, 2008, 152–154.
9. Václav Furmánek/Mária Novotná: Die Sicheln in der Slowakei, LVII–2, 2009, 396–402.

MASNICOVÁ Soňa (pozri Beňuš Radoslav – Masnicová Soňa)

MIHOK Ľubomír
1. K počiatkom výroby železa (Ako sa vyrábalo prvé železo na území Slovenska) [Zu den Anfängen der Eisengewinnung (Wie das erste Eisen im Gebiet der Slowakei gewonnen wurde)], XLII–1, 1994, 69–90.
2. Výskum trosiek zo stredovekej osady v Beluši [Untersuchung der Schlacken aus dem mittelalterlichen Dorf in Beluša], LV–1, 2007, 117–122.

MIHOK Ľubomír – BRIANČIN Jaroslav
1. Archeometalurgický rozbor kovových materiálov z jaskyne Suchá diera v Spišskej Teplici [Archäometallurgische Analyse von Metallgegenständen aus der Falschmünzerwerkstatt in der Höhle Suchá diera in Spišská Teplica], LI–2, 2003, 367–376.

MIHOK Ľubomír – PRIBULOVÁ Alena – FRÖHLICHOVÁ Mária – MÁCELOVÁ Marta
1. Výskum výroby a spracovania železa na slovanskom sídlisku Sliač – Horné zeme [Untersuchung der Eisenproduktion und -verarbeitung in der slawischen Siedlung Sliač – Horné zeme], XLV–2, 1997, 431–444.

MIHOK Ľubomír – PRIBULOVÁ Alena – LABUDA Jozef
1. Spôsob výroby železných predmetov z náleziska Banská Štiavnica – Staré mesto [Die Herstellungsart von Eisengegenständen aus dem Fundort Banská Štiavnica – Staré mesto (Glanzenberg)], XLIV–2, 1996, 287–306.

MIHOK Ľubomír – ROTH Peter
1. Kováčska dielňa na hrade Ľubovňa [Schmiedewerkstatt auf der Burg Ľubovňa], XLV–1, 1997, 183–192.

MICHALÍK Tomáš (pozri Kaminská Ľubomíra – Kozłowski Janusz K. – Sobczyk Krzysztof – Svoboda Jiří A. – Michalík Tomáš)

MIKLÍKOVÁ Zora
1. Reitz, E. J./Wing, E. S.: Zooarchaeology, XLVII–1, 1999, 196–197.
2. Kostrové zvyšky koní zo staromaďarského pohrebiska v Leviciach [Horse bone remains from the Hungarian Conquest Levice-Géňa cemetery], LIV–2, 2006, 353–362.
3. Osteologická analýza bijakov zo Slovenska [Osteologische Analyse von Kriegsflegeln aus der Slowakei], LVII–1, 2009,183–187.
4. Archeozoologické nálezy zo stredovekého sídliska v Bajči [Archaeozoological Finds from the Medieval Settlement in Bajč], LVIII–1, 2010, 123–168.

MINÁČ Vladimír (pozri Hanuliak Milan – Mináč Vladimír – Pavúk Juraj)

MIROŠŠAYOVÁ Elena
1. Sídlisko z neskorej doby halštatskej v Čečejovciach [Späthallstattzeitliche Siedlung in Čečejovce], XLII–1, 1994, 37–68.
2. Gedl, M.: Cmentarzysko z epoki brązu w Bachórzu-Chodorówce, XLV–1, 1997, 208–210.
3. Medzinárodná konferencia „Archeometalurgia v strednej Európe", XLV–2, 1997, 459–460.
4. Metallography '98, XLVI–1, 1998, 125.
5. Výšinné hradisko na Kláštorisku-Čertovej sihoti v Letanovciach [Der Höhenburgwall auf Kláštorisko-Čertova sihoť in Letanovce], XLVII–1, 1999, 129–152.
6. VII. kolokvium „Obdobie popolnicových polí a doba halštatská", L–2, 2002, 369–372.
7. Experimentálna archeológia a popularizácia výsledkov archeologického bádania v múzejnej a školskej praxi, LIII–1, 2005, 179–180.
8. Laudácio k životnému jubileu PhDr. Márie Lamiovej-Schmiedlovej, CSc., LIII–2, 2005, 385–386.
9. Problemy kultury wysockiej, LIII–2, 2005, 395–396.

MITÁŠ Vladimír
1. K niektorým otázkam tzv. hurbanovského typu [On some questions of so-called Hurbanovo type], LII–2, 2004, 281–300.
2. VIII. konferencia „Obdobie popolnicových polí a doba halštatská", LII–2, 2004, 378–380.

3. Susanne Weinberger: Warfare in the Austrian Weinviertel during the Early Bronze Age, LVI–2, 2008, 346–349.
4. Sylwester Czopek/Wojciech Poradyło: Warzyce, pow. Jasło, stan. 17 – osada z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza, LVII–1, 2009, 189–191.
5. Medzinárodná konferencia Transkarpackie kontakty kulturowe w epoce kamienia, brązu i wczesnej epoce żelaza, LVII–2, 2009, 383–384.
6. Konferencia „Pohřby na sídlištích", LVIII–1, 2010, 169–171.
7. Tudor Soroceanu: Die vorskythenzeitlichen Metallgefäße im Gebiet des heutigen Rumänien, LVIII–1, 2010, 175–177.
8. XI. konferencia „Doba popolnicových polí a doba halštatská", LVIII–2, 2010, 379–382.
9. Václav Furmánek: Radzovce. Osada ľudu popolnicových polí. Ragyolc. Az urnamezős kultúra népének települése, LVIII–2, 2010, 390–391.
10. Marcin S. Przybyła: Intercultural contacts in the Western Carpathian area at the turn of the 2nd and 1st millennia BC, LVIII–2, 2010, 391–394.
11. Snježana Karavanić: The Urnfield Culture in Continental Croatia, LIX–1, 2011, 194–198.
12. Christine Bockisch-Bräuer: Die Gesellschaft der Spätbronze- und Urnenfelderzeit im „Spiegel" ihrer Bestattungen. Eine Untersuchung am Beispiel Nordbayerns, LX–1, 2012, 187–189.

MORAVČÍK Jozef
1. 30 rokov od úmrtia PhDr. Antona Petrovského-Šichmana, XLV–2, 1997, 446–448.

MÜLLER Sebastian
1. Zeichen häuslichen Schutzes in der hallstattzeitlichen Höhensiedlung von Smolenice-Molpír, Südwestslowakei. Zu zwei Hüttenlehmfragmenten mit Z-Hakenverzierung [Znaky ochrany domu v halštatskom výšinnom sídlisku Smolenice-Molpír na juhozápadnom Slovensku. K dvom fragmentom mazanice zo stien s hákovitou výzdobou v tvare písmena Z], LX–1, 2012, 37–44.
2. Monumente der Ahnenverehrung? Zur Deutung der hallstattzeitlichen Grabhügel von Nové Košariská [Monumenty uctievania predkov? K interpretácii halštatských mohýl na Nových Košariskách], LX–2, 2012, 343–364.

NEMERGUT Adrián
1. Paleolitické osídlenie v Moravanoch nad Váhom-Dlhej. Výsledky výskumov Juraja Bártu z rokov 1963 a 1990 [Palaeolithic Settlement in Moravany nad Váhom-Dlhá. Results of Juraj Bárta's Excavations in 1963 and 1990], LVIII–2, 2010, 183–206.

NEVIZÁNSKY Gabriel (pozri aj Ožďáni Ondrej – Nevizánsky Gabriel)
1. Jan Rulf, XLV–1, 1997, 199.
2. Doc. PhDr. Pavel Koštuřík, CSc., XLVI–1, 1998, 122.
3. Novšie výskumy sídlisk ľudu badenskej kultúry na južnom Slovensku [Neuere Ausgrabungen von Siedlungen der Träger der Badener Kultur in der Südslowakei], XLVII–1, 1999, 67–89.
4. Pseudokernoi aus Stránska [Pseudokernosy zo Stránskej], XLVIII–1, 2000, 27–36.
5. Príspevok k mladšiemu stupňu kultúry Makó(Kosihy)-Čaka na juhozápadnom Slovensku [Beitrag zur jüngeren Stufe der Makó(Kosihy)-Čaka-Kultur in der Südwestslowakei], XLIX–1/2, 2001, 19–38.
6. Antropomorfné a gynekomorfné nádoby badenskej kultúry z územia Karpatskej kotliny [Anthropomorphe und gynekomorphe Gefäße der Badener Kultur aus dem Gebiet des Karpatenbeckens], L–1, 2002, 79–98.
7. Nové poznatky o pohrebnom ríte ľudu badenskej kultúry [Neue Erkenntnisse über den Bestattungsritus der Träger der Badener Kultur], LI–2, 2003, 217–222.
8. Staromaďarské jazdecké pohrebisko v Leviciach-Géni [Das altmagyarische Reitergräberfeld in Levice-Géňa], LIV–2, 2006, 285–328.

NEVIZÁNSKY Gabriel – KOŠTA Jiří
1. Výskum staromaďarského jazdeckého pohrebiska v Strede nad Bodrogom v rokoch 1926 a 1937 [Grabung eines altmagyarischen Reitergräberfeldes in Streda nad Bodrogom in den Jahren 1926 und 1937], LVII–2, 2009, 301–354.

NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ Viera
1. Bemerkungen zur Frühbronzezeit in Westbulgarien und Nordostgriechenland (Im Licht der „Importe" aus dem Karpatenbecken) [Poznámky k ranej dobe bronzovej v západnom Bulharsku a v severovýchodnom Grécku (Vo svetle „importov" z Karpatskej kotliny)], XLVII–1, 1999, 41–65.

NOVÁK Martin
1. Gravettienske osídlenie spodnej vrstvy Kašova I [Gravettien-Besiedlung der unteren Schicht in Kašov I], L–1, 2002, 1–52.

NOVOTNÁ Mária – KUZMOVÁ Klára
1. Prof. Dr. Werner Jobst a Slovensko. Príspevok k životnému jubileu, LVIII–2, 2010, 375–376.
2. K životnému jubileu doc. PhDr. Marie Dufkovej, CSc., LVIII–2, 2010, 377–378.

ODLER Martin
1. Colin Renfrew: Prehistória. Formovanie ľudskej mysle, LVIII–2, 2010, 395–396.

OLEXA Ladislav (pozri aj Jakab Július – Olexa Ladislav – Vladár Jozef; Fusek Gabriel – Olexa Ladislav – Zábojník Jozef)
1. Čin hoden nasledovania – Archeologický skanzen Karpacka Troja, LX–1, 2012, 173–174.

OŽĎÁNI Ondrej
1. Jubileá, XLVI–1, 1998, 123–124.
2. Jubileá, XLVII–1, 1999, 175–176.
3. K životnému jubileu doc. PhDr. Václava Furmánka, DrSc., L–2, 2002, 361–365.
4. Marek Gedl: Die Halsringe und Halskragen in Polen. I., LIII–1, 2005, 196–199.
5. Depoty bronzových predmetov z Hradiska pri Nemeckej [Hortfunde von Bronzegegenständen aus der Fundstelle Hradisko bei Nemecká], LVII–1, 2009,1–56.
6. Poznámky k výskytu keramiky cudzej proveniencie na juhozápadnom Slovensku počiatkom strednej doby bronzovej [Anmerkungen zum Vorkommen der

Keramik fremder Provenienz in der Südwestslowakei am Anfang der mittleren Bronzezeit], LVIII–2, 2010, 259–272.
7. PhDr. Jozef Paulík, CSc., jubilujúci osemdesiatnik, LIX–2, 2011, 371–372.

OŽĎÁNI Ondrej – NEVIZÁNSKY Gabriel
1. Hrob mezőcsátskej kultúry zo Želiezoviec [Körpergrab der Mezőcsát-Kultur aus Želiezovce], XLIV–2, 1996, 253–264.

OŽĎÁNI Ondrej – VLKOLINSKÁ Ivona
1. Helena Bublová jubiluje, LVI–2, 2008, 341.

OŽVOLDOVÁ Ladislava (pozri Cheben Ivan – Illášová Ľudmila – Hromada Jozef – Ožvoldová Ladislava – Pavelčík Jiří)

ÖLVECKY Róbert
1. VII. protohistorická konferencia „Sociální stratifikace protohistorických komunit na základě výpovědi archeologických pramenů", LX–1, 2012, 175–178.

PARCZEWSKI Michał
1. Wieviel slawische Burgwälle gibt es denn „im Raum der ukrainischen Vorkarpaten"? Bemerkungen zum Artikel von Orest Korčynsky, XLVI–2, 1998, 388–389.
2. Archeolog o początkach narodu słowackiego (artykuł polemiczny), XLVIII–2, 2000, 381–385.

PARDYOVÁ Marie
1. Les sarcophages de l' anastasis et „des deux frères" du Vatican sont-ils oeuvres de deux sculpteurs? Remarques à propos des autres sarcophages du „groupe du sarcophage de deux frères" [Jsou sarkofágy Anastasis a tzv. „dvou bratrů" ve Vatikáně dílem dvou sochařů? Poznámky k dalším sarkofágům ze „skupiny dvou bratrů"], XLIX–1/2, 2001, 181–202.

PAULÍK Jozef (pozri Plachá Veronika – Paulík Jozef)

PAULÍK Jozef – TOMČÍKOVÁ Katarína
1. Ďalší hromadný nález železných predmetov v Plaveckom Podhradí [Weiterer Hortfund von Eisengegenständen in Plavecké Podhradie], LIII–1, 2005, 85–122.

PAVELČÍK Jiří (pozri Cheben Ivan – Illášová Ľudmila – Hromada Jozef – Ožvoldová Ladislava – Pavelčík Jiří)

PAVLOVIČOVÁ Eva
1. K vypovedacej schopnosti gombíka u naddunajských Slovanov v 9. storočí [On dating of buttons in Slavs living above the river Danube in the 9th century], XLIV–1, 1996, 95–153.

PAVÚK Juraj (pozri aj Hanuliak Milan – Mináč Vladimír – Pavúk Juraj)
1. Todorova, Ch. – Vajsov, I.: Novokamenata epocha v Bălgaria, XLIV–2, 1996, 341–345.
2. Hlavné výsledky výskumu sídliska lengyelskej kultúry v Žlkovciach [Substantial research results of the Lengyel-culture site in Žlkovce], XLVI–2, 1998, 169–186.
3. Das Epilengyel/Lengyel IV als kulturhistorische Einheit [Epilengyel/Lengyel IV ako kultúrnohistorický celok], XLVIII–1, 2000, 1–26.
4. PhDr. Stanislav Šiška, DrSc., XLIX–1/2, 2001, 356–359.
5. Eva Lenneis und Jens Lüning: Die altbandkeramischen Siedlungen von Neckenmarkt und Strögen, L–2, 2002, 383–388.
6. Kommentar zu einem Rückblick nach vierzig Jahren auf die Gliederung der Lengyel-Kultur [Komentár k jednému pohľadu na triedenie lengyelskej kultúry po štyridsiatich rokoch], LII–1, 2004, 139–160.
7. Odišiel Andrej Rajnič, LII–1, 2004, 187–188.
8. Pál Patay: Kupferzeitliche Siedlung von Tiszalúc, LIV–1, 2006, 182–185.
9. Poznámky k neskorému neolitu na Východoslovenskej nížine vo svetle výsledkov výskumu v Polgári-Csőszhalome [Some remarks on the Late Neolithic of the East Slovakian Plain in the light of excavation results at Polgár-Csőszhalom], LV–2, 2007, 261–275.
10. Eva Lenneis: Rosenburg im Kamptal, Niederösterreich. Ein Sonderplatz der älteren Linearbandkeramik, LVIII–1, 2010, 177–180.
11. Neuere äneolithische Kupferfunde aus der Westslowakei [Novšie eneolitické medené nálezy zo západného Slovenska], LVIII–2, 2010, 229–241.
12. Zomrel Hans Quitta, LVIII–2, 2010, 365–366.
13. Kolové stavby lengyelskej kultúry. Pôdorysy, interiér a ich funkcia [The Lengyel Culture Stockade Buildings. Ground Plans, Interior, and Their Function], LX–2, 2012, 351–284.

PAVÚK Juraj – KARLOVSKÝ Vladimír
1. Orientácia rondelov lengyelskej kultúry na smery vysokého a nízkeho mesiaca [Orientierung der Rondelle der Lengyel-Kultur in die Richtungen des hohen und niedrigen Mondes], LII–2, 2004, 211–280.

PAWLIKOWSKI Maciej
1. Results of mineralogical investigation of amphora from Slovakia [Výsledky mineralogického výskumu amfory zo Slovenska], XLVII–2, 1999, 133–143.

PAŽINOVÁ Noémi
1. Franz Pieler: Die Bandkeramik im Horner Becken (Niederösterreich): Studien zur Struktur einer frühneolithischen Siedlungskammer, LX–1, 2012, 190–192.

PIETA Karol (pozri aj Kuzmová Klára – Pieta Karol)
1. Stredolaténske zvieracie žiarové hroby alebo doklady kultových praktík z Nitry? [Mittellatenezeitliche tierische Brandgräber oder Belege über Kultpraktiken aus Nitra?], XLI–1, 1993, 41–58.
2. Kazimierz Godłowski, XLIV–1, 1996, 157–158.
3. Die Siedlung Liptovská Mara II und die Anfänge der Einflüsse der Latène-Kultur im Westkarpatenraum [Sídlisko Liptovská Mara II a počiatky vplyvu laténskej kultúry v západokarpatskej oblasti], XLVIII–2, 2000, 315–346.
4. Felix Müller/Gilbert Kaenel/Geneviève Lüscher (Hrsg.): Eisenzeit. Die Schweiz vom Paläolithikum bis zum frühen Mittelalter (SPM) IV., XLIX–1/2, 2001, 397–400.
5. Jubilujúci PhDr. Titus Kolník, DrSc., L–2, 2002, 359–360.
6. Šesťdesiatnik Ladislav Veliačik, LI–2, 2003, 377–378.
7. Spätlatènezeitliche Waffen und Ausrüstung im Nördlichen Teil des Karpatenbeckens [Neskorolaténske zbrane a výstroj v severnej časti Karpatskej kotliny], LIII–1, 2005, 35–84.

8. Der frühlatènezeitliche Burgwall in Horné Orešany, Westslowakei. Vorbericht [Včasnolaténske hradisko v Horných Orešanoch, západné Slovensko. Predbežná správa], LV–2, 2007,295–310.

PÍREK Michal
1. Marko Aleksić: Mediaeval Swords from Southeastern Europe. Material from 12th to 15th Century, LVII–1, 2009, 191–192.

PLACHÁ Veronika (pozri aj Keller Igor – Plachá Veronika – Divileková Denisa)

PLACHÁ Veronika – DIVILEKOVÁ Denisa
1. Cintorín z 11.–12. storočia na hrade Devín [Friedhof aus dem 11.–12. Jahrhundert auf der Burg Devín], LX–1, 2012, 45–118.

PLACHÁ Veronika – PAULÍK Jozef
1. Počiatky osídlenia devínskeho hradiska v mladšej dobe bronzovej [Besiedlungsanfänge des Devíner Burgwalls in der jüngeren Bronzezeit], XLVIII–1, 2000, 37–86.

PLETERSKI Andrej
1. Lauterhofen. Strukturen des Gräberfeldes und chronologisches Verhältnis zu Altenerding [Lauterhofen. Štruktúry pohrebiska a jeho chronologický vzťah s Altenerdingom], LVI–1, 2008, 61–80.

POULÍK Josef
1. Žuráň in der Geschichte Mitteleuropas [Žuráň v dějinách střední Evropy], XLIII–1, 1995, 27–105.

PRIBULOVÁ Alena (pozri Mihok Ľubomír – Pribulová Alena – Labuda Jozef; Mihok Ľubomír – Pribulová Alena – Fröhlichová Mária – Mácelová Marta)

PRZYBYŁA Marcin S.
1. Die Spätbronzezeitlichen Inventare mit Kannelierter Keramik in Westlichem Kleinpolen und ihre Verbindungen mit Südlichem Teil des Karpatenbeckens [Inventáre neskorej doby bronzovej s kanelovanou keramikou v západnom Malopoľsku a ich vzťahy s južnou časťou Karpatskej kotliny], LIII–2, 2005, 219–236.

PRZYBYŁA Marcin S. – BELJAK Ján
1. Bronzezeitliche Siedlung von Liptovský Trnovec [Osada z doby bronzovej v Liptovskom Trnovci], LVIII–2, 2010, 273–308.

RAJTÁR Ján
1. Konferencia Roman military equipment, XLII–2, 1994, 409–411.

REINPRECHT Ladislav (pozri Staššíková-Štukovská Danica – Fabiš Marian – Thurzo Milan – Korytárová Oľga – Reinprecht Ladislav)

REPKA Dominik
1. Manuel Zeiler: Untersuchungen zur jüngerlatènezeitlichen Keramikchronologie im östlichen Mitteleuropa, LIX–1, 2011, 198–201.

ROMSAUER Peter (pozri aj Veliačik Ladislav – Romsauer Peter)
1. Nové nálezy vekerzugskej skupiny z Nitry [Neufunde der Vekerzug-Gruppe aus Nitra], XLI–1, 1993, 5–39.
2. Doc. PhDr. Juraj Pavúk, DrSc., jubiluje, LIII–2, 2005, 388–390.

ROTH Peter (pozri Mihok Ľubomír – Roth Peter)

RUSNÁK Rastislav
1. Dve stredoveké parcely v Košiciach [Two Medieval Allotments in Košice], LIX–1, 2011, 149–188.

RUTTKAY Alexander [Alexander T.]
1. Za prof. PhDr. Vojtechom Budinským-Kričkom, DrSc., XLI–1, 1993, 133–134.
2. Archeologický ústav SAV má nové sídlo [Das Archäologische Institut der SAW in Nitra hat einen neuen Sitz], XLI–2, 1993, 391–393.
3. Za doc. PhDr. Antonom Točíkom, DrSc., XLII–1, 1994, 211–213.
4. Elemír Čelko, XLIV–1, 1996, 156–157.
5. K sedemdesiatinám Bohuslava Chropovského, XLIV–1, 1996, 162–164.
6. Šesťdesiat rokov od vzniku Archeologického ústavu na Slovensku [Sechzig Jahre seit der Entstehung des Archäologischen Institutes in der Slowakei], XLVI–2, 1998, 137–140.
7. Za Igorom Hrubcom, XLVI–2, 1998, 356–357.
8. Zomrel Hans-Jürgen Brachmann, XLVI–2, 1998, 357.
9. Odišiel František Javorský, XLIX–1/2, 2001, 350–351.
10. Alojz Habovštiak – posledná rozlúčka, XLIX–1/2, 2001, 352–353.
11. Rozlúčili sme sa Belom Pollom, XLIX–1/2, 2001, 354–355.
12. Medzinárodná výstava „Stred Európy okolo roku 1000“, L–2, 2002, 378–380.
13. Stredoveké panské sídlo v Partizánskom-Šimonovanoch [Mittelalterlicher Herrensitz in Partizánske-Šimonovany], LI–1, 2003, 119–158.
14. Sedemdesiatka PhDr. Júliusa Béreša, CSc., LVII–2, 2009, 377–378.
15. Spomienka na doc. PhDr. Miroslava Richtera, DrSc., LX–1, 2012, 171–172.

RUTTKAY Matej (pozri aj Cheben Ivan – Ruttkay Matej)
1. Vývoj stredovekého osídlenia na území horného Požitavia [Entwicklung der mittelalterlichen Besiedlung im Gebiet des oberen Žitavatales], XLI–2, 1993, 353–365.
2. XXXIII. medzinárodná konferencia archeológie stredoveku, XLIX–1/2, 2001, 374–376.
3. W. Haio Zimmermann: Pfosten, Ständer und Schwelle und der Übergang vom Pfosten- zum Ständerbau – Eine Studie zu Innovation und Beharrung im Hausbau. Zu Konstruktion und Haltbarkeit prähistorischer bis neuzeitlicher Holzbauten von den Nord- und Ostseeländern bis zu den Alpen, XLIX–1/2, 2001, 400–402.
4. Mittelalterliche Siedlung und Gräberfeld in Bajč-Medzi kanálmi (Vorbericht) [Stredoveké sídlisko a pohrebisko v Bajči-Medzi kanálmi (Predbežná správa)], L–2, 2002, 245–322.
5. Za akademikom Bohuslavom Chropovským, LVII–2, 2009, 359–362.
6. Odišiel Emil Rejholec, LVII–2, 2009, 363–364.
7. Jubilujúca bádateľka prof. PhDr. Mária Novotná, DrSc., LIX–2, 2011, 369–371.

8. Životné jubileum prof. PhDr. Alexandra Ruttkaya, DrSc., LIX–2, 2011, 373–375.
9. Zasadnutie výboru Európskej archeologickej rady (EAC – Europae Archaeologiae Consilium) v Bratislave, LX–1, 2012, 178–179.

RUTTKAY Matej – ŠMIHULA Vladimír
1. Významné jubileum Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied, LVII–2, 2009, 365–376.

RUTTKAY Matej – VLADÁR Jozef
1. Jan Machnik osemdesiatročný, LVIII–2, 2010, 371–373.

SAMUEL Marián (pozri Bednár Peter – Samuel Marián)

SCHMIDTOVÁ Jaroslava (pozri Kovács Péter – Schmidtová Jaroslava)

SCHUSTER Jan
1. Hof und Grab – die jüngerkaiserzeitlichen Eliten vor und nach dem Tode. Eine Fallstudie aus dem Unteren Odergebiet [Dvor a hrob – elity mladšej doby rímskej pred a po smrti. Štúdia z oblasti dolnej Odry], LI–2, 2003, 247–318.

SLIVENSKA Zuzana
1. Petr Sommer: Začátky křesťanství v Čechách. Kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury, L–2, 2002, 388–390.

SMOLÁRIKOVÁ Květa
1. Enki – Zborník štúdií o starovekých dejinách, XLIII–2, 1995, 355–356.
2. Fjeldhagen, M.: Catalogue Graeco-Roman Terracottas from Egypt, XLV–1, 1997, 205.

SMOLÁRIKOVÁ Soňa
1. Jazyková profilácia časopisu Slovenská archeológia [Language profiling of the Slovenská archeológia journal], LII–2, 2004, 347–366.

SOBCZYK Krzystof (pozri Kaminská Ľubomíra – Kozłowski Janusz K. – Sobczyk Krzysztof – Svoboda Jiří A. – Michalík Tomáš; Budek Anna – Kalicki Tomasz – Kaminská Ľubomíra – Kozłowski Janusz K. – Sobczyk Krzysztof)

SOJÁK Marián (pozri aj Hovorka Dušan – Soják Marián; Valde-Nowak Paweł – Soják Marián – Wąs Marcin; Valde-Nowak Paweł – Soják Marián)
1. Neolitické osídlenie Spiša [Die neolithische Besiedlung der Zips (Spiš)], XLVIII–2, 2000, 185–314.
2. Henrieta Todorova: Durankulak. II. Die prähistorischen Gräberfelder von Durankulak, LII–1, 2004, 205–207.

SOJÁK Marián – HUNKA Ján
1. Paleolitické sídlisko a neskorostredoveká peňazokazecká dielňa v jaskyni Suchá diera v Spišskej Teplici [Paläolithische Siedlung und eine spätmittelalterliche Falschmünzerwerkstatt in der Höhle Suchá diera in Spišská Teplica], LI–2, 2003, 341–365.

SOJKOVÁ Tereza (pozri Jílek Jan – Kuča Martin – Sojková Tereza)

SPIŠIAK Ján (Fusek Gabriel – Spišiak Ján)
1. Petrografia, mineralógia a geochémia úlomkov grafitovej keramiky z Beluše [Petrographie, Mineralogie und Geochemie der Bruchstücke von Graphitkeramik aus Beluša], LV–1, 2007, 123–126.

STADLER Peter – KOTOVA Nadezhda
1. The Early Neolithic Settlement from Brunn Wolfholz in Lower Austria and the Problem of Typology and Chronology of the Low Bowls with Sharply Curved Wall [Včasnoneolitické sídlisko Brunn Wolfholz v Dolnom Rakúsku a problematika typológie a chronológie nízkych mís s ostro zahnutými stenami], LVIII–2, 2010, 207–228.

STAŠŠÍKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ Danica
1. Ellen Hickmann: Musik aus dem Altertum der neuen Welt. Archäologische Dokumente des Musizierens in präkolumbischen Kulturen Perus, Ekuador und Kolumbien, XLI–2, 1993, 402–403.
2. Medzinárodné sympózium o sklených korálikoch v Európe, XLIII–1, 1995, 164–165.
3. 20. Seminár industriálnej archeológie, XLVIII–2, 2000, 373–374.
4. Sklené koráliky z pohrebiska v Prši II [Glasperlen vom Gräberfeld in Prša II], LII–1, 2004, 35–54.
5. Archeologia technica, LII–1, 2004, 195–196.
6. Dodatky k bibliografii Dariny Bialekovej, LII–2, 2004, 375.
7. Konferencia „Kultúra včasného stredoveku Bulharska a Slovenska“, LVIII–2, 2010, 383–386.

STAŠŠÍKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ Danica – FABIŠ Marian – THURZO Milan – KORYTÁROVÁ Oľga – REINPRECHT Ladislav
1. Absolútna dekompozícia na pohrebiskách – Prvé výsledky experimentov v Borovciach [Absolute decomposition in cemeteries – the first results of the experiments at Borovce], XLII–1, 1994, 187–210.

STEGMANN-RAJTÁR Susanne [Zuzana] (pozri aj Cheben Ivan – Stegmann-Rajtár Susanne)
1. Vývoj stredodunajských popolnicových polí v neskorej dobe bronzovej (HaB) a vznik halštatskej kultúry [Die Entwicklung mitteldonauländischer Urnenfelder in der späten Bronzezeit (HaB) und der Beginn der Hallstattkultur], XLII–2, 1994, 319–333.
2. Spinnen und Weben in Smolenice-Molpír. Ein Beitrag zum wirtschaftlichen und religiös-kultischen Leben der Bewohner des hallstattzeitlichen „Fürstensitzes“ [Pradenie a tkanie v Smoleniciach-Molpíre. Príspevok k hospodárskemu a náboženstvo-kultovému životu obyvateľov „kniežacieho sídla“ doby halštatskej], XLVI–2, 1998, 263–287.
3. Dietz, U. L.: Spätbronze- und früheisenzeitliche Trensen im Nordschwarzmeergebiet und im Nordkaukasus, XLVI–2, 1998, 382–383.
4. 4. kolokvium „Období popelnicových polí a doba halštatská“, XLVII–2, 1999, 159–160.
5. Parzinger, H./Nekvasil, J./Barth, F. E.: Die Býčí skála-Höhle. Ein hallstattzeitlicher Höhlenopferplatz in Mähren, XLVII–2, 1999, 162–165.
6. Christian Schappelwein: Vom Dreieck zum Mäander. Untersuchungen zum Motivschatz der Kalenderbergkultur und angrenzender Regionen, XLIX–1/2, 2001, 402–405.
7. Konferencia „Ost-West Beziehungen während der Eisenzeit in Europa“, L–2, 2002, 372–373.

8. Symposium „Die Urnenfelderkultur in Österreich – Standort und Ausblick“, LI–1, 2003, 183–184.
9. Georg Kossack, LIII–1, 2005, 169–172.
10. Jana Katkinová, LIII–1, 2005, 173–174.
11. Die Thraker. Das goldene Reich des Orpheus. Katalóg výstavy, LVI–1, 2008, 172–175.
12. Žiarové pohrebisko východohalštatskej a vekerzugskej kultúry v Nových Zámkoch. Príspevok k pohrebiskám doby halštatskej vo východoalpsko-zadunajskej oblasti [Das Brandgräberfeld der Osthallstattkultur und der Vekerzug-Kultur in Nové Zámky.Ein Beitrag zu den hallstattzeitlichen Gräberfeldern im ostalpinen-transdanubischen Raum], LVII–1, 2009,57–116.

STEINER Pavol
1. Weber, C.: Die Rasiermesser in Südosteuropa, XLV–2, 1997, 466.

SUROVEC Ján
1. Posúdenie sklárskej pece z technologického hľadiska, XLVI–1, 1998, 43–44.

SULOVSKÝ Petr (pozri Gregorová Miroslava – Hložek Martin – Sulovský Petr)

SVOBODA Jiří A. (pozri Kaminská Ľubomíra –Kozłowski Janusz K. – Svoboda Jiří A.; Kaminská Ľubomíra – Kozłowski Janusz K. – Sobczyk Krzysztof – Svoboda Jiří A. – Michalík Tomáš)

ŠALKOVSKÝ Peter
1. Frühmittelalterlicher Burgwall bei Detva [Včasnostredoveké hradisko pri Detve], XLII–1, 1994, 155–185.
2. Výšinné hradisko v Detve – osídlenie v mladšej a neskorej dobe bronzovej [Der Höhenburgwall in Detva – Besiedlung in der Jung- und Spätbronzezeit], XLIX–1/2, 2001, 39–58.
3. Ivana Pleinerová: Die altslawischen Dörfer von Březno bei Louny, XLIX–1/2, 2001, 405–408.
4. Výšinné hradisko v Detve – protohistorické osídlenie [Höhenburgwall in Detva – protohistorische Besiedlung], L–1, 2002, 99–126.
5. Zdeněk Měřínský: České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu. I., LI–2, 2003, 384–386.
6. Pavel Vařeka: Archeologie stredověkého vesnického domu. I. Proměny vesnického domu v Evropě v průběhu staletí, LIII–1, 2005, 199–200.
7. Výskum a rekonštrukcia fortifikácie západného areálu včasnostredovekého hradiska v Spišských Tomášovciach [Grabung und Rekonstruktion der Fortifikation des Westareals des frühmittelalterlichen Burgwalls in Spišské Tomášovce], LIV–2, 2006, 239–257.
8. Mychajlo Jurijovyč Videjko/Rostyslav Vsevolodovyč Terpylovskyj/Valentyna Oleksijivna Petrašenko: Davni poselennja Ukrajiny, LV–2, 2007, 393–396.

ŠIŠKA Stanislav
1. Jubileá, XLI–1, 1993, 134–135.
2. Odišiel PhDr. Jaroslav Vizdal, CSc., XLII–1, 1994, 228–229.
3. Jubileá, XLII–1, 1994, 230–231.
4. Tihomila Težak-Gregl: Kultura linearnotrakaste keramike u središnjoj Hrvatskoj. Korenovska kultura, XLII–2, 1994, 419.
5. Zur Problematik des Untergangs der Bükker Kultur [K problematike zániku bukovohorskej kultúry], XLIII–1, 1995, 5–26.
6. Viera Němejcová-Pavúková, XLV–1, 1997, 193–197.
7. Jubileá, XLV–1, 1997, 201–202.
8. Architektúra neolitickej osady v Šarišských Michaľanoch [Architektur der neolithischen Ansiedlung in Šarišské Michaľany], XLVI–2, 1998, 187–204.
9. Náčrt neolitického a eneolitického osídlenia severozápadného Slovenska [Skizze der neolithischen und äneolithischen Besiedlung der Nordwestslowakei], L–1, 2002, 69–78.

ŠMÍD Miroslav
1. Pohřebiště nitranské kultury ze Slatinic, okres Olomouc [Gräberfeld der Nitraer Kultur aus Slatinice, Bezirk Olomouc], LIV–1, 2006, 1–31.

ŠMIHULA Vladimír (pozri Ruttkay Matej – Šmihula Vladimír)

ŠTEFANOVIČOVÁ Tatiana
1. Za profesorom Bohuslavom Novotným, XLIV–2, 1996, 327–328.
2. 4th Annual Meeting European Association of Archaeologists, XLVI–1, 1998, 128–129.
3. Vynokur, I. S.: Sloviansky juveliry Podnistrovia. Za materialamy doslidžen Bernašivskoho komplexu seredyny I tys. n. e., XLVI–2, 1998, 387–388.

ŠULCOVÁ Jana
1. Tkačov, M. A.: Zamki Belorusii, XLIII–2, 1995, 354–355.

TEJRAL Jaroslav
1. Die germanische Silberfibel von Mušov und ihr archäologisch-historisches Umfeld [Germánská stříbrná spona z Mušova a její archeologicko-historické souvislosti], XLIX–1/2, 2001, 203–247.
2. Zur Frage der frühesten hunnischen Anwesenheit in donauländischen Provinzen am Beispiel des archäologischen Befundes [Otázka hunské přítomnosti v podunajských provincích ve světle archeologických nálezů], LVIII–1, 2010, 81–122.

THURZO Milan (pozri Staššíková-Štukovská Danica – Fabiš Marian – Thurzo Milan – Korytárová Oľga – Reinprecht Ladislav)

TIRPÁK Ján
1. Hašek, V. – Měřínský, Z.: Geofyzikální metody v archeologii na Moravě, XLI–1, 1993, 143.

TOMÁŠOVÁ Božena (pozri Lamiová – Schmiedlová Mária – Tomášová Božena)

TOMČÍKOVÁ Katarína (pozri Paulík Jozef – Tomčíková Katarína)

TÓTH Peter
1. Peter Melichar/Wolfgang Neubauer (Hrsg.): Mittelneolithische Kreisgrabenanlagen in Niederösterreich, LVIII–2, 2010, 396–399.
2. XII. medzinárodná konferencia „Doba popolnicových polí a doba halštatská“, LX–2, 2012, 371–374.

TRUGLY Alexander
1. Gräberfeld aus der Zeit des Awarischen Reiches bei der Schiffswerft in Komárno II (1987–1989) [Pohrebisko

z doby avarskej ríše pri Lodeniciach v Komárne II (1987–1989)], XLI–2, 1993, 191–307.

TURČAN Vladimír (pozri Farkaš Zdeněk – Turčan Vladimír)

ULIČNÝ Marián (pozri Béreš Július – Uličný Marián)

URBANOVÁ Kristýna
1. Nálezy textilních fragmentů z lokality Streda nad Bodrogom. Předběžná zpráva [Funde von Gewebefragmenten aus der Fundstelle Streda nad Bodrogom. Vorläufiger Bericht], LVII–2, 2009, 355–358.

VADAY Andrea
1. Late Sarmatian Graves and their connections within the Great Hungarian Plain [Neskorosarmatské hroby a ich vzťahy v rámci Veľkej uhorskej nížiny], XLII–1, 1994, 105–124.
2. Militia inermis, militia armata. Bemerkungen zur Frage des Limes Sarmatiae [Militia inermis, militia armata. Poznámky k otázke Limes Sarmatiae], XLIX–1/2, 2001, 249–276.

VALDE-NOWAK Paweł – Soják Marián
1. Contribution to the Mesolithic in the Slovak Carpathians [Príspevok k mezolitu slovenských Karpát], LVIII–1, 2010, 1–12.

VALDE-NOWAK Paweł – SOJÁK Marián – WĄS Marcin
1. On the problems of late paleolithic settlement in northern Slovakia. Example of Stará Ľubovňa site [Z problematiky neskoropaleolitického osídlenia severného Slovenska. Na príklade lokality Stará Ľubovňa], LV–1, 2007, 1–22.

VANČO Ľubomír (pozri Gregor Miloš – Vančo Ľubomír – Kadlečíková Magdaléna)

VARSIK Vladimír (pozri aj Elschek Kristián – Varsik Vladimír; Hanuliak Milan – Varsik Vladimír)
1. 12. medzinárodný kongres o antických bronzoch, XLI–1, 1993, 136–137.
2. The Roman Town in a Modern City, XLII–2, 1994, 412–414.
3. XVIIth Congress of Roman Frontier Studies – Zalău 1997, XLV–2, 1997, 452–457.
4. Kelten, Germanen, Römer im Mittelgebirgsraum zwischen Luxemburg und Thüringen, XLVIII–2, 2000, 386–388.
5. Besiedlung in der älteren römischen Kaiserzeit am östlichen Rand von Bratislava [Osídlenie v staršej dobe rímskej na východnom okraji Bratislavy], L–1, 2002, 127–152.
6. 19th International Congress of Roman Frontier Studies, LI–2, 2003, 379–382.
7. Stefan Groh/Helga Sedlmayer: Forschungen im Kastell Mautern-Favianis. Die Grabungen der Jahre 1996 und 1997, LII–2, 2004, 382–384.

VAVRUŠ Ján
1. Dr. Paola Korošec: Nekropola na Ptujskem Gradu, turnirski prostor, XLVIII–1, 2000, 171–174.
2. Paul Gleirscher: Karantanien. Das slawische Kärnten, XLIX–1/2, 2001, 408–409.

VELIAČIK Ladislav
1. Medzinárodná konferencia v Berlíne – vyvrcholenie kampane „Doba bronzová – prvý zlatý vek Európy“, XLV–2, 1997, 449–451.
2. Mircea Petrescu-Dîmboviţa: Der Arm- und Beinschmuck in Rumänien, XLVIII–1, 2000, 174–177.
3. Bogusław Gediga/Danuta Piotrowska (Ed.): Kultura symboliczna kręgu pól popielnicowych epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie środkowej (Die symbolische Kultur des Urnenfelderkreises in der Bronze- und frühen Eisenzeit Mitteleuropas), L–2, 2002, 390–393.
4. Nože z doby bronzovej na Slovensku [Bronzezeitliche Messer aus der Slowakei], LX–2, 2012, 285–342.

VELIAČIK Ladislav – ROMSAUER Peter
1. Výsledky výskumu hradiska lužickej kultúry v Zemianskom Podhradí (Predbežná správa) [Grabungsergebnisse vom Burgwall der Lausitzer Kultur in Zemianske Podhradie (Vorbericht)], XLVI–2, 1998, 225–251.

VLADÁR Jozef (pozri aj Lichardus Jan – Vladár Jozef; Jakab Július – Olexa Ladislav – Vladár Jozef; Hanuliak Milan – Vladár Jozef; Ruttkay Matej – Vladár Jozef)
1. Za Mikulášom Dušekom, XLII–2, 1994, 399–401.
2. Zomrel Pavol Čaplovič, XLII–2, 1994, 402–403.
3. Jacques A. E. Nenquin´s Significant Jubilee, XLIII–1, 1995, 161–162.
4. Werner Coblenz, XLIV–1, 1996, 155–156.
5. K nedožitým osemdesiatinám doc. PhDr. Antona Točíka, DrSc., XLV–2, 1997, 445–446.
6. Za Josefom Poulíkom, XLVI–2, 1998, 353–356.
7. Životné jubileum prof. PhDr. Alexandra Ruttkaya, DrSc., XLIX–1/2, 2001, 364–367.
8. Václav Furmánek/Venceslas Kruta: L'Età d'oro dei Carpazi. Ceramiche e metalli dell'età del Bronzo della Slovacchia 2300–800 a. C., LI–1, 2003, 190–192.
9. Prof. Dr. Ján Lichardus, DrSc., h. c., LIII–2, 2005, 363–368.
10. PhDr. Eva Kolníková, DrSc. Životné a pracovné jubileum, LIII–2, 2005, 369–373.

VLKOLINSKÁ Ivona (pozri aj Ožďáni Ondrej – Vlkolinská Ivona)
1. Suchobokov, O. V.: Dniprovske lisostepove Livobrežžia v VIII-XIII st., XLIII–2, 1995, 351–353.
2. Petrašenko, V. V.: Slavjanska keramika VIII–IX st. Pravobrežžia strednogo Dnepra, XLIII–2, 1995, 353–354.
3. PhDr. Darina Bialeková, CSc., XLVII–2, 1999, 149.
4. K jubileám Dariny Bialekovej, LII–2, 2004, 373–374.
5. II. medzinárodná konferencia „Archeológia západu Ukrajiny“, LIII–2, 2005, 393–395.
6. Torzo stredovekej dediny v Beluši [Reste eines mittelalterlichen Dorfes in Beluša], LV–1, 2007, 23–107.
7. Josef Unger: Pohřební ritus 1. až 20. století v Evropě z antropologicko-archeologické perspektivy, LV–2, 2007, 397–398.

VOJTEČEK Marek (pozri Cheben Ivan – Vojteček Marek)

WĄS Marcin (pozri Valde-Nowak Paweł – Soják Marián – Wąs Marcin)

WIEDERMANN Egon
1. Šnúrová epistéma – kultúrny kód spletených povrázkov [The Cord Episteme – Cultural Code of Wound Cords], LVIII–2, 2010, 243–258.

ZÁBOJNÍK Jozef (pozri aj Fusek Gabriel – Zábojník Jozef; Kvetánová Ivana – Zábojník Jozef; Fusek Gabriel – Olexa Ladislav – Zábojník Jozef)
1. István Bóna: Das Hunnenreich, XLII–1, 1994, 238–242.
2. Soziale Problematik der Gräberfelder des nördlichen und nordwestlichen Randgebietes desAwarischen Kaganats [Sociálna problematika pohrebísk severného a severozápadného okrajového územia avarského kaganátu], XLIII–2, 1995, 205–344.
3. Das Awarische Kaganat und die Slawen an seiner nördlichen Peripherie (Probleme der archäologischen Abgrenzung) [Avarský kaganát a Slovania na jeho severnej periférii (Problém archeologického vymedzenia)], XLVII–1, 1999, 153–173.
4. Renate Pirling/Margareta Siepen: Das römisch-fränkische Gräberfeld von Krefeld-Gellep 1983–1988, L–1, 2002, 176.
5. Životné jubileum PhDr. Zlaty Čilinskej, DrSc., L–2, 2002, 353–354.
6. Pohrebisko z obdobia avarského kaganátu a včasnostredoveké sídliskové objekty v Čiernom Brode [Ein Gräberfeld aus der Zeit des awarischen Khaganats und die frühmittelalterlichen Siedlungsobjekte in Čierny Brod], LIV–1, 2006, 95–142.
7. Hrob 63 na pohrebisku v Čiernom Brode. Problematika hrobov s parciálnym spolupochovaním zvierat v období avarského kaganátu [Grab 63 auf dem Gräberfeld in Čierny Brod. Problematik der partiellen Tiermitbestattungen in der Zeit des Awarischen Kaganats], LV–2, 2007, 353–386.
8. K problematike priestorového vzťahu medzi pohrebiskom a sídliskovým areálom v období avarského kaganátu na južnom Slovensku [Zur Problematik der räumlichen Beziehung zwischen dem Gräberfeld und dem Siedlungsareal in der Zeit des Awarischen Khaganats in der Südslowakei], LVI–2, 2008, 269–292.
9. K problematike bijakov z obdobia avarského kaganátu [Zur Problematik von Kriegsflegeln aus der Zeit des Awarischen Khaganats], LVII–1, 2009, 169–182.
10. Hrob 1/68 na pohrebisku z obdobia avarského kaganátu v Radvani nad Dunajom, v časti Žitava I. K problematike falér typu Žitavská Tôň [Grab 1/68 auf dem Gräberfeld aus der Zeit des Awarischen Khaganats in Radvaň nad Dunajom, Teil Žitava I. Zur Problematik von Phaleren vom Typ Žitavská Tôň], LIX–2, 2011, 319–335.

CHRONOLOGICKÝ REGISTER ŠTÚDIÍ

Paleolit a mezolit

Beitrag zur Problematik des Kremsien [Príspevok k problematike kremsienu], XLI–2, 1993, 151–190 (Bánesz 3).

Eine Oberflächengrube zur Förderung von Radiolarit in Bolešov [Povrchová baňa na ťažbu rádiolaritu v Bolešove], XLIII–2, 1995, 185–204 (Cheben I. – Illášová – Hromada – Ožvoldová – Pavelčík 1).

Predmety umeleckého prejavu z paleolitickej stanice pri Cejkove a Kašove [Gegenstände künstlerischen Gepräges auf den paläolithischen Stationen in Cejkov und Kašov in der Ostslowekei], XLIV–1, 1996, 7–24 (Bánesz 4).

Socio-historical and Palaeo-ecological Considerations of Aurignacian in Europe and Near East [Spoločensko-historické a paleoekologické závery o aurignaciene Európy a Blízkeho východu], XLVI–1, 1998, 1–30 (Bánesz 7).

Gravettienske sídliská v Moravanoch nad Váhom a ich miesto vo vývoji mladého paleolitu strednej Európy [Gravettian sites in Moravany nad Váhom and their place in development of the Upper Palaeolithic in central Europe], XLVI–2, 1998, 145–167 (Hromada 3).

Stratigraphic position of the Aurignacian [Stratigrafická pozícia aurignacienu], XLVII–1, 1999, 1–5 (Bánesz 8).

Travertínová lokalita Hôrka v kontexte stredopaleolitického osídlenia Slovenska [Die Travertinlokalität in Hôrka im Kontext der mittelpaläolithischen Besiedlung der Slowakei], XLVII–2, 1999, 1–36 (Kaminská 4).

Gravettienske osídlenie spodnej vrstvy Kašova I [Gravettien-Besiedlung der unteren Schicht in Kašov I], L–1, 2002, 1–52 (Novák 1).

Výskum paleolitického náleziska v Nemšovej [Erforschung der paläolithischen Fundstelle in Nemšová], L–1, 2002, 53–67 (Cheben I. – Kaminská 1).

Paleolitické sídlisko a neskorostredoveká peňazokazecká dielňa v jaskyni Suchá diera v Spišskej Teplici [Paläolithische Siedlung und eine spätmittelalterliche Falschmünzerwerkstatt in der Höhle Suchá diera in Spišská Teplica], LI–2, 2003, 341–365 (Soják – Hunka 1).

Paleolitické osídlenie jaskyne Dzeravá skala pri Plaveckom Mikuláši. Výsledky výskumu v rokoch 2002–2003 [Paläolithische Besiedlung der Höhle Dzeravá skala bei Plavecký Mikuláš. Grabungsergebnisse aus den Jahren 2002–2003], LIII–1, 2005, 1–26 (Kaminská – Kozłowski – Svoboda 1).

Paleolitické zvyšky drevín z lokality Dzeravá skala a ich vypovedacia schopnosť [Wood remains from Palaeolithic site of Dzeravá skala and their interpretation], LIII–1, 2005, 27–33 (Hajnalová M. – Hajnalová E. 1).

On the problems of late paleolithic settlement in northern Slovakia. Example of Stará Ľubovňa site [Z problematiky neskoropaleolitického osídlenia severného Slovenska. Na príklade lokality Stará Ľubovňa], LV–1, 2007, 1–22 (Valde-Nowak – Soják – Wąs 1).

Štruktúra osídlenia mikroregiónu Trenčína v strednom a mladom paleolite [Settlement Structure of the Trenčín Microregion in the Middle and Upper Palaeolithic], LVI–2, 2008, 179–238 (Kaminská – Kozłowski – Sobczyk – Svoboda – Michalík 1).

Stratigraphic Sequence of Late Quaternary Deposits and Palaeolithic Occupations in the Trenčianska Turná Microregion [Stratigrafické sekvencie mladokvartérnych sedimentov a paleolitické osídlenie v mikroregióne Trenčianskej Turnej], LVI–2, 2008, 239–253 (Budek – Kalicki – Kaminská – Kozłowski – Sobczyk 1).

Contribution to the Mesolithic in the Slovak Carpathians [Príspevok k mezolitu slovenských Karpát], LVIII–1, 2010, 1–12 (Valde-Novak – Soják 1).

Paleolitické osídlenie v Moravanoch nad Váhom-Dlhej. Výsledky výskumov Juraja Bártu z rokov 1963 a 1990 [Palaeolithic Settlement in Moravany nad Váhom-Dlhá. Results of Juraj Bárta's Excavations in 1963 and 1990], LVIII–2, 2010, 183–206 (Nemergut 1).

Nitra I-Čermáň v rámci štruktúry osídlenia gravettienskej kultúry na Slovensku [Nitra I-Čermáň Against the Background of the Gravettian Settlement Structure in Slovakia], LIX–1, 2011, 1–85 (Kaminská – Kozłowski 1).

Neolit a eneolit

Zur Problematik des Untergangs der Bükker Kultur [K problematike zániku bukovohorskej kultúry], XLIII–1, 1995, 5–26 (Šiška 5).

Eine Oberflächengrube zur Förderung von Radiolarit in Bolešov [Povrchová baňa na ťažbu rádiolaritu v Bolešove], XLIII–2, 1995, 185–204 (Cheben I.– Illášová – Hromada – Ožvoldová – Pavelčík 1).

Neolithic/Aeneolithic/Early Bronze Age Polished Stone Industry from the Spiš Area (Northeastern Slovakia) [Kamenná brúsená industria neolitického/eneolitického/ranobronzového veku zo Spiša (severovýchodné Slovensko)], XLV–1, 1997, 7–34 (Hovorka – Soják 1).

Hlavné výsledky výskumu sídliska lengyelskej kultúry v Žlkovciach [Substantial research results of the Lengyel-culture site in Žlkovce], XLVI–2, 1998, 169–186 (Pavúk 2).

Architektúra neolitickej osady v Šarišských Michaľanoch [Architektur der neolithischen Ansiedlung in Šarišské Michaľany], XLVI–2, 1998, 187–204 (Šiška 8).

Spalt- und geschliffene Industrie aus der Záhorie-Niederung [Štiepaná a brúsená industria zo Záhorskej nížiny], XLVII–1, 1999, 7–40 (Cheben I. – Husák – Hovorka 1).

Bemerkungen zur Frühbronzezeit in Westbulgarien und Nordostgriechenland (Im Licht der „Importe" aus dem Karpatenbecken) [Poznámky k ranej dobe bronzovej v západnom Bulharsku a v severovýchodnom Grécku (Vo svetle „importov" z Karpatskej kotliny)], XLVII–1, 1999, 41–65 (Němejcová-Pavúková 1).

Novšie výskumy sídlisk ľudu badenskej kultúry na južnom Slovensku [Neuere Ausgrabungen von Siedlungen der Träger der Badener Kultur in der Südslowakei], XLVII–1, 1999, 67–89 (Nevizánsky 3).

Das Epilengyel/Lengyel IV als kulturhistorische Einheit [Epilengyel/Lengyel IV ako kultúrnohistorický celok], XLVIII–1, 2000, 1–26 (Pavúk 3).

Pseudokernoi aus Stránska [Pseudokernosy zo Stránskej], XLVIII–1, 2000, 27–36 (Nevizánsky 4).

Neolitické osídlenie Spiša [Die neolithische Besiedlung der Zips (Spiš)], XLVIII–2, 2000, 185–314 (Soják 1).

Príspevok k mladšiemu stupňu kultúry Makó(Kosihy)-Čaka na juhozápadnom Slovensku [Beitrag zur jüngeren Stufe der Makó(Kosihy)-Čaka-Kultur in der Südwestslowakei], XLIX–1/2, 2001, 19–38 (Nevizánsky 5).

Náčrt neolitického a eneolitického osídlenia severozápadného Slovenska [Skizze der neolithischen und äneolithischen Besiedlung der Nordwestslowakei], L–1, 2002, 69–78 (Šiška 9).

Antropomorfné a gynekomorfné nádoby badenskej kultúry z územia Karpatskej kotliny [Anthropomorphe und gynekomorphe Gefäße der Badener Kultur aus dem Gebiet des Karpatenbeckens], L–1, 2002, 79–98 (Nevizánsky 6).

Contribution to the problem of „craftsmen" graves at the End of Aeneolithic and in the Early Bronze Age in Central, Western and Eastern Europe [Príspevok k problematike hrobov „remeselníkov" v závere eneolitu a v staršej dobe bronzovej v strednej, západnej a východnej Európe], L–2, 2002, 179–228 (Bátora 7).

Kupferne Schaftlochäxte in Mittel-, Ost- und Südosteuropa (Zu Kulturkontakten und Datierung – Äneolithikum/Frühbronzezeit) [Medené sekerky s jedným ostrím v strednej, východnej a juhovýchodnej Európe (Ku kultúrnym kontaktom a datovaniu – eneolit/včasná doba bronzová)], LI–1, 2003, 1–38 (Bátora 8).

Gliederung der Lengyel-Kultur in der Slowakei. Ein Rückblick nach vierzig Jahren [Triedenie lengyelskej kultúry na Slovensku. Poohliadnutie sa po štyridsiatich rokoch], LI–2, 2003, 195–216 (Lichardus – Vladár 3).

Nové poznatky o pohrebnom ríte ľudu badenskej kultúry [Neue Erkenntnisse über den Bestattungsritus der Träger der Badener Kultur], LI–2, 2003, 217–222 (Nevizánsky 7).

Kommentar zu einem Rückblick nach vierzig Jahren auf die Gliederung der Lengyel-Kultur [Komentár k jednému pohľadu na triedenie lengyelskej kultúry po štyridsiatich rokoch], LII–1, 2004, 139–160 (Pavúk 6).

Orientácia rondelov lengyelskej kultúry na smery vysokého a nízkeho mesiaca [Orientierung der Rondelle der Lengyel-Kultur in die Richtungen des hohen und niedrigen Mondes], LII–2, 2004, 211–280 (Pavúk – Karlovský 1).

Praveké osídlenie pieskovej duny Veľká Moľva v Čičarovciach [Vorgeschichtliche Ansiedlung der Sanddüne Veľká Moľva in Čičarovce], LV–2, 2007, 203–260 (Kaminská 9).

Poznámky k neskorému neolitu na Východoslovenskej nížine vo svetle výsledkov výskumu v Polgári-Csőszhalome [Some remarks on the Late Neolithic of the East Slovakian Plain in the light of excavation results at Polgár-Csőszhalom], LV–2, 2007, 261–275 (Pavúk 9).

Research on Radiolarites of the White Carpathian Klippen Belt [Výskum rádiolaritov bradlového pásma Bielych Karpát], LVIII–1, 2010, 13–52 (Cheben I. – Cheben M. 1).

The Early Neolithic Settlement from Brunn Wolfholz in Lower Austria and the Problem of Typology and Chro-

nology of the Low Bowls with Sharply Curved Wall [Včasnoneolitické sídlisko Brunn Wolfholz v Dolnom Rakúsku a problematika typológie a chronológie nízkych mís s ostro zahnutými stenami], LVIII–2, 2010, 207–228 (Stadler – Kotova 1).

Neuere äneolithische Kupferfunde aus der Westslowakei [Novšie eneolitické medené nálezy zo západného Slovenska], LVIII–2, 2010, 229–241 (Pavúk 11).

Šnúrová epistéma – kultúrny kód spletených povrázkov [The Cord Episteme – Cultural Code of Wound Cords], LVIII–2, 2010, 243–258 (Wiedermann 1).

Rekonštrukcia eneolitického domu z Chynorian [Reconstruction of the Aeneolithic House from Chynorany], LIX–1, 2011, 87–147 (Ďuriš 1).

Deskriptívny systém a vypovedacia schopnosť mazanice z mladšej a neskorej doby kamennej [Descriptive System and Evidential Power of Clay Daub from the Younger and Later Stone Age], LX–2, 2012, 195–250 (Ďuriš 2).

Kolové stavby lengyelskej kultúry. Pôdorysy, interiér a ich funkcia [The Lengyel Culture Stockade Buildings. Ground Plans, Interior, and Their Function], LX–2, 2012, 251–284 (Pavúk 13).

Doba bronzová

Pohrebisko lužickej kultúry v Háji (okres Martin) [Gräberfeld der Lausitzer Kultur in Háj (Bezirk Martin)], XLII–1, 1994, 5–36 (Hrubec – Kujovský 1).

Príspevok k poznaniu vzťahov lužických a stredodunajských popolnicových polí na Slovensku [Beitrag zum Kennen der Beziehungen der lausitzischen und mitteldanubischen Urnenfelder in der Slowakei], XLII–2, 1994, 261–317 (Kujovský 2).

Vývoj stredodunajských popolnicových polí v neskorej dobe bronzovej (HaB) a vznik halštatskej kultúry [Die Entwicklung mitteldonauländischer Urnenfelder in der späten Bronzezeit (HaB) und der Beginn der Hallstattkultur], XLII–2, 1994, 319–333 (Stegmann-Rajtár 1).

Osídlenie Záhorskej nížiny v období kultúry popolnicových polí a v dobe halštatskej vo vzťahu k prírodným podmienkam [Besiedlung der Záhorie-Niederung während der Urnenfelder- und Hallstattzeit in Bezug zu naturräumlichen Bedingungen], XLII–2, 1994, 335–367 (Katkinová 1).

Karpatenbecken – Sintašta – Mykene. Ein Beitrag zur Definition der Bronzezeit als historischer Epoche [The Carpathian Basin – Sintašta – Mycenae. Contribution to defining the Bronze Age as an historical epoch] [Karpatská kotlina – Sintašta – Mykény. Príspevok k definovaniu doby bronzovej ako historickej epochy], XLIV–1, 1996, 25–93 (Lichardus – Vladár 1).

Sídlisko stredodunajskej mohylovej kultúry vo Veselom [Siedlung der mitteldanubischen Hügelgräberkultur in Veselé], XLIV–2, 1996, 189–252 (Bartík 1).

Hrob mezőcsátskej kultúry zo Želiezoviec [Körpergrab der Mezőcsát-Kultur aus Želiezovce], XLIV–2, 1996, 253–264 (Ožďáni – Nevizánsky 1).

Neolithic/Aeneolithic/Early Bronze Age Polished Stone Industry from the Spiš Area (Northeastern Slovakia) [Kamenná brúsená industria neolitického/eneolitického/ranobronzového veku zo Spiša (severovýchodné Slovensko)], XLV–1, 1997, 7–34 (Hovorka – Soják 1).

Frühe und mittlere Bronzezeit in der Südwestslowakei. Forschungsbeitrag von Anton Točík (Rückblick und Ausblick) [Včasná a stredná doba bronzová na juhozápadnom Slovensku. Prínos Antona Točíka k bádaniu (Retrospektíva a výhľady)], XLV–2, 1997, 221–352 (Lichardus – Vladár 2).

Nové riečne nálezy – bronzové meče z Váhu [Neue Flußfunde – Bronzeschwerter aus der Waag], XLV–2, 1997, 419–430 (Bartík 2).

Osobitosti sídliska tellového typu vo Včelinciach [Besonderheiten einer Siedlung des Tell-Typs in Včelince], XLVI–2, 1998, 205–224 (Furmánek – Marková K. 2).

Výsledky výskumu hradiska lužickej kultúry v Zemianskom Podhradí (Predbežná správa) [Grabungsergebnisse vom Burgwall der Lausitzer Kultur in Zemianske Podhradie (Vorbericht)], XLVI–2, 1998, 225–251 (Veliačik – Romsauer 1).

Stavebné drevo na hradisku lužickej kultúry v Zemianskom Podhradí [Bauholz auf dem Burgwall der Lausitzer Kultur in Zemianske Podhradie], XLVI–2, 1998, 253–261 (Hajnalová E. 3).

Skalka nad Váhom a jej význam v dejinách osídlenia trenčianskeho mikroregiónu [Skalka nad Váhom und seine Bedeutung in der Besiedlungsgeschichte der Trenčíner Mikroregion], XLVI–2, 1998, 309–331 (Hanuliak 7).

Bemerkungen zur Frühbronzezeit in Westbulgarien und Nordostgriechenland (Im Licht der „Importe" aus dem Karpatenbecken) [Poznámky k ranej dobe bronzovej v západnom Bulharsku a v severovýchodnom Grécku (Vo svetle „importov" z Karpatskej kotliny)], XLVII–1, 1999, 41–65 (Němejcová-Pavúková 1).

Ein Kultobjekt der Otomani-Kultur in Nižná Myšľa [Kultový objekt otomanskej kultúry v Nižnej Myšli], XLVII–1, 1999, 91–127 (Jakab – Olexa – Vladár 1).

Výšinné hradisko na Kláštorisku-Čertovej sihoti v Letanovciach [Der Höhenburgwall auf Kláštorisko-Čertova sihoť in Letanovce], XLVII–1, 1999, 129–152 (Mirošayová 5).

Pohrebisko zo staršej doby bronzovej v Jelšovciach vo svetle kultúrnych vplyvov a kontaktov [Das Gräberfeld aus der älteren Bronzezeit in Jelšovce im Lichte der Kultureinflüsse und Kontakte], XLVII–2, 1999, 37–60 (Bátora 5).

Počiatky osídlenia devínskeho hradiska v mladšej dobe bronzovej [Besiedlungsanfänge des Devíner Burgwalls in der jüngeren Bronzezeit], XLVIII–1, 2000, 37–86 (Plachá – Paulík 1).

Meč s vývalkovitou rukoväťou z Novohradu [Schwert mit Wulstgriff aus Novohrad], XLVIII–1, 2000, 87–100 (Furmánek 12).

Výšinné hradisko v Detve – osídlenie v mladšej a neskorej dobe bronzovej [Der Höhenburgwall in Detva – Besiedlung in der Jung- und Spätbronzezeit], XLIX–1/2, 2001, 39–58 (Šalkovský 2).

Contribution to the problem of „craftsmen" graves at the End of Aeneolithic and in the Early Bronze Age in Central, Western and Eastern Europe [Príspevok k problematike hrobov „remeselníkov" v závere eneolitu a v staršej dobe bronzovej v strednej, západnej a východnej Európe], L–2, 2002, 179–228 (Bátora 7).

Zur Datierung des bronzezeitlichen Brunnens von Gánovce [K datovaniu studne z doby bronzovej v Gánovciach], L–2, 2002, 229–243 (Benkovsky-Pivovarová 1).

Kupferne Schaftlochäxte in Mittel-, Ost- und Südosteuropa (Zu Kulturkontakten und Datierung – Äneolithikum/ Frühbronzezeit) [Medené sekerky s jedným ostrím v strednej, východnej a juhovýchodnej Európe (Ku kultúrnym kontaktom a datovaniu – eneolit/včasná doba bronzová)], LI–1, 2003, 1–38 (Bátora 8).

K niektorým otázkam tzv. hurbanovského typu [On some questions of so-called Hurbanovo type], LII–2, 2004, 281–300 (Mitáš 1).

Určujúce charakteristiky osídlenia vo Vlčkovciach [Die bestimmenden Charakteristiken der Besiedlung in Vlčkovce], LIII–1, 2005, 133–168 (Hanuliak – Varsik 1).

Pohrebisko lužickej kultúry v Sklabinskom Podzámku [Gräberfeld der Lausitzer-Kultur in Sklabinský Podzámok], LIII–2, 2005, 203–218 (Horňák 1).

Die Spätbronzezeitlichen Inventare mit Kannelierter Keramik in Westlichem Kleinpolen und ihre Verbindungen mit Südlichem Teil des Karpatenbeckens [Inventáre neskorej doby bronzovej s kanelovanou keramikou v západnom Malopoľsku a ich vzťahy s južnou časťou Karpatskej kotliny], LIII–2, 2005, 219–236 (Przybyła 1).

Pohřebiště nitranské kultury ze Slatinic, okres Olomouc [Gräberfeld der Nitraer Kultur aus Slatinice, Bezirk Olomouc], LIV–1, 2006, 1–31 (Šmíd 1).

Přírodovědné analýzy fajánsového korálku z hrobu nitranské kultury ze Slatinic, okres Olomouc [Die naturwissenschaftlichen Analysen der Fayenceperle aus dem Grab der Nitraer Kultur aus Slatinice, Bezirk Olomouc], LIV–1, 2006, 33–40 (Gregorová – Hložek – Sulovský 1).

Pohřebiště nitranské kultury ze Slatinic, okres Olomouc. Antropologická analýza [Das Gräberfeld der Nitraer Kultur aus Slatinice, Bezirk Olomouc. Anthropologische Analyse], LIV–1, 2006, 41–55 (Dočkalová 1).

Praveké osídlenie pieskovej duny Veľká Moľva v Čičarovciach [Vorgeschichtliche Ansiedlung der Sanddüne Veľká Moľva in Čičarovce], LV–2, 2007, 203–260 (Kaminská 9).

Grundkennziffern der Paläodemographie der frühbronzezeitlicher Gräberfelder von Jelšovce [Základné parametre paleodemografie pohrebísk zo staršej doby bronzovej v Jelšovciach], LV–2, 2007, 277–283 (Jakab 3).

Zum Beginn der mittleren Bronzezeit in unterem Nitra-Tal in der Slowakei [K počiatku strednej doby bronzovej na dolnom Ponitrí], LVI–2, 2008, 255–267 (Benkovsky-Pivovarová 2).

Depoty bronzových predmetov z Hradiska pri Nemeckej [Hortfunde von Bronzegegenständen aus der Fundstelle Hradisko bei Nemecká], LVII–1, 2009, 1–56 (Ožďáni 5).

Metallurgy and Early Bronze Age Fortified Settlements in Slovakia [Metalurgia a opevnené sídliská zo staršej doby bronzovej na Slovensku], LVII–2, 2009, 195–219 (Bátora 11).

Hroby s dýkami na pohrebisku zo staršej doby bronzovej v Ludaniciach-Mýtnej Novej Vsi [Gräber mit Dolchen auf dem frühbronzezeitlichen Gräberfeld in Ludanice-Mýtna Nová Ves], LVII–2, 2009, 221–260 (Bátora 12).

Šnúrová epistéma – kultúrny kód spletených povrázkov [The Cord Episteme – Cultural Code of Wound Cords], LVIII–2, 2010, 243–258 (Wiedermann 1).

Poznámky k výskytu keramiky cudzej proveniencie na juhozápadnom Slovensku počiatkom strednej doby bronzovej [Anmerkungen zum Vorkommen der Keramik fremder Provenienz in der Südwestslowakei am Anfang der mittleren Bronzezeit], LVIII–2, 2010, 259–272 (Ožďáni 6).

Bronzezeitliche Siedlung von Liptovský Trnovec [Osada z doby bronzovej v Liptovskom Trnovci], LVIII–2, 2010, 273–308 (Przybyła – Beljak 1).

Pohrebisko a sídlisko lužickej kultúry v Dolnom Kubíne [A Burial Ground and Settlement of the Lusatian Culture at Dolný Kubín], LIX–2, 2011, 205–220 (Cheben I. – Vojteček 1).

Nálezy bronzových nožov z doby bronzovej na území Slovenska [Funde von Bronzemessern aus der Bronzezeit auf dem Gebiet der Slowakei], LX–1, 2012, 1–36 (Chebenová 1).

Nože z doby bronzovej na Slovensku [Bronzezeitliche Messer aus der Slowakei], LX–2, 2012, 285–342 (Veliačik 4).

Doba halštatská

Nové nálezy vekerzugskej skupiny z Nitry [Neufunde der Vekerzug-Gruppe aus Nitra], XLI–1, 1993, 5–39 (Romsauer 1).

Sídlisko z neskorej doby halštatskej v Čečejovciach [Späthallstattzeitliche Siedlung in Čečejovce], XLII–1, 1994, 37–68 (Miroššayová 1).

K počiatkom výroby železa (Ako sa vyrábalo prvé železo na území Slovenska) [Zu den Anfängen der Eisengewinnung (Wie das erste Eisen im Gebiet der Slowakei gewonnen wurde)], XLII–1, 1994, 69–90 (Mihok 1).

Late Sarmatian Graves and their connections within the Great Hungarian Plain [Neskorosarmatské hroby a ich vzťahy v rámci Veľkej uhorskej nížiny], XLII–1, 1994, 105–124 (Vaday 1).

Príspevok k poznaniu vzťahov lužických a stredodunajských popolnicových polí na Slovensku [Beitrag zum Kennen der Beziehungen der lausitzischen und mitteldanubischen Urnenfelder in der Slowakei], XLII–2, 1994, 261–317 (Kujovský 2).

Vývoj stredodunajských popolnicových polí v neskorej dobe bronzovej (HaB) a vznik halštatskej kultúry

[Die Entwicklung mitteldonauländischer Urnenfelder in der späten Bronzezeit (HaB) und der Beginn der Hallstattkultur], XLII–2, 1994, 319–333 (Stegmann-Rajtár 1).

Osídlenie Záhorskej nížiny v období kultúry popolnicových polí a v dobe halštatskej vo vzťahu k prírodným podmienkam [Besiedlung der Záhorie-Niederung während der Urnenfelder- und Hallstattzeit in Bezug zu naturräumlichen Bedingungen], XLII–2, 1994, 335–367 (Katkinová 1).

Revízny výskum mohyly z doby železnej vo Včelínciach [Revisionsgrabung im Hügelgrab aus der Eisenzeit in Včelínce], XLII–2, 1994, 369–397 (Furmánek – Marková K. 1).

Hrob mezőcsátskej kultúry zo Želiezoviec [Körpergrab der Mezőcsát-Kultur aus Želiezovce], XLIV–2, 1996, 253–264 (Ožďáni – Nevizánsky 1).

Spinnen und Weben in Smolenice-Molpír. Ein Beitrag zum wirtschaftlichen und religiös-kultischen Leben der Bewohner des hallstattzeitlichen „Fürstensitzes" [Pradenie a tkanie v Smoleniciach-Molpíre. Príspevok k hospodárskemu a náboženstvo-kultovému životu obyvateľov „kniežacieho sídla" doby halštatskej], XLVI–2, 1998, 263–287 (Stegmann-Rajtár 2).

Výšinné hradisko v Detve – protohistorické osídlenie [Höhenburgwall in Detva – protohistorische Besiedlung], L–1, 2002, 99–126 (Šalkovský 4).

Zur Datierung des bronzezeitlichen Brunnens von Gánovce [K datovaniu studne z doby bronzovej v Gánovciach], L–2, 2002, 229–243 (Benkovsky-Pivovarová 1).

Smolenice-Molpír im Licht skythischer Angriffe auf die hallstattzeitlichen Siedlungen nördlich und südlich der Mährischen Pforte [Smolenice-Molpír vo svetle skýtskych nájazdov na halštatské sídliská severne a južne od Moravskej brány], LIV–2, 2006, 191–208 (Hellmuth 1).

Untersuchungen zum Gewicht skythischer Pfeilspitzen aus der hallstattzeitlichen Siedlung von Smolenice-Molpír [Výskum hmotnosti skýtskych hrotov šípov z halštatského sídliska Smolenice-Molpír], LV–2, 2007, 285–294 (Hellmuth 2).

Žiarové pohrebisko východohalštatskej a vekerzugskej kultúry v Nových Zámkoch. Príspevok k pohrebiskám doby halštatskej vo východoalpsko-zadunajskej oblasti [Das Brandgräberfeld der Osthallstattkultur und der Vekerzug-Kultur in Nové Zámky.Ein Beitrag zu den hallstattzeitlichen Gräberfeldern im ostalpinen-transdanubischen Raum], LVII–1, 2009, 57–116 (Stegmann-Rajtár 12).

Zeichen häuslichen Schutzes in der hallstattzeitlichen Höhensiedlung von Smolenice-Molpír, Südwestslowakei. Zu zwei Hüttenlehmfragmenten mit Z-Hakenverzierung [Znaky ochrany domu v halštatskom výšinnom sídlisku Smolenice-Molpír na juhozápadnom Slovensku. K dvom fragmentom mazanice zo stien s hákovitou výzdobou v tvare písmena Z], LX–1, 2012, 37–44 (Müller 1).

Monumente der Ahnenverehrung? Zur Deutung der hallstattzeitlichen Grabhügel von Nové Košariská [Monumenty uctievania predkov? K interpretácii halštatských mohýl na Nových Košariskách], LX–2, 2012, 343–364 (Müller 2).

Doba laténska

Stredolaténske zvieracie žiarové hroby alebo doklady kultových praktík z Nitry? [Mittellatenezeitliche tierische Brandgräber oder Belege über Kultpraktiken aus Nitra?], XLI–1, 1993, 41–58 (Pieta 1).

The circulation of Late La Tène slip decorated pottery in Slovakia, southern Poland and Transdanubian Hungary [Cirkulácia maľovanej keramiky na Slovensku, v južnom Poľsku a v maďarskom Podunajsku], XLI–1, 1993, 59–81 (Cumberpatch 1).

Revízny výskum mohyly z doby železnej vo Včelínciach [Revisionsgrabung im Hügelgrab aus der Eisenzeit in Včelínce], XLII–2, 1994, 369–397 (Furmánek – Marková K. 1).

Reich ausgestattete Brandgräber mit Holzeinbau auf dem Gräberfeld in Malé Kosihy. Reflexionen und Hypothesen über die Bestattungssitten der Kelten [Bohato vybavené žiarové hroby s drevenou konštrukciou na pohrebisku v Malých Kosihách. Reflexie a hypotézy o pohrebných zvykoch Keltov], XLVI–2, 1998, 289–308 (Bujna 7).

Skalka nad Váhom a jej význam v dejinách osídlenia trenčianskeho mikroregiónu [Skalka nad Váhom und seine Bedeutung in der Besiedlungsgeschichte der Trenčíner Mikroregion], XLVI–2, 1998, 309–331 (Hanuliak 7).

Sídlisko z doby laténskej v Nitre-Šindolke a jeho postavenie v rámci regiónu stredného Ponitria [Siedlung aus der Latènezeit in Nitra-Šindolka und ihre Stellung im Rahmen der Region des mittleren Nitratales], XLVII–2, 1999, 61–74 (Březinová 5).

Die Siedlung Liptovská Mara II und die Anfänge der Einflüsse der latène-kultur im Westkarpatenraum [Sídlisko Liptovská Mara II a počiatky vplyvu laténskej kultúry v západokarpatskej oblasti], XLVIII–2, 2000, 315–346 (Pieta 3).

Výšinné hradisko v Detve – protohistorické osídlenie [Höhenburgwall in Detva – protohistorische Besiedlung], L–1, 2002, 99–126 (Šalkovský 4).

Spony z keltských hrobov bez výzbroje z územia Slovenska (Typovo-chronologické triedenie LTB- a C1-spôn) [Fibeln aus keltischen waffenlosen Gräbern aus dem Gebiet der Slowakei (Typo-chronologische Gliederung der LTB- und C1-Fibeln)], LI–1, 2003, 39–108 (Bujna 9).

Fundmünzen in den latènezeitlichen Burgwällen und anderen Höhenlagen in der Slowakei [Nálezy mincí na laténskych hradiskách a iných výšinných polohách na Slovensku], LI–2, 2003, 223–246 (Kolníková 10).

Mince a spony – depot z neskorolaténskeho hradiska Rochovica pri Žiline (numizmaticko-archeologické súvislosti) [Münzen und Fibeln – Depot vom spätlatènezeitlichen Burgwall Rochovica bei Žilina (numismatisch-archäologische Zusammenhänge)], LII–1, 2004, 1–34 (Kolníková – Kolník 1).

Spätlatènezeitliche Waffen und Ausrüstung im Nördlichen Teil des Karpatenbeckens [Neskorolaténske zbrane a výstroj v severnej časti Karpatskej kotliny], LIII–1, 2005, 35–84 (Pieta 7).

Ďalší hromadný nález železných predmetov v Plaveckom Podhradí [Weiterer Hortfund von Eisengegenständen in Plavecké Podhradie], LIII–1, 2005, 85–122 (Paulík – Tomčíková 1).

Der frühlatènezeitliche Burgwall in Horné Orešany, Westslowakei. Vorbericht [Včasnolaténske hradisko v Horných Orešanoch, západné Slovensko. Predbežná správa], LV–2, 2007, 295–310 (Pieta 8).

Príspevok k jednému z typov stredolaténskych spôn [Beitrag zu einem der Mittellatène-Fibeltypen], LVI–1, 2008, 1–20 (Brezňanová 1).

Vývoj pohrebného rítu na keltských pohrebiskách z územia Slovenska [Zur Entwicklung des Bestattungsritus auf den keltischen Gräberfeldern aus dem Gebiet der Slowakei], LVII–1, 2009, 117–168 (Haruštiak 2).

Les anneaux à quatre oves creux de la nécropole latenienne d'Ipeľské Predmostie [Štvorpuklicové kruhy z laténskeho pohrebiska v Ipeľskom Predmostí], LIX–2, 2011, 221–234 (Furman 1).

Doba rímska a doba sťahovania národov

Погребения эпохи Великого переселения народов возле с. Великая Бакта [Gräber aus der Völkerwanderungszeit in Velikaja Bakta (Karpatoukraine)], XLII–1, 1994, 91–104 (Čerkun 1).

Žuráň in der Geschichte Mitteleuropas [Žuráň v dějinách střední Evropy], XLIII–1, 1995, 27–105 (Poulík 1).

Römische Spolien aus Nové Zámky und ihre kaiserzeitliche und spätere baugeschichtliche Zusammenhänge [Rímske spólie z Nových Zámkov a ich stavebno-historické súvislosti], XLV–1, 1997, 35–82 (Kuzmová – Ertel – Kotruszová – Hošek – Illášová 1).

Skalka nad Váhom a jej význam v dejinách osídlenia trenčianskeho mikroregiónu [Skalka nad Váhom und seine Bedeutung in der Besiedlungsgeschichte der Trenčíner Mikroregion], XLVI–2, 1998, 309–331 (Hanuliak 7).

Nálezový horizont z prelomu doby rímskej a doby sťahovania národov na viacvrstvovom sídlisku v Ostrovanoch [Der Fundhorizont von der Wende der römischen Kaiserzeit und der Völkerwanderungszeit auf der mehrschichtigen Siedlung in Ostrovany], XLVII–2, 1999, 75–132 (Lamiová-Schmiedlová – Tomášová 1).

Results of mineralogical investigation of amphora from Slovakia [Výsledky mineralogického výskumu amfory zo Slovenska], XLVII–2, 1999, 133–143 (Pawlikowski 1).

Die Niemberger Fibeln und die Chronologie der Völkerwanderungszeit in Mitteldeutschland [Spony niemberského typu a chronológia doby sťahovania národov v strednom Nemecku], XLIX–1/2, 2001, 59–101 (Bemmann 1).

Langhäuser im östlichen Germanien. Überlegungen zu einem Forschungsproblem [Dlhé domy vo východnej Germánii. Úvahy k jednému problému výskumu], XLIX–1/2, 2001, 103–118 (Donat 1).

Terra Sigillata-Funde aus der sarmatischen Siedlung Dunakeszi-Alagi major [Nálezy terry sigillaty zo sarmatského sídliska Dunakeszi-Alagi major], XLIX–1/2, 2001, 119–138 (Gabler 1).

Das Verbreitungsbild der Fibeln A. 67/68 und A. 68 im Barbaricum [Rozšírenie spôn A. 67/68 a A. 68 v barbariku], XLIX–1/2, 2001, 165–179 (Mączyńska 1).

Les sarcophages de l'anastasis et „des deux frères" du Vatican sont-ils oeuvres de deux sculpteurs? Remarques à propos des autres sarcophages du „groupe du sarcophage de deux frères" [Jsou sarkofágy Anastasis a tzv. „dvou bratrů" ve Vatikáně dílem dvou sochařů? Poznámky k dalším sarkofágům ze „skupiny dvou bratrů"], XLIX–1/2, 2001, 181–202 (Pardyová 1).

Die germanische Silberfibel von Mušov und ihr archäologisch-historisches Umfeld [Germánská stříbrná spona z Mušova a její archeologicko-historické souvislosti], XLIX–1/2, 2001, 203–247 (Tejral 1).

Militia inermis, militia armata. Bemerkungen zur Frage des Limes Sarmatiae [Militia inermis, militia armata. Poznámky k otázke Limes Sarmatiae], XLIX–1/2, 2001, 249–276 (Vaday 2).

Výšinné hradisko v Detve – protohistorické osídlenie [Höhenburgwall in Detva – protohistorische Besiedlung], L–1, 2002, 99–126 (Šalkovský 4).

Besiedlung in der älteren römischen Kaiserzeit am östlichen Rand von Bratislava [Osídlenie v staršej dobe rímskej na východnom okraji Bratislavy], L–1, 2002, 127–152 (Varsik 5).

Hof und Grab – die jüngerkaiserzeitlichen Eliten vor und nach dem Tode. Eine Fallstudie aus dem Unteren Odergebiet [Dvor a hrob – elity mladšej doby rímskej pred a po smrti. Štúdia z oblasti dolnej Odry], LI–2, 2003, 247–318 (Schuster 1).

Príspevok do diskusie o počiatkoch slovanského osídlenia Slovenska [Contribution to the discussion on beginnings of Slavic settlement in Slovakia], LI–2, 2003, 319–340 (Fusek – Zábojník 1).

Mince a spony – depot z neskorolaténskeho hradiska Rochovica pri Žiline (numizmaticko-archeologické súvislosti) [Münzen und Fibeln – Depot vom spätlatènezeitlichen Burgwall Rochovica bei Žilina (numismatisch-archäologische Zusammenhänge)], LII–1, 2004, 1–34 (Kolníková – Kolník 1).

Roman Sarcophagi from Krásna Hôrka (Slovakia) [Rímske sarkofágy z Krásnej Hôrky (Slovensko)], LIII–1, 2005, 123–132 (Kovács – Kuzmová 1).

Určujúce charakteristiky osídlenia vo Vlčkovciach [Die bestimmenden Charakteristiken der Besiedlung in Vlčkovce], LIII–1, 2005, 133–168 (Hanuliak – Varsik 1).

Germánske hroby z Čaky a Gbeliec. Príspevok k osídleniu juhozápadného Slovenska v dobe rímskej [Die germanischen Gräber aus Čaka und Gbelce. Ein Beitrag zur Besiedlung der südwestlichen Slowakei in der römischen Kaiserzeit], LIV–1, 2006, 57–94 (Beljak – Kolník 1).

Deti stredodunajských Germánov. Analýza hrobov detí a mladistvých [Die Kinder der mitteldonauländischen Germanen. Analyse der Gräber von Kindern und Jugendlichen], LVI–1, 2008, 21–60 (Kvetánová 1).

Das Waffenbrandgrab der Przeworsk-Kultur aus Stěbořice [Žárový bojovnický hrob przeworské kultury ze Stěbořic], LVIII–1, 2010, 53–79 (Loskotová 1).

Zur Frage der frühesten hunnischen Anwesenheit in donauländischen Provinzen am Beispiel des archäologischen Befundes [Otázka hunské přítomnosti v podunajských provincích ve světle archeologických nálezů], LVIII–1, 2010, 81–122 (Tejral 2).

Römische Militärausrüstungsgegenstände aus dem germanischen Grubenhaus in Cífer [Nálezy rímskeho vojenského výstroja z germánskej zemnice v Cíferi], LVIII–2, 2010, 309–336 (Cheben I. – Ruttkay M. 1).

Nové sídliskové nálezy z Nižnej Myšle. K problematike včasnoslovanského osídlenia horného Potisia [Neue Siedlungsfunde aus Nižná Myšľa. Zur Problematik der frühslawischen Besiedlung im oberen Theißgebiet], LVIII–2, 2010, 337–363 (Fusek – Olexa – Zábojník 1).

Pohřebiště z doby římské ve Velaticích [Das Gräberfeld aus der Römerzeit in Velatice], LIX–2, 2011, 235–309 (Jílek – Kuča – Sojková 1).

Rímsky míľnik z Gerulaty [A Roman Milestone from Gerulata], LIX–2, 2011, 311–318 (Kovács – Schmidtová 1).

Včasný a vrcholný stredovek

Pohrebisko slovanskej populácie z 10. storočia v Bučanoch [Gräberfeld einer slawischen Population aus dem 10. Jahrhundert in Bučany], XLI–1, 1993, 83–113 (Hanuliak 1).

Pohrebisko z 10.–11. storočia v Milanovciach (teraz Veľký Kýr) [Gräberfeld aus dem 10.–11. Jahrhundert in Milanovce], XLI–1, 1993, 115–132 (Hanuliak – Kolník 1).

Gräberfeld aus der Zeit des Awarischen Reiches bei der Schiffswerft in Komárno II (1987–1989) [Pohrebisko z doby avarskej ríše pri Lodeniciach v Komárne II (1987–1989)], XLI–2, 1993, 191–307 (Trugly 1).

Anthropologische Analyse des Gräberfeldes in Komárno-Schiffswerft II (1987–1989) [Antropologická analýza pohrebiska z Komárna-Lodeníc II (1987–1989], XLI–2, 1993, 309–338 (Jakab 1).

Tierbeigaben in den Gräbern von Komárno-Schiffswerft II (Grabung 1987–1989) [Zvieracie prílohy v hroboch z Komárna-Lodeníc II (Výskum 1987–1989)], XLI–2, 1993, 339–346 (Ambros 1).

Bruchstücke petrifizierter und verkohlter Pflanzenreste in den Gräbern von Komárno-Schiffswerft [Úlomky petrifikovaných a zuhoľnatených rastlinných zvyškov v hroboch z Komárna-Lodeníc], XLI–2, 1993, 347–352 (Hajnalová E. 1).

Vývoj stredovekého osídlenia na území horného Požitavia [Entwicklung der mittelalterlichen Besiedlung im Gebiet des oberen Žitavatales], XLI–2, 1993, 353–365 (Ruttkay M. 1).

Ikonografia, datovanie a kultúrno-historický význam enkolpiónu z Veľkej Mače [Ikonographie, Datierung und kulturgeschichtliche Bedeutung des Enkolpions aus Veľká Mača], XLII–1, 1994, 125–153 (Kolník 2).

Frühmittelalterlicher Burgwall bei Detva [Včasnostredoveké hradisko pri Detve], XLII–1, 1994, 155–185 (Šalkovský 1).

Absolútna dekompozícia na pohrebiskách – Prvé výsledky experimentov v Borovciach [Absolute decomposition in cemeteries – the first results of the experiments at Borovce], XLII–1, 1994, 187–210 (Staššíková-Štukovská – Fabiš – Thurzo – Korytárová – Reinprecht 1).

Revízny výskum mohyly z doby železnej vo Včelíncach [Revisionsgrabung im Hügelgrab aus der Eisenzeit in Včelínce], XLII–2, 1994, 369–397 (Furmánek – Marková K. 1).

Žuráň in der Geschichte Mitteleuropas [Žuráň v dějinách střední Evropy], XLIII–1, 1995, 27–105 (Poulík 1).

Slovanské pohrebisko v Dolnom Petre IV (teraz Svätý Peter) [Slawisches Gräberfeld in Dolný Peter IV (jetzt Svätý Peter)], XLIII–1, 1995, 111–160 (Béreš 2).

Soziale Problematik der Gräberfelder des nördlichen und nordwestlichen Randgebietes desAwarischen Kaganats [Sociálna problematika pohrebísk severného a severozápadného okrajového územia avarského kaganátu], XLIII–2, 1995, 205–344 (Zábojník 2).

K vypovedacej schopnosti gombíka u naddunajských Slovanov v 9. storočí [On dating of buttons in Slavs living above the river Danube in the 9th century], XLIV–1, 1996, 95–153 (Pavlovičová 1).

K problematike skeletov ľudských jedincov zo sídliskových objektov [Zur Problematik menschlicher Individuen aus Siedlungsobjekten], XLV–1, 1997, 157–182 (Hanuliak 4).

Studie zur Keramik der mitteldanubischen Kulturtradition [Studie ke keramice středodunajské kulturní tradice], XLV–2, 1997, 353–418 (Macháček 1).

Výskum výroby a spracovania železa na slovanskom sídlisku Sliač – Horné zeme [Untersuchung der Eisenproduktion und -verarbeitung in der slawischen Siedlung Sliač – Horné zeme], XLV–2, 1997, 431–444 (Mihok – Pribulová – Fröhlichová – Mácelová 1).

Včasnostredoveká sklárska pec v Bratislave na Devínskej Kobyle [Frühmittelalterlicher Glasofen in Bratislava auf Devínska Kobyla], XLVI–1, 1998, 31–54 (Farkaš – Turčan 1).

Posúdenie sklárskej pece z technologického hľadiska, XLVI–1, 1998, 43–44 (Surovec 1).

Reálne faktory a ich účasť pri vystrojovaní hrobov v 9. až 12. storočí [Reale Faktoren und ihr Anteil bei der Gräberausstattung im 9. bis 12. Jahrhundert], XLVI–1, 1998, 55–69 (Hanuliak 6).

Gräber mit Arpadenmünzen aus dem Gräberfeld von Šindolka in Nitra [Hroby s arpádovskými mincami z pohrebiska na Šindolke v Nitre], XLVI–1, 1998, 71–118 (Fusek 1).

Skalka nad Váhom a jej význam v dejinách osídlenia trenčianskeho mikroregiónu [Skalka nad Váhom und seine Bedeutung in der Besiedlungsgeschichte der Trenčíner Mikroregion], XLVI–2, 1998, 309–331 (Hanuliak 7).

Das Awarische Kaganat und die Slawen an seiner nördlichen Peripherie (Probleme der archäologischen Abgrenzung) [Avarský kaganát a Slovania na jeho severnej periférii (Problém archeologického vymedzenia)], XLVII–1, 1999, 153–173 (Zábojník 3).

Torzo stredovekého sídliska v Bielovciach [Überreste einer mittelalterlichen Wüstung in Bielovce], XLVIII–1, 2000, 101–158 (Fusek 5).

Archäologische Kulturgruppen des 6.–7. Jahrhunderts in Siebenbürgen. Forschungsgeschichtliche überlegungen [Archeologické skupiny kultúr 6.–7. stor. v Sedmohradsku. Úvahy k dejinám bádania], XLIX–1/2, 2001, 139–163 (Harhoiu 1).

K problematike včasnostredovekého mohylového rítu na území Slovenska [Zur Problematik des frühmittelalterlichen Hügelbestattungsritus im Gebiet der Slowakei], XLIX–1/2, 2001, 277–299 (Hanuliak 10).

Entwicklung der Befestigung der Nitraer Burg im 11. Jahrhundert [Vývoj opevnenia Nitrianskeho hradu v 11. storočí], XLIX–1/2, 2001, 301–345 (Bednár – Samuel 1).

Vojenské cesty a udalosti vo svetle nálezov mincí [Militärstraßen und Ereignisse im Lichte der Münzfunde], L–1, 2002, 153–170 (Hunka 1).

Mittelalterliche Siedlung und Gräberfeld in Bajč-Medzi kanálmi (Vorbericht) [Stredoveké sídlisko a pohrebisko v Bajči-Medzi kanálmi (Predbežná správa)], L–2, 2002, 245–322 (Ruttkay M. 4).

Veľkomoravské pohrebisko v Galante (K možnostiam rekonštrukcie poznatkov z fragmentov veľkomoravských pohrebísk) [Das großmährische Gräberfeld in Galanta (Zu Rekonstruktionsmöglichkeiten der Erkenntnisse aus Fragmenten großmährischer Gräberfelder)], L–2, 2002, 323–352 (Hanuliak – Ižóf 1).

Grundriss einer altslawischen Holzkirche von Modrá [Základy staroslovanského kostola v Modrej], LI–1, 2003, 109–118 (Lichardus 1).

Príspevok do diskusie o počiatkoch slovanského osídlenia Slovenska [Contribution to the discussion on beginnings of Slavic settlement in Slovakia], LI–2, 2003, 319–340 (Fusek – Zábojník 1).

Sklené koráliky z pohrebiska v Prši II [Glasperlen vom Gräberfeld in Prša II], LII–1, 2004, 35–54 (Staššíková-Štukovská 4).

Raně středověký bojovnický hrob z Hradce nad Moravicí [Frühmittelalterliches Kriegergrab aus Hradec nad Moravicí], LII–1, 2004, 55–76 (Kouřil 1).

Včasnostredoveké hradiská na Orave v kontexte hradísk na strednom a západnom Slovensku [Frühmittelalterliche Burgwälle in der Orava-Region im Kontext der Burgwälle in der Mittel- und Westslowakei], LII–1, 2004, 77–120 (Hulínek – Čajka 1).

Výživa a hladomory v Čechách na počátku 2. tisíciletí [Ernährung und Hungersnote in Böhmen zu Beginn des 2. Jahrtausends], LII–1, 2004, 121–138 (Beranová 1).

Príspevok do diskusie o počiatkoch slovanského osídlenia Slovenska [Contribution to the discussion on beginnings of Slavic settlement in Slovakia], LI–2, 2003, 319–340 (Fusek – Zábojník 1).

Hroby vo veľkomoravských sídliskových areáloch z územia Slovenska [Die Gräber in großmährischen Siedlungsarealen aus dem Gebiet der Slowakei], LII–2, 2004, 301–346 (Hanuliak 14).

Určujúce charakteristiky osídlenia vo Vlčkovciach [Die bestimmenden Charakteristiken der Besiedlung in Vlčkovce], LIII–1, 2005, 133–168 (Hanuliak – Varsik 1).

Spätawarenzeiliche Funde in den Beständen des Museums für Vor- und Frühgeschichte Berlin und des Kunstgewerbemuseums Hamburg [Neskoroavarské nálezy v zbierkach Múzea pre pravek a dobu včasnodejinnú v Berlíne a Umeleckopriemyselného múzea v Hamburgu], LIII–2, 2005, 237–264 (Heinrich-Tamaska 1).

Vrcholnostredoveká grafitová keramika z Nitry-Šindolky. Archeológia a mineralógia [Hochmittelalterliche Graphitkeramik von Nitra-Šindolka. Archäologie und Mineralogie], LIII–2, 2005, 265–336 (Fusek – Spišiak 1).

Pohrebisko z obdobia avarského kaganátu a včasnostredoveké sídliskové objekty v Čiernom Brode [Ein Gräberfeld aus der Zeit des awarischen Khaganats und die frühmittelalterlichen Siedlungsobjekte in Čierny Brod], LIV–1, 2006, 95–142 (Zábojník 6).

Porušovanie telesných zvyškov zomrelých vo veľkomoravskom prostredí z územia Slovenska [Zerstörung von Körperresten der Verstorbenen im großmährischen Milieu aus dem Gebiet der Slowakei], LIV–1, 2006, 143–166 (Hanuliak 17).

Kosáky v hroboch z obdobia včasného stredoveku na Slovensku [Die Sicheln in den Gräbern aus der Zeit des frühen Mittelalters in der Slowakei], LIV–2, 2006, 209–237 (Borzová 1).

Výskum a rekonštrukcia fortifikácie západného areálu včasnostredovekého hradiska v Spišských Tomášovciach [Grabung und Rekonstruktion der Fortifikation des Westareals des frühmittelalterlichen Burgwalls in Spišské Tomášovce], LIV–2, 2006, 239–257 (Šalkovský 7).

Detskí jedinci vo veľkomoravskom prostredí na základe pohrebiskových prameňov z územia Slovenska [Kinderindividuen im großmährischen Milieu aufgrund der Bestattungsquellen aus dem Gebiet der Slowakei], LIV–2, 2006, 259–284 (Hanuliak 19).

Staromaďarské jazdecké pohrebisko v Leviciach-Géni [Das altmagyarische Reitergräberfeld in Levice-Géňa], LIV–2, 2006, 285–328 (Nevizánsky 8).

Antropológia staromaďarských kostier z Levíc so „symbolickými trepanáciami" [Anthropologie der altmagyarischen Skellete aus Levice mit „symbolischen Trepanationen"], LIV–2, 2006, 329–351 (Jakab 2).

Kostrové zvyšky koní zo staromaďarského pohrebiska v Leviciach [Horse bone remains from the Hungarian Conquest Levice-Géňa cemetery], LIV–2, 2006, 353–362 (Miklíková 2).

Torzo stredovekej dediny v Beluši [Reste eines mittelalterlichen Dorfes in Beluša], LV–1, 2007, 23–107 (Vlkolinská 6).

Výsledky archeozoologickej analýzy osteologického materiálu z Beluše [Ergebnisse der archäozoologischen Analyse von osteologischem Material aus Beluša], LV–1, 2007, 109–111 (Hlôška 1).

Medené mince z Beluše a ich historický význam [Kupfermünzen aus Beluša und ihre historische Bedeutung], LV–1, 2007, 113–115 (Hunka 2).

Výskum trosiek zo stredovekej osady v Beluši [Untersuchung der Schlacken aus dem mittelalterlichen Dorf in Beluša], LV–1, 2007, 117–122 (Mihok 2).

Petrografia, mineralógia a geochémia úlomkov grafitovej keramiky z Beluše [Petrographie, Mineralogie und Geochemie der Bruchstücke von Graphitkeramik aus Beluša], LV–1, 2007, 123–126 (Spišiak 1).

Zvláštnosti v ukladaní mŕtvych ako súčasť duchovnej kultúry obyvateľstva v období avarského kaganátu na území Slovenska [Besonderheiten in den Bestattungsformen als Bestandteil der Geistkultur der Bevölkerung in der Zeit des Awarischen Khaganats auf dem Gebiet der Slowakei], LV–2, 2007, 311–352 (Ďuricová 1).

Hrob 63 na pohrebisku v Čiernom Brode. Problematika hrobov s parciálnym spolupochovaním zvierat v období avarského kaganátu [Grab 63 auf dem Gräberfeld in Čierny Brod. Problematik der partiellen Tiermitbestattungen in der Zeit des Awarischen Kaganats], LV–2, 2007, 353–386 (Zábojník 7).

Lauterhofen. Strukturen des Gräberfeldes und chronologisches Verhältnis zu Altenerding [Lauterhofen. Štruktúry pohrebiska a jeho chronologický vzťah s Altenerdingom], LVI–1, 2008, 61–80 (Pleterski 1).

Veľkomoravské sídlisko z Branča [Großmährische Siedlung aus Branč], LVI–1, 2008, 81–102 (Hanuliak – Vladár 1).

Vrcholnostredoveká dedina zo Slovenskej Novej Vsi a Zelenča [Mittelalterliche Ortschaft aus Slovenská Nová Ves und Zeleneč], LVI–1, 2008, 103–146 (Hanuliak – Mináč – Pavúk 1).

K problematike priestorového vzťahu medzi pohrebiskom a sídliskovým areálom v období avarského kaganátu na južnom Slovensku [Zur Problematik der räumlichen Beziehung zwischen dem Gräberfeld und dem Siedlungsareal in der Zeit des Awarischen Khaganats in der Südslowakei], LVI–2, 2008, 269–292 (Zábojník 8).

Stredoveké sídlisko v Senci-Svätom Martine [Mittelalterliche Siedlung in Senec-Svätý Martin], LVI–2, 2008, 293–339 (Hanuliak 25).

K problematike bijakov z obdobia avarského kaganátu [Zur Problematik von Kriegsflegeln aus der Zeit des Awarischen Khaganats], LVII–1, 2009, 169–182 (Zábojník 9).

Osteologická analýza bijakov zo Slovenska [Osteologische Analyse von Kriegsflegeln aus der Slowakei], LVII–1, 2009, 183–187 (Miklíková 3).

K výskytu agráf na pohrebiskách obdobia avarského kaganátu z územia Slovenska [On the Occurrence of Agraffes at Burial Grounds of the Avar Khaganate Period on the Territory of Slovakia], LVII–2, 2009, 261–283 (Ďuricová 2).

Žatva obilným kosákom z obdobia včasného stredoveku [Ernte mit der Getreidesichel aus dem Frühmittelalter], LVII–2, 2009, 285–300 (Borzová 2).

Výskum staromaďarského jazdeckého pohrebiska v Strede nad Bodrogom v rokoch 1926 a 1937 [Grabung eines altmagyarischen Reitergräberfeldes in Streda nad Bodrogom in den Jahren 1926 und 1937], LVII–2, 2009, 301–354 (Nevizánsky – Košta 1).

Nálezy textilních fragmentů z lokality Streda nad Bodrogom. Předběžná zpráva [Funde von Gewebefragmenten aus der Fundstelle Streda nad Bodrogom. Vorläufiger Bericht], LVII–2, 2009, 355–358 (Urbanová 1).

Archeozoologické nálezy zo stredovekého sídliska v Bajči [Archaeozoological Finds from the Medieval Settlement in Bajč], LVIII–1, 2010, 123–168 (Miklíková 4).

Nové sídliskové nálezy z Nižnej Myšle. K problematike včasnoslovanského osídlenia horného Potisia [Neue Siedlungsfunde aus Nižná Myšľa. Zur Problematik der frühslawischen Besiedlung im oberen Theißgebiet], LVIII–2, 2010, 337–363 (Fusek – Olexa – Zábojník 1).

Hrob 1/68 na pohrebisku z obdobia avarského kaganátu v Radvani nad Dunajom, v časti Žitava I. K problematike falér typu Žitavská Tôň [Grab 1/68 auf dem Gräberfeld aus der Zeit des Awarischen Khaganats in Radvaň nad Dunajom, Teil Žitava I. Zur Problematik von Phaleren vom Typ Žitavská Tôň], LIX–2, 2011, 319–335 (Zábojník 10).

Mince z prikostolného cintorína v Ducovom [Coins from the Churchyard Cemetery in Ducové], LIX–2, 2011, 337–367 (Hunka 3).

Cintorín z 11.–12. storočia na hrade Devín [Friedhof aus dem 11.–12. Jahrhundert auf der Burg Devín], LX–1, 2012, 45–118 (Plachá – Divileková 1).

Antropologická, paleodemografická a paleopatologická analýza historickej populácie z hradu Devín [Anthropological, Paleodemographical and Paleopathological Analysis of Historical Population from Castle Devín], LX–1, 2012, 119–156 (Beňuš – Masnicová 1).

Mineralogické štúdium korálikov z cintorína z 11.–12. storočia z hradu Devín [Mineralogische Untersuchung der Perlen vom Friedhof aus dem 11.–12. Jahrhundert der Burg Devín], LX–1, 2012, 157–168 (Gregor – Vančo – Kadlečíková 1).

Neskorý stredovek a novovek

Vývoj stredovekého osídlenia na území horného Požitavia [Entwicklung der mittelalterlichen Besiedlung im Gebiet des oberen Žitavatales], XLI–2, 1993, 353–365 (Ruttkay M. 1).

Spôsob výroby železných predmetov z náleziska Banská Štiavnica – Staré mesto [Die Herstellungsart von Eisengegenständen aus dem Fundort Banská Štiavnica – Staré mesto (Glanzenberg)], XLIV–2, 1996, 287–306 (Mihok – Pribulová – Labuda 1).

Najvýznamnejšie poznatky z výskumu banskoštiavnického dominikánskeho kláštora [Die bedeutendsten Erkenntnisse aus der Ausgrabung im Areal des Dominikanerklosters in Banská Štiavnica], XLIV–2, 1996, 307–326 (Hanuliak – Hoššo – Hunka 1).

Montánna archeológia na Slovensku (Príspevok k dejinám stredoveku) [Montanarchäologie in der Slowakei (Beitrag zur Geschichte des Mittelalters)], XLV–1, 1997, 83–156 (Labuda 3).

Kováčska dielňa na hrade Ľubovňa [Schmiedewerkstatt auf der Burg Ľubovňa], XLV–1, 1997, 183–192 (Mihok – Roth 1).

Výsledky archeologického výskumu v centre Košíc [Ergebnisse der archäologischen Grabung im Zentrum der Stadt Košice], XLVI–2, 1998, 333–351 (Béreš – Uličný 1).

Vojenské cesty a udalosti vo svetle nálezov mincí [Militärstraßen und Ereignisse im Lichte der Münzfunde], L–1, 2002, 153–170 (Hunka 1).

Stredoveké panské sídlo v Partizánskom-Šimonovanoch [Mittelalterlicher Herrensitz in Partizánske-Šimonovany], LI–1, 2003, 119–158 (Ruttkay A. 13).

Stredoveké sídlo v Partizánskom-Šimonovanoch z pohľadu archeobotaniky [Local feudal seat at Partizánske-Šimonovany – environmental interpretation], LI–1, 2003, 159–182 (Hajnalová E. – Hajnalová M. 1).

Paleolitické sídlisko a neskorostredoveká peňazokazecká dielňa v jaskyni Suchá diera v Spišskej Teplici [Paläolithische Siedlung und eine spätmittelalterliche Falschmünzerwerkstatt in der Höhle Suchá diera in Spišská Teplica], LI–2, 2003, 341–365 (Soják – Hunka 1).

Archeometalurgický rozbor kovových materiálov z jaskyne Suchá diera v Spišskej Teplici [Archäometallurgische Analyse von Metallgegenständen aus der Falschmünzerwerkstatt in der Höhle Suchá diera in Spišská Teplica], LI–2, 2003, 367–376 (Mihok – Briančin 1).

Výživa a hladomory v Čechách na počátku 2. tisíciletí [Ernährung und Hungersnote in Böhmen zu Beginn des 2. Jahrtausends], LII–1, 2004, 121–138 (Beranová 1).

Anteil der geophysikalischen Methoden an der archäologischen Erforschung der unterirdischen Räume [Podíl geofyzikálních metod při archeologickém výzkumu podzemních prostorů], LIII–2, 2005, 337–362 (Hašek – Glisníková 1).

Swords with pommels of Type N [Meče s hlavicami typu N], LIV–2, 2006, 363–388 (Aleksić 1).

Pochovávanie v mestečku Devín v 13. až 18. storočí [Bestattungen in der Stadt Devín im 13. bis 18. Jahrhundert], LV–1, 2007, 127–186 (Keller – Plachá – Divileková 1).

Dve stredoveké parcely v Košiciach [Two Medieval Allotments in Košice], LIX–1, 2011, 149–188 (Rusnák 1).

Mince z prikostolného cintorína v Ducovom [Coins from the Churchyard Cemetery in Ducové], LIX–2, 2011, 337–367 (Hunka 3).

PERSONÁLIE

AMBROS Cyril

RNDr. Cyril Ambros, CSc., XLVII–2, 1999, 145 (Hajnalová E. 4).

Bilbliografia, XLVII–2, 1999, 145–148 (Fábiková 1).

BÁNESZ Ladislav

PhDr. Ladislav Bánesz, DrSc., XLVIII–2, 2000, 347–348 (Kaminská 5).

Bibliografia, XLVIII–2, 2000, 349–355 (Kaminská 6).

BÁRTA Juraj

Jubileá, XLI–1, 1993, 134–135 (Šiška 1).

PhDr. Juraj Bárta, CSc., XLVI–2, 1998, 358–366 (Fusek 2).

PhDr. Juraj Bárta, CSc., LIV–1, 2006, 167–169 (Kaminská 8).

BEŇADIK Blažej

Jubileá, XLII–1, 1994, 230–231 (Šiška 3).

Jubileá, XLVII–1, 1999, 175–176 (Ožďáni 2).

BENKOVSKÁ-PIVOVAROVÁ Zoja

Jubileá, XLII–1, 1994, 230–231 (Šiška 3).

BÉREŠ Július

Jubileá, XLVII–1, 1999, 175–176 (Ožďáni 2).

Sedemdesiatka PhDr. Júliusa Béreša, CSc., LVII–2, 2009, 377–378 (Ruttkay A. 14).

Bibliografia, LVII–2, 2009, 379–382 (Jasečková 1).

BIALEKOVÁ Darina

Jubileá, XLII–1, 1994, 230–231 (Šiška 3).

PhDr. Darina Bialeková, CSc., XLVII–2, 1999, 149 (Vlkolinská 3).

Bibliografia, XLVII–2, 1999, 149–156 (Fusek 4).

K jubileám Dariny Bialekovej, LII–2, 2004, 373–374 (Vlkolinská 4).

Dodatky k bibliografii Dariny Bialekovej, LII–2, 2004, 375 (Staššíková-Štukovská 6).

BÖHM Jaroslav

Akademik Jaroslav Böhm. Významný organizátor archeologického bádania v Československu. Spomienka pri stom výročí narodenia, XLIX–1/2, 2001, 347–349 (Kolník 15).

BRACHMANN Hans-Jürgen

Zomrel Hans-Jürgen Brachmann, XLVI–2, 1998, 357 (Ruttkay A. 8).

BUBLOVÁ Helena

Jubileá, XLVI–1, 1998, 123–124 (Ožďáni 1).

Helena Bublová jubiluje, LVI–2, 2008, 341 (Ožďáni – Vlkolinská 1).

BUDINSKÝ-KRIČKA Vojtech

Za prof. PhDr. Vojtechom Budinským-Kričkom, DrSc., XLI–1, 1993, 133–134 (Ruttkay A. 1).

Vojtech Budinský-Krička. Spomienka pri nedožitých 95-tich narodeninách, XLVI–1, 1998, 119–120 (Lamiová-Schmiedlová 5).

COBLENZ Werner

Werner Coblenz, XLIV–1, 1996, 155–156 (Vladár 4).

CVENGROŠOVÁ Ľudmila

Jubileá, XLV–1, 1997, 201–202 (Šiška 7).

ČAPLOVIČ Dušan

Blahoželáme, XLIV–1, 1996, 164–165 (Bialeková 2).

ČAPLOVIČ Pavol

Zomrel Pavol Čaplovič, XLII–2, 1994, 402–403 (Vladár 2).

ČELKO Elemír

Elemír Čelko, XLIV–1, 1996, 156–157 (Ruttkay A. 4).

ČILINSKÁ Zlata

Životné jubileum PhDr. Zlaty Čilinskej, DrSc., L–2, 2002, 353–354 (Zábojník 5).

Bibliografia, L–2, 2002, 355–358 (Fusek 9).

DEKAN Ján
Jubileá, XLII–1, 1994, 230–231 (Šiška 3).
Jubileá, XLVII–1, 1999, 175–176 (Ožďáni 2).

DEMETEROVÁ Soňa
Jubileá, XLIII–1, 1995, 163–164 (Čaplovič 3).

DOSTÁL Bořivoj
Za prof. dr. Bořivojom Dostálom, DrSc., XLII–2, 1994, 404–406 (Bialeková 1).

DRENKO Zoltán
Jubileá, XLVI–1, 1998, 123–124 (Ožďáni 1).

DUFKOVÁ Marie
K životnému jubileu doc. PhDr. Marie Dufkovej, CSc., LVIII–2, 2010, 377–378 (Novotná – Kuzmová 2).

DUŠEK Mikuláš
Jubileá, XLI–1, 1993, 134–135 (Šiška 1).
Za Mikulášom Dušekom, XLII–2, 1994, 399–401 (Vladár 1).

DUŠEK Sigrid
Jubileá, XLV–1, 1997, 201–202 (Šiška 7).

DVOŘÁK Pavel
Významné životné jubileum Pavla Dvořáka, LX–2, 2012, 368–370 (Furmánek 31).

EGYHÁZY-JUROVSKÁ Beáta
Jubileá, XLII–1, 1994, 230–231 (Šiška 3).

FIALA Andrej
Jubileá, XLI–1, 1993, 134–135 (Šiška 1).

FILIP Jan
Pred 100 rokmi sa narodil velikán európskej archeológie Jan Filip, XLVIII–1, 2000, 159–162 (Kolník 13).

FURMÁNEK Václav
K životnému jubileu doc. PhDr. Václava Furmánka, DrSc., L–2, 2002, 361–365 (Ožďáni 3).
Životné jubileum prof. PhDr. Václava Furmánka, DrSc., LX–2, 2012, 365–367 (Kujovský 10).

GÁBORI Miklós
Miklós Gábori – Veronika Gábori, XLV–1, 1997, 199–200 (Bánesz 6).

GÁBORI Veronika
Miklós Gábori – Veronika Gábori, XLV–1, 1997, 199–200 (Bánesz 6).

GODŁOWSKI Kazimierz
Kazimierz Godłowski, XLIV–1, 1996, 157–158 (Pieta 2).

GODOVIČ Karol
Karol Godovič, XLIV–1, 1996, 159–160 (Kolník 7).

HABOVŠTIAK Alojz
Alojz Habovštiak – posledná rozlúčka, XLIX–1/2, 2001, 352–353 (Ruttkay A. 10).

HAJNALOVÁ Eva
Ing. Eva Hajnalová, DrSc., jubiluje, XLIX–1/2, 2001, 368–369 (Ambros 2).

HANULIAK Václav
Jubileá, XLV–1, 1997, 201–202 (Šiška 7).

HOLČÍK Štefan
Jubileá, XLII–1, 1994, 230–231 (Šiška 3).

HOŠŠO Jozef
Blahoželáme, XLIV–1, 1996, 164–165 (Bialeková 2).
Za docentom Jozefom Hoššom, LX–1, 2012, 169–170 (Bátora 15).

HREBÍČEK Štefan
Za Štefanom Hrebíčkom, XLVI–1, 1998, 121–122 (Kolníková 6).

HROMADA Jozef
Za Jozefom Hromadom, L–1, 2002, 171–172 (Elschek 1).

HRUBEC Igor
Blahoželáme, XLIV–1, 1996, 164–165 (Bialeková 2).
Za Igorom Hrubcom, XLVI–2, 1998, 356–357 (Ruttkay A. 7).

CHROPOVSKÝ Bohuslav
K sedemdesiatinám Bohuslava Chropovského, XLIV–1, 1996, 162–164 (Ruttkay A. 5).
Za akademikom Bohuslavom Chropovským, LVII–2, 2009, 359–362 (Ruttkay M. 5).

JAKAB Július
Jubileá, XLVI–1, 1998, 123–124 (Ožďáni 1).

JAVORSKÝ František
Jubileá, XLII–1, 1994, 230–231 (Šiška 3).
Odišiel František Javorský, XLIX–1/2, 2001, 350–351 (Ruttkay A. 9).

JOBST Werner
Prof. Dr. Werner Jobst a Slovensko. Príspevok k životnému jubileu, LVIII–2, 2010, 375–376 (Novotná – Kuzmová 1).

KATKINOVÁ Jana
Jana Katkinová, LIII–1, 2005, 173–174 (Stegmann-Rajtár 10).

KELLER Igor
Blahoželáme, XLIV–1, 1996, 164–165 (Bialeková 2).

KLINČOKOVÁ Katarína
Jubileá, XLII–1, 1994, 230–231 (Šiška 3).

KOLNÍK Titus
Jubilujúci PhDr. Titus Kolník, DrSc., L–2, 2002, 359–360 (Pieta 5).

KOLNÍKOVÁ Eva
Jubileá, XLIII–1, 1995, 163–164 (Čaplovič 3).
PhDr. Eva Kolníková, DrSc. Životné a pracovné jubileum, LIII–2, 2005, 369–373 (Vladár 10).
Eva Kolníková – bibliografia 1955–2005, LIII–2, 2005, 374–384 (Fábiková 4).

KOSSACK Georg
Georg Kossack, LIII–1, 2005, 169–172 (Stegmann-Rajtár 9).

KOŠTUŘÍK Pavel
Doc. PhDr. Pavel Koštuřík, CSc., XLVI–1, 1998, 122 (Nevizánsky 2).

KRASKOVSKÁ Ľudmila
Jubileá, XLII–1, 1994, 230–231 (Šiška 3).
PhDr. Ľudmila Kraskovská, CSc., LII–2, 2004, 367–369 (Bialeková 3).

KREKOVIČ Eduard
Jubileá, XLVI–1, 1998, 123–124 (Ožďáni 1).

KRÚDY Gabriel
Gabriel Krúdy, XLV–1, 1997, 198–199 (Furmánek 7).

LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ Mária
Jubileá, XLIII–1, 1995, 163–164 (Čaplovič 3).
PhDr. Mária Lamiová-Schmiedlová, CSc., XLVIII–2, 2000, 357 (Kuzmová 9).
Bibliografia, XLVIII–2, 2000, 358–363 (Fusek 6).
Laudácio k životnému jubileu PhDr. Márie Lamiovej-Schmiedlovej, CSc., LIII–2, 2005, 385–386 (Miroššayová 8).
Dodatky k bibliografii Márie Lamiovej-Schmiedlovej, LIII–2, 2005, 387 (Fusek 11).

LICHARDUS Ján
Prof. Dr. Ján Lichardus, DrSc., h. c., LIII–2, 2005, 363–368 (Vladár 9).

MACHNIK Jan
Jan Machnik osemdesiatročný, LVIII–2, 2010, 371–373 (Ruttkay M.– Vladár 1).

MIROŠŠAYOVÁ Elena
Jubileá, XLVI–1, 1998, 123–124 (Ožďáni 1).

MORAVČÍK Jozef
Jubileá, XLII–1, 1994, 230–231 (Šiška 3).

NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ Viera
Viera Němejcová-Pavúková, XLV–1, 1997, 193–197 (Šiška 6).

NENQUIN Jacques A. E.
Jacques A. E. Nenquin´s Significant Jubilee, XLIII–1, 1995, 161–162 (Vladár 3).

NEŠPOROVÁ Tamara
Jubileá, XLI–1, 1993, 134–135 (Šiška 1).
Zahynula Tamara Nešporová, LIV–2, 2006, 389–390 (Kolník 21).

NIEBUROVÁ Berta
Jubileá, XLVII–1, 1999, 175–176 (Ožďáni 2).
Za Bertou Nieburovou, LIV–1, 2006, 170–172 (Kolník 20).

NOVOTNÝ Bohuslav
Blahoželáme, XLIV–1, 1996, 164–165 (Bialeková 2).
Za profesorom Bohuslavom Novotným, XLIV–2, 1996, 327–328 (Štefanovičová 1).

NOVOTNÁ MÁRIA
Jubilujúca bádateľka prof. PhDr. Mária Novotná, DrSc., LIX–2, 2011, 369–371 (Ruttkay M. 7).

PASTOREK Ivan
Jubileá, XLII–1, 1994, 230–231 (Šiška 3).

PAULÍK Jozef
PhDr. Jozef Paulík, CSc., jubilujúci osemdesiatnik, LIX–2, 2011, 371–372 (Ožďáni 7).

PAVÚK Juraj
Jubileá, XLIII–1, 1995, 163–164 (Čaplovič 3).
Doc. PhDr. Juraj Pavúk, DrSc., XLVIII–2, 2000, 364 (Cheben I. 2).
Bibliografia, XLVIII–2, 2000, 365–369 (Fábiková 2).
Doc. PhDr. Juraj Pavúk, DrSc., jubiluje, LIII–2, 2005, 388–390 (Romsauer 2).
Dodatky k bibliografii Juraja Pavúka, LIII–2, 2005, 391–392 (Fábiková 5).

PETROVSKÝ-ŠICHMAN Anton
30 rokov od úmrtia PhDr. Antona Petrovského-Šichmana, XLV–2, 1997, 446–448 (Moravčík 1).

PIETA Karol
PhDr. Karol Pieta, DrSc., 60-ročný, XLIX–1/2, 2001, 370–373 (Kolník 16).
PhDr. Karol Pieta, DrSc., jubiluje, LIX–2, 2011, 389–391 (Březinová 16).
Bibliografia, LIX–2, 2011, 391–400 (Fábiková 7)

PLACHÁ Veronika
Jubileá, XLV–1, 1997, 201–202 (Šiška 7).

POLLA Belo
Jubileá, XLV–1, 1997, 201–202 (Šiška 7).
Rozlúčili sme sa Belom Pollom, XLIX–1/2, 2001, 354–355 (Ruttkay A. 11).

POULÍK Josef
Za Josefom Poulíkom, XLVI–2, 1998, 353–356 (Vladár 6).

QUITTA Hans
Zomrel Hans Quitta, LVIII–2, 2010, 365–366 (Pavúk 12).

RAJNIČ Andrej
Odišiel Andrej Rajnič, LII–1, 2004, 187–188 (Pavúk 7).

RATIMORSKÁ Priska
Jubileá, XLII–1, 1994, 230–231 (Šiška 3).

REJHOLEC Emil
Odišiel Emil Rejholec, LVII–2, 2009, 363–364 (Ruttkay M. 6).

REJHOLCOVÁ Mária
Jubileá, XLI–1, 1993, 134–135 (Šiška 1).
PhDr. Mária Rejholcová, XLVI–2, 1998, 366–368 (Fusek 3).

RICHTER Miroslav
Spomienka na doc. PhDr. Miroslava Richtera, DrSc., LX–1, 2012, 171–172 (Ruttkay A. 15).

ROMSAUER Peter
Jubileá, XLV–1, 1997, 201–202 (Šiška 7).

RULF Jan
Jan Rulf, XLV–1, 1997, 199 (Nevizánsky 1).

RUTTKAY Alexander
Životné jubileum prof. PhDr. Alexandra Ruttkaya, DrSc., XLIX–1/2, 2001, 364–367 (Vladár 7).
Životné jubileum prof. PhDr. Alexandra Ruttkaya, DrSc., LIX–2, 2011, 373–375 (Ruttkay M. 8).
Bibliografia, LIX–2, 2011, 375–388 (Fábiková 6).

SCHUBERT Eckehart
Eckehart Schubert. Spomienka na významného nemeckého archeológa a jeho vzťah k Slovensku, LVIII–2, 2010, 367–369 (Bader 1).

SOPRONI Sándor
Sándor Soproni, XLIV–1, 1996, 160–161 (Kolník 8).

STUDENÍKOVÁ Etela
Blahoželáme, XLIV–1, 1996, 164–165 (Bialeková 2).

ŠIŠKA Stanislav
Jubileá, XLIII–1, 1995, 163–164 (Čaplovič 3).
PhDr. Stanislav Šiška, DrSc., XLIX–1/2, 2001, 356–359 (Pavúk 4).
Bibliografia, XLIX–1/2, 2001, 360–363 (Fábiková 3).

ŠTEFANOVIČOVÁ Tatiana
Jubileá, XLII–1, 1994, 230–231 (Šiška 3).

TOČÍK Anton
Jubileá, XLI–1, 1993, 134–135 (Šiška 1).
Za doc. PhDr. Antonom Točíkom, DrSc., XLII–1, 1994, 211–213 (Ruttkay A. 3).
Bibliografia prác doc. PhDr. Antona Točíka, DrSc., XLII–1, 1994, 213–220 (Mačalová 1).
K nedožitým osemdesiatinám doc. PhDr. Antona Točíka, DrSc., XLV–2, 1997, 445–446 (Vladár 5).

VALLAŠEK Adrian
Jubileá, XLII–1, 1994, 230–231 (Šiška 3).

VÁŇA Zdeněk
Zomrel PhDr. Zdeněk Váňa, CSc., XLII–1, 1994, 224–225 (Čaplovič 1).

VELIAČIK Ladislav
Jubileá, XLI–1, 1993, 134–135 (Šiška 1).
Šesťdesiatnik Ladislav Veliačik, LI–2, 2003, 377–378 (Pieta 6).

VIZDAL Jaroslav
Odišiel PhDr. Jaroslav Vizdal, CSc., XLII–1, 1994, 228–229 (Šiška 2).

VLADÁR Jozef
Jubileá, XLII–1, 1994, 230–231 (Šiška 3).
Životné jubileum profesora Jozefa Vladára, LII–2, 2004, 371–372 (Furmánek 15).

WERNER Joachim
Joachim Werner, XLII–1, 1994, 221–224 (Kolník 3).

ZACHAR Lev
Za PhDr. Levom Zacharom, XLII–1, 1994, 226–227 (Bujna 4).

SPRÁVY

Prvé medzinárodné kolokvium o ekologickom prostredí vysokohorských pravekých nálezísk, Trento 1992, XLI–1, 1993, 135–136 (Bánesz 1).

12. medzinárodný kongres o antických bronzoch, XLI–1, 1993, 136–137 (Varsik 1).

XVIII. medzinárodný kongres Rei Cretariae Romanae Fautores v Maďarsku, XLI–1, 1993, 137–139 (Kuzmová 1).

Archeologický ústav SAV má nové sídlo [Das Archäologische Institut der SAW in Nitra hat einen neuen Sitz], XLI–2, 1993, 391–393 (Ruttkay A. 2).

Medzinárodná konferencia v Berlíne, XLI–2, 1993, 393–395 (Bátora 1).

Medzinárodné kolokvium o kontaktoch, výmene a pohyboch obyvateľstva v keltskej Európe, XLI–2, 1993, 395–396 (Bujna 2).

Archeologický park Carnuntum, XLII–1, 1994, 231–233 (Kolník 4).

Archäologische Funde aus den Münzen der Slowakischen Republik, XLII–1, 1994, 233–234 (Kolníková 1).

Seminár a výstava na počesť 90-tin PhDr. Ľudmily Kraskovskej, CSc., XLII–2, 1994, 406 (Kolník 5).

Medzinárodné kolokvium L´art celtique au temps des oppida (IIe–Ier siècle), XLII–2, 1994, 407–408 (Bujna 5).

Medzinárodná konferencia „Dom a dvor vo východnej Germánii", XLII–2, 1994, 408–409 (Kolník 6).

Konferencia Roman military equipment, XLII–2, 1994, 409–411 (Rajtár 1).

Medzinárodné podujatie venované rímskym vilám, XLII–2, 1994, 411–412 (Kuzmová 2).

The Roman Town in a Modern City, XLII–2, 1994, 412–414 (Varsik 2).

Medzinárodná konferencia vo Ľvove, XLII–2, 1994, 414–416 (Čaplovič 2).

Sympózium o leteckej archeológii vo východnej a strednej Európe, XLII–2, 1994, 416–417 (Kuzma 1).

Medzinárodné sympózium o sklených korálikoch v Európe, XLIII–1, 1995, 164–165 (Staššíková-Štukovská 2).

Medzinárodný projekt „Jantárová cesta" – vedecké podujatie v roku 1994, XLIII–1, 1995, 166–167 (Kuzmová – Pieta 1).

Medzinárodné sympózium o počiatkoch metalurgie v Bochume, XLIII–2, 1995, 345–346 (Bátora 2).

19. kolokvium Francúzskeho združenia pre štúdium doby železnej, XLIII–2, 1995, 346–348 (Bujna 6).

IV. kolokvium o rímskoprovinciálnej umeleckej tvorbe v Celje – 1995, XLIII–2, 1995, 348–349 (Kuzmová 5).

XVIth Congress of Roman Frontier Studies, XLIV–1, 1996, 166–168 (Elschek – Varsik 1).

Konferencia „Das Karpatenbecken und die Osteuropäischen Steppe", XLIV–1, 1996, 168–170 (Furmánek 3).

Kult Kraft Kosmos, XLIV–1, 1996, 170–171 (Furmánek 4).

Medzinárodná vedecká konferencia v Regensburgu, XLIV–2, 1996, 329–330 (Furmánek 5).

38. Tagung der Hugo Obermaier – Gesselschaft, XLIV–2, 1996, 330–332 (Kaminská 2).

Predkongresové kolokvium „The stamped grey pottery – origin, production, spreading" v Zalău, XLIV–2, 1996, 332–333 (Lamiová-Schmiedlová 2).

Kolokvium ku chronológii otomanskej kultúry, XLIV–2, 1996, 333–334 (Marková K. 2).

Výstava a konferencia o kachliciach, XLIV–2, 1996, 334 (Lamiová-Schmiedlová 3).

XX. medzinárodný kongres o rímskej keramike, XLIV–2, 1996, 335 (Kuzmová 6).

4. Internationale Tagung über römerzeitliche Hügelgräber, XLIV–2, 1996, 336 (Lamiová-Schmiedlová 4).

XXVIII. konferencia archeológie stredoveku, XLIV–2, 1996, 337 (Hanuliak 3).

2. kolokvium „Období popelnicových polí a doba halštatská", XLV–1, 1997, 203–204 (Kujovský 3).

Medzinárodná konferencia v Berlíne – vyvrcholenie kampane „Doba bronzová – prvý zlatý vek Európy", XLV–2, 1997, 449–451 (Veliačik 1).

Medzinárodná konferencia o dobe bronzovej v Rumunsku, XLV–2, 1997, 451–452 (Furmánek 9).

XVIIth Congress of Roman Frontier Studies – Zalău 1997, XLV–2, 1997, 452–457 (Varsik 3).

Interdisciplinárna medzinárodná konferencia „Baltický jantár a iné fosílne živice", XLV–2, 1997, 457–458 (Marková K. 3).

Medzinárodná konferencia „Archeometalurgia v strednej Európe", XLV–2, 1997, 459–460 (Miroššayová 3).

XXIX. konferencia archeológie stredoveku, XLV–2, 1997, 460–462 (Chorvátová 1).

Die Otomani-Füzesabony-Kultur – Entwicklung, Chronologie, Wirtschaft, XLV–2, 1997, 462–463 (Marková K. 4).

Kolokvium „Germanen beiderseits des spätrömischen Limes", XLV–2, 1997, 464–465 (Kolník 10).

Metallography '98, XLVI–1, 1998, 125 (Miroššayová 4).

31th International Symposium on Archaeometry, XLVI–1, 1998, 126–127 (Cheben I. – Hovorka 1).

Pracovný seminár na Bratislavskom hrade, XLVI–1, 1998, 127 (Bednár 1).

3. kolokvium „Obdobie popolnicových polí a doba halštatská", XLVI–1, 1998, 127–128 (Bátora 4).

4th Annual Meeting European Association of Archaeologists, XLVI–1, 1998, 128–129 (Štefanovičová 2).

Sympózium „Der nordkarpatische Raum in der Spätbronzezeit", XLVI–1, 1998, 129–130 (Kujovský 5).

Medzinárodné kolokvium o problémoch rímskoprovinciálneho umeleckého prejavu, XLVI–2, 1998, 369–370 (Kuzmová 7).

Medzinárodná konferencia „Die mittel- und osteuropäische Ur- und Frühgeschichtsforschung in den Jahren 1933–1945", XLVI–2, 1998, 370–374 (Kolník 11).

11th Symposium of the International Work Group for Palaeoethnobotany, XLVI–2, 1998, 374–377 (Barta 1).

Architektúra v archeologickom kontexte a možnosti jej interpretácie, XLVII–1, 1999, 177–178 (Benediková 1).

Konferencia „Velká Morava mezi východem a západem", XLVII–1, 1999, 178–180 (Hanuliak 8).

Konferencia „Zlato na Slovensku", XLVII–1, 1999, 180–181 (Kolníková 7).

Projekt RAPHAEL, XLVII–1, 1999, 182–185 (Kuzma 3).

International Connections of the Barbarians of the Carpathian Basin in the 1st–5th centuries AD, XLVII–1, 1999, 185–186 (Lamiová-Schmiedlová 6).

VIII. International Flint Symposium – Bochum 1999, XLVII–2, 1999, 157–158 (Cheben I. 1).

3. Deutscher Archäologenkongreß in Heidelberg 1999, XLVII–2, 1999, 158–159 (Cheben I. – Stegmann-Rajtár 1).

4. kolokvium „Období popelnicových polí a doba halštatská", XLVII–2, 1999, 159–160 (Stegmann-Rajtár 4).

5. kolokvium „Obdobie popolnicových polí a doba halštatská", XLVIII–1, 2000, 163–164 (Katkinová 3).

Oslavy 1000. výročia vzniku uhorského mincovníctva a 100. výročia založenia Maďarskej numizmatickej spoločnosti. Budapešť – Ostrihom, 26.–29. apríla 2001, XLVIII–2, 2000, 371–373 (Kolníková 9).

20. Seminár industriálnej archeológie, XLVIII–2, 2000, 373–374 (Staššíková-Štukovská 3).

XXXIII. medzinárodná konferencia archeológie stredoveku, XLIX–1/2, 2001, 374–376 (Ruttkay M. 2).

Archaeological prospection. 4th International Conference on Archaeological Prospection, XLIX–1/2, 2001, 376–379 (Kuzma 4).

6. kolokvium „Období popelnicových polí a doba halštatská", XLIX–1/2, 2001, 380–381 (Kujovský 7).

Doba laténska v Čechách, na Morave a na Slovensku, XLIX–1/2, 2001, 381–382 (Březinová 6).

Aerial Archaeology – Developing future practice. NATO Workshop, Leszno, Poľsko, 15.–17. november 2000, XLIX–1/2, 2001, 382–385 (Kuzma 5).

Slovenská archeologická výstava v Taliansku, L–2, 2002, 367–369 (Furmánek 13).

VII. kolokvium „Obdobie popolnicových polí a doba halštatská", L–2, 2002, 369–372 (Miroššayová 6).

Konferencia „Ost-West Beziehungen während der Eisenzeit in Europa", L–2, 2002, 372–373 (Stegmann-Rajtár 7).

„100 Jahre Römisch-Germanische Kommission" (Kolokvium a oslavy poprednej európskej archeologickej inštitúcie), L–2, 2002, 374–375 (Kolník 17).

15. Internationales Symposion Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im mittleren Donauraum „Wasserwege: Lebensadern-Trennungslinien", L–2, 2002, 375–377 (Kolník 18).

Medzinárodná výstava „Stred Európy okolo roku 1000", L–2, 2002, 378–380 (Ruttkay A. 12).

Symposium „Die Urnenfelderkultur in Österreich – Standort und Ausblick", LI–1, 2003, 183–184 (Stegmann-Rajtár 8).

Konferencia „Doba laténska v Čechách, na Morave a na Slovensku", LI–1, 2003, 185–186 (Březinová 9).

19th International Congress of Roman Frontier Studies, LI–2, 2003, 379–382 (Varsik 6).

Archaeological Prospection, LII–1, 2004, 189–192 (Kuzma 6).

Archaeological Photography & Archaeology, LII–1, 2004, 193–195 (Kuzma 7).

Archeologia technica, LII–1, 2004, 195–196 (Staššíková-Štukovská 5).

„Doba laténska v Čechách, na Morave a na Slovensku", LII–2, 2004, 377–378 (Březinová 10).

VIII. konferencia „Obdobie popolnicových polí a doba halštatská", LII–2, 2004, 378–380 (Mitáš 2).

Internationale Arbeitstagung Neolithische Kreisgrabenanlagen in Europa. International Workshop Neolithic Circular Enclosures in Europe, LIII–1, 2005, 175–176 (Kuzma 8).

Konferencia Aerial Archaeology – European Advances, LIII–1, 2005, 177–178 (Kuzma 9).

Experimentálna archeológia a popularizácia výsledkov archeologického bádania v múzejnej a školskej praxi, LIII–1, 2005, 179–180 (Miroššayová 7).

Cyril a Metod – Slovensko a Európa, LIII–1, 2005, 181–182 (Hanuliak 15).

II. medzinárodná konferencia „Archeológia západu Ukrajiny", LIII–2, 2005, 393–395 (Vlkolinská 5).

Problemy kultury wysockiej, LIII–2, 2005, 395–396 (Miroššayová 9).

Konferencia Roman Coins Outside the Empire. Ways and Phases, Contexts and Functions, LIII–2, 2005, 397–399 (Kolníková 11).

Medzinárodná konferencia v Užhorode, LIII–2, 2005, 399–400 (Furmánek 18).

Archaeological Prospection 2005, Rím, LIV–1, 2006, 173–174 (Kuzma 10).

Jantár v archeológii, LIV–1, 2006, 175–176 (Marková K. 7).

Sympózium k 1900. výročiu založenia provincie Dácia, LIV–2, 2006, 391 (Lamiová-Schmiedlová 9).

XXXVIII. medzinárodná konferencia archeológie stredoveku, LIV–2, 2006, 392–393 (Hanuliak 20).

Funeralia Lednickie, LV–1, 2007, 187–188 (Hanuliak 22).

Konferencia „Die Zeiten der Wandel" v Starej Lesnej, LV–2, 2007, 387–390 (Haruštiak 1).

Projekt „Antické pamiatky v obrazoch: nová metodika počítačového vzdelávania v odbore klasická archeológia", LVI–1, 2008, 147–151 (Kuzmová – Hnila 1).

Päťdesiat rokov výskumu mohýl v Poľsku, LVI–1, 2008, 152–154 (Marková K. 8).

Tri vedecké podujatia v Českej republike, LVI–1, 2008, 154–159 (Čurný 1).

XL. medzinárodná konferencia archeológie stredoveku, LVI–1, 2008, 159–162 (Hanuliak 24).

Významné jubileum Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied, LVII–2, 2009, 365–376 (Ruttkay M. – Šmihula 1).

Medzinárodná konferencia Transkarpackie kontakty kulturowe w epoce kamienia, brązu i wczesnej epoce żelaza, LVII–2, 2009, 383–384 (Mitáš 5).

Konferencia „Pohřby na sídlištích", LVIII–1, 2010, 169–171 (Mitáš 6).

Karolínska doba a Slovensko, LVIII–1, 2010, 171–172 (Hanuliak 27).

Prvý ročník medzinárodnej konferencie Interdisciplinaria Archaeologica, LVIII–1, 2010, 173–174 (Daňová 1).

XI. konferencia „Doba popolnicových polí a doba halštatská", LVIII–2, 2010, 379–382 (Mitáš 8).

Konferencia „Kultúra včasného stredoveku Bulharska a Slovenska", LVIII–2, 2010, 383–386 (Staššíková-Štukovská 7).

Krst knihy „Radzovce. Osada ľudu popolnicových polí" a otvorenie stálej archeologickej expozície v Radzovciach, LIX–1, 2011, 189–190 (Marková D. 1).

Medzinárodné kolokvium „The Beginnings of the First Millennium B. C. in the Tisa Plain and Transylvania. The Gáva culture", LIX–1, 2011, 191–192 (Furmánek 30).

Čin hoden nasledovania – Archeologický skanzen Karpacka Troja, LX–1, 2012, 173–174 (Olexa 1).

VII. protohistorická konferencia „Sociální stratifikace protohistorických komunit na základě výpovědi archeologických pramenů", LX–1, 2012, 175–178 (Ölvecky 1).

Zasadnutie výboru Európskej archeologickej rady (EAC – Europae Archaeologiae Consilium) v Bratislave, LX–1, 2012, 178–179 (Ruttkay M. 9).

Konferencia Archeologie & Antropologie, LX–1, 2012, 180–181 (Hanuliak 29).

XII. medzinárodná konferencia „Doba popolnicových polí a doba halštatská", LX–2, 2012, 371–374 (Tóth 2).

RECENZIE

Zoradené abecedne podľa priezviska (prvého) autora alebo zostavovateľa recenzovanej publikácie, prípadne titulu recenzovanej práce či názvu recenzie.

ALEKSIĆ

Marko Aleksić: Mediaeval Swords from Southeastern Europe. Material from 12th to 15th Century, LVII–1, 2009, 191–192 (Pírek 1).

ALTER

Alter Bergbau in Deutschland. Sonderheft der Zeitschrift „Archäologie in Deutschland", XLIII–1, 1995, 173–174 (Labuda 1).

ARCHEOLOG

Archeolog o początkach narodu słowackiego (artykuł polemiczny), XLVIII–2, 2000, 381–385 (Parczewski 2).

BOCKISCH-BRÄUER

Christine Bockisch-Bräuer: Die Gesellschaft der Spätbronze- und Urnenfelderzeit im „Spiegel" ihrer Bestattungen. Eine Untersuchung am Beispiel Nordbayerns, LX–1, 2012, 187–189 (Mitáš 12).

BÓNA

István Bóna: Das Hunnenreich, XLII–1, 1994, 238–242 (Zábojník 1).

BOTÍK

Ján Botík (zost.): Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku, s osobitným zreteľom na etnickú a konfesionálnu mnohotvárnosť, LI–1, 2003, 187–188 (Hanuliak 12).

BRONICKA-RAUHUT

Jadwiga Bronicka-Rauhut: Cmentarzysko wczesnośredniowieczne w Czersku, LI–2, 2003, 383–384 (Hanuliak 13).

BROODBANK

Cyprian Broodbank: An Island Archaeology of the Early Cyclades, XLVIII–2, 2000, 376–379 (Hnila 1).

BUCHVALDEK

Miroslav Buchvaldek/Andreas Lippert/Lubomír Košnar (Ed.): Archeologický atlas pravěké Evropy. Svazky 1, 2, LVII–2, 2009, 386–387 (Bátora 14).

CABART

Cabart, H. – Feyeux, J.-Y.: Verres de Champagne, XLIV–1, 1996, 180–181 (Březinová 2).

CECH

Brigitte Cech: Thunau am Kamp – Eine befestigte Höhensiedlung (Grabung 1965–1990). Die keramischen Funde der frühmittelalterlichen Befestigung, L–1, 2002, 174–176 (Fusek 8).

CORPUS

Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Deutschland. Band 1. Bundesländer Brandenburg und Berlin, XLIII–1, 1995, 168–169 (Kuzmová 3).

Corpus Signorum Imperii Romani. Corpus der Skulpturen der römischen Welt. Ungarn. Band II. Die Skulpturen des Stadtgebietes von Scarbantia und der Limesstrecke Ad Flexum – Arrabona, XLIII–1, 1995, 169–170 (Kuzmová 4).

CURTA

„Slawen" oder Slawen? Eine polemische Auseinandersetzung über eine wertvolle Monographie [„Slovania" alebo Slovania? Polemické vysporiadanie sa s jednou hodnotnou monografiou]. Florin Curta: The Making of the Slavs. History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500–700, LII–1, 2004, 161–186 (Fusek 10).

CYGAN

Sylwia Cygan: Wczesnosłowiańskie półziemianki kwadratowe na terenie Polski, Czech, Słowacji, wschodnich Niemiec i Dolnej Austrii, LVI–2, 2008, 343–344 (Fusek 14).

CZOPEK

Sylwester Czopek/Wojciech Poradyło: Warzyce, pow. Jasło, stan. 17 – osada z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza, LVII–1, 2009, 189–191 (Mitáš 4).

ČAMBAL

Radoslav Čambal: Bratislavský hradný vrch – akropola neskorolaténskeho oppida, LIII–1, 2005, 194–195 (Kovár 1).

DAHM

Dahm, C./Lobbedey, U./Weisgerber, G.: Der Altenberg. Bergwerk und Siedlung aus dem 13. Jahrhundert im Siegerland, XLVII–2, 1999, 161–162 (Labuda 5).

DAIM

Daim, F. (editor): Awarenforschungen, zv. 1, 2, XLIV–2, 1996, 352–354 (Čilinská 3).

DARWILL

Darvill, T. C.: Prehistoric Britain from the air: a study of space, time and society, XLVI–1, 1998, 131 (Kuzma 2).

DEMBSKI

Dembski, G.: Münzen der Kelten, XLVII–1, 1999, 190–194 (Kolníková 8).

DERGAČEV

Valentin Dergačev: Die äneolithischen und bronzezeitlichen Metallfunde aus Moldavien, LIII–1, 2005, 184–185 (Bátora 9).

DIESTELBERGER

Anton Distelberger: Österreichs Awarinnen. Frauen aus Gräbern des 7. und 8. Jahrhunderts, LIV–1, 2006, 185–187 (Kvetánová – Zábojník 1).

DIETZ

Dietz, U. L.: Spätbronze- und früheisenzeitliche Trensen im Nordschwarzmeergebiet und im Nordkaukasus, XLVI–2, 1998, 382–383 (Stegmann-Rajtár 3).

DOBIAT

Claus Dobiat/Susanne Sievers/Thomas Stöllner (Hrsg.): Dürrnberg und Manching. Wirtschaftsarchäologie im ostkeltischen Raum, LVI–1, 2008, 163–166 (Brezňanová 2).

DROBERJAR

Eduard Droberjar: Příběh o Marobudovi a jeho říši, XLVIII–2, 2000, 379–380 (Krekovič 2).

ENKI

Enki – Zborník štúdií o starovekých dejinách, XLIII–2, 1995, 355–356 (Smolániková K. 1).

FJELDHAGEN

Fjeldhagen, M.: Catalogue Graeco-Roman Terracottas from Egypt, XLV–1, 1997, 205 (Smolániková K. 2).

FRIESINGER

Herwig Friesinger/Alois Stuppner: Zentrum und Peripherie, Gesellschaftliche Phänomene in der Frühgeschichte, LIII–1, 2005, 195–196 (Kovár 2).

FURMÁNEK

Václav Furmánek: Radzovce. Osada ľudu popolnicových polí. Ragyolc. Az urnamezős kultúra népének települése, LVIII–2, 2010, 390–391 (Mitáš 9).

Václav Furmánek/Mária Novotná: Die Sicheln in der Slowakei, LVII–2, 2009, 396–402 (Marková K. 9).

Václav Furmánek/Venceslas Kruta: L'Età d'oro dei Carpazi. Ceramiche e metalli dell'età del Bronzo della Slovacchia 2300–800 a. C., LI–1, 2003, 190–192 (Vladár 8).

GALUŠKA

Luděk Galuška/Pavel Kouřil/Jiří Mitáček (Ed.): Východní Morava v 10. až 14. století, LVI–2, 2008, 344–346 (Hanuliak 26).

GARAM

Éva Garam: Katalog der awarenzeitlichen Goldgegenstände und der Fundstücke aus Fürstengräbern im Ungarischen Nationalmuseum, XLII–2, 1994, 420–421 (Čilinská 2).

GEDIGA

Bogusław Gediga/Andrzej Mierzwiński/Vojciech Piotrowski (Ed.): Sztuka epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie środkovej (Die Kunst der Bronzezeit und der frühen Eisenzeit in Mitteleuropa), LII–1, 2004, 200–203 (Kujovský 8).

Bogusław Gediga/Danuta Piotrowska (Ed.): Kultura symboliczna kręgu pól popielnicowych epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie środkowej (Die symbolische Kultur des Urnenfelderkreises in der Bronze- und frühen Eisenzeit Mitteleuropas), L–2, 2002, 390–393 (Veliačik 3).

GEDL

Gedl, M.: Cmentarzysko z epoki brązu w Bachórzu-Chodorówce, XLV–1, 1997, 208–210 (Miroššayová 2).

Gedl, M.: Die Sicheln in Polen, XLIV–2, 1996, 347 (Furmánek 6).

Marek Gedl: Die Bronzegefässe in Polen, LI–1, 2003, 188–190 (Marková K. 6).

Marek Gedl: Die Halsringe und Halskragen in Polen. I., LIII–1, 2005, 196–199 (Ožďáni 4).

Marek Gedl (Red.): Wielkie cmentarzyska z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza, LV–1, 2007, 197–200 (Kujovský 9).

GIESLER-MÜLLER

Ulrike Giesler-Müller: Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Basel-Kleinhüningen, XLI–2, 1993, 399 (Kolník 1).

GLEIRSCHER

Paul Gleirscher: Karantanien. Das slawische Kärnten, XLIX–1/2, 2001, 408–409 (Vavruš 2).

GLOGOVIĆ

Dunja Glogović: Fibeln im kroatischen Küstengebiet (Istrien, Dalmatien), LIII–1, 2005, 188–189 (Furmánek 17).

GÖBL

Göbl, R.: Die Hexadrachmenprägung der Groß-Boier. Ablauf, Chronologie und historische Relevanz für Noricum und Nachbargebiete, XLIV–2, 1996, 347–350 (Kolníková 3).

GODS

Gods and Heroes of the Bronze Age. Europe at the Time of Ulysses, XLVI–2, 1998, 380–382 (Furmánek 11).

GRIEBL

Griebl, M.: Siedlungsobjekte der Hallstattkultur aus Horn, XLV–1, 1997, 206–207 (Furmánek 8).

GROH

Stefan Groh/Helga Sedlmayer: Forschungen im Kastell Mautern-Favianis. Die Grabungen der Jahre 1996 und 1997, LII–2, 2004, 382–384 (Varsik 7).

HAŠEK

Hašek, V. – Měřínský, Z.: Geofyzikální metody v archeologii na Moravě, XLI–1, 1993, 143 (Tirpák 1).

HÄNSEL

Hänsel, A.: Die Funde der Bronzezeit aus Bayern, XLV–2, 1997, 466–467 (Furmánek 10).

HICKMANN

Ellen Hickmann: Musik aus dem Altertum der neuen Welt. Archäologische Dokumente des Musizierens in präkolumbischen Kulturen Perus, Ekuador und Kolumbien, XLI–2, 1993, 402–403 (Staššíková-Štukovská 1).

INNENHOFER

Florian Innenhofer: Die mittelbronzezeitlichen Nadeln zwischen Vogesen und Karpaten. Studien zur Chronologie, Typologie und regionalen Gliederung der Hügelgräberkultur, XLIX–1/2, 2001, 386–387 (Bartík 3).

ISTENIČ

Janka Istenič: Poetovio, zahodna grobišča I (Poetovio the western cemeteries), XLIX–1/2, 2001, 396–397 (Krekovič 3).

JAWORSKI

Krzystof Jaworski: Grody w Sudetach (VIII–X w.), LIV–2, 2006, 400–402 (Hanuliak 21).

JIRÁŇ

Luboš Jiráň: Die Messer in Böhmen, LIII–1, 2005, 186–188 (Furmánek 16).

Luboš Jiráň (Ed.): Doba bronzová, LVII–2, 2009, 391 (Furmánek 25).

Luboš Jiráň/Natalie Venclová (Ed.): Archeologie pravěkých Čech. Svazky 1–8, LVII–2, 2009, 387–388 (Furmánek 20).

K PROBLEMATIKE

K problematike osídlenia stredodunajskej oblasti vo včasnom stredoveku (zostavovateľ Z. Čilinská), XLI–2, 1993, 399–401 (Béreš 1).

KARAVANIĆ

Snježana Karavanić: The Urnfield Culture in Continental Croatia, LIX–1, 2011, 194–198 (Mitáš 11).

KARWOWSKI

Maciej Karwowski: Latènezeitlicher Glasringschmuck aus Ostösterreich, LII–2, 2004, 381–382 (Březinová 11).

Maciej Karwowski: Thunau am Kamp – Eine befestigte Höhensiedlung (Grabung 1965–1990). Die latène-

zeitlichen Siedlungsfunde, LIV–1, 2006, 177–178 (Březinová 12).

KELTEN

Kelten, Germanen, Römer im Mittelgebirgsraum zwischen Luxemburg und Thüringen, XLVIII–2, 2000, 386–388 (Varsik 4).

KEMP

Kemp, B. J.: Ancient Egypt. Anatomy of a civilization, XLIV–1, 1996, 177–178 (Hudec 1).

KLEMM

Susanne Klemm: Montanarchäologie in den Eisenerzer Alpen, Steiermark.Archäologische und naturwissenschaftliche Untersuchungen zum prähistorischen Kupferbergbau in der Eisenerzer Ramsau, LII–1, 2004, 204 (Labuda 6).

KOHLER-SCHNEIDER

Marianne Kohler-Schneider: Verkohlte Kultur- und Wildpflanzenreste aus Stillfried an der March als Spiegel spätbronzezeitlicher Landwirtschaft im Weinviertel, Niederösterreich, LII–1, 2004, 197–198 (Hajnalová E. 5).

KOROŠEC

Dr. Paola Korošec: Nekropola na Ptujskem Gradu, turnirski prostor, XLVIII–1, 2000, 171–174 (Vavruš 1).

KOSTIAL

Kostial, M.: Kelten im Osten. Gold und Silber der Kelten in Mittel- und Osteuropa, XLV–2, 1997, 467–468 (Kolníková 5).

KOŠNAR

Lubomír Košnar: Německo-český archeologický slovník, LIII–2, 2005, 401 (Dvorecký 1).

KOVÁCS

L. Kovács: Das Früharpadenzeitliche Gräberfeld von Szabolcs, XLIII–1, 1995, 171–172 (Hanuliak 2).

László Kovács: Münzen aus der ungarischen Landnahmenzeit Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts, XLII–1, 1994, 242–251 (Kolníková 2).

KREKOVIČ

Eduard Krekovič: Römische Keramik aus Gerulata. Mit einem Beitrag von Roman Sauer, XLVIII–1, 2000, 168–171 (Kuzmová 8).

KRUTA

Venceslas Kruta: L´ Europe des origines. La protohistoire 6000–500 avant J.-C., XLI–2, 1993, 404–406 (Bujna 3).

KULCSÁR

Kulcsár, V: A kárpát-medencei szarmaták temetkezési szokásai, XLVII–1, 1999, 195–196 (Lamiová-Schmiedlová 7).

KUNA

Martin Kuna/Naďa Profantová a autorský kolektiv: Počátky raného středověku v Čechách. Archeologický výzkum sídlení aglomerace kultury pražského typu v Roztokách, LIV–2, 2006, 395–400 (Fusek 12).

Martin Kuna (Ed.): Pravěký svět a jeho poznání, LVII–2, 2009, 388–389 (Furmánek 21).

KYTLICOVÁ

Olga Kytlicová: Die Bronzegefäße in Böhmen, XLII–1, 1994, 235–236 (Marková K. 1).

LAUERMANN

Ernst Lauermann (Hrsg.): Die latènezeitliche Siedlung von Michelstetten. Die Ausgrabungen des Niederösterreichischen Museums für Urgeschichte in den Jahren 1994–1999, LIX–1, 2011, 193–194 (Březinová 15).

LENNEIS

Eva Lenneis: Rosenburg im Kamptal, Niederösterreich. Ein Sonderplatz der älteren Linearbandkeramik, LVIII–1, 2010, 177–180 (Pavúk 10).

Eva Lenneis und Jens Lüning: Die altbandkeramischen Siedlungen von Neckenmarkt und Strögen, L–2, 2002, 383–388 (Pavúk 5).

LIERKE

Rosemarie Lierke: Antike Glastöpferei, L–1, 2002, 173–174 (Březinová 8).

LLOYD

Seton Lloyd: Ancient Turkey. A traveller´s history of Anatolia, XLIII–1, 1995, 175–177 (Bača 1).

LORBLANCHET

Michel Lorblanchet: La grotte ornée de Pergouset (Saint-Géry, Lot). Un sanctuaire secret paléolithique, XLIX–1/2, 2001, 394–396 (Kaminská 7).

LORENZ

Herbert Lorenz (†): Chronologische Untersuchungen in dem spätkeltischen Oppidum bei Manching am Beispiel der Grabungsflächen der Jahre 1965–1967 und 1971. Hermann Gerdsen: Fundstellenübersicht der Grabungsjahre 1961–1974, LIV–1, 2006, 179–180 (Březinová 13).

MAČALA

Mačala, P.: Etnogenéza Slovanov v archeológii, XLIV–2, 1996, 350–352 (Krekovič 1).

MADYDA-LEGUTKO

Renata Madyda-Legutko – Krzysztof Tunia: Rytro, Karpacka osada z okresu wędrowek ludów, XLII–1, 1994, 238 (Lamiová-Schmiedlová 1).

MACHÁČEK

Jiří Macháček: Pohansko bei Břeclav. Ein frühmittelalterliches Zentrum als sozialwirtschaftliches System, LVI–1, 2008, 170–172 (Fusek 13).

Jiří Macháček: Studie k velkomoravské keramice. Metody, analýzy a syntézy, modely, XLIX–1/2, 2001, 389–392 (Fusek 7).

Macháček, J. (ed.): Počítačová podpora v archeologii, XLV–2, 1997, 471–472 (Adamka 1).

MAN
Man and Mining – Mensch und Bergbau. Studies in honour of Gerd Weisgerber on occasion of his 65th birthday, LII–1, 2004, 204–205 (Labuda 7).

MARAN
Joseph Maran: Kulturwandel auf dem griechischen Festland und den Kykladen im späten 3. Jahrtausend v. Chr., XLVIII–2, 2000, 375–376 (Bátora 6).

MARTIN
Jens Martin: Die Bronzegefäße in Mecklenburg-Vorpommern, Brandenburg, Berlin, Sachsen-Anhalt, Thüringen und Sachsen, LVII–2, 2009, 394–396 (Furmánek 29).

MELICHAR
Peter Melichar/Wolfgang Neubauer (Hrsg.): Mittelneolithische Kreisgrabenanlagen in Niederösterreich, LVIII–2, 2010, 396–399 (Tóth 1).

MĚŘÍNSKÝ
Zdeněk Měřínský: České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu. I., LI–2, 2003, 384–386 (Šalkovský 5).

MONTANARCHÄOLOGIE
Montanarchäologie in Europa. Berichte zum Internationalen Kolloquium „Frühe Erzgewinnung und Verhüttung in Europa" in Freiburg im Breisgau vom 4. Bis 7. Oktober 1990, XLIII–1, 1995, 174–175 (Labuda 2).

MÜLLER
Felix Müller/Gilbert Kaenel/Geneviève Lüscher (Hrsg.): Eisenzeit. Die Schweiz vom Paläolithikum bis zum frühen Mittelalter (SPM) IV., XLIX–1/2, 2001, 397–400 (Pieta 4).

NACHRICHTEN
Nachrichten aus Niedersachsens Urgeschichte, XLVI–1, 1998, 132 (Labuda 4).

NECHVÁTAL
Bořivoj Nechvátal et al.: Rotunda sv. Martina a bazilika sv. Vavřince na Vyšehradě. Archeologický výzkum, LVIII–2, 2010, 388–390 (Hanuliak 28).
Nechvátal, B.: Radomyšl. Raně středověké pohřebiště, XLVII–1, 1999, 187–188 (Hanuliak 9).

NEKVASIL
Jindra Nekvasil – Vladimír Podborský: Die Bronzegefäße in Mähren, XLII–1, 1994, 236–237 (Kujovský 1).

NERUDOVÁ
Zdeňka Nerudová – Karel Valoch: Moravany nad Váhom. Katalog paleolitických industrií z výzkumu prof. Karla Absolona, LX–1, 2012, 183–184 (Bača 2).

NEUSTUPNÝ
Evžen Neustupný (Ed.): Eneolit, LVII–2, 2009, 390–391 (Furmánek 24).

NOVOTNÁ
Mária Novotná: Die Fibeln in der Slowakei, L–2, 2002, 381–382 (Furmánek 14).

NOVOTNÝ
Novotný, B.: Slovom a mečom. Slovensko v dobe rímskej, XLIV–1, 1996, 172–177 (Kolník 9).

PARZINGER
Parzinger, H.: Der Goldberg. Die metallzeitliche Besiedlung. Mit Beiträgen von Wolfgang Czysz, Wolfgang Kimmig und Matthias Knaut, XLVI–2, 1998, 383–385 (Březinová 4).
Parzinger, H.: Chronologie der Späthallstatt- und Frühlatène-Zeit. Studien zu Fundgruppen zwischen Mosel und Save, XLI–1, 1993, 140–142 (Bujna 1).
Parzinger, H./Nekvasil, J./Barth, F. E.: Die Býčí skála-Höhle. Ein hallstattzeitlicher Höhlenopferplatz in Mähren, XLVII–2, 1999, 162–165 (Stegmann-Rajtár 5).

PATAY
Pál Patay: Kupferzeitliche Siedlung von Tiszalúc, LIV–1, 2006, 182–185 (Pavúk 8).

PAVLŮ
Ivan Pavlů (Ed.): Neolit, LVII–2, 2009, 389–390 (Furmánek 23).

PEŠKA
Jaroslav Peška: Protoúnětické pohřebiště z Pavlova, LVII–2, 2009, 385–386 (Bátora 13).

PETRAŠENKO
Petrašenko, V. V.: Slavjanska keramika VIII–IX st. Pravobrežžia strednogo Dnepra, XLIII–2, 1995, 353–354 (Vlkolinská 2).

PETRESCU-DÎMBOVIȚA
Mircea Petrescu-Dîmbovița: Der Arm- und Beinschmuck in Rumänien, XLVIII–1, 2000, 174–177 (Veliačik 2).

PIELER
Franz Pieler: Die Bandkeramik im Horner Becken (Niederösterreich): Studien zur Struktur einer frühneolithischen Siedlungskammer, LX–1, 2012, 190–192 (Pažinová 1).

PIRLING
Renate Pirling/Margareta Siepen: Das römisch-fränkische Gräberfeld von Krefeld-Gellep 1983–1988, L–1, 2002, 176 (Zábojník 4).

PLEINEROVÁ
Ivana Pleinerová: Die altslawischen Dörfer von Březno bei Louny, XLIX–1/2, 2001, 405–408 (Šalkovský 3).
Ivana Pleinerová: Opočno. Ein Brandgräberfeld der jüngeren und späteren Kaiserzeit in Nordwestböhmen, XLVIII–2, 2000, 380–381 (Lamiová-Schmiedlová 8).

POLÁČEK
Lumír Poláček/Otto Marek: Grundlagen der Topographie des Burgwalls von Mikulčice. Die Grabungsflächen 1954–1992, LIV–1, 2006, 180–182 (Hanuliak 18).

POLLA
Polla, B.: Archeológia na Slovensku v minulosti, XLV–1, 1997, 210–211 (Kujovský 4).

PROFANTOVÁ
Naďa Profantová/Blanka Kavánová: Mikulčice – pohřebiště u 6. a 12. kostela, LIII–1, 2005, 189–194 (Hanuliak 16).

PROHÁSZKA
Péter Prohászka: Das vandalische Königsgrab von Osztrópataka (Ostrovany, SK), LV–1, 2007, 190–197 (Kolník 22).

PRÜSSING
G. Prüssing: Die Bronzegefäße in Österreich, XLI–2, 1993, 398–399 (Furmánek 1).

PRZYBYŁA
Marcin S. Przybyła: Intercultural contacts in the Western Carpathian area at the turn of the 2nd and 1st millennia BC, LVIII–2, 2010, 391–394 (Mitáš 10).

RAMSL
Ramsl, P. C.: Inzersdorf-Walpersdorf. Studien zur späthallstatt- /latènezeitlichen Besiedlung im Traisental, Niederösterreich, XLVI–1, 1998, 133–134 (Březinová 3).

REITZ
Reitz, E. J./Wing, E. S.: Zooarchaeology, XLVII–1, 1999, 196–197 (Miklíková 1).

RENFREW
Colin Renfrew: Prehistória. Formovanie ľudskej mysle, LVIII–2, 2010, 395–396 (Odler 1).

RETTENBACHER
Mirjam Rettenbacher: Die Siedlung und die Gräberfelder von Schleinbach. Eine Studie zur Aunjetitz-Kultur im südlichen Weinviertel, LIII–1, 2005, 185–186 (Bátora 10).

RÉVÉSZ
Révész, L.: A karosi honfoglalás kori temetők, XLV–1, 1997, 207–208 (Hanuliak 5).

ŘÍHOVSKÝ
Říhovský, J.: Die Lanzen-, Speer- und Pfeilspitzen in Mähren, XLVI–1, 1998, 134–136 (Marková K. 5).

SALAČ
Vladimír Salač (Ed.): Doba římská a stěhování národů, LVII–2, 2009, 393–394 (Furmánek 28).

SALAŠ
Milan Salaš: Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku. I, II, LV–2, 2007, 391–393 (Furmánek 19).

SBORNÍK
Sborník Prací Filosofické Fakulty Brněnské University. Ročník XLIX, 2000. Řada archeologická, XLIX–1/2, 2001, 392–393 (Hanuliak 11).

SCHALK
Schalk, E.: Das Gräberfeld von Hernádkak. Studien zum Beginn der Frühbronzezeit im nordöstlichen Karpatenbecken, XLIV–2, 1996, 345–347 (Bátora 3).

SCHAPPELWEIN
Christian Schappelwein: Vom Dreieck zum Mäander. Untersuchungen zum Motivschatz der Kalenderbergkultur und angrenzender Regionen, XLIX–1/2, 2001, 402–405 (Stegmann-Rajtár 6).

SCHMID-SIKMIČ
Schmid-Sikimič, B.: Der hallstattzeitliche Arm- und Beinschmuck in der Schweiz, XLV–2, 1997, 468–471 (Kozubová 1).

SICHERL
Bernhard Sicherl: Studien zur mittelbronzezeitlichen Bewaffnung in Tschechien, dem nördlichen Niederösterreich und der südwestlichen Slowakei, LIII–1, 2005, 183–184 (Bartík 4).

SÎNTANA
Die Sîntana de Mureş-Černjachov-Kultur, XLVIII–1, 2000, 165–168 (Kolník 14).

SOBCZYK
Krszysztof Sobczyk: The Late Palaeolithic Flint Workshop at Brzoskwinia-Krzemionki near Kraków, XLII–2, 1994, 418–419 (Hromada 1).
Sobczyk, K.: Osadnictwo wschodniograweckie v doline Wisly pod Krakówem, XLIV–2, 1996, 340–341 (Hromada 2).

SOMMER
Petr Sommer: Začátky křesťanství v Čechách. Kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury, L–2, 2002, 388–390 (Slivenska 1).

SOROCEANU
Tudor Soroceanu: Die vorskythenzeitlichen Metallgefäße im Gebiet des heutigen Rumänien, LVIII–1, 2010, 175–177 (Mitáš 7).

STEWART
Stewart, H. M.: Egyptian Shabties, XLIV–1, 1996, 179–180 (Hudec 3).

SUCHOBOKOV
Suchobokov, O. V.: Dniprovske lisostepove Livobrežžia v VIII-XIII st., XLIII–2, 1995, 351–353 (Vlkolinská 1).

SVOBODA
J. Svoboda – T. Czudek – P. Havlíček – V. Ložek – J. Macoun – A. Přichystal – H. Svobodová – E. Vlček: Paleolit Moravy a Slezska, XLI–2, 1993, 396–398 (Kaminská 1).

TEEGEN
Teegen, W.-R.: Studien zu dem kaiserzeitlichen Quellenopferfund von Bad Pyrmont, XLVII–1, 1999, 188–189 (Kolník 12).

TEMNATA
Temnata Cave. Excavations in Karlukovo Karst Area, Bulgaria, XLI–1, 1993, 139 (Bánesz 2).

TEŽAK-GREGL
Tihomila Težak-Gregl: Kultura linearnotrakaste keramike u središnjoj Hrvatskoj. Korenovska kultura, XLII–2, 1994, 419 (Šiška 4).

THRAKER
Die Thraker. Das goldene Reich des Orpheus. Katalóg výstavy, LVI–1, 2008, 172–175 (Stegmann-Rajtár 11).

TKAČOV
Tkačov, M. A.: Zamki Belorusii, XLIII–2, 1995, 354–355 (Šulcová 1).

TODOROVA
Henrieta Todorova: Durankulak. II. Die prähistorischen Gräberfelder von Durankulak, LII–1, 2004, 205–207 (Soják 2).
Todorova, Ch. – Vajsov, I.: Novokamenata epocha v Bălgaria, XLIV–2, 1996, 341–345 (Pavúk 1).

TRENNER
Jan Trenner: Untersuchungen zu den sogenannten Hausmodellen des Neolithikums und Chalkolithikums in Südosteuropa, LX–1, 2012, 184–186 (Cheben I. 3).

UNGER
Josef Unger: Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích (s analogiemi i jinde v Evropě v 1.–16. století), L–2, 2002, 382–383 (Krekovič 4).
Josef Unger: Pohřební ritus 1. až 20. století v Evropě z antropologicko-archeologické perspektivy, LV–1, 2007, 189–190 (Hanuliak 23).
Josef Unger: Pohřební ritus 1. až 20. století v Evropě z antropologicko-archeologické perspektivy, LV–2, 2007, 397–398 (Vlkolinská 7).

VALOCH
Valoch, K.: Le Paléolithique en Tchéquie et en Slovaquie, XLVI–2, 1998, 378–379 (Kaminská 3).

VANDALEN
Die Vandalen. Die Könige. Die Eliten. Die Krieger. Die Handwerker, LII–1, 2004, 198–200 (Kolník 19).

VAŘEKA
Pavel Vařeka: Archeologie stredověkého vesnického domu. I. Proměny vesnického domu v Evropě v průběhu staletí, LIII–1, 2005, 199–200 (Šalkovský 6).

VASIČ
Rastko Vasič: Die Sicheln im Zentralbalkan, XLIII–2, 1995, 350 (Furmánek 2).

VENCL
Slavomil Vencl (Ed.): Paleolit a mezolit, LVII–2, 2009, 389 (Furmánek 22).
Vencl, S.: Hostim – Magdalenian in Bohemia, XLIV–2, 1996, 338–339 (Bánesz 5).

VENCLOVÁ
Natalie Venclová: Výroba a sídla v době laténské. Projekt Loděnice, XLIX–1/2, 2001, 387–389 (Březinová 7).
Natalie Venclová (Ed.): Daba laténská, LVII–2, 2009, 392–393 (Furmánek 27).
Natalie Venclová (Ed.): Doba halštatská, LVII–2, 2009, 391–392 (Furmánek 26).
Venclová, N.: Mšecké Žehrovice in Bohemia. Archaeological background to a Celtic hero, 3rd–2nd cent. B. C. Chronothèque 2, XLVI–2, 1998, 385–387 (Bujna 8).

VIDEJKO
Mychajlo Jurijovyč Videjko/Rostyslav Vsevolodovyč Terpylovskyj/Valentyna Oleksijivna Petrašenko: Davni poselennja Ukrajiny, LV–2, 2007, 393–396 (Šalkovský 8).

VIGNATIOVÁ
Jana Vignatiová: Břeclav-Pohansko II. Slovanské osídlení jižního předhradí, XLI–2, 1993, 401–402 (Čilinská 1).

VINSON
Vinson, S.: Egyptian Boats and Ships, XLIV–1, 1996, 178–179 (Hudec 2).

VYNOKUR
Vynokur, I. S.: Sloviansky juveliry Podnistrovia. Za materialamy doslidžen Bernašivskoho komplexu seredyny I tys. n. e., XLVI–2, 1998, 387–388 (Štefanovičová 3).

WAGNER
Heiko Wagner: Glasschmuck der Mittel- und Spätlatènezeit am Oberrhein und den angrenzenden Gebieten, LVI–1, 2008, 167–169 (Březinová 14).

WALDHAUSER
Jiří Waldhauser und Arbeitsgruppe: Die Hallstatt- und Latènezeitliche Siedlung mit Gräberfeld bei Radovesice in Böhmen, XLIII–2, 1995, 350–351 (Březinová 1).

WAWRUSCHKA
Celine Wawruschka: Frühmittelalterliche Siedlungsstrukturen in Niederösterreich, LVIII–2, 2010, 387–388 (Fusek 15).

WEBER
Weber, C.: Die Rasiermesser in Südosteuropa, XLV–2, 1997, 466 (Steiner 1).

WEINBERGER
Susanne Weinberger: Warfare in the Austrian Weinviertel during the Early Bronze Age, LVI–2, 2008, 346–349 (Mitáš 3).

WIEVIEL
Wieviel slawische Burgwälle gibt es denn „im Raum der ukrainischen Vorkarpaten"? Bemerkungen zum Artikel von Orest Korčynsky, XLVI–2, 1998, 388–389 (Parczewski 1).

ZEILER
Manuel Zeiler: Untersuchungen zur jüngerlatènezeitlichen Keramikchronologie im östlichen Mitteleuropa, LIX–1, 2011, 198–201 (Repka 1).

ZIEGAUS
Ziegaus, B.: Der Münzfund von Großbissendorf, XLV–1, 1997, 205–206 (Kolníková 4).

ZIMMERMANN
W. Haio Zimmermann: Pfosten, Ständer und Schwelle und der Übergang vom Pfosten- zum Ständerbau – Eine Studie zu Innovation und Beharrung im Hausbau. Zu Konstruktion und Haltbarkeit prähistorischer bis neuzeitlicher Holzbauten von den Nord- und Ostseeländern bis zu den Alpen, XLIX–1/2, 2001, 400–402 (Ruttkay M. 3).

ŽERAVICA
Žeravica, Z.: Äxte und Beile aus Dalmatien und anderen Teilen Kroatiens, Montenegro, Bosnien und Herzegowina, XLII–2, 1994, 420 (Katkinová 2).

RÔZNE

Centrálna evidencia archeologických nálezísk na Slovensku – Projekt systému. Retrospektívny a perspektívny pohľad na adoptovanie informatickej technológie v archeologickej praxi [Central Record-Keeping of Archaeological Sites in Slovakia – Project of the System. Retrospective and prospective view of information technology implementationin archaeological practice], XLI–2, 1993, 367–390 (Bujna – Kuzma – Doliak – Jenis 1).

Archeobotanické a archeologické pramene k rekonštrukcii lesnej vegetácie v Popradskej kotline [Archäobotanische und archäologische Quellen zur Rekonstruktion der Waldvegetation im Poprad-Becken], XLIV–2, 1996, 265–286 (Hajnalová E. 2).

Šesťdesiat rokov od vzniku Archeologického ústavu na Slovensku [Sechzig Jahre seit der Entstehung des Archäologischen Institutes in der Slowakei], XLVI–2, 1998, 137–140 (Ruttkay A. 6).

Počiatky archeologického ústavu na Slovensku [Anfänge des Archäologischen Instituts in der Slowakei], XLVI–2, 1998, 141–144 (Kujovský 6).

Anmerkungen zur deutschen Prähistorie 1938–1945. Brandenburg und die Slowakei [Poznámky k nemeckej archeológii v rokoch 1938–1945. Brandebursko a Slovensko], XLIX–1/2, 2001, 1–18 (Leube 1).

Jazyková profilácia časopisu Slovenská archeológia [Language profiling of the Slovenská archeológia journal] , LII–2, 2004, 347–366 (Smolárikova S. 1).

Šesťdesiat rokov vydávania Slovenskej archeológie [Sixty Years of Publishing Slovenská archeológia], LX–2, 2012, 375–386 (Fusek 16).

Register Slovenskej archeológie 1993–2012, LX–2, 2012, 387–426 (Chebenová 2).

Zostavila Petra Chebenová

SKRATKY ČASOPISOV A PERIODÍK
ABKÜRZUNGEN VON ZEITSCHRIFTEN UND PERIODIKA
ABBREVIATIONS OF JOURNALS AND PERIODICALS

Acta Nitrien. Iuven. = Acta Nitriensiae Iuvenorum. Zborník Filozofickej fakulty UKF v Nitre. Nitra

Alba Regia = Alba Regia. Annales Musei Stephani Regis. Székesfehérvár

Altertum = Das Altertum. Berlin

Annu. Review Anthr. = Annual Review of Anthropology. Palo Alto, California

Antaeus = Antaeus. Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. Budapest

Antiquity = Antiquity. A Quarterly Review of Archaeology. Cambridge, England

Arch. Ért. = Archaeologiai Értesítő. A Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat Tudományos Folyóirata. Budapest

Arch. Fórum = Archeologické fórum. Praha

Arch. Korrbl. = Archäologisches Korrespondenzblatt. Urgeschichte, Römerzeit, Frühmittelalter. Mainz am Rhein

Arch. Österreichs = Archäologie Österreichs. Mitteilungen der Österreichischen Gesellschaft für Ur- und Frühgeschichte. Wien

Arch. Rozhledy = Archeologické rozhledy. Praha

Arrabona = Arrabona. A Győri Xantus János Múzeum Évkönyve. Győr

AVANS = AVANS. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku. Nitra

Balneol. Sprav. = Balneologický spravodajca. Balneological bulletine. Balneohistorica Slovaca. Piešťany

Bayer. Vorgeschbl. = Bayerische Vorgeschichtsblätter. München

Ber. RGK = Bericht der Römisch-Germanischen Kommission. Berlin – Frankfurt am Main

Berliner Jahrb. Vor- u. Frühgesch. = Berliner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte. Berlin

Bratislava. Spisy MM = Bratislava. Spisy Mestského múzea v Bratislave. Bratislava

Budapest Régiségei = Budapest Régiségei. A Budapesti Történeti Múzeum Évkönyve. Budapest

Castrum Pragenses = Castrum Pragenses. Praha

Čas. MSS = Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Martin

Ethnology = Ethnology. International Journal of Cultural and Social Anthropology. Pittsburgh

EuroREA = Journal for (Re)construction and Experiment in Archaeology. Hradec Králové

Folklore = *Folklore*. Fully peer-reviewed international journal of folklore and folkloristics. (Taylor and Francis)

Forschungsber. Ur- u. Frühgesch. = Forschungsberichte zur Ur- und Frühgeschichte. Wien

Fundber. Österreich = Fundberichte aus Österreich. Wien

Hist. Carpatica = Historica Carpatica. Zborník Východoslovenského múzea v Košiciach. Košice

Jahresschr. Mitteldt. Vorgesch. = Jahresschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte. Halle/Saale – Berlin

Journal Am. Acad. Religion = Journal of the American Acedemy of Religion. Oxford University Press. Oxford

Journal Anthr. Arch. = Journal of Anthropological Archaeology. (Elsevier)

Latin Am. Ant. = Latin American Antiquity. Journals of the Society for American Archaeology. Washington

Macedonia Acta Arch. = Macedonia Acta Archaeologica. Skopje

Mitt. Anthr. Ges. Wien = Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien. Wien

Mitt. Österr. Arbeitsgemeinschaft Ur- u. Frühgesch. = Mitteilungen der Österreichischen Arbeitsgemeinschaft für Ur- und Frühgeschichte. Wien

Nyíregyházi Jósa András Múz. Évk. = A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve. Budapest

Ősrég. Levelek = Ősrégészeti levelek. Régészeti magazin. Budapest

Pam. Arch. = Památky archeologické. Praha

Pravěk (N. Ř.) = Pravěk. Nová řada. Sborník příspevků moravských a slezských archeologů. Brno

Prähist. Zeitschr. = Prähistorische Zeitschrift. Leipzig – Berlin

Przegląd Arch. = Przegląd Archeologiczny. Poznań - Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk

Rad Vojvođanskih Muz. = Rad Vojvođanskih Muzeja. Novi Sad

REA = (Re)konstrukce a experiment v archeologii. Hradec Králové

Saarbrücker Stud. u. Mat. Altkde. = Saarbrücker Studien und Materialien zur Altertumskunde (SASTUMA). Bonn

Sbor. MSS = Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Martin

Sbor. Prací Fil. Fak. Brno = Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity. Brno

Sbor. Společ. Přátel Starožit. = Sborník Společnosti přátel starožitností. Praha

Slov. Arch. = Slovenská archeológia. Časopis Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied v Nitre. Nitra

Southwest. Journal Anthr. = Southwestern Journal of Anthropology. University of New Mexico. New Mexico

Starinar = Starinar. Revue de la Société archéologique de Belgrade. Organ Archeološkog Instituta. Beograd

Sudeta = Sudeta. Zeitschrift zur Vor- und Frühgeschichte. Bodenbach – Reichenberg – Praha – Leipzig

Štud. Zvesti AÚ SAV = Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied. Nitra

Unsere Heimat (Wien) = Unsere Heimat. Zeitschrift des Vereines für Landeskunde von Niederösterreich und Wien. Wien

Veszprém Megyei Múz. Közl. = A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei. Veszprém

Vlast. Zbor. Považia = Vlastivedný zborník Považia. Martin – Žilina

Zbor. SNM. Arch. = Zborník Slovenského národného múzea. Archeológia. Bratislava

Zbor. SNM. Hist. = Zborník Slovenského národného múzea. História. Bratislava

EDÍCIE VYDÁVANÉ ARCHEOLOGICKÝM ÚSTAVOM SAV V NITRE

Archaeologica Slovaca Monographiae

FONTES

I.	Benadík, B. – Vlček, E. – Ambros, C.: Keltské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku. Bratislava 1957.	–
II.	Budinský-Krička, V.: Slovanské mohyly v Skalici. Bratislava 1959.	–
III.	Chropovský, B. – Dušek, M. – Polla, B.: Pohrebiská zo staršej doby bronzovej na Slovensku. Bratislava 1960.	–
IV.	Polla, B.: Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany). Bratislava 1962.	–
V.	Točík, A.: Opevnená osada z doby bronzovej vo Veselom. Bratislava 1964.	€ 4,00.-
VI.	Dušek, M.: Thrakisches Gräberfeld der Hallsattzeit in Chotín. Bratislava 1966.	€ 5,00.-
VII.	Čilinská, Z.: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nové Zámky. Bratislava 1966.	€ 5,00.-
VIII.	Bánesz, L.: Barca bei Košice – paläolithische Fundstelle. Bratislava 1968.	–
IX.	Novotná, M.: Die Bronzehortfunde in der Slowakei (Spätbronzezeit). Bratislava 1970.	–
X.	Polla, B.: Kežmarok (Ergebnisse der historisch-archäologischen Forschung). Bratislava 1971.	–
XI.	Svoboda, B.: Neuerworbene römische Metallgefässe aus Stráže bei Piešťany. Bratislava 1972.	–
XII.	Vladár, J.: Pohrebiská zo staršej doby bronzovej v Branči. Bratislava 1974.	–
XIII.	Ambros, C. – Müller, H.-H.: Frühgeschichtliche Pferdeskelettfunde aus dem Gebiet der Tschechoslowakei. Bratislava 1980.	€ 3,00.-
XIV.	Kolník, T.: Römerzeitliche Gräberfelder in der Slowakei. Bratislava 1980.	–
XV.	Rejholcová, M.: Pohrebisko v Čakajovciach (9.-12. storočie). Nitra 1995. Analyse. ISBN 80-88709-23-7	–
	Rejholcová, M.: Pohrebisko v Čakajovciach (9.-12. storočie). Nitra 1995. Analýza. ISBN 80-88709-13-X	–
	Rejholcová, M.: Pohrebisko v Čakajovciach (9.-12. storočie). Nitra 1995. Katalóg. ISBN 80-88709-22-9	–
XVI.	Kuzmová, K.: Terra sigillata im Vorfeld des nordpannonischen Limes (Südwestslowakei). Nitra 1997. ISBN 80-88709-32-6	€ 23,00.-
XVII.	Kaminská, Ľ.: Hôrka-Ondrej. Nitra 2000. ISBN 80-88709-47-4	€ 23,00.-
XVIII.	Varsik, V.: Germánske osídlenie na východnom predpolí Bratislavy. Nitra 2011. ISBN 978-80-89315-34-5	€ 31,00.-

CATALOGI

I.	Točík, A.: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Holiare. Bratislava 1968.	€ 6,00.-
II.	Točík, A.: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Štúrovo. Bratislava 1968.	€ 4,00.-
III.	Točík, A.: Altmagyarische Gräberfelder in Südwestslowakei. Bratislava 1968.	–
IV.	Dušek, M.: Bronzezeitliche Gräberfelder in der Südwestslowakei. Bratislava 1969.	€ 5,00.-
V.	Čilinská, Z.: Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce. Bratislava 1973.	–
VI.	Veliačik, L. – Romsauer, P.: Vývoj a vzťah osídlenia lužických a stredodunajských popolnicových polí na západnom Slovensku I. Katalóg. Nitra 1994. ISBN 80-88709-15-6	–
VII.	Bujna, J.: Malé Kosihy. Latènezeitliches Gräberfeld. Katalog. Nitra 1995. ISBN 80-88709-18-0	–
VIII.	Březinová, G.: Nitra-Šindolka. Siedlung aus der Latènezeit. Katalog. Bratislava 2000. ISBN 80-224-0649-X	–
IX.	Březinová, G. a kol.: Nitra-Chrenová. Archeologické výskumy na plochách stavenísk Shell a Baumax. Katalóg. Nitra 2003. ISBN 80-88709-62-2	€ 20,00.-
X.	Kolník, T. – Varsik, V. – Vladár, J.: Branč Germánska osada z 2. až 4. storočia. Nitra 2007. ISBN 978-80-88709-98-5	€ 45,00.-
XI.	Lamiová-Schmiedlová, M.: Žiarové pohrebisko z mladšej doby bronzovej na lokalite Dvorníky-Včeláre. Nitra 2009. ISBN 978-80-89315-13-0	€ 20,70.-
XII.	Kaminská, Ľ.: Čičarovce-Veľká Moľva. Výskum polykultúrneho sídliska. Nitra 2010. ISBN 978-80-89315-28-4	€ 22,50.-
XIII.	Březinová, G. – Pažinová, N.: Neolitická osada. Hurbanovo-Bohatá. Nitra 2011. ISBN 978-80-89315-37-6	€ 38,50.-

STUDIA

I.	Pieta, K.: Die Púchov-Kultur. Nitra 1982.	–
II.	Veliačik, L.: Die Lausitzer Kultur in der Slowakei. Nitra 1983.	–
III.	Fusek, G.: Slovensko vo včasnoslovanskom období. Nitra 1994. ISBN 80-88709-17-2	–
IV.	Pavúk, J.: Štúrovo. Ein Siedlungsplatz der Kultur mit Linearkeramik und der Želiezovce-Gruppe. Nitra 1994. ISBN 80-88709-19-9	–
V.	Pavúk, J. – Bátora, J.: Siedlung und Gräberfeld der Ludanice-Gruppe in Jelšovce. Nitra 1995. ISBN 80-88709-24-5	–
VI.	Šalkovský, P.: Häuser in der frühmittelalterlichen slawischen Welt. Nitra 2001. ISBN 80-88709-52-0	€ 17,00.-
VII.	Ruttkay, A. – Ruttkay, M. – Šalkovský, P. (Ed.): Slovensko vo včasnom stredoveku. Nitra 2002. ISBN 80-88709-60-1	–
VIII.	Hanuliak, M.: Veľkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9.-10. storočí na území Slovenska. Nitra 2004. ISBN 80-88709-72-5	–
IX.	Pieta, K. – Ruttkay, A. – Ruttkay, M. (Ed.): Bojná. Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva. Nitra 2007. Druhé vydanie. ISBN 978-80-88709-91-6	–
X.	Soják, M.: Osídlenie spišských jaskýň od praveku po novovek. Nitra 2007. ISBN 978-80-89315-01-7	€ 28,00.-
XI.	Pieta, K.: Keltské osídlenie Slovenska. Mladšia doba laténska. Nitra 2008. ISBN 978-80-89315-05-5; ISBN 978-80-224-1027-4	€ 36,00.-
XII.	Pieta, K,: Die Keltische Besiedlung der Slowakei. Nitra 2010. ISBN 978-80-89315-31-4	€ 36,00.-
XIII.	Horváthová, E.: Osídlenie badenskej kultúry na slovenskom území severného Potisia. Nitra 2010. ISBN 978-80-89315-33-8	€ 32,00.-
XIV.	Šalkovský P.: Stredné Slovensko vo včasnom stredoveku. Nitra 2011. ISBN 978-80-89315-39-0	€ 22,50.-

COMMUNICATIONES

I.	Bátora, J. – Peška, J. (Hrsg.): Aktuelle Probleme der Erforschung der Frühbronzezeit in Böhmen und Mähren und in der Slowakei. Nitra 1999. ISBN 80-88709-40-7	€ 28,00.-
II.	Kuzma, I. (Ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 1998. Nitra 1999. ISBN 80-88709-41-5	€ 25,00.-
III.	Friesinger, H. – Pieta, K. – Rajtár, J. (Hrsg.): Metallgewinung und- Verarbeitung in der Antike. Nitra 2000. ISBN 80-88709-48-2	€ 28,00.-
IV.	Cheben, I. – Kuzma, I. (Eds.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2001. Nitra 2002. ISBN 80-88709-57-1	€ 45,00.-
V.	Kuzmová, K. – Pieta, K. – Rajtár, J. (Hrsg.): Zwischen Rom und dem Barbaricum. Festschrift für Titus Kolník zum 70. Geburtstag. Nitra 2002. ISBN 80-88709-61-X	–
VI.	Bátora, J. – Furmánek, V. – Veliačik, L. (Hrsg.): Einflüsse und Kontakte alteuropäischer Kulturen. Festschrift für Jozef Vladár zum 70. Geburtstag. Nitra 2004. ISBN 80-88709-70-9	–
VII.	Fusek, G. (Ed.): Zborník na počesť Dariny Bialekovej. Nitra 2004. ISBN 80-88709-71-7	–
VIII.	Cheben, I. – Kuzma, I. (Eds.): Otázky neolitu a eneolitu naších krajín – 2004. Nitra 2005. ISBN 80-88709-83-0	€ 55,00.-
IX.	Cheben, I. – Kuzma, I. (Eds.): Otázky neolitu a eneolitu naších krajín – 2007. Nitra 2008. ISBN 978-80-89315-06-2	€ 47,00.-
X.	Beljak, J. – Březinová, G. – Varsik, V. (Eds.): Archeológia barbarov 2009. Hospodárstvo Germánov. Nitra 2010. ISBN 978-80-89315-24-6	€ 76,00.-
XI.	Furmánek, V. – Miroššayová, E. (Eds.): Popolnicové polia a doba halštatská. Nitra 2010. ISBN 978-80-89315-26-0	€ 47,00.-
XII.	Kuzmová, K. – Rajtár, J. (Zost.): Rímsky kastel v Iži. Nitra 2010. ISBN 978-80-89315-32-1	€ 20,70.-
XIII.	Kujovský, R. – Mitáš, V. (Eds.): Václav Furmánek a doba bronzová. Zborník k sedemdesiatym narodeninám. Nitra 2012. ISBN 978-80-89315-41-3	€ 82,00.-
XIV.	Březinová, G. – Varsik V. (Eds.): Archeológia na prahu histórie. K životnému jubileu Karola Pietu. Nitra 2012. ISBN 978-80-89315-42-0	€ 80,00.-

ARCHEOLOGICKÉ PAMÄTNÍKY SLOVENSKA

I.	Furmánek, V.: Radzovce – osada ľudu popolnicových polí. Reprint. Nitra 2010. ISBN 978-80-89315-27-7	–
II.	Lamiová, M.: Zemlín – obec s bohatou minulosťou. Košice 1993. ISBN 80-900444-2-5	–
III.	Čilinská, Z.: Slovania a avarský kaganát. Bratislava 1993. ISBN 80-7127-059-8	–
IV.	Šiška, S.: Dokument o spoločnosti mladšej doby kamennej. Bratislava 1995. ISBN 80-224-0198-6	–
V.	Pieta, K.: Liptovská Mara. Bratislava 1996. ISBN 80-967366-7-1	€ 13,00.-
VI.	Hromada, J.: Moravany nad Váhom. Bratislava 2000. ISBN 80-88709-45-8	€ 13,00.-
VII.	Olexa, L.: Nižná Myšľa. Osada a pohrebisko z doby bronzovej. Košice 2003. ISBN 80-88709-66-0	€ 15,00.-
VIII.	Kaminská, Ľ.: Hôrka-Ondrej. Osídlenie spišských travertínov v staršej dobe kamennej. Košice 2005. ISBN 80-88-709-74-1	€ 15,00.-
IX.	Furmánek, V. – Marková, K.:Včelince. Archív dávnej minulosti. Nitra 2008. ISBN 978-80-89315-09-3	€ 17,00.-
X.	Šalkovský, P.: Detva. Praveké a včasnohistorické hradisko k dávnym dejinám Slovenska. Nitra 2009. ISBN 978-80-89315-14-7	€ 17,00.-

ACTA INTERDISCIPLINARIA ARCHAEOLOGICA

I.	Aktuálne otázky výskumu slovanských populácii na území Československa v 6.-13. storočí. Nitra 1979.	–
II.	Furmánek, V. – Stloukal, M.: Antropologický rozbor žárových hrobů pilińské a kyjatické kultury. Nitra 1982.	–
III.	Acta Interdisciplinaria Archaeologica. Tom. III. Nitra 1984.	€ 9,00.-
IV.	Acta Interdisciplinaria Archaeologica. Tom. IV. Nitra 1986.	–
V.	Acta Interdisciplinaria Archaeologica. Archeológia-Geofyzika-Archeometria. Tom. V. Nitra 1987.	€ 7,00.-
VI.	Súčasné poznatky z archeobotaniky na Slovensku. Nitra 1989.	€ 6,00.-
VII.	Palaeoethnobotany and Archaeology, International Work-Group for Paleoethnobotany. 8th Symposium Nitra – Nové Vozokany 1989. Nitra 1991.	€ 16,00.-
VIII.	Hajnalová, E.: Obilie v archeobotanických nálezoch na Slovensku. Nitra 1993. ISBN 80-88709-02-4	€ 9,00.-
IX.	Vondráková, M.: Malé Kosihy II. Nitra 1994. ISBN 80-88709-14-8	€ 13,00.-
X.	Hajnalová, E.: Ovocie a ovocinárstvo v archeobotanických nálezoch na Slovensku. Nitra 2001. ISBN 80-88-709-38-5	€ 13,00.-

MATERIALIA ARCHAEOLOGICA SLOVACA
(edícia ukončená)

I.	Točík, A.: Výčapy-Opatovce a ďalšie pohrebiská zo staršej doby bronzovej na juhozápadnom Slovensku. Nitra 1980.	–
II.	Budinský-Krička, V.: Kráľovský Chlmec. Nitra 1980.	–
III.	Točík, A: Nitriansky Hrádok-Zámeček. I, II. Tabuľky. Nitra 1981.	–
IV.	Točík, A.: Malé Kosihy – osada zo staršej doby bronzovej. Nitra 1981.	–
V.	Benadik, B.: Maňa. Keltisches Gräberfeld – Fundkatalog. Nitra 1983.	–
VI.	Dušek, M. – Dušeková, S.: Smolenice-Molpír I. Befestigter Fürstensitz der Hallstattzeit. Nitra 1985.	–
VII.	Wiederman, E.: Archeologické pamiatky topoľčianskeho múzea. Nitra 1985.	–
VIII.	Budinský-Krička, V. – Veliačik, L.: Krásna Ves. Gräberfeld der Lausitzer Kultur. Nitra 1986.	–
IX.	Kuzmová, K. – Roth, P.: Terra sigillata v Barbariku. Nitra 1988.	–
X.	Hanuliak, M. – Kuzma, I. – Šalkovský, P.: Mužla-Čenkov I. Osídlenie z 9.-12. storočia. Nitra 1993. ISBN 80-88709-07-5	€ 20,00.-
XI.	Šalkovský, P.: Hradisko v Detve. Nitra 1994. ISBN 80-88709-10-5	–
XII.	Hanuliak, M.: Malé Kosihy I. Nitra 1994. ISBN 80-88709-12-1	–
XIII.	Dušek, M. – Dušeková, S.: Smolenice – Molpír II. Nitra 1995. ISBN 80-88709-20-2	€ 15,00.-

ZOZNAM PUBLIKÁCIÍ ZARADENÝCH VO VÝMENNOM FONDE ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SAV

Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 1. zv.	€ 20.-
Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 2. zv.	€ 20.-
Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 3. zv.	€ 18.-
Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 4. zv.	€ 15.-
Archaeologia Historica 13/1988.	€ 8.-
Archaeologia Historica 22/1997.	€ 25.-
Archaeologia Historica 24/1999.	€ 28.-
Archaeologia Historica 31/2006.	€ 30.-
Archaeologia Historica 33/2008.	€ 30.-
Archaeologia Historica 34/2009.	€ 26.-
Archaeologia Historica 35/2010.	€ 20.-
Archaeologia Historica 36/2011/1, 2.	€ 20.-
Archaeologia Historica 37/2012/1, 2.	€ 25.-
Archeológia – História – Geografia (Archeológia).	€ 3.-
Archeológia – História – Geografia (Geografia).	€ 3.-
Archeológia – História – Geografia (História).	€ 3.-
Archeologická topografia Bratislavy.	€ 13.-
Archeologická topografia Košíc.	€ 13.-
Archeologické nálezy v zbierkach Mestského múzea v Zlatých Moravciach. Ruttkayová, J. – Ruttkay, M.	€ 6.-
Archeologické pamiatky a súčasnosť.	€ 3.-
Archeologičeskije vesti.	€ 6.-
AVANS v roku 1975.	€ 4.-
AVANS v roku 1976.	€ 5.-
AVANS v roku 1977.	€ 5.-
AVANS v roku 1978.	€ 3.-
AVANS v roku 1979.	€ 3.-
AVANS v roku 1989.	€ 10.-
AVANS v roku 1990.	€ 10.-
AVANS v roku 1991.	€ 13.-
AVANS v roku 1995.	€ 15.-
AVANS v roku 1996.	€ 15.-
AVANS v roku 1997.	€ 18.-
AVANS v roku 1998.	€ 18.-
AVANS v roku 1999.	€ 19.-
AVANS v roku 2000.	€ 20.-
AVANS v roku 2001.	€ 32.-
AVANS v roku 2002.	€ 22.-
AVANS v roku 2003.	€ 23.-
AVANS – register za roky 1984-1993.	€ 25.-
AVANS v roku 2004.	€ 27.-
AVANS v roku 2005.	€ 27.-
AVANS v roku 2006.	€ 29.-
AVANS v roku 2007.	€ 29.-
AVANS v roku 2008.	€ 33,50.-
Bajč-Vlkanovo. Sep. ŠZ 12/1964. Točík, A.	€ 1.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1980. Melicher, J.	€ 2.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1981. Melicher, J.	€ 2.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1986. Melicher, J.	€ 2.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1987. Melicher, J.	€ 1.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1988. Melicher, J. – Mačalová, H.	€ 2.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1989 a 1990. Mačalová, H.	€ 3.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1991 a 1992. Jasečková, M.	€ 4.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1993 a 1994. Jasečková, M.	€ 4.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1995 a 1996 Jasečková, M.	€ 4.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1997 a 1998. Jasečková, M.	€ 4.-
Bojná. Nové nálezy z počiatkov slovenských dejín. Pieta, K.	€ 5.-
Castrum Bene 7.	€ 22.-
Colloque International l`Aurignacien et le Gravettien (perigordien) dans leur Cadre Ecologique.	€ 13.-
Complex of upper palaeolithic sites near Moravany. Vol. II.	€ 13.-
Complex of upper palaeolithic sites near Moravany. Vol. III.	€ 15.-
Der sonderbare Baron. Dvořák, P.	€ 13.-
Die Ergebnisse der arch. Ausgrab. beim Aufbau des Kraftwerksystems Gabčíkovo-Nagymaros.	€ 7.-
Die Slowakei in der jüngeren Steinzeit. Novotný, B.	€ 1.-
Europas mitte 1000.	€ 67.-
Gerulata I.	€ 20.-
Graphische Auswertung osteometrischer Werte in der historischen Osteologie. Sep. ŠZ 12/1964. Rajtová, V.	€ 3.-
Hallstatt a Býčí skála. Průvodce výstavou.	€ 2.-
Importants Sites Slaves en Slovaquie.	€ 3.-
IX. meždunarodnyj sjezd slavistov. Kijev 7. 9.-13. 9. 1983.	€ 1.-
Ján Dekan. Život a dielo.	€ 5.-
Kelemantia Brigetio. (ang.).	€ 10.-
Kelemantia Brigetio. (nem.).	€ 10.-
Kolíska kresťanstva na Slovensku.	€ 98.-
Liptovská Mara. Ein frühgeschichtliches Zentrum der Nordslowakei. Pieta, K.	€ 13.-
Liptovská Mara. Včasnohistorické centrum severného Slovenska. Pieta, K.	€ 13.-
Najstaršie roľnícke osady na Slovensku. Novotný, B.	€ 1.-
Numizmatika v Československu.	€ 3.-
Vyhodnotenie. Hanuliak, M. – Rejholcová, M.	€ 23.-
Pleisticene Environments and Archaeology of the Dzeravá skala Cave, Lesser Caroathians, Slovakia.	€ 20.-
Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až 13. stor. II. časť. Stredoslovenský kraj.	€ 10.-
Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až z 13. stor. III. časť. Východné Slovensko.	€ 31,50.-
Rapports du IIIe Congrès International d'Archeologie Slave 1. sept. 1975.	€ 8.-
Rapports du IIIe Congrès International d'Archeologie Slave 2. sept. 1975.	€ 3.-
Referáty o pracovných výsledkoch čs. archeologie za rok 1958, časť II.	€ 1.-
Rímske kamenné pamiatky. Gerulata. Shmidtová, J.	€ 10.-
Sádok – Cibajky – Šiance. Gogová, S.	€ 3.-
Slovacchia. Crocevia delle civilta´Europee 2005. Furmánek V. – Kujovský R.	€ 25.-
Slovenská archeológia 1962/2.	€ 7.-
Slovenská archeológia 1968/2.	€ 7.-
Slovenská archeológia 1972/1.	€ 9.-
Slovenská archeológia 1984/1.	€ 9.-
Slovenská archeológia 1984/2.	€ 9.-
Slovenská archeológia 1985/1.	€ 9.-
Slovenská archeológia 1987/1.	€ 9.-
Slovenská archeológia 1987/2.	€ 9.-
Slovenská archeológia 1988/1.	€ 10.-
Slovenská archeológia 1988/2.	€ 10.-
Slovenská archeológia 1989/1.	€ 10.-
Slovenská archeológia 1989/2.	€ 10.-
Slovenská archeológia 1990/1.	€ 10.-
Slovenská archeológia 1990/2.	€ 10.-
Slovenská archeológia 1992/1.	€ 15.-
Slovenská archeológia 1992/2.	€ 15.-
Slovenská archeológia 1993/1.	€ 15.-
Slovenská archeológia 1993/2.	€ 15.-
Slovenská archeológia 1994/1.	€ 15.-
Slovenská archeológia 1994/2.	€ 15.-
Slovenská archeológia 1995/1.	€ 16.-
Slovenská archeológia 1995/2.	€ 16.-

Slovenská archeológia 1996/1.	€ 17.-
Slovenská archeológia 1996/2.	€ 17.-
Slovenská archeológia 1996/2 (nezviazaná).	€ 12.-
Slovenská archeológia 1997/1.	€ 18.-
Slovenská archeológia 1997/2.	€ 18.-
Slovenská archeológia 1998/1.	€ 20.-
Slovenská archeológia 1998/2.	€ 20.-
Slovenská archeológia 1999/1.	€ 20.-
Slovenská archeológia 1999/2.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2000/1.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2000/2.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2001/1-2.	€ 44.-
Slovenská archeológia 2002/1.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2002/2.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2003/1.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2003/2.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2004/1.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2004/2.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2005/1.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2005/2.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2006/1.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2006/2.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2007/1.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2007/2.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2008/1.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2008/2.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2009/1.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2009/2.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2010/1.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2010/2.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2011/1.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2011/2.	€ 22.-
Slovenská archeológia 2012/1.	€ 79.-
Slovenská numizmatika VIII.	€ 3.-
Slovenská numizmatika X.	€ 3.-
Slovenská numizmatika XV.	€ 8.-
Slovenská numizmatika XVII.	€ 8.-
Slovenská numizmatika XVIII.	€ 8.-
Slovenská numizmatika XIX.	€ 7.-
Stredné Slovensko 2.	€ 2.-
Studia Archaeologica Slovaca Mediaevalia III-IV.	€ 18.-
Studia Historica Slovaca XVI.	€ 3.-
Studia Historica Slovaca XVII.	€ 4.-
Studie muzea Kroměřížska 88.	€ 5.-
Šebastovce I. Gräberfeld aus der Zeit des awarischen Reiches. Katalog. Budinský-Krička, V. – Točík, A.	€ 13.-
Študijné zvesti 7/1961.	€ 3.-
Študijné zvesti 8/1962.	€ 3.-
Študijné zvesti 10/1962.	€ 3.-
Študijné zvesti 12/1964.	€ 3.-
Študijné zvesti 13/1964.	€ 2.-
Študijné zvesti 14/1964.	€ 2.-
Študijné zvesti 15/1965.	€ 3.-
Študijné zvesti 16/1968.	€ 5.-
Študijné zvesti 17/1969.	€ 5.-
Študijné zvesti 18/1970.	€ 9.-
Študijné zvesti 19/1981.	€ 7.-
Študijné zvesti 21/1985.	€ 8.-
Študijné zvesti 23/1987.	€ 9.-
Študijné zvesti 24/1988.	€ 6.-
Študijné zvesti 25/1988.	€ 5.-
Študijné zvesti 26/1990.	€ 18.-
Študijné zvesti 27/1991.	€ 15.-
Študijné zvesti 28/1992.	€ 20.-
Študijné zvesti 29/1993.	€ 18.-
Študijné zvesti 30/1994.	€ 15.-
Študijné zvesti 31/1995.	€ 20.-
Študijné zvesti 32/1996.	€ 21.-
Študijné zvesti 33/1999.	€ 20.-
Študijné zvesti 34/2002.	€ 23.-
Študijné zvesti 35/2002.	€ 25.-
Študijné zvesti 36/2004.	€ 30.-
Študijné zvesti 37/2005.	€ 20.-
Študijné zvesti 38/2005.	€ 20.-
Študijné zvesti 39/2006.	€ 20.-
Študijné zvesti 40/2006.	€ 35.-
Študijné zvesti 41/2007.	€ 40.-
Študijné zvesti 42/2007.	€ 35.-
Študijné zvesti 43/2008.	€ 35.-
Študijné zvesti 44/2008.	€ 35.-
Študijné zvesti 45/2009.	€ 35.-
Študijné zvesti 46/2009.	€ 35.-
Študijné zvesti 47/2010.	€ 32.-
Študijné zvesti 48/2010.	€ 35,80.-
Študijné zvesti 49/2011.	€ 35.-
Študijné zvesti 50/2011.	€ 74.-
Študijné zvesti 51/2012.	€ 74.-
Tak čo, našli ste niečo? Svedectvo archeológie o minulosti Mostnej ulice v Nitre. Březinová, G. – Samuel, M.	€ 20.-
Terra sigillata in Mähren. Droberjar, E.	€ 13.-
The Cradle of Christianity in Slovakia.	€ 98.-
Točík Anton 1918-1994. Biografia, bibliografia.	€ 5.-
Urzeitliche und frühhistorische Besiedlung der Ostslowakei in Bezug zu den Nachbargebieten.	€ 10.-
Ve službách archeologie IV.	€ 25.-
Ve službách archeologie V.	€ 25.-
Ve službách archeologie 2007/1.	€ 20.-
Ve službách archeologie 2007/2.	€ 20.-
Ve službách archeologie 2008/1.	€ 40.-
Ve službách archeologie 2008/2.	€ 40.-
Velikaja Moravia. Sokrovišča prošlogo Čechov i Slovakov. Katalog – Kiev.	€ 1.-
Východoslovenský pravek – Special Issue.	€ 28.-
Východoslovenský pravek I.	€ 7.-
Východoslovenský pravek II.	€ 7.-
Východoslovenský pravek V.	€ 13.-
Východoslovenský pravek VI.	€ 20.-
Východoslovenský pravek VII.	€ 20.-
Východoslovenský pravek VIII.	€ 20.-
Východoslovenský pravek IX.	€ 21,50.-